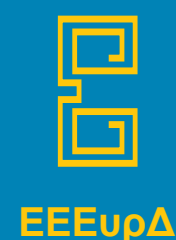

1/2022

ελληνική επιθεώρηση ευρωπαϊκού δικαίου

τόμος 42

ελληνική επιθεώρηση ευρωπαϊκού δικαίου

revue hellénique de droit européen

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

1/2022

Τόμος 42
Ιανουάριος - Μάρτιος

Ψήφισμα του ΚΔΕΟΔ για τον θάνατο της Ομ. Καθηγήτριας της Νομικής Σχολής του ΑΠΘ,
Ζωής Παπασιώπη-Πασιά

Άρθρα

Ο.Γ. Σπηλιόπουλος
Το νομικό πλαίσιο λήψης περιοριστικών μέτρων κατά παρέκκλιση από το γενικό καθεστώς
ελευθέρωσης των συναλλαγών βάσει των νέων σφαιρικών οικονομικών Συμφωνιών της ΕΕ

Α. Πολυχρονιάδου
Η Οδηγία 2019/1152/ΕΕ για διαφανείς και προβλέψιμους όρους εργασίας στην Ευρωπαϊκή
Ένωση

Α. Γιοβάνη
ΣΤΕ 1786/2019: Οι ομαδικές απολύσεις, ο διοικητικός τους έλεγχος και η καταλυτική επί-
δραση της απόφασης του ενωσιακού δικαστή στην ελληνική έννομη τάξη

Επισκόπηση Νομολογίας

- ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ (Δεκέμβριος 2021 – Φεβρουάριος 2022)
- ΕΔΔΑ (Νοέμβριος 2021 – Ιανουάριος 2022)

Σχολιασμένη Νομολογία

- Τέκνο έγγαμου ομόφυλου ζεύγους γεννημένο σε κράτος μέλος
- Ad hoc συμφωνία διαιτησίας με περιεχόμενο πανομοιότυπο με άκυρη ρήτρα διαιτησίας
- Συλλογή μεγάλου όγκου προσωπικών δεδομένων από φορολογικές αρχές
- Εθνικός κανόνας που απαγορεύει στον εθνικό δικαστή να εξετάσει τη συμβατότητα
εθνικής νομοθεσίας προς το δίκαιο της Ένωσης
- Πρόωρη λήξη θητείας δικαστή ως μέλους του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου και αδυ-
ναμία δικαστικού ελέγχου
- Κατάργηση διοικητικής δίκης ουσίας

ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΕΘΝΟΥΣ
ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΟΣ
ΣΥΛΛΟΓΟΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
REVUE HELLÉNIQUE DE DROIT EUROPÉEN

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ:

ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Ικάρων 1, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη

ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
26^{ης} Οκτωβρίου 3, 546 26 Θεσσαλονίκη

ΕΚΔΟΤΕΣ: Ομ. Καθηγ. ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ - ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ, Διευθύντρια ΚΔΕΟΔ (Ικάρων 1, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη)
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΦΙΝΟΚΑΛΙΩΤΗΣ, Πρόεδρος ΔΣΘ (26^{ης} Οκτωβρίου 3, 546 26 Θεσσαλονίκη)

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ομ. Καθηγητής ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΣΚΟΥΡΗΣ (Ικάρων 1, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη)

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ - ΕΚΤΥΠΩΣΗΣ: Γ.Σ. ΗΛΙΑΔΗΣ (Μεσολογίου 21, 553 37 Τριανδρία - Θεσσαλονίκη)

REVUE JURIDIQUE TRIMESTRIELLE

PROPRIÉTAIRES:

CENTRE DE DROIT ÉCONOMIQUE INTERNATIONAL ET EUROPÉEN
rue Ikaron 1, 551 02 Kalamaria - Thessalonique

LE BARREAU DE THESSALONIKI
rue 26 Octobre 3, 546 26 Thessalonique

ÉDITEURS: Emer. Prof. CHRISTINA DELIYANNI - DIMITRAKOU, Directrice du CIEEL (Ikaron 1, 551 02 Kalamaria - Thessalonique)
DIMITRIOS FINOKALIOS, Président du Barreau de Thessalonique (rue 26 Octobre 3, 546 26 Thessalonique)

DIRECTEUR: Emer. Prof. VASSILIOS SKOURIS (Ikaron 1, 551 02 Kalamaria - Thessalonique)

IMPRIMERIE: G.S. ILIADIS (Mesologiou 21, 553 37 Triandria - Thessalonique)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

REVUE HELLÉNIQUE DE DROIT EUROPÉEN

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ: Β. ΤΖΩΡΤΖΗ, Σ. ΜΑΥΡΙΔΗΣ

Χειρόγραφα για δημοσίευση και βιβλία για παρουσίαση ή βιβλιοκρισίες αποστέλλονται στην υπεύθυνη σύνταξης κ. ΒΙΡΓΙΝΙΑ ΤΖΩΡΤΖΗ, Επίκ. Καθηγήτρια Νομικής Σχολής Δ.Π.Θ., Γραμματέα ΚΔΕΟΔ, Δικηγόρο (hreltzortzi@gmail.com) - Ταχ. Θυρίδα 14, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη, τηλ.: 2310 486 937

Εγγραφές συνδρομητών, παραγγελίες παλαιών τόμων/ανατύπων, εξόφληση συνδρομών: Δικηγορικός Σύλλογος Θεσσαλονίκης
κ. ΣΤΕΛΛΑ ΔΟΔΟΥΡΑ
sdodoura@gmail.com
Δικαστικό Μέγαρο
26^{ης} Οκτωβρίου 3
546 26, Θεσσαλονίκη
τηλ.: 2310 542 986
fax: 2310 500 875

ΕΤΗΣΙΕΣ ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ	ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ - ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ
Φυσικά Πρόσωπα	€ 36
Νομικά Πρόσωπα	€ 42
Φοιτητές - ασκούμενοι δικηγόροι	€ 18
Τιμή παλαιών τόμων από 1981 έως 1990	€ 10
από 1991 έως 1993	€ 13
1994 και 1995	€ 15
1996	€ 18
1997 έως 2000	€ 30
2001 έως 2005	€ 36
Τιμή εκάστου τεύχους	€ 9

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

REVUE HELLÉNIQUE DE DROIT EUROPÉEN

SECRETARIAT: V. TZORTZI, S. MAVRIDIS

Tous les manuscrits ainsi que les livres pour présentation ou compte-rendu doivent être envoyés à Mme V. TZORTZI, Professeure Assistante de la Faculté de Droit de l'Université Démocrite de Thrace, Secrétaire du CIEEL, Avocat, responsable pour la rédaction (hreltzortzi@gmail.com) - Boîte Postale 14, 551 02 Kalamaria - Thessalonique, tel: 2310 486 937

Souscriptions, paiements, commandes des anciens volumes, extraits: Barreau de Thessalonique
Mme STELLA DODOURA
sdodoura@gmail.com
Palais de Justice
rue 26 Octobre 3, 546 26 Thessalonique
tél.: 2310 542 986
fax: 2310 500 875

ABONNEMENTS ANNUELS	GRÈCE - ÉTRANGER
Personnes physiques	€ 36
Personnes morales	€ 42
Étudiants - Avocats stagiaires	€ 18
Prix des anciens volumes	
de 1981 à 1990	€ 10
de 1991 à 1993	€ 13
1994 et 1995	€ 15
1996	€ 18
1997 à 2000	€ 30
2001 à 2005	€ 36
Prix de fascicule	€ 9

Η Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου πρωτοεκδόθηκε το 1981 από τον αείμνηστο Καθηγητή Δημήτριο Ευρυγενή, ο οποίος διετέλεσε και Διευθυντής της για την περίοδο 1981-1985. Διευθυντής της Επιθεώρησης διετέλεσε επίσης από το 1986 μέχρι το 1999 και ο αείμνηστος Καθηγητής Κρατερός Ιωάννου. Στην Γραμματεία της Επιθεώρησης συμμετείχαν από την αρχή της κυκλοφορίας της ο Αλκιβιάδης Παναγόπουλος, δικηγόρος και μέλος του Δ.Σ. του ΚΔΕΟΔ, η επιστημονική συνεργάτις του ΚΔΕΟΔ κ. Στέλλα Ιωαννίδου, δικηγόρος, και η κ. Σοφία Μεγγλίδου, Δ.Ν., δικηγόρος, που είχε και την ευθύνη της ύλης της Επιθεώρησης από το 1981 μέχρι το 2007.

Το Δ.Σ. του ΚΔΕΟΔ απαρτίζεται από τους:

Ομ. Καθηγητή Β. ΣΚΟΥΡΗ, Πρόεδρο Δ.Σ.

Ομ. Καθηγήτρια Χρ. ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ - ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ, Διευθύντρια του ΚΔΕΟΔ

Δ. ΦΙΝΟΚΑΛΙΩΤΗ, εκπρόσωπο του Δικηγορικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης

Κ. ΜΩΡΑΪΤΙΔΗ, εκπρόσωπο του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Θεσσαλονίκης

Ρ. ΣΕΜΕΡΤΖΙΑΝ, εκπρόσωπο του ΥΠΟΙΑΝ

Σ' αυτό το τεύχος συνεργάστηκαν:

Βασιλειάδου Γεωργία, LL.M, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτις ΚΔΕΟΔ, Στέλεχος ΜοΚΕ

Γαϊτανίδου Αθηνά, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Υπότροφος «Δ. Ευρυγένη», ΚΔΕΟΔ

Γεωργαλής Φίλιππος-Εμμανουήλ, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτης ΚΔΕΟΔ, Στέλεχος ΜΟΠΑΔΙΣ

Γιοβάνη Αικατερίνη, ΜΔΕ, Δικηγόρος

Γκουπιδένη Λαμπρινή, Βιβλιοθηκονόμος ΚΔΕΟΔ

Ζάχου Μαλαματή, LL.M, ΜSc, Νομικός

Θεοδωρίδης Π. Κωνσταντίνος, LL.M, Δικηγόρος

Κοντού Κοραλία, LL.M, Δικηγόρος, Ευρωπαϊκή Επιτροπή - Γενική Διεύθυνση Μετανάστευσης και Εσωτερικών Υποθέσεων
Λαμπράκη Ευαγγελία, ΜΤΠ «Εθνική και Ενωσιακή Διοίκηση» Τμήματος Δημόσιας Διοίκησης Παντείου Πανεπιστημίου,
Δόκιμη ερευνήτρια στο Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων (ΙΔΙΣ) του Παντείου Πανεπιστημίου

Λόραμ Κ. Έρρικα, LL.M, Δικηγόρος

Μπαχσεβάνογλου-Δημητριάδου Ιωάννα, Γραφείο Προγραμμάτων, ΚΔΕΟΔ

Παπακωνσταντής Μάρκος, Επίκ. Καθηγητής Ευρωπαϊκού Δικαίου, Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Πολυχρονιάδου Αγγελική, Δικηγόρος

Σαπαρδάνη Μαρία, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτις ΚΔΕΟΔ

Σπηλιόπουλος Γ. Οδυσσεάς, Αν. Καθηγητής Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Τσεβάς Χρήστος, Δ.Ν., Ειδικός Συνεργάτης Νομικής Σχολής ΔΠΘ, Δικηγόρος

Τσιτσιπά Έλλη, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Υπότροφος «Δ. Ευρυγένη», ΚΔΕΟΔ

Περιεχόμενα 1/2022

Ψήφισμα του ΚΔΕΟΔ για τον θάνατο της Ομ. Καθηγήτριας της Νομικής Σχολής του ΑΠΘ, Ζωής Παπασιώπη-Πασιά	1
---	---

ΑΡΘΡΑ

Ο.Γ. Σπηλιόπουλος Το νομικό πλαίσιο λήψης περιοριστικών μέτρων κατά παρέκκλιση από το γενικό καθεστώς ελευθέρωσης των συναλλαγών βάσει των νέων σφαιρικών οικονομικών Συμφωνιών της ΕΕ	3
Α. Πολυχρονιάδου Η Οδηγία 2019/1152/ΕΕ για διαφανείς και προβλέψιμους όρους εργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση	21
Α. Γιοβάνη ΣΤΕ 1786/2019: Οι ομαδικές απολύσεις, ο διοικητικός τους έλεγχος και η καταλυτική επίδραση της απόφασης του ενωσιακού δικαστή στην ελληνική έννομη τάξη	39

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΕ

I. Επικαιρότητα ΕΕ	53
II. e-πίκαιρα νομικής πληροφορικής	59

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

I. ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ	
A. Επισκόπηση Νομολογίας ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ (Δεκέμβριος 2021 – Φεβρουάριος 2022)	65
B. Σχολιασμένα Νομολογία ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ	
ΔΕΕ C-490/20, Stolichna obshtina, rayon "Pancharevo", 14.12.2021 (Τέκνο έγγαμου ομόφυλου ζεύγους γεννημένο σε κράτος μέλος) – Παρατηρήσεις Μ. Παπακωνσταντής	87
ΔΕΕ C-109/20, PL Holdings, 26.10.2021 (Ad hoc συμφωνία διαιτησίας με περιεχόμενο πανομοιότυπο με άκυρη ρήτρα διαιτησίας) – Παρατηρήσεις Μ. Σαπαρδάνη	91
ΔΕΕ C-175/20, Valsts ierēnumu dienests (Επεξεργασία προσωπικών δεδομένων για φορολογικούς σκοπούς), 24.02.2022 (Συλλογή μεγάλου όγκου προσωπικών δεδομένων από φορολογικές αρχές) – Παρατηρήσεις Γ. Βασιλειάδου	102
ΔΕΕ C-430/21, RS (Effet des arrêts d'une cour constitutionnelle), 22.02.2022 (Εθνικός κανόνας που απαγορεύει στον εθνικό δικαστή να εξετάσει τη συμβατότητα εθνικής νομοθεσίας προς το δίκαιο της Ένωσης) – Παρατηρήσεις Κ. Κοντού	106
II. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ	
A. Επισκόπηση Νομολογίας ΕΔΔΑ (Νοέμβριος 2021 – Ιανουάριος 2022)	111

Β. Σχολιασμένη Νομολογία ΕΔΔΑ

ΕΔΔΑ, Προσφυγή Νο 43572/18, Grzeđa κατά Πολωνίας, 15.03.2022 (Πρόωρη λήξη θητείας δικαστή ως μέλους του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου και αδυναμία δικαστικού ελέγχου) – Παρατηρήσεις Χ. Τσεβάς 125

ΙΙΙ. ΕΘΝΙΚΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ

ΣτΕ (Τμ. Δ'), απόφαση αριθμ. 625/2022, 22.03.2022 (Κατάργηση διοικητικής δίκης ουσίας) – Παρατηρήσεις Φ.-Ε. Γεωργαλής 133

ΠΑΙΔΕΙΑ – ΕΡΕΥΝΑ

Πρόγραμμα διδμοποίησης με το Ισραήλ «Ανάπτυξη και εδραίωση της Επιτροπείας για τις καταγγελίες παιδιών και νέων εκτός σπιτιού του Ισραήλ» – Δραστηριότητες Ιανουαρίου-Φεβρουαρίου-Μαρτίου – Αποστολές εργασίας – Συνάντηση Συντονιστικής Επιτροπής 139

Διαδικτυακό συνέδριο στο πλαίσιο του προγράμματος Jean Monnet “Discourses on the Constitutional Identity of the European Union: The EU Charter of Fundamental Rights” με θέμα «Διαπολιτισμικές ταυτότητες και διακρίσεις στον Ευρωπαϊκό Νομικό Χώρο» – 22 Φεβρουαρίου 2022 139

Διαδικτυακό συνέδριο στο πλαίσιο του προγράμματος Jean Monnet “Discourses on the Constitutional Identity of the European Union: The EU Charter of Fundamental Rights” με θέμα «Νέες μεταρρυθμίσεις στο οικογενειακό δίκαιο: Ο νόμος 4800/2021 αναφορικά με τις σχέσεις γονέων και τέκνων από τη σκοπιά των ανθρωπίνων δικαιωμάτων» – 23 Μαρτίου 2022 139

Διήμερο διαδικτυακό σεμινάριο στο πλαίσιο του προγράμματος Jean Monnet “Intellectual Property Protection in the EU: Contemporary Challenges and Prospects” με θέμα «Μαζική ψηφιοποίηση και πολιτική της ΕΕ για τη διανοητική ιδιοκτησία» – 30 και 31 Μαρτίου 2022 140

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

I. Βιβλιοπαρουσιάσεις 141

II. Βιβλία ΚΔΕΟΔ 2022 – Α' 143

Table of contents 1/2022

Memorial Resolution of the CIEEL on the death of Zoi Papasiopi-Pasia, Emerita Professor at Law School of the Aristotle University of Thessaloniki	1
---	---

ARTICLES

O.G. Spiliopoulos

The legal framework for restrictive measures by way of derogation from the general scheme for trade liberalisation under the new comprehensive economic agreements of the EU	3
--	---

A. Polichroniadou

Directive 2019/1152/EU on transparent and predictable working conditions in the European Union	21
--	----

A. Giovani

Council of State, Judgement No 1786/2019: Collective redundancies, their administrative control and the catalytic effect of the decision of the EU judge in the Greek legal order	39
---	----

DEVELOPMENTS IN THE EU

I. EU News	53
------------	----

II. Information Technology e-news	59
-----------------------------------	----

CASE - LAW

I. COURT OF JUSTICE AND GENERAL COURT OF THE EU

A. Review of Jurisprudence CJEU – GCEU (December 2021 – February 2022)	65
---	----

B. Annotations CJEU - GCEU

CJEU C-490/20, <i>Stolichna obshtina, rayon "Pancharevo"</i> , 14.12.2021 (<i>Child of a married same-sex couple born in a Member State</i>) – Annotation M. Papakonstantis	87
---	----

CJEU C-109/20, <i>PL Holdings</i> , 26.10.2021 (<i>Ad hoc arbitration agreement with content identical to that of an invalid arbitration clause</i>) – Annotation M. Sapardani	91
--	----

CJEU C-175/20, <i>Valsts ierņēmumu dienests</i> (Traitement des données personnelles à des fins fiscales), 24.02.2022 (<i>Collection of a large quantity of personal data by tax authorities</i>) – Annotation G. Vasileiadou	102
---	-----

CJEU C-430/21, <i>RS</i> (Effet des arrêts d'une cour constitutionnelle), 22.02.2022 (<i>National rule that precludes a national judge from examining the conformity with EU law of a provision of national law</i>) – Annotation K. Kontou	106
---	-----

II. EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

A. Review of Jurisprudence (November 2021 – January 2022)	111
--	-----

B. Annotations

ECHR, Application No 43572/18, *Grzęda v. Poland*, 15.03.2022 (*Premature termination of a judge's mandate as member of the National Council of the Judiciary and lack of judicial review*) – Annotation Ch. Tsevas 125

III. NATIONAL COURTS

Council of State (Section D), Judgement No 625/2022, 22.03.2022 (*Administrative dispute in substance not proceeding to judgment*) – Annotation F.-E. Georgalis 133

CONFERENCES – RESEARCH

Twinning Programme with Israel “Developing and solidifying the Commissionship for child and youth out-of-home complaints of Israel” – Activities of January-February-March – Working missions – Meeting of the Steering Committee 139

Online conference in the framework of the Jean Monnet Programme “Discourses on the Constitutional Identity of the European Union: The EU Charter of Fundamental Rights” on “Intercultural identities and discrimination in the European legal area” – 22 February 2022 139

Online conference in the framework of the Jean Monnet Programme “Discourses on the Constitutional Identity of the European Union: The EU Charter of Fundamental Rights” on “New reforms in family law: Law 4800/2021 on parent-child relationships from a human rights perspective” – 23 March 2022 139

2-day online seminar in the framework of the Jean Monnet Programme “Intellectual Property Protection in the EU: Contemporary challenges and prospects” on “Mass digitalisation and the EU Policy for Intellectual Property” – 30 and 31 March 2022 140

BIBLIOGRAPHY

I. Book reviews 141

II. Books CIEEL 2022 – A' 143

Table des matières 1/2022

Résolution commémorative du CIEEL sur le décès de Zoi Papasiopi-Pasia, Professeur émérite à la Faculté de Droit de l'Université Aristote de Thessalonique	1
---	---

DOCTRINE

O.G. Spiliopoulos Le cadre juridique des mesures restrictives par dérogation au régime général de libéralisation des échanges dans le cadre des nouveaux accords économiques complets de l'UE	3
A. Polichroniadou Directive 2019/1152/UE sur les conditions de travail transparentes et prévisibles dans l'Union européenne	21
A. Giovani <i>Conseil d'État, Arrêt No 1786/2019 : Les licenciements collectifs, leur contrôle administratif et l'effet catalyseur de la décision du juge de l'UE dans l'ordre juridique grec</i>	39

DÉVELOPPEMENTS DANS L'UE

I. Nouvelles européennes	53
II. @-tualités d'informatique juridique	59

JURISPRUDENCE

I. COUR DE JUSTICE ET TRIBUNAL DE L'UNION EUROPÉENNE	
A. Revue de Jurisprudence CJUE – TUE (décembre 2021 – février 2022)	65
B. Notes CJUE – TUE	
CJUE C-490/20, Stolichna obshtina, rayon "Pancharevo", 14.12.2021 (<i>Enfant d'un couple marié homosexuel né dans un État membre</i>) – Notes M. Papakonstantis	87
CJUE C-109/20, PL Holdings, 26.10.2021 (<i>Convention d'arbitrage ad hoc dont le contenu est identique à celui d'une clause d'arbitrage nulle</i>) – Notes M. Sapardani	91
CJUE C-175/20, Valsts ieņēmumu dienests (Traitement des données personnelles à des fins fiscales), 24.02.2022 (<i>Collecte d'une grande quantité de données personnelles par les autorités fiscales</i>) – Notes G. Vasileiadou	102
CJUE C-430/21, RS (Effet des arrêts d'une cour constitutionnelle), 22.02.2022 (<i>Règle nationale interdisant au juge national d'examiner la conformité au droit de l'Union d'une disposition de droit interne</i>) – Notes K. Kontou	106
II. COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME	
A. Revue de Jurisprudence (novembre 2021 – janvier 2022)	111

B. Notes

CEDH, Requête No 43572/18, Grzęda c. Pologne, 15.03.2022 (*La cessation prématurée du mandat d'un juge en tant que membre de la Cour administrative suprême et absence de contrôle juridictionnel*) – Notes Ch. Tsevas 125

III. JURIDICTIONS NATIONALES

Conseil d'État (Section D), Arrêt No 625/2022, 22.03.2022 (*Le contentieux de pleine juridiction en cas de non-lieu à statuer*) – Notes F.-E. Georgalis 133

ÉDUCATION – RECHERCHE

Programme de jumelage avec Israël «Développer et solidifier la Commission des plaintes des enfants et des jeunes hors de leur foyer en Israël» – Activités de janvier-février-mars – Missions de travail – Réunion du Comité directeur 139

Conférence en ligne dans le cadre du programme Jean Monnet «Discours sur l'identité constitutionnelle de l'Union européenne : La Charte des droits fondamentaux de l'UE» sur «Les identités interculturelles et la discrimination dans l'espace juridique européen» – 22 février 2022 139

Conférence en ligne dans le cadre du programme Jean Monnet «Discours sur l'identité constitutionnelle de l'Union européenne : La Charte des droits fondamentaux de l'UE» sur «Les nouvelles réformes du droit de la famille : La loi 4800/2021 sur les relations parents-enfants dans la perspective des droits de l'homme» – 23 mars 2022 139

Séminaire en ligne de deux jours dans le cadre du programme Jean Monnet «La protection de la propriété intellectuelle dans l'UE : Défis contemporains et perspectives» sur «La numérisation de masse et la politique de l'UE en matière de propriété intellectuelle» – 30 et 31 mars 2022 140

DOCUMENTATION BIBLIOGRAPHIQUE

I. Revue bibliographique 141

II. Livres CIEEL 2022 – A' 143

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΚΕ	: Αφρική, Καραϊβική, Ειρηνικός
Αρμ	: Αρμενόπουλος
ΑρχΝ	: Αρχείο Νομολογίας
ΓεΔΕΕ	: Γενικό Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης (μετονομασία του ΠΕΚ μετά την 01.12.2009)
ΓΣΔΕ	: Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (GATT)
Δ	: Δίκη
ΔΕΕ	: Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης (μετονομασία του ΔΕΚ μετά την 01.12.2009)
ΔΕΕτ.	: Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών
ΔΕΚ	: Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΔΕΝ	: Δελτίο Εργατικής Νομοθεσίας
ΔηΣΚΕ & αγορά	: Δημόσιες Συμβάσεις - Κρατικές Ενισχύσεις & αγορά
ΔιΜΕΕ	: Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης & Επικοινωνίας
ΔιΔικ	: Διοικητική Δίκη
ΔτΑ	: Δικαιώματα του Ανθρώπου (RHDH)
ΔΦΝ	: Δελτίο Φορολογικής Νομοθεσίας
ΕΔΔΔΔ	: Επιθεώρησις Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου
Ε.Δ.Κ.Α.	: Επιθεώρησις Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης
ΕΕ	: Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΕΕ	: Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΕΕυρΔ	: Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου (RHellDE)
ΕΖΕΣ	: Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελεύθερων Συναλλαγών
ΕΕμπΔ	: Επιθεώρηση του Εμπορικού Δικαίου
ΕΕΝ	: Εφημερίς Ελλήνων Νομικών
ΕΕργΔ	: Επιθεώρησις Εργατικού Δικαίου
ΕΕυρΚ	: Επιθεώρηση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΕΚ	: Ευρωπαϊκή Κοινότητα
ΕλλΔνη	: Ελληνική Δικαιοσύνη
ΕΛΜ	: Ευρωπαϊκή Λογιστική Μονάδα
ΕΝΔ	: Επιθεώρηση Ναυτιλιακού Δικαίου
ΕΟΧ	: Ευρωπαϊκός Οικονομικός Χώρος
Επι.Δ.Ε.	: Επιθεώρηση Δημοσίων Έργων
ΕπισκΕΔ	: Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου
ΕΤρΑΞΧρΔ	: Επιθεώρηση Τραπεζικού Αξιογραφικού και Χρημαστηριακού Δικαίου
ΕυΒ	: Ευρωπαϊκό Βήμα
ΕυρΔΔΑ ή ΕΔΔΑ	: Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕυρΕΔΑ ή ΕΕΔΑ	: Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕυρΚ	: Ευρωπαϊκές Κοινότητες
ΕυρΚοινβ	: Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο
ΕυρΠολ	: Ευρωπαϊών Πολιτεία
ΕυρΣΔΑ ή ΕΣΔΑ	: Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕφΑΔ	: Εφαρμογές Αστικού Δικαίου
ΕφημΔΔ	: Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου
ΘΠΔΔ	: Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου
ΚΕΠΑΑ	: Κοινή Ευρωπαϊκή Πολιτική για την Άμυνα και την Ασφάλεια
ΚΕΠΠΑ	: Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας
ΚριτΕπιθ	: Κριτική Επιθεώρηση Νομικής Θεωρίας και Πράξης
ΝοΒ	: Νομικό Βήμα
ΠΕΚ	: Πρωτοδικείο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΠερΔικ	: Περιβάλλον και Δίκαιο
ΠΛογ	: Ποινικός Λόγος
ΠΝ	: Πειραϊκή Νομολογία
ΠοινΔικ	: Ποινική Δικαιοσύνη
ΠοινΧρ	: Ποινικά Χρονικά
ΠρΠροσχ	: Πράξη περί των όρων προσχωρήσεως και προσαρμογής των συνθηκών

<i>ΣΛΕΕ</i>	: Συνθήκη για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
<i>ΣΕΕ</i>	: Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση
<i>Συλλ.</i>	: Συλλογή Νομολογίας του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
<i>ΣυλλΥπ</i>	: Συλλογή Υπαλληλικών Υποθέσεων
<i>ΣυνΘΕΕ</i>	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Ένωσης
<i>ΣυνΘΕΚ</i>	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας
<i>ΣυνΘΕΚΑΕ</i>	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας
<i>ΣυνΘΕΚΑΧ</i>	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα
<i>ΣυνΘΕΟΚ</i>	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας
<i>ΤεΣ</i>	: Τεύχος εκτός σειράς
<i>ΤοΣ</i>	: Σύνταγμα (Το)
<i>Υπερ</i>	: Υπεράσπιση
<i>ΦΠΑ</i>	: Φόρος Προστιθέμενης Αξίας
<i>ΧρηΔικ</i>	: Χρηματοπιστωτικό Δίκαιο
<i>ΧριΔ</i>	: Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου
<i>AcP</i>	: Archiv für civilische Praxis
<i>AFDI</i>	: Annuaire Français de Droit International
<i>AJCL</i>	: American Journal of Comparative Law (The)
<i>AJDA</i>	: Actualité Juridique du Droit Administratif
<i>AJIL</i>	: American Journal of International Law
<i>AöR</i>	: Archiv des öffentlichen Rechts
<i>ASL</i>	: Air and Space Law
<i>BB</i>	: Der Betriebs - Berater
<i>CDE</i>	: Cahiers de Droit Européen
<i>CJEU</i>	: Court of Justice of the European Union
<i>CJUE</i>	: Cour de Justice de l'Union Européenne
<i>Clunet</i>	: Journal du Droit International (J.D.I.)
<i>C.M.L.R.</i>	: Common Market Law Reports
<i>CML Rev.</i>	: Common Market Law Review
<i>CommLP</i>	: Commercial Law Practitioner
<i>CONSUM.L.J.</i>	: Consumer Law Journal
<i>DZWir</i>	: Deutsche Zeitschrift für Wirtschaftsrecht
<i>EA</i>	: Europa-Archiv
<i>EBRL</i>	: European Business Law Review
<i>ECHR</i>	: European Convention on Human Rights
<i>E.C.L.R.</i>	: European Competition Law Review
<i>EELR</i>	: European Environmental Law Review
<i>E.H.R.L.R.</i>	: European Human Rights Law Review
<i>E.H.R.R.</i>	: European Human Rights Reports
<i>EIPR</i>	: European Intellectual Property Review
<i>EJIL</i>	: European Journal of International Law
<i>ELJ</i>	: European Law Journal
<i>E.L.Rev.</i>	: European Law Review
<i>Elrev./HR</i>	: European Law Review / Human Rights Survey
<i>EPL</i>	: European Public Law
<i>ERPL</i>	: European Review of Private Law- <i>Revue Européenne de Droit Privé</i> - Europäische Zeitschrift für Privatrecht
<i>EStAL</i>	: European State Aid Law Quarterly
<i>ETL</i>	: European Transport Law - <i>Droit Européen des Transports</i> - Europäisches Transportrecht
<i>EuGRZ</i>	: Europäische Grundrechte - Zeitschrift
<i>EuR</i>	: Europarecht
<i>EuZW</i>	: Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht
<i>EWS</i>	: Europäische Wirtschafts - und Steuerrecht
<i>GATT</i>	: General Agreement on Tariffs and Trade (ΓΣΔΕ)
<i>GATS</i>	: General Agreement on Trade Services
<i>GCEU</i>	: General Court of the European Union
<i>GRUR Int.</i>	: Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht - Internationaler Teil
<i>HRLJ</i>	: Human Rights Law Journal

<i>HRQ</i>	: Human Rights Quarterly
<i>ICLQ</i>	: International and Comparative Law Quarterly (The)
<i>IIC</i>	: International Review of Industrial Property and Copyright Law
<i>I.L.M.</i>	: International Legal Materials
<i>IPRax</i>	: Praxis des Internationalen Privat - und Verfahrensrechts
<i>JCMS</i>	: Journal of Common Market Studies
<i>J.D.I.</i>	: Journal du Droit International (Clunet)
<i>JT</i>	: Journal des Tribunaux
<i>JT-DE</i>	: Journal des Tribunaux - Droit Européen
<i>JWT</i>	: Journal of World Trade
<i>JZ</i>	: Juristen Zeitung
<i>LIEI</i>	: Legal Issues of European Integration
<i>MJ</i>	: Maastricht Journal of European und Comparative Law
<i>MLR</i>	: Modern Law Review (The)
<i>NJW</i>	: Neue Juristische Wochenschrift
<i>NQHR</i>	: Netherlands Quarterly of Human Rights
<i>NVWZ</i>	: Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht
<i>PPLR</i>	: Public Procurement Law Review
<i>RabelsZ</i>	: Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht
<i>R.A.E.</i>	: Revue des Affaires Européennes
<i>RCADI</i>	: Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de La Haye
<i>RCC</i>	: Revue de la Concurrence et de la Consommation - Droit et Marchés
<i>R.D.P.</i>	: Revue du droit public
<i>RDUE</i>	: Revue du Droit de l'Union Européenne (ως το 1999 Revue du Marché Unique Européen - RMUE)
<i>RECIEL</i>	: Revue of European Community and International Environmental Law - Access to Environmental Information
<i>REDC</i>	: Revue Européenne de Droit de la Consommation
<i>Rev.inst.eur.</i>	: Revista de instituciones europeas
<i>Rev.trim.dr.h.</i>	: Revue trimestrielle des droits de l'homme
<i>RFDA</i>	: Revue Française de Droit Administratif
<i>RFDC</i>	: Revue Française de Droit Constitutionnel
<i>RGDIP</i>	: Revue Générale de Droit International Public
<i>RHDH</i>	: Revue Hellénique de Droits de l'Homme (ΔΤΑ)
<i>RHDI</i>	: Revue Hellénique de Droit International
<i>RHelIDE</i>	: Revue Hellénique de Droit Européen (ΕΕΕυρΔ)
<i>RIDPC</i>	: Rivista Italiana di Diritto Pubblico Comunitario
<i>Riv.dir.eur.</i>	: Rivista di diritto europeo
<i>RIW</i>	: Recht der Internationalen Wirtschaft
<i>RMC</i>	: Revue du Marché Commun (από το 1991 Revue du Marché Commun et de l'Union Européenne - RMCUE)
<i>RMCUE</i>	: Revue du Marché Commun et de l'Union Européenne από το 1991 (ως το 1990 Revue du Marché Commun - RMC)
<i>RMUE</i>	: Revue du Marché Unique Européen (από το 2000 Revue du Droit de l'Union Européenne- RDUE)
<i>RTDeur.</i>	: Revue Trimestrielle de Droit Européen
<i>RUDH</i>	: Revue Universelle des Droits de l'Homme
<i>TRIPS</i>	: Trade Related Intellectual Property Rights
<i>TUE</i>	: Tribunal de l'Union Européenne
<i>WRP</i>	: Wettbewerb in Recht und Praxis
<i>WuW</i>	: Wirtschaft und Wettbewerb
<i>YBEL</i>	: Yearbook of European Law
<i>ZEuP</i>	: Zeitschrift für Europäisches Privatrecht
<i>ZEuS</i>	: Zeitschrift für Europarechtliche Studien
<i>ZfRV</i>	: Zeitschrift für Rechtsvergleichung - Internationales Privatrecht und Europarecht
<i>ZHR</i>	: Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht und Wirtschaftsrecht
<i>ZSE</i>	: Zeitschrift für Staats - und Europawissenschaften
<i>ZVglRWiss</i>	: Zeitschrift für Vergleichende Rechtswissenschaft

Υπόδειγμα παραπομπής στην Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου: ΕΕΕυρΔ, 1981, σ. 259, HREL, 1981, p. 259, RHelIDE, 1981, p. 259

Ψήφισμα

Το Δ.Σ. του Κέντρου Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου με αφορμή τη θλιβερή είδηση του θανάτου της Ζωής Παπασιώπη-Πασιά, κορυφαίας νομικού, ομότιμης καθηγήτριας της Νομικής Σχολής του ΑΠΘ και πρωτοπόρου σε θέματα Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου και Δικαίου Καταστάσεως Αλλοδαπών, συνήλθε σε έκτακτη συνεδρίαση και αποφάσισε τα εξής:

1° να εκφράσει τα ειλικρινή συλλυπητήριά του στην οικογένεια της εκλιπούσας

2° να δημοσιευθεί το παρόν στην Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου

Θεσσαλονίκη, 21 Μαρτίου 2022

Για το Διοικητικό Συμβούλιο

Ο Πρόεδρος

Καθηγητής Βασίλειος Σκουρής

και

Η Διευθύντρια

Καθηγήτρια Χριστίνα Δεληγιάννη-Δημητράκου

Το νομικό πλαίσιο λήψης περιοριστικών μέτρων κατά παρέκκλιση από το γενικό καθεστώς ελευθέρωσης των συναλλαγών βάσει των νέων σφαιρικών οικονομικών Συμφωνιών της ΕΕ

Οδυσσέας Γ. Σπηλιόπουλος*

Οι νέες γενιάς σφαιρικές οικονομικές συμφωνίες που συνάπτει η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) με τους μείζονες εμπορικούς της εταίρους προβλέπουν την ελευθέρωση τόσο των συναλλαγών στον τομέα των αγαθών και των υπηρεσιών όσο και των επενδύσεων. Θεσπίζουν, ωστόσο, εξαιρέσεις παρέχοντας στα συμβαλλόμενα μέρη το δικαίωμα να εφαρμόζουν, σε μονομερή κυρίως βάση, μέτρα για την επίτευξη στόχων οικονομικού ή γενικότερου συμφέροντος. Επειδή η ανεξέλεγκτη και απεριορίστη χρήση της δυνατότητας λήψης τέτοιων μέτρων θα υπονόμει στην πράξη την προώθηση της οικονομικής ολοκλήρωσης μεταξύ των μερών, αναιρώντας τους βασικούς κανόνες για την εγκαθίδρυση ζώνης ελευθέρων συναλλαγών, τίθενται προϋποθέσεις που πρέπει να πληροί ένα μέτρο για να είναι συμβατό με τους εν λόγω κανόνες. Σχετικά με τα εξεταζόμενα ζητήματα, οι σφαιρικές συμφωνίες ενσωματώνουν τις θεμελιώδεις αρχές του πολυμερούς καθεστώτος του Παγκοσμίου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ) οι οποίες πρέπει να τηρούνται κατά τη θέσπιση και εφαρμογή των περιοριστικών μέτρων.

σφαιρικές συμφωνίες της ΕΕ – ελεύθερο εμπόριο – εξαιρέσεις – προϋποθέσεις

1. Εισαγωγή

Με τη σύναψη νέας γενιάς σφαιρικών οικονομικών συμφωνιών¹, από τις αρχές της δεκαετίας 2010, η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) έθεσε σε κίνηση τη στρατηγική για το άνοιγμα των διεθνών αγορών. Οι συμφωνίες αυτές καλύπτουν όλους τους τομείς των οικονομικών συναλλαγών με κεντρικό στόχο την ελευθέρωση του εμπορίου και των επενδύσεων. Το καθεστώς ελευθέρωσης, ωστόσο, συνοδεύεται από τη θέσπιση διατάξεων που εισάγουν εξαιρέσεις αναγκαίες για την προστασία συγκεκριμένων συμφερόντων των συμβαλλόμενων μερών τα οποία διακρίνονται σε αποκλειστικά οικονομικά συμφέροντα (δυσχέρειες του ισοζυγίου πληρωμών, εμπορική άμυνα, αναδιοργάνωση των εγχώριων επιχειρήσεων) και σε γενικότερα συμφέροντα (δημόσια τάξη, δημόσια υγεία, εθνική ασφάλεια, διεθνής ασφάλεια). Στόχος της παρούσας μελέτης είναι η εξέταση των προϋποθέσεων θέσπισης των περιοριστικών μέτρων καθώς και της φύσης τους και των όρων εφαρμογής τους υπό το φως των διατάξεων των προαναφερθεισών διμερών συμφωνιών. Κατά την ανάλυση των παραπάνω θεμάτων είναι αναγκαίο να

λαμβάνεται υπόψη το πολυμερές δίκαιο του Παγκοσμίου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ), δεδομένου ότι η λήψη τέτοιων μέτρων πρέπει να συνάδει με τους κανόνες του δυνάμει της αρχής της υπεροχής τους έναντι των εθνικών εμπορικών νομοθεσιών αλλά και των διμερών οικονομικών συμφωνιών μεταξύ των μελών του.

2. Το γενικό καθεστώς ελευθέρωσης των συναλλαγών μεταξύ της ΕΕ και τρίτων χωρών

Οι σφαιρικές συμφωνίες της ΕΕ θεσπίζουν το νομικό πλαίσιο που θα επιτρέψει την ελευθέρωση και διευκόλυνση των συναλλαγών τόσο στον τομέα των εμπορευμάτων όσο και σε αυτόν των υπηρεσιών καθώς και των επενδύσεων μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών². Στο πλαίσιο υλοποίησης του στόχου αυτού, προωθούν την οικονομική ολοκλήρωση μεταξύ της ΕΕ και καθεμίας από τις τρίτες χώρες μέσω της εγκαθίδρυσης ζώνης ελευθέρων συναλλαγών³ η οποία καλύπτει το εμπόριο αγαθών, την παροχή υπηρεσιών και την εγκατάσταση επενδυτών για την άσκηση οικονομικής δραστηριότητας.

* Αν. Καθηγητής Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

1. Χρησιμοποιείται ο όρος «νέας γενιάς» για να διακρίνει τις νέες αυτές ενωσιακές συμφωνίες από τις «παλιές γενιάς» υπό την έννοια ότι αποτελούν το νομικό εργαλείο για την υλοποίηση της συνολικής στρατηγικής της ΕΕ στο πεδίο των διεθνών οικονομικών σχέσεων. Με τη σύναψή τους, η ΕΕ επιχειρεί να αξιοποιήσει τις νέες διευρυμένες αρμοδιότητές που κατοχύρωσε η Συνθήκη της Λισαβώνας, προκειμένου να προωθήσει τους στόχους της σε όλους τους τομείς των συναλλαγών και οικονομικών δραστηριοτήτων σε διεθνές επίπεδο (εμπόριο αγαθών, υπηρεσίες, επενδύσεις, μεταφορές, ανταγωνισμός, αειφόρος ανάπτυξη, δημόσιες συμβάσεις).

2. Βλ. Άρθρο 1.2 EUSFTA (Συμφωνία Ελευθέρων Συναλλαγών ΕΕ-Σιγκαπούρης), Άρθρο 1.1 EUJEP (Συμφωνία Οικονομικής Εταιρικής Σχέσης ΕΕ-Ιαπωνίας), Άρθρο 1.1 παρ. 2, EU-Korea FTA (Συμφωνία Ελευθέρων Συναλλαγών ΕΕ-Ν. Κορέας), Άρθρο 1.2 EU-Vietnam FTA (Συμφωνία Ελευθέρων Συναλλαγών ΕΕ-Βιετνάμ), Άρθρο 78 EU-CA Association Agreement (Συμφωνία Σύνδεσης ΕΕ-Κεντρικής Αμερικής), Άρθρο 4 EU-Colombia-Peru-Ecuador Trade Agreement (Συμφωνία Εμπορίου ΕΕ-Κολομβίας/Περού και Ισημερινού).

3. Βλ. Άρθρο 1.1 παρ. 1 EU-Korea FTA, Άρθρο 1.4 EU-Canada CETA, Άρθρο 1.1 EUSFTA, Άρθρο 3 EU-Colombia-Peru Trade Agreement, Άρθρο 77 EU-CA Association Agreement. Επίσης βλ. σχέδια νέας Συμφωνίας ΕΕ-Mercosur, Συμφωνίας Ελευθέρων Συναλλαγών ΕΕ-Αυστραλίας και ΕΕ-Ν. Ζηλανδίας.

2.1. Η ελευθέρωση των εμπορευματικών συναλλαγών

Στο πλαίσιο εγκαθίδρυσης της ζώνης ελευθέρων συναλλαγών, η ΕΕ και καθεμία από τις τρίτες χώρες, ως συμβαλλόμενα μέρη, αναλαμβάνουν την υποχρέωση να ελευθερώσουν προοδευτικά και αμοιβαία τις μεταξύ τους εμπορευματικές συναλλαγές⁴. Η ζώνη ελευθέρων συναλλαγών που αποτελεί, όπως είναι γνωστό, μορφή περιφερειακής οικονομικής ολοκλήρωσης, εγκαθιδρύεται «σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου XXIV της GATT 1994»⁵, το οποίο θέτει τις προϋποθέσεις, τόσο διαδικαστικού όσο και ουσιαστικού χαρακτήρα, που πρέπει να πληροί μια ζώνη ελευθέρων συναλλαγών προκειμένου να είναι συμβατή με το πολυμερές καθεστώς του ΠΟΕ⁶.

Η διαδικασία σταδιακής υλοποίησης της ελευθέρωσης αυτής περιλαμβάνει, αφενός, τη βελτίωση της πρόσβασης των αγαθών του ενός μέρους στην αγορά του άλλου και, αφετέρου, την παροχή από κάθε μέρος της εθνικής μεταχείρισης στα αγαθά του άλλου.

Αναλυτικά, όσον αφορά την πρόσβαση στην αγορά (market access), προβλέπεται η μείωση και/ή κατάργηση των τελωνειακών δασμών επί των εισαγωγών αγαθών που κατάγονται από το άλλο μέρος⁷, καθώς και η απαγόρευση της θέσπισης ή διατήρησης εξαγωγικών δασμών ή άλλων τελών⁸.

Απαγορεύεται επίσης η επιβολή ή η διατήρηση απαγορεύσεων ή περιορισμών, πέραν των τελωνειακών δασμών, στην εισαγωγή ενός αγαθού από το άλλο μέρος

και στην εξαγωγή ενός αγαθού που προορίζεται για το έδαφος του άλλου μέρους⁹. Η μείωση και η εξάλειψη των δασμών και άλλων τελών καθώς και η απαγόρευση επιβολής των μη δασμολογικών περιορισμών (απαγορεύσεων και ποσοτικών περιορισμών) αποτελούν τα βασικά μέτρα ελευθέρωσης της κυκλοφορίας των εμπορευμάτων μεταξύ των μερών.

Στην κατηγορία των μη δασμολογικών περιορισμών συμπεριλαμβάνονται και τα τεχνικά εμπόδια στο εμπόριο (ΤΕΕ). Στις συμφωνίες της ΕΕ με τρίτα κράτη, προβλέπεται η υποχρέωση των μερών να εξασφαλίζουν ότι οι τεχνικοί κανονισμοί και πρότυπα καθώς και οι διαδικασίες αξιολόγησης της συμμόρφωσης με αυτούς, δεν καταρτίζονται, ούτε εφαρμόζονται με σκοπό τη δημιουργία περιττών εμποδίων στο εμπόριο αγαθών¹⁰.

Μια εκ των θεμελιωδών αρχών του πολυμερούς εμπορικού συστήματος του ΠΟΕ είναι η αρχή της εθνικής μεταχείρισης βάσει του άρθρου III της GATT 1994. Στις ενωσιακές συμφωνίες προβλέπεται η υποχρέωση κάθε μέρους να παρέχει στα αγαθά του άλλου μεταχείριση όχι λιγότερο ευνοϊκή σε σχέση με τη μεταχείριση που εφαρμόζει στα δικά του ομοειδή εγχώρια αγαθά σύμφωνα με την προαναφερθείσα διάταξη της GATT 1994¹¹. Στόχος η διασφάλιση της ισότητας μεταχείρισης εκ μέρους των αρχών ενός μέρους μεταξύ των εμπορευμάτων που προέρχονται από το άλλο μέρος και των παρόμοιων εθνικών (εγχώριων) εμπορευμάτων¹².

Η διευκόλυνση των εμπορευματικών συναλλαγών επιδιώκεται επίσης με τη θέσπιση κανόνων με αντικείμενο την ενίσχυση της τελωνειακής συνεργασίας έτσι ώστε να αποτρέπεται η εισαγωγή από τη νομοθεσία διακρίσεων, να καταπολεμάται η απάτη και να προστατεύεται το νόμιμο εμπόριο με τη διενέργεια αποτελεσματικών ελέγχων¹³.

2.2. Η ελευθέρωση της παροχής υπηρεσιών και της εγκατάστασης

Όπως έχει αναφερθεί, η ΕΕ και καθεμία εκ των τρίτων χωρών συμφωνούν να εγκαθιδρύσουν ζώνη ελευθέρων συναλλαγών και στον τομέα των υπηρεσιών, σύμφωνα

4. Βλ. ενδεικτικά Άρθρο 2.1 CETA, Άρθρο 2.1 EU-Korea, Άρθρο 2.1 EUSFTA, Άρθρο 2.1 EUJEP, Άρθρο 80 EU-CA, Άρθρο 17 EU-Colombia-Peru-Ecuador.

5. General Agreement on Tariffs and Trade.

6. Όπως είναι γνωστό, θεμέλιο του πολυμερούς καθεστώτος του ΠΟΕ είναι η αρχή της μεταχείρισης του μάλλον ευνοούμενου κράτους (MEK) που θεσπίζει το άρθρο I παρ. 1 της GATT 1994, βλ. M. HERDEGEN, Διεθνές Οικονομικό Δίκαιο, εκδ. Τζιόλα, 2020, σσ. 242-249. Με την εγκαθίδρυση ζώνης ελευθέρων συναλλαγών μεταξύ δύο μερών, ελευθερώνονται οι συναλλαγές με την αμοιβαία παραχώρηση εμπορικών πλεονεκτημάτων (κατάργηση δασμών κ.λπ.) αλλά μόνο στις σχέσεις μεταξύ των συγκεκριμένων μερών. Ένα τέτοιο καθεστώς όμως συνιστά παρέκκλιση από την προαναφερθείσα θεμελιώδη αρχή του πολυμερούς εμπορικού συστήματος του ΠΟΕ του οποίου μέλη είναι τα παραπάνω δύο μέρη. Το άρθρο XXIV επιτρέπει την εγκαθίδρυση μιας ζώνης ελευθέρων συναλλαγών εφόσον αυτή πληροί συγκεκριμένα κριτήρια, όπως η πρόβλεψη συγκεκριμένου και αναλυτικού προγράμματος σταδιακής υλοποίησης της ζώνης, και η κάλυψη από τη διαδικασία ελευθέρωσης του ουσιαστικού, του σημαντικού μέρους των εμπορευματικών συναλλαγών μεταξύ των μερών.

7. Άρθρο 2.6 EUSFTA, Άρθρο 2.4 EUJEP, Άρθρο 2.5 EU-Korea, Άρθρο 2.4 CETA. Η μείωση ή κατάργηση συντελούνται σύμφωνα με το χρονοδιάγραμμα που καθορίζεται από κάθε Συμφωνία.

8. Άρθρο 2.7 EUSFTA, Άρθρο 2.12 EUJEP, Άρθρο 2.11 EU-Korea, Άρθρο 2.6 CETA.

9. Άρθρο 2.9 παρ. 1, EUSFTA. Άρθρο 2.15 EUJEP, Άρθρο 2.11 παρ.1, CETA. Είναι δυνατό να απαγορευθεί ή να περιορισθεί η εισαγωγή ή εξαγωγή ενός αγαθού μόνο σύμφωνα με το άρθρο XI της GATT 1994, το οποίο ενσωματώνεται στις Συμφωνίες της ΕΕ.

10. Άρθρο 7.1 EUJEP. Τα συμβαλλόμενα μέρη, εκτός των άλλων, αναλαμβάνουν τη δέσμευση να εφαρμόσουν τις διατάξεις της πολυμερούς Συμφωνίας ΤΕΕ του ΠΟΕ, βλ. Άρθρο 4.1 CETA.

11. Άρθρο 2.3 EUSFTA, Άρθρο 2.7 EUJEP, Άρθρο 2.3 παρ. 1, CETA.

12. Βασικοί τομείς εφαρμογής της αρχής της εθνικής μεταχείρισης είναι η εσωτερική φορολογία και οι εσωτερικές διοικητικές ρυθμίσεις των μερών.

13. Άρθρο 6.1 EUSFTA, Άρθρο 4.1 EUJEP, Άρθρο 6.1 CETA, Άρθρο 6.1 EU-Korea.

με τις διατάξεις του άρθρου V της GATS¹⁴. Στο πλαίσιο αυτό, θεσπίζονται κανόνες με τους οποίους επιδιώκεται να ελευθερωθούν αμοιβαία και σταδιακά η παροχή υπηρεσιών (χωρίς εγκατάσταση) καθώς και η εγκατάσταση επιχειρηματικών φορέων (επενδυτών) του ενός μέρους στο έδαφος του άλλου προς άσκηση οικονομικής δραστηριότητας¹⁵.

Στον τομέα της παροχής υπηρεσιών, καθορίζονται οι δεσμεύσεις που αναλαμβάνει κάθε μέρος σχετικά με την ελευθέρωση της πρόσβασης στην αγορά του των παρόχων του άλλου μέρους¹⁶. Συγκεκριμένα, προβλέπεται η απαγόρευση θέσπισης ή διατήρησης από ένα μέρος στο έδαφος του μέτρων που εισάγουν περιορισμούς οι οποίοι αφορούν τον αριθμό των παρόχων υπηρεσιών¹⁷. Η απαγόρευση αυτή αφορά επίσης την επιβολή περιορισμών όσον αφορά (α) τη συνολική αξία των συναλλαγών ή στοιχείων του ενεργητικού που σχετίζονται με τις υπηρεσίες, ή (β) τον συνολικό αριθμό των συναλλαγών στον τομέα των υπηρεσιών ή τη συνολική ποσότητα των παραγόμενων υπηρεσιών που εκφράζεται σε καθορισμένες αριθμητικές ποσότητες. Δεν επιτρέπεται να θεσπισθούν ή να διατηρηθούν μέτρα που προβλέπουν συγκεκριμένους τύπους νομικών προσώπων ή κοινοπραξιών μέσω των οποίων ένας πάροχος μπορεί να παρέχει μια υπηρεσία.

Δυνάμει της αρχής της εθνικής μεταχείρισης, επιβάλλεται σε κάθε μέρος η υποχρέωση παροχής στους παρόχους υπηρεσιών και στις υπηρεσίες του άλλου μέρους, όσον αφορά όλα τα μέτρα που επηρεάζουν την παροχή υπηρεσιών, μεταχείριση όχι λιγότερο ευνοϊκή από εκείνη που παρέχει στις δικές του ομοειδείς υπηρεσίες και παρόχους

υπηρεσιών¹⁸ ή σε παρόμοιες καταστάσεις στους φορείς παροχής υπηρεσιών και στις υπηρεσίες του άλλου μέρους¹⁹. Επιπροσθέτως, κάθε μέρος υποχρεούται να παρέχει στους παρόχους και στις υπηρεσίες του άλλου, τη μεταχείριση του μάλλον ευνοουμένου κράτους, δηλαδή μεταχείριση όχι λιγότερο ευνοϊκή από εκείνη που παρέχει σε ομοειδείς υπηρεσίες και παρόχους υπηρεσιών τρίτης χώρας²⁰.

Αντίστοιχες δεσμεύσεις (πρόσβαση στην αγορά και μη διακριτική μεταχείριση) απορρέουν από τις διατάξεις που διέπουν την άσκηση οικονομικής δραστηριότητας στο έδαφος ενός μέρους από φυσικά ή νομικά πρόσωπα του άλλου μέρους μέσω εγκατάστασης²¹ στο έδαφος του πρώτου²².

Οι συμφωνίες περιέχουν και διατάξεις γενικής εφαρμογής που θεσπίζουν οριζόντιες υποχρεώσεις, όπως οι διατάξεις σχετικά (α) με τη διαφάνεια (πρόκειται για υποχρεώσεις αντίστοιχες με αυτές που επιβάλλει το άρθρο III παρ. 1 και 4 της GATS)²³, (β) με τις εσωτερικές κανονιστικές ρυθμίσεις (μέτρα θεσπιζόμενα από τα μέρη και αφορούν προϋποθέσεις και διαδικασίες σχετικά με την έκδοση αδειών)²⁴, (γ) με την αμοιβαία αναγνώριση επαγγελματικών προσόντων²⁵, η οποία είναι δυνατό να έχει άμεση επίπτωση στην ελευθέρωση της παροχής υπηρεσιών δεδομένου ότι διευκολύνει την κυκλοφορία των φυσικών προσώπων με σκοπό την παροχή υπηρεσιών.

Τέλος, τα συμβαλλόμενα μέρη αναλαμβάνουν τομεακές υποχρεώσεις (ανά τομέα υπηρεσιών) όσον αφορά τις υπηρεσίες πληροφορικής, τις ταχυδρομικές υπηρεσίες, τις τηλεπικοινωνιακές υπηρεσίες και τις χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες με κεντρικό στόχο το αμοιβαίο άνοιγμα των αγορών τους στους παρόχους υπηρεσιών τους.

14. General Agreement on Trade in Services. Δυνάμει του άρθρου V τα μέρη μπορούν να συνάψουν συμφωνίες οικονομικής ολοκλήρωσης που προβλέπουν την ελευθέρωση της παροχής υπηρεσιών μέσω της κατάργησης/απαγόρευσης περιορισμών μόνο στις σχέσεις μεταξύ των συγκεκριμένων μερών. Η παραπάνω διάταξη θέτει ορισμένες προϋποθέσεις που πρέπει να πληροί μια τέτοια συμφωνία για να είναι αποδεκτή. Α.χ. πρέπει να καλύπτει σημαντικό αριθμό τομέων υπηρεσιών και να επιδιώκει τη διευκόλυνση των συναλλαγών στους τομείς αυτούς μεταξύ των μερών των συμφωνιών αυτών και όχι την αύξηση των εμποδίων στην παροχή υπηρεσιών μεταξύ αυτών και άλλων κρατών που δεν συμμετέχουν στις εν λόγω συμφωνίες.

15. Άρθρο 8.1 EUSFTA, Άρθρο 8.1 EUJEP, Διατάξεις Κεφαλαίων 8 και 9 CETA, Άρθρο 7.1 παρ. 1, EU-Korea. Ο όρος «οικονομική δραστηριότητα» καλύπτει κάθε δραστηριότητα βιομηχανικού, εμπορικού και επαγγελματικού χαρακτήρα, καθώς και τις βιοτεχνικές δραστηριότητες.

16. Άρθρο 8.5 παρ. 2, EUSFTA, Άρθρο 9.6 CETA, Άρθρο 8.15 EUJEP, Άρθρο 7.5 EU-Korea.

17. Είτε με τη μορφή αριθμητικών ποσοστώσεων, μονοπωλίων, αποκλειστικών παρόχων, είτε με τη μορφή της απαίτησης να εξετάζονται οι οικονομικές ανάγκες.

18. Άρθρο 8.16 παρ. 1 EUJEP, Άρθρο 8.6 παρ. 1, EUSFTA, Άρθρο 7.6 EU-Korea.

19. Άρθρο 9.3 παρ. 1 CETA.

20. Άρθρο 8.17 παρ. 1 EUJEP, Άρθρο 9.5 παρ. 1, CETA.

21. Η εγκατάσταση συνίσταται στη δημιουργία ή απόκτηση ενός νομικού προσώπου, ιδίως μέσω συμμετοχής στο κεφάλαιο ή δημιουργίας υποκαταστήματος ή γραφείου αντιπροσώπευσης, στο έδαφος του ενός ή του άλλου μέρους, αντίστοιχα, με σκοπό τη δημιουργία ή διατήρηση μακροχρόνιων οικονομικών δεσμών.

22. Άρθρο 8.10 παρ. 1 και 8.11 παρ. 1, EUSFTA, Άρθρα 8.4, 8.6 και 8.7 CETA, Άρθρα 8.7 έως 8.9 EUJEP, Άρθρα 7.11, 7.12 και 7.14 EU-Korea.

23. Άρθρο 8.17 EUSFTA, Άρθρο 8.23 EUJEP, Άρθρο 7.22 EU-Korea.

24. Άρθρα 12.1 έως 12.3 CETA, Άρθρα 8.18 έως 8.20 EUSFTA, Άρθρα 8.30 και 8.31 EUJEP.

25. Άρθρα 11.1 έως 11.7 CETA, Άρθρο 8.16 EUSFTA, Άρθρο 8.35 EUJEP, Άρθρο 7.21 EU-Korea.

2.3. Η ελευθέρωση της κίνησης κεφαλαίων και των πληρωμών μεταξύ των μερών

Για τους σκοπούς της ελευθέρωσης των επενδύσεων επίσης προβλέπεται ρητά η υποχρέωση των μερών να διεξάγουν διαβουλεύσεις με αντικείμενο τη διευκόλυνση της μεταξύ τους κίνησης κεφαλαίων και ιδίως να επιτρέπουν, όσον αφορά τις συναλλαγές στον λογαριασμό κεφαλαίων και χρηματοοικονομικών πράξεων του ισοζυγίου πληρωμών, την ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων με στόχο να διαμορφωθεί ένα σταθερό και ασφαλές πλαίσιο για την πραγματοποίηση επενδύσεων και τις συναλλαγές²⁶.

Κάθε μέρος υποχρεούται να μην επιβάλλει περιορισμούς και να επιτρέπει, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου VIII του Καταστατικού του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ), να πραγματοποιούνται, σε ελεύθερα μετατρέψιμο νόμισμα, όλες οι πληρωμές και μεταβιβάσεις στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών όσον αφορά τις συναλλαγές που εμπíπτουν στο πεδίο εφαρμογής καθεμίας από τις εξεταζόμενες συμφωνίες²⁷.

3. Θέσπιση περιοριστικών μέτρων στο πεδίο των εμπορευματικών συναλλαγών

Οι εξεταζόμενες συμφωνίες που προβλέπουν τη διαδικασία ελευθέρωσης των εμπορευματικών συναλλαγών παρέχουν συγχρόνως στα συμβαλλόμενα μέρη τη δυνατότητα λήψης μέτρων που συνιστούν εξαίρεση από το γενικό καθεστώς ελευθέρωσης καθώς έχουν ως αποτέλεσμα να διαμορφώνεται ένα περιοριστικό πλαίσιο για το εμπόριο των αγαθών. Ωστόσο, τα μέρη δεν μπορούν να ασκούν το δικαίωμα αυτό κατά τρόπο ανεξέλεγκτο και αυθαίρετο. Για να καταφύγει ένα μέρος στη χρήση αυτής της δυνατότητας πρέπει να πληρούνται συγκεκριμένοι όροι και προϋποθέσεις και να συντρέχουν συγκεκριμένες περιστάσεις που την καθιστούν απολύτως αναγκαία, κυρίως για την προστασία των οικονομικών συμφερόντων του, χωρίς να αποκλείεται η εφαρμογή μέτρων για λόγους που δεν συνδέονται άμεσα ή ακόμα και έμμεσα με την ανάγκη ικανοποίησης οικονομικής φύσεως αλλά γενικότερων συμφερόντων.

Στα μέτρα αυτά που έχουν ως κοινό χαρακτηριστικό ότι εισάγουν περιορισμούς στις εμπορευματικές συναλλαγές μεταξύ των συμβαλλομένων μερών κατά παρέκκλιση από τη γενική αρχή της ελευθέρωσής τους, περιλαμβάνονται: (α) τα μέτρα εμπορικής άμυνας, όπως τα μέτρα αντιντάμπινγκ (ΜΑ), τα αντισταθμιστικά μέτρα (ΑντΜ) και τα μέτρα διασφάλισης (ΜΔ), (β) τα μέτρα για τη στήριξη

του ισοζυγίου πληρωμών, (γ) τα μέτρα που λαμβάνονται για λόγους γενικότερου (μη οικονομικού) συμφέροντος (εξαίρεσεις για λόγους δημοσίας τάξης, εθνικής ασφάλειας, διεθνούς ασφάλειας).

Όπως η ελευθέρωση του εμπορίου δεν συντελείται σε νομικό κενό αλλά σύμφωνα με το ισχύον πολυμερές καθεστώς του ΠΟΕ, έτσι και η δυνατότητα λήψης περιοριστικών μέτρων δεν αποτελεί καινοτομία που εισάγεται από τις σφαιρικές οικονομικές συμφωνίες της ΕΕ, δεδομένου ότι οι πολυμερείς συμφωνίες του ΠΟΕ για το εμπόριο αγαθών περιέχουν διατάξεις που επιτρέπουν στα μέλη του να λαμβάνουν μέτρα που συνιστούν εξαίρεση από το γενικό καθεστώς ελεύθερου εμπορίου. Μάλιστα, οι εξεταζόμενες συμφωνίες της ΕΕ παραπέμπουν ρητά στους εν λόγω κανόνες του ΠΟΕ σύμφωνα με τους οποίους πρέπει να λαμβάνονται και να εφαρμόζονται τα προαναφερθέντα μέτρα παρέκκλισης.

3.1. Οι προϋποθέσεις θέσπισης περιορισμών

Η λήψη μέτρων που περιορίζουν την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων εντάσσεται σε ένα αυστηρά καθορισμένο πλαίσιο το οποίο οριοθετείται από δύο παραμέτρους εκ των οποίων η μία είναι ουσιαστικού χαρακτήρα ενώ η άλλη είναι διαδικαστικής φύσεως. Αφενός, η λήψη μέτρων συνδέεται άμεσα με τη συνδρομή συγκεκριμένων περιστάσεων ή περιπτώσεων και την επιδίωξη συγκεκριμένων σκοπών που τα καθιστούν αναγκαία και, αφετέρου, πρέπει να τηρηθεί μια καθορισμένη διαδικασία για τη θέσπισή τους.

3.1.1. Οι περιπτώσεις και οι λόγοι-σκοποί λήψης περιοριστικών μέτρων

Καταρχάς, ένα συμβαλλόμενο μέρος δεν έχει την ελευθερία να θεσπίζει και να εφαρμόζει περιοριστικά μέτρα σε κάθε περίπτωση που το ίδιο θεωρεί ότι απειλούνται οικονομικού ή γενικότερου χαρακτήρα συμφέροντά του. Η αναγνώριση μιας τέτοιας απειλούμενης δυνατότητας θα συνεπάγετο, στην πράξη, τη διάβρωση του νομικού πλαισίου ελευθέρωσης και την υπονόμευση της διαδικασίας ελευθέρωσης που αποτελεί τον κεντρικό στόχο των εξεταζόμενων συμφωνιών.

Για τον λόγο αυτό, αντίθετα, τίθενται αυστηρές προϋποθέσεις και όροι που πρέπει να πληρούνται προκειμένου ένα μέρος να νομιμοποιείται να καταφύγει στη λήψη περιοριστικών μέτρων. Για να αποκλεισθεί η γενίκευση της λήψης τους θα στηρίζεται στην υποκειμενική, από κάθε μέρος, θεώρηση, εκτίμηση και αξιολόγηση των συνθηκών που επικρατούν στις συναλλαγές του με τα άλλα μέρη, οι συμφωνίες οριοθετούν με σαφή και συγκεκριμένο τρόπο και με την καθιέρωση και λήψη υπόψη αντικειμενικών κριτηρίων, τις περιστάσεις ή τις περιπτώσεις που πρέπει να συντρέχουν καθώς και τους σκοπούς που πρέπει να επιδιώκονται (με τα μέτρα αυτά), έτσι ώστε να δικαιολογείται η θέσπιση περιορισμών στις εμπορευ-

26. Άρθρο 9.2 παρ. 1, ΕΥΕΡΑ, Άρθρο 16.7 παρ. 2 ΕΥΣΦΤΑ, Άρθρο 17.9 ΕΥ-Βιετνάμ, Άρθρο 8.2 παρ. 1 ΕΥ-Κορέα, Άρθρο 206 ΕΥ-ΚΑ.

27. Άρθρο 8.1 ΕΥ-Κορέα, Άρθρο 9.1 ΕΥΕΡΑ, Άρθρο 16.7 παρ. 1, ΕΥΣΦΤΑ.

ματικές συναλλαγές. Αν, δηλαδή, δεν συντρέχει η εκ των προτέρων προβλεπόμενη περίπτωση ή περίπτωση ή δεν επιδιώκεται από το ενδιαφερόμενο μέρος ο εκ των προτέρων καθορισμένος σκοπός, αυτό δεν επιτρέπεται να λάβει μέτρα παρέκκλισης. Η προϋπόθεση αυτή τίθεται για όλες τις προαναφερθείσες κατηγορίες μέτρων.

Α. Αντιμετώπιση δυσχερειών στο ισοζύγιο πληρωμών και εξωτερικών δημοσιονομικών δυσχερειών

Σε περίπτωση που ένα συμβαλλόμενο μέρος αντιμετωπίζει ή ενδέχεται να αντιμετωπίσει σοβαρές δυσχέριες σχετικά με το ισοζύγιο πληρωμών και εξωτερικές δημοσιονομικές δυσχέριες, μπορεί να επιβάλλει ή να διατηρήσει περιοριστικά μέτρα σχετικά με τις εμπορευματικές συναλλαγές και ειδικότερα επί των εισαγωγών²⁸. Ειδικότερα, χρήση αυτής της δυνατότητας μπορεί να κάνει ένα μέρος όταν α) υπάρχει σοβαρή μείωση ή επικείμενη απειλή σοβαρής μείωσης των συναλλαγματικών αποθεμάτων του ή (όταν), στην περίπτωση μέρους με πολύ χαμηλά αποθέματα, δεν κατέστη εφικτό να επιτευχθεί ένας εύλογος ρυθμός αύξησής τους, β) η μείωση των δημοσίων εσόδων από την είσπραξη των δασμών έχει προκαλέσει σοβαρή ύφεση στη δημοσιονομική του κατάσταση.

Ενδεικτικά, δυνάμει της Συμφωνίας ΕΕ-Ιαπωνίας καθώς και της Συμφωνίας ΕΕ-Καναδά, καθένα από τα συμβαλλόμενα μέρη μπορεί να λαμβάνει οποιοδήποτε περιοριστικό μέτρο με σκοπό τη διασφάλιση του ισοζυγίου πληρωμών ή την προστασία της εξωτερικής χρηματοπιστωτικής θέσης του²⁹.

Σε κάθε περίπτωση, όπως θα αναλυθεί παρακάτω, τα περιοριστικά μέτρα πρέπει να είναι συμβατά με τους κανόνες των Συμφωνιών του ΠΟΕ και κατά τη λήψη τους πρέπει να τηρούνται οι καθοριζόμενοι από αυτούς όροι. Πρέπει να σημειωθεί ότι τη δυνατότητα λήψης μέτρων με σκοπό την προστασία του ισοζυγίου πληρωμών προβλέπουν και τα άρθρα XII και XVIII της GATT 1994. Η ερμηνεία των εν λόγω διατάξεων αποτελεί αντικείμενο του Μνημονίου Συμφωνίας του ΠΟΕ για τις διατάξεις που αφορούν το ισοζύγιο πληρωμών³⁰. Δυνάμει των παραπάνω κανόνων, ένα κράτος μέλος του ΠΟΕ μπορεί να επιβάλλει περιορισμούς στις εισαγωγές για λόγους προστασίας του ισοζυγίου πληρωμών εφόσον πληρούνται συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Η επιβολή περιορισμών στις εισαγωγές πρέπει να δικαιολογείται από την ανάγκη διατήρησης της

εξωτερικής δημοσιονομικής κατάστασης και την ισορροπία του ισοζυγίου πληρωμών του μέλους που προτίθεται να προβεί σε αυτή (την επιβολή) και, ειδικότερα, από την ανάγκη να αντιμετωπισθεί η άμεση και επικείμενη απειλή μιας σημαντικής μείωσης των συναλλαγματικών αποθεμάτων ή, από την ανάγκη, σε περίπτωση που ήδη ήταν πολύ χαμηλά, να αυξηθούν αυτά σύμφωνα με ένα λογικό ποσοστό αύξησης. Επειδή ο ΠΟΕ δεν είναι σε θέση να διασφαλίσει την αξιόπιστη εκτίμηση των προαναφερθέντων δημοσιονομικής φύσεως κριτηρίων, προβλέπεται ρητά η εκχώρηση αυτής της αρμοδιότητας στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) του οποίου τα συμπεράσματα πρέπει να γίνονται υποχρεωτικά αποδεκτά από τον ΠΟΕ. Ο ρόλος του ΔΝΤ περιορίζεται πάντως στη συγκέντρωση όλων των αναγκαίων στατιστικών στοιχείων και στην κοινοποίησή τους στον ΠΟΕ. Επιτελεί, στη συγκεκριμένη περίπτωση, θα λέγαμε, τη λειτουργία του ειδικού πραγματογνώμονα.

Β. Λόγοι γενικότερου μη οικονομικού συμφέροντος

Ένα συμβαλλόμενο μέρος μπορεί να επιβάλλει μονομερώς απαγορεύσεις ή περιορισμούς κατά την εισαγωγή και την εξαγωγή εμπορευμάτων εφόσον επιδιώκει θεμιτούς στόχους γενικότερου μη οικονομικού συμφέροντος.

Αναλυτικά, δυνάμει ρήτρας γενικής εξαίρεσης των σφαιρικών οικονομικών συμφωνιών της ΕΕ, ένα μέρος έχει τη δυνατότητα να λάβει ή να επιβάλλει τα παραπάνω μέτρα σύμφωνα με το άρθρο XX της GATT 1994³¹. Αναλυτικά, μπορεί να τα εφαρμόσει σε περίπτωση που αυτά είναι αναγκαία, μεταξύ άλλων, (α) για την προστασία της δημόσιας ασφάλειας, της δημόσιας ηθικής ή τη διατήρηση της δημόσιας τάξης. Επίκληση της δημόσιας τάξης είναι δυνατό να γίνει, προκειμένου να επιβληθούν περιορισμοί, σε περίπτωση κατά την οποία ένα από τα θεμελιώδη συμφέροντα της κοινωνίας απειλείται κατά τρόπο επαρκώς σοβαρό. (β) για την προστασία της ζωής ή της υγείας των ανθρώπων, των ζώων ή των φυτών, (γ) για την προστασία εθνικών θησαυρών με καλλιτεχνική, ιστορική ή αρχαιολογική αξία, (δ) για την εξασφάλιση της συμμόρφωσης προς νόμους και κανονισμούς που δεν αντιβαίνουν στις διατάξεις των συμφωνιών, συμπεριλαμβανομένων αυτών που αναφέρονται στην πρόληψη δόλιων και απατηλών πρακτικών ή στην αντιμετώπιση των επιπτώσεων πλημμελούς εκτέλεσης συμβάσεων, στην επιβολή τελωνειακών ρυθμίσεων, στην προστασία των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας.

Τη δυνατότητα λήψης μέτρων για την προστασία της δημόσιας τάξης των κρατών μελών του ΠΟΕ προβλέπει το άρθρο XX της GATT 1994³². Η εν λόγω διάταξη του

28. Βλ. Άρθρο 16.9 παρ. 1 EUSFTA, Άρθρο 297 παρ. 1, EU-Colombia-Peru-Ecuador Trade Agreement, Άρθρο 15.8 παρ. 1 EU-Korea, Άρθρο 349 παρ. 1 EU-CA.

29. Άρθρο 2.20 παρ. 1 EUJEPΑ σε συνδυασμό με το Άρθρο 9.4 παρ. 4, Άρθρο 28.5 παρ. 4, CETA. Επίσης βλ. Άρθρο 17.12 παρ. 2, EU-Vietnam.

30. J.Y. YOO, Restructuring GATT Balance-of-Payments Safeguard in the WTO System, JWT, Vol. 53, 2019, σσ. 589-623.

31. Βλ. ενδεικτικά Άρθρο 2.22, EU-Vietnam, Άρθρο 2.14 EUSFTA, Άρθρο 158 EU-CA.

32. Σχετικά με τις εξαιρέσεις δυνάμει του άρθρου XX, βλ. Π. ΓΚΛΑΒΙ-

δικαίου του πολυμερούς εμπορικού συστήματος ταυτοποιεί τέσσερεις βασικούς στόχους για την επίτευξη των οποίων τα κράτη νομιμοποιούνται να θεσπίζουν περιοριστικού χαρακτήρα μέτρα: α) η προστασία της δημόσιας ηθικής (άρθρο XX a)), β) η προστασία της υγείας και της ζωής των ανθρώπων και των ζώων καθώς και η προφύλαξη των φυτών (XX b))³³, γ) η προστασία των κατόχων δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας (XX d)), δ) η προστασία των καταναλωτών (XX d) in fine).

Με δεδομένο ότι οι προαναφερθείσες έννοιες συγκροτούν τον πυρήνα της έννοιας της δημόσιας τάξης, τελικά με τις εν λόγω διατάξεις επιδιώκεται η προστασία της δημόσιας τάξης των κρατών.

Ρητή αναφορά στο άρθρο XX της GATT 1994 περιέχουν οι εξεταζόμενες συμφωνίες. Συγκεκριμένα, τα μέρη επιβεβαιώνουν ότι τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις τους δυνάμει του άρθρου αυτού, που ενσωματώνεται στις συμφωνίες αυτές, εφαρμόζονται στις καλυπτόμενες από αυτές εμπορευματικές συναλλαγές³⁴.

Επιπροσθέτως, τη λήψη μονομερών περιοριστικών μέτρων δικαιολογεί η επιδίωξη προστασίας τόσο της εθνικής ασφάλειας των συμβαλλομένων μερών όσο και της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Οι σφαιρικές συμφωνίες περιέχουν ρήτρα ασφάλειας³⁵.

Υπενθυμίζεται ότι το άρθρο XXI της GATT 1994 περί προστασίας της εθνικής ασφάλειας και αποτροπής διαταραχής της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας θεσπίζει, σε πολυμερές επίπεδο, εξαιρέσεις που επιτρέπουν την αναστολή της εφαρμογής κανόνων της GATT σε περίπτωση διεθνούς κρίσης που θέτει σε κίνδυνο τη διεθνή ασφάλεια αλλά και την εθνική ασφάλεια των κρατών μελών του ΠΟΕ³⁶. Οι όροι λήψης μονομερών μέτρων για λόγους

συνδεόμενους με την ασφάλεια είναι λιγότερο δεσμευτικοί σε σχέση με τα λαμβανόμενα για την προστασία της δημόσιας τάξης μέτρα. Για τη θέσπισή τους τα κράτη έχουν τη διακριτική ευχέρεια να λαμβάνουν αποφάσεις σε μονομερή βάση. Πρόκειται για κυρίαρχες αποφάσεις του κράτους που τις υιοθετεί και οι οποίες απλώς κοινοποιούνται στον ΠΟΕ χωρίς να πρέπει να θεμελιώνονται σε ειδική αιτιολόγηση. Στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου XXI εμπίπτουν ορισμένα προϊόντα συνδεόμενα με την εθνική άμυνα ενός κράτους, το εμπόριο των οποίων δεν θα μπορούσε να είναι ελεύθερο. Πρόκειται για τα πυρομαχικά και το πολεμικό υλικό (άρθρο XXI b) i) και ii)).

Όσον αφορά τη διεθνή ασφάλεια, το πλαίσιο είναι σαφές. Καμία διάταξη του πολυμερούς δικαίου του ΠΟΕ δεν εμποδίζει τα μέλη του να λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα για να εκπληρώσουν τις δεσμεύσεις τους που απορρέουν από τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών σχετικά με τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας (άρθρο XXI c)). Αν το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ αποφασίσει την επιβολή οικονομικών κυρώσεων δυνάμει του κεφαλαίου VII του Χάρτη, τα μέλη του ΠΟΕ θα είναι υποχρεωμένα να τις εφαρμόσουν. Με άλλα λόγια, δεν έχουν το δικαίωμα να αρνηθούν την εφαρμογή τους επικαλούμενα τις υποχρεώσεις τους που απορρέουν από τους κανόνες του ΠΟΕ για την ελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, το άρθρο XXI αποτελεί εκδήλωση της υπεροχής του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών έναντι των άλλων κανόνων της διεθνούς έννομης τάξης.

Μεγαλύτερες είναι σαφώς οι δυσκολίες που ανακύπτουν όταν συντρέχει περίπτωση συνδεόμενη με την προστασία της εθνικής ασφάλειας ενός κράτους. Ο λόγος είναι προφανής. Η περίπτωση αυτή αφορά μόνο την εθνική ασφάλεια ενός συγκεκριμένου κράτους και μάλιστα όπως αυτό το ίδιο την αντιλαμβάνεται (άρθρο XXI b) iii)). Συγκεκριμένα, η διάταξη αυτή αναφέρεται στις καταστάσεις της εμπόλεμης περιόδου και της σοβαρής διεθνούς έντασης-κρίσης. Δεδομένου ότι κάθε κράτος έχει την ελευθερία, τη διακριτική ευχέρεια να ερμηνεύσει, να κρίνει, να αξιολογήσει την κατάσταση της «σοβαρής διεθνούς έντασης», προκύπτει ότι η συγκεκριμένη εξαίρεση είναι επιδεκτική ευρείας ερμηνείας εκ μέρους των κρατών, γεγονός που ανοίγει τον δρόμο για καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος λήψης περιοριστικών μέτρων για την προστασία της εθνικής ασφάλειας. Στην πραγματικότητα, τα κράτη έχουν την τάση, εκμεταλλευόμενα την ασάφεια που διακρίνει τον όρο «εθνική ασφάλεια», να θεσπίζουν μονομερώς περιοριστικά μέτρα για λόγους συνδεόμενους με την εξυπηρέτηση στόχων της εξωτερικής τους πολιτικής και διπλωματίας.

Πέραν της ευρείας ερμηνείας της διάταξης του άρθρου

ΝΗ, Διεθνές Οικονομικό Δίκαιο, Γενικές αρχές, Διεθνές εμπόριο, Ξένες επενδύσεις, εκδ. Σάκκουλα, 2009, σσ. 281-283, Α. ΜΠΡΕΔΗΜΑ / Α. ΓΟΥΡΓΟΥΡΙΝΗ, Το Δίκαιο του Παγκοσμίου Οργανισμού Εμπορίου, 2η έκδ., εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σ. 56 επ., Μ. HERDEGEN, ό.π., 2020, σσ. 269-280.

33. Αναγνωρίζεται ότι το στοιχείο β) του άρθρου XX της GATT 1994 μπορεί επίσης να εφαρμόζεται στα περιβαλλοντικά μέτρα που είναι αναγκαία για την προστασία της ζωής και της υγείας των ανθρώπων, των ζώων ή των φυτών, βλ. Άρθρο 28.3 παρ. 1, CETA, Άρθρο 158 παρ. 2, EU-CA.

34. Βλ. ενδεικτικά Άρθρο 2.15 EU-Korea, Άρθρο 2.22 EUJEP, Άρθρο 28.3 CETA.

35. Διευκρινίζεται ότι στις περισσότερες περιπτώσεις η δυνατότητα λήψης τέτοιων μέτρων δεν αφορά μόνο τις εμπορευματικές συναλλαγές αλλά και τις συναλλαγές στον τομέα των υπηρεσιών, και την κυκλοφορία κεφαλαίων και την εγκατάσταση.

36. Βλ. Α. ΜΠΡΕΔΗΜΑ / Α. ΓΟΥΡΓΟΥΡΙΝΗ, ό.π., σσ. 66-68, Ο. ΣΠΗΛΙΟΠΟΥΛΟ, Το διεθνές νομικό πλαίσιο επιβολής οικονομικών (εμπορικών) κυρώσεων για πολιτικούς λόγους και η Ευρωπαϊκή Ένωση, Ελλάδα, 2003, σσ. 1531-1539, J.M. HAHN, Vital interests

and the law of GATT: an analysis of GATT's security exception, Mich.J.Int'l, 1990/1991, σ. 558 και επ.

XXI της GATT 1994 σχετικά με την προστασία της εθνικής ασφάλειας³⁷, ένα μέλος του ΠΟΕ έχει ευρεία δυνατότητα να μην εκπληρώσει οποιαδήποτε από τις υποχρεώσεις του που απορρέουν από τους κανόνες του ΠΟΕ, θεσπίζοντας το περιοριστικό μέτρο της αποκλειστικής του επιλογής. Κατά κανόνα, τα θεσπιζόμενα δυνάμει του άρθρου XXI μέτρα λαμβάνουν τη μορφή μη δασμολογικών εμποδίων, όπως η απαγόρευση των εισαγωγών (μποϊκοτάζ) και η απαγόρευση των εξαγωγών (εμπάρκο). Επιπλέον, σε αντίθεση με το άρθρο XX της GATT 1994, το άρθρο XXI δεν θεσπίζει κανένα κριτήριο που πρέπει να πληρούται ώστε ένα κράτος να νομιμοποιείται να λάβει μέτρα. Δεν θέτει κανένα όριο σχετικά με τη φύση και τις επιπτώσεις των λαμβανομένων μέτρων με αποτέλεσμα αυτά να είναι δυνατό να αποτελούν συγκεκριμένο περιορισμό στις διεθνείς εμπορικές συναλλαγές και μέσο αυθαίρετης και αδικαιολόγητης διάκρισης. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η εξαίρεση του άρθρου XXI συνδέεται με υπολογισμούς, θεωρήσεις και προσεγγίσεις πολιτικής φύσεως που εξ' ορισμού είναι υποκειμενικοί και τα περιοριστικά μέτρα επιβάλλονται για λόγους μη οικονομικής φύσεως³⁸.

Υπό το φως των διατάξεων του πολυμερούς καθεστώτος του ΠΟΕ, οι εξεταζόμενες συμφωνίες της ΕΕ θεσπίζουν ρήτρα ασφαλείας δυνάμει της οποίας κάθε συμβαλλόμενο μέρος μπορεί να λαμβάνει οποιοδήποτε μέτρο το οποίο κρίνει αναγκαίο για την προστασία των θεμελιωδών ή ουσιωδών ή ζωτικών συμφερόντων του που συνδέονται με την ασφάλειά του³⁹. Μεταξύ των μέτρων αυτών περιλαμβάνονται εκείνα που αφορούν (α) σχάσιμα ή συντήξιμα υλικά, (β) την παραγωγή ή τη διακίνηση όπλων, πυρομαχικών και πολεμικού υλικού, καθώς και τη διακίνηση και τις συναλλαγές άλλων αγαθών, υλικών, υπηρεσιών και τεχνολογίας και οικονομικές δραστηριότητες που πραγματοποιούνται άμεσα ή έμμεσα με σκοπό τον εφοδιασμό στρατιωτικών εγκαταστάσεων ή άλλων εγκαταστάσεων ασφάλειας, (γ) δημόσιες συμβάσεις αναγκαίες για την εθνική ασφάλεια ή την εθνική άμυνα καθώς και εκείνα που λαμβάνονται σε περίοδο πολέμου ή σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης σε διεθνές επίπεδο.

Όπως προκύπτει από το γράμμα της ρήτρας αυτής, δεν προβλέπεται ότι είναι αναγκαίο η απόφαση για τη λήψη ενός μέτρου να στηρίζεται σε αντικειμενικά στοιχεία και

γεγονότα ούτε να γίνεται επίκληση αυτών, ούτε, πολύ περισσότερο, να αποδεικνύεται η ύπαρξή τους. Αρκεί ένα μέρος να θεωρεί, να εκτιμά, βασιζόμενο στη δική του αποκλειστικά υποκειμενική κρίση, ότι υφίσταται ανάγκη θέσπισης μονομερών μέτρων, αξιολογώντας σε πολιτικό και διπλωματικό επίπεδο τους εξωτερικούς παράγοντες που συνιστούν κίνδυνο ή απειλή για την ασφάλειά του. Ακόμα και ο χαρακτηρισμός των σχετικών με την εθνική του ασφάλεια συμφερόντων ως «ουσιωδών ή ως «θεμελιωδών» δεν στηρίζεται σε αντικειμενικά κριτήρια που είναι αναγκαίο να εξετάζεται αν πληρούνται σε κάθε περίπτωση. Το ίδιο το μέρος μπορεί να κρίνει, σε μονομερή βάση, αν απειλείται ουσιώδες συμφέρον ασφαλείας και να λάβει οποιοδήποτε μέτρο⁴⁰.

Τα παραπάνω δεν ισχύουν όταν ένα μέρος λαμβάνει ένα περιοριστικό μέτρο αναγκαίο προκειμένου να εκπληρώσει υποχρεώσεις του που απορρέουν από τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και οι οποίες αφορούν τη διατήρηση ή την αποκατάσταση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας⁴¹. Στην περίπτωση αυτή, η θέσπιση ενός μέτρου δεν εμπίπτει στην απόλυτη διακριτική ευχέρεια και υποκειμενική κρίση του αλλά επιβάλλεται βάσει διεθνών οικουμενικής εμβέλειας κανόνων.

Γ. Ανάγκη λήψης μέτρων εμπορικής άμυνας

Το σύνολο των εξεταζόμενων συμφωνιών προβλέπουν τη δυνατότητα κάθε μέρους να λαμβάνει τα κατάλληλα μέτρα εμπορικής άμυνας και συγκεκριμένα: *πρώτον*, Μέτρα Αντιντάμπινγκ (ΜΑντ) για την αντιμετώπιση πρακτικών ντάμπινγκ (*dumping*) που αποτελούν αθέμιτες εμπορικές πρακτικές των επιχειρήσεων του μέρους εξαγωγής, *δεύτερον*, Αντισταθμιστικά Μέτρα (ΑντΜ) για την αντιμετώπιση των αθέμιτων πρακτικών των δημοσίων αρχών του μέρους εξαγωγής και συγκεκριμένα των επιδοτήσεων και, *τρίτον*, Μέτρα Διασφάλισης (ΜΔ) για την προστασία των εγχώριων παραγωγών έναντι δυσχερειών προ-

37. Σχετικά με τα ζητήματα που ανακύπτουν κατά την εφαρμογή του άρθρου XXI, βλ. P. RANJAN, National Security Exception in the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) and India-Pakistan Trade, JWT, 2020, σσ. 643-665.

38. W. WEISS, Adjudicating Security Exceptions in WTO Law: Methodical and Procedural Preliminaries, JWT, 2020, σσ. 829-852.

39. Άρθρο 17.3 β) EU-Vietnam, Άρθρο 295 παρ. 1, στοιχ. β) EU-Colombia-Peru-Ecuador, Άρθρο 16.11 β) EUSFTA, Άρθρο 357 παρ. 1, στοιχ. β) EU-CA, Άρθρο 15.9 β) EU-Korea, Άρθρο 28.6 β) CETA.

40. Το Δικαστήριο έχει αποσαφηνίσει ότι, σχετικά με το αν η θέσπιση ενός περιοριστικού μέτρου είναι αναγκαία για να προστατευθούν ζωτικά συμφέροντα ασφαλείας της ΕΕ, ιδίως σε καιρό πολέμου ή σοβαρών διεθνών αναταραχών που συνιστούν απειλή πολέμου, «το Συμβούλιο διαθέτει ευρεία εξουσία εκτιμήσεως σε τομείς οι οποίοι προϋποθέτουν επιλογές πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής φύσεως εκ μέρους του, εντός των οποίων καλείται να προβεί σε σύνθετες εκτιμήσεις», βλ. ΔΕΕ C-72/15, *Rosneft*, 28.03.2017, ECLI:EU:C:2017:236 σκ. 111-113, και ΔΕΕ C-440/14 P, *National Iranian Oil Company/Συμβούλιο*, 01.03.2016, ECLI:EU:C:2016:128, σκ. 77.

41. Άρθρο 16.11 γ) EUSFTA, Άρθρο 17.3 γ) EU-Vietnam, Άρθρο 357 παρ. 1, στοιχ. γ) EU-CA, Άρθρο 295 παρ. 1, στοιχ. γ) EU-Colombia-Peru-Ecuador, Άρθρο 28.6 γ) CETA. Από τη σκοπιά του ενωσιακού δικαίου, η άσκηση της δυνατότητας λήψης τέτοιων μέτρων εντάσσεται στο πλαίσιο επιδίωξης ενός εκ των βασικών στόχων της εξωτερικής δράσης της ΕΕ (άρθρο 21 παρ. 1, εδάφιο α' και παρ. 2, στοιχείο γ' ΣΕΕ).

καλουμένων σε επιμέρους τομείς από την ελευθέρωση του εμπορίου. Για τα εν λόγω μέτρα χρησιμοποιείται ο όρος *Μέτρα Αποκατάστασης του Εμπορίου*. Όπως είναι γνωστό, για να αποτραπεί ο κίνδυνος καταχρηστικής λήψης τέτοιων μέτρων που έχουν περιοριστικές επιπτώσεις επί των συναλλαγών, οι παγκόσμιας εμβέλειας Συμφωνίες του ΠΟΕ έχουν θεσπίσει κανόνες που διαμορφώνουν το πολυμερές νομικό πλαίσιο εντός του οποίου πρέπει αυτά να λαμβάνονται και να εφαρμόζονται.

α. Εφαρμογή μέτρων για την αντιμετώπιση αθέμιτων εμπορικών πρακτικών επιχειρήσεων και δημοσίων αρχών

Σε κάθε συμβαλλόμενο στις εξεταζόμενες σφαιρικές συμφωνίες μέρος απονέμεται η δυνατότητα να εφαρμόζει (α) ΜΑντ σε περίπτωση κατά την οποία ασκούνται από τις επιχειρήσεις του άλλου μέρους εξαγωγής πρακτικές ντάμπινγκ, δηλαδή εξαγονται από αυτό προς την αγορά του μέρους εισαγωγής προϊόντα σε τιμές αισθητά χαμηλότερες από αυτές που ισχύουν στο μέρος εξαγωγής για να πληγούν τα ομοειδή (παρόμοια) προϊόντα του μέρους εισαγωγής, και (β) ΑντΜ κατά των εισαγωγών που αποτελούν αντικείμενο επιδοτήσεων χορηγούμενων από τις δημόσιες αρχές του μέρους εξαγωγής⁴². Πρέπει να επισημανθεί ότι οι επιδοτήσεις συνιστούν το κύριο μέσο κρατικής (δημόσιας) παρέμβασης στο οικονομικό γίνεσθαι και ο αθέμιτος χαρακτήρας τους έγκειται στο γεγονός ότι επιδιώκουν την ενίσχυση των εξαγωγών προς τις αγορές άλλων χωρών κατά τρόπο που συνεπάγεται στρεβλώσεις και νόθευση του ανταγωνισμού. Δύο είναι τα βασικά συστατικά στοιχεία της έννοιας της επιδότησης, δηλαδή η χορήγηση από τις δημόσιες αρχές οικονομικής ενίσχυσης (στήριξης) σε συγκεκριμένες επιχειρήσεις (ακόμα και σε μία) και το παρεχόμενο σε αυτές οικονομικό πλεονέκτημα⁴³.

Κάθε μέρος επιβεβαιώνει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τους κανόνες του πολυμερούς συστήματος του ΠΟΕ και συγκεκριμένα από το άρθρο VI της GATT 1994 και τη Συμφωνία του ΠΟΕ για την εφαρμογή του (όσον αφορά τα ΜΑντ)⁴⁴ και από τη Συμφωνία

1994 του ΠΟΕ για τις Επιδοτήσεις και τα Αντισταθμιστικά Μέτρα (όσον αφορά τα ΑντΜ)⁴⁵.

Δεδομένου ότι, δυνάμει όλων των παραπάνω διμερών συμφωνιών της ΕΕ, κατά την άσκηση της δυνατότητας θέσπισης των ΜΑντ και των ΑντΜ πρέπει να εφαρμόζονται και να τηρούνται οι κανόνες των αντίστοιχων πολυμερών συμφωνιών του ΠΟΕ και δη της Συμφωνίας Αντιντάμπινγκ και της Συμφωνίας για τις Επιδοτήσεις και τα Αντισταθμιστικά Μέτρα, συνάγεται ότι, για να μπορεί νόμιμα ένα συμβαλλόμενο μέρος να τα θεσπίσει, πρέπει να συντρέχουν οι περιστάσεις και περιπτώσεις που αναλυτικά καθορίζονται από τις ως άνω πολυμερείς συμφωνίες. Στην περίπτωση ειδικά των ΜΑντ, για να επιβληθούν αυτά από το μέρος εισαγωγής, πρέπει οι εισαγωγές συγκεκριμένων προϊόντων να αποτελούν αντικείμενο ντάμπινγκ εκ μέρους ενός κράτους εξαγωγής, να προκαλείται (ή να απειλείται να προκληθεί) σοβαρή ζημία στους εγχώριους παραγωγούς ομοειδών προϊόντων και να υφίσταται αιτιώδης συνάφεια μεταξύ των παραπάνω εισαγωγών και της προκαλούμενης ζημίας⁴⁶. Αντίστοιχα, προϋπόθεση λήψης ΑντΜ είναι η χορήγηση από τις αρχές του μέρους εξαγωγής επιδοτήσεων, η πρόκληση από τις εισαγωγές που αποτελούν αντικείμενο επιδοτήσεων σοβαρής ζημίας στον εγχώριο κλάδο παραγωγής των ομοειδών προϊόντων του μέρους εισαγωγής και η ύπαρξη αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ των εισαγωγών αυτών και της προκαλούμενης ζημίας⁴⁷.

Και στις δύο περιπτώσεις, ισχύει η βασική αρχή σύμφωνα με την οποία προϋπόθεση για την επιβολή μονομερούς μέτρου άμυνας είναι να έχει διεξαχθεί αντικειμενική και αμερόληπτη έρευνα σύμφωνα με την προβλεπόμενη διαδικασία και να έχουν αποδειχθεί τα παραπάνω.

β. Εφαρμογή μέτρων διασφάλισης για την προστασία των εγχώριων παραγωγών από τις επιπτώσεις της ελευθέρωσης των συναλλαγών

Βασικό, ωστόσο, μέσο εμπορικής άμυνας αποτελούν τα μέτρα διασφάλισης (ΜΔ) τα οποία μπορούν να θεσπίσουν τα μέρη σε συγκεκριμένες περιπτώσεις και με την τήρηση καθορισμένων όρων. Τα μέτρα αυτά λαμβάνουν κυρίως τη μορφή περιορισμών στις εισαγωγές και έχουν ως στόχο να επιτρέψουν στους εγχώριους παραγωγούς, οι οποίοι πλήττονται από την ελευθέρωση των εμπορι-

42. Άρθρο 3.1 παρ. 1, EUSFTA, Άρθρο 3.8 παρ. 1, EU-Korea, Άρθρο 3.1 παρ. 1, CETA, Άρθρο 3.1 παρ. 1, EU-Vietnam, Άρθρο 5.11 EUJEP, Άρθρο 37 EU-Colombia-Peru-Ecuador, Άρθρο 92 παρ. 1, EU-CA.

43. Βλ. Έκθεση του Δευτεροβάθμιου Δικαιοδοτικού Οργάνου (ΠΟΕ), USA-Final countervailing duty determination with respect to certain softwood lumber from Canada, 05.12.2005, WT/DS257/AB/R (<https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?file-name=Q:WT/DS/257ABRW.pdf&Open=True>, 10.03.2021).

44. Συμφωνία Αντιντάμπινγκ του ΠΟΕ. Βλ. P. DIDIER, *Le code anti-dumping du cycle de l' Uruguay: impact dans la Communauté*, CDE, 1994, σ. 261 και επ., Α. ΜΠΡΕΔΗΜΑ / Α. ΓΟΥΡΓΟΥΡΙΝΗ, ό.π., 2018, σ. 75 επ., Κ. ΣΤΕΦΑΝΟΥ / Χ. ΓΚΟΡΤΣΟ, *Διεθνές Οικονομικό Δίκαιο*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, σσ. 75-76, Π. ΓΚΛΑΒΙΝΗ, ό.π., 2009, σσ. 268-273.

45. Σχετικά με το καθεστώς της Συμφωνίας αυτής, βλ. T. COLLINS-WILLIAMS / G. SALEMBIER, *International disciplines on subsidies: the GATT, the WTO and the future agenda*, JWT, 1996, σ. 5 και επ., Α. ΜΠΡΕΔΗΜΑ / Α. ΓΟΥΡΓΟΥΡΙΝΗ, ό.π., σ. 85 επ., Κ. ΣΤΕΦΑΝΟΥ / Χ. ΓΚΟΡΤΣΟ, ό.π., σσ. 76-78, Π. ΓΚΛΑΒΙΝΗ, ό.π., σσ. 273-279.

46. Για τη θέσπιση ΜΑντ, βλ. Ο. ΣΠΗΛΙΟΠΟΥΛΟ, *Διεθνείς Οικονομικοί Οργανισμοί*, εκδ. Διόνικος, 2004, σσ. 152-154.

47. Αναλυτικά για τις προϋποθέσεις θέσπισης ΑντΜ, βλ. Ο. ΣΠΗΛΙΟΠΟΥΛΟ, ό.π., σσ. 141-152.

κών συναλλαγών που οδηγεί στην αύξηση των εισαγωγών και στη μείωση μεριδίων που αυτοί κατέχουν στην ίδια την εθνική τους αγορά, να προσαρμοσθούν στην κατάσταση αυτή. Επειδή πράγματι περιορίζουν το εμπόριο, είναι δυνατό να λαμβάνονται μόνο όταν συντρέχουν επείγουσες και εξαιρετικές περιστάσεις και για περιορισμένη χρονική διάρκεια. Αποτελούν επιβαλλόμενα σε εξαιρετικές περιπτώσεις διορθωτικά μέτρα ή μέτρα αποκατάστασης⁴⁸ των οποίων η λειτουργία πρέπει να συνίσταται στην άμβλυση των αρνητικών συνεπειών του ελεύθερου εμπορίου.

Πρέπει να επισημανθεί ότι το πολυμερές καθεστώς του ΠΟΕ επιτρέπει την εφαρμογή ΜΔ. Συγκεκριμένα, η λήψη τέτοιων προστατευτικού χαρακτήρα μέτρων διέπεται από τις διατάξεις του άρθρου XIX της GATT 1994 και της Συμφωνίας 1994 του ΠΟΕ για τα Μέτρα Διασφάλισης, η οποία θεσπίζει κανόνες που διέπουν την εφαρμογή των ΜΔ που ορίζονται στο παραπάνω άρθρο⁴⁹. Υπενθυμίζεται ότι με την εν λόγω Συμφωνία για τα ΜΔ, αποσαφηνίζονται και ενισχύονται οι ρυθμίσεις που περιέχονται στο άρθρο XIX της GATT 1994. Κυρίως αποσαφηνίζονται οι προϋποθέσεις λήψης τους⁵⁰, ενώ, όσον αφορά τη φύση τους, αυτά είναι δυνατό να έχουν δασμολογικό χαρακτήρα ή να συνίστανται στην επιβολή ποσοτικών περιορισμών⁵¹.

Σε όλες τις εξεταζόμενες σφαιρικές διμερείς συμφωνίες της ΕΕ γίνεται ρητή αναφορά στους προαναφερθέντες πολυμερείς κανόνες οι οποίοι εφαρμόζονται στις εμπορευματικές συναλλαγές μεταξύ των μερών.

Μέσα σε αυτό το πολυμερές νομικό πλαίσιο, οι σφαιρικές συμφωνίες προβλέπουν τη δυνατότητα λήψης διμερών ΜΔ ή συνολικών (πολυμερών) ΜΔ. Τα διμερή ΜΔ είναι εκείνα που λαμβάνονται με τους όρους και τη διαδικασία που προβλέπουν οι διατάξεις των σφαιρικών συμφωνιών (που ωστόσο, σε κάθε περίπτωση, πρέπει να συνάδουν με τους κανόνες του ΠΟΕ), ενώ τα συνολικά ή πολυμερή είναι εκείνα που λαμβάνονται σύμφωνα με τις διατάξεις των προαναφερθεισών συμφωνιών του ΠΟΕ. Υπογραμμίζεται ότι δεν επιτρέπεται να εφαρμοσθούν σωρευτικά, ταυτόχρονα για το ίδιο εμπόρευμα και διμερή ΜΔ και συνολικά ΜΔ.

Καταρχάς, επιτρέπεται η εφαρμογή από καθένα εκ των

συμβαλλομένων μερών συνολικών ή πολυμερών μέτρων διασφάλισης στα καταγόμενα από το άλλο μέρος εμπορεύματα με υποχρεωτική τήρηση των διατάξεων του άρθρου XIX της GATT 1994 και της Συμφωνίας για τα μέτρα διασφάλισης⁵². Με άλλα λόγια, τα εν λόγω ΜΔ εφαρμόζονται σύμφωνα με τις πολυμερείς αυτές διατάξεις. Όπως ρητά προβλέπεται, τα μέρη στις σφαιρικές συμφωνίες διατηρούν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους που απορρέουν από τους κανόνες των πολυμερών συμφωνιών⁵³. Δεν αποκτούν όμως, βάσει των διατάξεων των σφαιρικών συμφωνιών, πρόσθετα δικαιώματα ούτε αναλαμβάνουν πρόσθετες υποχρεώσεις όσον αφορά στη λήψη μέτρων διασφάλισης σύμφωνα με το άρθρο XIX⁵⁴.

Όπως έχει αναφερθεί, εκτός από τα συνολικά ή πολυμερή ΜΔ, θεσπίζονται κανόνες για την εφαρμογή διμερών ΜΔ. Ο κανόνες αυτοί καθορίζουν τις περιπτώσεις που πρέπει να συντρέχουν για να εφαρμοσθούν τέτοια μέτρα.

Καταρχάς, είναι γεγονός ότι η μείωση ή κατάργηση των δασμολογικών εμποδίων καθώς και η απαγόρευση επιβολής περιορισμών οδηγεί στη διευκόλυνση των συναλλαγών και στην αύξηση των εισαγωγών. Αυτός άλλωστε είναι και ο στόχος των συμφωνιών της ΕΕ. Ωστόσο, είναι δυνατό η αύξηση των εισαγωγών να προκαλέσει ζημίες σε εγχώριους κλάδους παραγωγής του μέρους εισαγωγής. Σε μια τέτοια περίπτωση, το εν λόγω μέρος νομιμοποιείται να προβεί στη χρήση μέτρων διασφάλισης για την αποτροπή ή την αποκατάσταση της σοβαρής ζημίας στον εγχώριο κλάδο παραγωγής του και για τη διευκόλυνση της προσαρμογής του, εφόσον πληρούνται συγκεκριμένες προϋποθέσεις.

Συγκεκριμένα, για να εφαρμοσθεί περιοριστικό μέτρο εναντίον προϊόντος, πρέπει αυτό να εισάγεται στο έδαφος του μέρους εισαγωγής σε τόσο αυξημένες ποσότητες σε απόλυτους αριθμούς ή σε σχέση με την εγχώρια παραγωγή, και σε τέτοιες συνθήκες, ώστε να προκαλείται ή να υπάρχει κίνδυνος να προκληθεί σοβαρή ζημιά σε έναν κλάδο εγχώριας παραγωγής που παράγει παρόμοια ή ευθέως ανταγωνιστικά προϊόντα⁵⁵.

Δύο είναι τα κρίσιμα στοιχεία: (α) αφενός, η αύξηση των εισαγωγών ενός προϊόντος η οποία, εκτός από την ποσοτική διάσταση, πρέπει να έχει και συγκεκριμένα ποιοτικά χαρακτηριστικά, δηλαδή να είναι απρόβλεπτη, απρόσμενη, ξαφνική, απότομη και ιδιαίτερα σημαντική ώστε να είναι ικανή να προκαλεί ή να απειλεί να προκαλέσει σο-

48. Βλ. Έκθεση του Δευτεροβάθμιου Δικαιοδοτικού Οργάνου (ΠΟΕ), Korea-definitive safeguard measure on imports of certain dairy products, WT/DS98/AB/R, 14.12.1999 (<https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=Q:/WT/DS/98ABR.pdf&Open=True>, 11.03.2021).

49. Βλ. Α. ΜΠΡΕΔΗΜΑ / Α. ΓΟΥΡΓΟΥΡΙΝΗ, ό.π., σσ. 142-157, Κ. ΣΤΕΦΑΝΟΥ / Χ. ΓΚΟΡΤΣΟ, ό.π., 2006, σσ. 79-82, Π. ΓΚΛΑΒΙΝΗ, ό.π., 2009, σσ. 288-293, Ο. ΣΠΗΛΙΟΠΟΥΛΟ, ό.π., σσ. 154-160.

50. Άρθρα 2.1 και 4 της Συμφωνίας 1994 για τα ΜΔ.

51. Άρθρο 5 της Συμφωνίας 1994 για τα ΜΔ. Βλ. παρακ. σ. 21.

52. Άρθρο 5.9 παρ. 1, EUJEP.

53. Άρθρο 43 EU-Colombia-Peru-Ecuador, Άρθρο 101 EU-CA, Άρθρο 3.4 παρ. 1, CETA.

54. Άρθρο 3.6 παρ. 1, EUSFTA, Άρθρο 3.7 παρ. 1, EU-Korea.

55. Άρθρο 3.10 παρ. 1, EUSFTA, Άρθρο 5.2 παρ. 1, EUJEP, Άρθρο 48 παρ. 1, EU-Colombia-Peru-Ecuador, Άρθρο 104 παρ. 1, EU-CA, Άρθρο 3.1 παρ. 1, EU-Korea.

βαρή ζημία⁵⁶ και (β) αφετέρου, η πρόκληση ή ο κίνδυνος πρόκλησης, λόγω της προαναφερθείσας αύξησης, ζημίας στους εγχώριους παραγωγούς του μέρους εισαγωγής. Η ζημία αυτή πρέπει να είναι σοβαρή, δηλαδή να συνίσταται σε σημαντική γενική επιδείνωση της θέσης του πληττόμενου εγχώριου κλάδου παραγωγής⁵⁷. Δεν απαιτείται οπωσδήποτε να προκαλείται ή να έχει προκληθεί η ζημία, καθώς αρκεί να υπάρχει κίνδυνος (απειλή) να προκληθεί, δηλαδή να επίκειται σαφώς και πέραν πάσης αμφιβολίας η πρόκληση σοβαρής ζημίας. Για να κριθεί αν επίκειται αυτή, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και να συνεκτιμώνται πραγματικά δεδομένα και γεγονότα και όχι απλοί ισχυρισμοί, υποθέσεις, εικασίες. Η κρίση αυτή πρέπει να θεμελιώνεται σε πραγματικά γεγονότα και όχι σε απλή πιθανολόγηση⁵⁸.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι μεταξύ των δύο προαναφερθέντων στοιχείων α) και β) είναι αναγκαίο να υπάρχει αιτιώδης συνάφεια, δηλαδή η σοβαρή ζημία να προκαλείται άμεσα από την αύξηση των εισαγωγών.

3.1.2. Η τήρηση ειδικής διαδικασίας θέσπισης των περιοριστικών μέτρων

Η λήψη των περιοριστικών μέτρων εμπορικής άμυνας και προστασίας από ένα συμβαλλόμενο μέρος υπόκειται σε συγκεκριμένους διαδικαστικούς κανόνες. Με άλλα λόγια, είναι αναγκαίο να τηρηθεί η προβλεπόμενη από καθεμία από τις εξεταζόμενες συμφωνίες ειδική διαδικασία που πρέπει να είναι συμβατή με το πολυμερές καθεστώς των συμφωνιών του ΠΟΕ.

A. Η διαδικασία λήψης αντιμέτρων κατά αθέμιτων εμπορικών πρακτικών

Όπως έχει αναφερθεί, κάθε μέρος, διατηρώντας τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που προβλέπουν οι συμφωνίες του ΠΟΕ, μπορεί να εφαρμόσει αντίμετρα για την αντιμετώπιση των αθέμιτων πρακτικών των επιχειρήσεων και των αρχών του μέρους εξαγωγής. Για την εφαρμογή των μέτρων αυτών πρέπει να τηρηθεί δίκαιη και διαφανής διαδικασία σύμφωνα και με τις απαιτήσεις των συμφωνιών του ΠΟΕ⁵⁹. Επιβάλλεται η υποχρέωση διενέργειας από το μέρος εισαγωγής έρευνας για την επιβολή μέτρων αντιντάμπινγκ και αντισταθμιστικών μέτρων βάσει των

διατάξεων της Συμφωνίας Αντιντάμπινγκ και της Συμφωνίας για τις Επιδοτήσεις και τα Αντισταθμιστικά μέτρα, αντίστοιχα⁶⁰. Για να κινήσει τη διαδικασία έρευνας, η αρμόδια Αρχή του μέρους εισαγωγής⁶¹ πρέπει να έχει λάβει εκ μέρους του εγχώριου κλάδου παραγωγής επαρκώς τεκμηριωμένο αίτημα για τη λήψη αντιμέτρων εναντίον εισαγωγών από το άλλο συμβαλλόμενο μέρος⁶².

Στην περίπτωση υποβολής προς την αρμόδια Αρχή αιτήματος εφαρμογής αντιμέτρων, το μέρος εισαγωγής οφείλει, πριν την κίνηση της έρευνας, να ενημερώσει (έγγραφο κοινοποίηση) σχετικά με την παραλαβή του αιτήματος αυτού, το μέρος εξαγωγής.

Τα συμβαλλόμενα μέρη εξασφαλίζουν, πριν από τη λήψη της τελικής απόφασης, την πλήρη και έγκυρη αποκάλυψη όλων των ουσιαστικών πραγματικών περιστατικών και στοιχείων⁶³ επί των οποίων θεμελιώνεται η απόφαση για την εφαρμογή μέτρων⁶⁴. Οι κοινοποιήσεις πρέπει να γίνονται γραπτώς και να παρέχουν στους ενδιαφερόμενους επαρκή χρόνο για την προστασία των συμφερόντων τους και σε καθέναν από αυτούς παρέχεται υποχρεωτικά η δυνατότητα ακρόασης έτσι ώστε να εκφράσει τις απόψεις του στη διάρκεια της έρευνας σχετικά με τη λήψη εμπορικών αντιμέτρων⁶⁵.

Για τη λήψη απόφασης επιβολής μέτρου αποκατάστασης του εμπορίου πρέπει να συνεκτιμάται από τις αρχές ενός μέρους το δημόσιο συμφέρον με την έννοια ότι εξετάζεται αν η θέσπιση ενός τέτοιου μέτρου το εξυπηρετεί ή όχι. Συγκεκριμένα, αποκλείεται η εφαρμογή αντιμέτρων όταν, στο πλαίσιο της έρευνας, παρέχονται πληροφορίες από τις οποίες συνάγεται με σαφήνεια ότι η εφαρμογή

60. Άρθρο 5.12 παρ. 1, EUJEP.

61. Για την ΕΕ η Αρχή αυτή είναι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

62. Ενδεικτικά, βλ. Άρθρο 3.9 παρ. 1 και 2, EU-Korea, Άρθρο 5.14 EUJEP, Άρθρο 3.2 παρ. 1 και 2, EUSFTA.

63. Μεταξύ αυτών των περιστατικών περιλαμβάνονται, όσον αφορά τα μέτρα αντιντάμπινγκ, τα καθορισθέντα περιθώρια ντάμπινγκ, η επεξήγηση της βάσης και της μεθοδολογίας σύμφωνά με τις οποίες καθορίστηκαν οι κανονικές αξίες και οι τιμές εξαγωγής ενώ, όσον αφορά τα αντισταθμιστικά μέτρα, επαρκείς λεπτομέρειες σχετικά με τον υπολογισμό του ποσού και τη μεθοδολογία που εφαρμόστηκε για να καθορισθεί η ύπαρξη επιδότησης. Επίσης, πρέπει να γνωστοποιούνται στοιχεία σχετικά με τον όγκο των εισαγωγών που αποτελούν αντικείμενο ντάμπινγκ και την επίπτωσή τους επί των τιμών της εγχώριας αγοράς για ομοειδή εμπορεύματα.

64. Άρθρο 3.2 παρ. 2, CETA, Άρθρο 5.12 παρ. 2, EUJEP, Άρθρο 3.2 παρ. 3, EUSFTA, Άρθρο 38 παρ. 3, EU-Colombia-Peru-Ecuador, Άρθρο 93 παρ. 3, EU-CA.

65. Άρθρο 3.2 παρ. 4, EUSFTA, Άρθρο 3.2 παρ. 2, EU-Vietnam, Άρθρο 38 παρ. 4, EU-Colombia-Peru-Ecuador, Άρθρο 93 παρ. 4, EU-CA, Άρθρο 3.2 παρ. 3, CETA.

56. Βλ. Έκθεση του Δευτεροβάθμιου Δικαιοδοτικού Οργάνου (ΠΟΕ), Argentina-safeguard measures on imports of footwear, 14.12.1999, WT/DS121/AB/R (<https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=Q:/WT/DS/121ABR.pdf&Open=True>, 11.03.2021).

57. Με τον όρο «εγχώριος κλάδος παραγωγής» νοείται το σύνολο των παραγωγών ομοειδών ή άμεσα ανταγωνιστικών προϊόντων ή παραγωγών των οποίων αθροισμένη η παραγωγή τέτοιων προϊόντων αντιπροσωπεύει μεγάλο ποσοστό της συνολικής τους παραγωγής.

58. Άρθρο 5.1 περ. γ), EUJEP.

59. Άρθρο 3.2 παρ. 1, CETA, Άρθρο 38 παρ. 1, EU-Colombia-Peru-Ecuador, Άρθρο 93 παρ. 1, EU-CA.

του αντιβαίνει στο δημόσιο συμφέρον⁶⁶. Κατά την εκτίμηση αυτού, οι αρχές λαμβάνουν υπόψη την κατάσταση του εγχώριου κλάδου παραγωγής, τους εισαγωγείς και τις αντιπροσωπευτικές τους ενώσεις, καθώς και αντιπροσωπευτικούς χρήστες και αντιπροσωπευτικές οργανώσεις καταναλωτών.

Β. Η διαδικασία εφαρμογής Μέτρων Διασφάλισης

Όσον αφορά τα διμερή Μέτρα Διασφάλισης, προϋπόθεση για την εφαρμογή τους είναι η διεξαγωγή έρευνας σύμφωνα με τη διαδικασία που καθορίζει η πολυμερής Συμφωνία 1994 για τα Μέτρα Διασφάλισης⁶⁷. Πριν δηλαδή ένα μέρος λάβει τέτοιο μέτρο, πρέπει η αρμόδια Αρχή του να διενεργήσει έρευνα η διάρκεια της οποίας δεν μπορεί να υπερβεί το ένα έτος από την ημερομηνία κίνησής της⁶⁸. Αντικείμενο της έρευνας είναι να αποδειχθεί αν υπάρχει σαφής αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της αύξησης των εισαγωγών ενός προϊόντος από το άλλο μέρος και της σοβαρής ζημίας ή της απειλής σοβαρής ζημίας σε εγχώριο κλάδο παραγωγής του μέρους εισαγωγής⁶⁹. Στο πλαίσιο της έρευνας αυτής, πρέπει να αξιολογούνται όλοι οι σχετικοί αντικειμενικοί και μετρήσιμοι παράγοντες που επηρεάζουν την κατάσταση του ως άνω κλάδου, όπως είναι το ποσοστό και το ποσό αύξησης των εισαγωγών του καταγόμενου από το άλλο μέρος εμπορεύματος σε απόλυτες και σχετικές τιμές, το μερίδιο της εγχώριας αγοράς που έχει αποσπαστεί λόγω της αύξησης των εισαγωγών, η τυχόν μεταβολή του ύψους των πωλήσεων, η παραγωγικότητα και η απασχόληση. Για τη λήψη ενός ΜΔ απαιτείται να έχει αποδειχθεί, βάσει αντικειμενικών στοιχείων, η ύπαρξη της προαναφερθείσας αιτιώδους συνάφειας⁷⁰. Δηλαδή, απαιτείται να αποδειχθεί ότι η σοβαρή επιδείνωση της κατάστασης ενός εγχώριου κλάδου παραγωγής δεν μπορεί να αποδοθεί σε άλλον παράγοντα, παρά μόνο και αποκλειστικά στην αύξηση των εισαγωγών.

Το μέρος εισαγωγής οφείλει να ενημερώνει αμέσως το μέρος εξαγωγής σχετικά με την κίνηση της διαδικασίας έρευνας σύμφωνα με τα παραπάνω, με τη διαπίστωση πρόκλησης ή απειλής πρόκλησης σοβαρής ζημίας λόγω της αύξησης των εισαγωγών ενός προϊόντος και με τη λήψη απόφασης για την εφαρμογή διμερών ΜΔ ή την

παράταση της ισχύος τους⁷¹, παρέχοντας συγχρόνως πληροφορίες (α) για τους λόγους κίνησης της έρευνας, την αναμενόμενη διάρκειά της και την ημερομηνία έναρξής της, (β) για τα στοιχεία που αποδεικνύουν τη σοβαρή ζημία ή την απειλή τέτοιας ζημίας λόγω της αύξησης των εισαγωγών του καταγόμενου εμπορεύματος, (γ) για την περιγραφή του προτεινόμενου διμερούς μέτρου διασφάλισης, την προτεινόμενη ημερομηνία εφαρμογής του διμερούς μέτρου διασφάλισης και την αναμενόμενη διάρκειά του⁷².

Επιπλέον, προβλέπεται η διαδικασία διαβούλευσης μεταξύ των μερών με πρωτοβουλία του μέρους εισαγωγής η οποία διεξάγεται πριν από την εφαρμογή ενός μέτρου διασφάλισης και έχει ως αντικείμενο την επανεξέταση των πληροφοριών που προκύπτουν από την έρευνα και την ανταλλαγή απόψεων σχετικά με το ως άνω μέτρο και ιδίως αν και κατά πόσον είναι κατάλληλο για να αποτρέψει την πρόκληση σοβαρής ζημίας για τον εγχώριο κλάδο παραγωγής ή τον σχετικό κίνδυνο⁷³. Κυρίως όμως, στο πλαίσιο των διαβουλεύσεων, επιχειρείται να επιτευχθεί συμφωνία εμπορικής αντιστάθμισης βάσει της οποίας το μέρος εισαγωγής αναλαμβάνει να προβεί σε δασμολογικές παραχωρήσεις προς το μέρος εξαγωγής, η αξία των οποίων είναι ουσιαστικά ισοδύναμη με εκείνη των πρόσθετων δασμών που αναμένεται να προκύψουν από το μέτρο διασφάλισης. Σε περίπτωση μη επίτευξης συμφωνίας, παρέχεται στο μέρος εξαγωγής η δυνατότητα αναστολής της εφαρμογής δασμολογικών παραχωρήσεων βάσει της σφαιρικής συμφωνίας, για το χρονικό διάστημα που είναι το ελάχιστο αναγκαίο για την επίτευξη ουσιαστικά ισοδύναμων αποτελεσμάτων και μόνον για την περίοδο που το εφαρμοζόμενο από το μέρος εισαγωγής μέτρο διασφάλισης εξακολουθεί να ισχύει⁷⁴.

Όσον αφορά τα συνολικά ή πολυμερή ΜΔ για την εφαρμογή των οποίων τηρούνται όλες οι διαδικασίες που καθορίζει η Συμφωνία 1994 του ΠΟΕ για τα ΜΔ, προβλέπεται από τις σφαιρικές συμφωνίες η υποχρέωση του μέρους εισαγωγής που κινεί έρευνα ή σκοπεύει να λάβει τέτοια μέτρα, να παρέχει, ύστερα από αίτημα του μέρους εξαγωγής, και υπό την προϋπόθεση ότι αυτό έχει ουσιαστικό συμφέρον⁷⁵, όλες τις σχετικές πληροφορίες που

66. Άρθρο 3.10 EU-Korea, Άρθρο 3.4 EUSFTA, Άρθρο 94 EU-CA, Άρθρο 3.3 EU-Vietnam, Άρθρο 3.3 CETA.

67. Η έρευνα διενεργείται σύμφωνα με το άρθρο 3 και το άρθρο 4 παρ. 2 στοιχεία α) και γ) της Συμφωνίας του ΠΟΕ για τα ΜΔ, τα οποία ενσωματώνονται στις σφαιρικές οικονομικές συμφωνίες.

68. Άρθρο 5.4 παρ. 1 και 2, EUJEP, Άρθρο 3.11 παρ. 2 και 4, EUSFTA, Άρθρο 51 παρ. 2 και 4, EU-Colombia-Peru-Ecuador, Άρθρο 3.11 παρ. 1, EU-Vietnam, Άρθρο 3.2 παρ. 2 και 4, EU-Korea.

69. Άρθρο 5.4 παρ. 3 και 4, EUJEP, Άρθρο 51 παρ. 3, EU-Colombia-Peru-Ecuador, Άρθρο 113 EU-CA.

70. Ενδεικτικά, βλ. Άρθρο 3.11 παρ. 3, EUSFTA, Άρθρο 3.11 παρ. 4, EU-Vietnam.

71. Άρθρο 5.5 παρ. 1, EUJEP, Άρθρο 49 παρ. 1, EU-Colombia-Peru-Ecuador.

72. Άρθρο 5.5 παρ. 2, EUJEP, Άρθρο 116 παρ. 2, EU-CA.

73. Άρθρο 5.6 παρ. 1, EUJEP, Άρθρο 3.11 παρ. 1, EUSFTA, Άρθρο 3.11 παρ. 2, EU-Vietnam, Άρθρο 3.2 παρ. 1, EU-Korea.

74. Άρθρο 5.6 παρ. 2 και 3, EUJEP, Άρθρο 49 παρ. 2, EU-Colombia-Peru-Ecuador.

75. Ένα μέρος έχει ουσιαστικό συμφέρον όταν συγκρατείται μεταξύ των 5 μεγαλύτερων προμηθευτών των εισαγωγών εμπορευμάτων κατά τα αμέσως προηγούμενα 3 έτη, βάσει του όγκου ή της αξίας τους σε απόλυτες τιμές, βλ. Άρθρο 3.7 παρ. 3, EU-Korea.

αφορούν την έναρξη έρευνας διασφάλισης, τις προσωρινές διαπιστώσεις και τις τελικές διαπιστώσεις της έρευνας⁷⁶.

Γ. Η διαδικασία λήψης μέτρων σχετικά με το ισοζύγιο πληρωμών

Κατά τη λήψη από ένα μέρος περιοριστικών μέτρων, στον τομέα των εμπορευματικών συναλλαγών, με σκοπό την προστασία του ισοζυγίου πληρωμών ή της εξωτερικής χρηματοπιστωτικής θέσης του, πρέπει να τηρούνται οι όροι που προβλέπουν το άρθρο XII της GATT 1994 και το Μνημόνιο Συμφωνίας για τις διατάξεις της GATT 1994 σχετικά με το ισοζύγιο πληρωμών⁷⁷.

Το συμβαλλόμενο μέρος που διατηρεί ή θεσπίζει τα ως άνω μέτρα υποχρεούται να ενημερώνει αμέσως το άλλο συμβαλλόμενο μέρος και να υποβάλλει, το συντομότερο δυνατόν, χρονοδιάγραμμα για την άρση τους. Ως υποχρεωτικό στοιχείο της διαδικασίας θέσπισης περιορισμών, προβλέπεται, από τις σφαιρικές οικονομικές συμφωνίες, η διενέργεια διαβουλεύσεων μεταξύ των μερών στο πλαίσιο ενός κοινού οργάνου (Επιτροπή Εμπορίου⁷⁸ ή Μεικτή Επιτροπή⁷⁹) με αντικείμενο την εκτίμηση τόσο της κατάστασης και των δυσχερειών του ισοζυγίου πληρωμών που οδήγησαν στη θέσπιση των μέτρων όσο και των ίδιων των θεσπιζόμενων μέτρων. Κατά τις διαβουλεύσεις, λαμβάνονται υπόψη παράγοντες, όπως (α) η φύση και η έκταση των προβλημάτων του ισοζυγίου καθώς και των εξωτερικών δημοσιονομικών δυσχερειών, (β) οι εξωτερικές οικονομικές και εμπορικές συνθήκες του μέρους που ζήτησε τη διεξαγωγή των διαβουλεύσεων και (γ) εναλλακτικά διορθωτικά μέτρα που είναι δυνατό να ληφθούν⁸⁰.

3.2. Η φύση των λαμβανόμενων μέτρων και οι όροι εφαρμογής τους

3.2.1. Μέτρα για λόγους γενικότερου συμφέροντος των μερών

Όπως έχει αναφερθεί, οι σφαιρικές οικονομικές συμφωνίες της ΕΕ προβλέπουν τη δυνατότητα των μερών να λαμβάνουν μέτρα για την επίτευξη θεμιτών στόχων που συνδέονται με την προστασία γενικότερων ουσιωδών συμφερόντων του κοινωνικού συνόλου, όπως η δημόσια τάξη του μέρους εισαγωγής. Η εφαρμογή τους διέπεται από τις διατάξεις του άρθρου XX της GATT 1994 οι οποίες

ενσωματώνονται στις συμφωνίες αυτές αποτελώντας μέρος τους⁸¹. Το προαναφερθέν άρθρο XX της GATT 1994 καθορίζει, σε πολυμερές επίπεδο, τα κριτήρια που πρέπει να πληρούνται σωρευτικά ώστε ένα μέλος του ΠΟΕ να νομιμοποιείται να λάβει μέτρα για λόγους γενικότερου συμφέροντος. Τα κριτήρια αυτά ισχύουν, τηρουμένων των αναλογιών, και στις εμπορευματικές συναλλαγές μεταξύ των μερών των σφαιρικών οικονομικών συμφωνιών, δηλ. της ΕΕ και καθεμίας από τις τρίτες χώρες.

Με τη θέσπιση αυτών των κριτηρίων επιδιώκεται να αποτρέπεται η καταχρηστική προσφυγή στη λήψη περιοριστικών μέτρων που θα προκαλούσε προβλήματα στην αποτελεσματική εφαρμογή των κανόνων του πολυμερούς εμπορικού συστήματος του ΠΟΕ. Συγκεκριμένα, τα επιβαλλόμενα εθνικά μέτρα:

(α) πρέπει να θεσπίζονται για την επιδίωξη θεμιτών στόχων που συνδέονται με την προστασία της δημόσιας τάξης ενός μέρους⁸²,

(β) δεν πρέπει να εφαρμόζονται κατά τέτοιον τρόπο ώστε να συνιστούν μέσο αυθαίρετης ή αδικαιολόγητης διακριτικής μεταχείρισης μεταξύ των συμβαλλομένων μερών στα οποία επικρατούν παρόμοιες συνθήκες,

(γ) δεν πρέπει να εφαρμόζονται κατά τέτοιον τρόπο ώστε να συνιστούν συγκεκριμένο περιορισμό στις εμπορευματικές συναλλαγές μεταξύ των συμβαλλομένων μερών.

Ωστόσο, για να μπορεί ένα μέρος να θεσπίσει περιοριστικά μέτρα δεν αρκεί να επιδιώκει έναν θεμιτό στόχο σύμφωνα με τα παραπάνω ούτε να μην προκαλούνται από την εφαρμογή του μέτρου οι προαναφερθείσες αρνητικές συνέπειες στις συναλλαγές. Πρέπει, επιπροσθέτως, το μέτρο να ικανοποιεί το κριτήριο της αναγκαιότητας, δηλαδή πρέπει να είναι και αναγκαίο για την επίτευξη του επιδιωκόμενου στόχου του. Σύμφωνα με τις Εκθέσεις (Reports) κάποιων Ειδικών Ομάδων (Panels) του συστήματος επίλυσης διαφορών της GATT, ένα περιοριστικό μέτρο δεν θα ήταν αναγκαίο, αν υπήρχε δυνατότητα θέσπισης ενός άλλου, ανάλογου μέτρου το οποίο όμως θα ήταν συμβατό ή τουλάχιστον λιγότερο, σε σχέση με το εφαρμοζόμενο μέτρο, ασυμβίβαστο με τους κανόνες της GATT⁸³. Υπό το πρίσμα αυτής της προσέγγισης, σε περι-

76. Άρθρο 3.5 παρ. 1, CETA, Άρθρο 3.7 παρ. 1, EUSFTA, Άρθρο 44 EU-Colombia-Peru-Ecuador, Άρθρο 102 EU-CA, Άρθρο 3.7 παρ. 1, EU-Korea.

77. Άρθρο 2.20 παρ. 1, EUJEP, Άρθρο 297 παρ. 2, EU-Colombia-Peru-Ecuador.

78. Στην περίπτωση της EUSFTA και της EU-Korea FTA.

79. Στην περίπτωση της CETA.

80. Άρθρο 16.9 παρ. 4, EUSFTA, Άρθρο 15.8 παρ. 4, EU-Korea, Άρθρο 28.5 παρ. 6, CETA, Άρθρο 349 παρ. 5, EU-CA, Άρθρο 297 παρ. 4, EU-Colombia-Peru-Ecuador.

81. Άρθρο 28.3 παρ. 1, CETA, Άρθρο 2.22 παρ. 1, EUJEP, Άρθρο 2.14 παρ. 1, EUSFTA, Άρθρο 2.15 παρ. 1, EU-Korea, Άρθρο 158 παρ. 1, EU-CA.

82. Βλ. παραρ. σσ. 7-8.

83. Βλ. Panel Report (GATT) on "United States-Section 337 of the Tariff Act of 1930" (L/6439, para. 5.26, adopted on 7 November 1989, BISD 36S/345, 386-7): "a contracting party cannot justify a measure inconsistent with other GATT provisions as "necessary" in terms of Article XX (d) if an alternative measure which it could reasonably be expected to employ and which is not inconsistent with other GATT

πτωση έλλειψης εναλλακτικής δυνατότητας, το γεγονός ότι η επιβολή ενός μέτρου προβλέπεται από την εσωτερική νομοθεσία ενός κράτους ως μέσο υλοποίησης ενός θεμιτού στόχου, το καθιστά αναγκαίο. Σύμφωνα με τα πορίσματα που περιέχονται στην Έκθεση άλλης Ειδικής Ομάδας, σε κάθε περίπτωση, ένα κράτος, εκ του συνόλου των μέτρων που είναι διαθέσιμα, πρέπει να επιλέγει να εφαρμόζει εκείνο του οποίου οι επιπτώσεις στο εμπόριο είναι λιγότερο περιοριστικές⁸⁴.

Σύμφωνα με την κρατούσα θέση της «νομολογίας» του ΠΟΕ σχετικά με τον έλεγχο του κριτηρίου της αναγκαιότητας λήψης περιοριστικών μέτρων δυνάμει των εξαιρέσεων του άρθρου XX, για να κριθεί ότι ένα μέτρο που έλαβε ένα μέρος για την επίτευξη ενός από τους προβλεπόμενους στο εν λόγω άρθρο στόχους, είναι αναγκαίο, πρέπει το μέρος αυτό να αποδείξει ότι δεν είναι διαθέσιμο κανένα άλλο πρόσφορο για την επίτευξη του στόχου μέτρο το οποίο να είναι πλήρως σύμφωνο με τους κανόνες της GATT ή έστω λιγότερο ασυμβίβαστο με αυτούς⁸⁵. Πρέπει, δηλαδή, να εξετάζεται αν υφίσταται άλλο, σύμφωνο με τους κανόνες της GATT, εναλλακτικό μέτρο. Σε περίπτωση ύπαρξης τέτοιου μέτρου, το μέτρο που έχει ληφθεί δεν είναι αναγκαίο.

Σε αρνητική περίπτωση, δηλαδή όταν όλα τα άλλα διαθέσιμα μέτρα είναι ασυμβίβαστα με τους κανόνες της GATT, πρέπει να εξετασθεί αν κάποιο από αυτά είναι συγκριτικά λιγότερο ασυμβίβαστο ή πλήττει λιγότερο το εμπόριο με το άλλο μέρος. Αν, τελικά, δεν υπάρχει τέτοιο μέτρο, τότε πληρούται το κριτήριο της αναγκαιότητας του μέτρου που εφαρμόζεται και, συνεπώς, η λήψη του δικαιολογείται δυνάμει του άρθρου XX⁸⁶.

Γενικότερα, όσον αφορά την εφαρμογή του άρθρου XX, στο πλαίσιο των διαδικασιών επίλυσης διαφορών της GATT και του ΠΟΕ (από 01.01.1995), η κυρίαρχη θέση ήταν να μην γίνεται δεκτή η επίκληση από συμβαλλόμενα μέρη των εξαιρέσεων του άρθρου XX προκειμένου να δικαιολογηθεί η λήψη περιοριστικών μέτρων αντίθετων προς διατάξεις της GATT. Προτεραιότητα είχε η διασφάλιση της ελευθερίας των συναλλαγών. Το άρθρο XX εισάγει εξαιρέσεις από την εκπλήρωση υποχρεώσεων που απορρέουν από άλλες διατάξεις της GATT και δεν επιβάλλει το ίδιο υποχρεώσεις. Οι εισαγόμενες από το άρθρο XX εξαιρέσεις πρέπει να ερμηνεύονται στενά έτσι ώστε να περιορίζεται και το πεδίο εφαρμογής τους. Σε κάθε περίπτωση, εκτός από τη συστατική αυτή ερμηνεία, ο κανόνας είναι να εξετάζεται ένα μέτρο υπό το φως του άρθρου XX μόνο σε περίπτωση επίκλησης της διάταξης αυτής από ένα μέρος το οποίο φέρει και το βάρος να δικαιολογήσει την επίκληση αυτή⁸⁷.

Αντίθετα, έχει κριθεί ότι είναι δυνατό να δικαιολογηθεί, κατ' εφαρμογή του άρθρου XX, η θέσπιση από ένα μέρος περιοριστικών μέτρων τα οποία παραβιάζουν άλλες διατάξεις της GATT 1994 και μπορούν να λάβουν ακόμα και τη μορφή απαγόρευσης των εισαγωγών από το άλλο μέρος, εφόσον με την εφαρμογή τους επιδιώκεται η προστασία της υγείας και της ζωής των προσώπων με την έννοια του άρθρου XX b) και εφόσον είναι αναγκαία για την επίτευξη του ως άνω θεμιτού στόχου, δηλαδή δεν υφίσταται άλλο ευλόγως διαθέσιμο μέτρο εκτός από την απαγόρευση των εισαγωγών που να εγγυηθεί την προστασία της υγείας και της ζωής των ανθρώπων στο έδαφος του μέρους εισαγωγής⁸⁸.

provisions is available to it". Επίσης βλ. Panel Report (GATT) adopted on 7 November 1990, "Thailand-restrictions on importation of and internal taxes on cigarettes", (DS10/R-375/200): "the import restrictions imposed by Thailand could be considered to be "necessary" in terms of Article XX (b) only if there were no alternative measure consistent with the General Agreement, or less inconsistent with it, which Thailand could reasonably be expected to employ to achieve its health policy objectives", para. 75 (https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/gatt_e/90cigart.pdf, αντλήθηκε στις 12.03.2021).

84. Βλ. Panel Report (GATT) on "United States-restrictions on imports of tuna" (DS21/R-395/155), (https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/gatt_e/91tuna.pdf, αντλήθηκε στις 15.03.2021).

85. Βλ. Panel Report (ΠΟΕ) on "United States-Standards for Reformulated and Conventional Gasoline", WT/DS2/R, 29.01.1996, (<https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=Q:/WT/DS/2R.pdf&Open=True>, πρόσβαση στις 11.03.2021) και Έκθεση του Δευτεροβάθμιου Δικαιοδοτικού Οργάνου (ΠΟΕ), "United States-Standards for Reformulated and Conventional Gasoline", WT/DS2/AB/R, 29.04.1996, (<https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=Q:/WT/DS/2ABR.pdf&Open=True>, αντλήθηκε στις 12.03.2021).

86. Έκθεση του Δευτεροβάθμιου Δικαιοδοτικού Οργάνου (ΠΟΕ), Korea-measures affecting imports of fresh, chilled and frozen beef,

WT/DS161/AB/R, WT/DS169/AB/R, 11.12.2000 (<https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=Q:/WT/DS/169ABR.pdf&Open=True>, πρόσβαση στις 15.03.2021). Σύμφωνα με το Δευτεροβάθμιο Όργανο, "une mesure qui a une incidence relativement faible sur les produits importés pourra plus facilement être considérée comme "nécessaire" qu'une mesure qui a des effets restrictifs profonds ou plus larges", paras 163-165.

87. Βλ. Panel reports (GATT) on "Canada-Administration of the Foreign Investment Review Act", adopted 7 February 1984, BISD 30S/140, 164, para. 5.20 (<http://www.sice.oas.org/dispute/gatt/82FIRA2.asp>, αντλήθηκε στις 15.03.2021) και "United States-Section 337 of the Tariff Act of 1930", adopted 7 November 1989, BISD 36S/345, 393, para. 5.27. Επίσης βλ. Panel report on "EEC-Regulation of Parts and Components", adopted 16 May 1990, BISD 37S/132, L/6657, para. 5.11 (https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/gatt_e/88scrdvr.pdf, αντλήθηκε στις 10.03.2021).

88. Έκθεση του Δευτεροβάθμιου Δικαιοδοτικού Οργάνου (ΠΟΕ), European communities-measures affecting asbestos and asbestos-containing products, WT/DS135/AB/R, 12.03.2001 (<https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=R:/WT/DS/135ABR.pdf&Open=True>, πρόσβαση στις 18.03.2021), paras 155-175. Είναι αξιοσημείωτο ότι πρόκειται για την πρώτη απόφαση που ελήφθη στο πλαίσιο του συστήματος επίλυσης

3.2.2. Τα μέτρα για το Ισοζύγιο πληρωμών

Σύμφωνα με τις σφαιρικές συμφωνίες της ΕΕ, τα μέτρα που θεσπίζονται ή διατηρούνται από τα μέρη για την αντιμετώπιση δυσχερειών του ισοζυγίου πληρωμών και εξωτερικών δημοσιονομικών δυσχερειών, πρέπει να πληρούν συγκεκριμένα κριτήρια συνδεδεμένα με τις επιπτώσεις τους, τη διάρκεια ισχύος τους και τη συμβατότητά τους με το καθεστώς του ΠΟΕ.

Συγκεκριμένα, είναι αναγκαίο (α) το μέτρο να μην εισάγει διακριτική μεταχείριση, (β) να εφαρμόζεται για περιορισμένο χρονικό διάστημα (περιορισμένη διάρκεια) και να καταργείται σταδιακά καθώς βελτιώνεται η κατάσταση του ισοζυγίου πληρωμών, (γ) η θέσπισή του να είναι απολύτως αναγκαία για την επίτευξη του σκοπού του, δηλαδή την αποκατάσταση του ισοζυγίου πληρωμών, με την έννοια ότι μόνο με την εφαρμογή του συγκεκριμένου μέτρου είναι δυνατό να αποκατασταθεί το ισοζύγιο πληρωμών, και (δ) να μην υπερβαίνει το μέτρο αυτό το απολύτως αναγκαίο για την αποκατάσταση του ισοζυγίου⁸⁹.

Κάθε τέτοιο μέτρο πρέπει να είναι σύμφωνο, να συνάδει με την GATT 1994 και το Μνημόνιο Συμφωνίας για τις διατάξεις της GATT 1994 σχετικά με το ισοζύγιο πληρωμών (και, κατά περίπτωση, με τις διατάξεις του Καταστατικού του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου). Όσον αφορά την τελευταία απαίτηση, δυνάμει του άρθρου XII 2 α) της GATT 1994, οι επιβαλλόμενοι στις εισαγωγές ποσοτικοί περιορισμοί δεν πρέπει να υπερβαίνουν το αναγκαίο για την αντιμετώπιση της κατάστασης της συναλλαγματικής κρίσης όριο. Όπως διευκρινίστηκε από το Μνημόνιο Συμφωνίας για τις διατάξεις της GATT 1994 που αφορούν το ισοζύγιο πληρωμών, η λήψη απόφασης για την επιβολή τέτοιων περιορισμών πρέπει να αποτελεί την ύστατη επιλογή των μελών του ΠΟΕ τα οποία αναλαμβάνουν τη δέσμευση να επιλέγουν κατά προτεραιότητα εκείνα τα μέτρα που διαταράσσουν λιγότερο τις εμπορικές συναλλαγές. Μόνο αν τα μέτρα αυτά αποδειχθούν ανεπαρκή για την αντιμετώπιση της κατάστασης του ισοζυγίου, ένα μέλος μπορεί να επιβάλλει ποσοτικούς περιορισμούς στις εισαγωγές του. Δηλαδή, η επιβολή τους συνιστά εξαιρετικό μέτρο που λαμβάνεται σε επικουρική και μόνο βάση εφόσον δεν αποδώσουν τα άλλα μέτρα. Στο πλαίσιο αυτό, δεν επιτρέπεται να εφαρμοσθούν παρά μόνο για να επιτευχθεί ρύθμιση του γενικού επιπέδου των εισαγωγών, ενώ πρέπει να έχουν περιορισμένη διάρκεια.

διαφορών του ΠΟΕ η οποία έκρινε αποδεκτή την επιβολή περιορισμών στις εμπορικές συναλλαγές κατ'εφαρμογή του άρθρου XX b) της GATT 1994.

89. Άρθρο 16.9 παρ. 2, EUSFTA, Άρθρο 15.8 παρ. 2, EU-Korea, Άρθρο 28.5 παρ. 2 και 3, CETA, Άρθρο 349 παρ. 3, EU-CA, Άρθρο 17.12, παρ. 1 και 2, EU-Vietnam, Άρθρο 297 παρ. 2, EU-Colombia-Peru-Ecuador.

3.2.3. Μέτρα αντιντάμπινγκ και Αντισταθμιστικά Μέτρα

Βάσει των εξεταζόμενων συμφωνιών της ΕΕ, τα συμβαλλόμενα μέρη πρέπει, όταν επιβάλλουν μέτρα αντιντάμπινγκ και αντισταθμιστικά μέτρα, να συμμορφώνονται πλήρως με τους σχετικούς κανόνες και απαιτήσεις του ΠΟΕ. Η διαδικασία εφαρμογής τους είναι αναγκαίο να βασίζεται σε ένα δίκαιο και διαφανές σύστημα⁹⁰. Με τη θέσπιση των παραπάνω βασικών αρχών επιδιώκεται να αποτραπεί ο κίνδυνος να γίνεται καταχρηστική χρήση της δυνατότητας λήψης τέτοιων μέτρων με στόχο την παρεμπόδιση των εμπορικών συναλλαγών.

Τα συγκεκριμένα μέτρα αποκατάστασης έχουν αποκλειστικά δασμολογικό χαρακτήρα. Απαγορεύεται, δηλαδή, η επιβολή ποσοτικών περιορισμών. Οι αρμόδιες αρχές του μέρους εισαγωγής επιβάλλουν στα εισαγόμενα προϊόντα, που αποτελούν αντικείμενο επιδότησης εκ μέρους του άλλου μέρους, αντισταθμιστικούς, δηλαδή ειδικούς δασμούς για την εξουδετέρωση των αρνητικών συνεπειών της παρεχόμενης επιδότησης. Επίσης, προβλέπεται η δυνατότητα επιβολής δασμών αντιντάμπινγκ στις εισαγωγές εμπορευμάτων που αποτελούν αντικείμενο ντάμπινγκ εκ μέρους των επιχειρήσεων του μέρους εξαγωγής.

Αν ένα μέρος αποφασίσει να επιβάλλει δασμό αντιντάμπινγκ, το ποσό του δεν επιτρέπεται να υπερβαίνει το περιθώριο ντάμπινγκ⁹¹, ενώ πρέπει να είναι χαμηλότερο από το περιθώριο αυτό στην περίπτωση που ο συγκεκριμένος χαμηλότερος δασμός επαρκεί ώστε να αποτρέπεται η πρόκληση ζημίας για τον εγχώριο κλάδο παραγωγής ή να εξαλείφεται η προκαλούμενη ζημία. Αν ήταν δυνατό να επιβάλλεται δασμός υψηλότερος του περιθωρίου ντάμπινγκ, τότε η εφαρμογή του δεν θα υπηρετούσε τον πραγματικό στόχο του που συνίσταται στην αποκατάσταση της ομαλής λειτουργίας του ανταγωνισμού η οποία πλήττεται από τις αθέμιτες πρακτικές ντάμπινγκ, αλλά θα αποκτούσε χαρακτήρα άσκησης πολιτικής προστατευτισμού.

Επίσης, ο αντισταθμιστικός δασμός δεν μπορεί να είναι υψηλότερος από το ποσό της επιδότησης. Σε κάθε περίπτωση, η εφαρμογή των αντισταθμιστικών και των δασμών αντιντάμπινγκ δεν έχει μόνιμο χαρακτήρα και η διάρκειά τους δεν υπερβαίνει την πενταετία από την ημερομηνία επιβολής τους⁹².

90. Άρθρο 3.1 παρ. 1 και 2 περ. α), EU-Vietnam, Άρθρο 93 παρ. 1, EU-CA, Άρθρο 5.12 παρ. 1, EUJEP, Άρθρο 3.1 παρ. 1 και 2 περ. α), EUSFTA, Άρθρο 3.2. παρ. 1, CETA, Άρθρο 3.8 παρ. 2, EU-Korea, Άρθρο 38 παρ. 1 και 2, EU-Colombia-Peru-Ecuador.

91. Το περιθώριο αυτό ισούται με τη διαφορά ανάμεσα στην κανονική τιμή του εισαγόμενου προϊόντος και στην τιμή πώλησής του κατά την εξαγωγή.

92. Δεν επιβάλλεται δασμός αντισταθμιστικός ή αντιντάμπινγκ σε περίπτωση που τα μέρη αναλάβουν, ύστερα από διαβουλεύ-

3.2.4. Μέτρα Διασφάλισης

Όσον αφορά την επιβολή συνολικών (πολυμερών) ΜΔ, αναλαμβάνεται από τα συμβαλλόμενα στις σφαιρικές συμφωνίες της ΕΕ μέρη η δέσμευση να καταβάλλουν προσπάθεια να τα επιβάλουν με τρόπο που επηρεάζει λιγότερο τις εμπορικές συναλλαγές με το άλλο μέρος⁹³. Κατά την εφαρμογή τους πρέπει να διασφαλίζεται η συμμόρφωση με τις πολυμερείς διατάξεις του ΠΟΕ και συγκεκριμένα με τη Συμφωνία για τα Μέτρα Διασφάλισης. Κάθε μέρος έχει τη διακριτική ευχέρεια να επιβάλλει είτε δασμολογικά είτε μη δασμολογικού χαρακτήρα μέτρα. Είναι δυνατό, δηλαδή, τα μέτρα να λάβουν τη μορφή ποσοτικών περιορισμών στις εισαγωγές από το άλλο μέρος. Σε μια τέτοια περίπτωση, το ύψος των εισαγωγών δεν μπορεί να είναι κατώτερο από τον μέσο όρο εισαγωγών της τελευταίας τριετίας. Σε κάθε περίπτωση, κατά την εφαρμογή των μέτρων αυτών, πρέπει να τηρείται η αρχή της αναλογικότητας, με την έννοια ότι σκοπός τους δεν είναι η επιβολή κυρώσεων ούτε η διαμόρφωση ενός μόνιμου και γενικού καθεστώτος προστασίας των εγχώριων παραγωγών έναντι των εισαγωγών, αλλά η αντιμετώπιση μιας πρόσκαιρης, σοβαρής οικονομικής ανισορροπίας που τους πλήττει παρέχοντάς τους την ευκαιρία να βελτιώσουν την ανταγωνιστικότητά τους.

Σχετικά με τα διμερή ΜΔ, οι σφαιρικές συμφωνίες περιέχουν διατάξεις που καθορίζουν τον τύπο των μέτρων αυτών και τους όρους εφαρμογής τους.

Ένα ΜΔ είναι δυνατό να λάβει μια από τις εξής μορφές: (α) της αναστολής περαιτέρω μείωσης του δασμολογικού συντελεστή για το συγκεκριμένο εμπόρευμα ή (β) της αύξησης του δασμολογικού συντελεστή για το εν λόγω εμπόρευμα. Το μέρος εισαγωγής, δηλαδή, αποφασίζει είτε να αναστείλει την περαιτέρω μείωση του δασμολογικού συντελεστή που επιβάλλεται στο συγκεκριμένο εισαγόμενο εμπόρευμα είτε να τον αυξήσει. Ο συντελεστής, ωστόσο, δεν επιτρέπεται να αυξηθεί σε επίπεδο που υπερβαίνει τον μικρότερο από τους δύο εξής δασμούς: α) τον δασμολογικό συντελεστή του μάλλον ευνοούμενου κράτους (ΜΕΚ) που εφαρμοζόταν για το συγκεκριμένο εμπόρευμα κατά τη στιγμή λήψης του μέτρου, ή β) τον βασικό δασμολογικό συντελεστή που καθορίζεται στους πίνακες υποχρεώσεων κάθε μέρους⁹⁴.

Ένα βασικό κριτήριο υπό το φως του οποίου πρέπει να εξετάζεται η δυνατότητα ενός μέρους να εφαρμόσει ένα ΜΔ είναι η αναγκαιότητά του. Συγκεκριμένα, είναι δυνατό να εφαρμοσθεί ένα ΜΔ μόνο στον βαθμό και κατά το

διάστημα που είναι αναγκαίο προκειμένου να αποτραπεί η σοβαρή ζημία στον εγχώριο κλάδο παραγωγής ή να αποκατασταθεί αυτή και να διευκολυνθεί η προσαρμογή⁹⁵. Η διάρκεια εφαρμογής δεν μπορεί, καταρχήν, να υπερβαίνει τα δύο έτη. Ωστόσο, είναι δυνατή η παράταση της για ακόμα δύο στην περίπτωση λήψης από τις αρμόδιες αρχές του μέρους εισαγωγής απόφασης, σύμφωνα με την οποία η εφαρμογή του μέτρου εξακολουθεί να είναι αναγκαία και αποδεικνύεται, βάσει στοιχείων, ότι συντελείται η προσαρμογή του πληττόμενου εγχώριου κλάδου παραγωγής. Σε καμία περίπτωση το μέτρο δεν επιτρέπεται να εφαρμοσθεί για συνολική περίοδο μεγαλύτερη των 4 ετών⁹⁶. Αν ισχύει για περίοδο μεγαλύτερη των δύο ετών, προβλέπεται, με στόχο τη διευκόλυνση της προσαρμογής, η υποχρέωση του μέρους εισαγωγής να προβαίνει σε σταδιακή απελευθέρωση του μέτρου σε τακτά χρονικά διαστήματα κατά τη διάρκεια της περιόδου εφαρμογής.

Προβλέπεται η δυνατότητα εφαρμογής προσωρινών διμερών ΜΔ των οποίων η διάρκεια δεν υπερβαίνει τις 200 ημέρες, εφόσον συντρέχουν κρίσιμες περιστάσεις υπό τις οποίες είναι επιτακτική ανάγκη να ληφθεί απόφαση χωρίς καθυστέρηση που θα προκαλούσε ζημία της οποίας η επανόρθωση θα ήταν ιδιαίτερος δυσχερής⁹⁷.

4. Οι εξαιρέσεις από το γενικό καθεστώς ελευθέρωσης της παροχής υπηρεσιών και εγκατάστασης

Οι συμφωνίες θεσπίζουν εξαιρέσεις από την υποχρέωση ελευθέρωσης και παροχής μη διακριτικής μεταχείρισης στους τομείς της παροχής υπηρεσιών και εγκατάστασης.

Συγκεκριμένα, είναι δυνατό να επιβληθούν περιορισμοί κατά παρέκκλιση του γενικού καθεστώτος ελευθέρωσης και μη διακριτικής μεταχείρισης, εφόσον συντρέχουν λόγοι γενικότερου μη οικονομικού συμφέροντος.

Αναλυτικά, παρέχεται σε κάθε μέρος:

(α) η δυνατότητα λήψης ή επιβολής μέτρων για λόγους που συνδέονται με την προστασία βασικών συμφερόντων της κοινωνίας, όπως είναι λ.χ. η δημόσια τάξη, η δημόσια ασφάλεια ή δημόσια υγεία, η εξασφάλιση της συμμόρφωσης με νομοθετικές και κανονιστικές διατάξεις σχετικές με την πρόληψη παραπλανητικών πρακτικών, με την προστασία της ιδιωτικής ζωής των προσώπων⁹⁸.

σεις, αμοιβαία ικανοποιητικές δεσμεύσεις για τη διευθέτηση του ζητήματος.

93. Άρθρο 3.7 παρ. 2, EUSFTA, Άρθρο 3.6. παρ. 1, CETA.

94. Άρθρο 3.10 παρ. 2, EU-Vietnam, Άρθρο 50 EU-Colombia-Peru-Ecuador, Άρθρο 3.1 παρ. 2, EU-Korea.

95. Άρθρο 3.11 παρ. 6, περ. α), EU-Vietnam, Άρθρο 105 παρ. 1, περ. α), EU-CA, Άρθρο 52 παρ. 1, περ. α), EU-Colombia-Peru-Ecuador, Άρθρο 3.2 παρ. 5, περ. α), EU-Korea,.

96. Άρθρο 3.11 παρ. 6, περ. β), EU-Vietnam, Άρθρο 105 παρ. 1, περ. β), EU-CA, Άρθρο 52 παρ. 1, περ. β), EU-Colombia-Peru-Ecuador, Άρθρο 3.2 παρ. 5, περ. β), EU-Korea.

97. Ενδεικτικά, βλ. Άρθρο 3.3 EU-Korea.

98. Άρθρο 8.3 παρ. 2, EUJEP.

Απαγορεύεται να εφαρμόζεται ένα τέτοιο μέτρο με τέτοιο τρόπο ώστε να αποτελεί μέσο αυθαίρετης ή αδικαιολόγητης διακριτικής μεταχείρισης μεταξύ μερών όπου επικρατούν παρόμοιες συνθήκες ή συγκαλυμμένο περιορισμό της εγκατάστασης ή της παροχής υπηρεσιών⁹⁹.

(β) η δυνατότητα να προβαίνει σε ενέργειες τις οποίες κρίνει αναγκαίες για την προάσπιση των ουσιωδών συμφερόντων ασφάλειάς του και να λαμβάνει μέτρα με σκοπό τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας¹⁰⁰. Υπογραμμίζεται ότι αντίστοιχες ρήτρες ασφαλείας θεσπίζει και η GATS στο άρθρο XIV¹⁰¹.

Όπως και στον τομέα των εμπορευματικών συναλλαγών, προβλέπεται το δικαίωμα των μερών, στην περίπτωση που αντιμετωπίζουν ή ενδέχεται να αντιμετωπίσουν σοβαρές δυσχέρειες σχετικά με το ισοζύγιο πληρωμών και εξωτερικές δημοσιονομικές δυσχέρειες, να θεσπίσουν ή διατηρήσουν περιοριστικά μέτρα σχετικά με τις κινήσεις κεφαλαίων, τις πληρωμές ή τις μεταβιβάσεις που σχετίζονται με συναλλαγές στον τομέα των υπηρεσιών και της εγκατάστασης¹⁰². Κατά την άσκηση του δικαιώματος αυτού πρέπει να τηρούνται οι όροι που προβλέπουν οι κανόνες του ΠΟΕ¹⁰³ και συγκεκριμένα οι διατάξεις του άρθρου XII της GATS. Οι επιβαλλόμενοι ή διατηρούμενοι περιορισμοί πρέπει: α) να μην εισάγουν διακρίσεις μεταξύ των μελών, β) να είναι σύμφωνοι με τα άρθρα του Καταστατικού του ΔΝΤ, γ) να αποφεύγουν να προκαλέσουν ζημία χωρίς λόγο στα εμπορικά, οικονομικά και χρηματοδοτικά συμφέροντα των άλλων μελών, δ) να είναι αναλογικοί, περιοριζόμενοι μόνο στον βαθμό που είναι αναγκαίος για να αντιμετωπισθούν οι σοβαρές δυσχέρειες ή οι σχετικοί κίνδυνοι που αναφέρονται παραπάνω, ε) να είναι προσωρινοί με την έννοια ότι η βελτίωση των παραπάνω συνθηκών πρέπει να οδηγεί στη σταδιακή κατάργησή τους.

Στον τομέα των χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών παρέχεται στα μέρη η δυνατότητα λήψης μέτρων για λόγους προληπτικής εποπτείας, στους οποίους περιλαμβάνεται η προστασία των επενδυτών, των καταθετών και των ασφαλισμένων καθώς και η εξασφάλιση της ακεραιότητας και της σταθερότητας του χρηματοπιστωτικού συστήματος

99. Άρθρο 8.62 EUSFTA.

100. Άρθρο 16.11, στοιχ. β) και γ), EUSFTA.

101. Βλ. σχετικά ΓεΔΕΕ T-739/14, *PSC Prominvestbank/Συμβούλιο*, 13.09.2018, ECLI:EU:T:2018:547, σκ. 135: "En tout état de cause, il convient de relever que l'AGCS, et notamment son article XIV bis, comporte des exceptions claires concernant la sécurité. Dès lors, au vu du large pouvoir d'appréciation dont il dispose dans ce domaine, le Conseil a pu estimer que l'adoption des mesures restrictives en cause était nécessaire à la protection des intérêts essentiels de la sécurité de l'Union, au sens de cette disposition".

102. Άρθρο 16.9 παρ. 1, EUSFTA.

103. Άρθρο 16.9 παρ. 2, EUSFTA.

των μερών¹⁰⁴. Αποκλείεται η εφαρμογή τέτοιων μέτρων εφόσον είναι ασυμβίβαστα με τις διατάξεις της σφαιρικής συμφωνίας, προκειμένου το μέρος που τα θεσπίζει να αποφύγει να εκπληρώσει υποχρεώσεις του που υπέχει από την ως άνω συμφωνία. Όταν λαμβάνεται από ένα μέρος μέτρο προληπτικής εποπτείας, απαιτείται να μην είναι περισσότερο επαχθές απ' όσο απαιτείται για την επίτευξη του στόχου του και να μην συνιστά ούτε μέσο αυθαίρετης ή αδικαιολόγητης διακριτικής μεταχείρισης σε βάρος των φορέων παροχής χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών του άλλου συμβαλλόμενου μέρους σε σύγκριση με τους δικούς του ομοειδείς φορείς ούτε συγκαλυμμένο περιορισμό των συναλλαγών στον τομέα των υπηρεσιών.

5. Η δυνατότητα θέσπισης περιορισμών της κίνησης κεφαλαίων και των πληρωμών

Το νομικό καθεστώς που θεσπίζουν οι διμερείς συμφωνίες της ΕΕ συμπληρώνεται από τις διατάξεις που προβλέπουν τη λήψη μέτρων διασφάλισης σε περίπτωση που απειλείται σοβαρά η εφαρμογή της συναλλαγματικής και νομισματικής πολιτικής τους καθώς και από περιοριστικά μέτρα αποκατάστασης της ισορροπίας του ισοζυγίου πληρωμών. Και στις δύο περιπτώσεις, η δυνατότητα των μερών να λαμβάνουν τα προαναφερθέντα μέτρα δεν ασκείται με τρόπο ανεξέλεγκτο και απεριόριστο, αλλά σύμφωνα με το αυστηρό πλαίσιο που θεσπίζεται.

Καταρχάς, προβλέπεται το δικαίωμα θέσπισης ή διατήρησης, όσον αφορά τις κινήσεις κεφαλαίων ή τις πληρωμές, μέτρων διασφάλισης περιορισμένης χρονικής διάρκειας έξι μηνών, εφόσον συντρέχει εξαιρετική περίπτωση σοβαρών δυσχερειών για τη λειτουργία της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης της ΕΕ ή όταν αυτή απειλείται. Σε τέτοια περίπτωση, η ΕΕ μπορεί να λάβει ή να διατηρήσει μέτρο διασφάλισης που περιορίζεται στον βαθμό που είναι αναγκαίο και δεν αποτελεί αυθαίρετη ή αδικαιολόγητη επιβολή διακρίσεων μεταξύ του άλλου συμβαλλόμενου μέρους και τρίτης χώρας σε παρόμοιες καταστάσεις¹⁰⁵. Τέτοια δυνατότητα απονέμεται και σε κάθε συμβαλλόμενο μέρος όταν υφίστανται ή απειλούνται να δημιουργηθούν σοβαρά προβλήματα ως προς τη λειτουργία της οικονομικής και νομισματικής ή της συναλλαγματικής πολιτικής του¹⁰⁶.

Εξάλλου, σε περίπτωση κατά την οποία (α) ένα μέρος αντιμετωπίζει σοβαρές δυσχέρειες ή υπάρχει κίνδυνος ν' αντιμετωπίσει σοβαρές δυσχέρειες στο ισοζύγιο πληρωμών ή (β) προκαλούνται ή απειλείται να προκληθούν εξαιτίας των κινήσεων κεφαλαίων ή των πληρωμών σο-

104. Άρθρο 8.65 παρ. 1, EUJEP, Άρθρο 8.50 παρ. 1, EUSFTA.

105. Άρθρο 9.4 παρ. 1, EUJEP.

106. Άρθρο 16.10 παρ. 1, EUSFTA.

βαρές μακροοικονομικές δυσχέρειες συνδεδεμένες με τη νομισματική και συναλλαγματική πολιτική, είναι δυνατή η θέσπιση από αυτό ή η διατήρηση περιοριστικών μέτρων όσον αφορά τις κινήσεις κεφαλαίων ή τις πληρωμές.

Ένα τέτοιο μέτρο πρέπει να πληροί συγκεκριμένα κριτήρια παρόμοια με τα κριτήρια που πρέπει να εφαρμόζονται κατά τη θέσπιση περιορισμών σχετικά με τις κινήσεις κεφαλαίων, τις πληρωμές ή τις μεταβιβάσεις που σχετίζονται με συναλλαγές στον τομέα των υπηρεσιών και της εγκατάστασης¹⁰⁷.

6. Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Η εγκαθίδρυση ζωνών ελευθέρων συναλλαγών μεταξύ της ΕΕ και τρίτων χωρών συνοδεύεται από την κατοχύρωση του δικαιώματος των μερών να θεσπίζουν και να εφαρμόζουν μέτρα που συνιστούν εξαιρέσεις από το καθεστώς του ελευθέρου εμπορίου και των ελεύθερων επενδύσεων.

Ωστόσο, το δικαίωμα αυτό πρέπει να ασκείται μέσα σε ένα αυστηρά οριοθετημένο νομικό πλαίσιο ώστε να αποτρέπεται η καταχρηστική και υπέρμετρη εφαρμογή τέτοιων μέτρων κατά τρόπο που θα οδηγούσε σε πολιτική γενικού και μόνιμου προστατευτισμού και διακριτικής μεταχείρισης. Για τον σκοπό αυτό, πρέπει να πληρούνται

συγκεκριμένες προϋποθέσεις.

Η λήψη τέτοιων μέτρων δικαιολογείται μόνο εφόσον με αυτά επιδιώκονται σαφώς καθορισμένοι στόχοι που αφορούν ουσιώδη και θεμελιώδη συμφέροντα τόσο της κοινωνίας όσο και της οικονομίας των μερών.

Η εφαρμογή τους πρέπει να είναι αναγκαία για την επίτευξη των προαναφερθεισών επιδιώξεων. Η αναγκαιότητα ενός μέτρου δεν μπορεί να προκύπτει από την απλή μονομερή επίκλησή της από το μέρος εισαγωγής, αλλά είναι αναγκαίο να αποδεικνύεται ύστερα από τη διεξαγωγή αντικειμενικής κι διαφανούς έρευνας. Βασικό στοιχείο συνιστά η κοινοποίηση όλων των στοιχείων και περιστάσεων που θεμελιώνουν την ανάγκη λήψης μέτρων.

Κατά την επιβολή των περιορισμών πρέπει να τηρείται η αρχή της αναλογικότητας με την έννοια ότι δεν επιτρέπεται να υπερβαίνουν τα απολύτως αναγκαία για την υλοποίηση του σκοπού τους όρια. Δεν είναι δυνατό να λειτουργούν ως μέσο ούτε συγκεκαλυμμένου περιορισμού των συναλλαγών ούτε αυθαίρετης διακριτικής μεταχείρισης.

Αντίθετα, η λήψη εθνικών μέτρων για την προστασία της εθνικής ασφάλειας εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια του κάθε μέρους που μπορεί να θεμελιώσει την εφαρμογή τους στη δική του αποκλειστικά κρίση, χωρίς την τήρηση των παραπάνω όρων και προϋποθέσεων.

107. Βλ. παραρ. σ. 23. Ενδεικτικά, Άρθρο 9.4 παρ. 2 και 3, EUJERA.

Η Οδηγία 2019/1152/ΕΕ για διαφανείς και προβλέψιμους όρους εργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Αγγελική Πολυχρονιάδου*

Στην παρούσα μελέτη επιχειρείται μία κατ' άρθρο ανάλυση της πρόσφατης Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ για διαφανείς και προβλέψιμους όρους εργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία καταργεί και αντικαθιστά την Οδηγία 91/533/ΕΟΚ (γνωστή ως Οδηγία Γραπτής Δήλωσης). Σε σύγκριση με την Οδηγία 91/533/ΕΟΚ, η νέα Οδηγία 2019/1152/ΕΕ προβλέπει υψηλότερο επίπεδο εγγυήσεων όχι μόνο σχετικά με αυτή καθαυτή την υποχρέωση ενημέρωσης για τους εργασιακούς όρους, αλλά και ως προς δικαιώματα ουσιαστικής φύσης, τα οποία ενισχύουν την προβλεψιμότητα και την ασφάλεια στις εργασιακές σχέσεις. Παράλληλα, οι νέες ρυθμίσεις λαμβάνουν υπόψη την ανάγκη προσαρμοστικότητας της αγοράς εργασίας στις μεταβαλλόμενες συνθήκες. Συνεπώς, η νέα Οδηγία φανερώσει τη βούληση του Ευρωπαϊκού νομοθέτη να προωθήσει τη σταθερή και διαφανή απασχόληση, ιδίως εκείνων των εργαζομένων που ανήκουν στο πιο «ευάλωτο» τμήμα του εργατικού δυναμικού, προσαρμοσμένη στις ανάγκες της ευελιξίας της εργασίας. Η υιοθέτηση της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ αποδεικνύει ότι ο Ευρωπαϊκός Πυλώνας Κοινωνικών Δικαιωμάτων δεν είναι απλώς ένα σύνολο διακηρυκτικών αρχών, αλλά καθοδηγεί ουσιαστικά τη νομοθετική δράση σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Οδηγία 2019/1152/ΕΕ – διαφάνεια – προβλεψιμότητα – όροι εργασίας – ευελιξία – νέες μορφές απασχόλησης – κοινωνική πολιτική – Πυλώνας – εργασιακά δικαιώματα

I. Εισαγωγή

Λίγο πριν το τέλος της νομοθετικής περιόδου, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο υιοθέτησαν στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής τις εξής Οδηγίες: την Οδηγία (ΕΕ) 2019/1152 για διαφανείς και προβλέψιμους όρους εργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την Οδηγία (ΕΕ) 2019/1158 σχετικά με την ισορροπία μεταξύ επαγγελματικής και ιδιωτικής ζωής για τους γονείς και τους φροντιστές¹. Τον Οκτώβριο του 2019 υιοθετήθηκε η Οδηγία (ΕΕ) 2019/1937 σχετικά με την προστασία των προσώπων που αναφέρουν παραβιάσεις του δικαίου της Ένωσης. Στο πλαίσιο της ενίσχυσης της διαφάνειας ως μέσου για την επίτευξη της ισότητας σε επίπεδο εργασιακών σχέσεων έχει προταθεί από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή η Οδηγία για την ενίσχυση της εφαρμογής της αρχής της ισότητας της αμοιβής μεταξύ ανδρών και γυναικών για όμοια εργασία ή για εργασία της αυτής αξίας, μέσω της μισθολογικής διαφάνειας και μηχανισμών επιβολής².

Ο Κοινοτικός Χάρτης των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων, ο οποίος θεσπίστηκε στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Στρασβούργου της 9ης Δεκεμβρίου 1989, διακηρύσσει στο σημείο 9 ότι «Οι όροι εργασίας κάθε μισθωτού της Ευρωπαϊκής Κοινότητας θα πρέπει να καθορίζονται είτε με νόμο είτε με συλλογική σύμβαση είτε με σύμβαση εργασίας, σύμφωνα με τα ισχύοντα σε κάθε κράτος μέλος». Κατέστη ως εκ τούτου σαφές ότι η πρα-

κτική αποτελεσματικότητα του δικαιώματος για δίκαιους όρους εργασίας δεν μπορεί να επιτευχθεί, παρά μόνο εάν κάθε εργαζόμενος διαθέτει έγκαιρη και σαφή ενημέρωση για τους όρους εργασίας του. Η διαπίστωση αυτή αποτέλεσε βάση για την Οδηγία 91/533/ΕΟΚ (γνωστή ως Οδηγία Γραπτής Δήλωσης) σχετικά με την υποχρέωση του εργοδότη να ενημερώνει τον εργαζόμενο για τους όρους που διέπουν τη σύμβαση ή τη σχέση εργασίας.

Η Οδηγία 91/533/ΕΟΚ, για την προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στην οποία έχει εκδοθεί το π.δ. 156/1994 σχετικά με την υποχρέωση του εργοδότη να ενημερώνει τον εργαζόμενο για τους όρους που διέπουν τη σύμβαση ή τη σχέση εργασίας, διατηρήθηκε σε ισχύ τα τελευταία 30 χρόνια χωρίς να μεσολαβήσει τροποποίηση ή συμπλήρωσή της. Ωστόσο, καθόλη αυτή τη χρονική περίοδο, η αγορά εργασίας και η οργάνωσή της γνώρισαν ριζική μεταβολή (εμφάνιση νέων μορφών απασχόλησης, ενίσχυση της ευελιξίας στις εργασιακές σχέσεις)³.

Τον Νοέμβριο του 2017, στο Γκέτεμποργκ της Σουηδίας, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή διακηρύξαν πανηγυρικά τον Ευρωπαϊκό Πυλώνα Κοινωνικών Δικαιωμάτων (εφεξής: Πυλώνας)⁴.

* ΜΔΕ, Δικηγόρος

1. Η Οδηγία 2019/1158/ΕΕ ενσωματώθηκε στην ελληνική έννομη τάξη πρόσφατα με τον ν. 4808/2021 (ΦΕΚ Α' 101/19.06.2021).

2. COM(2021) 93 τελικό, Βρυξέλλες, 04.03.2021.

3. Βλ. αιτιολογική σκ. 5 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ' EUROFOUND, New Forms of Employment, Publications Office of the European Union, 2015' INTERNATIONAL LABOUR OFFICE, Non-standard Employment Around the World: Understanding Challenges, Shaping Prospects, 2016.

4. Ο Ευρωπαϊκός Πυλώνας Κοινωνικών Δικαιωμάτων αξιοποιεί και συμπληρώνει το κοινωνικό κεκτημένο της ΕΕ, σηματοδοτώντας την κατεύθυνση που θα πρέπει να ακολουθήσουν οι πολιτικές σε μια σειρά τομέων κρίσιμων για την εύρυθμη και δίκαιη λει-

Παρότι, λόγω της φύσης του ως διοργανικής διακήρυξης, δεν πρόκειται για ένα νομικά δεσμευτικό κείμενο, ο Πυλώνας δίνει νέα ώθηση στη δράση των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής⁵. Ο Πυλώνας αποτελείται από 20 αρχές⁶, οι οποίες εντάσσονται σε τρία κεφάλαια: α) ισότητα ευκαιριών και πρόσβαση στην αγορά εργασίας, β) δίκαιοι όροι εργασίας, και γ) κοινωνική προστασία και ένταξη.

Τον Δεκέμβριο του 2017, η Επιτροπή υπέβαλε πρόταση για την κατάργηση της Οδηγίας 91/533/ΕΟΚ και την υιοθέτηση μίας νέας Οδηγίας σχετικά με την ενίσχυση της διαφάνειας και της προβλεψιμότητας των συνθηκών εργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση⁷. Αφορμή για τη συγκεκριμένη νομοθετική πρωτοβουλία αποτέλεσε η μελέτη REFIT⁸, που διενήργησε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στο πλαίσιο της οποίας αξιολογήθηκε η εφαρμογή της Οδηγίας 91/533/ΕΟΚ στα κράτη μέλη της ΕΕ. Στη μελέτη αυτή διαπιστώθηκαν σημαντικά κενά στην παρεχόμενη προστασία⁹ λόγω των ταχέως μεταβαλλόμενων συνθηκών της αγοράς εργασίας και της εμφάνισης νέων μορφών απασχόλησης, όπως η εργασία μέσω ηλεκτρονικής πλατφόρμας.

Η Οδηγία 2019/1152/ΕΕ, η οποία καταργεί και αντικαθιστά από την 1η Αυγούστου 2022 την Οδηγία 91/533/ΕΟΚ¹⁰, συμβάλλει στην υλοποίηση του Πυλώνα (βλ. αρχή 5 και 7 του Πυλώνα)¹¹ και επιδιώκει την ενίσχυση του δικαιώματος για παροχή εργασίας με διαφανείς και προβλέψιμους όρους. Παράλληλα, επιδιώκεται η διασφάλιση

της προσαρμοστικότητας της αγοράς εργασίας. Τα κράτη μέλη πρέπει να λάβουν τα αναγκαία μέτρα για τη συμμόρφωση με τη νέα Οδηγία έως την 1η Αυγούστου 2022 (άρθρο 21 Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ). Η Οδηγία 2019/1152/ΕΕ είναι ελάχιστης εναρμόνισης (άρθρα 151 και 153 παρ. 1 υπό β' και 2 υπό β' ΣΛΕΕ).

Οι αποφάσεις του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΚ/ΔΕΕ) στις υποθέσεις *Kampelmann*¹², *Lange*¹³ και *Andersen*¹⁴, καθώς και η απόφαση επί της υποθέσεως *Harðarson* του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ζώνης Ελευθέρων Συναλλαγών (ΕΖΕΣ)¹⁵, οι οποίες αφορούν ζητήματα επί της εφαρμογής της Οδηγίας 91/533/ΕΟΚ, διατηρούν τη σημασία τους για την ερμηνεία της νέας Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ.

II. Στοιχοθεσία της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ

Σύμφωνα με την πρώτη παράγραφο του πρώτου άρθρου της νέας Οδηγίας, σκοπός της είναι «η βελτίωση των όρων εργασίας, με την προώθηση περισσότερο διαφανούς και προβλέψιμης απασχόλησης με παράλληλη διασφάλιση της προσαρμοστικότητας της αγοράς εργασίας».

Η Οδηγία 2019/1152/ΕΕ επιδιώκει έναν σαφή στόχο κοινωνικής πολιτικής, ο οποίος πρέπει να ερμηνεύεται σε συνδυασμό με τη διάταξη του άρθρου 31 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΧΘΔ)¹⁶ και τις αρχές του Ευρωπαϊκού Πυλώνα Κοινωνικών Δικαιωμάτων.

Συγκεκριμένα, η αρχή 5 του Πυλώνα (ασφαλής και ευπροσάρμοστη απασχόληση) προβλέπει ότι «α) Ανεξάρτητα από το είδος και τη διάρκεια της σχέσης απασχόλησης, οι εργαζόμενοι έχουν δικαίωμα σε δίκαιη και ίση μεταχείριση όσον αφορά τους όρους εργασίας, την πρόσβαση στην κοινωνική προστασία και την κατάρτιση. Προάγεται η μετάβαση σε μορφές απασχόλησης αορίστου χρόνου. β) Διασφαλίζεται η αναγκαία ευελιξία για τους εργοδότες ώστε να μπορούν να προσαρμόζονται γρήγορα στις μεταβολές των οικονομικών συγκυριών, σε συμμόρφωση με τη νομοθεσία και τις συλλογικές συμβάσεις. γ) Προάγονται καινοτόμες μορφές εργασίας οι οποίες διασφαλίζουν ποιοτικές συνθήκες εργασίας. Ενθαρρύνονται η επιχειρηματικότητα και η αυτοαπασχόληση. Διευκολύνεται η επαγγελματική κι-

τουργία των αγορών εργασίας και των συστημάτων κοινωνικής πρόνοιας εντός των συμμετεχόντων κρατών μελών.

5. βλ. COM(2016), 127 τελικό, Στρασβούργο, 08.03.2016' Σύσταση (ΕΕ) της Επιτροπής της 26ης Απριλίου 2017 σχετικά με τον ευρωπαϊκό πυλώνα κοινωνικών δικαιωμάτων, OJ 2017 L 113/56.
6. Οι αρχές του Πυλώνα δεν υποκαθιστούν τα ισχύοντα δικαιώματα, αλλά παρέχουν έναν τρόπο για την αξιολόγηση – και, μελλοντικά, τη σύγκλιση προς τα πάνω – των επιδόσεων των εθνικών εργασι- ακών και κοινωνικών πολιτικών.
7. COM(2017) 797 τελικό, Βρυξέλες, 21.12.2017.
8. Staff Working Document REFIT Evaluation of the 'Written Statement Directive' (Directive 91/533/EEC), SWD (2017) 205 final, p. 3 f.
9. Για παράδειγμα, κρίθηκε ότι η προβλεπόμενη στην Οδηγία 91/533/ΕΟΚ δυνατότητα εξαίρεσης προσώπων από το πεδίο εφαρμογής της και η παραπομπή στην εθνική έννοια του «εργαζόμενου» έχουν ως συνέπεια να μην εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας αυτής όλα τα πρόσωπα που μπορούν να θεωρηθούν «εργαζόμενοι» σύμφωνα με το ευρωπαϊκό δίκαιο.
10. Βλ. άρθρο 24 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ, σύμφωνα με το οποίο «οι αναφορές στην καταργούμενη Οδηγία νοούνται ως αναφορές στην παρούσα οδηγία». Σύμφωνα με το άρθρο 25 της νέας Οδηγίας, αρχή της ισχύος της είναι η 31.07.2019.
11. Βλ. αιτιολογικές σκ. 2 και 3 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ.

12. ΔΕΚ C-253/96, *Kampelmann κ.λπ./Landschaftsverband Westfalen-Lippe κ.λπ.*, 04.12.1997, ECLI:EU:C:1997:585.
13. ΔΕΚ C-350/99, *Lange*, 08.02.2001, ECLI:EU:C:2001:84.
14. ΔΕΚ C-306/07, *Ruben Andersen*, 18.12.2008, ECLI:EU:C:2008:743.
15. Δικαστήριο της ΕΖΕΣ, 25.03.2013, E-10/12, *Yngvi Harðarson v. Askar Capital hf.*
16. Σύμφωνα με την παρ. 1 του άρθρου 31 ΧΘΔ, «Κάθε εργαζόμενος έχει δικαίωμα σε συνθήκες εργασίας που σέβονται την υγεία, την ασφάλεια και την αξιοπρέπειά του».

νητικότητα. δ) Αποτρέπονται οι σχέσεις απασχόλησης που οδηγούν σε επισφαλείς συνθήκες εργασίας, μεταξύ άλλων μέσα από την απαγόρευση της κατάχρησης άτυπων συμβάσεων. Κάθε δοκιμαστική περίοδος θα πρέπει να έχει εύλογη διάρκεια».

Προς αυτήν την κατεύθυνση, η Οδηγία 2019/1152/ΕΕ αποσκοπεί στον περιορισμό της ανασφάλειας και αβεβαιότητας ιδιαίτερα όσον αφορά τις μορφές ευέλικτης απασχόλησης που συνεπάγονται επισφαλείς εργασιακούς όρους¹⁷. Επιδιώκεται, με άλλα λόγια, η ενίσχυση της διαφάνειας και προβλεψιμότητας των εργασιακών όρων ανεξαρτήτως μορφής απασχόλησης.

Παράλληλα με τον παραπάνω στόχο, επιδιώκεται και η διατήρηση της προσαρμοστικότητας της αγοράς εργασίας. Η Οδηγία επιδιώκει, συνεπώς, διττό στόχο.

Δεν είναι ασυνήθιστο για μια ενωσιακή Οδηγία στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής να αναφέρεται στις έννοιες της προσαρμοστικότητας ή της ευελιξίας της αγοράς εργασίας παράλληλα με την προστασία της ασφάλειας των εργασιακών σχέσεων. Παραδείγματα αποτελούν η Οδηγία 97/81/ΕΚ σχετικά με τη συμφωνία-πλαίσιο για την εργασία μερικής απασχόλησης¹⁸ και η Οδηγία 1999/70/ΕΚ¹⁹ σχετικά με τη συμφωνία-πλαίσιο για την εργασία ορισμένου χρόνου.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θεωρεί την ευελιξία ως βασικό μοχλό για τη δημιουργία θέσεων εργασίας και την ανάπτυξη της αγοράς εργασίας, υπό τον όρο ότι εξασφαλίζεται το αναγκαίο σημείο ισορροπίας μεταξύ ευελιξίας και ασφάλειας (flexicurity)²⁰. Η ευελιξία δεν πρέπει να συνεπάγεται αβεβαιότητα και απρόβλεπτες συνθήκες εργασίας. Επιχειρείται, δηλαδή, πρακτική εναρμόνιση, αφενός, των συμφερόντων του εργοδότη (ή ακόμη και του εργαζομένου) για ευελιξία της οργάνωσης εργασίας και, αφετέρου, των δικαιωμάτων του εργαζομένου για την παροχή της εργασίας υπό διαφανείς και προβλέψιμους όρους.

17. Βλ. αιτιολογικές σκ. 2 και 3 Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ.

18. Βλ. αιτιολογική σκ. 5 της Οδηγίας 97/81/ΕΚ και το προοίμιο της συμφωνίας-πλαισίου για την εργασία μερικής απασχόλησης που συνήφθη από την UNICE, το CEEP και την CES. Σύμφωνα με τη ρήτρα 1 της συμφωνίας-πλαισίου, «Στόχος της παρούσας συμφωνίας-πλαισίου είναι: [...] β) η προώθηση της εργασίας με μερική απασχόληση σε εθελοντική βάση και η συμβολή στην ευέλικτη οργάνωση του χρόνου εργασίας, κατά τρόπο που θα λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες των εργοδοτών και των εργαζομένων».

19. Βλ. αιτιολογικές σκ. 5, 7, 12 της Οδηγίας 1999/70/ΕΚ και προοίμιο της συμφωνίας-πλαισίου για την εργασία ορισμένου χρόνου που συνήφθη από τη CES, την UNICE και το CEEP.

20. COMMISSION, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – Towards Common Principles of Flexicurity: More and Better Jobs Through Flexibility and Security, COM(2007) 359 final.

Η προστασία αυτή είναι πράγματι κρίσιμη εξαιτίας της διαπραγματευτικής ανισότητας του τελευταίου, η οποία στην πράξη, ιδίως στις περιπτώσεις «άτυπων» εργασιακών σχέσεων, δύναται να οδηγήσει σε καταχρήσεις από την πλευρά του εργοδότη και στην παροχή της εργασίας σε καθεστώς αβεβαιότητας και επισφάλειας.

III. Προσωπικό πεδίο εφαρμογής

Η Οδηγία 91/533/ΕΟΚ παρουσιάζει κενά ως προς την παρεχόμενη προστασία, ιδίως σε σχέση με τις νέες μορφές απασχόλησης που εμφανίζονται στο πλαίσιο της ενιαίας αγοράς της Ευρωπαϊκής Ένωσης²¹.

Ο καθορισμός του προσωπικού πεδίου εφαρμογής της νέας Οδηγίας αποδείχθηκε ένα από τα πιο αμφισβητούμενα ζητήματα κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων μεταξύ των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή τάχθηκε υπέρ της αυτόνομης ενωσιακού δικαίου ερμηνείας του όρου «εργαζόμενος», προκειμένου να επιτευχθεί ασφάλεια δικαίου και ομοιομορφία²². Η ερμηνεία αυτή είναι ευρύτερη από την ερμηνεία του εν λόγω όρου κατά το εθνικό εργατικό δίκαιο του κάθε κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, ωστόσο, αντιτάχθηκε στην υιοθέτηση του εν λόγω ορισμού και επέμεινε στην παραπομπή στις εθνικές νομοθεσίες των κρατών μελών για τον ορισμό της έννοιας του «εργαζομένου»²³. Το Κοινοβούλιο, προσπαθώντας να πετύχει τον αναγκαίο συμβιβασμό, κατέληξε στη διατύπωση του άρθρου 1 παρ. 2 της Οδηγίας.

Σύμφωνα με τη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 1 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ, «Η παρούσα Οδηγία θεσπίζει ελάχιστα δικαιώματα που ισχύουν για όλους τους εργαζομένους στην Ένωση που έχουν σύμβαση εργασίας ή σχέση εργασίας, όπως ορίζεται από τη νομοθεσία, τις συλλογικές συμβάσεις ή τις πρακτικές που ισχύουν σε κάθε κράτος μέλος λαμβανομένης υπόψη της νομολογίας του Δικαστηρίου»²⁴. Όσον αφορά τον προσδιορισμό του προσωπικού

21. Βλ. αιτιολογική σκ. 5 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ.

22. Βλ. αιτιολογική σκ. 7 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ. COM(2017), 797 τελικό. Σχέδιο νομοθετικού ψηφίσματος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 26.10.2018, A8-0355/2018, Τροπολογίες 11 και 51.

23. Βλ. το από 21.06.2018 και με αρ. 10299/18 Έγγραφο της Γενικής Γραμματείας του Συμβουλίου για την υιοθέτηση της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ ως προς το άρθρο 1 παρ. 2 αυτής. Ομοίως το από 14.06.2018 και με αρ. 10054/18 Έγγραφο της Επιτροπής των Μόνιμων Αντιπροσώπων στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

24. Παρόμοια διατύπωση επιλέχθηκε όσον αφορά το προσωπικό πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2019/1158/ΕΕ σχετικά με την ισορροπία μεταξύ επαγγελματικής και ιδιωτικής ζωής. Σύμφωνα με το άρθρο 2 της εν λόγω Οδηγίας, «Η παρούσα οδηγία εφαρμόζεται σε όλους τους εργαζομένους, άνδρες και γυναίκες, που έχουν σύμβαση ή σχέση εργασίας, κατά τα οριζόμενα στο νόμο, τις συλλογικές συμβάσεις ή την πρακτική που ισχύει σε κάθε κράτος μέλος, λαμβανομέ-

πεδίου εφαρμογής, η νέα Οδηγία παραπέμπει για τον ορισμό της έννοιας του «εργαζομένου» στις εθνικές νομοθεσίες των κρατών μελών. Ωστόσο, κατά την εθνική ερμηνεία της εν λόγω έννοιας πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η διάταξη αυτή πρέπει να ερμηνευτεί σε συνάρτηση με την αιτιολογική σκ. 8 της οικείας Οδηγίας, η οποία παρέχει τις κατευθυντήριες γραμμές για τον ορισμό της έννοιας του «εργαζομένου» με αναφορά στην πάγια νομολογία του Δικαστηρίου²⁵. Παρόλο που η διακριτική ευχέρεια των αρμόδιων αρχών των κρατών μελών είναι σαφώς περιορισμένη²⁶, η Οδηγία δεν έχει ως στόχο την κατάργηση της ρυθμιστικής αρμοδιότητας των εθνικών αρχών για τον ορισμό της έννοιας του «εργαζομένου».

Σύμφωνα με τα παραπάνω, το άρθρο 1 παρ. 2 της οικείας Οδηγίας φαίνεται να περιέχει έναν «υβριδικό» ορισμό της έννοιας του «εργαζομένου», ο οποίος μέχρι τη θέσπιση της εν λόγω Οδηγίας ήταν άγνωστος στο ευρωπαϊκό κοινωνικό *acquis*²⁷. Η ερμηνεία, λοιπόν, της εθνικής έννοιας του «εργαζομένου» πρέπει να είναι σύμφωνη με το ευρωπαϊκό δίκαιο (άρθρο 28 παρ. 1 Σ). Η ερμηνεία είναι επομένως διασταλτική²⁸. Η νομοθετική αυτή επιλογή αποτελεί καινοτομία, που αποδεικνύει τη βούληση του Ευρωπαϊκού νομοθέτη για επίτευξη όσον το δυνατόν μεγαλύτερης ομοιομορφίας ως προς την ερμηνεία της έννοιας του «εργαζομένου» και, κατά συνέπεια, μεγαλύτερου βαθμού εναρμόνισης ως προς την εφαρμογή των ενωσιακών ρυθμίσεων.

Στο σημείο αυτό είναι χρήσιμο να αναφερθούμε εν συντομία στην προσέγγιση της νομολογίας του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με το προσωπικό πεδίο εφαρμογής των ενωσιακών Οδηγιών στον τομέα της απασχόλησης. Στις περιπτώσεις των Οδηγιών που χρησιμοποιούν την αυτόνομη ενωσιακού δικαίου έννοια του «εργαζομένου»²⁹ (λ.χ. Οδηγία 2003/88/ΕΚ σχετικά με

ορισμένα στοιχεία της οργάνωσης του χρόνου εργασίας), η ερμηνεία είναι ευρεία, ώστε να καταλαμβάνονται και πρόσωπα τα οποία σύμφωνα με τη νομοθεσία και νομολογία των κρατών μελών δεν θεωρούνται μισθωτοί³⁰. Στις περιπτώσεις των Οδηγιών, οι οποίες παραπέμπουν στην εθνική έννοια του εργαζομένου (λ.χ. Οδηγία 2008/104/ΕΚ περί της εργασίας μέσω εταιρείας προσωρινής απασχόλησης, Οδηγία 2001/23/ΕΚ σχετικά με τη διατήρηση των δικαιωμάτων των εργαζομένων σε περίπτωση μεταβιβάσεων επιχειρήσεων, εγκαταστάσεων ή τμημάτων αυτών), το Δικαστήριο έχει την τάση να περιορίζει τα περιθώρια εκτίμησης που έχουν τα κράτη μέλη ως προς τον ορισμό της έννοιας του «εργαζομένου» για λόγους εξασφάλισης της πρακτικής αποτελεσματικότητας των ενωσιακών ρυθμίσεων (*effet utile*)³¹.

Ειδικότερα, κατά πάγια νομολογία, όταν μία ενωσιακή Οδηγία παραπέμπει στις εθνικές νομοθεσίες των κρατών μελών για τον ορισμό της έννοιας του «εργαζομένου», η ερμηνεία αυτή δεν πρέπει να θέτει υπό αμφισβήτηση την υποχρέωση των κρατών μελών να εξασφαλίζουν τους στόχους και την πρακτική αποτελεσματικότητα της συγκεκριμένης Οδηγίας, καθώς και των γενικών αρχών του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης³². Ως εκ τούτου, τα κράτη μέλη πρέπει να απέχουν από την εφαρμογή κανόνων ή μέτρων που θα έθεταν σε κίνδυνο την επίτευξη των στόχων της Οδηγίας και θα υποβάθμιζαν την αποτελεσματικότητά της. Έτσι, τα κράτη μέλη δεν μπορούν να εξαιρέσουν κατά βούληση ορισμένες κατηγορίες προσώπων από την προστασία που προσφέρει η Οδηγία, με την αιτιολογία ότι τα πρόσωπα αυτά δεν μπορούν να χαρακτηριστούν «εργαζόμενοι» σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο,

νης υπόψη της νομολογίας του Δικαστηρίου».

25. Βλ., μεταξύ άλλων, ΔΕΚ C-66/85, *Lawrie-Blum/Land Baden-Württemberg*, 03.07.1986, ECLI:EU:C:1986:284, ΔΕΕ C-428/09, *Union Syndicale Solidaires Isère*, 14.10.2010, ECLI:EU:C:2010:612, ΔΕΕ C-229/14, *Balkaya*, 09.07.2015, ECLI:EU:C:2015:455, ΔΕΕ C-413/13, *FNV Kunsten Informatie en Media*, 04.12.2014, ECLI:EU:C:2014:2411.

26. ΔΕΕ C-216/15, *Betriebsrat der Ruhrlandklinik*, 17.11.2016, ECLI:EU:C:2016:883, σκ. 25 έως 27 και 32 έως 33.

27. Προς αυτήν την κατεύθυνση και M. MAUL-SARTORI, *Die neue Arbeitsbedingungenrichtlinie*, NZA, 2019, σ. 1163.

28. Βλ., παράλληλα, ΔΕΕ C-393/10, *O'Brien*, 01.03.2012, ECLI:EU:C:2012:110, σκ. 34 έως 37, ΔΕΕ C-216/15, ό.π., σκ. 29 έως 37.

29. Το ΔΕΚ συχνά διαπιστώνει ότι «η έννοια του εργαζομένου δεν είναι μονοσήμαντη, αλλά διαφέρει ανάλογα με τον τομέα στον οποίο έχει εφαρμογή», βλ. ενδεικτικά ΔΕΚ C-85/96, *Martínez Sala/Freistaat Bayern*, 12.05.1998, ECLI:EU:C:1998:217, σκ. 31, ΔΕΚ C-256/01, *Allonby*, 13.01.2004, ECLI:EU:C:2004:18, σκ. 63, ΔΕΕ C-393/10, ό.π., σκ. 30.

30. Βλ. αναλυτικά F. TEMMING, *Μεταποπίσεις του συστήματος προκαλούμενες από τη μεταβολή της έννοιας του εργαζομένου στο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης-Εξελίξεις, προκλήσεις και προοπτικές*, ΕΕργΔ, 2017, σ. 1057. Σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, το ουσιώδες χαρακτηριστικό μιας εργασιακής σχέσης είναι ότι ένα πρόσωπο παρέχει, κατά τη διάρκεια ορισμένου χρόνου, προς ένα άλλο πρόσωπο και υπό τη διεύθυνση αυτού του τελευταίου, υπηρεσίες έναντι των οποίων λαμβάνει αμοιβή, βλ. ενδεικτικά ΔΕΚ C-66/85, ό.π., σκ. 17. Για να χαρακτηριστεί ως «εργαζόμενος», ένα πρόσωπο πρέπει να ασκεί τουλάχιστον πραγματικές και γνήσιες δραστηριότητες, αποκλεισμένων των δραστηριοτήτων που είναι τόσο περιορισμένες ώστε να εμφανίζονται ως αμιγώς περιθωριακές και παρακολουθηματικού χαρακτήρα. Προκειμένου να κριθεί αν ένα πρόσωπο πληροί τα παραπάνω κριτήρια, το εθνικό δικαστήριο οφείλει να στηριχθεί σε αντικειμενικά κριτήρια και να προβεί σε συνολική εκτίμηση όλων των περιστάσεων της υπόθεσης, βλ. ΔΕΚ C-413/01, *Ninni-Orasche*, 06.11.2003, ECLI:EU:C:2003:600, σκ. 27.

31. Βλ. ενδεικτικά ΔΕΚ C-307/05, *Del Cerro Alonso*, 13.09.2007, ECLI:EU:C:2007:509. Έτσι και Δ. ΖΕΡΔΕΛΗΣ, *Ατομικό Εργατικό Δίκαιο*, 2019, παρ. 1, πλαγιάριθ. 64-70.

32. Προτάσεις της Γεν. Εισαγγελέως J. Kokott στην υπόθεση C-393/10, *O'Brien*, ό.π., σημ. 43.

παρόλο που η φύση της σχέσεως και οι συνθήκες εργασίας τους είναι παρόμοιες με εκείνες των εργαζομένων σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο³³. Ο έλεγχος υπό το πρίσμα του ενωσιακού δικαίου μίας εξαίρεσης που θεσπίζει το εθνικό δίκαιο διευρύνει εκ των πραγμάτων την εθνική έννοια του «εργαζομένου».

Προς αυτήν την κατεύθυνση, η διατύπωση του άρθρου 1 παρ. 2 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ, κατά το οποίο απαιτείται η λήψη υπόψη της νομολογίας του Δικαστηρίου κατά την ερμηνεία της έννοιας του «εργαζομένου», αποσκοπεί στο να αποτραπεί το ενδεχόμενο τα κράτη μέλη να αποκλείουν από την προστασία που παρέχει η οικεία Οδηγία, κατά την κρίση τους, ορισμένες κατηγορίες προσώπων, όταν οι συνθήκες απασχόλησης αυτών δεν διαφέρουν ουσιωδώς από την κατάσταση των προσώπων με την ιδιότητα του «εργαζομένου» σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο. Η διάταξη αυτή έχει, επίσης, δυναμικό χαρακτήρα, με την έννοια ότι λαμβάνονται υπόψη οι εξελίξεις στη νομολογία του ΔΕΕ όσον αφορά τον ορισμό της έννοιας του «εργαζομένου». Η διαπίστωση αυτή έχει σημασία, καθώς τα εθνικά δικαστήρια των κρατών μελών δεσμεύονται από την ερμηνεία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά την εφαρμογή της εθνικής νομοθεσίας που ενσωματώνει στην εσωτερική έννομη τάξη τις ενωσιακές ρυθμίσεις.

Το προσωπικό πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ είναι, λοιπόν, ιδιαίτερα ευρύ, καθώς επιδιώκεται η διασφάλιση της προστασίας «όλων των εργαζομένων» που απασχολούνται στην Ευρωπαϊκή Ένωση ανεξαρτήτως μορφής εργασίας, συμπεριλαμβανομένων εκείνων με ευέλικτη απασχόληση. Επιδιώκεται ιδίως η ένταξη των νέων μορφών απασχόλησης στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής των ενωσιακών διατάξεων (συμβάσεις κατά παραγγελία³⁴, συμβάσεις μηδενικών ωρών³⁵, εργασία μέσω ηλεκτρονικής πλατφόρμας (crowdwork)³⁶, κ.λπ.). Σε κάθε

περίπτωση, η διαπίστωση της ύπαρξης σχέσης εργασίας βασίζεται στον έλεγχο των πραγματικών περιστατικών, των πραγματικών συνθηκών απασχόλησης και όχι στην τυπική περιγραφή της σχέσης από τα μέρη.

«Τα κράτη μέλη μπορούν να προσδιορίζουν ποια άτομα είναι υπεύθυνα για την εκπλήρωση των υποχρεώσεων που καθορίζονται από την παρούσα οδηγία για τους εργοδότες, εφόσον πληρούνται όλες οι εν λόγω υποχρεώσεις. Μπορούν επίσης να αποφασίζουν ότι το σύνολο ή μέρος των εν λόγω υποχρεώσεων θα ανατίθεται σε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που δεν είναι μέρος της σχέσης εργασίας» (άρθρο 1 παρ. 5). Η διάταξη αυτή εφαρμόζεται με την επιφύλαξη της Οδηγίας 2008/104/ΕΚ περί εργασίας μέσω εταιρείας προσωρινής απασχόλησης. Καταρχήν, το καθήκον να εγγυάται διαφανείς και προβλέψιμους όρους εργασίας βαρύνει τον εργοδότη. Ωστόσο, τα κράτη μέλη μπορούν να αποφασίσουν ότι η εκπλήρωση του συνόλου ή ορισμένων από τις υποχρεώσεις μπορεί να ανατεθεί σε τρίτο φυσικό ή νομικό πρόσωπο, που δεν είναι συμβαλλόμενο μέρος στη σύμβαση εργασίας. Η πρόβλεψη αυτή έχει την έννοια ότι επιτρέπεται στις επιχειρήσεις να αναθέτουν σε εξωτερικούς συνεργάτες, για παράδειγμα, το έργο της διαχείρισης του ανθρώπινου δυναμικού (Human Resources), στο πλαίσιο του οποίου οι τελευταίοι αναλαμβάνουν την εκπλήρωση των υποχρεώσεων που απορρέουν από την Οδηγία 2019/1152/ΕΕ για λογαριασμό του εργοδότη³⁷. Και στην περίπτωση όμως που γίνει χρήση αυτής της δυνατότητας, δεν περιορίζεται ούτε καταργείται η σχετική ευθύνη του εργοδότη.

IV. Εξαιρέσεις από το προσωπικό πεδίο εφαρμογής

Σύμφωνα με την ανάλυση που προηγήθηκε, εξαιρέσεις από το προσωπικό πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ είναι επιτρεπτές μόνον υπό τους όρους που καθορίζονται στο άρθρο 1 παρ. 2 και επόμενες αυτής³⁸. Η νέα Οδηγία περιορίζει τις εξαιρέσεις από το πεδίο εφαρμογής της σε σχέση με την Οδηγία 91/533/ΕΟΚ³⁹.

33. ΔΕΕ C-393/10, ό.π., σκ. 36 και 42.

34. Κατά έναν γενικό ορισμό, «εργασία κατά παραγγελία» συνιστά η παροχή εργασίας από τον εργαζόμενο σε συγκεκριμένο χρόνο κατόπιν αιτήματος του εργοδότη, με αποτέλεσμα ο εργαζόμενος να μην έχει ή να έχει περιορισμένη δυνατότητα να προβλέψει ή να καθορίσει το πότε θα κληθεί να παράσχει την εργασία του. Βλ. αναλυτικά σε EUROFOUND, Work on demand: Recurrence, effects and challenges, 2018.

35. Γνωστές στη διεθνή βιβλιογραφία ως "zero-hours contracts". Οι συμβάσεις αυτές αποτελούν μία μορφή εργασίας κατά παραγγελία και ο εργαζόμενος παρέχει την εργασία του όταν και εφόσον το ζητήσει ο εργοδότης, ενώ η αμοιβή του αντιστοιχεί στις ώρες πραγματικής απασχόλησής του, βλ. EUROFOUND, New forms of employment: 2020 update, 2020, σ. 25.

36. Πρόκειται για ανάληψη και εκτέλεση των εργασιών που εξωτερικεύονται μέσω ηλεκτρονικής πλατφόρμας, βλ. αναλυτικά σε Ν. ΠΑΤΣΟΥΡΑΚΗΣ, σε: Δ.Ν. Λαδάς, Ευέλικτες μορφές εργασίας, 2021, σ. 644 επ.

37. Βλ. αιτιολογική σκ. 13 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ.

38. ΔΕΚ C-385/05, *Confédération générale du travail*, 18.01.2007, ECLI:EU:C:2007:37, σκ. 37.

39. Σύμφωνα με το άρθρο 1 της Οδηγίας 91/533/ΕΟΚ, «Η παρούσα οδηγία εφαρμόζεται σε κάθε μισθωτό εργαζόμενο που έχει σύμβαση ή σχέση εργασίας, οριζόμενη από την ισχύουσα νομοθεσία ενός κράτους μέλους ή/και υπαγόμενη στην ισχύουσα νομοθεσία ενός κράτους μέλους». Σύμφωνα, λοιπόν, με το άρθρο 1 παρ. 2 του π.δ. 156/1994, «Οι διατάξεις του παρόντος Π. Δ/τος εφαρμόζονται σε κάθε εργαζόμενο που συνδέεται με τον εργοδότη του με σύμβαση ή σχέση εξαρτημένης εργασίας». Σύμφωνα με την ερμηνευτική εγκύκλιο του Υπ. Εργασίας, «[...] από το πεδίο εφαρμογής των ορισμών του διατάγματος δεν καλύπτονται όλα τα πρόσωπα που παρέχουν γενικώς εργασία, αλλά μόνο αυτά που συνδέονται

Από το προσωπικό πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ αποκλείονται οι ανεξάρτητοι επαγγελματίες⁴⁰. Ωστόσο, ο τυπικός χαρακτηρισμός ενός προσώπου ως «μη μισθωτού» σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο δεν αποκλείει το να μπορεί το πρόσωπο αυτό να χαρακτηριστεί ως «εργαζόμενος» σύμφωνα με το ενωσιακό δίκαιο, εάν η ανεξαρτησία του είναι πλασματική, καλύπτουσα μια εργασιακή σχέση⁴¹.

Η τρίτη παράγραφος του άρθρου 1 προβλέπει ότι «τα κράτη μέλη μπορούν να αποφασίσουν να μην εφαρμόσουν τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την παρούσα οδηγία σε εργαζομένους που έχουν σχέση εργασίας με προκαθορισμένο και πραγματικό χρόνο εργασίας ίσο με ή κατώτερο από τρεις ώρες ανά εβδομάδα κατά μέσο όρο σε περίοδο αναφοράς τεσσάρων συναπτών εβδομάδων. Ο χρόνος εργασίας σε όλους τους εργοδότες που αποτελούν ή ανήκουν στην ίδια επιχείρηση, ομάδα ή οντότητα συνυπολογίζεται στον εν λόγω μέσο όρο των τριών ωρών». Ο Ευρωπαίος νομοθέτης στο σημείο αυτό περιορίζει⁴² τη διακριτική ευχέρεια των κρατών μελών να προβλέπουν εξαίρεση από την προστασία σχετικά με τους εργαζομένους με ολιγόωρη εβδομαδιαία απασχόληση. Ο υπολογισμός των ωρών αυτών θα πρέπει να περιλαμβάνει τον συνολικό χρόνο της πράγματι παρασχεθείσας εργασίας για έναν εργοδότη, όπως υπερωρίες ή εργασία επιπλέον αυτής που καλύπτεται ή προβλέπεται στη σύμβαση εργασίας. Όταν ένας εργαζόμενος έχει υπερβεί το όριο αυτό, θα εφαρμόζονται στην περίπτωση του οι διατάξεις της παρούσας Οδηγίας, ανεξάρτητα από τις ώρες εργασίας που ο εργα-

με τον εργοδότη τους με σύμβαση ή σχέση εξαρτημένης εργασίας. Διότι όπως είναι γνωστό, εργασία είναι δυνατό να παρέχεται όχι μόνο στο πλαίσιο της ειδικής έννομης σχέσεως που έχει ως αντικείμενο ακριβώς την παροχή εξαρτημένης εργασίας, όπως η έννοια αυτής έχει διαμορφωθεί από τη θεωρία του εργατικού δικαίου και τη νομολογία των δικαστηρίων, αλλά και στο πλαίσιο άλλων διαφορετικών κατά τη φύση τους εννόμων σχέσεων όπως η σύμβαση έργου (άρθρα 681 επ.Α.Κ.), η σύμβαση παροχής ανεξαρτήτων υπηρεσιών, η σύμβαση εντολής (άρθρα 713 κ.επ.Α.Κ.), η σύμβαση εταιρίας (άρθρα 741 κ.επ.Α.Κ.), η σύμβαση μίσθωσης προσοδοφόρου αντικειμένου κ.λπ.»

40. ΔΕΕ C-692/19, *Yodel Delivery Network*, 22.04.2020, ECLI:EU:C:2020:288, σκ. 45.

41. ΔΕΕ C-232/09, *Danosa*, 11.11.2010, ECLI:EU:C:2010:674, σκ. 39-40. ΔΕΕ C-413/13, ό.π., σκ. 33, 36. Βλ. επίσης αιτιολογική σκ. 8 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ.

42. Βλ. συγκριτικά το άρθρο 1 παρ. 2 της Οδηγίας 91/533/ΕΟΚ, σύμφωνα με το οποίο «Τα κράτη μέλη μπορούν να προβλέπουν ότι η παρούσα οδηγία δεν εφαρμόζεται στους εργαζομένους που έχουν σύμβαση ή σχέση εργασίας: α) της οποίας η συνολική διάρκεια δεν υπερβαίνει τον ένα μήνα ή/και ο εβδομαδιαίος χρόνος απασχόλησης δεν υπερβαίνει τις 8 ώρες ή β) που έχει χαρακτήρα περιστασιακής ή/και ιδιάζουσας εργασίας, με την προϋπόθεση ότι στις περιπτώσεις αυτές, την μη εφαρμογή δικαιολογούν αντικειμενικοί λόγοι».

ζόμενος έχει παράσχει εν συνεχεία ή από το εργασιακό ωράριο που αναφέρεται στη σύμβαση εργασίας⁴³.

Η παραπάνω εξαίρεση από το πεδίο εφαρμογής της οικείας Οδηγίας «δεν εφαρμόζεται στη σχέση εργασίας όταν η εγγυημένη διάρκεια της αμειβόμενης εργασίας δεν προκαθορίζεται πριν από την έναρξη της απασχόλησης» (άρθρο 1 παρ. 4). Η διάταξη αυτή αποτελεί εκδήλωση της πρόνοιας του Ευρωπαϊού νομοθέτη να αποτραπεί ο αιφνιδιασμός των εργαζομένων και η αδικαιολόγητη στέρηση των δικαιωμάτων που παρέχονται από την Οδηγία 2019/1152/ΕΕ. Παράλληλα, επιδιώκεται η ενίσχυση του δικαιώματος του εργαζομένου να πληροφορείται ήδη από την αρχή της απασχόλησής του τους όρους και το πλαίσιο παροχής της εργασίας του. Προστατεύονται, συνεπώς, οι εργαζόμενοι που ανήκουν στο πιο ευάλωτο εργατικό δυναμικό και οι οποίοι παρέχουν τις υπηρεσίες τους σε καθεστώς επισφάλειας, αστάθειας και αβεβαιότητας. Έτσι, τα πρόσωπα που απασχολούνται με συμβάσεις μηδενικών ωρών και με συμβάσεις κατά παραγγελία δεν μπορούν να εξαιρεθούν από την προστασία της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ⁴⁴. Η Οδηγία εφαρμόζεται πλήρως σε αυτές τις περιπτώσεις (ακόμα και όταν πρόκειται για σχέση εργασίας με προκαθορισμένο και πραγματικό χρόνο εργασίας ίσο ή κατώτερο από τρεις ώρες ανά εβδομάδα κατά μέσο όρο σε περίοδο αναφοράς τεσσάρων συναπτών εβδομάδων).

Όσον αφορά την ελληνική νομοθεσία, στο άρθρο 1 παρ. 3 του π.δ. 156/1994, σε αντιστοιχία με τις προβλέψεις της Οδηγίας 91/533/ΕΟΚ, ορίζεται ότι «Δεν εφαρμόζονται οι διατάξεις του παρόντος σε εργαζομένους των οποίων η συνολική διάρκεια απασχόλησης δεν υπερβαίνει τον ένα μήνα και σε εργαζομένους σε μη συστηματικές αγροτικές απασχολήσεις». Ωστόσο, με την ενσωμάτωση στην εσωτερική νομοθεσία των νέων ενωσιακών διατάξεων η διάταξη αυτή αναμένεται ότι θα τροποποιηθεί.

Σύμφωνα με την παρ. 6 του άρθρου 1 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ, «Τα κράτη μέλη μπορούν να προβλέπουν, σε αντικειμενικά δικαιολογημένες περιπτώσεις, ότι οι διατάξεις του κεφαλαίου ΙΙΙ δεν πρέπει να εφαρμόζονται σε δημόσιους υπαλλήλους, στις δημόσιες υπηρεσίες έκτακτης ανάγκης, στις ένοπλες δυνάμεις, και σε αστυνομικές αρχές, δικαστές, εισαγγελείς, ανακριτές ή άλλες υπηρεσίες επιβολής του νόμου»⁴⁵. Η δυνατότητα πρόβλεψης από τα κράτη μέλη

43. Βλ. αιτιολογική σκ. 11 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ.

44. Βλ. αιτιολογική σκ. 12, ό.π.

45. Έλεγχος ως προς το εάν μια εξαίρεση από το προσωπικό πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ είναι αυθαίρετη πρέπει να διενεργείται για όλες τις κατηγορίες προσώπων, οι οποίοι εμπίπτουν στην έννοια του «εργαζομένου» σύμφωνα με το ενωσιακό δίκαιο, παρά τις αποκλίνουσες εθνικές εκτιμήσεις, για παράδειγμα, τους δημόσιους υπαλλήλους (βλ. ΔΕΕ C-337/10, *Neidel*, 03.05.2012, ECLI:EU:C:2012:263, σκ. 23-25), τους διευθυντές (ΔΕΕ

εξαίρεσης όσον αφορά τους δημόσιους υπαλλήλους στηρίζεται ουσιαστικά στη διαπίστωση ότι τα πρόσωπα αυτά δεν αποκλείεται να θεωρηθούν ότι εμπίπτουν στην έννοια του «εργαζομένου» σύμφωνα με το ενωσιακό δίκαιο. Με άλλα λόγια, η δυνατότητα να προβλεφθεί στο εθνικό δίκαιο εξαίρεση για τους δημόσιους υπαλλήλους έχει ως αφετηρία ότι οι ενωσιακές ρυθμίσεις μπορούν πράγματι να εφαρμοστούν στην κατηγορία αυτή ασχολούμενων⁴⁶.

Κανόνας είναι, λοιπόν, η εφαρμογή των ενωσιακών διατάξεων στους δημόσιους υπαλλήλους, υπό την προϋπόθεση ότι δεν συντρέχει «αντικειμενικά δικαιολογημένη» περίπτωση εξαίρεσης ως προς τα άρθρα 8 έως 14 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ (ελάχιστες απαιτήσεις σχετικά με τους όρους εργασίας). Η ερμηνεία είναι συστατική.

Σύμφωνα με την παρ. 7 του άρθρου 1, «Τα κράτη μέλη μπορούν να αποφασίσουν να μην εφαρμόζουν τις υποχρεώσεις που προβλέπονται στα άρθρα 12 και 13 και στο άρθρο 15 παράγραφος 1 στοιχείο α) σε φυσικά πρόσωπα εντός νοικοκυριών που ενεργούν ως εργοδότες όταν η εργασία εκτελείται για τα εν λόγω νοικοκυριά», ενώ σύμφωνα με την παρ. 8 του ίδιου άρθρου, «Το κεφάλαιο II της παρούσας οδηγίας ισχύει για τους ναυτικούς και τους θαλάσσιους αλιείς, με την επιφύλαξη των οδηγιών του Συμβουλίου 2009/13/ΕΚ και (ΕΕ) 2017/159, αντίστοιχα. Οι υποχρεώσεις που προβλέπονται στο άρθρο 4 παράγραφος 2 στοιχεία β) και ιδ), και στα άρθρα 7, 9, 10 και 12 δεν ισχύουν για τους ναυτικούς και τους αλιείς».

V. Ειδικότερα η υποχρέωση παροχής ενημέρωσης

Η ενημέρωση για τους εργασιακούς όρους αποτελεί το αντικείμενο του Κεφαλαίου II της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ. Η υποχρέωση πληροφόρησης, όπως ρυθμίζεται εν προκειμένω, διαφέρει όσον αφορά τον τρόπο, την προθεσμία και το περιεχόμενό της σε σχέση με την Οδηγία 91/533/ΕΟΚ.

ι. Περιεχόμενο ενημέρωσης

Η Οδηγία 91/533/ΕΟΚ θέσπισε κατάλογο ουσιωδών στοιχείων της σύμβασης εργασίας ή της σχέσης εργασίας για τα οποία οι εργαζόμενοι πρέπει να ενημερώνονται γραπτώς (άρθρο 2 παρ. 2 της Οδηγίας 91/533/ΕΟΚ). Αναγκαία, λοιπόν, κρίθηκε η προσαρμογή του εν λόγω καταλόγου, τον οποίο τα κράτη μέλη μπορούν να διευρύνουν,

ώστε να λαμβάνονται υπόψη οι εξελίξεις στην αγορά εργασίας, ιδίως η αύξηση των άτυπων μορφών απασχόλησης⁴⁷.

Το άρθρο 4 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ καθορίζει το αναγκαίο και ελάχιστο περιεχόμενο της ενημέρωσης. Στην πρώτη παράγραφο του άρθρου 4 διατυπώνεται η γενική ρήτρα, σύμφωνα με την οποία ο εργοδότης πρέπει να πληροφορεί τον εργαζόμενο για τους ουσιώδεις όρους της εργασιακής σχέσης. Προκειμένου να προωθηθεί αποτελεσματικά στην πράξη η διαφάνεια και προβλεψιμότητα των εργασιακών σχέσεων, η απαρίθμηση των στοιχείων του καταλόγου του άρθρου 4 παρ. 2 της νέας Οδηγίας δεν είναι περιοριστική και η υποχρέωση ενημέρωσης καταλαμβάνει πλέον όλες τις ουσιώδεις πτυχές της σχέσης εργασίας⁴⁸.

Η ενημέρωση, λοιπόν, πρέπει να περιλαμβάνει τουλάχιστον «την ταυτότητα των μερών της σχέσης εργασίας, τον τόπο εργασίας, ελλείψει ορισμένου ή κύριου τόπου εργασίας, την αρχή ότι ο εργαζόμενος απασχολείται σε διάφορα σημεία ή ότι είναι ελεύθερος να καθορίζει τον τόπο εργασίας του, καθώς και την έδρα της επιχείρησης ή, κατά περίπτωση, την κατοικία του εργοδότη, είτε την ονομασία, τον βαθμό, τη φύση ή την κατηγορία της εργασίας του εργαζομένου, είτε συνοπτικό χαρακτηρισμό ή περιγραφή της εργασίας⁴⁹, την ημερομηνία έναρξης της σχέσης εργασίας, την αμοιβή⁵⁰, συμπεριλαμβανομένου του αρχικού βασικού ποσού, οποιαδήποτε άλλα κατά περίπτωση συστατικά στοιχεία που αναφέρονται χωριστά, συμπεριλαμβανομένης της

47. Για την έννοια των «άτυπων» εργασιακών συμβάσεων βλ. Δ. ΖΕΡΔΕΛΗΣ, Ατομικό Εργατικό Δίκαιο, παρ. 5, πλαγιάριθ. 1-5. Βλ. και αιτιολογική σκ. 15 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ.

48. M. MAUL-SARTORI, Die neue Arbeitsbedingungenrichtlinie, ό.π., σ. 1164.

49. Βλ. παράλληλα ΔΕΚ C-253/96, ό.π., στην οποία το Δικαστήριο δέχτηκε την άμεση εφαρμογή του άρθρου 2 παρ. 2 στοιχείο γ' της Οδηγίας 91/533/ΕΟΚ, κατά το οποίο «ο συνοπτικός χαρακτηρισμός ή περιγραφή της εργασίας» αποτελεί ουσιώδες στοιχείο της σύμβασης εργασίας και απαραίτητο στοιχείο της ενημέρωσης. Ειδικότερα, κρίθηκε ότι «σύμφωνα με τη δεύτερη εναλλακτική επιλογή που προβλέπει το άρθρο 2, παρ. 2, στοιχείο γ' της οδηγίας, ο εργοδότης υποχρεούται να γνωστοποιήσει στον μισθωτό εργαζόμενο τον συνοπτικό χαρακτηρισμό ή περιγραφή της εργασίας. Όμως, η απλή ονομασία μιας δραστηριότητας δεν μπορεί να αντιστοιχεί, σε όλες τις περιπτώσεις, στον χαρακτηρισμό ή την περιγραφή, έστω συνοπτική, της εργασίας που επιτελεί ο εργαζόμενος» (σκ. 44). Η νομολογία αυτή διατηρεί τη σημασία της όσον αφορά την ερμηνεία του άρθρου 4 παρ. 2 στοιχείο γ' ii).

50. Βλ. αιτιολογική σκ. 20 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ: «Οι πληροφορίες που πρέπει να παρέχονται σχετικά με την αμοιβή θα πρέπει να περιλαμβάνουν όλα τα στοιχεία της αμοιβής, συμπεριλαμβανομένων, κατά περίπτωση, των εισφορών σε χρέμη ή σε είδος, των αντισταθμιστικών πληρωμών για υπερωρίες και λοιπών δικαιωμάτων, που λαμβάνει άμεσα ή έμμεσα ο εργαζόμενος λόγω της εργασίας του[...]».

C-232/09, ό.π., σκ. 39-41, ΔΕΕ C-47/14, *Holterman Ferho Exploitatie κ.λπ.*, 10.9.2015, ECLI:EU:C:2015:574, σκ. 34), τα πρόσωπα που απασχολούνται με μορφή πρακτικής άσκησης (ΔΕΕ C-229/14, ό.π., σκ. 49, 52).

46. M. MAUL-SARTORI, Die neue Arbeitsbedingungenrichtlinie, NZA, 17/2019, σ. 1163. Βλ. και αιτιολογική σκ. 9 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ.

αποζημίωσης, τη συχνότητα και τη μέθοδο καταβολής της αμοιβής που δικαιούται ο εργαζόμενος, κ.α.». Ειδικότερα, όσον αφορά την περιγραφή της εργασίας του εργαζομένου στο έγγραφο της ενημέρωσης για τους όρους εργασίας, ο εργοδότης δεν πρέπει να αρκείται στην απλή αναφορά μίας εργασιακής ιδιότητας ή δραστηριότητας⁵¹.

Επίσης, όσον αφορά το πρόγραμμα οργάνωσης του χρόνου εργασίας, η νέα Οδηγία διακρίνει μεταξύ προβλέψιμου ή κυρίως προβλέψιμου προγράμματος και μη προβλέψιμου ή ως επί το πλείστον μη προβλέψιμου προγράμματος. Συναφώς, ο εργοδότης υποχρεούται, σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 2 υπό ιβ' της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ, να ενημερώνει τον εργαζόμενο «εάν το πρόγραμμα οργάνωσης του χρόνου εργασίας είναι εξολοκλήρου ή ως επί το πλείστον προβλέψιμο, τη διάρκεια της τυπικής εργάσιμης ημέρας ή εβδομάδας του εργαζομένου και τυχόν ρυθμίσεις για υπερωρίες και την αμοιβή του και, κατά περίπτωση, για ρυθμίσεις σχετικά με τις αλλαγές βάρδιας»⁵². Η ρύθμιση αυτή κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική, καθώς στις περιπτώσεις που το πρόγραμμα οργάνωσης του χρόνου εργασίας είναι εξ ολοκλήρου ή κατά κύριο λόγο προβλέψιμο, πρέπει ο χρόνος εργασίας να προσδιορίζεται με όσον το δυνατόν μεγαλύτερη σαφήνεια (έγκαιρη γνώση συστήματος υπερωριών, μεταβολή εργασιακού ωραρίου, βάρδιες)⁵³.

51. ΔΕΚ C-253/96, ό.π., σκ. 47.

52. Βλ. και αιτιολογική σκ. 19 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ, κατά την οποία οι πληροφορίες σχετικά με τον χρόνο εργασίας θα πρέπει να συνάδουν με τις διατάξεις της Οδηγίας 2003/88/ΕΚ και να περιλαμβάνουν πληροφορίες σχετικά με τα διαλείμματα, την ημερήσια ανάπαυση, την εβδομαδιαία ανάπαυση και τη διάρκεια της άδειας μετ' αποδοχών, ούτως ώστε να διασφαλίζουν την προστασία της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων.

53. Υπό το καθεστώς ισχύος της Οδηγίας 91/533/ΕΟΚ είχε κριθεί στην απόφαση ΔΕΚ C-350/99, Lange, ό.π., ότι «από το άρθρο 2, παρ. 2, στοιχείο θ', της Οδηγίας προκύπτει ότι η διάταξη αυτή, στο μέτρο που αναφέρεται στη διάρκεια της κανονικής εργασίας, δεν αφορά την πραγματοποίηση υπερωριών. Πράγματι, το χαρακτηριστικό των υπερωριών, όπως δείχνει η ίδια τους η ονομασία, είναι ότι πραγματοποιούνται πέραν της διάρκειας της κανονικής εργασίας, στην οποία προστίθενται» (σκ. 16). Εντούτοις, «από το άρθρο 2, παρ. 1, της Οδηγίας προκύπτει ότι ο εργοδότης υποχρεούται να ενημερώσει τον μισθωτό για την ύπαρξη όρου που αποτελεί ουσιώδες στοιχείο της συμβάσεως ή της σχέσεως εργασίας, δυνάμει του οποίου ο εργαζόμενος αυτός υποχρεούται να παρέχει υπερωριακή εργασία εφόσον απλώς κληθεί προς τούτο από τον εργοδότη. [...] Η ενημέρωση για τον όρο αυτό μπορεί, ενδεχομένως, κατ' αναλογική εφαρμογή του κανόνα που ισχύει σε σχέση με τη διάρκεια της κανονικής εργασίας να γίνεται και με παραπομπή στις νομοθετικές, κανονιστικές, διοικητικές ή καταστατικές διατάξεις ή στις συλλογικές συμβάσεις που ρυθμίζουν τα οικεία θέματα» (σκ. 25). Η νέα διάταξη της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ επιλύει την εν λόγω αμφισβήτηση αναφορικά με την έγκαιρη γνώση του εργαζομένου για τις υπερωρίες που θα κληθεί να πραγματοποιήσει.

Εάν, ωστόσο, δεν είναι δυνατόν να αναφερθεί σταθερό ωράριο εργασίας λόγω της φύσης της εργασίας, όπως είναι η σύμβαση κατά παραγγελία, οι εργοδότες θα πρέπει να ενημερώνουν τους εργαζομένους για το μεταβλητό ωράριο εργασίας, συμπεριλαμβανομένων των χρονικών περιόδων στις οποίες μπορεί να κληθούν να εργαστούν και της ελάχιστης περιόδου προειδοποίησης που θα πρέπει να λάβουν πριν από την έναρξη της ανάθεσης εργασίας (άρθρο 4 παρ. 2 υπό ιγ'). Ενημέρωση θα πρέπει να παρέχεται στον εργαζόμενο και για τον αριθμό των «εγγυημένων αμειβόμενων ωρών». Ο εργαζόμενος που απασχολείται δυνάμει σύμβασης μηδενικών ωρών ή σύμβασης κατά παραγγελία μπορεί να κληθεί να εργαστεί μόνο εντός του χρονικού πλαισίου για το οποίο έχει ήδη ενημερωθεί από τον εργοδότη και το οποίο έχει καταστεί περιεχόμενο της σύμβασης ή σχέσης εργασίας του. Εάν αυτός ο εργαζόμενος κληθεί να εργαστεί εκτός της καθορισθείσας περιόδου αναφοράς⁵⁴, επιτρέπεται να αρνηθεί την ανάθεση εργασίας και δεν μπορεί για τον λόγο αυτό να υποστεί δυσμενείς συνέπειες, όπως λ.χ. καταγγελία της σύμβασης εργασίας (άρθρο 10 παρ. 2 Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ). Πρόκειται για μία ιδιαίτερα σημαντική εγγύηση που ενισχύει την προβλεψιμότητα και ασφάλεια των πιο ευέλικτων μορφών απασχόλησης.

Όσον αφορά τους εργαζομένους που αποστέλλονται για να εργαστούν σε άλλο κράτος μέλος της ΕΕ ή σε τρίτη χώρα⁵⁵, το άρθρο 7 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ περιλαμβάνει ορισμένες συμπληρωματικές πληροφορίες που αποτελούν αντικείμενο της υποχρέωσης ενημέρωσης του εργαζομένου. Και στην περίπτωση αυτή, η απειρίθμηση δεν είναι περιοριστική και ο κατάλογος με τα απαραίτητα στοιχεία της πληροφόρησης μπορεί να διευρυνθεί από τα κράτη μέλη. Δυνατότητα πρόβλεψης εξαίρεσης από την υποχρέωση παροχής των εν λόγω συμπληρωματικών πληροφοριών θεσπίζεται στην παρ. 4 του άρθρου 7 της οικείας Οδηγίας για τις περιπτώσεις εκείνες που «η διάρκεια κάθε περιόδου εργασίας εκτός του κράτους μέλους στο οποίο συνήθως εργάζεται ο εργαζόμενος είναι τέσσερις συναπτές εβδομάδες ή λιγότερο». Η έννοια του «κράτους μέλους στο οποίο συνήθως εργάζεται ο εργαζόμενος» ερμηνεύεται σύμφωνα με το άρθρο 8 παρ. 2 του Κανονισμού (ΕΚ) 593/2008 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές (Ρώμη Ι).

54. Βλ. αιτιολογική σκ. 31 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ, κατά την οποία «οι ώρες και ημέρες αναφοράς, που νοούνται ως χρονικές περιόδους κατά τις οποίες μπορεί να πραγματοποιηθεί εργασία αν το ζητήσει ο εργοδότης, θα πρέπει να καθορίζονται γραπτώς κατά την έναρξη της σχέσης εργασίας».

55. Βλ. συναφώς άρθρο 5 της Οδηγίας 2014/67/ΕΕ για την εφαρμογή της Οδηγίας 96/71/ΕΚ σχετικά με την απόσπαση εργαζομένων στο πλαίσιο παροχής υπηρεσιών, άρθρα 3 και 4 της Οδηγίας 96/71/ΕΚ, όπως αυτή τροποποιήθηκε πρόσφατα από την Οδηγία 2018/957/ΕΕ και ισχύει.

ii. Έγγραφος τύπος

Σύμφωνα με το άρθρο 3 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ, «ο εργοδότης παρέχει γραπτώς σε κάθε εργαζόμενο τις απαιτούμενες πληροφορίες σύμφωνα με την παρούσα οδηγία. Οι πληροφορίες παρέχονται και διαβιβάζονται σε έγχαρτη μορφή ή, εφόσον υπάρχει δυνατότητα πρόσβασης του εργαζόμενου στις πληροφορίες, μπορούν να αποθηκεύονται και να τυπώνονται, και ο εργοδότης διατηρεί απόδειξη της διαβίβασης ή της παραλαβής, σε ηλεκτρονική μορφή».

Όσον αφορά τον τρόπο της ενημέρωσης, ο εργοδότης οφείλει να ενημερώνει τον εργαζόμενο εγγράφως για τους όρους εργασίας. Εκτός από τον έγγραφο τύπο, η πληροφόρηση επιτρέπεται υπό συγκεκριμένους όρους να διενεργηθεί και με ηλεκτρονικό μέσο. Ειδικότερα, πρέπει ο εργαζόμενος να έχει πρόσβαση στο ηλεκτρονικό αρχείο που περιέχει την ενημέρωση, να μπορεί να το αποθηκεύσει και να το εκτυπώσει. Προφορική ενημέρωση για τους όρους εργασίας δεν αρκεί σε καμία περίπτωση.

Ρητά προβλέπεται ότι η ενημέρωση μπορεί να γίνει με ένα ή περισσότερα έγγραφα (άρθρο 5 παρ. 1 εδάφιο α'). Ορισμένες πληροφορίες μπορούν να παρέχονται μέσω παραπομπής σε νομοθετικές διατάξεις, συμπεριλαμβανομένων και των διατάξεων των συλλογικών συμβάσεων εργασίας (άρθρο 4 παρ. 3). Πάντως, στην τελευταία αυτή περίπτωση, τα κράτη μέλη πρέπει να εξασφαλίζουν την προσβασιμότητα των εργαζομένων και ειδικότερα, «ότι η ενημέρωση σχετικά με τις νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές ή καταστατικές διατάξεις ή τις συλλογικές συμβάσεις γενικής εφαρμογής που διέπουν το εφαρμοστέο νομικό πλαίσιο οι οποίες πρέπει να κοινοποιούνται από τους εργοδότες παρέχεται γενικά δωρεάν, με σαφή, διαφανή, διεξοδικό και εύκολα προσβάσιμο τρόπο από απόσταση και με ηλεκτρονικά μέσα, μεταξύ άλλων και μέσω των υφιστάμενων επιγραμμικών πυλών» (άρθρο 5 παρ. 3 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ).

Οι ίδιες τυπικές προϋποθέσεις απαιτείται να πληρούνται και κατά την τροποποίηση της σύμβασης εργασίας (άρθρο 6 παρ. 1 Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ). Έγγραφη ενημέρωση δεν απαιτείται μόνο σε περίπτωση αλλαγών που προκύπτουν απλώς και μόνον «λόγω τροποποίησης των νομοθετικών, κανονιστικών, διοικητικών ή καταστατικών διατάξεων ή των συλλογικών συμβάσεων όπου παραπέμπουν τα έγγραφα που αναφέρονται στο άρθρο 5 παράγραφος 1 και, κατά περίπτωση, στο άρθρο 7» (άρθρο 6 παρ. 2).

Προκειμένου να διασφαλιστεί η ομοιόμορφη και πλήρης ενημέρωση των εργαζομένων και η απλούστευση της σχετικής διαδικασίας, παρέχεται από την Οδηγία 2019/1152/ΕΕ στα κράτη μέλη η δυνατότητα να καταρτίζουν τα υποδείγματα και πρότυπα για τα παραπάνω έγγραφα και να τα θέτουν στη διάθεση του εργαζομένου και του εργοδότη, μεταξύ άλλων καθιστώντας τα διαθέ-

σιμα σε ενιαίο, επίσημο εθνικό δικτυακό τόπο ή με άλλα κατάλληλα μέσα (άρθρο 5 παρ. 2).

Η υποχρέωση έγγραφης ενημέρωσης για τους όρους εργασίας δεν καταργεί τη φύση της σύμβασης εργασίας ως άτυπης δικαιοπραξίας⁵⁶. Για την έγκυρη σύναψη της σύμβασης εργασίας δεν απαιτείται η τήρηση έγγραφου τύπου, εκτός αν ο έγγραφος τύπος επιβάλλεται ως συστατικός από ειδική διάταξη νόμου⁵⁷ ή συμφωνία των μερών (159 παρ. 2 ΑΚ).

Ανεξάρτητα από την υποχρέωση τήρησης ή όχι του έγγραφου τύπου για τη σύναψη της σύμβασης εργασίας, οι ειδικότεροι όροι παροχής της εργασίας πρέπει κατά ρητή επιταγή της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ να γνωστοποιηθούν στον εργαζόμενο εγγράφως, προκειμένου να εξασφαλιστεί η πρακτική αποτελεσματικότητα και ο σκοπός της Οδηγίας για επίτευξη της αναγκαίας διαφάνειας. Ο τύπος αυτός δεν είναι συστατικός, με την έννοια ότι, όταν λείπει, η σύμβαση εργασίας θα είναι άκυρη⁵⁸, αλλά είναι αποδεικτικός. Με την έγγραφη ενημέρωση για τους εργασιακούς όρους ο εργαζόμενος αποκτά απλώς ένα αποδεικτικό μέσο. Δεν περιορίζεται, ωστόσο, ο έλεγχος των πραγματικών συνθηκών υπό τις οποίες λειτουργεί μία σχέση εργασίας στην πράξη. Η απόδειξη των ουσιωδών πτυχών της σύμβασης ή της σχέσης εργασίας δεν μπορεί να εξαρτάται αποκλειστικά από την έγγραφη γνωστοποίηση του εργοδότη σχετικά με τους όρους εργασίας ή από την έλλειψη τέτοιων κοινοποιήσεων.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, το άρθρο 6 του π.δ. 156/1994 ορίζει ότι «Η παράλειψη του εργοδότη να χορηγήσει στον εργαζόμενο τα έγγραφα της παρ. 1 του άρθρου 3 δεν συνεπάγεται ακυρότητα της σύμβασης εργασίας». Ο έγγραφος τύπος έχει αποδεικτική ισχύ. Από μόνη την έγγραφη γνωστοποίηση των όρων εργασίας δεν επέρχεται μεταβολή των συμφωνημένων όρων εργασίας⁵⁹. Η παράβαση των

56. Βλ. αναλυτικά Δ. ΖΕΡΔΕΛΗΣ, Ατομικό Εργατικό Δίκαιο, παρ. 12, πλαγιάριθ. 18 επ.

57. Έγγραφος τύπος, ως συστατικός, προβλέπεται για τις συμβάσεις εργασίας με το Δημόσιο και τα ΝΠΔΔ (άρθρα 80, 84 ν. 2362/1995), για τις συμβάσεις μερικής απασχόλησης (άρθρο 38 ν. 1892/1990), για την ανανέωση σύμβασης ορισμένου χρόνου (άρθρο 5 παρ. 2 π.δ. 81/2003), κ.α.

58. Δικαστήριο της ΕΖΕΣ, 25.03.2013, E-10/12, *Yngvi Harðarson v. Askar Capital hf.*, σκ. 51. Πράγματι, η σύμβαση εργασίας ή οι τροποποιήσεις της μπορούν να τεθούν σε ισχύ ανεξάρτητα από το εάν έχουν γνωστοποιηθεί εγγράφως στον εργαζόμενο.

59. Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 1100/2009, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, κατά την οποία «Ο σκοπός του ανωτέρω Π. Δ/τος σχετίζεται με την υποχρέωση του εργοδότη να ενημερώνει τον εργαζόμενο για τους ισχύοντες όρους και συνθήκες εργασίας [...]. Έτσι, η υποχρέωση αυτή του εργοδότη αφορά την υπάρχουσα ήδη νομική κατάσταση της συμβάσεως ή της σχέσεως εργασίας και δεν δημιουργεί νέα κατάσταση ή νέα συμφωνία, αφού το εν λόγω διάταγμα δεν αποτελεί πηγή δικαίου, αλλά έχει απλά ενημερωτικό χαρακτήρα. Συνεπώς, χωρίς την ύπαρξη ειδικής συμφωνίας

διατάξεων του π.δ. συνεπάγεται την επιβολή διοικητικών κυρώσεων (προστίμων).

iii. Προθεσμία πληροφόρησης

Σε σύγκριση με τη δίμηνη προθεσμία που προβλέπει η Οδηγία 91/533/ΕΟΚ⁶⁰, η Οδηγία 2019/1152/ΕΕ προβλέπει ιδιαίτερα σύντομη προθεσμία για την εκπλήρωση από τον εργοδότη της υποχρέωσης ενημέρωσης του εργαζομένου. Συγκεκριμένα, ορίζεται ότι «εφόσον δεν έχει παρασχεθεί προηγουμένως, η ενημέρωση που αναφέρεται στο άρθρο 4 παράγραφος 2 στοιχεία α) έως ε), ζ), ια), ιβ) και ιγ) παρέχεται ατομικά στον εργαζόμενο με τη μορφή ενός ή περισσότερων εγγράφων κατά το διάστημα που αρχίζει την πρώτη εργάσιμη ημέρα και λήγει το αργότερο την έβδομη ημερολογιακή ημέρα από την έναρξη της σχέσης εργασίας. Η λοιπή ενημέρωση που αναφέρεται στο άρθρο 4 παράγραφος 2 παρέχεται ατομικά στον εργαζόμενο με τη μορφή εγγράφου εντός ενός μηνός από την πρώτη εργάσιμη ημέρα» (άρθρο 5 παρ. 1). Έτσι, για την πλειοψηφία των στοιχείων που απαριθμούνται στο άρθρο 4 παρ. 2, η ενημέρωση πρέπει να γίνει μέσα σε χρονικό διάστημα επτά ημερολογιακών ημερών από την πρώτη ημέρα παροχής της εργασίας⁶¹. Οι λοιπές πληροφορίες του άρθρου 4 παρ. 2 πρέπει να παρασχεθούν εντός ενός μηνός από την πρώτη ημέρα εργασίας.

Όσον αφορά την τροποποίηση της σύμβασης εργασίας, σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 1 της οικείας Οδηγίας, «Τα κράτη μέλη εξασφαλίζουν ότι οποιαδήποτε αλλαγή στα στοιχεία της σχέσης εργασίας [...] παρέχεται με τη μορφή εγγράφου από τον εργοδότη στον εργαζόμενο το συντομότερο δυνατόν και το αργότερο την ημέρα κατά την οποία αρχίζει να παράγει αποτελέσματα».

Υπό το φως των νέων δεδομένων, η διάταξη του π.δ.

μεταξύ του εργοδότη και του εργαζομένου, με την οποία να γίνεται ρητή παραπομπή στους κανονιστικούς όρους συγκεκριμένης ΣΣΕ, μόνη η έγγραφη ενημέρωση του μισθωτού, σύμφωνα με τις διατάξεις του Π.Δ. 156/1994, για τις ισχύουσες κατά το χρόνο της ενημερώσεως συλλογικές ρυθμίσεις, στις οποίες περιλαμβάνεται και η ΣΣΕ, που ενσωματώνει τον Οργανισμό Προσωπικού του εργοδότη, δεν καθιστά αυτοδικαίως τους όρους της εν λόγω ΣΣΕ και όρους της ατομικής συμβάσεως εργασίας του μισθωτού. Όμως δεν αποκλείεται με βάση τις συγκεκριμένες περιστάσεις να συνάγεται βούληση των μερών για ενσωμάτωση των όρων της συγκεκριμένης ΣΣΕ στην ατομική σύμβαση του εργαζομένου».

60. Βλ. άρθρο 3 παρ. 1 της Οδηγίας 91/533/ΕΟΚ: «Η ενημέρωση [...] μπορεί να γίνεται με παράδοση στον εργαζόμενο, δύο μήνες το αργότερο μετά από την έναρξη της εργασίας του». Σύμφωνα με την τρίτη παράγραφο του εν λόγω άρθρου «Στην περίπτωση που η σύμβαση ή η σχέση εργασίας λήγει πριν από τη λήξη της προθεσμίας των δύο μηνών από την έναρξη της εργασίας του, η ενημέρωση του εργαζομένου που προβλέπεται στο άρθρο 2 και στο παρόν άρθρο πρέπει να γίνεται το αργότερο κατά τη λήξη αυτής της προθεσμίας».

61. Βλ. αιτιολογική σκ. 23 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ.

156/1994 που θέτει προθεσμία δύο μηνών από την έναρξη της απασχόλησης για την εκπλήρωση της υποχρέωσης ενημέρωσης του εργαζομένου χρήζει τροποποίησης, προκειμένου να εναρμονιστεί η ελληνική νομοθεσία με την Οδηγία 2019/1152/ΕΕ⁶².

VI. Ελάχιστες απαιτήσεις σχετικά με τους όρους εργασίας

Σε αντίθεση με την Οδηγία 91/533/ΕΟΚ, η οποία ρύθμιζε αποκλειστικά την υποχρέωση του εργοδότη για παροχή ενημέρωσης στον εργαζόμενο για τους όρους εργασίας, η νέα Οδηγία 2019/1152/ΕΕ δεν περιορίζεται μόνο στη ρύθμιση αυτού του θέματος. Το Κεφάλαιο III της Οδηγίας περιέχει διατάξεις που θεσπίζουν τις ελάχιστες απαιτήσεις σχετικά με συγκεκριμένους όρους εργασίας.

i. Διάρκεια δοκιμαστικής περιόδου – Άρθρο 8 Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ

Όταν στην εθνική νομοθεσία ενός κράτους μέλους προβλέπεται δοκιμαστική περίοδος, το άρθρο 8 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ ορίζει τη μέγιστη διάρκεια αυτής. Τα κράτη μέλη πρέπει να διασφαλίζουν ότι, «όταν η σχέση εργασίας υπόκειται σε δοκιμαστική περίοδο, όπως ορίζεται στην εθνική νομοθεσία ή πρακτική, η εν λόγω περίοδος δεν υπερβαίνει τους έξι μήνες» (άρθρο 8 παρ. 1). Η διάρκεια αυτή θεωρείται εύλογη από τον Ευρωπαϊκό νομοθέτη⁶³. Όσον αφορά τις σχέσεις εργασίας ορισμένου χρόνου, τα κράτη μέλη πρέπει να διασφαλίσουν ότι «η διάρκεια της δοκιμαστικής περιόδου είναι ανάλογη προς την αναμενόμενη διάρκεια της σύμβασης και τη φύση της εργασίας. Σε περίπτωση ανανέωσης μιας σύμβασης για την ίδια θέση και τα ίδια καθήκοντα, δεν απαιτείται νέα δοκιμαστική περίοδος για τη σχέση εργασίας» (άρθρο 8 παρ. 2).

Η εν λόγω ρύθμιση, η οποία υλοποιεί την πέμπτη αρχή του Πυλώνα, σύμφωνα με την οποία «[...] κάθε δοκιμαστική περίοδος πρέπει να έχει εύλογη διάρκεια»⁶⁴, αποτελεί σημαντική καινοτομία σε επίπεδο ευρωπαϊκού εργατικού δικαίου. Κάθε είσοδος στην αγορά εργασίας ή μετάβαση σε νέα θέση δεν θα πρέπει να υπόκειται σε παρατεταμένη ανασφάλεια.

Κατ' εξαίρεση μόνο μπορούν να προβλέπονται δοκιμαστικές περιόδους μεγαλύτερης διάρκειας, εφόσον αυτό

62. Σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 1 του π.δ. 156/1994, «Η ενημέρωση [...] γίνεται με παράδοση στον εργαζόμενο, δύο μήνες το αργότερο από την έναρξη της εργασίας του και για τους ήδη απασχολούμενους δύο μήνες από την έναρξη ισχύος του παρόντος διατάγματος, γραπτής σύμβασης εργασίας ή άλλου εγγράφου, υπό τον όρο ότι αυτό θα περιλαμβάνει όλα τα αναφερόμενα στο άρθρο αυτό στοιχεία».

63. Βλ. αιτιολογική σκ. 28 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ.

64. Ibid, αιτιολογική σκ. 27.

δικαιολογείται από τη φύση της απασχόλησης ή όποτε αυτό είναι προς το συμφέρον του εργαζομένου, όπως στο πλαίσιο ειδικών μέτρων για την προώθηση της σταθερής απασχόλησης, ιδίως για τους νέους εργαζομένους (άρθρο 8 παρ. 3). Εξαιρέση επιτρέπεται, συνεπώς, μόνο υπό τους όρους της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ και η εξαίρεση αυτή θα πρέπει να είναι σύμφωνη με την αρχή της αναλογικότητας. Η ερμηνεία είναι συστατική. Ωστόσο, δεν εξειδικεύεται περαιτέρω στο άρθρο 8 ποια θα είναι στην περίπτωση αυτή η ανώτατη χρονική διάρκεια της δοκιμαστικής περιόδου και πώς αυτή καθορίζεται.

Σε κάθε περίπτωση, ο εργαζόμενος πρέπει να ενημερώνεται εγγράφως από τον εργοδότη αναφορικά με τη διάρκεια και τους όρους της δοκιμαστικής περιόδου (άρθρο 4 παρ. 2 υπό ζ' της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ).

Όσον αφορά την ελληνική έννομη τάξη, το άρθρο 74 παρ. 2 ν. 3863/2010⁶⁵ προβλέπει για τις συμβάσεις εργασίας αορίστου χρόνου δοκιμαστική περίοδο χρονικής διάρκειας 12 μηνών, δηλαδή διπλάσια από την επιτρεπόμενη περίοδο που προβλέπει η νέα Οδηγία, εκτός αν συμφωνηθεί διαφορετικά από τα συμβαλλόμενα μέρη. Κατά τη διάρκεια αυτής της δοκιμαστικής περιόδου είναι δυνατή η καταγγελία της σύμβασης εργασίας από τον εργοδότη χωρίς προειδοποίηση και χωρίς την καταβολή αποζημίωσης απόλυσης. Η εν λόγω νομοθετική διάταξη, λοιπόν, χρήζει τροποποίησης, προκειμένου να υπάρξει συμμόρφωση με την Οδηγία 2019/1152/ΕΕ.

ii. Παράλληλη απασχόληση – Άρθρο 9 Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ

Οι ρήτρες που προβλέπουν μία απόλυτη απαγόρευση παράλληλης απασχόλησης προσβάλλουν, κατά τρόπο προφανώς αντίθετο με την καλή πίστη, τα συμφέροντα του εργαζομένου και για τον λόγο αυτό είναι καταχρηστικές και άκυρες.

Στην πρώτη παράγραφο του άρθρου 9 της νέας Οδηγίας προβλέπεται ότι «Τα κράτη μέλη εξασφαλίζουν ότι ο εργοδότης δεν πρόκειται να απαγορεύσει σε εργαζόμενο να αναλάβει εργασία σε άλλους εργοδότες, εκτός του ωραρίου εργασίας που καθορίζεται με τον εν λόγω εργοδότη, ή να επιφυλάξει δυσμενή μεταχείριση σε εργαζόμενο για τον λόγο αυτό». Ο εργαζόμενος δεν υποχρεούται, λοιπόν, να ζητήσει άδεια από τον εργοδότη του και να αναμείνει τη συναίνεσή του προκειμένου να παράσχει παράλληλα εργασία για λογαριασμό άλλου εργοδότη (επαγγελματική ελευθερία του μισθωτού)⁶⁶.

Η κατάργηση των ρητρών αποκλειστικότητας αποτελεί χαρακτηριστικό της ευελιξίας των εργασιακών σχέσε-

ων⁶⁷. Τα κράτη μέλη, ωστόσο, «μπορούν να ορίζουν προϋποθέσεις για τη χρήση των περιορισμών περί ασυμβίβαστου από εργοδότες για αντικειμενικούς λόγους, όπως η υγεία και η ασφάλεια, η προστασία του επιχειρηματικού απορρήτου, η ακεραιότητα του δημοσίου τομέα ή η αποφυγή της σύγκρουσης συμφερόντων» (άρθρο 9 παρ. 2)⁶⁸. Κατά συνέπεια, ρήτρες αποκλειστικότητας αποκλείονται, εκτός και αν δικαιολογούνται από αντικειμενικούς λόγους. Έτσι, έγκυρες είναι οι ρήτρες εκείνες που προβλέπουν μια σχετική απαγόρευση παράλληλης απασχόλησης, όταν δηλαδή η απαγόρευση δεν καλύπτει κάθε δραστηριότητα, αλλά ορισμένες μόνο, για την παράλειψη των οποίων ο εργοδότης έχει πράγματι δικαιολογημένο επαγγελματικό συμφέρον. Η εν λόγω διάταξη πρέπει να εφαρμοστεί από τις αρμόδιες εθνικές αρχές με τρόπο που δεν αποκλείει και δεν δυσχεραίνει υπερβολικά την άσκηση του δικαιώματος του εργαζομένου για παράλληλη απασχόληση σε περισσότερους εργοδότες.

Εννοείται βέβαια ότι η ενωσιακή και εθνική νομοθεσία για τα ανώτατα χρονικά όρια εργασίας συνεχίζει να εφαρμόζεται⁶⁹. Το νόμιμο ωράριο συνιστά την ανώτατη επιτρεπόμενη χρονική διάρκεια της ημερήσιας και εβδομαδιαίας απασχόλησης του εργαζομένου και όχι απλώς την ανώτατη διάρκεια εργασίας σ' ένα συγκεκριμένο εργοδότη. Επομένως, εάν ο εργαζόμενος εξαντλήσει τα ανώτατα όρια ημερήσιας απασχόλησης σ' έναν εργοδότη, δεν επιτρέπεται να εργασθεί σε άλλον εργοδότη. Η δεύτερη σύμβαση είναι άκυρη (άρθρο 16 παρ. 3 π.δ. 27.6/04.07.32)⁷⁰.

iii. Προβλεψιμότητα της εργασίας – Άρθρο 10 Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ

Η ρύθμιση του άρθρου 10 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ αφορά τις σχέσεις εργασίας, των οποίων το πρόγραμμα οργάνωσης του χρόνου εργασίας είναι εξ ολοκλήρου ή ως επί το πλείστον μη προβλέψιμο, όπως οι συμβάσεις μηδενικών ωρών. Οι εργαζόμενοι αυτοί θα πρέπει να επωφελούνται από ένα ελάχιστο επίπεδο προβλεψιμότητας, όταν το ωράριο εργασίας καθορίζεται κυρίως από τον εργοδότη άμεσα, μέσω της ανάθεσης εργασιών, ή

65. Η διάταξη αυτή προστέθηκε σύμφωνα με το άρθρο 17 παρ. 5α ν. 3899/2010 «Επείγοντα μέτρα εφαρμογής του προγράμματος στήριξης της ελληνικής οικονομίας».

66. Βλ. και ΑΠ 1192/1992, ΔΕΝ, 1993, σ. 85.

67. Βλ. συναφώς για την προβληματική της παράλληλης απασχόλησης σε δύο εργοδότες Κ. ΡΙΖΟ, Υποκατάσταση των σταθερών εργασιακών σχέσεων από επισφαλείς, ΝοΒ, 2017, σ. 1789 επ.

68. Βλ. για την υποχρέωση πίστωσης του εργαζομένου ΑΠ 470/1977, ΔΕΝ, 1977, σ. 631.

69. Σύμφωνα με το ΔΕΕ στην απόφαση C-428/09, *Union syndicale Solidaires Isère*, ό.π., οι επιταγές της Οδηγίας 2003/88/ΕΚ περί ελαχίστου χρόνου ανάπαυσης «συνιστούν ιδιαίτερης σπουδαιότητας κανόνες του κοινωνικού δικαίου της Ένωσης, οι οποίοι πρέπει να ισχύουν για κάθε εργαζόμενο ως ελάχιστη και αναγκαία προδιαγραφή για την κατοχύρωση της προστασίας της ασφάλειας και της υγείας του» (σκ. 36).

70. ΑΠ 413/1980, ΝοΒ, 1980, σ. 1763.

έστω και έμμεσα. Σύμφωνα με την εν λόγω διάταξη, ο εργαζόμενος δεν υποχρεώνεται από τον εργοδότη να εργαστεί, εάν δεν πληρούνται σωρευτικά οι ακόλουθες προϋποθέσεις: α) η εργασία λαμβάνει χώρα εντός προκαθορισμένων ωρών και ημερών αναφοράς και β) ο εργαζόμενος έχει ενημερωθεί από τον εργοδότη του για ανάθεση εργασίας εντός εύλογου χρονικού διαστήματος πριν από τη διεξαγωγή, καθοριζόμενου σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, τις συλλογικές συμβάσεις ή την πρακτική. Μόνο εφόσον πληρούνται αμφότερες οι δύο παραπάνω προϋποθέσεις, η ανάθεση εργασίας είναι δεσμευτική για τον εργαζόμενο.

Σε περίπτωση που ένας ή και οι δύο παραπάνω όροι δεν πληρούνται, «ο εργαζόμενος έχει το δικαίωμα να αρνηθεί ανάθεση εργασίας χωρίς να υποστεί δυσμενείς συνέπειες» (άρθρο 10 παρ. 2)⁷¹. Πράγματι, όταν ένας εργαζόμενος, το πρόγραμμα οργάνωσης του χρόνου εργασίας του οποίου είναι εξ ολοκλήρου ή ως επί το πλείστον απρόβλεπτο, έχει συμφωνήσει με τον εργοδότη του να αναλάβει συγκεκριμένη εργασία, ο εργαζόμενος αυτός θα πρέπει να είναι σε θέση να κάνει τον ανάλογο προγραμματισμό. Υπό αυτές τις περιστάσεις, λοιπόν, η άρνηση του εργαζομένου δεν θεωρείται ως υπαίτια μη εκπλήρωση της κύριας συμβατικής του υποχρέωσης. Ο εργαζόμενος, βέβαια, έχει τη δυνατότητα να αποδεχθεί την ανάθεση εργασίας, εφόσον το επιθυμεί.

Στην τρίτη παράγραφο του άρθρου 10 της οικείας Οδηγίας προβλέπεται δικαίωμα του εργαζομένου να λάβει εύλογη αποζημίωση, εάν ο εργοδότης ακυρώσει τη συμφωνηθείσα ανάθεση εργασίας μετά την πάροδο συγκεκριμένης εύλογης προθεσμίας. Η διάταξη αυτή ενισχύει την ασφάλεια στις περιπτώσεις ιδιαίτερα ευέλικτης απασχόλησης, ώστε οι συνθήκες εργασίας να μην καθίστανται εξ ολοκλήρου απρόβλεπτες. Η πρόβλεψη εύλογης αποζημίωσης λειτουργεί αντισταθμιστικά, προκειμένου ο εργαζόμενος να μην απολέσει πλήρως το εισόδημα που προσδοκά να λάβει⁷².

iv. Συμβάσεις κατά παραγγελία – Άρθρο 11 Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ

Συμβάσεις εργασίας κατά παραγγελία ή παρόμοιες συμβάσεις εργασίας, βάσει των οποίων ο εργοδότης έχει την ευελιξία να καλεί τον εργαζόμενο να εργαστεί όταν και εφόσον χρειάζεται, είναι ιδιαίτερα απρόβλεπτες για τον εργαζόμενο⁷³. Τα κράτη μέλη, που επιτρέπουν τη σύναψη τέτοιων συμβάσεων, θα πρέπει να εξασφαλίζουν ότι εφαρμόζονται αποτελεσματικά μέτρα για την πρόληψη κατάχρησης. Προς τούτο, στο άρθρο 11 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ προβλέπεται ότι τα κράτη μέλη μπορούν

να επιλέξουν να λάβουν ένα ή περισσότερα από τα ακόλουθα μέτρα: α) περιορισμούς στη χρήση και τη διάρκεια των κατά παραγγελία ή παρόμοιων συμβάσεων εργασίας· β) μαχητό τεκμήριο για την ύπαρξη σύμβασης εργασίας με ελάχιστο ποσό αμειβόμενων ωρών εργασίας βάσει του μέσου όρου των ωρών εργασίας που παρασχέθηκαν κατά τη διάρκεια μιας δεδομένης περιόδου⁷⁴. γ) άλλα ισοδύναμα μέτρα που εξασφαλίζουν αποτελεσματική πρόληψη των καταχρηστικών πρακτικών⁷⁵. Ωστόσο, στην Οδηγία 2019/1152/ΕΕ δεν εξειδικεύεται περαιτέρω σε ποιες περιπτώσεις θεωρείται καταχρηστική η προσφυγή στη σύναψη τέτοιου είδους συμβάσεων⁷⁶.

v. Μετάβαση σε άλλη μορφή απασχόλησης – Άρθρο 12 Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ

Καταρχήν, προτεραιότητα πρέπει να δίνεται στις μορφές απασχόλησης που συνεπάγονται περισσότερο προβλέψιμους και ασφαλείς όρους εργασίας. Για τον λόγο αυτό, το άρθρο 12 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ προβλέπει αυτοτελές δικαίωμα του εργαζομένου, ο οποίος έχει συμπληρώσει τουλάχιστον έξι μήνες απασχόλησης στον ίδιο εργοδότη και έχει ολοκληρώσει τη δοκιμαστική του περίοδο (εφόσον τέτοια προβλέπεται), να αιτηθεί τη μετάβαση σε περισσότερο ασφαλή και προβλέψιμη εργασία. Ειδικότερα, ορίζεται ότι «Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι ο εργαζόμενος με τουλάχιστον έξι μήνες υπηρεσία στον ίδιο εργοδότη, που έχει ολοκληρώσει τη δοκιμαστική του περίοδο, εφόσον αυτή προβλέπεται, δύναται να ζητήσει μορφή απασχόλησης με πιο προβλέψιμους και ασφαλείς όρους εργασίας, εφόσον αυτή είναι διαθέσιμη και να λάβει αιτιολογημένη γραπτή απάντηση. Τα κράτη μέλη μπορούν να περιορίζουν τη συχνότητα των αιτήσεων για την ενεργοποίηση της υποχρέωσης βάσει του παρόντος άρθρου» (άρθρο 12 παρ.1).

Οι εργαζόμενοι θα πρέπει να λάβουν αιτιολογημένη γραπτή απάντηση από τον εργοδότη εντός μηνός από την

71. Βλ. αιτιολογική σκ. 33 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ.

72. Ibid, αιτιολογική σκ. 34.

73. Ibid, αιτιολογική σκ. 35.

74. Βλ. αντίθετα το άρθρο 6 της Οδηγίας 91/533/ΕΟΚ «Η παρούσα οδηγία δεν θίγει τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές που αφορούν [...] το καθεστώς των αποδεικτικών στοιχείων της ύπαρξης και του περιεχομένου της σύμβασης ή της σχέσης εργασίας, τους διαδικαστικούς κανόνες που είναι εν προκειμένω εφαρμόσιμοι». Η Οδηγία 91/533/ΕΟΚ δεν απαγόρευε, αλλά και δεν προέβλεπε, μέτρο που να επηρεάζει τους κανόνες απόδειξης των εθνικών νομοθεσιών των κρατών μελών.

75. Βλ. όσον αφορά την αποφυγή της καταχρηστικής χρησιμοποίησης των διαδοχικών συμβάσεων ορισμένου χρόνου, τα μέτρα που προβλέπονται από τη ρήτρα 5 της συμφωνίας-πλαίσου για την εργασία ορισμένου χρόνου, η οποία αποτελεί παράρτημα της Οδηγίας 1999/70/ΕΚ.

76. Βλ. Κ. ΟΡΦΑΝΙΔΗ, Η Οδηγία 2019/1152 για διαφανείς και προβλέψιμους όρους εργασίας στην Ε.Ε.: Πρώτα βήματα για την προστασία των πιο ευάλωτων εργαζομένων, ΕΕργΔ, 2021, σ. 824, κατά την οποία, «είναι η συστηματική προσφυγή σε τέτοιου είδους συμβάσεις που προκαλεί τον κίνδυνο κατάχρησης».

υποβολή του αιτήματος. Η προθεσμία αυτή δύναται να παραταθεί έως τρεις το πολύ μήνες, εφόσον πρόκειται για εργοδότες φυσικά πρόσωπα ή πολύ μικρές, μικρές ή μεσαίες επιχειρήσεις. Επιτρεπτή στην περίπτωση αυτή είναι και η προφορική απάντηση σε επακόλουθο παρόμοιο αίτημα που υποβάλλει ο ίδιος ο εργαζόμενος, εάν η αιτιολόγηση της απάντησης όσον αφορά την κατάσταση του εργαζομένου παραμένει αμετάβλητη (άρθρο 12 παρ. 2). Σε κάθε περίπτωση, η απάντηση θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες τόσο του εργοδότη όσο και του εργαζομένου⁷⁷.

Η εν λόγω ρύθμιση επιβεβαιώνει ότι, παρά την προώθηση της ευελιξίας της εργασίας, ο κανόνας είναι η σύμβαση εργασίας αορίστου χρόνου⁷⁸.

Παρόλα αυτά, το δικαίωμα που κατοχυρώνει το άρθρο 12 της οικείας Οδηγίας είναι ασθενές. Η ικανοποίησή του τελεί υπό την προϋπόθεση να υφίσταται στην επιχείρηση του εργοδότη κατά τον χρόνο της αίτησης του εργαζομένου δυνατότητα απασχόλησης σε θέση εργασίας με πιο προβλέψιμους και ασφαλείς όρους, γεγονός που κρίνεται στην πράξη κυριαρχικά από τον εργοδότη στο πλαίσιο της άσκησης του διευθυντικού δικαιώματος (επιχειρηματική ελευθερία του εργοδότη). Η επιχειρηματική στρατηγική εκφεύγει του δικαστικού ελέγχου⁷⁹. Βέβαια, ο εργαζόμενος δεν επιτρέπεται να υποστεί δυσμενή μεταχείριση για μόνο τον λόγο ότι η απασχόλησή του είναι μη προβλέψιμη ή ιδιαίτερα ευέλικτη. Η άσκηση του διευθυντικού δικαιώματος του εργοδότη δύναται να ελεγχθεί σύμφωνα με το άρθρο 281 ΑΚ.

vi. Κατάρτιση του εργαζομένου – Άρθρο 13 Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ

Το άρθρο 13 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ θεσπίζει το δικαίωμα του εργαζομένου για κατάρτιση, όταν ο εργοδότης υποχρεούται από την ενωσιακή ή την εθνική νομοθεσία ή τις συλλογικές συμβάσεις να παρέχει τέτοια κατάρτιση, ώστε ο εργαζόμενος να εκτελεί την εργασία για την οποία έχει προσληφθεί. Η κατάρτιση αυτή παρέχεται δωρεάν στον εργαζόμενο, υπολογίζεται ως χρόνος εργασίας και, ει δυνατόν, πραγματοποιείται κατά τη

διάρκεια των ωρών εργασίας⁸⁰. Δικαιούχοι της παροχής αυτής είναι όλοι οι εργαζόμενοι, συμπεριλαμβανομένων όσων απασχολούνται βάσει «άτυπων» μορφών απασχόλησης⁸¹. Συμβατικές ρήτρες που υποχρεώνουν τον εργαζόμενο να αποπληρώσει (ολικώς ή μερικώς) το κόστος αυτής της εκπαίδευσης, εάν καταγγείλει τη σύμβαση εργασίας εντός ορισμένης περιόδου μετά την ολοκλήρωση της εκπαίδευσης, δεν είναι σύμφωνες με την Οδηγία.

Στην «κατάρτιση» του άρθρου 13 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ δεν φαίνεται να εμπίπτει η επαγγελματική εκπαίδευση ή κατάρτιση που απαιτείται, προκειμένου οι εργαζόμενοι να αποκτήσουν, να διατηρήσουν ή να ανανεώσουν κάποιο επαγγελματικό προσόν, εφόσον ο εργοδότης δεν υποχρεούται να την παράσχει στον εργαζόμενο βάσει της ενωσιακής ή εθνικής νομοθεσίας ή συλλογικής σύμβασης⁸².

VII. Συλλογικές συμβάσεις εργασίας

Το άρθρο 14 της Οδηγίας προβλέπει ότι, σε σχέση με τις διατάξεις που αφορούν τη μέγιστη διάρκεια της δοκιμαστικής περιόδου, την παράλληλη απασχόληση, τα εργασιακά δικαιώματα στην περίπτωση της απασχόλησης με μη προβλέψιμο πρόγραμμα οργάνωσης του χρόνου εργασίας, τις συμβάσεις κατά παραγγελία, το δικαίωμα μετάβασης σε άλλη, ασφαλέστερη μορφή απασχόλησης και την υποχρέωση κατάρτισης, τα κράτη μέλη μπορούν να επιτρέπουν στους κοινωνικούς εταίρους να συνάπτουν συλλογικές συμβάσεις εργασίας που αποκλίνουν από τις οικείες ρυθμίσεις της Οδηγίας. Σε κάθε περίπτωση, βέβαια, πρέπει να γίνεται σεβαστό το γενικό επίπεδο προστασίας που κατοχυρώνει η Οδηγία 2019/1152/ΕΕ.

80. Βλ. και πρόσφατη απόφαση ΔΕΕ C-909/19, *Unitatea Administrativ Teritorială D.*, 28.10.2021, ECLI:EU:C:2021:893, κατά την οποία «η περίοδος κατά την οποία ο εργαζόμενος παρακολουθεί επαγγελματική κατάρτιση που του επέβαλε ο εργοδότης του, η οποία πραγματοποιείται εκτός του συνήθους τόπου εργασίας του, στις εγκαταστάσεις του παρέχοντος τις υπηρεσίες κατάρτισης, και κατά τη διάρκεια της οποίας ο εργαζόμενος δεν ασκεί τα συνήθη καθήκοντά του, συνιστά «χρόνο εργασίας» (σκ. 49).

81. Η διάταξη αυτή ερμηνεύεται σε συνδυασμό με την αιτιολογική σκ. 37 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ.

82. Η εν λόγω διάταξη δεν φαίνεται να εφαρμόζεται στα εκπαιδευτικά μαθήματα που τυχόν λαμβάνουν εκπρόσωποι των εργαζομένων, όταν η εκπαίδευση αυτή είναι μεν αναγκαία για την εργασία τους στην επιτροπή των εργαζομένων της επιχείρησης αλλά όχι υποχρεωτική βάσει νόμου ή άλλης διατάξεως, βλ. συναφώς αποφάσεις ΔΕΚ C-360/90, *Arbeiterwohlfahrt der Stadt Berlin/Bötel*, 04.06.1992, ECLI:EU:C:1992:246, ΔΕΚ C-278/93, *Freers και Speckmann*, 07.03.1996, ECLI:EU:C:1996:83, ΔΕΚ C-457/93, *Kuratorium für Dialyse und Nierentransplantation/Lewark*, 06.02.1996, ECLI:EU:C:1996:33. Εννοείται ότι τα κράτη μέλη μπορούν να προβλέψουν ευνοϊκότερες ρυθμίσεις, ώστε η εκπαίδευση αυτού του είδους να θεωρείται χρόνος εργασίας.

77. Βλ. αιτιολογική σκ. 36 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ.

78. Βλ. αρχή 5 του Πυλώνα. Η πρόνοια του Ευρωπαϊού νομοθέτη για την προώθηση των σταθερών μορφών απασχόλησης εκδηλώνεται και στο άρθρο 6 της Οδηγίας 2008/104/ΕΚ περί της εργασίας μέσω εταιρείας προσωρινής απασχόλησης, στο οποίο προβλέπεται, μεταξύ άλλων, ότι «Οι προσωρινά απασχολούμενοι ενημερώνονται για τυχόν κενές θέσεις εργασίας στον έμμεσο εργοδότη, προκειμένου να έχουν τις ίδιες δυνατότητες με τους άλλους εργαζομένους της επιχείρησης να προσληφθούν σε μόνιμες θέσεις εργασίας».

79. Βλ. αναλυτικά Δ. ΖΕΡΔΕΛΗΣ, Ατομικό Εργατικό Δίκαιο, παρ. 29, πλαγίαριθ. 93.

Παραχωρείται, συνεπώς, ευρύ πεδίο δράσης στη συλλογική αυτονομία.

VIII. Οριζόντιες διατάξεις

Στο Κεφάλαιο IV της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ προβλέπονται μηχανισμοί που αποσκοπούν στην ενίσχυση της πρακτικής αποτελεσματικότητας των ενωσιακών ρυθμίσεων.

i. Νόμιμο τεκμήριο και μηχανισμός διευθέτησης – Άρθρο 15 Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ

Σύμφωνα με το άρθρο 15 της Οδηγίας, παρέχεται η διακριτική ευχέρεια στα κράτη μέλη να επιλέξουν να εφαρμόσουν ένα ή και τα δύο από τα ακόλουθα συστήματα για την περίπτωση που ο εργοδότης δεν εκπληρώσει ή εκπληρώσει πλημμελώς την υποχρέωση ενημέρωσης σύμφωνα με το άρθρο 5 παρ. 1 ή το άρθρο 6: «α) ο εργαζόμενος επωφελείται από ευνοϊκά τεκμήρια που καθορίζονται από το κράτος μέλος, τα οποία οι εργοδότες έχουν τη δυνατότητα να ανατρέψουν· ή β) ο εργαζόμενος έχει τη δυνατότητα να υποβάλει καταγγελία σε αρμόδια αρχή ή φορέα και να λάβει ικανοποιητική επανόρθωση σε εύθετο χρόνο και με αποτελεσματικό τρόπο» (άρθρο 15 παρ. 1). Ωστόσο, η διάταξη αυτή δεν εφαρμόζεται όσον αφορά παράβαση της υποχρέωσης παροχής συμπληρωματικών πληροφοριών για τους εργαζομένους που αποστέλλονται στο εξωτερικό, σύμφωνα με το άρθρο 7 της οικείας Οδηγίας.

Κατά την εν λόγω διάταξη, συνέπεια της παραβίασης εκ μέρους του εργοδότη της υποχρέωσής του για παροχή στον εργαζόμενο έγγραφης ενημέρωσης σχετικά με τους όρους εργασίας του μπορεί να είναι η ενεργοποίηση μαχητού τεκμηρίου, που συνεπάγεται αντιστροφή του βάρους απόδειξης, λ.χ. υπέρ της ύπαρξης σύμβασης εργασίας αορίστου χρόνου ή της μη ύπαρξης δοκιμαστικής περιόδου ή υπέρ της πλήρους απασχόλησης⁸³. Ο εργοδότης θα πρέπει συνεπώς να αποδείξει την προσήκουσα εκπλήρωση της εν λόγω υποχρέωσής του. Αντίστοιχη πρόβλεψη δεν υπήρχε στην Οδηγία 91/533/ΕΟΚ, η οποία δεν επενέβαινε στους δικονομικούς κανόνες απόδειξης των εθνικών νομοθεσιών των κρατών μελών (βλ. άρθρο 6 Οδηγίας 91/533/ΕΟΚ)⁸⁴. Η νέα Οδηγία υιοθετεί διαφορετική προσέγγιση.

Εναλλακτικά, μπορεί να προβλεφθεί ειδική διαδικασία υποβολής καταγγελίας σε αρμόδια αρχή από τον θιγόμενο εργαζόμενο. Σύμφωνα με την τεολογική ερμηνεία της διάταξης, πρέπει να εξασφαλίζεται (δικαστικά ή εξωδικαστικά) η ταχεία επίλυση της διαφοράς. Η έννοια «ικανοποιητική επανόρθωση», που δικαιούται ο θιγόμενος

εργαζόμενος, δεν εξειδικεύεται στην Οδηγία. Τα κράτη μέλη είναι καταρχήν ελεύθερα να επιλέξουν τα μέσα για την επιβολή του δικαίου της ΕΕ στην εθνική έννομη τάξη με την επιφύλαξη των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας. Για παράδειγμα, μπορεί να προβλεφθεί η λήψη εύλογης αποζημίωσης ή ότι ο εργοδότης θα κληθεί να παράσχει πλήρεις και ορθές πληροφορίες σε σύντομο χρόνο κ.λπ.

Σύμφωνα με τη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 15 της οικείας Οδηγίας, δίνεται η δυνατότητα στα κράτη μέλη να προβλέπουν ότι η εφαρμογή των τεκμηρίων και των μηχανισμών που αναφέρονται παραπάνω «προϋποθέτει πρότερη κοινοποίηση προς τον εργοδότη και μη έγκαιρη παροχή από τον εργοδότη των πληροφοριών που λείπουν».

ii. Δικαίωμα επανόρθωσης

Σύμφωνα με το άρθρο 16 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ, «τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι οι εργαζόμενοι, συμπεριλαμβανομένων εκείνων των οποίων η σχέση εργασίας έχει λήξει, έχουν πρόσβαση σε αποτελεσματικό και αμερόληπτο μηχανισμό επίλυσης διαφορών και δικαίωμα επανόρθωσης σε περίπτωση παραβίασης των δικαιωμάτων τους που απορρέουν από την παρούσα Οδηγία». Δεν αποκλείεται η λήψη αποζημίωσης σε περίπτωση υπαίτιας παράβασης των υποχρεώσεων που απορρέουν από τη νέα Οδηγία. Η αποζημίωση πρέπει να έχει αρκούντως αποτρεπτικό χαρακτήρα, προκειμένου να είναι αποτελεσματική.

iii. Προστασία από δυσμενή μεταχείριση και απόλυση

Σύμφωνα με το άρθρο 17 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ, «τα κράτη μέλη θεσπίζουν τα αναγκαία μέτρα για την προστασία των εργαζομένων, συμπεριλαμβανομένων των εργαζομένων που είναι εκπρόσωποι εργαζομένων, από δυσμενή μεταχείριση από τον εργοδότη ή δυσμενείς συνέπειες που προκύπτουν από καταγγελία που υπέβαλαν στον εργοδότη ή από τυχόν διαδικασίες που έχουν κινήσει με σκοπό να επιβάλουν συμμόρφωση με τα δικαιώματα που προβλέπονται στην παρούσα Οδηγία»^{85,86}.

Οι έννοιες της «δυσμενούς μεταχείρισης» και των «δυσμενών συνεπειών» πρέπει να ερμηνεύονται διασταλτικά. Στην υπόθεση *Coote*, το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 6 της Οδηγίας 76/207/ΕΟΚ περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών απαιτεί από τα κράτη μέλη να εξασφαλίζουν δικαστική

83. Βλ. αιτιολογική σκ. 39 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ.

84. ΔΕΚ C-350/99, ό.π., σκ. 35.

85. Βλ. παράλληλα αντίστοιχες προβλέψεις σε άρθρο 9 της Οδηγίας 2000/43/ΕΚ περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής τους καταγωγής, άρθρο 24 της Οδηγίας 2006/54/ΕΚ για την εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης και άρθρο 11 της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία.

86. Βλ. αιτιολογικές σκ. 40 και 42 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ.

προστασία για τον εργαζόμενο, του οποίου ο εργοδότης μετά τη λήξη της εργασιακής σχέσης αρνείται να του χορηγήσει συστάσεις, ως αντίδραση στην κίνηση νομικών διαδικασιών για την επιβολή της συμμόρφωσης με την αρχή της ίσης μεταχείρισης κατά την έννοια της εν λόγω Οδηγίας⁸⁷.

Ουσιαστικά, η διάταξη του άρθρου 17 παρέχει προστασία από «αντίποινα» του εργοδότη σε βάρος των εργαζομένων που διεκδικούν τα δικαιώματα που προβλέπει η οικεία Οδηγία. Όσον αφορά συγκεκριμένα την προστασία από την απόλυση ή οποιοδήποτε ισοδύναμό της μέτρο, το άρθρο 18 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ περιέχει ειδική ρύθμιση.

Σύμφωνα, λοιπόν, με το άρθρο 18 παρ. 1, «τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα ώστε να απαγορεύεται η απόλυση ή οποιοδήποτε ισοδύναμό της και κάθε προκαταρκτική ενέργεια για την απόλυση εργαζομένων, επειδή άσκησαν τα δικαιώματα που προβλέπονται στην παρούσα Οδηγία». Ως «ισοδύναμο» της απόλυσης μέτρο μπορεί να θεωρηθεί η μη ανάθεση εργασιών σε κατά παραγγελία εργαζόμενο⁸⁸, η μονομερής βλαπτική μεταβολή των όρων της εργασίας, κ.λπ.⁸⁹. Ως «κάθε προκαταρκτική ενέργεια για την απόλυση εργαζομένων» μπορεί να νοηθεί, για παράδειγμα, η αναζήτηση αντικαταστάτη και η απόφαση περί οριστικής αντικατάστασης του συγκεκριμένου εργαζομένου⁹⁰.

Ιδιαίτερη σημασία έχει η δεύτερη παράγραφος του άρθρου 18 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ, η οποία θεσπίζει σε βάρος του εργοδότη ειδική υποχρέωση πληροφόρησης του εργαζομένου σχετικά με τους λόγους απόλυσης ή επιβολής μέτρων με ισοδύναμο αποτέλεσμα, εφόσον βέβαια προηγηθεί σχετικό αίτημα από τον εργαζόμενο. Η εν λόγω υποχρέωση ισχύει αδιακρίτως τόσο κατά την τακτική καταγγελία όσο και κατά την έκτακτη καταγγελία της σύμβασης εργασίας εξαιτίας σπουδαίου λόγου. Κατά το γράμμα της εν λόγω διατάξεως, «οι εργαζόμενοι που θεωρούν ότι έχουν απολυθεί ή έχουν υποβληθεί σε μέτρα με ισοδύναμο αποτέλεσμα για τον λόγο ότι έχουν ασκήσει τα δικαιώματα που προβλέπονται στην παρούσα οδηγία μπορούν να ζητούν από τον εργοδότη να τους γνωστοποιήσει τους λόγους της απόλυσης ή του ισοδυνάμου της, δεόντως τεκμηριωμένους. Ο εργοδότης γνωστοποιεί τους λόγους γραπτώς».

Η παραπάνω διάταξη ερμηνεύεται σύμφωνα με την αρχή 7 του Πυλώνα για την προστασία σε περίπτωση απολύσε-

ων, κατά την οποία πριν από τυχόν απόλυση, οι εργαζόμενοι έχουν δικαίωμα να πληροφορούνται τους λόγους αυτής και να τους παρέχεται έγκαιρη προειδοποίηση. Η ευρεία διατύπωση της διάταξης επιτρέπει το συμπέρασμα ότι ο εργοδότης υποχρεούται να ενημερώσει τον εργαζόμενο για τον λόγο ή τους λόγους της καταγγελίας της σύμβασης εργασίας, ανεξάρτητα αν αυτοί συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με την εφαρμογή των δικαιωμάτων που απορρέουν από την οικεία Οδηγία. Δεν προσδιορίζονται περαιτέρω οι συνέπειες της εκ μέρους του εργοδότη παράβασης της υποχρέωσης έγγραφης γνωστοποίησης των λόγων της καταγγελίας της σύμβασης.

Παρόμοια πρόβλεψη περιέχει η διάταξη του άρθρου 12 παρ. 2 της πρόσφατης Οδηγίας (ΕΕ) 2019/1158⁹¹ σχετικά με την ισορροπία μεταξύ επαγγελματικής και ιδιωτικής ζωής για τους γονείς και φροντιστές. Όσον αφορά το ελληνικό δίκαιο, ο ν. 4808/2021⁹² ενσωμάτωσε τις διατάξεις της τελευταίας αυτής Οδηγίας στην εσωτερική έννομη τάξη (άρθρα 24 επόμε.). Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 48 του ν. 4808/2021, «Απαγορεύεται και είναι άκυρη η καταγγελία της σύμβασης εργασίας εργαζομένου, επειδή ζήτησε ή έλαβε άδεια ή ευέλικτη ρύθμιση ή επειδή άσκησε δικαίωμα που προβλέπεται στο παρόν Μέρος» (παρ. 1). «Σε περίπτωση απόλυσης εργαζομένου, επειδή ζήτησε ή έλαβε άδεια ή ευέλικτη ρύθμιση [...], ο εργοδότης υποχρεούται να γνωστοποιεί τους λόγους της απόλυσης εγγράφως. Παραβίαση της υποχρέωσης αυτής του εργοδότη συνιστά μαχητό τεκμήριο, ότι η καταγγελία της σύμβασης εργασίας έλαβε χώρα κατά παράβαση της παρ. 1» (παρ. 2). Κατά συνέπεια, σε περίπτωση έλλειψης έγγραφης ενημέρωσης για τους λόγους της απόλυσης, ενεργοποιείται το μαχητό τεκμήριο ότι η απόλυση έγινε εξαιτίας της άσκησης των δικαιωμάτων που απορρέουν από τις ενωσιακές ρυθμίσεις και, ως εκ τούτου, είναι άκυρη. Αναμένεται, λοιπόν, ότι ο Έλληνας νομοθέτης θα ακολουθήσει την ίδια κατεύθυνση κατά την ενσωμάτωση της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ στο εσωτερικό μας δίκαιο.

Σύμφωνα με την τρίτη παράγραφο του άρθρου 18, οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες πρέπει να προβλέπουν ότι εναπόκειται στον εργοδότη⁹³ να αποδείξει ότι οι λόγοι

87. ΔΕΚ C-185/97, Coote/Granada Hospitality, 22.09.1998, ECLI:EU:C:1998:424, σκ. 29.

88. Βλ. αιτιολογική σκ. 43 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ.

89. Βλ. αναλυτικά Δ. ΖΕΡΔΕΛΗΣ, Ατομικό Εργατικό Δίκαιο, παρ. 16, πλαγιάριθ. 51-52.

90. ΔΕΚ C-460/06, Raquay, 11.10.2007, ECLI:EU:C:2007:601, σκ. 33.

91. Κατά την εν λόγω διάταξη, «Οι εργαζόμενοι που θεωρούν ότι απολύθηκαν επειδή ζήτησαν ή έλαβαν άδεια [...], ή επειδή άσκησαν το δικαίωμα να ζητούν ευέλικτες ρυθμίσεις εργασίας του άρθρου 9, μπορούν να ζητήσουν από τον εργοδότη να τεκμηριώσει δεόντως τους λόγους της απόλυσής τους. Σε ό,τι αφορά απόλυση εργαζομένου που ζήτησε ή έλαβε άδεια που προβλέπεται στο άρθρο 4, 5 ή 6, ο εργοδότης γνωστοποιεί τους λόγους της απόλυσης γραπτώς».

92. Βλ. κριτική σχετικά με τη ρύθμιση του άρθρου 66 του πλέον πρόσφατου ν. 4808/2021 για την προστασία από τις απολύσεις σε Ν.Κ. ΓΑΒΑΛΑ, Πολλαπλές οι παραβιάσεις του άρθρου 24 Α.Ε.Κ.Χ. από το άρθρο 66 του ν. 4808/2021 για την «προστασία από τις απολύσεις», ΕΕργΔ, 2021, σ. 787 επ.

93. Βλ. παρόμοιες διατάξεις του άρθρου 19 της Οδηγίας 2006/54/

απόλυσης ή η εφαρμογή άλλου ισοδύναμου της μέτρου δεν συνδέονται με την άσκηση των δικαιωμάτων που απορρέουν από την οικεία Οδηγία, όταν οι εργαζόμενοι τεκμηριώνουν ενώπιον δικαστηρίου ή άλλης αρμόδιας αρχής, περιστατικά από τα οποία προκύπτει κάτι τέτοιο⁹⁴. Τα κράτη μέλη είναι ελεύθερα να θεσπίζουν αποδεικτικούς κανόνες ευνοϊκότερους για τους εργαζόμενους.

iv. Κυρώσεις – Άρθρο 19 Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ

Σύμφωνα με το άρθρο 19 της νέας Οδηγίας, οι κυρώσεις που προβλέπουν τα κράτη μέλη για την περίπτωση παράβασης εθνικών διατάξεων που αφορούν ζητήματα που εμπίπτουν στο ρυθμιστικό πεδίο της οικείας Οδηγίας πρέπει να είναι αρκούντως αποτελεσματικές⁹⁵, αναλογικές⁹⁶ και αποτρεπτικές⁹⁷.

ΙΧ. Απαγόρευση της υποβάθμισης και ευνοϊκότερες διατάξεις

Η πρώτη παράγραφος του άρθρου 20 της νέας Οδηγίας ορίζει ότι «Η παρούσα Οδηγία δεν αποτελεί επαρκή αιτιολογία για την υποβάθμιση του γενικού επιπέδου της προστασίας που ήδη παρέχεται στους εργαζόμενους εντός των κρατών μελών» (ρήτρα απαγόρευσης χειροτέρευσης). Ειδικότερα, σύμφωνα με την αιτιολογική σκ. 47 της, η Οδηγία 2019/1152/ΕΕ δεν θα πρέπει να χρησιμοποιείται ως βάση για την καθιέρωση συμβάσεων μηδενικών ωρών εργασίας ή άλλων παρόμοιων συμβάσεων εργασίας. Η συγκεκριμένη μορφή εργασίας θεωρείται, συνεπώς, από τον Ευρωπαϊκό νομοθέτη ικανή να επιφέρει υποβάθμιση του γενικού επιπέδου προστασίας των εργαζομένων.

ΕΚ, άρθρου 8 της Οδηγίας 2000/43/ΕΚ, άρθρου 10 της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ.

94. Βλ. αντίστοιχα την παρ. 3 του άρθρου 48 ν. 4808/2021, κατά την οποία «Αν εργαζόμενος, που θεωρεί ότι απολύθηκε κατά παράβαση της παρ. 1, τεκμηριώνει ενώπιον δικαστηρίου ή άλλης αρμόδιας αρχής πραγματικά περιστατικά ικανά να στηρίξουν την πεποίθηση, ότι απολύθηκε γιατί ζήτησε ή έλαβε άδεια ή διευκόλυνση [...], εναπόκειται στον εργοδότη να αποδείξει, ότι η απόλυση έγινε για άλλους λόγους. Η ρύθμιση της παρούσας δεν ισχύει στην ποινική δίκη». Αναμένεται ότι θα προβλεφθεί αντίστοιχο τεκμήριο κατά την ενσωμάτωση στο ελληνικό δίκαιο της διάταξης του άρθρου 18 παρ. 3 της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ.

95. ΔΕΕ C-81/12, *Asociația Accept*, 25.04.2013, ECLI:EU:C:2013:275· ΔΕΚ C-14/83, *Von Colson και Kamann/Land Nordrhein-Westfalen*, 10.04.1984, ECLI:EU:C:1984:153.

96. ΔΕΕ C-263/11, *Rédlihs*, 19.07.2012, ECLI:EU:C:2012:497, σκ. 44-47: «Προκειμένου να εκτιμηθεί κατά πόσον η επίμαχη κύρωση είναι σύμφωνη με την αρχή της αναλογικότητας, πρέπει να ληφθεί υπόψη ιδίως η φύση και η σοβαρότητα της παραβάσεως για την οποία προβλέπεται η κύρωση αυτή καθώς και ο τρόπος καθορισμού του ύψους της κυρώσεως».

97. ΔΕΚ C-180/95, *Draehmpaehl/Urania Immobilienservice*, 22.04.1997, ECLI:EU:C:1997:208, σκ. 40.

Η εν λόγω ρήτρα της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ είναι παρεμφερής με την αντίστοιχη ρήτρα της Οδηγίας 1999/70/ΕΚ σχετικά με τη συμφωνία-πλαίσιο για την εργασία ορισμένου χρόνου (ρήτρα 8 παρ. 3). Για τον λόγο αυτό, μπορεί να αξιοποιηθεί για την ερμηνεία της ρήτρας «απαγόρευσης χειροτέρευσης» της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ η συναφής νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ειδικότερα, έχει κριθεί από το ΔΕΚ στην υπόθεση *Αγγελιδάκη*⁹⁸ ότι για την παραβίαση της ρήτρας «απαγόρευσης χειροτέρευσης» απαιτείται η υποβάθμιση του γενικού επιπέδου προστασίας των εργαζομένων να συνδέεται με τη μεταφορά της ενωσιακής Οδηγίας στην εσωτερική έννομη τάξη και η υποβάθμιση να έχει επίδραση στο γενικό επίπεδο προστασίας των εργαζομένων τους οποίους αφορά η συγκεκριμένη Οδηγία (και όχι μία συγκεκριμένη κατηγορία εργαζομένων). Η υποβάθμιση του επιπέδου προστασίας είναι δυνατόν να αντισταθμίζεται από προστατευτικά μέτρα που λαμβάνει το κράτος μέλος για την ενσωμάτωση της Οδηγίας.

Τέλος, η Οδηγία 2019/1152/ΕΕ προβλέπει ένα ελάχιστο επίπεδο προστασίας για τους εργαζόμενους στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ώστε τυχόν ευνοϊκότεροι όροι που πιθανόν ανευρίσκονται στις νομοθεσίες των κρατών μελών συνεχίζουν να ισχύουν, ενώ παράλληλα τα τελευταία έχουν δικριτική ευχέρεια για θέσπιση ευνοϊκότερων διατάξεων για την προστασία και την προώθηση της διαφανούς και προβλέψιμης απασχόλησης (άρθρο 20 παρ. 2). Τα κράτη μέλη δεσμεύονται ως προς την εξασφάλιση των στόχων και της πρακτικής αποτελεσματικότητας της Οδηγίας.

Χ. Τελικές σκέψεις

Σε σύγκριση με την Οδηγία 91/533/ΕΟΚ, η νέα Οδηγία 2019/1152/ΕΕ για διαφανείς και προβλέψιμες συνθήκες εργασίας προβλέπει υψηλότερο επίπεδο εγγυήσεων όχι μόνο σχετικά με αυτή καθαυτή την υποχρέωση ενημέρωσης για τους εργασιακούς όρους, αλλά και ως προς δικαιώματα ουσιαστικής φύσης, τα οποία ενισχύουν την προβλεψιμότητα και την ασφάλεια στις εργασιακές σχέσεις. Επίσης, η νέα Οδηγία, παραπέμποντας ρητά στη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καλύπτει ευρύτερο φάσμα προσώπων από την Οδηγία 91/533/ΕΟΚ, με αποτέλεσμα να επηρεάζεται και η ερμηνεία της καταρχήν εθνικής έννοιας του «εργαζομένου».

Η νέα Οδηγία φανερώνει τη βούληση του Ευρωπαϊκού νομοθέτη να προωθήσει τη σταθερή και διαφανή απασχόληση, ιδίως εκείνων των εργαζομένων που ανήκουν στο πιο «ευάλωτο» τμήμα του εργατικού δυναμικού, προσαρμοσμένη στις ανάγκες της ευελιξίας της εργασίας. Οι

98. ΔΕΚ συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-378/07 έως C-380/07, *Angelidaki κ.λπ.*, 23.04.2009, ECLI:EU:C:2009:250, σκ. 126, 130-133 και 140.

και προβλέψιμους όρους εργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση

καινοτομίες της νέας Οδηγίας, όπως η πρόνοια για πρόβλεψη μέτρων για την αποτροπή των καταχρήσεων αναφορικά με τις συμβάσεις κατά παραγγελία και παρόμοιες μορφές εργασίας, η υπό προϋποθέσεις μη δεσμευτικότητα της ανάθεσης εργασίας σε εργαζομένους, το πρόγραμμα οργάνωσης του χρόνου εργασίας των οποίων είναι εξ ολοκλήρου ή ως επί το πλείστον μη προβλέψιμο, η πρόβλεψη μαχητών τεκμηρίων, που ενισχύουν τη νομική θέση των μισθωτών, κρίνονται ικανές να διασφαλίσουν την πρακτική αποτελεσματικότητα της εφαρμογής της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ.

Η υιοθέτηση της Οδηγίας 2019/1152/ΕΕ αποδεικνύει ότι

ο Πυλώνας δεν είναι απλώς ένα σύνολο διακηρυκτικών αρχών, αλλά καθοδηγεί ουσιαστικά τη νομοθετική δράση σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η νέα ρύθμιση της υποχρέωσης πληροφόρησης του εργαζομένου σχετικά με τους εργασιακούς όρους, η οποία λαμβάνει υπόψη τις εξελίξεις στην αγορά εργασίας και τους κινδύνους που επιφυλάσσουν οι «νέες» ευέλικτες μορφές απασχόλησης, καθώς και τα νέα εργασιακά δικαιώματα που προβλέπει η Οδηγία 2019/1152/ΕΕ, καθιστούν επιτακτική την προσαρμογή της ελληνικής εργατικής νομοθεσίας στις νέες ενωσιακές ρυθμίσεις.

ΣΤΕ 1786/2019: Οι ομαδικές απολύσεις, ο διοικητικός τους έλεγχος και η καταλυτική επίδραση της απόφασης του ενωσιακού δικαστή στην ελληνική έννομη τάξη

Αικατερίνη Γιοβάνη*

Το ζήτημα της ακύρωσης της υπουργικής απόφασης περί απαγόρευσης των ομαδικών απολύσεων σε εργοστάσιο της ΑΓΕΤ ΗΡΑΚΛΗΣ, λόγω του ότι η, άλλοτε προβλεπόμενη στο εθνικό δίκαιο, αυστηρά τυπική διαδικασία της διοικητικής έγκρισης των απολύσεων δεν ήταν συμβατή με το πρωτογενές δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, επανήλθε πρόσφατα στο προσκήνιο με την υπ' αριθ. 1786/2019 απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας, σε πλήρη συμμόρφωση με την κομβική απόφαση του Δικαστηρίου του Λουξεμβούργου C-201/15. Με αφορμή την απόφαση του ελληνικού Ανώτατου Ακυρωτικού και Διοικητικού Δικαστηρίου της χώρας, η οποία επέλυσε οριστικά την πολύκροτη υπόθεση, τεθείσα ενώπιόν του από το 2015, η παρούσα μελέτη επιχειρεί να ανατρέξει στο ιστορικό της υπόθεσης, να θυμίσει τα προδικαστικά ερωτήματα του εθνικού δικαστή (υπό II) και τις σκέψεις επί αυτών του κοινοτικού δικαστή (υπό III), οι οποίες συνέβαλαν καθοριστικά, αφενός, στην έκδοση της εξεταζόμενης απόφασης (IV), αφετέρου, στη νομοθετική μεταβολή του σχετικού νομοθετικού πλαισίου (υπό V). Παράλληλα, εκθέτει κριτικές παρατηρήσεις για το προγενέστερο καθεστώς των ομαδικών απολύσεων (υπό VI). Προβαίνει, ακόμη, σε σύντομη συγκριτική επισκόπηση των δικαίων επιλεγμένων χωρών, όσον αφορά τις ισχύουσες ρυθμιστικές διατάξεις, αναφορικά με το αν προβλέπεται η απλή ενημέρωση ή έγκριση της δημόσιας αρχής για την υλοποίηση του σχεδίου των ομαδικών απολύσεων (υπό VII), καταλήγοντας ότι, με αφορμή την πρόσφατη απόφαση του ΣτΕ, είναι επιβεβλημένη η ριζική νομοθετική μεταρρύθμιση του εκάστοτε εθνικού δικαίου προς επίτευξη της εναρμόνισής του με το ενωσιακό δίκαιο (υπό VIII).

προδικαστική παραπομπή – ομαδικές απολύσεις – Οδηγία 98/59/ΕΚ – Συμβούλιο της Επικρατείας – Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης – κήρυξη άκυρης υπουργικής απόφασης – αντίθεση στο πρωτογενές δίκαιο – επιχειρηματική ελευθερία – διαβούλευση – κοινωνικό πλάνο – προστασία των εργαζομένων – νομοθετική μεταρρύθμιση

I. Εισαγωγικές επισημάνσεις

Η, προβλεπόμενη κατ' άρθρο 267 ΣΛΕΕ¹, διαδικασία έκδοσης προδικαστικής απόφασης, ως η σπουδαιότερη και πλέον πρωτότυπη έκφανση της κοινοτικής έννομης προστασίας², διακρινόμενη σαφώς από τα ένδικα βοηθήματα, παρέχει τη δυνατότητα στα εθνικά δικαστήρια των κρατών μελών να υποβάλουν στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης³, στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς της οποίας έχουν επιληφθεί, ερώτημα αναφορικά με την ερμηνεία του, πρωτογενούς και δευτερογενούς, δικαίου της Ένωσης ή το κύρος επίμαχης πράξης οργάνου της Ένωσης.

* ΜΔΕ, Δικηγόρος

1. (Πρώην άρθρο 234 της ΣΕΚ) «Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποφαινεται με προδικαστικές αποφάσεις: α) επί της ερμηνείας των Συνθηκών, β) επί του κύρους και της ερμηνείας των πράξεων των θεσμικών ή λοιπών οργάνων ή οργανισμών της Ένωσης. Δικαστήριο κράτους μέλους, ενώπιον του οποίου ανακύπτει τέτοιο ζήτημα, δύναται, αν κρίνει ότι απόφαση επί του ζητήματος είναι αναγκαία για την έκδοση της δικής του απόφασης, να παραπέμψει το ζήτημα στο Δικαστήριο για να αποφανθεί επ' αυτού. Δικαστήριο κράτους μέλους, ενώπιον του οποίου ανακύπτει τέτοιο ζήτημα σε εκκρεμή υπόθεση και του οποίου οι αποφάσεις δεν υπόκεινται σε ένδικα μέσα του εσωτερικού δικαίου, οφείλει να παραπέμψει το ζήτημα στο Δικαστήριο ...».

2. Αντί άλλων, Ε. ΣΑΧΠΕΚΙΔΟΥ, Ευρωπαϊκό Δίκαιο, 2011, παρ. 1, σ. 618.

3. Εφεξής ΔΕΕ.

Ένας από τους κυριότερους σκοπούς του μηχανισμού προδικαστικής παραπομπής, ως ειδικότερης έκφανσης της αρχής της συνεργασίας μεταξύ ΔΕΕ και εθνικού δικαστή κατ' άρθρο 4 παρ. 3 και 19 παρ. 3 περ. β' ΣΕΕ, έγκειται στη διασφάλιση της ομοιόμορφης και ενιαίας ερμηνείας-εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου⁴. Ωστόσο, αυτό που πρέπει να διευκρινισθεί είναι ότι το Δικαστήριο του Λουξεμβούργου δεν αποφαινεται επί του αντικείμενου της εκκρεμούς διαφοράς ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, αλλά αποσκοπεί μόνο στην επίλυση ερμηνευτικών ζητημάτων του ενωσιακού δικαίου. Με άλλη ισοδύναμη διατύπωση, το εθνικό δικαστήριο είναι αποκλειστικά αρμόδιο να επιλύσει οριστικά τη διαφορά αυτή, λαμβάνοντας φυσικά υπόψη την εκδοθησόμενη απόφαση του ΔΕΕ, η οποία είναι απολύτως δεσμευτική και για τα εθνικά δικαστήρια άλλων κρατών μελών, όταν επιλαμβάνονται διαφορών με παρεμφερούς φύσης νομικά ζητήματα.

Στην εξεταζόμενη περίπτωση, δεδομένου του γεγονότος ότι η διαφορά, στο πλαίσιο της οποίας ανέκυψε ζήτημα ερμηνείας του ενωσιακού δικαίου, ήταν εκκρεμής ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας⁵, ως Ανώτατου Ακυρωτικού και Διοικητικού Δικαστηρίου κράτους μέλους, σύμφωνα με το Σύνταγμα της οικείας χώρας, η αρμοδιότητα του ΣτΕ περί υποβολής προδικαστικού ερωτήματος ανα-

4. Ε. ΣΑΧΠΕΚΙΔΟΥ, ό.π., παρ. 5, σ. 620.

5. Εφεξής ΣτΕ.

γνωρίζεται ρητά ως δέσμια, κατά την παρ. 3 του άρθρου 267 ΣΛΕΕ. Στην πράξη, βέβαια, η υποχρέωση υποβολής προδικαστικού ερωτήματος έχει αντίκρισμα και τελεί υπό τον όρο ότι το ανακύψαν ζήτημα ασκεί ουσιώδη επιρροή στην έκβαση της υπόθεσης ή ότι δεν υπάρχει σχετική δι-αφωτιστική νομολογία του ΔΕΕ επί του επίμαχου ζητήματος ή ότι η ερμηνευτική λύση δεν είναι προφανής⁶.

Η παρούσα μελέτη έχει ως κύριο αντικείμενο την παρουσίαση και συστηματική ανάλυση των θέσεων του ΔΕΕ επί των προδικαστικών ερωτημάτων του ελληνικού Ανώτατου Ακυρωτικού, στα οποία το πρώτο κλήθηκε να απαντήσει. Επισημαίνει τη σημασία της εν λόγω προδικαστικής απόφασης για την τροποποίηση του ημεδαπού κανονιστικού πλαισίου των ομαδικών απολύσεων, για το οποίο ήδη είχαν διατυπωθεί δισταύμενες απόψεις ως προς τη συμβατότητά του με το Σύνταγμα και το κοινοτικό δίκαιο. Επίσης, παραθέτει αντίστοιχες ισχύουσες ρυθμίσεις σε άλλες χώρες και υπογραμμίζει, με αφορμή την τελική απόφαση του ΣτΕ που εκδόθηκε μετά την προδικαστική απόφαση του ΔΕΕ, την αξία της διακρατικής δικαστικής συνεργασίας.

II. Το παρασκήνιο της τελικής απόφασης του ΣτΕ – Συνοπτική αναφορά των πραγματικών περιστατικών και των προδικαστικών ερωτημάτων προς το ΔΕΕ

Η προβληματική που τέθηκε από το ΣτΕ, με την αίτηση προδικαστικής παραπομπής, 7 έτη πριν, αφορούσε στην ερμηνεία της Οδηγίας 98/59/ΕΚ του Συμβουλίου της 20ης Ιουλίου 1998, για την προσέγγιση των νομοθεσιών των κρατών μελών για τις ομαδικές απολύσεις⁷, καθώς και των άρθρων 49⁸ και 63⁹ ΣΛΕΕ. Με την από 07.04.2015

απόφασή του¹⁰, το ελληνικό Ανώτατο Ακυρωτικό ανέβαλε την οριστική κρίση μέχρι να απαντήσει το ΔΕΕ στα προδικαστικά ερωτήματα που διατύπωσε το πρώτο, στο πλαίσιο της ένδικης διαφοράς μεταξύ της «Ανώνυμης Γενικής Εταιρείας Τσιμέντων Ηρακλής (ΑΓΕΤ ΗΡΑΚΛΗΣ)» και του Υπουργού Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης¹¹, με αφορμή την απόφαση του τελευταίου να μην εγκρίνει το σχέδιο ομαδικών απολύσεων εργαζομένων της ΑΓΕΤ ΗΡΑΚΛΗΣ¹².

Όσον αφορά το ιστορικό της επίδικης υπόθεσης, το οποίο παρατίθεται αναλυτικά και στην 5η σκ. της υπ' αριθ. 1786/2019¹³ απόφασης του ΣτΕ, αξίζει να σημειωθεί ότι τα κρίσιμα πραγματικά περιστατικά τοποθετούνται χρονικά στο τέλος Μαρτίου του έτους 2013, όταν το Δ.Σ. της ΑΓΕΤ ΗΡΑΚΛΗΣ, κύριος μέτοχος της οποίας είναι ο γαλλικός¹⁴ πολυεθνικός όμιλος Lafarge¹⁵, επικαλούμενο τη συρρίκνωση της κατασκευαστικής δραστηριότητας στην Αττική, εξαιτίας της ύφεσης στον οικείο επιχειρηματικό τομέα, την πλεονάζουσα παραγωγική δυναμικότητα τσιμέντου, την ανάγκη διασφάλισης της βιωσιμότητας της εταιρείας καθώς και τις συνθήκες ανάπτυξης των δραστηριοτήτων του ομίλου, τόσο στην ελληνική όσο και στην αλλοδαπή αγορά, ενέκρινε σχέδιο αναδιάρθρωσης της παραγωγής. Το σχέδιο αυτό προέβλεπε την οριστική παύση λειτουργίας του εργοστασίου της Χαλκίδας, όπου εργάζονταν τότε 236 μισθωτοί, καθώς και τη συγκέντρωση της παραγωγής στα δύο άλλα εργοστάσια, τα οποία θα αύξαναν την παραγωγικότητά τους.

6. Β. ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ / Μ. ΡΟΔΟΠΟΥΛΟΣ, Πρακτικά θέματα δικαίου Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2021, σσ. 21, 46-47.

7. ΕΕ 1998 L 225/16.

8. Το Δικαίωμα Εγκαταστάσεως (πρώην άρθρο 43 της ΣΕΚ): «... οι περιορισμοί της ελευθερίας εγκαταστάσεως των υπηκόων ενός κράτους μέλους στην επικράτεια ενός άλλου κράτους μέλους απαγορεύονται. Η απαγόρευση αυτή εκτείνεται επίσης στους περιορισμούς για την ίδρυση πρακτορείων, υποκαταστημάτων ή θυγατρικών εταιρειών από τους υπηκόους ενός κράτους μέλους που είναι εγκατεστημένοι στην επικράτεια άλλου κράτους μέλους. Η ελευθερία εγκαταστάσεως περιλαμβάνει την ανάληψη και την άσκηση μη μισθωτών δραστηριοτήτων, καθώς και τη σύσταση και τη διαχείριση επιχειρήσεων, και ιδίως εταιρειών κατά την έννοια του άρθρου 54, δεύτερη παράγραφος, σύμφωνα με τις προϋποθέσεις που ορίζονται από τη νομοθεσία της χώρας εγκαταστάσεως για τους δικούς της υπηκόους, με την επιφύλαξη των διατάξεων του κεφαλαίου της παρούσας Συνθήκης που αναφέρονται στην κυκλοφορία κεφαλαίων».

9. (Πρώην άρθρο 56 της ΣΕΚ): «1. ...απαγορεύεται οποιοσδήποτε περιορισμός των κινήσεων κεφαλαίων μεταξύ κρατών μελών και μεταξύ κρατών μελών και τρίτων χωρών».

10. ΣτΕ 1254/2015 (Δ' Τμ.), ΕΕργΔ, 2015, σ. 872, ΔΕΝ, 2015, σ. 1206, η οποία περιήλθε στο ΔΕΕ την 29.04.2015.

11. Εφεξής Υπουργός.

12. ΔΕΕ C-201/15, ΑΓΕΤ Iraklis, 21.12.2016, ECLI:EU:C:2016:972, σκ. 1-2.

13. Για το πλήρες κείμενο της απόφασης βλ. Α' Δημοσίευση ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΕΕργΔ, 7/2020, σ. 923 επ., ΔΕΝ, 2020, σ. 1627 επ., ΤΝΠ QUALEX, ΕυΔικ, 1/2020, σ. 55 επ.

14. Βλ. ΣτΕ 1786/2019, σκ. 7: η σχετική διαφορά ενείχε το στοιχείο της «ενωσιακής διασυνοριακότητας», λόγω του κύριου μετόχου της προσφεύγουσας ενώπιον του ΣτΕ ΑΓΕΤ ΗΡΑΚΛΗΣ, γεγονός που δικαιολογεί την εφαρμογή του πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου, με περαιτέρω νομολογιακές παραπομπές.

15. ΔΕΕ C-201/15, ό.π., σκ. 12-14: Ο εν λόγω όμιλος δραστηριοποιείται στην παραγωγή και εμπορία τσιμέντου, διαθέτοντας τρία εργοστάσια στην Ελλάδα (Αγριά Βόλου, Αλιβέρι και Χαλκίδα). Το χρονικό διάστημα από τον Νοέμβριο του έτους 2011 έως τον Δεκέμβριο του 2012, η ΑΓΕΤ ΗΡΑΚΛΗΣ κάλεσε επανειλημμένως τους εργαζόμενους του εργοστασίου της στη Χαλκίδα σε συναντήσεις, με σκοπό την αναπροσαρμογή του προγράμματος εργασίας του συγκεκριμένου εργοστασίου, λόγω μειωμένης ζήτησης τσιμέντου στο συγκεκριμένο εργοστάσιο (επίκληση εξωεπιχειρηματικού παράγοντα), χωρίς να πραγματοποιηθούν ομαδικές απολύσεις. Για το ιστορικό της απόφασης του ΔΕΕ βλ. και ΕΕΕυρΔ, 1-2/2017, σ. 91 επ., Αρμ, 2/2017, σ. 319 επ., Παρατηρήσεις σ. 331 επ. της Α. ΓΑΡΑΝΤΖΙΩΤΗ.

Η συνδικαλιστική οργάνωση που εκπροσωπούσε τους εργαζομένους του εργοστασίου της Χαλκίδας, Ένωση Εργαζομένων Τσιμέντων Χαλκίδας, δεν ανταποκρίθηκε¹⁶ σε καμία από τις δύο προσκλήσεις της ΑΓΕΤ ΗΡΑΚΛΗΣ για συνάντηση, η οποία αποσκοπούσε στην ενημέρωση για τους λόγους που οδήγησαν στη διαμόρφωση του προαναφερθέντος σχεδίου, στους τρόπους διενέργειας των σχεδιαζόμενων απολύσεων και στη διαβούλευση σχετικά με τις δυνατότητες αποφυγής ή μείωσης των απολύσεων και περιορισμού των δυσμενών συνεπειών για το εργατικό δυναμικό. Το επόμενο βήμα της εργοδότης εταιρείας ήταν να υποβάλει στον αρμόδιο Υπουργό, τον Απρίλιο του 2013, αίτηση έγκρισης του επίμαχου σχεδίου ομαδικών απολύσεων¹⁷.

Τόσο η αρμόδια Διεύθυνση Απασχόλησης του Υπουργείου Εργασίας, στην έκθεσή της, όσο και το Ανώτατο Συμβούλιο Εργασίας, σε γνωμοδότησή του, κατόπιν αιτήματος του Έλληνα Υπουργού και ακρόασης της εταιρείας και της συνδικαλιστικής ένωσης των εργαζομένων της, εισηγήθηκε την απόρριψη της άνω αίτησης της ΑΓΕΤ ΗΡΑΚΛΗΣ και του σχεδίου των ομαδικών απολύσεων, προβάλλοντας ως επιχειρήματα ότι το προτεινόμενο σχέδιο των απολύσεων στερούνταν επαρκούς αιτιολογίας και ότι η δεσμευτική διοικητική έγκρισή του θα οδηγούσε με μαθηματική ακρίβεια στην κατακόρυφη άνοδο του ποσοστού ανεργίας. Ως εκ τούτου, ο αρμόδιος Υπουργός αποφάσισε να μην επιτρέψει, με τη σειρά του, την υλοποίηση του συγκεκριμένου σχεδίου απολύσεων σε ομαδική βάση¹⁸.

Στον αντίποδα, η ΑΓΕΤ ΗΡΑΚΛΗΣ, παρά την, εκ του νόμου, δεσμευτικότητα της υπουργικής απόφασης, κατήγγειλε στη συνέχεια, όπως είχε προαποφασίσει, τις συμβάσεις εργασίας των εργαζομένων στο εργοστάσιο Χαλκίδας, χωρίς να υπερβαίνει, ανά μήνα, τον αριθμό που θα συνιστούσε απαγορευμένη απόλυση βάσει του Ν. 1387/1983¹⁹. Εκτός αυτού, προσέφυγε ενώπιον του ΣτΕ, καταθέτοντας αίτηση ακύρωσης της αρνητικής υπουργικής απόφασης, ισχυριζόμενη ότι η ισχύσασα, κατά τον χρόνο των ανωτέρω γεγονότων, διάταξη του άρθρου 5

παρ. 3 του Ν. 1387/1983, σύμφωνα με το οποίο εκδόθηκε η προσβαλλόμενη απόφαση του Υπουργού, αντίκειται τόσο στην Οδηγία 98/59/ΕΚ όσο και στα άρθρα 49 και 63 της ΣΛΕΕ, σε συνδυασμό με το άρθρο 16²⁰ του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης²¹.

Κατ' αρχάς, το ΣτΕ, πριν απευθυνθεί στο ΔΕΕ, παρατήρησε εύστοχα ότι, μολονότι η Οδηγία 98/59/ΕΚ δεν προβλέπει ρητά τη διοικητική προέγκριση, ως προϋπόθεση κύρους των ομαδικών απολύσεων – όπως τη θέσπιζε, μέχρι το 2017, η προαναφερθείσα εθνική ρύθμιση – εντούτοις το μέτρο αυτό, ως ευνοϊκότερο για τους εργαζόμενους, συγκριτικά με τα μέτρα που προβλέπει η εν λόγω Οδηγία, θα μπορούσε να βρει έρεισμα στο άρθρο 5²² της Οδηγίας. Ωστόσο, κι αν αυτή η σκέψη γίνει δεκτή, το ΣτΕ αμφιταλαντεύτηκε ως προς το εάν συνάδει με τους σκοπούς και την πρακτική αποτελεσματικότητα της Οδηγίας 98/59/ΕΚ το να εξαρτάται η χορήγηση της άνω υπουργικής έγκρισης από κριτήρια, όπως οι συνθήκες της αγοράς εργασίας και το συμφέρον της εθνικής οικονομίας, στο μέτρο που τα κριτήρια αυτά – παρόλο που συνδέονται με θεμιτούς σκοπούς γενικού συμφέροντος, όπως η αντιμετώπιση της ανεργίας και η εθνική οικονομική ανάπτυξη – ενδέχεται να οδηγήσουν σε αποκλίσεις μεταξύ των κρατών μελών, σε υποκατάσταση των, προβλεπομένων από την Οδηγία αυτή, διαδικασιών πληροφόρησης και διαβούλευσης από διαδικασία έγκρισης, καθώς και σε δυσανάλογο περιορισμό της επιχειρηματικής ελευθερίας του εργοδότη²³.

Οι προβληματισμοί αυτοί οδήγησαν το ελληνικό Ανώτατο Ακυρωτικό στην υποβολή των ακόλουθων προδικαστικών ερωτημάτων²⁴:

α) Είναι σύμφωνη με τις διατάξεις της ανωτέρω Οδηγίας²⁵ και με τα άρθρα 49 και 63 ΣΛΕΕ η ρύθμιση του άρθρου 5 παρ. 3²⁶ του Ν. 1387/1983, η οποία, όπως ίσχυε, κατά τον

16. Για την ακρίβεια, η συνδικαλιστική ένωση αρνήθηκε ακόμη και να συζητήσει επί του σχεδίου. Βλ. σχετικά Κ. ΜΠΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Παρατηρήσεις επί της Απόφασης του ΔΕΕ της 21.12.2016 για τις ομαδικές απολύσεις, ΕλλΔνη, 2/2017, σ. 649, σκ. 2.

17. ΔΕΕ C-201/15, ό.π., σκ. 15-16.

18. Ibid, σκ. 17-19: Για την έκθεση της αρμόδιας Διεύθυνσης και τη γνωμοδότηση του Ανώτατου Συμβουλίου συνεκτιμήθηκαν αντικειμενικά κριτήρια (οι συνθήκες της αγοράς εργασίας, η κατάσταση της επιχειρήσεως, το συμφέρον της εθνικής οικονομίας, οι κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις των απολύσεων, τα στατιστικά στοιχεία του ΟΑΕΔ).

19. Βλ. ΣτΕ 1786/2019, σκ. 5, τελευταίο εδάφ. της (για το κείμενο της απόφασης, βλ. υποσημ. 13 παρούσας).

20. «Η επιχειρηματική ελευθερία αναγνωρίζεται σύμφωνα με το δικαίωμα της Ένωσης και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές». Βλ. ΔΕΕ C-201/15, ό.π., σκ. 20.

21. Εφεξής Χάρτης.

22. «Η παρούσα Οδηγία δεν θίγει την ευχέρεια των κρατών-μελών να εφαρμόζουν ή να εκδίδουν νομοθετικές, κανονιστικές ή διοικητικές διατάξεις περισσότερο ευνοϊκές για τους εργαζόμενους ή να προωθούν ή να επιτρέπουν την εφαρμογή ευνοϊκότερων συμβατικών διατάξεων για τους εργαζόμενους».

23. Βλ. ΔΕΕ C-201/15, ό.π., σκ. 22.

24. Βλ. ΣτΕ 1786/2019, σκ. 4 και ΔΕΕ C-201/15, ό.π., σκ. 25.

25. Βλ. ibid, σκ. 8, εδάφ. β' και ΔΕΕ C-201/15, σκ. 29, 32, σύμφωνα με την οποία η Οδηγία θεσπίζει την ελάχιστη προστασία των εργαζομένων που αντιμετωπίζουν ομαδικές απολύσεις, με παραπομπή στα άρθρα 2, 3 και 5 της σχετικής Οδηγίας.

26. «Εάν δεν υπάρξει συμφωνία των μερών, ο Νομάρχης ή ο [υπουργός], με αιτιολογημένη απόφαση που εκδίδεται μέσα σε δέκα ημέρες από την ημερομηνία υποβολής του παραπάνω πρακτικού και

κρίσιμο χρόνο, θέσπιζε, ως όρο εγκυρότητας των ομαδικών απολύσεων των μισθωτών ιδιωτικής επιχείρησης – με την πάροδο της διαβούλευσης, χωρίς τη σύμπραξη των εκπροσώπων των εργαζομένων – τη χορήγηση σχετικής διοικητικής προέγκρισης των εν λόγω απολύσεων, αφού αξιολογηθούν οι συνθήκες της αγοράς εργασίας, η κατάσταση της επιχείρησης και το συμφέρον της εθνικής οικονομίας; και

β) Σε περίπτωση αρνητικής απάντησης στο πρώτο ερώτημα, εθνική διάταξη με το προαναφερθέν περιεχόμενο είναι συμβατή με τις ως άνω διατάξεις του πρωτογενούς και παράγωγου ενωσιακού δικαίου, εφόσον συντρέχουν σοβαροί, κοινωνικοί λόγοι, όπως οξεία οικονομική κρίση και καλπάζουσα ανεργία;

III. Η προδικαστική κρίση του κοινοτικού δικαστή υπό το φως της τελεολογικής ερμηνείας του πρωτογενούς και του παράγωγου δικαίου της ΕΕ

Στο νομικό δίλημμα του ελληνικού Ανώτατου Ακυρωτικού επιχειρεί να απαντήσει ο ενωσιακός δικαστής, εξετάζοντας αρχικά τον σκοπό²⁷ της ερμηνευόμενης Οδηγίας και διαπιστώνοντας ότι αυτός συνίσταται στην αναβάθμιση της προστασίας των εργαζομένων από μονομερείς εργοδοτικές ενέργειες, σε περίπτωση ομαδικών απολύσεων, στη διεξαγωγή διαβουλεύσεων με τους εκπροσώπους των εργαζομένων και στην έγγραφη κοινοποίηση των διαβουλεύσεων στην αρμόδια δημόσια αρχή από

αφού λάβει υπόψη τα στοιχεία του φακέλου και συνεκτιμήσει τις συνθήκες της αγοράς εργασίας, την κατάσταση της επιχείρησης καθώς και το συμφέρον της εθνικής οικονομίας, μπορεί είτε να παρατείνει για είκοσι ακόμη ημέρες τις διαβουλεύσεις ύστερα από αίτηση ενός των ενδιαφερομένων μερών, είτε να μην εγκρίνει την πραγματοποίηση του συνόλου ή μέρους των σχεδιαζόμενων απολύσεων. Πριν από την έκδοση της παραπάνω απόφασης ο Νομάρχης ή ο [υπουργός], μπορούν να ζητούν τη γνώμη της Επιτροπής Υπουργείου Εργασίας ή του Ανώτατου Συμβουλίου Εργασίας, αντίστοιχα. Τα γνωμοδοτικά αυτά όργανα, ο Νομάρχης ή ο [υπουργός], μπορούν να καλούν και να ακούσουν τόσο τους κατά το άρθρο 4 εκπροσώπους των εργαζομένων και τον ενδιαφερόμενο εργοδότη, όσο και πρόσωπα που διαθέτουν ειδικές γνώσεις πάνω σε επί μέρους τεχνικά θέματα...». Βλ., επίσης, και άρθρο 6 παρ. 1 του Ν. 1387/1983, «ομαδικές απολύσεις που γίνονται κατά παράβαση των διατάξεων του νόμου αυτού είναι άκυρες».

27. Η Οδηγία επιβάλλει κοινές διατάξεις για όλα τα κράτη μέλη και εμποδίζει τις πολυεθνικές επιχειρήσεις να επωφελούνται από τις διαφορές μεταξύ των εθνικών νομοθετικών κειμένων. Βλ. αιτιολογική σκ. 2 της Οδηγίας: «Επιβάλλεται η ενίσχυση της προστασίας των εργαζομένων σε περίπτωση ομαδικών απολύσεων, λαμβανομένης υπόψη της ανάγκης ισόρροπης οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης εντός της Κοινότητας». Βλ. επίσης και Αρμ, 2/2017, σ. 331 επ. τις παρατηρήσεις της Α. ΓΑΡΑΝΤΖΙΩΤΗ για την απόφαση του ΔΕΕ.

τον εργοδότη, για την αντιμετώπιση προβλημάτων²⁸. Ωστόσο, υπογραμμίζει ότι η εν λόγω Οδηγία δεν διευκρινίζει ποιες συνθήκες πρέπει να «ενεργοποιούν» τον σχεδιασμό των ομαδικών απολύσεων, με αποτέλεσμα το «κενό» αυτό να χαρίζει στον εργοδότη το «προνόμιο» - ελευθερία να επιλέξει, κατά την κρίση του, εάν και πότε θα προβεί σε ομαδικές απολύσεις.

Ως εκ τούτου, ο καθορισμός των ουσιαστικών προϋποθέσεων, από τις οποίες εξαρτάται, κατά περίπτωση, η ευχέρεια του εργοδότη να προβαίνει σε ομαδικές απολύσεις, δεν προκύπτει a priori από την Οδηγία 98/59/ΕΚ, αλλά εμπίπτει στην αρμοδιότητα των κρατών μελών²⁹. Η Οδηγία αυτή δεν μπορεί καταρχήν να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση, η οποία παρέχει σε δημόσια αρχή την εξουσία να απαγορεύσει ομαδικές απολύσεις, λαμβανομένων υπόψη συγκεκριμένων αντικειμενικών - ουσιαστικών κριτηρίων. Στην εξαιρετική περίπτωση που γινόταν δεκτό το ασύμβατο Οδηγίας - εθνικής ρύθμισης εξ αρχής, μια τέτοια εθνική ρύθμιση, λόγω των επιμέρους προβλέψεών της ή του τρόπου εφαρμογής της από την αρμόδια δημόσια αρχή, θα καθιστούσε άνευ πρακτικής αποτελεσματικότητας τις διατάξεις των άρθρων 2 έως 4 της Οδηγίας 98/59/ΕΚ. Λογικό επακόλουθο είναι ότι ένα κράτος μέλος δεν μπορεί να θεσπίζει εθνικό μέτρο που εγγυάται υψηλότερο επίπεδο προστασίας των εργασιακών δικαιωμάτων επί ομαδικών απολύσεων, πλην όμως «απομειώνει» την πρακτική δύναμη των ανωτέρω άρθρων της Οδηγίας και εκμηδενίζει το δικαίωμα των εργοδοτών να πραγματοποιούν ομαδικές απολύσεις³⁰.

Υπό αυτά τα δεδομένα, ο κοινοτικός δικαστής φρονεί ότι το ΣΤΕ είναι μόνο αρμόδιο να αποφανθεί, λόγω των εισφερόμενων σε αυτό στοιχείων, επί της ουσίας της, εκκρεμούς ενώπιόν του, διαφοράς³¹, εάν η αρμόδια δημόσια αρχή, που πρόκειται να αξιολογήσει το σχέδιο των ομαδικών απολύσεων που της γνωστοποιείται, λαμβάνει υπόψη τα κριτήρια που ορίζει ο εθνικός νομοθέτης με τέτοιο τρόπο, ώστε να αποκλείει την εργοδοτική δυνατότητα πραγματοποίησης ομαδικών απολύσεων.

Στη συνέχεια, ερευνώντας τη συμβατότητα της εφαρμοστέας νομοθετικής ρύθμισης του ελληνικού εργατικού δικαίου με το άρθρο 49 ΣΛΕΕ, το ΔΕΕ επισημαίνει ότι μια νομοθετική πρόβλεψη κράτους μέλους (άρθρο 5 παρ. 3 Ν. 1387/1983), παρέχουσα στη διοικητική αρχή εξουσία

28. Βλ. ΔΕΕ C-201/15, ό.π., σκ. 40 που επικαλείται τα άρθρα 3 και 4 της Οδηγίας.

29. Ibid, σκ. 33, το ίδιο επεσήμανε ο Γεν. Εισαγγελέας με το σημ. 30 των Προτάσεών του (δημοσιευμένες σε ΕΕργΔ, 2016, σ. 606).

30. Ibid, σκ. 37 και Ε. ΚΟΥΡΟΥΒΑΝΗ, Παρατηρήσεις στην, εξεταζόμενη στην παρούσα, απόφαση του ΔΕΕ, ΕΕΕυρΔ, 4/2016, σ. 466.

31. Ibid, σκ. 39 και 43.

εναντίωσης στις ομαδικές απολύσεις, βάσει των συνθηκών της αγοράς εργασίας, της κατάστασης της επιχείρησης και του συμφέροντος της εθνικής οικονομίας, μπορεί να αποθαρρύνει σημαντικά την έναρξη επιχειρηματικής δραστηριότητας άλλων κρατών μελών στο συγκεκριμένο κράτος μέλος, ενισχύοντας τον φόβο τους να παρακωλυθεί η δυνατότητα και αλλοδαπών επιχειρήσεων να διακόψουν, αν παραστεί ανάγκη, τη δραστηριότητα της εγκατάστασής τους και τις συμβάσεις εργασίας του προσωπικού τους³².

Με γνώμονα αυτές τις σκέψεις, το Δικαστήριο του Λουξεμβούργου δέχεται ότι δεν αντιτίθεται, καταρχήν, ένα ρυθμιστικό πλαίσιο προϋποθέσεων πραγματοποίησης ομαδικών απολύσεων, ούτε στο πρωτογενές [άρθρα 49 και 63³³ (ελευθερία κυκλοφορίας κεφαλαίων) ΣΛΕΕ, άρθρο 16 Χάρτη] ούτε στο δευτερογενές δίκαιο (Οδηγία 98/59/ΕΚ), με το επιχείρημα ότι δεν συνεπάγεται ως, εκ της φύσης του, τον αποκλεισμό της επιχειρηματικής ελευθερίας του εργοδότη να υλοποιεί σχέδιο ομαδικών απολύσεων αλλά στοχεύει μόνο στη ρύθμιση αυτής της δυνατότητας³⁴. Επομένως, δεδομένης κυρίως της έλλειψης κανόνων της Ένωσης που να αποτρέπουν τέτοιες απολύσεις, πέραν των σχετικών με την πληροφόρηση και τη διαβούλευση κανόνων της Οδηγίας 98/59/ΕΚ, ο μηχανισμός διοικητικής παρέμβασης και ελέγχου των ομαδικών απολύσεων του Ν. 1387/1983 χαρακτηρίζεται, από το ΔΕΕ, ικανός να συμβάλει στην ενίσχυση της αποτελεσματικής προστασίας των εργαζομένων, άρα αναγκαίος να διασφαλίσει την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού γενικού ενδιαφέροντος – δηλαδή την προστασία της εργασιακής απασχόλησης – που προωθεί και η Οδηγία, χωρίς να προσκρούει στην αρχή της αναλογικότητας³⁵.

Από την άλλη, ο περιορισμός της ελευθερίας εγκατάστασης επιτρέπεται μόνο όταν τον επιβάλλουν κοινωνικοί λόγοι γενικού συμφέροντος³⁶. Ερμηνεύοντας τα κριτήρια που όρισε ο Έλληνας νομοθέτης για τη διοικητική

έγκριση ή απόρριψη των σχεδιαζόμενων ομαδικών απολύσεων, όπως ρητά αναφέρονται στο άρθρο 5 παρ. 3 Ν. 1387/1983, το ΔΕΕ αποφαινεται ότι ειδικά οι συνθήκες της αγοράς εργασίας και η κατάσταση της επιχείρησης, αν και, εκ πρώτης όψews, φαίνεται να αφορούν μόνο τον εργοδότη, ουσιαστικά, σχετίζονται με την προστασία των εργαζομένων³⁷ και αποτελούν, καταρχήν, θεμιτούς σκοπούς γενικού συμφέροντος, ικανοποιώντας τις επιταγές της αρχής της αναλογικότητας.

Σημειώνεται, όμως, εύστοχα από το ΔΕΕ ότι η γενική, αόριστη και ασαφής διατύπωση (ονομαστική μόνο αναφορά) των κριτηρίων στο άρθρο 5 παρ. 3 Ν. 1387/83, χωρίς περαιτέρω εξειδίκευση των αντικειμενικών προϋποθέσεων άσκησης της εξουσίας εναντίωσης της διοικητικής αρχής, ενισχύει τον κίνδυνο αυθαίρετης άσκησης της επιχειρηματικής ελευθερίας. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι δημιουργείται ένα ευρύτατο πεδίο εκτίμησης της διοίκησης, εντός του οποίου η δημόσια αρχή εντάσσει απεριόριστες

37. Ibid, σκ. 98, 73-77, όπου γίνεται παραπομπή σε διατάξεις της ΣΛΕΕ για να καταστεί σαφές ότι η κοινωνική προστασία των εργαζομένων ανάγεται σε πρωταρχικό στόχο του ενωσιακού δικαίου και λειτουργεί ως ερμηνευτικό εργαλείο των εκάστοτε εθνικών νομοθετικών ρυθμίσεων των κρατών μελών. Ειδικότερα, βλ. άρθρο 151 ΣΛΕΕ: «Η Ένωση και τα κράτη μέλη, έχοντας υπόψη τη θεμελιώδη κοινωνικά δικαιώματα όπως αυτά που ορίζονται στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη που υπογράφηκε στο Τορίνο στις 18 Οκτωβρίου 1961, και στον Κοινωνικό Χάρτη των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων των Εργαζομένων του 1989, έχουν ως στόχο την προώθηση της απασχόλησης, τη βελτίωση των διαβίωσης και εργασίας, ώστε να καταστήσουν δυνατή την εναρμόνισή τους με παράλληλη διατήρηση της προόδου, την κατάλληλη κοινωνική προστασία, τον κοινωνικό διάλογο και την ανάπτυξη των ανθρώπινων πόρων που θα επιτρέψουν ένα υψηλό και διαρκές επίπεδο απασχόλησης και την καταπολέμηση του αποκλεισμού. Προς τούτο, η Ένωση και τα κράτη μέλη εφαρμόζουν μέτρα στα οποία λαμβάνεται υπόψη η ποικιλομορφία των εθνικών πρακτικών, ιδιαίτερος στον τομέα των συμβατικών σχέσεων, καθώς και η ανάγκη να διατηρηθεί η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας της Ένωσης. Φρονούν ότι η εξέλιξη αυτή θα προκύψει όχι μόνον από τη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς, η οποία θα διευκολύνει την εναρμόνιση των κοινωνικών συστημάτων, αλλά και από τις διαδικασίες που θεσπίζουν οι Συνθήκες, και από την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων», άρθρο 147 ΣΛΕΕ: «1. Η Ένωση συμβάλλει στην επίτευξη υψηλού επιπέδου απασχόλησης ενθαρρύνοντας την συνεργασία μεταξύ κρατών μελών, υποστηρίζοντας και, εάν χρειάζεται, συμπληρώνοντας τη δράση τους. Ενεργώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, σέβεται τις αρμοδιότητες των κρατών μελών. 2. Ο στόχος υψηλού επιπέδου απασχόλησης λαμβάνεται υπόψη κατά τη χάραξη και την εφαρμογή των πολιτικών και δραστηριοτήτων της Ένωσης», και άρθρο 9 ΣΛΕΕ: «Κατά τον καθορισμό και την εφαρμογή των πολιτικών και των δράσεων της, η Ένωση συνεκτιμά τις απαιτήσεις που συνδέονται με την προαγωγή υψηλού επιπέδου απασχόλησης, με τη διασφάλιση της κατάλληλης κοινωνικής προστασίας, με την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού καθώς και με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης, κατάρτισης και προστασίας της ανθρώπινης υγείας».

32. Ibid, σκ. 45-56.

33. Αρμ, 2/2017, σ. 332, Παρατηρήσεις για την προδικαστική απόφαση της Α. ΓΑΡΑΝΤΖΙΩΤΗ και ΔΕΕ C-201/15, ό.π., σκ. 58-59 και Προτάσεις του Γεν. Εισαγγελέα N. Wahl, ECLI:EU:C:2016:429, σημ. 43: τόσο το ΔΕΕ όσο και ο Γεν. Εισαγγελέας αποκλείουν την εξέταση τυχόν παραβίασης της ελευθερίας κυκλοφορίας κεφαλαίων του άρθρου 63 ΣΛΕΕ, κρίνοντας αμφότεροι ότι η επίκληση της εν λόγω παραβίασης δεν τεκμηριώνεται από την ΑΓΕΤ ΗΡΑΚΛΗΣ και σε κάθε περίπτωση η εν λόγω ελευθερία περιορίζεται δευτερευόντως ως απόρροια του περιορισμού ελευθερίας εγκατάστασης του άρθρου 49 ΣΛΕΕ. Γι' αυτό τον λόγο, εξετάζεται μόνο η ύπαρξη συμβατότητας της εθνικής νομοθετικής διάταξης ως προς το άρθρο 49 ΣΛΕΕ.

34. ΔΕΕ C-201/15, ό.π., σκ. 83, 87-88.

35. Ibid, σκ. 92-94.

36. Ibid, σκ. 61, η οποία επαναλαμβάνεται και στη ΣτΕ 1786/2019, σκ. 10.

και απροσδιόριστες περιπτώσεις. Κατά συνέπεια, είναι αντικειμενικά αδύνατο να καταστούν διακριτά τα όρια άσκησης της διακριτικής ευχέρειας της δημόσιας αρχής να εγκρίνει ή να απορρίπτει ομαδικές απολύσεις και κατ' επέκταση δυσχεραίνεται ο δικαστικός έλεγχος της νομιμότητας ή καταχρηστικότητας της τυχόν άρνησης έγκρισης³⁸. Τονίζεται, γι' αυτόν τον λόγο, ότι η ανωτέρω εθνική νομοθετική ρύθμιση παραβιάζει το άρθρο 49 ΣΛΕΕ, την αρχή της αναλογικότητας³⁹ και το άρθρο 16 του Χάρτη.

Αντίθετα, το κριτήριο του συμφέροντος της εθνικής οικονομίας δεν δικαιολογεί τον περιορισμό της θεμελιώδους ελευθερίας εγκατάστασης που κατοχυρώνεται από το άρθρο 49 ΣΛΕΕ, διότι επικεντρώνεται στην πραγμάτωση οικονομικών και μόνο σκοπών⁴⁰.

Ως προ δε το τελευταίο ερώτημα του ΣΤΕ, το ΔΕΕ απαντά ότι η βαθιά οικονομική δυσπραγία κράτους μέλους, σε συνδυασμό με την αλματώδη αύξηση της ανεργίας, σε καμία περίπτωση δεν δικαιολογεί περιορισμό της πρακτικής εφαρμογής της επίμαχης Οδηγίας, πόσω μάλλον περιορισμό της ελευθερίας εγκατάστασης. Συνεπώς, ακόμη κι αν κράτος μέλος ταλανίζεται από δυσεπίλυτα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα όπως τα προαναφερόμενα, δεν συγχωρείται η εφαρμογή εθνικής νομοθετικής ρύθμισης που αντιβαίνει στο ενωσιακό δίκαιο⁴¹. Εξάλλου, δεν πρέπει να παραγνωρίζεται ότι τόσο η ΣΛΕΕ όσο και η Οδηγία έχει υπερνομοθετική ισχύ για όλα τα κράτη μέλη και δεν επιτρέπεται παρέκκλιση για κανέναν λόγο από τις διατάξεις της (αρχή υπεροχής του ενωσιακού δικαίου έναντι του δικαίου των κρατών μελών, κατά την οποία κάθε αρμοδίως επιληφθέν εθνικό δικαστήριο υποχρεούται να αφήσει ανεφάρμοστη διάταξη του εσωτερικού δικαίου που δεν εναρμονίζεται αλλά αντιβαίνει σε διάταξη του πρωτογενούς και δευτερογενούς δικαίου. Ο εθνικός κανόνας αν και ανεφάρμοστος στην κύρια δίκη παραμένει σε ισχύ στην εθνική έννομη τάξη, δεν ακυρώ-

νεται ούτε καθίσταται ανυπόστατος).

Από τις σκέψεις αυτές, είναι εμφανές ότι το ΔΕΕ κατάφερε να κρατήσει τη δέουσα ισορροπία μεταξύ της οικονομικής και κοινωνικής φύσης της κοινοτικής Οδηγίας, προτάσσοντας ιδιαίτερα την τελευταία και επιλέγοντας, προς έκπληξη όσων ανέμεναν την απόφασή του, να διαφοροποιηθεί από τον Γεν. Εισαγγελέα⁴². Ταυτόχρονα, στηρίζει όλες τις θέσεις του, επικαλούμενο πάγιους νομολογιακούς κανόνες, θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες, υπενθυμίζοντας ότι κατέχει δικαιωματικά τον ρόλο του θεματοφύλακα των ενωσιακών αξιών, δικαιωμάτων και ελευθεριών των πολιτών όλων των κρατών μελών. Κρίνει σαν εθνικό συνταγματικό δικαστήριο, πετυχαίνοντας να μην υπερβαίνει τα όρια της δικαιοδοσίας του. Επίσης, αντιμετωπίζει αντικειμενικά και ισότιμα την προστασία των εργαζομένων και την επιχειρηματική ελευθερία, χωρίς να προκαλεί ή να οδηγείται σε αυθαίρετες και μεροληπτικές, υπέρ των μισθωτών ή του εργοδότη, αποφάσεις⁴³.

Στον αντίποδα, ο Γεν. Εισαγγελέας, ο οποίος λαμβάνει υπόψη την πάγια νομολογία του ίδιου του ΔΕΕ για να αποφανθεί, διέκρινε αρχικά ότι το άρθρο 5 παρ. 3 του Ν. 1387/83 είναι ευνοϊκότερη ρύθμιση της Οδηγίας γιατί εξαρτά το κύρος των απολύσεων αυτών από τη διοικητική έγκριση⁴⁴. Στη συνέχεια, όμως, καταλήγει στο αντίθετο, και συγχρόνως αντιφατικό, συμπέρασμα, ότι δηλαδή δεν είναι προστατευτικότερη της Οδηγίας αλλά *aliud*, άλλη, «άσχετη», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, ρύθμιση που θα ήταν πιο ευνοϊκή εάν εισήγαγε μεγαλύτερη προθεσμία διαβουλεύσεων⁴⁵. Ολοκληρώνοντας δε την πρότασή του για το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, συμπληρώνει ότι είναι αδιάφορο εάν, εκτός από τα κριτήρια που προβλέπει η εθνική ρύθμιση, συντρέχουν και σοβαροί κοινωνικοί λόγοι – όπως οξεία οικονομική κρίση

38. ΔΕΕ C-201/15, ό.π., σκ. 99, Αρμ, 2/2017, σ. 334, Παρατηρήσεις της Α. ΓΑΡΑΝΤΖΙΩΤΗ για την προδικαστική απόφαση.

39. *Ibid*, σκ. 70, όπου γίνεται επίκληση του άρθρου 52 παρ. 1 του Χάρτη, κατά το οποίο «επιτρέπεται η επιβολή περιορισμών στην άσκηση των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται με αυτόν, υπό την προϋπόθεση ότι οι άνω περιορισμοί προβλέπονται από τον νόμο, δεν θίγουν το ουσιαστικό περιεχόμενο των εν λόγω δικαιωμάτων και ελευθεριών και ότι, τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας, είναι αναγκαίοι και ανταποκρίνονται πραγματικά σε σκοπούς γενικού συμφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση ή στην ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων», με περαιτέρω παραπομπή σε νομολογία.

40. Βλ. για τις ανωτέρω θέσεις ΔΕΕ C-201/15, ό.π., σκ. 72-77, 94-98. Ειδικά, υπέρ της αδυναμίας του οικονομικού σκοπού (συμφέρον εθνικής οικονομίας) να δικαιολογεί περιορισμό θεμελιώδους ελευθερίας της Συνθήκης τάσσεται πρώτα ο Γεν. Εισαγγελέας στις Προτάσεις του, ό.π., σημ. 66.

41. *Ibid*, σκ.105-108.

42. Βλ. Προτάσεις του Γεν. Εισαγγελέα, ό.π., σημ. 73-75 και Αρμ, 2/2017, σ. 335, Παρατηρήσεις της Α. ΓΑΡΑΝΤΖΙΩΤΗ για την προδικαστική απόφαση: Εμφανίζεται αδιάλλακτος και απόλυτα αρνητικός έναντι οιασδήποτε παρέμβασης της διοίκησης σε σχεδιαζόμενες ομαδικές απολύσεις, η οποία κατά την άποψή του μόνο φαινομενικά προστατεύει τους εργαζόμενους και μάλιστα προσωρινά, μέχρι ο εργοδότης να καταστεί αφερέγγυος, ενώ την ίδια στιγμή ισχυρίζεται ότι η επίμαχη εθνική νομοθετική ρύθμιση υπερβαίνει το αναγκαίο μέτρο για την προστασία των εργαζομένων. Σε κάθε περίπτωση, τυχόν συμφωνία του ΔΕΕ με τη γνώμη του Γεν. Εισαγγελέα θα συνεπαγόταν την πλήρη απελευθέρωση των ομαδικών απολύσεων, η οποία αποφεύγεται από τον κοινοτικό δικαστή. Άλλωστε, το ΔΕΕ εντοπίζει το πρόβλημα της ημεδαπής νομοθετικής ρύθμισης στα αόριστα κριτήρια που λαμβάνει υπόψη η διοικητική αρχή για την έγκριση ή απόρριψη του εργοδοτικού σχεδίου των ομαδικών απολύσεων, και όχι στην ύπαρξη του διοικητικού ελέγχου αυτής καθεαυτή.

43. Κ. ΜΠΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, ΕλλΔνη, 2/2017, σ. 652.

44. Βλ. Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα, ό.π., σημ. 25-29.

45. *Ibid*, σημ. 30-32.

και υψηλά ποσοστά ανεργίας⁴⁶. Η αυτοαναίρεση των επιχειρημάτων του Γεν. Εισαγγελέα ενδεχομένως να επηρέασε το ΔΕΕ να μην ασπαστεί την τελική του θέση, όπως κατεξοχήν πράττει, και να απαντήσει θετικά στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα, προβαίνοντας σε υποδειγματική αξιολογική στάθμιση των κοινωνικών δικαιωμάτων των μισθωτών για προστασία των εργασιακών θέσεων τους και της οικονομικής ελευθερίας της επιχείρησης να υλοποιεί σχέδιο ομαδικών απολύσεων. Στο πόρισμα δε αυτό κατέληξε το ΔΕΕ αφού αξιολόγησε τις συνέπειες των απολύσεων στους μισθωτούς.

IV. Οι σκέψεις του ΣτΕ σε πλήρη συμμόρφωση με την προδικαστική απόφαση

Μετά την έκδοση της προδικαστικής απόφασης, το ελληνικό Ανώτατο Ακυρωτικό σε συνεδρίασή του 2 χρόνια αργότερα, τον Νοέμβριο του 2018, αφού προβαίνει σε σύνομη μνεία των προδικαστικών ερωτημάτων που το ίδιο έθεσε ενώπιον του ΔΕΕ (σκ. 4) και των κρίσιμων πραγματικών περιστατικών (σκ. 5), σημειώνει ότι, παρά τη λύση όλων των συμβάσεων εργασίας στο εργοστάσιο της Χαλκίδας, ήδη κατά τον χρόνο συζήτησης της ίδιας υπόθεσης ενώπιόν του, αναγνωρίζει ευθέως ότι η αιτούσα εταιρεία ΑΓΕΤ ΗΡΑΚΛΗΣ «διατηρεί ηθικό⁴⁷ έννομο συμφέρον για την ακύρωση της προσβαλλομένης υπουργικής απόφασης, διότι: α) διαθέτει στην Ελλάδα δύο εργοστάσια σε λειτουργία και ευλόγως ενδιαφέρεται για τη διατήρηση ομαλών σχέσεων με τους εργαζόμενους, και β) κατά την συνεδρίαση του Ανωτάτου Συμβουλίου Εργασίας, ο πρόεδρος του συνδικαλιστικού σωματείου των εργαζομένων της Χαλκίδας κατηγο-

ρησε την εταιρεία ότι «είναι εχθρική προς την κοινωνία της Χαλκίδας»⁴⁸.

Στις σκ. 8-9, το ΣτΕ αναφέρει τη μείζονα πρόταση του δικανικού του συλλογισμού, επαναλαμβάνοντας ουσιαστικά τις εφαρμοστέες διατάξεις τόσο του ενωσιακού (άρθρα 49 ΣΛΕΕ, άρθρα 2, 3, 5 της Οδηγίας 98/59/ΕΚ) όσο και του ελληνικού δικαίου (άρθρα 1, 3, 5, 6 Ν. 1387/1983), όπως ίσχυαν κατά τον χρόνο που ανέκυψε η επίδικη διαφορά (2013-2015). Αμέσως μετά, παραθέτει αυτούσιες ορισμένες σκέψεις⁴⁹ του Δικαστηρίου του Λουξεμβούργου, με κυριότερη, μεταξύ άλλων, ότι δεν αποκλείεται άνευ ετέρου μια εθνική ρύθμιση κράτους μέλους περί διοικητικής έγκρισης ή απόρριψης των, σχεδιαζόμενων από τον εργοδότη, ομαδικών απολύσεων να συμφωνεί με το ενωσιακό δίκαιο και την αρχή της αναλογικότητας. Υπό αυτήν την έννοια, το ΣτΕ ενστερνίζεται τη θέση του ΔΕΕ η οποία έγκειται με λίγα λόγια στο ότι ο παρεμβατικός ρόλος της δημόσιας αρχής μπορεί να λειτουργήσει ως μοχλός προστασίας και διατήρησης των θέσεων εργασίας, ήτοι ως μέσο αποτροπής των ομαδικών απολύσεων. Η παραδοχή αυτή, όμως, τελεί υπό τον όρο, κατά την κρίση του ΔΕΕ, ότι τα κριτήρια άσκησης του διοικητικού ελέγχου των απολύσεων σε ομαδικό επίπεδο, όπως οριοθετούνται από τον εθνικό νομοθέτη του κράτους μέλους, εξυπηρετούν αμιγώς τους κοινωνικούς σκοπούς γενικού συμφέροντος και συγκεκριμένα την προστασία των μισθωτών από αδικαιολόγητες απολύσεις⁵⁰. Τις προϋποθέσεις αυτές δεν πληρούν τα κριτήρια που θέτει ο Έλληνας νομοθέτης στην εφαρμοστέα νομοθετική ρύθμιση του άρθρου 5 παρ. 3 Ν. 1387/1983, λόγω της ελλειπτικής μορφής της, όπως συμπλήρωσε το ΔΕΕ. Λαμβάνοντας λοιπόν υπόψιν τις θέσεις αυτές, το ΣτΕ επανέλαβε ότι το άρθρο 49 ΣΛΕΕ αντιτίθεται σε εθνική νομοθετική ρύθμιση, όπως αυτή του άρθρου 5 παρ. 3 του Ν. 1387/1983, ενώ η οξεία οικονομική κρίση και το ιδιαίτερα υψηλό ποσοστό ανεργίας δεν μπορούν να δικαιολογήσουν περιορισμό της ελευθερίας εγκατάστασης που κατοχυρώνει η ΣΛΕΕ, ακυρώνοντας την, εκδοθείσα βάσει της ως άνω εθνικής ρύθμισης, υπουργική απόφαση και δικαιώνοντας την ΑΓΕΤ ΗΡΑΚΛΗΣ.

V. Η σημασία της προδικαστικής απόφασης για το εργατικό δίκαιο – Η νομοθετική μεταρρύθμιση του δικαίου των ομαδικών απολύσεων

Η προδικαστική κρίση είναι, χωρίς αμφιβολία, κεφαλαιώδους σημασίας για την ελληνική έννομη τάξη, καθώς

46. Ibid, σημ. 33 αλλά και σημ. 79: «...οι κοινωνικοοικονομικές συνέπειες που απορρέουν από τις ομαδικές απολύσεις γίνονται αισθητές σε δεδομένο γεωγραφικό πλαίσιο και κοινωνικό περιβάλλον και όχι σε εθνικό επίπεδο. Δεν υπάρχει κανένας λόγος να θεωρηθεί ότι μια σοβαρή οικονομική κρίση δεν επηρεάζει τις επιχειρήσεις εξίσου, όπως και τους εργαζόμενους».

47. Ε. ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ, Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο 2021-2021: Το έννομο συμφέρον ως προϋπόθεση του παραδεκτού της αίτησης ακύρωσης (9 και 11.11.2020), δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα της, www.prevedourou.gr: Το έννομο συμφέρον είναι ηθικό, όταν η βλάβη δεν συνίσταται σε περιουσιακή ζημία, αλλά αφορά έννοιες μη αποτιμητές σε χρήμα, δηλαδή καταστάσεις που έχουν ηθική αξία για τον αιτούντα. Γενικώς, η προσβολή των συνταγματικών αγαθών της αξιοπρέπειας, της προσωπικότητας και της υγείας συνιστά το περιεχόμενο της ηθικής βλάβης του αιτούντος. Ως ηθική βλάβη νοείται, επομένως, η προσβολή αγαθών όπως είναι η ζωή, η σωματική ακεραιότητα, η ελευθερία, η τιμή, η φήμη, η επαγγελματική πίστη (βλ. ΣτΕ 2712/2005, 1393/2003, 2499/2002, 667/2001). Το ηθικό συμφέρον μπορεί να εξακολουθεί να υπάρχει, καίτοι δεν υφίσταται πλέον υλικό συμφέρον (ΣτΕ 363/1962). Εν προκειμένω, είναι σαφές ότι πλήττεται η επαγγελματική φήμη της ΑΓΕΤ ΗΡΑΚΛΗΣ ως εργοδότης και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου της Χαλκίδας, με σημαντικό ρόλο στην οικονομική δραστηριότητα της περιοχής.

48. Βλ. ΣτΕ 1786/2019, σκ. 6.

49. ΣτΕ 1786/2019, σκ. 10, ΔΕΕ C-201/15, ό.π., σκ. 56, 61, 92-94, 72, 97, 99, 100, 101, 102, 107.

50. Ibid, ΔΕΕ C-201/15, σκ. 61, 92-94 και ειδικότερα βλ. άρθρο 30 του Χάρτη κατά το οποίο κάθε εργαζόμενος έχει δικαίωμα προστασίας έναντι κάθε αδικαιολόγητης απόλυσης, σύμφωνα με το δίκαιο της Ένωσης και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές.

συνέβαλε καθοριστικά στη νομοθετική μεταρρύθμιση του καθεστώτος των ομαδικών απολύσεων στο ελληνικό εθνικό δίκαιο. Πράγματι, με το άρθρο 17 του Νόμου - Συμπληρωματικού Μνημονίου 4472/2017 (ΦΕΚ 74/Α/19.05.2017) «Συνταξιοδοτικές διατάξεις Δημοσίου και τροποποίηση διατάξεων του Ν. 4387/2016, μέτρα εφαρμογής των δημοσιονομικών στόχων και μεταρρυθμίσεων, μέτρα κοινωνικής στήριξης και εργασιακές ρυθμίσεις, Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2018-2021 και λοιπές διατάξεις», που περιλαμβάνει την ψήφιση των απαιτούμενων μέτρων για την ολοκλήρωση της Β' Αξιολόγησης του τρίτου μνημονίου (Αύγουστος 2015 - Αύγουστος 2018), τροποποιείται άρδην η άλλοτε ισχύουσα διαδικασία των ομαδικών απολύσεων, όπως αυτή καθιερωνόταν στο άρθρο 5 του Ν. 1387/1983.

Βέβαια, παρά το γεγονός ότι η αιτιολογική σκέψη του Μνημονίου - Ν. 4472/2017 αναφέρει ρητά την ανωτέρω απόφαση του ΔΕΕ, υπονοώντας, εμμέσως πλην σαφώς, ότι αυτή αποτελεί το έναυσμα για τη ριζική νομοθετική αναμόρφωση του μηχανισμού των ομαδικών απολύσεων, ωστόσο κάτι τέτοιο δεν μοιάζει πειστικό για ορισμένους εκπροσώπους της θεωρίας. Αν δεν υπήρχε η έντονη πίεση των χρηματοπιστωτικών θεσμών, πιθανολογείται βάσιμα ότι δεν θα άλλαζε τόσο ριζικά και γρήγορα το νομοθετικό πλαίσιο των ομαδικών απολύσεων (ίσως μόνο κάποιες επιμέρους λεπτομέρειες, όπως τα κοινωνικά κριτήρια ή ο τρόπος ερμηνείας τους). Με άλλα λόγια, διατυπώθηκε η σκέψη πως η νομοθετική αυτή μεταβολή του δικαίου των ομαδικών απολύσεων υπήρξε απολύτως αναγκαία, προκειμένου να προχωρήσει η αξιολόγηση της εφαρμογής του Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής, οπότε και για τον λόγο αυτό υποστηρίχθηκε ότι επισπεύστηκε η ψήφισή της.

Μεταξύ του ισχύοντος νομοθετικού καθεστώτος περί ομαδικών απολύσεων στην ελληνική έννομη τάξη και των κελευσμάτων των πιστωτών της χώρας, έρχεται να πάρει θέση το ευρωπαϊκό δίκαιο και, πιο συγκεκριμένα, ο κύριος εφαρμοστής αυτού, το ΔΕΕ⁵¹. Ως τρίτος παρατηρητής-κριτής στην ανωτέρω «σχέση-μάχη», το ΔΕΕ παρεμβάλλεται μεταξύ του εθνικού νομοθέτη και του Υπουργού, ερμηνεύοντας υπό το φως του ενωσιακού δικαίου τις εθνικές νομοθετικές ρυθμίσεις των κρατών μελών. Με την προδικαστική του απόφαση-σταθμό της 21.12.2016, η οποία αποτέλεσε δικαιολογημένο αντικείμενο σχολιασμού με πρωτοφανή ενθουσιασμό από τον νομικό κόσμο, ο ενωσιακός δικαστής, απαντώντας τεκμηριωμένα στα εμπεριστατωμένα ερωτήματα του ΣτΕ, εξ αφορμής της εκδίκασης της αίτησης ακύρωσης της ΑΓΕΤ ΗΡΑΚΛΗΣ κατά της αρνητικής υπουργικής απόφασης – δεν ενέκρινε σχέδιο ομαδικών απολύσεων της πρώτης – διαπίστωσε ότι το ανωτέρω εθνικό σύστημα ομαδικών

απολύσεων δεν είναι, *per se*, ασύμβατο⁵² με το ευρωπαϊκό δίκαιο, λόγω εξυπηρέτησης σκοπών επωφελών για τους μισθωτούς. Παρατηρεί όμως ευθεία παραβίαση του πρωτογενούς κοινωτικού δικαίου, ήτοι της ελευθερίας εγκατάστασης και αναγωγικά της επιχειρηματικής ελευθερίας.

Εν τέλει, πολύ σύντομα μετά τη δημοσίευση της απόφασης του ΔΕΕ, ο Έλληνας νομοθέτης ακολούθησε τη λογική της κατάργησης τόσο του υπουργικού «βέτο» – όπως συνηθιζόταν στις περισσότερες περιπτώσεις – όσο και της εν γένει διοικητικής προέγκρισης των ομαδικών απολύσεων, σε περίπτωση ασυμφωνίας του εργοδότη και των εκπροσώπων των μισθωτών κατά τη διάρκεια των διαβουλεύσεων, και δεν επέλεξε την απλή επαναδιατύπωση και εξειδίκευση των κριτηρίων της διοικητικής έγκρισης, την οποία υπέδειξε το ΔΕΕ. Ειδικότερα, ο Ν. 4472/2017, στα σημεία που τροποποιεί τον Ν. 1387/1983, ορίζει ότι το Ανώτατο Συμβούλιο Εργασίας (Α.Σ.Ε.), στο οποίο συστήνεται ειδικό τμήμα ομαδικών απολύσεων και στο οποίο εκπροσωπούνται ισότιμα οι εργοδότες, οι εργαζόμενοι και η Πολιτεία, αντικαθιστά τον Υπουργό Εργασίας και περιορίζεται μόνο σε προληπτικό έλεγχο νομιμότητας της διαδικασίας (άρθρο 5 Ν. 1387/83, όπως ισχύει σήμερα)⁵³.

Συνοπτικά, η νέα διαδικασία για τις ομαδικές απολύσεις, η οποία συμπληρώνεται και αντικαθίσταται προς τον σκοπό εναρμόνισης του εθνικού δικαίου με το ενωσιακό δίκαιο και τις επιταγές της προδικαστικής απόφασης, είναι η ακόλουθη⁵⁴:

- 30 ημέρες η μέγιστη διάρκεια των διαβουλεύσεων μεταξύ των μισθωτών και εργοδότη (παρ. 1 του νέου άρθρου 5).
- Έπειτα, το Πρακτικό Διαβούλευσης κατατίθεται στο Α.Σ.Ε. (παρ. 1).
- Σε περίπτωση συμφωνίας των μερών, οι απολύσεις μπορούν να γίνουν με την πάροδο 10 ημερών από την

52. Ibid. Το ζήτημα αυτό άρχισε να αποτελεί αντικείμενο συζήτησης ήδη από το 2007 και συγκεκριμένα με την απόφαση ΔΕΚ C-270/05, *Athinaiki Chartopoiia*, 15.02.2007, ECLI:EU:C:2007:101 (Αθηναϊκή Χαρτοποιία κατά Λ. Παναγιωτίδη), σκ. 37: «συζητήθηκε επίμονα το ζήτημα της συμβατότητας της προβλεπόμενης στο άρθρο 5 παρ. 3 του Ν. 1387/83 παρέμβασης των αρμόδιων εθνικών αρχών και συγκεκριμένα του Νομάρχη ή του Υπουργού Εργασίας με την Οδηγία 98/59/ΕΚ και με το άρθρο 43 ΕΚ. Το ζήτημα αυτό δεν εθίγη, ωστόσο, με την υπό κρίση αίτηση προδικαστικής απόφασης».

53. Ι. ΣΚΑΝΔΑΛΗΣ, Η μεταβολή του δικαίου των ομαδικών απολύσεων, δημοσιευμένη μελέτη στον ιστότοπο, https://edeka.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=502:ioannis-skandalis-dikigoros-d-n-i-metavoli-tou-dikaiou-ton-omadikon-apolyseon&catid=71:efimerida&lang=el.

54. Ibid.

51. Κ. ΜΠΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, ΕλλΔνη, 2/2017, σ. 650.

κατάθεση του εν λόγω πρακτικού στο Α.Σ.Ε. (παρ. 2).

• Σε περίπτωση διαφωνίας, το Α.Σ.Ε. εκδίδει αιτιολογημένη απόφαση μέσα σε αποκλειστική προθεσμία 10 ημερών από την υποβολή του πρακτικού και ισχύουν τα εξής ενδεχόμενα: (i) Αν αυτή είναι θετική ως προς την τήρηση των υποχρεώσεων, οι απολύσεις ισχύουν 20 ημέρες από την έκδοσή της, (ii) Αν δεν είναι θετική: Το Α.Σ.Ε. μπορεί (α) να παρατείνει⁵⁵ τις διαβουλεύσεις ή (β) να τάξει προθεσμία στον εργοδότη προς εκπλήρωση των υποχρεώσεών του. Μετά το πέρας της παράτασης ή την παρέλευση της προθεσμίας, αν το Α.Σ.Ε., με νέα απόφαση, διαπιστώσει ότι τηρήθηκαν οι υποχρεώσεις του εργοδότη, οι απολύσεις πραγματοποιούνται 20 ημέρες από την έκδοση της απόφασης. Όμως, σε κάθε περίπτωση, οι απολύσεις ισχύουν 60 ημέρες από την (αρχική) κοινοποίηση του πρακτικού διαβούλευσης στο Α.Σ.Ε. (παρ. 3). Συνεπώς, αθροιστικά με τις 30 ημέρες που προβλέπει ο νέος νόμος για τις αρχικές διαβουλεύσεις μεταξύ εργοδότη και εκπροσώπων των εργαζομένων, διαπιστώνεται ότι οι απολύσεις προχωρούν, σε κάθε περίπτωση, μετά την πάροδο 90 ημερών.

• Επίσης, στο άρθρο 3 του Ν. 1387/83 προστέθηκε παρ. 4 με το άρθρο 17 παρ. 1 του Ν. 4472/2017 που προβλέπει ρητά, για πρώτη φορά, τη δυνατότητα (όχι όμως την υποχρέωση) του εργοδότη να προτείνει, στο πλαίσιο των διαβουλεύσεων για τις ομαδικές απολύσεις, «κοινωνικό πλάνο» για τους υπό απόλυση εργαζομένους, δηλαδή μέτρα για την άμβλυνση των συνεπειών των απολύσεων, βάσει των οικονομικών δυνατοτήτων της επιχείρησης (π.χ. διοργάνωση συμβουλευτικών σεμιναρίων από την επιχείρηση για την προώθηση της επανένταξης στην αγορά εργασίας, συμμετοχή της επιχείρησης σε ειδικά προγράμματα του ΟΑΕΔ για την αντιμετώπιση επαπει-

λούμενης ανεργίας των απολυόμενων, επανακατάρτιση, επαναπρόσληψη υπό όρους, αν η επιχείρηση ανακάμψει, κάλυψη κόστους αυτασφάλισης).

• Η επιχείρηση που αποφασίζει να απολύει, αναφέρει επιγραμματικά τους αντικειμενικούς λόγους, τους τρόπους και τα μέσα που αναζήτησε για να αποφύγει τις απολύσεις, τα κριτήρια της επιλογής των μισθωτών προς απόλυση και εκθέτει πώς μια πιθανή αναδιοργάνωσή της ενδέχεται να επηρεάσει όσους θα παραμείνουν στο εργατικό δυναμικό της.

Ουσιαστικά, η νομοθετική αυτή μεταβολή του ελληνικού δικαίου των απολύσεων φαίνεται να ανταποκρίνεται περισσότερο στην Πρόταση του Γεν. Εισαγγελέα του ΔΕΕ, ο οποίος εισηγείται άμεσα την ακαταλληλότητα της προγενέστερης νομοθετικής πρόβλεψης για την επίτευξη του σκοπού προστασίας των μισθωτών – εμμέσως δε την απελευθέρωση των ομαδικών απολύσεων – και λιγότερο στην προδικαστική απόφαση, η οποία υπέδειξε όχι την κατάργηση της υπουργικής έγκρισης ή απόρριψης των απολύσεων αλλά την αντικατάσταση των κοινωνικών κριτηρίων ή του τρόπου ερμηνευτικής προσέγγισής τους.

Το βέβαιο είναι ότι η πολυαναμενόμενη προδικαστική απόφαση κέντρισε το ενδιαφέρον του νομικού κόσμου, κυρίως λόγω της ουσιώδους αντίθεσής της με τις Προτάσεις του Γεν. Εισαγγελέα αλλά και λόγω του γεγονότος ότι το Δικαστήριο του Λουξεμβούργου επέλεξε συνειδητά να προσμετρήσει την, πρωτόγνωρη για τα ευρωπαϊκά δεδομένα, οικονομική κρίση και τα συνακόλουθα διαρκώς αυξανόμενα ποσοστά της ανεργίας⁵⁶. Με αυτή τη στάση και με γνώμονα το πρωτογενές δίκαιο, αποσαφηνίζεται ότι η επιχειρηματική ελευθερία δεν πρέπει να λειτουργεί ως θέσφατο αλλά είναι σκόπιμο να ελέγχεται προς αποτροπή φαινομένων καταστρατήγησής της εις βάρος των μισθωτών.

55. Βλ. σκ. 5, σ. 22 της αιτιολογικής έκθεσης του τροποποιητικού νόμου: «Στην προτεινόμενη διάταξη δεν τίθεται όριο στη χρονική παράταση από το Α.Σ.Ε. των διαβουλεύσεων των μερών. Θα μπορούσε συνεπώς να δημιουργηθεί προβληματισμός ως προς τη συμβατότητά της με την διάταξη της παρ. 3 του άρθρου 4 της Οδηγίας 98/59/ΕΚ, καθώς δεν προσδιορίζεται συγκεκριμένα η χρονική διάρκεια της εν λόγω παρατάσεως, όπως και δεν υφίσταται πρόβλεψη για την υποχρέωση πληροφόρησης του εργοδότη για την παράταση και τους λόγους της παρατάσεως αυτής. Ειδικότερα, η εν λόγω διάταξη της Οδηγίας προβλέπει ότι «Αν η αρχική προθεσμία που προβλέπεται στην παρ. 1, είναι μικρότερη από 60 ημέρες, τα κράτη μέλη δύνανται να παρέχουν στην αρμόδια δημόσια αρχή την ευχέρεια παρατάσεως της αρχικής προθεσμίας μέχρι 60 ημέρες από της κοινοποίησής, εάν υπάρχει κίνδυνος να μην εξευρεθεί λύση στα προβλήματα που δημιουργούνται από τις σχεδιαζόμενες ομαδικές απολύσεις, εντός της αρχικής προθεσμίας. Τα κράτη μέλη δύνανται να παρέχουν στην αρμόδια δημόσια αρχή ευχέρειες μεγαλύτερης παρατάσεως. Ο εργοδότης πρέπει να πληροφορείται την παράταση και τους λόγους της παρατάσεως προ της λήξεως της αρχικής προθεσμίας που προβλέπεται στην παρ. 1».

VI. Κριτικές παρατηρήσεις επί του διοικητικού ελέγχου των ομαδικών απολύσεων με βάση τα κριτήρια του Ν. 1387/1983, όπως ίσχυαν πριν το 2017

Όπως είναι ευρέως γνωστό, οι ομαδικές απολύσεις αφορούν συνήθως έναν μεγάλο αριθμό απασχολούμενων – διαφέρει αναλόγως του συνολικού αριθμού των μισθωτών – και έχουν σημαντικές κοινωνικές επιπτώσεις, τόσο στην αγορά εργασίας όσο και στην οικονομία εν γένει. Επειδή η πραγματοποίηση ομαδικών απολύσεων δεν ενδιαφέρει μόνο τους άμεσα θιγόμενους εργαζόμενους (απολυόμενους) αλλά και το γενικότερο δημόσιο συμφέρον – δεδομένου ότι οι απολύσεις συμβάλλουν

56. Παρατηρήσεις της Α. ΓΑΡΑΝΤΖΙΩΤΗ για την προδικαστική απόφαση σε Αρμ, 2/2017, σ. 335.

στην αύξηση της ανεργίας, εάν δεν εφαρμοστούν από την Πολιτεία και την επιχείρηση πρακτικές επανένταξης των εργαζομένων στην αγορά εργασίας – το ελληνικό δίκαιο είχε λάβει μέτρα προστασίας των εργαζομένων κατά των ομαδικών απολύσεων⁵⁷. Με τον Ν. 1387/1983, έγινε προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στη σχετική κοινοτική Οδηγία 75/129/ΕΟΚ, η οποία τροποποιήθηκε με τη νεότερη Οδηγία 92/56/ΕΟΚ και στη συνέχεια η Οδηγία 98/59/ΕΚ του Συμβουλίου της 20.07.1998 κωδικοποίησε σε ένα ενιαίο κείμενο το περιεχόμενο των δύο προηγούμενων Οδηγιών, οι δε τροποποιήσεις που επέφερε η τελευταία μεταφέρθηκαν στην ελληνική έννομη τάξη με τους Ν. 2736/1999 και 2874/2000.

Ειδικότερα, η εξουσία του Υπουργού Εργασίας στην Ελλάδα να εγκρίνει αλλά και να απαγορεύει – «παγώνει» – ως επί το πλείστον το εργοδοτικό δικαίωμα διενέργειας ομαδικών απολύσεων είναι διοικητική αρμοδιότητα αποφασιστικής σημασίας. Ο έλεγχος αυτός έγκρισης ή απόρριψης των απολύσεων διενεργούνταν για λόγους που δεν αφορούσαν τους μισθωτούς, αλλά τους εργοδότες τους (επιχείρηση ή εκμετάλλευση), ύστερα από συνεκτίμηση των άλλοτε εφαρμοζομένων κριτηρίων, ήτοι: α) των συνθηκών αγοράς εργασίας, β) της κατάστασης της επιχείρησης ή εκμετάλλευσης και γ) του συμφέροντος της εθνικής οικονομίας. Εκφράζει τον παρεμβατικό ρόλο της πολιτικής εξουσίας στην οικονομία. Πρόκειται για μια οιονεί άτυπη υποχρέωση της Πολιτείας προς την κοινωνία να μην επιτρέπει να χάνουν μαζικά οι εργαζόμενοι την εργασία τους, μόνο και μόνο επειδή αυτό επιτάσσουν οι οικονομικές συνθήκες μιας ιδιωτικής επιχείρησης. Αυτή όμως είναι η πραγματική αλήθεια πίσω από την πρόβλεψη της διοικητικής προέγκρισης; Μήπως, παρά την υπουργική άρνηση, προωθούνται ομαδικές απολύσεις υπό τον μανδύα της εθελούσιας εξόδου; Η υπουργική άρνηση λειτουργεί εν τέλει προς το συμφέρον των μισθωτών; Εξυπηρετεί πρακτικά τους εργαζόμενους η παροχή εργασίας εκ μέρους τους σε μια επιχείρηση - απούσα από την οικονομική ζωή της χώρας, δυσλειτουργική και δέσμια των οικονομικών της δυσχερειών και συνεπώς ανίκανη να εκπληρώσει τις συμβατικές της υποχρεώσεις;

Δεν μπορεί να αμφισβητηθεί ότι ο παρεμβατικός αυτός ρόλος της αρμόδιας διοικητικής αρχής, η πραγματική άσκηση της διακριτικής ευχέρειας του Υπουργού υποκρύπτει σκοπιμότητες⁵⁸ που ενδεχομένως παρεκκλίνουν

από την εξυπηρέτηση των συμφερόντων των εργαζομένων. Η διαπίστωση αυτή προκύπτει και από τη νομοθετική «προϊστορία» του ανωτέρω νόμου (ενν. τον Ν. 1387/1983), ήτοι από τον προπολεμικό Ν. 6299/34 και τον Α.Ν. 99/1967, που θεσπίστηκε επί Χούντας. Δεν είναι συνεπώς καθόλου τυχαίο το γεγονός ότι την οριστική νομοθετική κατάργηση της υπουργικής προέγκρισης απαίτησαν, ως μνημονιακό όρο, οι χρηματοπιστωτικοί θεσμοί ως προαπαιτούμενο της Β΄ Αξιολόγησης.

Από την άλλη, υιοθετούνταν η άποψη μερίδας θεωρητικών⁵⁹ που ενστερνίστηκε και η προδικαστική απόφαση, ότι δηλαδή η διοικητική παρέμβαση δεν προσκρούει στο Σύνταγμα ούτε στο ενωσιακό δίκαιο, γιατί αποτελεί ευνοϊκό μέτρο σε σχέση με τις επιταγές της κοινοτικής Οδηγίας 98/59/ΕΚ προς ελάχιστη εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών των κρατών μελών.

Λόγω του συγκεκριμένου απαιτούμενου αριθμού των εργαζομένων, μόνο η μειονότητα των ελληνικών επιχειρήσεων εμπίπτουν στο αντικειμενικό πεδίο εφαρμογής του άρθρου 5 παρ. 3 του Ν. 1387/1983. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι δεν ήταν αναγκαία η νομοθετική μεταρρύθμιση μιας διάταξης που ίσχυε 34 χρόνια και ήταν επιβεβλημένο να προσαρμοστεί στις νέες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες της χώρας.

VII. Συγκριτική επισκόπηση του δικαίου ομαδικών απολύσεων σε επιλεγμένες χώρες: προβλέπεται η απλή ενημέρωση ή η έγκριση της αρμόδιας δημόσιας αρχής για το εργοδοτικό σχέδιο απολύσεων;

Στο πρόσφατο 4ο Έγγραφο Εργασίας του Διεθνούς Οργανισμού Εργασίας, με θέμα «Ο κανονισμός των ομαδικών απολύσεων – Οικονομική λογική και νομική πρακτική», εξηγείται από οικονομική σκοπιά η εφαρμογή διαδικασιών ομαδικών απολύσεων, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι η αγορά εργασίας δεν είναι τέλεια. Χρησιμοποιώντας πληροφορίες για 132 χώρες, οι συντάκτες του Φύλλου Εργασίας εξετάζουν και συγκρίνουν νομικές πρακτικές ομαδικών απολύσεων σε όλο τον κόσμο υπό

57. Βλ. Απ'Εκθ Νόμου-Μνημονίου 4472/2017, σ. 19 επ., πρβλ. Γ. ΛΕΒΕΝΤΗ / Κ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Ατομικό Εργατικό Δίκαιο, 2011, σ. 953 επ.

58. Ν. ΠΑΤΣΟΥΡΑΚΗΣ, Μια σύντομη αναδρομή εξ αφορμής της ΣΤΕ 1786/2019, ΔΕΝ, 76/2020, τχ 1768, σ. 1622, πρβλ. Γ. ΛΕΒΕΝΤΗ / Κ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ό.π., σ. 985, Δ. ΖΕΡΔΕΛΗ, Εργατικό Δίκαιο: Ατομικές Εργασιακές Σχέσεις, 2015, σ. 1131, παρ. 2211: θεωρούνταν από τη συντριπτική πλειοψηφία των θεωρητικών ότι η διοικητική παρέμβαση, η οποία, κατά πάγια πρακτική, ήταν

αρνητική, υπονόμει τις διαβουλεύσεις, μετατρέποντάς την σε τυπική διεκπεραιωτική διαδικασία, χωρίς να συνεκτιμάται η άρνηση των εκπροσώπων των εργαζομένων να συμπράξουν στις διαβουλεύσεις. Για τον λόγο αυτό, είχε διατυπωθεί η θέση ότι η ύπαρξη διοικητικής παρέμβασης, ως προϋπόθεση κύρους των ομαδικών απολύσεων, στερείται συνταγματικού ερείσματος, ως αντίθετη στο άρθρο 5 παρ. 1 Συντ.

59. Ν. ΠΑΤΣΟΥΡΑΚΗΣ, Μια σύντομη αναδρομή εξ αφορμής της ΣΤΕ 1786/2019, ΔΕΝ, 76/2020, τχ 1768, σ. 1622, πρβλ. Δ. ΤΡΑΥΛΟΣ-ΤΖΑΝΕΤΑΤΟΣ, Διακοπή λειτουργίας της επιχείρησης ή εκμετάλλευσης: Επίκαιροι προβληματισμοί, ΕΕργγΔ, 2002, σ. 142, Ν. COUNTOURIS ... [κ.ά.], Report on Collective Dismissals, 2016, σσ. 110-111.

το φως των διεθνών εργασιακών προτύπων. Παρουσιάζονται επίσης τα πορίσματα των διασυνοριακών συγκρίσεων των νομοθετικών ρυθμίσεων διαφόρων χωρών, ως προς τον βαθμό προστασίας των εργαζομένων και το αντίστοιχο κόστος για τους εργοδότες⁶⁰.

Πιο αναλυτικά, μεταξύ των νόμιμων προϋποθέσεων κύρους του δικαίου των ομαδικών απολύσεων, αυτή που εντοπίζεται στη συντριπτική πλειοψηφία των χωρών σε παγκόσμιο επίπεδο είναι, εκτός από την αντίστοιχη ενημέρωση των εκπροσώπων των εργαζομένων, η υποχρέωση ενημέρωσης της αρμόδιας δημόσιας αρχής για την επικείμενη πραγματοποίηση των ομαδικών απολύσεων, τις οποίες ο εργοδότης υλοποιεί για οικονομικούς, τεχνολογικούς, διαρθρωτικούς ή άλλους λόγους. Η προϋπόθεση αυτή απαιτείται να συντρέχει σε 101 χώρες παγκοσμίως. Ως αρμόδιες αρχές που πρέπει να ειδοποιούνται διαφέρουν από χώρα σε χώρα, και συνήθως πρόκειται για το Υπουργείο Εργασίας ή Απασχόλησης, την Επιθεώρηση Εργασίας, δημόσια υπηρεσία απασχόλησης, τον ΟΑΕΔ ή το Ταμείο Κοινωνικής Ασφάλισης⁶¹.

Αντίθετα, μόνο 22⁶² χώρες θέτουν ως προαπαιτούμενο έγκυρων ομαδικών απολύσεων την έγκρισή τους από τις δημόσιες αρχές. Αυτή είναι μια σημαντική αλλαγή συγκριτικά με μερικές δεκαετίες πριν, όταν, για παράδειγμα, περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες προέβλεπαν το εν λόγω προαπαιτούμενο. Από αυτές τις 22 χώρες, σε 7 δεν απαιτείται η τήρηση διαδικασίας ενημέρωσης/διαβούλευσης με εκπροσώπους των εργαζομένων⁶³:

Σε χώρες όπου δεν είναι υποχρεωτική εκ του νόμου η ενημέρωση/διαβούλευση με εκπροσώπους των εργαζομένων, αλλά ο εργοδότης υποχρεούται να ζητήσει από την αρμόδια δημόσια αρχή να εγκρίνει τις απολύσεις, οι πληροφορίες που πρέπει να παρέχονται από τον ίδιο εγγράφως περιλαμβάνουν τους λόγους των απολύσεων⁶⁴.

Σε χώρες όπου η έγκριση των δημοσίων αρχών επιβάλλεται από τον νόμο, ορισμένες αρχές ενδέχεται να έχουν αμιγώς διοικητική αρμοδιότητα έγκρισης ομαδικών απολύσεων (π.χ. Ινδία). Κάποιες από αυτές τις δημόσιες αρχές μπορεί να έχουν σχεδόν απεριόριστη διακριτική ευχέρεια έγκρισης των απολύσεων, η οποία συχνά πρέπει να ασκείται σε σύντομο χρονικό διάστημα προτού η έγκρι-

ση θεωρηθεί ότι χορηγείται αυτόματα (π.χ. Ελλάδα, πριν από τη μεταρρύθμιση του 2017). Σε άλλες περιπτώσεις, εάν επιτευχθεί συμφωνία μεταξύ του εργοδότη και των απασχολούμενων, οι διοικητικές αρχές πρέπει να εγκρίνουν τις ομαδικές απολύσεις⁶⁵.

Η έγκριση των ομαδικών απολύσεων από τις αρμόδιες αρχές αποτελεί επίσης τμήμα του συνολικού χρόνου περάτωσης της διαδικασίας των συλλογικών απολύσεων, που μερικές φορές μπορεί να πραγματοποιείται ταυτόχρονα με τη διαδικασία ενημέρωσης και διαβούλευσης με τους εκπροσώπους των εργαζομένων. Σε περίπτωση που δεν υπάρξει διοικητική έγκριση, οι εργοδότες ενδέχεται να έχουν ακόμη τη δυνατότητα να προβούν σε μια σειρά απολύσεων σε ατομικό επίπεδο, οι οποίες πιθανόν να είναι περισσότερο χρονοβόρες μέχρι να ολοκληρωθούν και να πραγματοποιηθούν, εφόσον η διαδικασία ομαδικών απολύσεων δεν τηρείται, σύμφωνα με τις επιταγές του νόμου⁶⁶.

Ενώ η νομοθεσία πολλών χωρών ορίζει ρητά την υποχρέωση ενημέρωσης μιας αρμόδιας δημόσιας αρχής, σε περίπτωση απολύσεων για οικονομικούς ή παρόμοιους λόγους, αυτό δεν σημαίνει ότι ο ρόλος των αρμόδιων αρχών είναι ισοδύναμος. Πράγματι, ο ακριβής ρόλος της είναι ζήτημα που καθορίζεται από πληθώρα παραγόντων, όπως ποια αρμόδια αρχή πρόκειται να εμπλακεί και ποια είναι η θέση της: αν είναι η Επιθεώρηση Εργασίας ή η Διεύθυνση Απασχόλησης, με αρμοδιότητες κοινωνικής ασφάλισης ή δημόσιας απασχόλησης. Η σχετική αρμόδια αρχή μπορεί επίσης να προσδιοριστεί από τη γεωγραφική έκταση των ομαδικών απολύσεων, ανεξάρτητα από το αν είναι μονοπεριφερειακές ή πολυπεριφερειακές⁶⁷.

Σε ορισμένες έννομες τάξεις, σε συνεννόηση με τις τοπικές υπηρεσίες απασχόλησης και τις συνδικαλιστικές οργανώσεις (ή τους εκπροσώπους των εργαζομένων), οι δημόσιες διοικήσεις μπορούν να αναστείλουν τις ομαδικές απολύσεις για μια δεδομένη χρονική περίοδο, εάν η κατάσταση της αγοράς εργασίας είναι ιδιαίτερα δυσμενής. Τέτοιες αναστολές ενδέχεται να υπόκεινται σε περιορισμούς, προβλεπόμενους από τον αντίστοιχο νόμο. Για παράδειγμα, η αναστολή μπορεί να διαρκέσει έως και 60 ημέρες στην Καμπότζη, 6 μήνες στη Ρωσία, 1 έτος στη Λευκορωσία, ή να μην απαιτείται ορισμένη, εκ του νόμου, χρονική διάρκεια της αναστολής, όπως στη Βενεζουέλα⁶⁸.

Η παρέμβαση των αρμόδιων αρχών μπορεί να περιλαμβάνει: α) την εποπτεία της τήρησης της διαδικασίας ομαδικών απολύσεων, όπως στο Ηνωμένο Βασίλειο, β)

60. INTERNATIONAL LABOUR ORGANISATION (ILO), Working Paper 4, The regulation of Collective Dismissals: Economic rationale and legal practice, 2020, Mariya Aleksynska, Angelika Muller, σ. 1 (Abstract).

61. Ibid, σ. 22.

62. Ibid, σ. 23. Μεταξύ αυτών, ενδεικτικά, παρατίθενται: η Ιταλία, η Ολλανδία, το Μεξικό, το Μαρόκο, η Κολομβία, η Ινδία.

63. Ibid, παρούσας: Αφγανιστάν, Κολομβία, Ονδούρα, Ινδία, Παναμάς, Σρι Λάνκα και Σουδάν.

64. Ibid, σ. 23: λ.χ. Κολομβία, Παναμάς.

65. Βλ. INTERNATIONAL LABOUR ORGANISATION (ILO), ό.π., σ. 24.

66. Ibid.

67. Ibid.

68. Ibid.

τη συστημική και προληπτική επιβεβαίωση της αιτίας διενέργειας των απολύσεων και του βαθμού εξυπηρέτησης ενός γενικού συμφέροντος της οικονομίας, όπως στην Ελλάδα, πριν το 2017, γ) την εξουσία να ζητούν πρόσθετες διαβουλεύσεις, όταν κρίνουν ότι είναι αναγκαίο, π.χ. στην Ολλανδία, δ) την παροχή συνδρομής στα μέρη για την εξεύρεση λύσεων (π.χ. Πορτογαλία), ε) τη δυνατότητα να πραγματοποιούν συμβιβασμούς (π.χ. Περού, Τυνησία). Οι αρμόδιες αρχές συχνά συμμετέχουν άμεσα και προληπτικά σε μια, από κοινού με τον εργοδότη, λήψη κοινωνικών μέτρων για τη μείωση των επιπτώσεων των απολύσεων (π.χ. Γαλλία, όπου ως αρμόδια αρχή είναι η Επιθεώρηση Εργασίας, στην οποία κοινοποιείται το σχέδιο των απολύσεων)⁶⁹.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και ο βαθμός συμμετοχής των δημόσιων αρχών στην εφαρμογή μέτρων που συμβάλλουν στην εξεύρεση εναλλακτικής απασχόλησης, με την παροχή εισοδηματικής στήριξης ή επιδοτήσεων σε εργοδότες για τη διατήρηση εργαζομένων ή τον συνδυασμό εισοδηματικής στήριξης με προγράμματα βραχείας εργασίας ή προσωρινής απόλυσης. Στη Γαλλία, όταν πρόκειται για ένα μεγάλο σχέδιο απολύσεων λόγω μείζονος αναδιάρθρωσης, με σημαντικές τοπικές, οικονομικές επιπτώσεις, οι δημόσιες αρχές μπορούν να μοιράζονται με τις επιχειρήσεις το οικονομικό βάρος του σχεδίου των απολύσεων, χρηματοδοτώντας την επαγγελματική κατάρτιση, μειώνοντας τους φόρους και τις κοινωνικές δαπάνες. Ειδική ομάδα στο Υπουργείο Οικονομικών είναι αρμόδια για τη λήψη των ανωτέρω μέτρων από την έγκαιρη κοινοποίηση στην Επιθεώρηση Εργασίας του σχεδίου απολύσεων⁷⁰.

Ειδικότερα, σύμφωνα με το γαλλικό εργατικό δίκαιο⁷¹, κάθε εργοδότης πρέπει να ειδοποιεί την Επιθεώρηση Εργασίας για κάθε σχέδιο ομαδικών απολύσεων που επηρεάζει τουλάχιστον 10 ή περισσότερους μισθωτούς εντός προθεσμίας 30 ημερών. Σε εταιρείες με λιγότερους από 10 εργαζόμενους, ο εργοδότης ειδοποιεί την Επιθεώρηση Εργασίας το αργότερο εντός 8 ημερών μετά την αποστολή των επιστολών απόλυσης στους απολυμένους εργαζομένους.

Εάν υπάρχουν συνδικαλιστικές ενώσεις των εργαζομένων, πρέπει να κοινοποιείται το σχέδιο απολύσεων στην Επιθεώρηση Εργασίας την επομένη της πρώτης συνάντησης με τους εκπροσώπους των απασχολούμενων. Οι πληροφορίες που παρέχονται στους τελευταίους αποστέλλονται ταυτόχρονα στις περιφερειακές αρχές εργασίας

(«Directe»). Την ίδια ή πριν από την ίδια ημέρα, ο εργοδότης, με προσωπικό τουλάχιστον 50 εργαζομένων και 10 ή περισσότερων επηρεαζόμενων θέσεων εργασίας, πρέπει να γνωστοποιήσει την πρόθεσή του για έναρξη διαπραγματεύσεων, έχουσών ως αντικείμενο κοινωνικό πλάνο («*Plan de sauvegarde de l'emploi*»), με περιεχόμενο όμοιο⁷² με αυτό που θεσπίστηκε με τον Ν. 4472/2017 στο ελληνικό εργατικό δίκαιο.

Σε επιχειρήσεις ή εκμεταλλεύσεις με προσωπικό λιγότερους από 50 εργαζόμενους, οι γαλλικές διοικητικές αρχές έχουν 21 ημέρες για να βεβαιωθούν ότι οι εκπρόσωποι των εργαζομένων έχουν ενημερωθεί και έχει ζητηθεί η γνώμη τους σύμφωνα με τις νομικές διατάξεις και τις συλλογικές συμβάσεις, αλλά και για τυχόν μέτρα για την αποφυγή αναγκαστικών απολύσεων ή την αποτροπή περαιτέρω μείωσης των θέσεων εργασίας και διευκόλυνση της ανακατάταξης των εργαζομένων. Τέλος, οι διοικητικές αρχές πρέπει να ελέγχουν την ορθή εφαρμογή των μέτρων αυτών.

Στη γερμανική έννομη τάξη, βάσει του KSchG⁷³, ήτοι του Νόμου για την προστασία της εργασιακής απασχόλησης, ισχύουν ειδικοί κανόνες για τις ομαδικές απολύσεις, καθώς απαιτείται προηγούμενη ενημέρωση της τοπικής Ομοσπονδιακής Υπηρεσίας Απασχόλησης (*Bundesagentur für Arbeit*), εντός περιόδου 1 έως 30 ημερών, προτού ενημερωθούν οι εργαζόμενοι για την απόλυση. Τυχόν παραβίαση αυτής της νόμιμης υποχρέωσης ειδοποίησης του εργοδότη θα έχει ως αποτέλεσμα την ακυρότητα των απολύσεων. Σε περίπτωση διακοπής λειτουργίας επιχείρησης, η διαδικασία των ομαδικών απολύσεων επιτάσσει επιπλέον τη διαπραγμάτευση ενός κοινωνικού πλάνου (*Sozialplan*) και την προσπάθεια εξισορρόπησης των αντιτιθέμενων συμφερόντων (*Interessenausgleich*) εκ μέρους του εργοδότη με το Συμβούλιο Εργασίας, εάν η επιχείρηση απασχολεί περισσότερους από 20 εργαζόμενους. Άξιο μνείας ότι υπάρχουν ορισμένες οικονομικές και φορολογικές ελαφρύνσεις κατά τη διάρκεια των πρώτων τεσσάρων ετών λειτουργίας μιας επιχείρησης⁷⁴.

Η διαδικασία ισχύει για επιχειρήσεις με 21-59 υπαλλήλους, στις οποίες επιτρεπτές είναι τουλάχιστον 6 απολύσεις, ενώ εφαρμόζεται και σε επιχειρήσεις με προσωπικό

69. Ibid, πρβλ. N. COUNTOURIS ... [κ.ά.], ό.π.

70. INTERNATIONAL LABOUR ORGANISATION (ILO), ό.π., σσ. 24-25.

71. <https://www.eurofound.europa.eu/observatories/emcc/erm/legislation/france-public-authorities-information-and-consultation-on-dismissals>, <https://www.skadden.com/insights/publications/2020/09/questions-and-answers-collective-redundancies>.

72. <https://www.skadden.com/insights/publications/2020/09/questions-and-answers-collective-redundancies>.

73. Kündigungsschutzgesetz (Employment Protection Act: Article 17), δημοσιευμένο στον ιστότοπο: <https://www.eurofound.europa.eu/observatories/emcc/erm/legislation/germany-public-authorities-information-and-consultation-on-dismissals>.

74. Employment Law Overview Germany 2019-2020, Pusch Wahl-ig Workplace Law, πρόσφατη επισκόπηση γερμανικού εργατικού δικαίου, αναρτημένη στην ιστοσελίδα: https://knowledge.leglobal.org/wp-content/uploads/sites/2/LEGlobal-Employment-Law-Overview_Germany_2019-2020.pdf.

60-499 μισθωτούς, οι οποίες προβαίνουν σε περικοπή του μισθολογικού κόστους κατά τουλάχιστον 10% ή σε απολύσεις 26 και άνω απασχολούμενων, καθώς και σε όσες απασχολούν 500 ή περισσότερους εργαζομένους, οι οποίες πραγματοποιούν ομαδικές απολύσεις τουλάχιστον 30 ατόμων.

Οι εργοδότες πρέπει να παρέχουν τις ακόλουθες πληροφορίες στην έγγραφη ειδοποίηση: α) τους λόγους για τις προτεινόμενες απολύσεις, β) τον αριθμό και τις επαγγελματικές ομάδες των προτεινόμενων απολύσεων, γ) το χρονικό πλαίσιο εντός του οποίου πρέπει να πραγματοποιηθούν οι απολύσεις, δ) τις θέσεις που επηρεάζονται, τα κριτήρια επιλογής των απολυτέων, ε) τα κριτήρια υπολογισμού του ποσού των αποζημιώσεων, εάν υπάρχουν. Ένα αντίγραφο αυτής της ειδοποίησης πρέπει επίσης να παρέχει πληροφορίες σχετικά με το φύλο, την ηλικία, το επάγγελμα και την εθνικότητα και να αποδεικνύει ότι η επιλογή του σχεδίου απολύσεων έχει εγκριθεί από το Συμβούλιο Εργασίας.

Η κοινοποίηση προς την Ομοσπονδιακή Υπηρεσία Απασχόλησης δεν είναι υποχρεωτική για μικρές επιχειρήσεις που απασχολούν έως και 20 εργαζόμενους, δημόσια ιδρύματα που δεν επιδιώκουν οικονομικό κερδοσκοπικό συμφέρον, θαλάσσια πλοία και εποχιακού χαρακτήρα επιχειρήσεις (εξαιρουμένων των κατασκευαστικών εταιρειών).

Με παρόμοια συλλογιστική, την εργοδοτική υποχρέωση ειδοποίησης των αρμόδιων δημόσιων Αρχών Απασχόλησης αναγνωρίζει και το ισπανικό δίκαιο. Η διαδικασία ομαδικών απολύσεων ξεκινά με περίοδο διαβούλευσης με τους εκπροσώπους των εργαζομένων, που δεν μπορεί να διαρκέσει περισσότερο από έναν μήνα (15 ημέρες σε επιχειρήσεις με λιγότερους από 50 υπαλλήλους). Αν και τα μέρη υποχρεούνται να διαπραγματευτούν καλόπιστα, αυτό δεν συνεπάγεται την υποχρέωση επίτευξης συμφωνίας για την εφαρμογή του σχεδίου των απολύσεων. Οι Αρχές Απασχόλησης πρέπει επίσης να ενημερώνονται σχετικά με την έναρξη και το αποτέλεσμα της διαδικασίας των απολύσεων.

Εάν τα μέρη δεν καταλήξουν σε συμφωνία κατά τη διάρκεια της περιόδου διαβούλευσης, ο εργοδότης μπορεί να προβεί στις απολύσεις. Εάν συμβεί αυτό, οι εργαζόμενοι δικαιούνται να λάβουν αποζημίωση μισθού 20 ημερών ανά έτος υπηρεσίας έως και 12 μήνες κατ' ανώτατο όριο. Ωστόσο, οι εργαζόμενοι έχουν το δικαίωμα να αμφισβητήσουν το κύρος της απόλυσης ενώπιον των εργατικών δικαστηρίων⁷⁵.

Επιγραμματικά, ομοιότητες μεταξύ του ελληνικού, του γαλλικού, του γερμανικού και του ισπανικού δικαίου

75. <https://cms.law/en/int/expert-guides/cms-expert-guide-to-dismissals/spain>.

εντοπίζονται ως προς τη διαβούλευση των μερών, την ενημέρωση και της αρμόδιας δημόσιας αρχής επί του, προτεινόμενου από τον εργοδότη, σχεδίου των ομαδικών απολύσεων. Βέβαια, η εκάστοτε αρμόδια διοικητική αρχή διαφέρει στο καθένα κράτος μέλος. Κοινό τους στοιχείο αποτελεί, επίσης, η πρόταση του εργοδότη ενός κοινωνικού πλάνου προς άμβλυνση των δυσμενών συνεπειών των ομαδικών απολύσεων για τους εργαζόμενους, με τη διαφορά ότι στη Γαλλία και τη Γερμανία είναι υποχρεωμένος ο εργοδότης να το θέσει προς διαπραγμάτευση, ενώ στην Ελλάδα, προς το παρόν, προβλέπεται ως δυνατότητα, στη δε Ισπανία δεν υπάρχει τέτοια σχετική πρόβλεψη αλλά, ως αντιστάθμισμα, αναγνωρίζεται ρητά το δικαίωμα στους εργαζόμενους να προσβάλλουν το κύρος των ομαδικών απολύσεων στο εργατικό δικαστήριο. Τέλος, είναι εμφανείς οι διαφοροποιήσεις και ως προς το εύρος των επιχειρήσεων, οι οποίες εμπίπτουν στο υποκειμενικό πεδίο εφαρμογής του νόμου περί ομαδικών απολύσεων της καθεμιάς χώρας (ιδίως ως προς το ποσοστό των απολυτέων σε συνάρτηση με τον συνολικό αριθμό απασχολούμενων).

VIII. Η διττή σημασία της απόφασης ΣΤΕ 1786/2019 εν είδει συμπεράσματος

Το σκεπτικό του ενωσιακού δικαστή διαμόρφωσε το δι-ατακτικό του ελληνικού Ανώτατου Ακυρωτικού, το οποίο συνιστά, χωρίς αμφιβολία, σαφή απόδειξη της δεσμευτικότητας των αποφάσεων του ΔΕΕ για τον εθνικό δικαστή. Αξίζει να σημειωθεί ότι η εν λόγω δικαστική απόφαση του ΣΤΕ, ακυρώνοντας τη σχετική απόφαση του Υπουργού, η οποία δεν ενέκρινε το σχέδιο των ομαδικών απολύσεων σε εργοστάσιο της ΑΓΕΤ ΗΡΑΚΛΗΣ, θα αποτελέσει οδοδείκτη και παράδειγμα προς μίμηση, ώστε τόσο τα ελληνικά δικαστήρια όσο και τα δικαστήρια των άλλων κρατών μελών να μην διστάζουν να απευθυνθούν στο Δικαστήριο του Λουξεμβούργου και να αντιλαμβάνονται την ανάγκη υποβολής προδικαστικού ερωτήματος⁷⁶.

Η αναγνώριση της υποχρέωσης του εθνικού δικαστή

76. Βλ. ΑΠ 1541/2011, δημοσιευμένη στον ιστότοπο www.arei.org.gr, η οποία είχε επικριθεί έντονα διότι είχε απορρίψει αίτημα της αναίρεσέουσας για υποβολή προδικαστικού ερωτήματος στο ΔΕΕ, για το ίδιο ζήτημα το οποίο θίγει η παρούσα (συμβατότητα του άρθρου 5 παρ. 3 Ν. 1387/1983, ως προς τη διοικητική παρέμβαση στο εργοδοτικό σχέδιο των ομαδικών απολύσεων, με την κοινοτική Οδηγία 75/129), με το επιχείρημα ότι: «Το αίτημα αυτό είναι απορριπτέο, καθόσον, κατά την κρίση του δικαστηρίου, δεν συντρέχουν οι προς τούτο προϋποθέσεις, που τίθενται από το άρθρο 234 της Συνθήκης, για "προδικαστική παραπομπή", δοθέντος ότι τόσο στη διάταξη αυτή όσο και στην αντίστοιχη της άνω Κοινοτικής Οδηγίας, δεν υπάρχει ασάφεια, σχετική με τη ρύθμιση της επίδικης έννομης σχέσης και, επομένως, δεν ανακύπτει ζήτημα ερμηνείας της κοινοτικής αυτής διατάξεως».

Ανώτατου Δικαστηρίου να αιτηθεί τη συνδρομή του ενωσιακού δικαστή αποτελεί εχέγγυο της ασφάλειας δικαίου, της ενοποιημένης αγοράς καθώς και της ενιαίας, ομοιόμορφης και αποτελεσματικής εφαρμογής των κανόνων του κοινοτικού δικαίου. Ταυτόχρονα, η ερμηνεία του εσωτερικού εργατικού δικαίου υπό το φως των Συνθηκών και του παράγωγου κοινοτικού δικαίου μπορεί να οδηγήσει σε ρηξικέλευθες νομοθετικές μεταρρυθμίσεις στο δίκαιο του κράτους μέλους, με τις οποίες επιδιώκεται η διόρθωση κακοτεχνιών του νόμου, η αποφυγή γραφειοκρατικών διαδικασιών και, πρωτίστως, η ισότιμη προστασία των αντιτιθέμενων συμφερόντων και δικαιωμάτων μισθωτών και επιχειρήσεων. Όσον αφορά τον κανονιστικό πυρήνα του εργατικού δικαίου, η πρόκληση για τον Έλληνα νομοθέτη είναι να θεσπίσει εκείνες τις διατάξεις οι οποίες δεν θα παραγκωνίζουν τις ελευθερίες των εργαζομένων αλλά ούτε θα υποσκάπτουν τις επιχειρηματικές ελευθερίες⁷⁷.

77. Βλ. όμως και ενδιαφέρουσα άποψη του Α. ΚΑΖΑΚΟΥ, Απολύσεις για οικονομικοτεχνικούς λόγους και επιχειρηματικός κίνδυνος, Νόμιμοι περιορισμοί των απολύσεων για οικονομικοτεχνικούς λόγους και δικαστικός έλεγχος, ΕΕργΔ, 71/2012, σ. 1293 επ. και υποσημ. 15, σύμφωνα με τον οποίο, τόσο το κράτος όσο και το εργατικό δίκαιο πρέπει να προσβλέπουν στη διασφάλιση των δικαιωμάτων των εργαζομένων, διότι αυτό επιτάσσεται από τα άρθρα 22 παρ. 1 και 2 Συντ. από την έννοια του κοινωνικού κράτους και από τον ίδιο τον ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα του εργατικού δικαίου που απονέμει δικαιώματα στους εργαζομέ-

Παρά το γεγονός ότι η τροποποίηση του νομοθετικού πλαισίου στο ελληνικό δίκαιο των ομαδικών απολύσεων το 2017 προηγήθηκε χρονικά της έκδοσης της απόφασης της υπ' αριθ. 1786/2019 του ΣΤΕ, εντούτοις η τελευταία αυτή απόφαση συνιστά σπουδαία νομολογιακή αναφορά σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, διότι προωθεί τη διασυννοριακή δικαστική συνεργασία, μέσω της οποίας καθίσταται δυνατή η αντιμετώπιση περίπλοκων νομικών ζητημάτων. Ως εκ τούτου, γίνεται κατανοητό ότι η αναμόρφωση των εθνικών δικαίων των κρατών μελών ανάγεται σε ύψιστης σημασίας νομοθετική πρωτοβουλία ώστε, αφενός, να ικανοποιούνται οι ολοένα αυξανόμενες κοινωνικές και οικονομικές ανάγκες, αφετέρου, να επιτυγχάνεται η εναρμόνιση του εκάστοτε εθνικού δικαίου με την αρχή της αναλογικότητας, της αποτελεσματικότητας και της ομοιομορφίας των ενωσιακών κανόνων, με απώτερο σκοπό τη δημιουργία μιας ευρύτερης πρότυπης κοινωνίας δικαίου.

νους, ενάντια στην καταχρηστική εργοδοτική εξουσία. Προσθέτει δε ότι: «*Ακόμη (όμως) και χωρίς (συνταγματικά) αξιολογική προτεραιότητα των δικαιωμάτων του εργαζομένου έναντι της επιχειρηματικής ελευθερίας, η πρακτική εναρμόνιση των συγκρουόμενων δικαιωμάτων και ελευθεριών εργαζόμενων και εργοδοτών οδηγεί σε εύλογους περιορισμούς της επιχειρηματικής ελευθερίας έναντι του δικαιώματος της εργασίας*».

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΕ

I. Επικαιρότητα ΕΕ

Επιμ.: Μαλαματή Δ. Ζάχου, Έλλη Τσιτσιπά

I. ΘΕΣΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

► Brexit – Δηλώσεις του αντιπροέδρου Ξεφόνιτς στον Τύπο μετά τη συνεδρίαση της μεικτής επιτροπής της συμφωνίας αποχώρησης (21.02.2022)

αποχώρηση – συμφωνία εμπορίου και συνεργασίας ΕΕ-Ηνωμένου Βασιλείου – εταιρική σχέση ΕΕ-Ηνωμένου Βασιλείου – συμβούλιο συνεργασίας ΕΕ-Ηνωμένου Βασιλείου – μεικτή επιτροπή της συμφωνίας αποχώρησης

Στις 21 Φεβρουαρίου 2022, έλαβε χώρα η ένατη συνάντηση της μεικτής επιτροπής ΕΕ-Ηνωμένου Βασιλείου για την εφαρμογή της συμφωνίας αποχώρησης, μετά το πέρας της οποίας ο αντιπρόεδρος, κ. Ξεφόνιτς, προέβη σε δηλώσεις στον Τύπο.

Με τις δηλώσεις του επεσήμανε ότι η συνάντηση ήταν μια καλή ευκαιρία να αξιολογηθεί η τρέχουσα κατάσταση, δεδομένων των εξελίξεων μετά την τελευταία συνεδρίαση της μεικτής επιτροπής, η οποία έλαβε χώρα πριν οκτώ μήνες. Στο πλαίσιο της συνάντησης αυτής, η Επιτροπή παρουσίασε μια ισχυρή δέσμη εκτεταμένων, αποτελεσματικών και βιώσιμων λύσεων με βασικό σκοπό να ωφεληθούν οι πολίτες και οι επιχειρήσεις της Βόρειας Ιρλανδίας. Η Επιτροπή έδωσε επίσης αποτελέσματα στον τομέα των φαρμάκων, καταθέτοντας νομοθετικές προτάσεις για να διασφαλίσει ότι όλοι στη Βόρεια Ιρλανδία θα έχουν πρόσβαση στα ίδια φάρμακα την ίδια στιγμή όπως και στο υπόλοιπο Ηνωμένο Βασίλειο.

Δήλωσε επίσης ότι βασικός στόχος είναι να παρασχεθεί στη Βόρεια Ιρλανδία και σε όλους τους ενδιαφερόμενους επί τόπου σταθερότητα, προβλεψιμότητα και ευκαιρίες, που απορρέουν από το Πρωτόκολλο. Σε τελική ανάλυση, αυτός είναι ο μόνος τρόπος για να προστατευθούν τα με κόπο κερδισμένα οφέλη της Συμφωνίας της Μεγάλης Παρασκευής (Μπέλφαστ) σε όλες τις διαστάσεις της, αποφεύγοντας παράλληλα «σκληρά» σύνορα στο νησί της Ιρλανδίας και ελαχιστοποιώντας τις διαταραχές που θα προκαλέσει το Brexit, χωρίς να διακυβεύεται η ακεραιότητα της ενιαίας αγοράς της ΕΕ.

Διακήρυξε ότι με τη Λιζ Τρας, Υπουργό Εξωτερικών του Ηνωμένου Βασιλείου, είναι αποφασισμένοι να εξεύρουν βιώσιμες λύσεις προς όφελος της Βόρειας Ιρλανδίας. Επιπλέον, η ομάδα του θα συνεχίσει να εργάζεται με όλες τις δυνάμεις για τα εκκρεμή ζητήματα στο πλαίσιο του Πρωτοκόλλου, ενώ θα αξιοποιήσει ιδιαίτερα τις εκτεταμένες λύσεις που παρουσίασε η ΕΕ για να διευκολύνει την εφαρμογή του Πρωτοκόλλου. Οι λύσεις αυτές προσφέρουν αξιοσημείωτη απλούστευση και μεγάλο μόνιμο αντίκτυπο στην πράξη.

Οι συνεχείς επαφές του αντιπροέδρου Ξεφόνιτς με τις επιχειρήσεις της Βόρειας Ιρλανδίας, την κοινωνία των πολιτών και τους θεσμικούς φορείς τον διαβεβαίωσαν ότι πρέπει να παραμείνουν εστιασμένοι στις πρακτικές λύσεις, ιδίως στον τομέα των τελωνείων και της κυκλοφορίας των υγειονομικών και φυτοϋγειονομικών προϊόντων.

Τέλος, επεσήμανε ότι πρόθεση της ΕΕ είναι η επιτυχία, ενώ οι σημερινοί δύσκολοι καιροί απαιτούν, περισσότερο από ποτέ άλλοτε, μια ισχυρή εταιρική σχέση μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Ηνωμένου Βασιλείου.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/speech_22_1261

II. ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

► Αύξηση προϋπολογισμού το 2022 για τη στήριξη του πολιτιστικού και του δημιουργικού τομέα (13.01.2022)

«Δημιουργική Ευρώπη» – πολιτισμός – τέχνες – κινητικότητα

Η Επιτροπή ενέκρινε το πρόγραμμα εργασίας του 2022 για το πρόγραμμα «Δημιουργική Ευρώπη» και θα ακολουθήσει η δημοσίευση των σχετικών προσκλήσεων υποβολής προτάσεων. Με προϋπολογισμό περίπου 385 εκατ. ευρώ, σχεδόν 100 εκατ. ευρώ περισσότερα σε σύγκριση με το 2021, το πρόγραμμα «Δημιουργική Ευρώπη» ενισχύει τη στήριξή του προς τους δημιουργικούς και πολιτιστικούς εταίρους, λαμβάνοντας δεόντως υπόψη τις προκλήσεις που απορρέουν από την κρίση της COVID-19 και τον αυξανόμενο παγκόσμιο ανταγωνισμό.

Το σκέλος «Πολιτισμός» του προγράμματος θα περιλαμβάνει νέες προσκλήσεις και πρωτοβουλίες για τους τομείς της μουσικής, της πολιτιστικής κληρονομιάς, των τεχνών του θεάματος και της λογοτεχνίας. Επιπλέον, θα δρομολογήσει ένα πρόγραμμα κινητικότητας, που θα προσφέρει ευκαιρίες σε καλλιτέχνες, δημιουργούς ή επαγγελματίες του πολιτιστικού τομέα να ταξιδέψουν στο εξωτερικό για επαγγελματική εξέλιξη ή για διεθνείς συνεργασίες και για να αναζητήσουν νέο κοινό, συμπαράγωγες ή συνδημιουργίες ή για να παρουσιάσουν το έργο τους.

Το σκέλος «MEDIA» επικεντρώνεται στον οπτικοακουστικό τομέα και εισάγει πολλές νεωτερικότητες το 2022. Θα χρηματοδοτηθεί η στήριξη της ανάπτυξης καινοτομικών βιντεοπαιχνιδιών και εμπειριών εικονικής πραγματικότητας. Μια νέα δράση, με την ονομασία «MEDIA 360 μοιρών», θα απευθύνεται σε κορυφαία φόρουμ του κλάδου που συνεργάζονται με επιχειρήσεις σε ολόκληρη την

οπτικοακουστική αλυσίδα. Για την περαιτέρω τόνωση της καινοτομίας, θα δρομολογηθεί η πύλη για πρόσβαση στην αγορά με τη στήριξη του MEDIA («MEDIA market gateway») για τις πιο ελπιδοφόρες νεοφυείς επιχειρήσεις. Η συνεργασία μεταξύ κινηματογραφικών φεστιβάλ θα ενισχυθεί μέσω δικτύων.

Τέλος, το Διατομεακό σκέλος θα αυξήσει τη χρηματοδότηση για το Εργαστήριο Δημιουργικής Καινοτομίας για κοινά έργα καινοτομίας τα οποία αφορούν πολλούς δημιουργικούς τομείς και θα συμβάλει επίσης στο Νέο Ευρωπαϊκό Μπάουχαους. Θα διευρύνει, ακόμη, τη στήριξη προς τα ειδησεογραφικά μέσα με πρόσθετα μέτρα για την προαγωγή της ελευθερίας των μέσων επικοινωνίας.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_22_286

III. ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

► Δημοσίευση από την Επιτροπή της τελικής έκθεσης της τομεακής έρευνας για το καταναλωτικό διαδίκτυο των πραγμάτων (20.01.2022)

αντιμονοπωλιακή πολιτική – διαδίκτυο των πραγμάτων – υπηρεσίες διαδικτύου – προκαταρκτική έρευνα

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσίευσε τα πορίσματα της τομεακής έρευνας της για τον ανταγωνισμό σχετικά με το καταναλωτικό διαδίκτυο των πραγμάτων (IoT). Η τελική έκθεση και το συνοδευτικό έγγραφο εργασίας των υπηρεσιών της Επιτροπής εντοπίζουν πιθανές ανησυχίες όσον αφορά τον ανταγωνισμό στις ταχέως αναπτυσσόμενες αγορές προϊόντων και υπηρεσιών που σχετίζονται με το διαδίκτυο των πραγμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Τα έγγραφα που δημοσιεύθηκαν παρουσιάζουν τα πορίσματα της Επιτροπής, λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υποβλήθηκαν κατά τη δημόσια διαβούλευση σχετικά με την προκαταρκτική έκθεση του Ιουνίου 2021 και επιβεβαιώνοντας τα συμπεράσματα της προκαταρκτικής έκθεσης που δημοσιεύθηκε τον Ιούνιο του 2021. Οι παρατηρήσεις περιλαμβάνουν συνεισφορές ενδιαφερόμενων μερών, όπως κορυφαίων παραγόντων του καταναλωτικού διαδικτύου των πραγμάτων, κατασκευαστών έξυπνων συσκευών, παρόχων υπηρεσιών δημιουργικού περιεχομένου, ενώσεων ή φορέων εκμετάλλευσης τηλεπικοινωνιών.

Τα κύρια πορίσματα της τομεακής έρευνας σχετικά με το καταναλωτικό διαδίκτυο των πραγμάτων αναφέρονται στα ακόλουθα σημεία που καλύπτονται επίσης από την προκαταρκτική έκθεση: i) τα χαρακτηριστικά των καταναλωτικών προϊόντων και υπηρεσιών διαδικτύου των πραγμάτων, ii) τα χαρακτηριστικά του ανταγωνισμού στις εν λόγω αγορές, iii) τους κύριους τομείς που προκαλούν ανησυχία στα ενδιαφερόμενα μέρη όσον αφορά τη

σημερινή λειτουργία των καταναλωτικών αγορών διαδικτύου των πραγμάτων, καθώς και τις μελλοντικές προοπτικές τους.

Τα πορίσματα της τομεακής έρευνας δείχνουν ότι το καταναλωτικό διαδίκτυο των πραγμάτων αναπτύσσεται με ταχείς ρυθμούς και γίνεται όλο και περισσότερο μέρος της καθημερινής μας ζωής. Επιπλέον, παρατηρείται μια τάση αύξησης της διαθεσιμότητας φωνητικών βοηθών ως διεπαφών χρήστη που καθιστούν εφικτή την αλληλεπίδραση με άλλες έξυπνες συσκευές και υπηρεσίες του καταναλωτικού διαδικτύου των πραγμάτων.

Τα ενδιαφερόμενα μέρη εξέφρασαν ανησυχίες σχετικά με τους ακόλουθους τομείς:

1. Ορισμένες πρακτικές αποκλειστικότητας και δεσμευμένων πωλήσεων όσον αφορά τους φωνητικούς βοηθούς, καθώς και πρακτικές που περιορίζουν τη δυνατότητα χρήσης διαφορετικών φωνητικών βοηθών στην ίδια έξυπνη συσκευή.

2. Η θέση των φωνητικών βοηθών και των λειτουργικών συστημάτων έξυπνων συσκευών ως ενδιάμεσων μεταξύ, αφενός, των χρηστών και, αφετέρου, των έξυπνων συσκευών ή των καταναλωτικών υπηρεσιών διαδικτύου των πραγμάτων. Η θέση αυτή, σε συνδυασμό με τον κεντρικό τους ρόλο στην παραγωγή και συλλογή δεδομένων, τους επιτρέπει να ελέγχουν τις σχέσεις των χρηστών. Στο πλαίσιο αυτό, τα ενδιαφερόμενα μέρη εξέφρασαν επίσης ανησυχίες σχετικά με τη δυνατότητα εντοπισμού και ορατότητας των καταναλωτικών τους υπηρεσιών διαδικτύου των πραγμάτων.

3. Η εκτεταμένη πρόσβαση σε δεδομένα, συμπεριλαμβανομένων πληροφοριών σχετικά με τις αλληλεπιδράσεις των χρηστών με έξυπνες συσκευές τρίτων μερών και καταναλωτικές υπηρεσίες διαδικτύου των πραγμάτων από παρόχους φωνητικών βοηθών. Τα ενδιαφερόμενα μέρη θεωρούν ότι η πρόσβαση και η συσσώρευση μεγάλου όγκου δεδομένων επιτρέπουν στους παρόχους φωνητικών βοηθών να βελτιώσουν τη θέση τους στην αγορά και να ασκήσουν ευκολότερα επιρροή σε γειτονικές αγορές.

4. Η έλλειψη διαλειτουργικότητας στον τομέα του καταναλωτικού διαδικτύου των πραγμάτων λόγω της επικράτησης ιδιοταγούς τεχνολογίας, η οποία οδηγεί ενίοτε στη δημιουργία «de facto προτύπων». Ειδικότερα, διατυπώθηκε η άποψη ότι ορισμένοι πάροχοι φωνητικών βοηθών και λειτουργικών συστημάτων ελέγχουν μονομερώς τη διαλειτουργικότητα και τις διαδικασίες ολοκλήρωσης και είναι σε θέση να περιορίζουν τις λειτουργικές δυνατότητες έξυπνων συσκευών και καταναλωτικών υπηρεσιών διαδικτύου των πραγμάτων τρίτων μερών, σε σύγκριση με τις δικές τους.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_22_402

IV. ΥΓΕΙΑ

► Πρόταση από την Επιτροπή για ενίσχυση εντολής για τον Οργανισμό Ναρκωτικών καθώς η παράνομη αγορά αυξάνεται (12.01.2022)

Οργανισμός Ναρκωτικών ΕΕ – παράνομες ουσίες – πρόληψη – καταστολή – συνεργασία

Η Επιτροπή πρότεινε την ενίσχυση της εντολής του Ευρωπαϊκού Κέντρου Παρακολούθησης Ναρκωτικών και Τοξικομανίας, μετατρέποντάς το σε Οργανισμό Ναρκωτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι προτεινόμενες αλλαγές θα διασφαλίσουν ότι ο Οργανισμός μπορεί να διαδραματίσει σημαντικότερο ρόλο στον εντοπισμό και την αντιμετώπιση των τρεχουσών και μελλοντικών προκλήσεων που σχετίζονται με τα παράνομα ναρκωτικά στην ΕΕ. Αυτό περιλαμβάνει την έκδοση ειδοποιήσεων όταν οι επικίνδυνες ουσίες πωλούνται εν γνώσει τους για παράνομη χρήση, την παρακολούθηση της εθιστικής χρήσης ουσιών που λαμβάνονται μαζί με παράνομα ναρκωτικά και την ανάπτυξη εκστρατειών πρόληψης σε επίπεδο ΕΕ. Ο Οργανισμός Ναρκωτικών της ΕΕ θα διαδραματίσει επίσης ισχυρότερο διεθνή ρόλο.

Στο πλαίσιο αυτής της ενισχυμένης εντολής, ο Οργανισμός θα είναι σε θέση να προωθήσει τα παρακάτω: 1. Ανάπτυξη αξιολογήσεων απειλών σχετικά με τις νέες εξελίξεις σε σχέση με τα παράνομα ναρκωτικά που θα μπορούσαν να επηρεάσουν αρνητικά τη δημόσια υγεία και ασφάλεια, συμβάλλοντας στην αύξηση της ετοιμότητας της ΕΕ να αντιδρά σε νέες απειλές. 2. Έκδοση ειδοποιήσεων σε περίπτωση που διατίθενται στην αγορά ιδιαίτερα επικίνδυνες ουσίες. 3. Παρακολούθηση και αντιμετώπιση της χρήσης πολυουσιών, δηλαδή της εθιστικής χρήσης άλλων ουσιών όταν συνδέεται με τη χρήση ναρκωτικών, λαμβάνοντας υπόψη ότι η χρήση πολυουσιών είναι ευρέως διαδεδομένη στους χρήστες ναρκωτικών και έχει επιζήμιο αντίκτυπο στη δημόσια υγεία. 4. Δημιουργία ενός δικτύου εγκληματολογικών και τοξικολογικών εργαστηρίων, που θα συγκεντρώνει εθνικά εργαστήρια. Το δίκτυο θα προωθήσει την ανταλλαγή πληροφοριών σχετικά με τις νέες εξελίξεις και τάσεις και θα υποστηρίξει την εκπαίδευση των ιατροδικαστών εμπειρογνομόνων για τα ναρκωτικά. 5. Ανάπτυξη εκστρατειών πρόληψης και ευαισθητοποίησης σε επίπεδο ΕΕ σχετικά με τα παράνομα ναρκωτικά, επιτρέποντας στον Οργανισμό να ενεργεί με βάση την ανάλυση που παράγει.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_302

Ευρωπαϊκό σχέδιο για την καταπολέμηση του καρκίνου (02.02.2022)

καρκίνος – νέες δράσεις – πρόσβαση – πρόληψη – έγκαιρη διάγνωση – θεραπεία – περιθαλψη

Ένα ακόμη βήμα έγινε από την ΕΕ για την αύξηση της πρόσβασης στην πρόληψη, την έγκαιρη διάγνωση, τη θεραπεία και την περιθαλψη του καρκίνου. Πριν από την Παγκόσμια Ημέρα κατά του Καρκίνου και ένα έτος μετά τη δημοσίευση του ευρωπαϊκού σχεδίου για την καταπολέμηση του καρκίνου, η Επιτροπή δρομολογεί μια σειρά νέων πρωτοβουλιών, οι οποίες εξαγγέλθηκαν στην εκδήλωση «Διασφάλιση Ισότιμης Πρόσβασης για Όλους: Ο καρκίνος στις γυναίκες – Ευρωπαϊκό σχέδιο για την καταπολέμηση του καρκίνου». Η εκδήλωση επικεντρώθηκε στις ανισότητες μεταξύ των φύλων και σε ειδικά μέτρα για την αντιμετώπιση του καρκίνου στις γυναίκες. Ήταν η πρώτη από μια ετήσια σειρά εκδηλώσεων, η οποία επικεντρώνεται στον τρόπο με τον οποίο μπορεί να αυξηθεί η ισότιμη πρόσβαση όλων στην πρόληψη και την περιθαλψη του καρκίνου.

Κατά μέσο όρο ο καρκίνος πλήττει τους άνδρες ελαφρώς περισσότερο από τις γυναίκες στην Ευρώπη, με 54% των νέων κρουσμάτων και 56% των θανάτων. Ωστόσο, ο καρκίνος του μαστού στις γυναίκες είναι ο πιο συχνά διαγνωσμένος καρκίνος. Υπάρχουν επίσης σημαντικές ανισότητες εντός και μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ αλλά και μεταξύ των πληθυσμιακών ομάδων όσον αφορά την έγκαιρη ανίχνευση, τη θεραπεία και την ποιότητα της περιθαλψης των ασθενών.

Η Επιτροπή δρομολόγησε τέσσερις νέες δράσεις του σχεδίου για την καταπολέμηση του καρκίνου με στόχο να στηρίξει τα κράτη μέλη στην αντιμετώπιση των ανισοτήτων και στη βελτίωση του προσυμπτωματικού ελέγχου και του εμβολιασμού κατά του ιού HPV και να στηρίξει τα άτομα που έχουν βιώσει τον καρκίνο:

- Το μητρώο ανισοτήτων όσον αφορά τον καρκίνο θα εντοπίζει τις τάσεις και ανισότητες μεταξύ των κρατών μελών και των περιφερειών. Φέρνει επίσης στην επιφάνεια τις ανισότητες όσον αφορά την πρόληψη και την περιθαλψη του καρκίνου λόγω του φύλου, του μορφωτικού επιπέδου και του επιπέδου εισοδήματος, καθώς και τις ανισότητες μεταξύ αστικών και αγροτικών περιοχών. Το μητρώο θα κατευθύνει τις επενδύσεις και τις παρεμβάσεις σε ενωσιακό, εθνικό και περιφερειακό επίπεδο.

- Θα χρησιμοποιηθεί μια διαδικασία συγκέντρωσης στοιχείων για τον προσυμπτωματικό έλεγχο του καρκίνου για την επικαιροποίηση της σύστασης του Συμβουλίου του 2003 σχετικά με τον προσυμπτωματικό έλεγχο. Αυτό αποτελεί μέρος του στόχου του σχεδίου για την καταπολέμηση του καρκίνου να εξασφαλιστεί ότι έως το 2025 το 90% του πληθυσμού της ΕΕ που πληροί τις προϋποθέσεις για προσυμπτωματικούς ελέγχους καρκίνου του μαστού, του τραχήλου της μήτρας και του παχέος εντέρου θα έχει τη δυνατότητα να υποβάλλεται σε αυτούς.

- Μια κοινή δράση για τον εμβολιασμό κατά του ιού HPV θα στηρίξει τα κράτη μέλη για την αύξηση της κατανό-

ησης και της ευαισθητοποίησης του κοινού σχετικά με τον ιό HPV και την προώθηση του εμβολιασμού. Η δράση αυτή θα συμβάλει στην επίτευξη ενός βασικού στόχου του σχεδίου για την καταπολέμηση του καρκίνου: την εξάλειψη του καρκίνου του τραχήλου της μήτρας μέσω του εμβολιασμού κατά του ιού HPV σε ποσοστό τουλάχιστον 90% του πληθυσμού-στόχου της ΕΕ που είναι τα κορίτσια, και τη σημαντική αύξηση του εμβολιασμού των αγοριών έως το 2030.

- Το δίκτυο της ΕΕ για τους νεαρούς επιζώντες καρκίνου θα ενισχύσει τη μακροπρόθεσμη παρακολούθηση των σχεδίων κατά του καρκίνου σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο. Θα συνδέει επίσης τους νέους με ιστορικό καρκίνου και τις οικογένειές τους καθώς και τους άτυπους και τους επίσημους φροντιστές.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_702

V. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

► Η ΕΕ λαμβάνει μέτρα για την πρόληψη της εισαγωγής χωροκατακτητικών ξένων ειδών που θα μπορούσαν να βλάψουν την ευρωπαϊκή φύση (09.02.2022)

ευρωπαϊκή βιοποικιλότητα – πρόληψη – σύστημα επιτήρησης – εισαγωγή φυτών – εισαγωγή ζώων

Η Επιτροπή λαμβάνει νομικά μέτρα κατά 15 κρατών μελών προκειμένου να ενισχύσει την πρόληψη και τη διαχείριση χωροκατακτητικών ξένων ειδών. Το Βέλγιο, η Βουλγαρία, η Κύπρος, η Τσεχία, η Γαλλία, η Ελλάδα, η Ιρλανδία, η Ιταλία, η Λετονία, η Λιθουανία, η Πολωνία, η Πορτογαλία, η Ρουμανία, η Σλοβενία και η Σλοβακία δεν έχουν θεσπίσει, εφαρμόσει και κοινοποιήσει στην Επιτροπή, έως τον Ιούλιο του 2019, τα σχέδια δράσης τους βάσει του Κανονισμού 1143/2014 για την αντιμετώπιση των πιο χωροκατακτητικών ξένων ειδών ενωσιακού ενδιαφέροντος. Τα είδη αυτά προκαλούν τόσο σημαντικές ζημιές στο περιβάλλον και την υγεία που δικαιολογούν τη θέσπιση μέτρων που εφαρμόζονται σε ολόκληρη την ΕΕ.

Η διαδικασία επί παραβάσει που κινήθηκε κατά της Βουλγαρίας, της Ελλάδας και της Ρουμανίας αφορά επίσης τη μη θέσπιση συστήματος επιτήρησης των χωροκατακτητικών ξένων ειδών ενωσιακού ενδιαφέροντος. Η προθεσμία για το στάδιο αυτό έληξε τον Ιανουάριο του 2018. Επιπλέον, η Επιτροπή καλεί την Ελλάδα και τη Ρουμανία να δημιουργήσουν πλήρως λειτουργικές δομές για τη διενέργεια των επίσημων ελέγχων που απαιτούνται για την πρόληψη της σκόπιμης εισαγωγής στην Ένωση χωροκατακτητικών ξένων ειδών.

Τα χωροκατακτητικά ξένα είδη είναι μία από τις 5 κύριες αιτίες απώλειας βιοποικιλότητας στην Ευρώπη και πα-

γκοσμίως. Είναι φυτά και ζώα που εισάγονται τυχαία ή σκόπιμα ως αποτέλεσμα ανθρώπινης παρέμβασης στο φυσικό περιβάλλον στο οποίο δεν θα βρίσκονταν υπό κανονικές συνθήκες. Αποτελούν σημαντική απειλή για τα αυτόχθονα φυτά και ζώα στην Ευρώπη, προκαλώντας εκτιμώμενη ζημία ύψους 12 δισ. ευρώ ετησίως στην ευρωπαϊκή οικονομία.

Ο Κανονισμός 1143/2014 για την πρόληψη και διαχείριση της εισαγωγής και εξάπλωσης χωροκατακτητικών ξένων ειδών απαιτεί από τα κράτη μέλη να εντοπίζουν και να διαχειρίζονται τις διαδρομές με τις οποίες εισάγονται και εξαπλώνονται τα χωροκατακτητικά ξένα είδη. Μεγάλο ποσοστό των χωροκατακτητικών ξένων ειδών εισάγονται στην Ένωση ακούσια. Ως εκ τούτου, είναι ζωτικής σημασίας η ιεράρχηση και η αποτελεσματικότερη διαχείριση των διαδρομών ακούσιας εισαγωγής, με βάση εκτιμήσεις του όγκου των ειδών και τις πιθανές επιπτώσεις των εν λόγω ειδών. Ο Κανονισμός 1143/2014 τέθηκε σε ισχύ την 1η Ιανουαρίου 2015 και επικεντρώνεται σε είδη που θεωρούνται «ενωσιακού ενδιαφέροντος».

Στο πλαίσιο αυτό, η προληπτική δράση που αποτελεί αντικείμενο των τελευταίων διαδικασιών επί παραβάσει συνιστά σημαντική επένδυση, δεδομένου ότι είναι πολύ πιο αποτελεσματική και φθηνότερη η πρόληψη της εισαγωγής χωροκατακτητικών ειδών απ' ό,τι η αντιμετώπιση και ο μετριασμός των ζημιών αφού εξαπλωθούν.

Τόσο η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία όσο και η ευρωπαϊκή στρατηγική για τη βιοποικιλότητα με ορίζοντα το 2030 τονίζουν ότι είναι σημαντικό η ΕΕ να θέσει τη φύση σε πορεία ανάκαμψης έως το 2030 μέσω της καλύτερης προστασίας και αποκατάστασης υγιών οικοσυστημάτων.

Η Επιτροπή παρέχει συνεχή στήριξη στα κράτη μέλη για την ορθή εφαρμογή της ισχύουσας νομοθεσίας, χρησιμοποιώντας τις εξουσίες της σχετικά με την επιβολή της νομοθεσίας, όπου είναι αναγκαίο. Αυτό είναι ζωτικής σημασίας για την προστασία της φύσης στην ΕΕ, ώστε οι πολίτες να μπορούν να βασίζονται στις υπηρεσίες της σε όλη την Ένωση.

Η Επιτροπή απέστειλε προειδοποιητικές επιστολές για το ζήτημα αυτό σε 18 κράτη μέλη τον Ιούνιο του 2021. Δεδομένου ότι οι απαντήσεις που ελήφθησαν από τα 15 προαναφερθέντα κράτη μέλη δεν ήταν ικανοποιητικές, η Επιτροπή αποφάσισε να εκδώσει αιτιολογημένες γνώμες. Οι οικείες χώρες έχουν προθεσμία δύο μηνών για να απαντήσουν και να λάβουν τα αναγκαία μέτρα. Διαφορετικά, οι υποθέσεις μπορεί να παραπεμφθούν στο Δικαστήριο της ΕΕ.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_22_748

VI. ΕΝΕΡΓΕΙΑ

► Πρόταση από την ΕΕ σχεδίου για την απεξάρτηση της Ευρώπης από τα ρωσικά ορυκτά καύσιμα (08.03.2022)

REPowerEU – βιώσιμη ενέργεια – ενεργειακά αποθέματα – ηλεκτρική ενέργεια – θέρμανση

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρότεινε ένα σχέδιο για να απεξαρτηθεί η Ευρώπη από τα ρωσικά ορυκτά καύσιμα πολύ πριν από το 2030, ξεκινώντας από το φυσικό αέριο, υπό το πρίσμα της εισβολής της Ρωσίας στην Ουκρανία.

Στο σχέδιο αυτό περιγράφεται επίσης μια σειρά μέτρων για την αντιμετώπιση των αυξανόμενων τιμών της ενέργειας στην Ευρώπη και για την αναπλήρωση των αποθεμάτων φυσικού αερίου για τον επόμενο χειμώνα. Εδώ και αρκετούς μήνες, οι τιμές της ενέργειας στην Ευρώπη είναι αυξημένες, αλλά τώρα το πρόβλημα επιδεινώνεται με την αβεβαιότητα που επικρατεί για τον εφοδιασμό. Το σχέδιο REPowerEU θα επιδιώξει τη διαφοροποίηση του εφοδιασμού με φυσικό αέριο, την επιτάχυνση της χρήσης ανανεώσιμων αερίων και την αντικατάσταση του φυσικού αερίου στη θέρμανση και την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας. Με τον τρόπο αυτό μπορεί να μειωθεί η ζήτηση της ΕΕ για ρωσικό φυσικό αέριο κατά 2/3 πριν από το τέλος του έτους.

Η «εργαλειοθήκη για τις τιμές της ενέργειας» της Επιτροπής του περασμένου Οκτωβρίου βοήθησε τα κράτη μέλη να μετριάσουν τις επιπτώσεις των υψηλών τιμών στους ευάλωτους καταναλωτές και εξακολουθεί να αποτελεί σημαντικό πλαίσιο για τη λήψη μέτρων σε εθνικό επίπεδο. Με την πρότασή της η Επιτροπή παρέχει πρόσθετη καθοδήγηση στα κράτη μέλη, επιβεβαιώνοντας τη δυνατότητα ρύθμισης των τιμών σε εξαιρετικές περιστάσεις και καθορίζοντας τον τρόπο με τον οποίο τα κράτη μέλη μπορούν να ανακαταείμουν στους καταναλωτές τα έσοδα που προκύπτουν από υψηλά κέρδη του ενεργειακού τομέα και από την εμπορία δικαιωμάτων εκπομπών. Οι κανόνες της ΕΕ για τις κρατικές ενισχύσεις μπορούν να προσφέρουν στα κράτη μέλη τη δυνατότητα να παρέχουν βραχυπρόθεσμη στήριξη στις επιχειρήσεις που πλήττονται από τις υψηλές τιμές της ενέργειας και να συμβάλουν στη μείωση της έκθεσής τους στην αστάθεια των τιμών της ενέργειας μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα. Μετά από διαβούλευση σχετικά με στοχευμένες τροποποιήσεις των κατευθυντήριων γραμμών για τις κρατικές ενισχύσεις του συστήματος εμπορίας δικαιωμάτων εκπομπής, η Επιτροπή θα πραγματοποιήσει επίσης διαβουλεύσεις με τα κράτη μέλη σχετικά με τις ανάγκες και το πεδίο εφαρμογής ενός νέου προσωρινού πλαισίου κρίσης για τις κρατικές ενισχύσεις με σκοπό τη χορήγηση ενισχύσεων σε επιχειρήσεις που πλήττονται από την κρίση, ιδίως σε εκείνες που αντιμετωπίζουν υψηλό ενεργειακό κόστος.

Η Επιτροπή σκοπεύει να υποβάλει, έως τον Απρίλιο, νομοθετική πρόταση με την οποία θα απαιτεί οι υπόγειες εγκαταστάσεις αποθήκευσης φυσικού αερίου σε ολόκληρη την ΕΕ να έχουν πληρωθεί τουλάχιστον έως το 90% της χωρητικότητάς τους έως την 1η Οκτωβρίου κάθε έτους. Η πρόταση συνεπάγεται την παρακολούθηση και τήρηση των επιπέδων πλήρωσης και τη σύναψη ρυθμίσεων αλληλεγγύης μεταξύ των κρατών μελών. Η Επιτροπή εξακολουθεί επίσης να διεξάγει έρευνα σχετικά με την αγορά φυσικού αερίου, ανταποκρινόμενη στις ανησυχίες σχετικά με πιθανές στρεβλώσεις του ανταγωνισμού από φορείς εκμετάλλευσης, ιδίως από τη Gazprom.

Για την αντιμετώπιση της εκτόξευσης των τιμών της ενέργειας, η Επιτροπή θα εξετάσει όλες τις πιθανές επιλογές για τη λήψη μέτρων έκτακτης ανάγκης, π.χ. θέσπιση προσωρινών ορίων τιμών, με σκοπό τον περιορισμό της δυνατότητας επηρεασμού των τιμών της ηλεκτρικής ενέργειας από τις τιμές του φυσικού αερίου. Θα αξιολογήσει επίσης επιλογές για τη βελτιστοποίηση του σχεδιασμού της αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας, λαμβάνοντας υπόψη την τελική έκθεση του Οργανισμού Συνεργασίας των Ρυθμιστικών Αρχών Ενέργειας της ΕΕ (ACER) και άλλες συνεισφορές σχετικά με τα οφέλη και τα μειονεκτήματα των εναλλακτικών μηχανισμών τιμολόγησης, με σκοπό η ηλεκτρική ενέργεια να παραμείνει οικονομικά προσιτή, χωρίς να διαταραχθεί ο εφοδιασμός, και να πραγματοποιηθούν περαιτέρω επενδύσεις στην πράσινη μετάβαση.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_22_1511

VII. ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

► Η Επιτροπή δημοσιεύει κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με τον μηχανισμό αιρεσιμότητας στον προϋπολογισμό της ΕΕ (02.03.2022)

προϋπολογισμός ΕΕ – καθεστώς αιρεσιμότητας – κράτος δικαίου – χρηματοδοτήσεις

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενέκρινε τις κατευθυντήριες γραμμές της σχετικά με το γενικό καθεστώς αιρεσιμότητας, το οποίο αποσκοπεί στην προστασία του προϋπολογισμού της ΕΕ από παραβιάσεις των αρχών του κράτους δικαίου. Οι κατευθυντήριες γραμμές θα εξηγούν λεπτομερώς πώς θα εφαρμόσει η Επιτροπή τον Κανονισμό, συμπεριλαμβανομένου του τρόπου με τον οποίο θα προστατεύονται τα δικαιώματα των τελικών αποδεκτών και των δικαιούχων χρηματοδότησης της ΕΕ.

Οι κατευθυντήριες γραμμές εξηγούν λεπτομερώς τον τρόπο εφαρμογής του Κανονισμού και ειδικότερα:

- τις προϋποθέσεις για τη θέσπιση μέτρων, συμπεριλαμβανομένων των πιθανών παραβιάσεων των αρχών του

κράτους δικαίου και του τρόπου με τον οποίο θα αξιολογείται κατά πόσον οι εν λόγω παραβιάσεις επηρεάζουν ή απειλούν σοβαρά να επηρεάσουν τα οικονομικά συμφέροντα της ΕΕ με επαρκώς άμεσο τρόπο·

- τη συμπληρωματικότητα μεταξύ του Κανονισμού για την αιρεσιμότητα και άλλων εργαλείων για την προστασία του προϋπολογισμού της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένων των δημοσιονομικών κανόνων της ΕΕ και των ειδικών τομεακών κανόνων. Εν προκειμένω περιλαμβάνονται οι κανόνες για τα κονδύλια υπό επιμερισμένη διαχείριση (π.χ. πολιτική συνοχής, κοινή γεωργική πολιτική) και για τον μηχανισμό ανάκαμψης και ανθεκτικότητας στο επίκεντρο του NextGenerationEU·

- την ανάγκη τα προτεινόμενα μέτρα να είναι αναλογικά, κατάλληλα και απαραίτητα για την αντιμετώπιση των επίμαχων ζητημάτων·

- τα βήματα που πρέπει να ακολουθούνται προτού προταθούν μέτρα, συμπεριλαμβανομένων των πηγών πληροφοριών τις οποίες θα συμβουλευεται η Επιτροπή, του ρόλου που θα διαδραματίζουν οι καταγγελίες, των επαφών με τα κράτη μέλη: τις διαδικασίες για τη θέσπιση και την άρση των μέτρων·

- την ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων των τελικών αποδεκτών ή των δικαιούχων ενωσιακής χρηματοδότησης, καθώς οι χώρες της ΕΕ θα πρέπει να συνεχίζουν να πραγματοποιούν πληρωμές στο πλαίσιο ενωσιακών προγραμμάτων ή ταμείων υπό οποιοσδήποτε συνθήκες.

Οι κατευθυντήριες γραμμές καταρτίστηκαν μέσω ολοκληρωμένης διαδικασίας, συμπεριλαμβανομένων διαβουλεύσεων με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και τα κράτη μέλη της ΕΕ. Λαμβάνουν επίσης υπόψη τις αποφάσεις του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις υποθέσεις C-156/21 και C-157/21 που εκδόθηκαν στις 16 Φεβρουαρίου 2022 και οι οποίες αφορούσαν τη νομιμότητα του Κανονισμού.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_22_1468

► Παρουσίαση των κατευθυντήριων γραμμών δημοσιονομικής πολιτικής για το 2023 (02.03.2022)

οικονομική διακυβέρνηση – σταθερότητα – οικονομικές κυρώσεις – συντονισμός – βιωσιμότητα χρέους

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέδωσε Ανακοίνωση με την οποία παρέχει στα κράτη μέλη κατευθυντήριες γραμμές

σχετικά με την άσκηση της δημοσιονομικής πολιτικής το 2023. Καθορίζει τις βασικές αρχές που θα διέπουν την αξιολόγηση των προγραμμάτων σταθερότητας και σύγκλισης των κρατών μελών από την Επιτροπή. Παρέχει επίσης επισκόπηση της κατάστασης όσον αφορά την επανεξέταση της οικονομικής διακυβέρνησης.

Η Ανακοίνωση δημοσιεύθηκε στο πλαίσιο της απρόκλητης και αδικαιολόγητης εισβολής της Ρωσίας στην Ουκρανία. Εκφράζοντας την αλληλεγγύη της με την Ουκρανία, η ΕΕ ενέκρινε μια άνευ προηγουμένου δέσμη οικονομικών κυρώσεων που θα έχουν σοβαρό αντίκτυπο στην οικονομία και την πολιτική ελίτ της Ρωσίας. Οι χειμερινές οικονομικές προβλέψεις του 2022 δημοσιεύθηκαν στις 10 Φεβρουαρίου, δύο εβδομάδες πριν από την εισβολή στην Ουκρανία, εξέλιξη που επηρεάζει αρνητικά τις προοπτικές ανάπτυξης και επιτείνει περαιτέρω τους κινδύνους. Καταδεικνύει επίσης την ανάγκη στενού συντονισμού των οικονομικών και δημοσιονομικών πολιτικών, καθώς και την ανάγκη προσαρμογής των δημοσιονομικών πολιτικών ως αντίδραση στις ταχέως μεταβαλλόμενες συνθήκες. Οι κατευθυντήριες γραμμές θα προσαρμοστούν στις οικονομικές εξελίξεις, ανάλογα με τις ανάγκες.

Η Ανακοίνωση προσδιορίζει πέντε βασικές αρχές και υπογραμμίζει τις συνέπειες για τις δημοσιονομικές συστάσεις τις οποίες η Επιτροπή θα προτείνει στα κράτη μέλη τον Μάιο του 2022 για τα δημοσιονομικά τους προγράμματα το 2023. Οι αρχές αυτές είναι οι εξής:

- θα πρέπει να διασφαλιστούν ο συντονισμός των πολιτικών και ένα συνεκτικό μείγμα πολιτικών·

- η βιωσιμότητα του χρέους θα πρέπει να διασφαλιστεί μέσω σταδιακής και υψηλής ποιότητας δημοσιονομικής προσαρμογής και μέσω της οικονομικής ανάπτυξης·

- θα πρέπει να δοθεί ώθηση στις επενδύσεις και τη βιώσιμη ανάπτυξη·

- θα πρέπει να προωθηθούν δημοσιονομικές στρατηγικές που συνάδουν με μια μεσοπρόθεσμη προσέγγιση της δημοσιονομικής προσαρμογής, λαμβάνοντας υπόψη τον μηχανισμό ανάκαμψης και ανθεκτικότητας· και

- οι δημοσιονομικές στρατηγικές θα πρέπει να διαφοροποιούνται και να λαμβάνουν υπόψη τη διάσταση της ζώνης του ευρώ.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_22_1476

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΕ

II. e-πίκαιρα νομικής πληροφορικής

Επιμ.: Κωνσταντίνος Π. Θεοδωρίδης

► Διακήρυξη ψηφιακών δικαιωμάτων και αρχών για τους κατοίκους της ΕΕ

Στις αρχές του 2022, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρότεινε στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και στο Συμβούλιο να προσυπογράψουν διακήρυξη δικαιωμάτων και αρχών που θα κατευθύνει τον ψηφιακό μετασχηματισμό στην ΕΕ.

Το σχέδιο διακήρυξης σχετικά με τα ψηφιακά δικαιώματα και τις ψηφιακές αρχές αποσκοπεί να δώσει σε όλους ένα σαφές σημείο αναφοράς σχετικά με το είδος του ψηφιακού μετασχηματισμού που προωθεί και υπερασπίζεται η Ευρώπη. Θα αποτελέσει επίσης οδηγό για τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής και για τις επιχειρήσεις κατά την ενασχόλησή τους με νέες τεχνολογίες. Τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που κατοχυρώνονται στο νομικό πλαίσιο της ΕΕ, καθώς και οι ευρωπαϊκές αξίες που εκφράζουν οι αρχές της, θα πρέπει να γίνονται σεβαστά στο διαδίκτυο, όπως γίνονται ήδη εκτός διαδικτύου. Μόλις εγκριθεί από όλα τα μέρη, η διακήρυξη θα καθορίσει επίσης την προσέγγιση για τον ψηφιακό μετασχηματισμό που θα προωθήσει η ΕΕ σε ολόκληρο τον κόσμο.

Το σχέδιο της διακήρυξης καλύπτει βασικά δικαιώματα και αρχές του ψηφιακού μετασχηματισμού, όπως η θέση των ανθρώπων και των δικαιωμάτων τους στο επίκεντρο του ψηφιακού μετασχηματισμού, η στήριξη της αλληλεγγύης και της συμπεριληπτικότητας, η διασφάλιση της ελευθερίας επιλογής στο διαδίκτυο, η ενθάρρυνση της συμμετοχής στον ψηφιακό δημόσιο χώρο, η αύξηση της ασφάλειας, της προστασίας και της χειραφέτησης των ατόμων και η προώθηση της βιωσιμότητας του ψηφιακού μέλλοντος.

Αυτά τα δικαιώματα και οι αρχές θα πρέπει να συνοδεύουν τους ανθρώπους στην ΕΕ στην καθημερινή τους ζωή: οικονομικά προσιτή ψηφιακή συνδεσιμότητα υψηλής ταχύτητας παντού και για όλους, καλά εξοπλισμένες αίθουσες διδασκαλίας και εκπαιδευτικοί με ψηφιακές δεξιότητες, απρόσκοπτη πρόσβαση σε δημόσιες υπηρεσίες, ασφαλές ψηφιακό περιβάλλον για τα παιδιά, αποσύνδεση μετά τις ώρες εργασίας, απόκτηση εύκολα κατανοητών πληροφοριών σχετικά με τον αντίκτυπο των ψηφιακών μας προϊόντων στο περιβάλλον, έλεγχος του τρόπου με τον οποίο χρησιμοποιούνται τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα και σε ποιους κοινοποιούνται.

Η διακήρυξη στηρίζεται στο δίκαιο της ΕΕ, από τις Συνθήκες έως τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, αλλά και στη νομολογία του Δικαστηρίου. Βασίζεται στην πείρα που αποκομίστηκε από τον ευρωπαϊκό πυλώνα κοινωνικών δικαιωμάτων. Η προώθηση και η εφαρμογή των αρχών που ορίζονται στη διακήρυξη θα αποτελέσει κοι-

νή πολιτική δέσμευση και ευθύνη τόσο σε επίπεδο Ένωσης όσο και σε επίπεδο κρατών μελών στο πλαίσιο των αντίστοιχων αρμοδιοτήτων τους. Για να διασφαλιστεί ότι η διακήρυξη θα έχει συγκεκριμένα αποτελέσματα στην πράξη, η Επιτροπή πρότεινε να παρακολουθεί την πρόοδο, να αξιολογεί τα κενά και να παρέχει συστάσεις για δράσεις μέσω ετήσιας έκθεσης σχετικά με την «Κατάσταση της ψηφιακής δεκαετίας».

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο καλούνται να συζητήσουν το σχέδιο διακήρυξης και να το εγκρίνουν στο ανώτατο επίπεδο μέχρι το καλοκαίρι του 2022.

Σχετικά links:

Σχετικός ιστότοπος:

<https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/declaration-european-digital-rights-and-principles>

Ενημερωτικό δελτίο:

<https://ec.europa.eu/newsroom/dae/redirection/document/82718>

► Άυλο συναινετικό διαζύγιο μέσω gov.gr

Από τον Φεβρουάριο του 2022 εγκαινιάστηκε μια νέα υπηρεσία μέσω gov.gr με σκοπό τη βελτίωση της εξυπηρέτησης των πολιτών και την απλοποίηση γραφειοκρατικών διαδικασιών. Πρόκειται για την έκδοση συναινετικού διαζυγίου, που πλέον μπορεί να υλοποιηθεί ηλεκτρονικά. Σύμφωνα με Κοινή Υπουργική Απόφαση των Υπουργών Επικρατείας και Ψηφιακής Διακυβέρνησης, ο γάμος μπορεί να λύεται χωρίς να απαιτείται η φυσική παρουσία των πολιτών σε οποιοδήποτε στάδιο της διαδικασίας, και χωρίς την ανάγκη για έκδοση ειδικού πληρεξουσίου ή βεβαίωσης γνησίου υπογραφής. Στόχος είναι ο ψηφιακός μετασχηματισμός της Δικαιοσύνης, η αναβάθμιση της ποιότητας των παρεχόμενων δημοσίων υπηρεσιών, η αποσυμφόρηση των δικαστηρίων και των ληξιαρχείων και η μείωση των γραφειοκρατικών επιβαρύνσεων για πολίτες, δικηγόρους και συμβολαιογράφους.

Η χρήση της σχετικής πλατφόρμας είναι εξαιρετικά απλή και φιλική. Οι ενδιαφερόμενοι αναζητούν την υπηρεσία στο gov.gr και στην κατηγορία «Οικογένεια». Ο τρόπος σύνδεσης γίνεται ανάλογα με την ιδιότητά τους: δικηγόρος, συμβολαιογράφος ή αντισυμβαλλόμενο μέρος. Τη διαδικασία εκκινεί ο ένας εκ των δύο δικηγόρων των ενδιαφερομένων, ο οποίος συνδέεται στην εφαρμογή μέσω κωδικών «Portal Olomeleia» και καταχωρεί τον αριθμό της ληξιαρχικής πράξης γάμου, τον τόμο, το έτος, τον κωδικό Ληξιαρχείου που την εξέδωσε και το επώνυμο ενός εκ των δύο συζύγων. Η εφαρμογή ανακτά αυτόματα μέσω διαλειτουργικότητας από το Μητρώο Πολι-

τών τα στοιχεία κάθε συζύγου, το είδος του γάμου, τον αριθμό τέκνων, εάν υπάρχουν, και τα στοιχεία αυτών. Σε περίπτωση που η ανάκτηση δεν είναι επιτυχής, η διαδικασία δεν μπορεί να ξεκινήσει.

Ο δικηγόρος που εκκινεί τη διαδικασία εισάγει επίσης το κείμενο του συμφωνητικού, τα στοιχεία του συμβολαιογράφου που θα συντάξει το συναινετικό διαζύγιο, επιλέγοντας από σχετική λίστα, και τα στοιχεία του αντισυμβαλλόμενου δικηγόρου, ενώ η εφαρμογή ανακτά αυτόματα τα στοιχεία επικοινωνίας των δύο δικηγόρων, μέσω λειτουργικότητας με την πλατφόρμα της Ολομέλειας των Δικηγορικών Συλλόγων.

Σε κάθε στάδιο της διαδικασίας, οι δικηγόροι, οι σύζυγοι και ο συμβολαιογράφος λαμβάνουν ενημερώσεις για την πορεία της έκδοσης του συναινετικού διαζυγίου, ενώ οι σύζυγοι λαμβάνουν και ξεχωριστή ηλεκτρονική ενημέρωση για να συνδεθούν ώστε να εγκρίνουν το σχέδιο του ιδιωτικού συμφωνητικού που έχει συνταχθεί από τους δικηγόρους τους και να εκκινήσουν το ορισμένο από τον νόμο δεκαήμερο αναμονής. Με το πέρας του δεκαήμερου, η εφαρμογή δημιουργεί τη συμβολαιογραφική πράξη την οποία «κατεβάζει» ο συμβολαιογράφος σε μορφή pdf και οι σύζυγοι υπογράφουν εκτός εφαρμογής ψηφιακά. Στις περιπτώσεις που οι πολίτες δεν διαθέτουν ή δεν επιθυμούν να εκδώσουν ψηφιακή υπογραφή, υπάρχει η δυνατότητα της φυσικής υπογραφής του συμβολαιογραφικού εγγράφου.

Εν συνεχεία, ο συμβολαιογράφος οριστικοποιεί εντός της εφαρμογής το διαζύγιο. Αυτόματα, η συμβολαιογραφική πράξη αποστέλλεται στις θυρίδες των δύο συζύγων στο gov.gr και παράλληλα ενημερώνεται το Μητρώο Πολιτών, ώστε υπάλληλος του αρμόδιου ληξιαρχείου να προβεί σε ενέργειες καταχώρισης της λύσης στη Ληξιαρχική Πράξη Γάμου. Σε περίπτωση θρησκευτικού γάμου, ο συμβολαιογράφος εισάγει στην εφαρμογή και τα στοιχεία της πνευματικής λύσης γάμου που έχουν εκδώσει οι σύζυγοι με φυσικό τρόπο.

Επιβάλλεται να σημειωθεί ότι η ακύρωση της διαδικασίας μπορεί να πραγματοποιηθεί σε διάφορα στάδια πριν από την τελική υπογραφή της συμβολαιογραφικής πράξης, είτε από τους δικηγόρους, είτε από τους συζύγους, είτε από τον συμβολαιογράφο, με την εισαγωγή του λόγου ακύρωσης, για την οποία όλοι οι εμπλεκόμενοι ενημερώνονται ηλεκτρονικά.

Στο τέλος της διαδικασίας, οι σύζυγοι, οι δικηγόροι και ο συμβολαιογράφος ενημερώνονται ηλεκτρονικά για την ολοκλήρωσή της, λαμβάνοντας έναν μοναδικό κωδικό/αναγνωριστικό.

Σχετικά links:

Σχετικός ιστότοπος:

<https://www.gov.gr/ipiresies/oikogeneia/diazugio/aulo-sunainetiko-diazugio>

Βλ. επίσης:

<https://mindigital.gr/archives/2888>

► Ημέρα ασφαλούς διαδικτύου 2022: συστάσεις προστασίας από την ΑΔΑΕ

Το κεντρικό μήνυμα της Διεθνούς Ημέρας Ασφαλούς Διαδικτύου (8 Φεβρουαρίου) για το 2022 ήταν «Μαζί για ένα καλύτερο διαδίκτυο» («Together for a better internet»). Στο πλαίσιο αυτό, η Αρχή Διασφάλισης Απορρήτου των Επικοινωνιών ενημέρωσε τους ψηφιακούς χρήστες σχετικά με τα μέτρα που θα πρέπει να εφαρμόζουν για μια ασφαλή περιήγηση στο διαδίκτυο και για την προστασία του απορρήτου των επικοινωνιών τους, δεδομένου ότι η προστασία της ιδιωτικής ζωής στον τομέα των επικοινωνιών δεν αφορά μόνο τους ειδικούς και την τεχνολογία. Απαραίτητη είναι η ευαισθητοποίηση όλων των εμπλεκόμενων μερών, τόσο των πολιτών όσο και των οργανισμών και επιχειρήσεων, διότι η ανθρώπινη συμπεριφορά αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την κυβερνοασφάλεια.

Ενδεικτικά, κάποια από τα μέτρα για την αποφυγή των κινδύνων στον κυβερνοχώρο τα οποία επισημαίνει η ΑΔΑΕ είναι τα εξής:

Μέτρα για την προστασία του απορρήτου κατά την πρόσβαση στο Διαδίκτυο:

- Επιλέξτε και εγκαταστήστε στον υπολογιστή σας ένα πρόγραμμα προστασίας από κακόβουλο λογισμικό (antivirus).
- Εγκαταστήστε ένα τοίχος προστασίας στον υπολογιστή σας (firewall). Το firewall ελέγχει την επικοινωνία από και προς τον προσωπικό υπολογιστή σας, επιτρέποντας ή απαγορεύοντας συγκεκριμένα είδη κίνησης, ώστε να προλαμβάνει τη διάδοση ιών και ανεπιθύμητων εφαρμογών.
- Πραγματοποιήστε τακτικές ενημερώσεις στα προγράμματα πλοήγησης (browser) στο Διαδίκτυο (Internet Explorer, Firefox, Chrome, Opera, Safari κ.λπ.). Συνιστάται η ενεργοποίηση της αυτόματης ενημέρωσης και η πραγματοποίηση ενημέρωσης όταν λαμβάνετε μια σχετική ειδοποίηση.
- Χρησιμοποιήστε έναν ισχυρό κωδικό πρόσβασης με γράμματα, σύμβολα και αριθμούς, διαφορετικό για κάθε εφαρμογή στην οποία διατηρείτε λογαριασμό. Αποφύγετε τη χρήση κωδικών που είναι εύκολοι στην απομνημόνευση (όπως ημερομηνίες, γνωστούς όρους, ακολουθίες γραμμάτων ή κύρια ονόματα). Μια προτεινόμενη λύση για τη δημιουργία ενός κωδικού (password) είναι να επιλέξετε χρήση συνδυασμού πεζών-κεφαλαίων, γραμμάτων-αριθμών, με τουλάχιστον 8 ψηφία.
- Κρατήστε τους κωδικούς σας μυστικούς και αλλάζετε τους σε τακτικά χρονικά διαστήματα (τουλάχιστον μια φορά ανά 6 μήνες).

- Ενεργοποιείτε πάντα τα ενσωματωμένα χαρακτηριστικά προστασίας των προγραμμάτων πλοήγησης, όπως η φραγή των αναδυόμενων παραθύρων, διαχείριση των «Cookies» κ.λπ.

- Δώστε προσοχή σε ενδείξεις που μπορεί να σημαίνουν ότι ο υπολογιστής σας έχει προσβληθεί από κάποιον ιό (π.χ. το σύστημά σας γίνεται ξαφνικά αισθητά πιο αργό στην εκκίνησή του ή/και στη λειτουργία του, αργεί να ανοίξει τα αρχεία σας περισσότερο από το συνηθισμένο, κάποια αρχεία εμφανίζονται κατεστραμμένα ή δεν φορτώνουν).

- Χρησιμοποιήστε προγράμματα μόνο από αξιόπιστες πηγές. Η χρήση προγραμμάτων που βρίσκετε στο Διαδίκτυο πρέπει να γίνεται μόνο όταν είστε βέβαιοι για την πηγή της προέλευσής τους.

- Αποφύγετε την προβολή άγνωστων αρχείων, μηνυμάτων ή συνδέσμων. Πριν ανοίξετε κάποιο αρχείο, ενεργοποιήστε το φίλτρο για ανίχνευση ιών (virus scanning).

- Βεβαιωθείτε ότι έχετε αποσυνδεθεί από τον λογαριασμό σας σε μια ιστοσελίδα ηλεκτρονικής υπηρεσίας (π.χ. ηλεκτρονικής τραπεζικής συναλλαγής) μέσω του προσφερόμενου συνδέσμου αποσύνδεσης (log out) πριν την εγκαταλείψετε.

- Αποφύγετε την ενεργοποίηση υπενθύμισης/απομνημόνευσης κωδικού κατά τη χρήση προγραμμάτων πλοήγησης, ειδικά όταν η πρόσβαση στο Διαδίκτυο γίνεται από κοινόχρηστους υπολογιστές.

- Επιβεβαιώστε ότι χρησιμοποιείτε μια ασφαλή σύνδεση όταν στέλνετε ευαίσθητες προσωπικές πληροφορίες μέσω του παγκόσμιου ιστού (Web). Αυτό φαίνεται από το εικονίδιο του κλειδωμένου λουκέτου, ενώ η διεύθυνση που συνδέεστε πρέπει να αρχίζει με https αντί του http.

- Αν συνδέεστε στο Διαδίκτυο από δίκτυο δημόσιας χρήσης (internet café, ξενοδοχεία κ.λπ.), μην χρησιμοποιείτε και μην μεταδίδετε προσωπικά σας στοιχεία. Αποφύγετε να επισκέπτεστε σελίδες που πρέπει να χρησιμοποιήσετε προσωπικούς σας μυστικούς κωδικούς (passwords), ιδιαίτερα αν η ανταλλαγή πληροφορίας δεν πραγματοποιείται κρυπτογραφημένα (π.χ. https). Είναι πιθανό τα δίκτυα αυτά να μην είναι ασφαλή και να υποκλαπούν προσωπικά σας δεδομένα.

Μέτρα για την προστασία του απορρήτου στην ηλεκτρονική αλληλογραφία:

- Μη χρησιμοποιείτε ποτέ τον κωδικό πρόσβασης του λογαριασμού σας για την πρόσβαση σε άλλους ιστότοπους.

- Μην ανοίγετε συνημμένα αρχεία που προέρχονται από άγνωστους τρίτους ή από μη έμπιστες πηγές. Όταν λαμβάνετε ηλεκτρονικό μήνυμα, ακόμη και από φαινομενικά έμπιστες πηγές (όπως π.χ. τράπεζες), εξετάστε προσεκτικά την προέλευσή του πριν ανοίξετε έναν σύνδεσμο που

περιέχεται σε αυτό, γιατί μπορεί να σας οδηγήσει σε ιστοσελίδα που, ενώ φαίνεται ίδια με τη νόμιμη, είναι πλαστή.

- Μην στέλνετε τους κωδικούς πρόσβασής σας μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Οι νόμιμοι ιστότοποι, που προσφέρουν ηλεκτρονικά υπηρεσίες, δεν θα σας ζητήσουν ποτέ να στείλετε τους κωδικούς πρόσβασής σας μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου.

- Παρακολουθήστε την αποστολή και τη λήψη μηνυμάτων ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Εάν παρατηρήσετε ότι πολλά μηνύματα στον λογαριασμό σας δεν μπορείτε να τα βρείτε ή εάν παρατηρήσετε ότι από τον λογαριασμό σας στέλνονται άγνωστα μηνύματα, αλλάξτε άμεσα τον κωδικό πρόσβασης.

- Επιβεβαιώστε ότι η αλληλογραφία σας δεν προωθείται σε κάποια διεύθυνση που δεν έχετε ορίσει εσείς. Σε περίπτωση που διαπιστώσετε ανεπιθύμητη προώθηση, καταργήστε την άμεσα.

- Στην περίπτωση που είναι εφικτό, ενεργοποιήστε τη διαδικασία επαλήθευσης σε δύο βήματα (two step verification) για την πρόσβαση στον λογαριασμό σας (π.χ. με την αποστολή ειδικού κωδικού μιας χρήσης στο κινητό σας τηλέφωνο).

- Μην παραλείπετε να αποσυνδεθείτε από τον λογαριασμό σας, ειδικά εάν έχετε συνδεθεί από έναν κοινόχρηστο υπολογιστή (π.χ. από μια βιβλιοθήκη ή ένα internet cafe). Έχετε υπόψη σας ότι μπορεί να εξακολουθείτε να είστε συνδεδεμένοι, ακόμα και αφού κλείσετε το πρόγραμμα πλοήγησης.

- Κρυπτογραφήστε μηνύματα ή συνημμένα αρχεία που περιέχουν εμπιστευτικές πληροφορίες.

Μέτρα για την προστασία του απορρήτου κατά την ασύρματη πρόσβαση στο Διαδίκτυο:

- Ενεργοποιήστε την κρυπτογράφηση στον ασύρματο δρομολογητή σας. Προτιμήστε την κρυπτογράφηση WPA ή ακόμα καλύτερα WPA2. Να χρησιμοποιείτε ισχυρούς κωδικούς για το κλειδί κρυπτογράφησης, τους οποίους να αλλάζετε συχνά. Αλλάζετε το όνομα του δικτύου (αναγνωριστικό SSID), δίνοντας δική σας ονομασία, διαφορετική από αυτή που έχει θέσει ο κατασκευαστής.

- Ρυθμίστε το ασύρματο δίκτυο ώστε να δέχεται συνδέσεις μόνο από συγκεκριμένους υπολογιστές, tablet και κινητά τηλέφωνα (MAC address filtering).

- Αλλάζετε το όνομα χρήστη και τον κωδικό ασφαλείας για τη διαχείριση του ασύρματου δρομολογητή από την τιμή που έχει θέσει ο κατασκευαστής (username και password admin). Επιπλέον, αλλάζετε τον κωδικό που έχετε θέσει σε τακτά χρονικά διαστήματα.

- Απενεργοποιήστε την απομακρυσμένη σύνδεση (remote management access) με τον δρομολογητή σας

σε περίπτωση που η πρόσβαση αυτή δεν είναι ήδη απενεργοποιημένη από τον κατασκευαστή.

- Αλλάξτε τη ρύθμιση ώστε να μην επιτρέπεται η διαχείριση του δρομολογητή σας μέσω ασύρματης (wireless) σύνδεσης.
- Μπορείτε να ελέγξετε τον ασύρματο δρομολογητή σας για το ποιες συσκευές έχουν συνδεθεί ή αιτούνται σύνδεση με αυτόν. Σε περίπτωση που παρατηρήσετε συνδέσεις από άγνωστες συσκευές, αλλάξτε άμεσα τους κωδικούς σας.

Σχετικά links:

Ενημερωτικό δελτίο ΑΔΑΕ:

http://www.adae.gr/fileadmin/docs/enimerosi/ADAE_Brochure_April_2014_FINAL.pdf

Βλ. επίσης:

<http://www.adae.gr/enimerosi-christon-kai-syndromiton/>

<http://www.adae.gr/quiz/>

► Πράξη της ΕΕ για τις ψηφιακές αγορές

Στις 24 Μαρτίου 2022, επιτεύχθηκε συμφωνία μεταξύ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της ΕΕ σχετικά με την πράξη για τις ψηφιακές αγορές (DMA), η οποία αποσκοπεί στο να καταστήσει τον ψηφιακό τομέα δικαιότερο και ανταγωνιστικότερο. Η πράξη για τις ψηφιακές αγορές ορίζει σαφείς κανόνες για τις μεγάλες επιγραμμικές πλατφόρμες. Στόχος της είναι να διασφαλίσει ότι καμία μεγάλη επιγραμμική πλατφόρμα που επέχει θέση «ρυθμιστή της πρόσβασης» μεγάλου αριθμού χρηστών δεν καταχράται τη θέση αυτή εις βάρος των εταιρειών που επιθυμούν να έχουν πρόσβαση στους εν λόγω χρήστες.

Η πράξη για τις ψηφιακές αγορές θα ισχύει για τους ρυθμιστές της πρόσβασης, εταιρείες που δημιουργούν εμπόδια μεταξύ επιχειρήσεων και καταναλωτών, και ενίοτε ελέγχουν ακόμη και ολόκληρα οικοσυστήματα, τα οποία αποτελούνται από διαφορετικές υπηρεσίες πλατφορμών, όπως επιγραμμικές αγορές, λειτουργικά συστήματα, υπηρεσίες υπολογιστικού νέφους ή επιγραμμικές μηχανές αναζήτησης. Το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο συμφώνησαν ότι για να χαρακτηριστεί μια πλατφόρμα ως ρυθμιστής της πρόσβασης («gatekeeper») πρέπει, αφενός, να έχει τα τελευταία τρία χρόνια ετήσιο κύκλο εργασιών τουλάχιστον 7,5 δισ. € εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή να έχει χρηματιστηριακή αξία τουλάχιστον 75 δισ. €, και να έχει τουλάχιστον 45 εκατ. τελικούς χρήστες ανά μήνα και τουλάχιστον 10.000 επιχειρηματικούς χρήστες εγκατεστημένους στην ΕΕ. Αφετέρου, η πλατφόρμα πρέπει να ελέγχει μία ή περισσότερες βασικές υπηρεσίες πλατφόρμας («core platform services») σε τουλάχιστον τρία κράτη μέλη. Στις βασικές αυτές υπηρεσίες πλατφόρμας συγκαταλέγονται οι αγορές και τα καταστήματα εφαρμογών, οι μηχανές αναζήτησης, τα κοινωνικά δί-

κτυα, οι υπηρεσίες υπολογιστικού νέφους, οι υπηρεσίες διαφήμισης, οι φωνητικοί βοηθοί και οι φυλλομετρητές ιστού. Οι εν λόγω ρυθμιστές της πρόσβασης θα υπόκεινται σε μια σειρά σαφώς καθορισμένων υποχρεώσεων και απαγορεύσεων, οι οποίες θα καθοριστούν με βάση τις πλέον αθέμιτες πρακτικές της αγοράς, ή με βάση τις πρακτικές που δημιουργούν φραγμούς για άλλες εταιρείες ή ενισχύουν τους εν λόγω φραγμούς, με γενικό στόχο τη διασφάλιση του ανταγωνισμού για τις ψηφιακές υπηρεσίες που παρέχουν οι ρυθμιστές της πρόσβασης.

Ταυτόχρονα, η πράξη για τις ψηφιακές αγορές θα δημιουργήσει έναν αποτελεσματικό μηχανισμό επιβολής για την εξασφάλιση της ταχείας συμμόρφωσης με συγκεκριμένες υποχρεώσεις. Η πράξη αυτή, σε συνδυασμό με την πράξη για τις ψηφιακές υπηρεσίες, αποτελεί μέρος της φιλόδοξης μεταρρύθμισης του ψηφιακού χώρου, η οποία έχει ως στόχο ένα ασφαλές και υπεύθυνο επιγραμμικό περιβάλλον. Συνολικά, με τη δέση μέτρων θα θεσπιστεί ένα ολοκληρωμένο σύνολο νέων κανόνων για όλες τις ψηφιακές υπηρεσίες, συμπεριλαμβανομένων των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, των επιγραμμικών αγορών και άλλων επιγραμμικών πλατφορμών που δραστηριοποιούνται στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Αποτελεί βασικό στοιχείο της ευρωπαϊκής ψηφιακής στρατηγικής που αποσκοπεί να προετοιμάσει την Ευρώπη για την ψηφιακή εποχή και συμπληρώνει την επιβολή της νομοθεσίας περί ανταγωνισμού σε ενωσιακό και εθνικό επίπεδο. Οι νέοι κανόνες δεν θίγουν την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού της ΕΕ και των εθνικών κανόνων ανταγωνισμού όσον αφορά τη μονομερή συμπεριφορά.

Η πολιτική συμφωνία που επιτεύχθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο πρέπει πλέον να εγκριθεί επισήμως από τους δύο συννομοθέτες. Αφού εγκριθεί, ο Κανονισμός για τις ψηφιακές αγορές θα ισχύει άμεσα σε ολόκληρη την ΕΕ και θα εφαρμοστεί έξι μήνες μετά την έναρξη ισχύος του.

Σχετικά links:

Πρόταση σχετικού Κανονισμού:

https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/proposal-regulation-single-market-digital-services-digital-services-act_en.pdf

Δελτίο τύπου του Συμβουλίου:

<https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2022/03/25/council-and-european-parliament-reach-agreement-on-the-digital-markets-act/>

Βλ. επίσης:

<https://www.consilium.europa.eu/el/infographics/digital-markets-act/>

► ΔΕΕ: εφαρμογή εξαίρεσης περί ιδιωτικής αντιγραφής και σε υπολογιστικό νέφος

Στις 24 Μαρτίου 2022, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) εξέδωσε την απόφαση C-433/20, *Austro-*

Mechana, ECLI:EU:C:2022:217, με την οποία έκρινε ότι η λεγόμενη εξαίρεση περί «ιδιωτικής αντιγραφής» που προβλέπεται στην Οδηγία για τα δικαιώματα του δημιουργού έχει εφαρμογή στην περίπτωση της αποθήκευσης στο υπολογιστικό νέφος (cloud) αντιγράφου προστατευόμενου έργου για ιδιωτική χρήση.

Πιο συγκεκριμένα, η *Austro-Mechana* είναι εταιρεία συλλογικής διαχείρισης δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας η οποία ασκεί τα εκ του νόμου δικαιώματα επί της αμοιβής που οφείλεται δυνάμει της εξαίρεσης περί ιδιωτικής αντιγραφής. Η εν λόγω εταιρεία άσκησε ενώπιον του *Handelsgericht Wien* (δικαστηρίου εμπορικών διαφορών Βιέννης, Αυστρία) αγωγή για την καταβολή της προαναφερθείσας αμοιβής κατά της *Strato AG*, η οποία παρέχει υπηρεσίες αποθήκευσης στο υπολογιστικό νέφος (cloud). Το ανωτέρω δικαστήριο απέρριψε την αγωγή, για τον λόγο ότι η *Strato* δεν θέτει στη διάθεση των πελατών της υποθέματα εγγραφής, αλλά τους παρέχει απλώς διαδικτυακή υπηρεσία αποθήκευσης.

Το *Oberlandesgericht Wien* (εφετείο Βιέννης, Αυστρία), ενώπιον του οποίου ασκήθηκε έφεση, ζήτησε από το Δικαστήριο να διευκρινιστεί εάν η αποθήκευση περιεχομένου στο υπολογιστικό νέφος εμπίπτει στην εξαίρεση περί ιδιωτικής αντιγραφής η οποία προβλέπεται στο άρθρο 5 παρ. 2 στοιχείο β' της Οδηγίας 2001/29/EK.

Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η εξαίρεση περί ιδιωτικής αντιγραφής εφαρμόζεται στα αντίγραφα έργων που αποθηκεύονται σε διακομιστή εντός του οποίου διατίθεται στον χρήστη χώρος αποθήκευσης από τον πάροχο υπηρεσιών υπολογιστικού νέφους. Ωστόσο, τα κράτη μέλη δεν υποχρεούνται να επιβάλουν στους παρόχους υπηρεσιών αποθήκευσης στο υπολογιστικό νέφος την υποχρέωση καταβολής δίκαιης αποζημίωσης δυνάμει αυτής της εξαίρεσης, εφόσον προβλέπεται η καταβολή δίκαιης αποζημίωσης στους δικαιούχους με άλλον τρόπο.

Πρώτον, η Οδηγία 2001/29/EK προβλέπει ότι η εξαίρεση περί ιδιωτικής αντιγραφής εφαρμόζεται στις αναπαραγωγές που πραγματοποιούνται σε οποιοδήποτε μέσο. Το Δικαστήριο αποφαινεται ως προς το κατά πόσον η εν λόγω εξαίρεση εφαρμόζεται στα αντίγραφα έργων στο υπολογιστικό νέφος. Όσον αφορά την έννοια της «αναπαραγωγής», το Δικαστήριο επισημαίνει ότι η δημιουργία εφεδρικού αντιγράφου ενός έργου σε χώρο αποθήκευσης που τίθεται στη διάθεση χρήστη στο πλαίσιο υπηρεσιών υπολογιστικού νέφους συνιστά αναπαραγωγή του εν λόγω έργου. Πράγματι, η αναφόρτωση (upload) έργου στο υπολογιστικό νέφος συνιστάται στην αποθήκευση αντιγράφου του επίμαχου έργου.

Όσον αφορά την έννοια του «οποιοδήποτε μέσου», το Δικαστήριο τονίζει ότι αυτή αφορά το σύνολο των υποθεμάτων επί των οποίων δύναται να αναπαραχθεί ένα προστατευόμενο έργο, συμπεριλαμβανομένων των δια-

κομιστών που χρησιμοποιούνται στο πλαίσιο του υπολογιστικού νέφους. Συναφώς, δεν αποτελεί κρίσιμο στοιχείο το γεγονός ότι ο διακομιστής ανήκει σε τρίτον. Επομένως, η εξαίρεση περί ιδιωτικής αντιγραφής δύναται να εφαρμόζεται σε αναπαραγωγές οι οποίες πραγματοποιούνται από φυσικό πρόσωπο με τη χρήση συσκευής που ανήκει σε τρίτον. Επιπροσθέτως, ένας από τους σκοπούς της Οδηγίας 2001/29/EK συνίσταται στην αποτροπή του ενδεχομένου η προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας εντός της Ένωσης να ξεπεραστεί ή να καταστεί παρωχημένη λόγω της τεχνολογικής εξέλιξης. Ο σκοπός αυτός θα διακυβευόταν εάν οι εξαιρέσεις και οι περιορισμοί της προστασίας της πνευματικής ιδιοκτησίας ερμηνεύονταν κατά τρόπο ώστε να αποκλείουν τα ψηφιακά μέσα και τις υπηρεσίες υπολογιστικού νέφους.

Κατά συνέπεια, η έννοια «οποιοδήποτε μέσου» καλύπτει διακομιστή εντός του οποίου τίθεται στη διάθεση του χρήστη χώρος αποθήκευσης από τον πάροχο υπηρεσιών υπολογιστικού νέφους.

Δεύτερον, το Δικαστήριο αποφαινεται επί της επιβολής στους παρόχους υπηρεσιών αποθήκευσης στο υπολογιστικό νέφος της υποχρέωσης καταβολής δίκαιης αποζημίωσης και κρίνει, κατ' ουσίαν, ότι στο παρόν στάδιο εξέλιξης του δικαίου της Ένωσης η θέσπιση τέτοιας υποχρέωσης εμπίπτει στο ευρύ περιθώριο εκτίμησης που αναγνωρίζεται στον εθνικό νομοθέτη για να προσδιορίσει τα διάφορα στοιχεία του συστήματος δίκαιης αποζημίωσης.

Συναφώς, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι τα κράτη μέλη που θέτουν σε εφαρμογή την εξαίρεση περί ιδιωτικής αντιγραφής υποχρεούνται να προβλέψουν ένα σύστημα δίκαιης αποζημίωσης με σκοπό την αποζημίωση των δικαιούχων.

Όσον αφορά τον υπόχρεο καταβολής της δίκαιης αποζημίωσης, υπεύθυνο για τη χρηματοδότηση της αποζημίωσης είναι καταρχήν το πρόσωπο το οποίο πραγματοποιεί την ιδιωτική αντιγραφή, ήτοι ο χρήστης των υπηρεσιών αποθήκευσης στο υπολογιστικό νέφος.

Εντούτοις, στην περίπτωση που υπάρχουν πρακτικές δυσχέρειες εντοπισμού των τελικών χρηστών, τα κράτη μέλη μπορούν να επιβάλουν τέλος για την ιδιωτική αντιγραφή στον παραγωγό ή στον εισαγωγέα των διακομιστών, μέσω των οποίων προσφέρονται υπηρεσίες υπολογιστικού νέφους σε ιδιώτες. Το εν λόγω τέλος μετακυλίεται οικονομικά στον αγοραστή τέτοιων διακομιστών και τελικά βαρύνει τον ιδιώτη που χρησιμοποιεί τον εν λόγω εξοπλισμό ή εκείνον στον οποίον παρέχεται υπηρεσία αναπαραγωγής.

Κατά τον καθορισμό του τέλους ιδιωτικής αντιγραφής, τα κράτη μέλη δύναται να λαμβάνουν υπόψη το γεγονός ότι ορισμένες συσκευές και ορισμένα υποθέματα δύναται να χρησιμοποιηθούν για την πραγματοποίηση

ιδιωτικών αντιγράφων στο πλαίσιο του υπολογιστικού νέφους. Ωστόσο, τα οικεία κράτη μέλη πρέπει να διασφαλίζουν ότι η επίμαχη αποζημίωση, καθόσον επιβάλλεται σε πλείονες συσκευές και πλείονα υποθέματα στο πλαίσιο της ενιαίας διαδικασίας ιδιωτικής αντιγραφής, δεν υπερβαίνει τη δυνητική ζημία των δικαιούχων.

Κατά συνέπεια, η Οδηγία 2001/29/EK δεν αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση η οποία δεν επιβάλλει στους παρόχους υπηρεσιών αποθήκευσης στο υπολογιστικό νέφος την υποχρέωση καταβολής δίκαιης αποζημίωσης, εφόσον η ρύθμιση αυτή προβλέπει την καταβολή δίκαιης αποζημίωσης με άλλον τρόπο.

Σχετικά links:

Απόφαση C-433/20:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/el/TXT/?uri=CELEX:62020CJ0433>

Οδηγία 2001/29/EK:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32001L0029>

Για προτάσεις, κρίσεις και ερωτήσεις, η επικοινωνία μας συνεχίζεται διαδικτυακά από το blog της στήλης στη διεύθυνση <http://e-pikaira.blogspot.com>.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Ι. ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Α. Επισκόπηση Νομολογίας ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ (Δεκέμβριος 2021 – Φεβρουάριος 2022)

Ι. ΘΕΣΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Επιμ.: Μαρία Σαπαρδάνη

► Κράτος δικαίου

Γενικό καθεστώς αιρεσιμότητας για την προστασία του προϋπολογισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης

προσφυγή ακυρώσεως – Κανονισμός (ΕΕ, Ευρατόμ) 2020/2092 – γενικό καθεστώς αιρεσιμότητας για την προστασία του προϋπολογισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης – προστασία του προϋπολογισμού της Ένωσης σε περίπτωση παραβίασεως των αρχών του κράτους δικαίου εντός κράτους μέλους – νομική βάση – άρθρο 322 παρ. 1 στοιχείο α' ΣΛΕΕ – άρθρο 311 ΣΛΕΕ – άρθρο 312 ΣΛΕΕ – προβαλλόμενη παράκαμψη του άρθρου 7 ΣΕΕ και του άρθρου 269 ΣΛΕΕ – προβαλλόμενες παραβάσεις του άρθρου 4 παρ. 1, του άρθρου 5 παρ. 2, και του άρθρου 13 παρ. 2 ΣΕΕ καθώς και παραβιάσεις των αρχών της ασφάλειας δικαίου, της αναλογικότητας και της ισότητας των κρατών μελών έναντι των Συνθηκών – ισχυρισμός περί κατάχρησης εξουσίας

ΔΕΕ C-156/21, Ουγγαρία/Κοινοβούλιο και Συμβούλιο, 16.02.2022, Ολομέλεια, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγήτης: A. Arabadjiev, Γεν. Εισαγγελέας: M. Campos Sánchez-Bordona, ECLI:EU:C:2022:97 – Προσφυγή ακυρώσεως

ΔΕΕ C-157/21, Πολωνία/Κοινοβούλιο και Συμβούλιο, 16.02.2022, Ολομέλεια, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγήτης: A. Arabadjiev, Γεν. Εισαγγελέας: M. Campos Sánchez-Bordona, ECLI:EU:C:2022:98 – Προσφυγή ακυρώσεως

Στις 16 Δεκεμβρίου 2020, εκδόθηκε ο Κανονισμός (ΕΕ, Ευρατόμ) 2020/2092 περί γενικού καθεστώτος αιρεσιμότητας για την προστασία του προϋπολογισμού της Ένωσης (στο εξής: ο Κανονισμός) με τον οποίο ο σεβασμός των αρχών του κράτους δικαίου από τα κράτη μέλη καθίσταται προϋπόθεση για τη χρηματοδότησή τους από τον προϋπολογισμό της Ένωσης. Σύμφωνα με τον Κανονισμό, σε περίπτωση παραβίασης των αρχών του κράτους δικαίου από κράτος μέλος, το Συμβούλιο, κατόπιν πρότασης της Επιτροπής, έχει τη δυνατότητα να θεσπίσει μέτρα προστασίας του προϋπολογισμού της Ένωσης, όπως την αναστολή πληρωμών.

Με προσφυγές που άσκησαν ενώπιον του Δικαστηρίου, η Ουγγαρία και η Πολωνία ζήτησαν την ακύρωση του εν λόγω Κανονισμού, επικαλούμενες τα εξής: έλλειψη κατάλληλης νομικής βάσης, καταστρατήγηση της διαδικασίας του άρθρου 7 ΣΕΕ, υπέρβαση των αρμοδιοτήτων της Ένωσης και παραβίαση των γενικών αρχών

περί ασφάλειας δικαίου και σαφήνειας των κανονιστικών πράξεων. Προς τον σκοπό αυτό, αναφέρθηκαν σε μη δημοσιευθείσα γνωμοδότηση της νομικής υπηρεσίας του Συμβουλίου (No 13593/18) σχετικά με την πρόταση Κανονισμού για την προστασία του προϋπολογισμού της Ένωσης, αναπαράγοντας το περιεχόμενό της ή εκθέτοντας τη διενεργηθείσα με αυτή ανάλυση. Παρά το αίτημα του Συμβουλίου να μην ληφθούν υπόψη τα χωρία των δικογράφων της προσφυγής της Ουγγαρίας και της Πολωνίας που παραπέμπουν στην επίμαχη γνωμοδότηση, το Δικαστήριο έκρινε ότι η τελευταία συνιστά παραδεκτό αποδεικτικό στοιχείο χάριν υπέρτερου δημοσίου συμφέροντος αναφορικά με τη διαφάνεια της νομοθετικής διαδικασίας.

Η εκδίκαση αμφότερων των προσφυγών παραπέμφθηκε στην Ολομέλεια, ως τον κατάλληλο δικαστικό σχηματικό για την εκδίκαση υποθέσεων «εξαιρετικής σημασίας» (άρθρο 16 του Οργανισμού του Δικαστηρίου).

Σε ό,τι αφορά το ζήτημα της νομικής βάσης του Κανονισμού, η Ολομέλεια αρχικά παρατηρεί ότι ο εν λόγω Κανονισμός θεσπίζει τους αναγκαίους κανόνες για την προστασία του προϋπολογισμού της Ένωσης σε περίπτωση παραβίασεων των αρχών του κράτους δικαίου στα κράτη μέλη. Η Επιτροπή μπορεί να κινήσει την προβλεπόμενη στον Κανονισμό αυτό διαδικασία που οδηγεί στη λήψη κατάλληλων μέτρων μόνον εφόσον διαπιστώσει ότι υφίστανται βάσιμοι λόγοι για να θεωρηθεί όχι μόνο ότι έχουν σημειωθεί παραβιάσεις των αρχών του κράτους δικαίου σε ορισμένο κράτος μέλος, αλλά, ιδίως, ότι οι παραβιάσεις αυτές επηρεάζουν ή απειλούν σοβαρά να επηρεάσουν αρνητικά τη χρηστή δημοσιονομική διαχείριση του προϋπολογισμού της Ένωσης ή τα οικονομικά συμφέροντά της κατά τρόπο επαρκώς άμεσο. Τα μέτρα που μπορούν να ληφθούν δυνάμει του Κανονισμού σε βάρος κράτους μέλους συνίστανται, μεταξύ άλλων, σε αναστολή πληρωμών, καταγγελία νομικών δεσμεύσεων, αναστολή της εκταμίευσης δόσεων, αναστολή ή μείωση του οικονομικού πλεονεκτήματος που εγγυάται ο προϋπολογισμός της ΕΕ και αναστολή της έγκρισης προγραμμάτων. Πρόκειται, δηλαδή, για μέτρα που φορούν αποκλειστικά την εκτέλεση του προϋπολογισμού της Ένωσης. Τα εν λόγω μέτρα, όπως επισημαίνει το Δικαστήριο, πρέπει να τηρούν την αρχή της αναλογικότητας και να καθορίζονται βάσει του πραγματικού ή δυνητικού αντικτύπου των παραβιάσεων στη χρηστή δημοσιονομική διαχείριση του προϋπολογισμού της ΕΕ ή στα οικονομικά συμφέροντα της ΕΕ, λαμβανομένης υπόψη της φύσης, της διάρκειας, της έκτασης και της σοβαρότητας των παραβιάσεων. Συνεπώς, παρά τον αντίθετο ισχυρι-

σμό της Πολωνίας και της Ουγγαρίας, προκύπτει ότι ο Κανονισμός δεν αποσκοπεί στην επιβολή κυρώσεων σε κράτος μέλος για παραβίαση των αρχών του κράτους δικαίου, αλλά στην προστασία του προϋπολογισμού της Ένωσης και στη διαφύλαξη των εννόμων συμφερόντων των τελικών αποδεκτών ή δικαιούχων που επηρεάζονται (ή υπάρχει σοβαρό ενδεχόμενο να επηρεαστούν) αρνητικά, κατά τρόπο επαρκώς άμεσο, από τις παραβιάσεις των αρχών του κράτους δικαίου.

Ακολουθώντας, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι ο σεβασμός των θεμελιωδών αξιών του άρθρου 2 ΣΕΕ επί των οποίων εδράζεται η Ένωση αποτελεί προϋπόθεση προκειμένου μια υποψήφια χώρα να καταστεί κράτος μέλος. Η συμμόρφωση, ωστόσο, με τις αξίες αυτές δεν αποτελεί απλώς και μόνο μια υποχρέωση την οποία οφείλει να εκπληρώσει η υποψήφια χώρα για να προσχωρήσει στην Ένωση, αλλά πρέπει να τηρείται καθ' όλη τη διάρκεια της ενωσιακής πορείας της χώρας. Η παραδοχή ότι κάθε κράτος μέλος αποδέχεται από κοινού με τα λοιπά κράτη μέλη, και αναγνωρίζει ότι τα εν λόγω κράτη αποδέχονται από κοινού με αυτό, τις αξίες του άρθρου 2 ΣΕΕ, μεταξύ αυτών και τις αρχές του κράτους δικαίου και της αλληλεγγύης, συνεπάγεται και δικαιολογεί την ύπαρξη αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών μελών ως προς την αναγνώριση των εν λόγω αξιών και, επομένως, ως προς την τήρηση του δικαίου της Ένωσης που υλοποιεί τις αξίες αυτές. Εφόσον ο σεβασμός των εν λόγω αξιών αποτελεί προϋπόθεση για την άσκηση όλων των δικαιωμάτων που απορρέουν από την εφαρμογή των Συνθηκών σε κράτος μέλος, η Ένωση πρέπει να είναι σε θέση να τις υπερασπίζεται εντός των ορίων των αρμοδιοτήτων της. Συνεπώς, το κράτος δικαίου μπορεί να αποτελέσει τη βάση για την υιοθέτηση ενός μηχανισμού αιρεσιμότητας ο οποίος εμπίπτει στην έννοια των «δημοσιονομικών Κανονισμών» σχετικά με την εκτέλεση του προϋπολογισμού της Ένωσης (άρθρο 322 παρ. 1 στοιχείο α' ΣΛΕΕ).

Επισημαίνεται, εξάλλου, ότι ο προϋπολογισμός της Ένωσης είναι ένα από τα κύρια μέσα για την υλοποίηση, στο πλαίσιο των πολιτικών και των δράσεων της Ένωσης, της αρχής της αλληλεγγύης μεταξύ των κρατών μελών. Η υλοποίηση της αρχής της αλληλεγγύης μέσω του προϋπολογισμού βασίζεται στην αμοιβαία εμπιστοσύνη των κρατών μελών ότι γίνεται υπεύθυνα χρήση των κοινών πόρων που εγγράφονται στον εν λόγω προϋπολογισμό. Ωστόσο, η χρηστή δημοσιονομική διαχείριση μπορεί να διακυβευθεί σοβαρά από παραβιάσεις των αρχών του κράτους δικαίου από κράτος μέλος, δεδομένου ότι τέτοιες παραβιάσεις ενδέχεται να έχουν, μεταξύ άλλων, ως αποτέλεσμα την απουσία εγγυήσεων ως προς το ότι οι δαπάνες που καλύπτονται από τον προϋπολογισμό της Ένωσης πληρούν όλους τους όρους χρηματοδότησης που προβλέπονται από το ενωσιακό δίκαιο και, ως

εκ τούτου, εκπληρώνουν τους στόχους που επιδιώκει η Ένωση όταν χρηματοδοτεί αυτές τις δαπάνες. Επομένως, ένας οριζόντιος μηχανισμός αιρεσιμότητας, όπως αυτός που θεσπίζεται από τον Κανονισμό, ο οποίος εξαρτά τη λήψη χρηματοδότησης από τον προϋπολογισμό της Ένωσης από την τήρηση από τα κράτη μέλη των αρχών του κράτους δικαίου, μπορεί να εμπίπτει στην αρμοδιότητα που ανατίθεται στην Ένωση από τις Συνθήκες για τη θέσπιση «δημοσιονομικών Κανονισμών» σχετικά με την εκτέλεση του προϋπολογισμού της Ένωσης.

Σε ό,τι αφορά τον ισχυρισμό της Πολωνίας και της Ουγγαρίας ότι ο Κανονισμός έχει ως αποτέλεσμα την καταστράτηγηση της διαδικασίας του άρθρου 7 ΣΕΕ και την επέκταση των εξουσιών του Δικαστηρίου που προβλέπονται στο άρθρο 269 ΣΛΕΕ, το Δικαστήριο κρίνει ότι η διαδικασία που θεσπίζεται από τον Κανονισμό σέβεται τόσο τη διαδικασία του άρθρου 7 ΣΕΕ όσο και τα όρια των αρμοδιοτήτων που ανατίθενται στην Ένωση. Σκοπός της διαδικασίας του άρθρου 7 ΣΕΕ είναι να παράσχει στο Συμβούλιο την εξουσία να επιβάλλει κυρώσεις για σοβαρές και διαρκείς παραβιάσεις των αξιών του άρθρου 2 ΣΕΕ, προκειμένου, ιδίως, να υποχρεώσει το οικείο κράτος μέλος να θέσει τέρμα σε αυτές τις παραβιάσεις. Αντίθετα, από τη φύση των μέτρων που μπορούν να ληφθούν δυνάμει του Κανονισμού και από τις προϋποθέσεις λήψης και άρσης των εν λόγω μέτρων προκύπτει ότι σκοπός της διαδικασίας που θεσπίζει ο Κανονισμός είναι η προστασία του προϋπολογισμού της Ένωσης και, μάλιστα, μόνον σε περίπτωση παραβίασης από κράτος μέλος των αρχών του κράτους δικαίου, η οποία επηρεάζει ή απειλεί σοβαρά να επηρεάσει την ορθή εκτέλεση του προϋπολογισμού. Επιπλέον, όσον αφορά το αντικείμενο καθενιάς από τις δύο διαδικασίες, πρέπει να σημειωθεί ότι η διαδικασία του άρθρου 7 ΣΕΕ καλύπτει το σύνολο των αξιών του άρθρου 2 ΣΕΕ, ενώ η διαδικασία που θεσπίζει ο Κανονισμός καλύπτει μόνο μία από αυτές τις αξίες, δηλαδή το κράτος δικαίου. Συνεπώς, είναι σαφές ότι η διαδικασία του άρθρου 7 ΣΕΕ και αυτή που θεσπίζει ο Κανονισμός επιδιώκουν διαφορετικούς σκοπούς και καθενιά έχει σαφώς διακριτό αντικείμενο.

Παράλληλα, ο Κανονισμός παρέχει στην Επιτροπή και το Συμβούλιο τη δυνατότητα να εξετάζουν καταστάσεις στα κράτη μέλη μόνον στο μέτρο που σχετίζονται με τη χρηστή δημοσιονομική διαχείριση του προϋπολογισμού της Ένωσης ή την προστασία των οικονομικών της συμφερόντων. Επιπλέον, μέτρα δυνάμει του Κανονισμού μπορούν να ληφθούν μόνο εφόσον διαπιστωθεί ότι τέτοιες καταστάσεις συνεπάγονται παραβίαση των αρχών του κράτους δικαίου που επηρεάζει ή απειλεί σοβαρά να επηρεάσει αρνητικά την ορθή εκτέλεση του προϋπολογισμού της Ένωσης. Επομένως, οι εξουσίες που ο Κανονισμός απονέμει στα εν λόγω θεσμικά όργανα δεν

υπερβαίνουν τα όρια των αρμοδιοτήτων που ανατίθενται στην Ένωση.

Σε ό,τι αφορά τον ισχυρισμό της Πολωνίας και της Ουγγαρίας ότι ο Κανονισμός παραβιάζει την αρχή της ασφάλειας δικαίου λόγω του ότι δεν καθορίζει επακριβώς την έννοια του «κράτους δικαίου» και τις αρχές του, το Δικαστήριο παρατηρεί ότι το άρθρο 2 στοιχείο α' του Κανονισμού είναι αληθές ότι δεν αναλύει λεπτομερώς τις αρχές του κράτους δικαίου που αναφέρει. Ωστόσο, στην αιτιολογική σκ. 3 του εν λόγω Κανονισμού επισημαίνεται ότι η έννοια του «κράτους δικαίου» περιλαμβάνει τις αρχές της νομιμότητας, της ασφάλειας δικαίου, της απαγόρευσης της αυθαίρετης άσκησης εκτελεστικών εξουσιών, της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, της διάκρισης των εξουσιών, της απαγόρευσης των διακρίσεων και της ισότητας ενώπιον του νόμου, οι οποίες έχουν αποτελέσει αντικείμενο εκτενούς νομολογίας του Δικαστηρίου. Οι εν λόγω αρχές, που πηγάζουν από κοινές αξίες που αναγνωρίζονται και εφαρμόζονται από τα κράτη μέλη στις έννομες τάξεις τους, συνθέτουν την έννοια του «κράτους δικαίου» την οποία τα κράτη μέλη μοιράζονται ως κοινή αξία των συνταγματικών τους παραδόσεων. Επομένως, παρά τις διαφορές στην εθνική τους ταυτότητα, τις οποίες η Ένωση οφείλει να σέβεται, τα κράτη μέλη έχουν αναλάβει τη δέσμευση να τηρούν απαρέγκλιτα το κράτος δικαίου. Ενόψει των παραπάνω, προκύπτει ότι τα κράτη μέλη είναι σε θέση να καθορίσουν με επαρκή ακρίβεια το ουσιαστικό περιεχόμενο και τις επιταγές που απορρέουν από καθεμία από τις αρχές που απαριθμούνται στο άρθρο 2 στοιχείο α' του Κανονισμού.

Τέλος, το Δικαστήριο υπογραμμίζει, πρώτον, ότι μέτρα δυνάμει του Κανονισμού μπορούν να ληφθούν μόνο εφόσον υφίσταται πραγματική (γνήσια) σύνδεση μεταξύ παραβίασης αρχής του κράτους δικαίου και προσβολής ή σοβαρής απειλής προσβολής της χρηστής δημοσιονομικής διαχείρισης του προϋπολογισμού της Ένωσης ή της προστασίας των οικονομικών της συμφερόντων. Η έννοια της «σοβαρής απειλής» που προκύπτει εν προκειμένω από παραβιάσεις του κράτους δικαίου διευκρινίζεται στο ενωσιακό δίκαιο. Δεύτερον, μια τέτοια παραβίαση θα πρέπει να αφορά κατάσταση που καταλογίζεται σε αρχή κράτους μέλους και σχετίζεται με την ορθή εκτέλεση του προϋπολογισμού της Ένωσης. Τρίτον, τα μέτρα που λαμβάνονται δυνάμει του Κανονισμού απαιτείται να είναι αυστηρώς αναλογικά προς τον αντίκτυπο της διαπιστωθείσας παραβίασης στον προϋπολογισμό της Ένωσης, ενώ η ίδια η Επιτροπή δεσμεύεται να τηρεί αυστηρές διαδικαστικές εγγυήσεις. Συνεπώς, ο Κανονισμός πληροί τις απαιτήσεις που θέτει η αρχή της ασφάλειας δικαίου.

Υπό τις συνθήκες αυτές, οι προσφυγές της Πολωνίας και της Ουγγαρίας απορρίπτονται στο σύνολό τους.

► Αποτελεσματική δικαστική προστασία στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης

Το δίκαιο της Ένωσης δεν αντιτίθενται σε διάταξη του εσωτερικού δικαίου κράτους μέλους η οποία έχει ως αποτέλεσμα οι διοικούμενοι να μην μπορούν να αμφισβητήσουν, ενώπιον του ανώτατου ακυρωτικού δικαστηρίου του εν λόγω κράτους μέλους, τη συμβατικότητα απόφασης του ανώτατου διοικητικού δικαστηρίου του ίδιου κράτους μέλους με το δίκαιο της Ένωσης

προδικαστική παραπομπή – άρθρο 19 παρ. 1 εδάφιο β' ΣΕΕ – υποχρέωση των κρατών μελών να προβλέπουν τα ένδικα βοηθήματα και μέσα που είναι αναγκαία για να διασφαλίζεται η αποτελεσματική δικαστική προστασία στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης – δημόσιες συμβάσεις – Οδηγία 89/665/ΕΟΚ – άρθρο 1 παρ. 1 και 3 – άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – απόφαση του ανώτατου διοικητικού δικαστηρίου κράτους μέλους η οποία, κατά παραβίαση της νομολογίας του Δικαστηρίου, κρίνει απαράδεκτη την προσφυγή προσφέροντος ο οποίος αποκλείστηκε από διαδικασία ανάθεσης δημόσιας σύμβασης – έλλειψη ενδίκου μέσου για την προσβολή της εν λόγω απόφασης ενώπιον του ανωτάτου δικαστηρίου του κράτους μέλους – αρχές της αποτελεσματικότητας και της ισοδυναμίας

ΔΕΕ C-497/20, Randstad Italia, 21.12.2021, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: K. Λυκούργος, Γεν. Εισαγγελέας: G. Hogan, ECLI:EU:C:2021:1037 – Προδικαστική παραπομπή

Στις 13 Δεκεμβρίου 2017, η Umana SpA, Azienda USL Valle d'Aosta (τοπική υπηρεσία υγειονομικής περίθαλψης της περιφέρειας Κοιλιάδας της Αόστης, Ιταλία, στο εξής: USL) προκήρυξε διαγωνισμό με σκοπό την ανάθεση δημόσιας σύμβασης, αξίας 12 εκατομμυρίων ευρώ περίπου, σε γραφείο εύρεσης εργασίας για την προσωρινή διάθεση προσωπικού. Στη διαδικασία συμμετείχαν οκτώ προσφέροντες, μεταξύ των οποίων και η Randstad Italia SpA (στο εξής: Randstad). Μετά την αξιολόγηση των τεχνικών προσφορών, η Randstad αποκλείστηκε για τον λόγο ότι η βαθμολογία της ήταν χαμηλότερη του κατώτατου ορίου.

Η Randstad άσκησε προσφυγή ενώπιον του Tribunale Amministrativo Regionale della Valle d'Aosta (διοικητικού δικαστηρίου περιφέρειας Κοιλιάδας της Αόστης, Ιταλία) με την οποία αμφισβήτησε τον αποκλεισμό της και προσέβαλε την ανάθεση της σύμβασης σε άλλον προσφέροντα. Με σκοπό την εκ νέου συμμετοχή στον διαγωνισμό, η Randstad ισχυρίστηκε ότι η διαδικασία που ακολουθήθηκε δεν ήταν νομότυπη, μεταξύ άλλων, λόγω του μη εύλογου χαρακτήρα της βαθμολογίας που

έλαβε, της ασάφειας των κριτηρίων αξιολόγησης, της μη αιτιολόγησης της βαθμολογίας και του παράνομου χαρακτήρα του διορισμού και της σύνθεσης της επιτροπής ανάθεσης. Η εν λόγω προσφυγή κρίθηκε παραδεκτή, αλλά απορρίφθηκε επί της ουσίας.

Ακολούθως, η Randstad άσκησε έφεση κατά της ως άνω απόφασης ενώπιον του Consiglio di Stato (Συμβουλίου της Επικρατείας, Ιταλία). Με απόφαση που δημοσιεύθηκε στις 7 Αυγούστου 2019, το Consiglio di Stato απέρριψε τον κύριο λόγο της έφεσης με τον οποίο η Randstad αμφισβήτησε την ανεπαρκή βαθμολογία που είχε λάβει και, ως προς τους λοιπούς λόγους, που ήταν ίδιοι με αυτούς που προβλήθηκαν πρωτοδίκως, έκρινε ότι δεν έπρεπε να έχουν εξεταστεί επί της ουσίας από το Tribunale Amministrativo Regionale della Valle d'Aosta, διότι η Randstad δεν νομιμοποιούνταν ενεργητικά να τους επικαλεστεί. Συνεπώς, το Consiglio di Stato μεταρρύθμισε εν μέρει την εκκαλουμένη απόφαση.

Κατά της απόφασης του Consiglio di Stato, η Randstad άσκησε, στη συνέχεια, αναίρεση ενώπιον του Corte suprema di cassazione (Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου, Ιταλία). Το αιτούν δικαστήριο επεσήμανε ότι η άρνηση του Consiglio di Stato να εξετάσει τους λόγους που αφορούσαν το παράτυπο της διαδικασίας ανάθεσης της σύμβασης, καθόσον, κατά την άποψή του, η Randstad δεν νομιμοποιούνταν να προσβάλει τον διαγωνισμό, συνεπάγεται παραβίαση της αρχής της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας κατά την έννοια του δικαίου της Ένωσης. Ωστόσο, παρατήρησε ότι από τη νομολογία του Corte costituzionale (Συνταγματικού Δικαστηρίου, Ιταλία) προκύπτει ότι, στο παρόν στάδιο εξέλιξης του ιταλικού συνταγματικού δικαίου, τέτοιες αιτήσεις αναίρεσης πρέπει να κηρύσσονται απαράδεκτες. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με την απόφαση 6/2018 του Corte costituzionale σχετικά με το άρθρο 111 εδάφιο η' του ιταλικού Συντάγματος, αίτηση αναίρεσης κατά απόφασης του Consiglio di Stato μπορεί να ασκηθεί μόνο για λόγους απόρριψης της δικαιοδοσίας των δικαστηρίων και όχι για λόγους παραβίασης του δικαίου της Ένωσης, όπως ο λόγος που προέβαλε εν προκειμένω η Randstad. Στο πλαίσιο αυτό, το Corte suprema di cassazione αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με το εάν το δίκαιο της Ένωσης (μεταξύ άλλων, το άρθρο 4 παρ. 3 ΣΕΕ, το άρθρο 19 παρ. 1 ΣΕΕ, το άρθρο 2 παρ. 1 και 2 ΣΛΕΕ, και το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, ερμηνευόμενα επίσης υπό το πρίσμα του άρθρου 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης) αντιτίθεται σε διάταξη εσωτερικού δικαίου, η οποία, όπως έχει ερμηνευθεί από τα εθνικά δικαστήρια, δεν επιτρέπει την άσκηση αναίρεσης ενώπιόν του για την αμφισβήτηση της συμβατότητας απόφασης του ανωτά-

του διοικητικού δικαστηρίου (Consiglio di Stato) με το δίκαιο της Ένωσης.

Αρχικά, το τμήμα μείζονος σύνθεσης του Δικαστηρίου υπενθυμίζει ότι, κατά πάγια νομολογία, σε τομείς που δεν υφίσταται νομοθεσία της Ένωσης εναπόκειται σε κάθε κράτος μέλος να ρυθμίσει τους λεπτομερείς διαδικαστικούς κανόνες άσκησης των ενδίκων βοηθημάτων και μέσων που αποσκοπούν στη διασφάλιση του δικαιώματος αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας των πολιτών στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης (άρθρο 19 ΣΕΕ). Έτσι, δυνάμει της αρχής της δικονομικής αυτονομίας των κρατών μελών, υπάρχει η δυνατότητα να θεσπιστούν διαφορετικοί κανόνες από το ένα κράτος μέλος στο άλλο. Σε κάθε περίπτωση, όμως, τα κράτη μέλη οφείλουν να μεριμνούν ώστε οι κανόνες αυτοί να μην είναι λιγότερο ευνοϊκοί από εκείνους που διέπουν παρόμοιες καταστάσεις στο εσωτερικό δίκαιο (αρχή της ισοδυναμίας) και να μην καθιστούν πρακτικά αδύνατη ή ουσιαστικά δυσχερή την απόλαυση των δικαιωμάτων που οι ιδιώτες αντλούν από το δίκαιο της Ένωσης (αρχή της αποτελεσματικότητας). Συνεπώς, το δίκαιο της Ένωσης δεν αντιτίθεται, καταρχήν, στη δυνατότητα των κρατών μελών, σύμφωνα με την αρχή της δικονομικής αυτονομίας, να περιορίζουν ή να εξαρτούν από προϋποθέσεις τους λόγους εκείνους που μπορούν να προβάλλονται στις κατ' αναίρεση διαδικασίες, υπό την επιφύλαξη της τήρησης των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας.

Στην παρούσα υπόθεση, το Δικαστήριο εξετάζει εάν διασφαλίζεται, πρώτον, η αρχή της ισοδυναμίας και, δεύτερον, η αρχή της αποτελεσματικότητας. Σε ό,τι αφορά την αρχή της ισοδυναμίας, προκύπτει ότι το άρθρο 111 εδάφιο η' του ιταλικού Συντάγματος, όπως έχει ερμηνευθεί από την ημεδαπή νομολογία, περιορίζει την αρμοδιότητα του αιτούντος δικαστηρίου να αποφαινεται επί αιτήσεων αναίρεσης κατά αποφάσεων του Consiglio di Stato, ανεξάρτητα από το εάν αυτές βασίζονται σε διατάξεις του εθνικού δικαίου ή του δικαίου της Ένωσης. Επομένως, τηρείται η αρχή της ισοδυναμίας. Σε ό,τι αφορά την αρχή της αποτελεσματικότητας, υπενθυμίζεται ότι τα κράτη μέλη δεν υποχρεούνται να θεσπίσουν ένδικα βοηθήματα και μέσα διαφορετικά από εκείνα που προβλέπονται στο εσωτερικό δίκαιο, εκτός εάν δεν υπάρχει κανένα μέσο ικανό να διασφαλίσει, έστω και έμμεσα, τον σεβασμό των δικαιωμάτων των ιδιωτών που απορρέουν από το δίκαιο της Ένωσης. Εν προκειμένω, μολονότι εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει εάν υπάρχει τέτοιο μέσο ένδικης προστασίας στην ιταλική έννομη τάξη στον τομέα των δημοσίων συμβάσεων, είναι απολύτως θεμιτή, υπό το πρίσμα του δικαίου της Ένωσης, η επιλογή του οικείου κράτους μέλους να αναθέσει στο ανώτατο διοικητικό δικαστήριο της ιταλικής έννομης τάξης (ήτοι, στο Consiglio di Stato) την αρμο-

διότητα να αποφαίνεται σε τελευταίο βαθμό σε σχέση τόσο με τα πραγματικά όσο και με τα νομικά ζητήματα μιας διαφοράς και, κατά συνέπεια, να καθίσταται πλέον αδύνατη η επί της ουσίας εξέταση της εν λόγω διαφοράς από το ανώτατο ακυρωτικό δικαστήριο της χώρας (ήτοι, το Corte suprema di cassazione). Υπό τις συνθήκες αυτές, προκύπτει ότι τηρείται η αρχή της αποτελεσματικότητας. Παράλληλα, δεν προκύπτουν στοιχεία από τα οποία θα μπορούσε να συναχθεί παραβίαση του άρθρου 19 παρ. 1 εδάφιο β' της ΣΕΕ. Το συμπέρασμα αυτό δεν μπορεί να αμφισβητηθεί βάσει του άρθρου 4 παρ. 3 ΣΕΕ ή του άρθρου 1 της Οδηγίας 89/665, η οποία υποχρεώνει τα κράτη μέλη να διασφαλίζουν, στο πλαίσιο της ανάθεσης δημοσίων συμβάσεων, το δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας.

Ωστόσο, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι, υπό το πρίσμα του δικαιώματος αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, το οποίο διασφαλίζεται με την Οδηγία 89/665/ΕΟΚ και το άρθρο 47 του Χάρτη, το Consiglio di Stato δεν θα έπρεπε να είχε κρίνει απαράδεκτη την προσφυγή της Randstad ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων με το σκεπτικό ότι η τελευταία είχε αποκλεισθεί από τη διαδικασία του διαγωνισμού και, άρα, δεν νομιμοποιούνταν ενεργητικά. Σύμφωνα με τη νομολογία, το παραδεκτό των προσφυγών που αναφέρονται στο άρθρο 1 της Οδηγίας 89/665 δεν μπορεί να εξαρτάται από την προϋπόθεση προσκόμισης από τον προσφεύγοντα αποδεικτικών στοιχείων ότι η αναθέτουσα αρχή θα πρέπει να επαναλάβει τη διαδικασία ανάθεσης δημόσιας σύμβασης σε περίπτωση που η προσφυγή του γίνει δεκτή. Αντίθετα, για το παραδεκτό της προσφυγής αρκεί να υφίσταται η πιθανότητα να συμβεί κάτι τέτοιο. Επιπλέον, σύμφωνα με την Οδηγία 89/665/ΕΟΚ, προσφυγή μπορεί να ασκηθεί μόνον από προσφέροντα που δεν έχει αποκλεισθεί οριστικά από τη διαδικασία ανάθεσης. Όπως προκύπτει από το άρθρο 2α παρ. 2 της Οδηγίας 89/665/ΕΟΚ, ο αποκλεισμός ενός προσφέροντα είναι οριστικός εφόσον του έχει κοινοποιηθεί και έχει «κριθεί νόμιμος» από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο ή όταν δεν υπόκειται πλέον σε διαδικασία αναθεώρησης. Εν προκειμένω, πρέπει να σημειωθεί ότι, τόσο κατά τον χρόνο άσκησης από τη Randstad προσφυγής ενώπιον του Tribunale amministrativo regionale della Valle d'Aosta όσο και κατά τον χρόνο που το τελευταίο εξέδωσε την απόφασή του, η απόφαση της επιτροπής ανάθεσης να αποκλείσει τη Randstad από τον διαγωνισμό δεν είχε ακόμη κριθεί νόμιμη από το Tribunale amministrativo regionale della Valle d'Aosta ή από οποιοδήποτε άλλο ανεξάρτητο δικαιοδοτικό όργανο.

Εντούτοις, σε μια κατάσταση, όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, όπου το εθνικό δικονομικό δίκαιο επιτρέπει στους ενδιαφερόμενους να ασκήσουν προσφυγή ενώπιον ανεξάρτητου και αμερόληπτου δικαστηρίου και να

επικαλεστούν, κατά τρόπο αποτελεσματικό, ότι το δίκαιο της Ένωσης και οι διατάξεις του εθνικού δικαίου που μεταφέρουν το δίκαιο της Ένωσης στην εσωτερική έννομη τάξη έχουν παραβιαστεί, αλλά το ανώτατο διοικητικό δικαστήριο του οικείου κράτους μέλους, που δικάζει σε τελευταίο βαθμό, εσφαλμένα εξαρτά το παραδεκτό της προσφυγής από προϋποθέσεις που έχουν ως αποτέλεσμα οι ενδιαφερόμενοι να στερούνται το δικαίωμά τους σε αποτελεσματική δικαστική προστασία, το δίκαιο της Ένωσης δεν απαιτεί από το κράτος μέλος αυτό να προβλέπει τη δυνατότητα άσκησης ενώπιον του ανώτατου ακυρωτικού δικαστηρίου αίτησης αναίρεσης κατά τέτοιων περί απαραδέκτου αποφάσεων του ανώτατου διοικητικού δικαστηρίου, προκειμένου έτσι να αντιμετωπιστεί η παραβίαση του δικαιώματος σε αποτελεσματική δικαστική προστασία. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, το συμπέρασμα αυτό δεν θα πρέπει να θίγει τη δυνατότητα των ιδιωτών που ενδεχομένως υπέστησαν ζημία από την προσβολή του δικαιώματός τους σε αποτελεσματική δικαστική προστασία, από απόφαση δικαστηρίου που αποφαίνεται σε τελευταίο βαθμό, να ζητήσουν να διαπιστωθεί η ευθύνη του οικείου κράτους μέλους, υπό τον όρο ότι πληρούνται οι σχετικές προς τούτο προϋποθέσεις του δικαίου της Ένωσης.

► Αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης

Εθνική νομοθεσία ή πρακτική κατά την οποία τα τακτικά δικαστήρια κράτους μέλους στερούνται της αρμοδιότητας να εξετάζουν τη συμβατότητα με το δίκαιο της Ένωσης εθνικής νομοθεσίας την οποία το Συνταγματικό Δικαστήριο του εν λόγω κράτους μέλους έχει κρίνει σύμφωνη με το Σύνταγμα, παραβιάζει το δίκαιο της Ένωσης

προδικαστική παραπομπή – κράτος δικαίου – ανεξαρτησία της δικαστικής εξουσίας – άρθρο 19 παρ. 1 εδάφιο β' ΣΕΕ – άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – υπεροχή του δικαίου της ΕΕ – έλλειψη αρμοδιότητας εθνικού δικαστηρίου να εξετάζει τη συμμόρφωση με το δίκαιο της Ένωσης εθνικής νομοθεσίας που κρίθηκε σύμφωνη με το Σύνταγμα από το συνταγματικό δικαστήριο του οικείου κράτους μέλους – πειθαρχικές διαδικασίες

ΔΕΕ C-430/21, RS (Effet des arrêts d'une cour constitutionnelle), 22.02.2022, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: L. Bay Larsen, Γεν. Εισαγγελέας: A.M. Collins, ECLI:EU:C:2022:99 – Προδικαστική παραπομπή

Βλ. στο παρόν τεύχος της ΕΕΕυρΔ, Παρατηρήσεις Κ. Κοττού, σ. 106.

II. ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

Επιμ.: Γεωργία Βασιλειάδου

► Κρατικές ενισχύσεις

Απόρριψη προσφυγής κατά των τιμών εισόδου στα ελληνικά καζίνο

Κρατικές ενισχύσεις – ελληνικά καζίνο – σύστημα το οποίο προβλέπει την επιβολή επιβαρύνσεως με συντελεστή 80% επί εισιτηρίων διαφορετικής αξίας – διαφοροποίηση μεταξύ των δημόσιων και των ιδιωτικών καζίνο – καταγγελία – απόφαση με την οποία η ενίσχυση κηρύσσεται ασύμβατη προς την εσωτερική αγορά και παράνομη και διατάσσεται η ανάκτησή της – ακύρωση της απόφασης αυτής από το ΓεΔΕΕ – απόφαση με την οποία διαπιστώνεται η μη ύπαρξη κρατικής ενίσχυσης – προσφυγή ακύρωσεως – πράξη δεκτική προσφυγής – παραδεκτό – δικαιώματα άμυνας

ΓεΔΕΕ Τ-757/18, Koinopraxia Touristikí Loutrakíou/Επιτροπή, 19.01.2022, Τμήμα έκτο, Πρόεδρος: Α. Μαρκουλάη, Εισηγητής: J. Schwarcz, ECLI:EU:T:2022:13 – Προσφυγή ακυρώσεως

Το 2009, η Κοινοπραξία Τουριστική Λουτρακίου, η οποία λειτουργεί ιδιωτικό καζίνο στο Λουτράκι, υπέβαλε καταγγελία στην Επιτροπή σχετικά με το σύστημα που εφάρμοσε η Ελλάδα επί των εισιτηρίων των καζίνο, υποστηρίζοντας ότι συνιστούσε κρατική ενίσχυση υπέρ των δημόσιων καζίνο της Πάρνηθας, της Κέρκυρας και του ιδιωτικού καζίνο της Θεσσαλονίκης. Συγκεκριμένα, έως το 2012 η τιμή εισόδου στα δημόσια καζίνο ορίστηκε στα 6 ευρώ, ενώ στα ιδιωτικά στα 15 ευρώ. Σε αμφότερες τις κατηγορίες καζίνο επιβλήθηκε ενιαίο τέλος σε ποσοστό 80% με το οποίο επιβαρύνονταν τα καζίνο και όφειλαν να αποδίδουν στο κράτος ακόμη και στις περιπτώσεις όπου μπορούσαν να επιτρέπουν τη δωρεάν είσοδο ορισμένων πελατών.

Κατόπιν κίνησης της επίσημης διαδικασίας έρευνας το 2010, η Επιτροπή διαπίστωσε ότι το εν λόγω σύστημα εισήγαγε διακριτική φορολογική μεταχείριση υπέρ των προαναφερόμενων καζίνο και, συνεπώς, έκρινε ότι χορηγήθηκαν παράνομες και μη συμβατές κρατικές ενισχύσεις και διέταξε την ανάκτησή τους (SA.28973/2011).

Η Ελλάδα άσκησε προσφυγή κατά της απόφασης αυτής ενώπιον του ΓεΔΕΕ, το οποίο την έκανε δεκτή και ακύρωσε την απόφαση της Επιτροπής, κρίνοντας ότι η τελευταία δεν είχε αποδείξει την ύπαρξη κρατικής ενίσχυσης κατά την έννοια του άρθρου 107 παρ. 1 ΣΛΕΕ (ΓεΔΕΕ Τ-425/11). Στη συνέχεια, η Επιτροπή άσκησε αναίρεση κατά της απόφασης του ΓεΔΕΕ, η οποία απορρίφθηκε στο σύνολό της με διάταξη του ΔΕΕ επί της υπόθεσης C-530/14 P.

Το 2017, η Κοινοπραξία Τουριστική Λουτρακίου υπέβαλε νέα καταγγελία στην Επιτροπή, προκειμένου αυτή να εκδώσει νέα τελική απόφαση στην οποία να διαπιστώνει ότι το επίμαχο μέτρο συνιστά παράνομη και μη συμβατή κρατική ενίσχυση υπέρ των ίδιων καζίνο της Πάρνηθας, της Θεσσαλονίκης και της Κέρκυρας, στο μέτρο που η προηγούμενη απόφαση της Επιτροπής (SA.28973/2011) ακυρώθηκε από το ΓεΔΕΕ (Τ-425/11).

Η Επιτροπή, λαμβάνοντας υπόψη την προαναφερόμενη διάταξη του ΔΕΕ στην υπόθεση C-530/14 P και χωρίς να κινήσει εκ νέου την επίσημη διαδικασία έρευνας, διαπίστωσε ότι το σύστημα φόρων επί των εισιτηρίων των καζίνο στην Ελλάδα, το οποίο ίσχυε μέχρι τον Νοέμβριο του 2012, δεν συνεπαγόταν τη χορήγηση οικονομικού πλεονεκτήματος και, συνεπώς, δεν συνιστούσε κρατική ενίσχυση. Ειδικότερα, η Επιτροπή έκρινε ότι, δεδομένου ότι το σύστημα τελών εισόδου στα καζίνο στην Ελλάδα δεν παρείχε πλεονέκτημα στα δημόσια καζίνο και στο καζίνο της Θεσσαλονίκης, τυχόν αυξημένη ελκυστικότητα ή πρόσθετα έσοδα από πρόσθετους πελάτες που προσελκύονται από το χαμηλότερο τέλος εισόδου δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι δημιουργεί πλεονέκτημα. Σε κάθε περίπτωση, ακόμη και αν μπορούσε να αποδειχθεί ότι υφίσταται τέτοιο πλεονέκτημα, δεν χορηγήθηκε μέσω κρατικών πόρων κατά την έννοια του άρθρου 107 παρ. 1 της ΣΛΕΕ (SA.28973/2018). Η Κοινοπραξία Τουριστική Λουτρακίου άσκησε εκ νέου προσφυγή ακύρωσης ενώπιον του ΓεΔΕΕ κατά αυτής της απόφασης της Επιτροπής για παραβίαση των διαδικαστικών της δικαιωμάτων λόγω μη κίνησης της επίσημης διαδικασίας έρευνας.

Το ΓεΔΕΕ επεσήμανε ότι η επίσημη διαδικασία έρευνας είχε ήδη κινηθεί από την Επιτροπή το 2010, η οποία κάλυπτε το σύνολο των πτυχών των μέτρων ενισχύσεων, συμπεριλαμβανομένων του πλεονεκτήματος ελκυστικότητας και των δωρεάν εισιτηρίων. Επιπλέον, το ΓεΔΕΕ παρατήρησε ότι, ακόμη και αν δεν εξετάστηκαν σε βάθος ορισμένα ζητήματα, η απόφαση αυτή ακυρώθηκε από το ΔΕΕ και, συνεπώς, η Επιτροπή δεν ήταν υποχρεωμένη να κινήσει νέα διαδικασία έρευνας. Η καταγγελία του 2017 υπάγεται, κατά το ΓεΔΕΕ, στο πλαίσιο της εν λόγω διαδικασίας του 2010, με αποτέλεσμα η προσβαλλόμενη απόφαση να συνιστά απλώς νέα απόφαση με την οποία περατώνεται η επίσημη διαδικασία έρευνας που κινήθηκε το 2010 και όχι νέα απόφαση περί μη διατύπωσης αντιρρήσεων στο τέλος της προκαταρκτικής διαδικασίας έρευνας.

Περαιτέρω, το ΓεΔΕΕ έκρινε ότι η Επιτροπή δεν είχε υποχρέωση να επαναλάβει την επίσημη διαδικασία έρευνας, κατόπιν της έκδοσης της απόφασης του ΓεΔΕΕ στην υπόθεση Τ-425/11, δεδομένου ότι η απόφασή της ακυρώθηκε λόγω νομικών σφαλμάτων / πρόδηλων σφαλμάτων εκτίμησης και όχι λόγω έλλειψης αιτιολογίας, οπότε θα έπρεπε κατ' ανάγκη να επαναληφθεί η επίσημη διαδικα-

σία έρευνας. Περαιτέρω, το ΓεΔΕΕ έκρινε ότι η Επιτροπή ορθώς θεώρησε πως είχε στη διάθεσή της όλα τα απαραίτητα στοιχεία για να λάβει την απόφασή της, κυρίως, στο μέτρο που η προσφεύγουσα δεν κατέθεσε κανένα νέο στοιχείο που να επιβάλλει τη διεξαγωγή πρόσθετης έρευνας εκ μέρους της Επιτροπής. Επιπλέον, δεν αποδείχθηκε ότι έλαβε χώρα κάποια τροποποίηση του επίμαχου νομοθετικού πλαισίου μετά την απόφαση κίνησης της διαδικασίας του 2010, ενώ, σε κάθε περίπτωση, η Επιτροπή δεν ήταν υποχρεωμένη να ζητήσει με δική της πρωτοβουλία επιπλέον στοιχεία ώστε να προβεί σε νέα ανάλυση.

Με βάση τα παραπάνω, το ΓεΔΕΕ απέρριψε την προσφυγή της Κοινοπραξίας και επικύρωσε την απόφαση της Επιτροπής.

Πρόστιμο στην Ελλάδα λόγω μη ανάκτησης ενισχύσεων από τη ΛΑΡΚΟ

παράβαση κράτους μέλους – κρατικές ενισχύσεις – ενισχύσεις που κρίθηκαν παράνομες και μη συμβατές με την εσωτερική αγορά – υποχρέωση ανάκτησης – απόφαση του Δικαστηρίου με την οποία διαπιστώνεται η παράβαση – μη εκτέλεση – μη τήρηση της υποχρέωσης ανάκτησης παράνομων και μη συμβατών ενισχύσεων – οικονομικές κυρώσεις – αναλογικός και αποτρεπτικός χαρακτήρας – χρηματική ποινή – κατ’ αποκοπή ποσό – ικανότητα πληρωμής – στάθμιση των ψήφων του κράτους μέλους στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο

ΔΕΕ C-51/20, Επιτροπή/Ελλάδα (Récupération d’aides d’État - Ferronickel), 20.01.2022, Τμήμα δεύτερο, Πρόεδρος (Εισηγητής): A. Arabadjiev, Γεν. Εισαγγελέας: G. Pitruzzella, ECLI:EU:C:2022:36 – Προσφυγή κατά κράτους μέλους

Στο πλαίσιο του προγράμματος οικονομικής προσαρμογής της Ελλάδας, η τελευταία έθεσε σε εφαρμογή πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων διαφόρων επιχειρήσεων μεταξύ των οποίων ήταν και η ΛΑΡΚΟ Γενική Μεταλλευτική & Μεταλλουργική ΑΕ (στο εξής: ΛΑΡΚΟ), ελληνική μεταλλευτική και μεταλλουργική εταιρεία που ειδικεύεται στην εξόρυξη και επεξεργασία μεταλλεύματος λατερίτη, την εξόρυξη λιγνίτη και την παραγωγή σιδηρονικελίου και υποπροϊόντων του. Οι δραστηριότητές της ΛΑΡΚΟ περιλαμβάνουν τη διερεύνηση, την ανάπτυξη, την εκμετάλλευση ορυχείων/λατομείων, την τήξη και την εμπορία των προϊόντων της σε παγκόσμια κλίμακα. Το Ταμείο Αξιοποίησης της Ιδιωτικής Περιουσίας του Δημοσίου, που συστάθηκε προκειμένου να διαχειριστεί τη διαδικασία των ιδιωτικοποιήσεων, ενημέρωσε την Επιτροπή για το σχέδιο ιδιωτικοποίησης της ΛΑΡΚΟ.

Η Επιτροπή αποφάσισε να κινήσει την επίσημη διαδικασία έρευνας σχετικά με διάφορα μέτρα που αφορούσαν

τη ΛΑΡΚΟ, όπως κρατικές εγγυήσεις για τα έτη 2008, 2010 και 2011, αύξηση κεφαλαίου το 2009, συμφωνία διευθέτησης χρέους υπογραφείσα το 1998, παροχή της δυνατότητας κατάθεσης εγγυητικών επιστολών το 2010, ύψους 1,5 εκατομμυρίου ευρώ, αντί της καταβολής φορολογικού προστίμου ύψους 190 εκατομμυρίων ευρώ (SA.34572/2013). Μετά το πέρας της διαδικασίας αυτής, η Επιτροπή έκρινε ότι τα επίμαχα μέτρα συνιστούν παράνομες και μη συμβατές κρατικές ενισχύσεις και διέταξε την ανάκτησή τους (SA.34572/2014). Στο μεταξύ, η Ελληνική Δημοκρατία είχε γνωστοποιήσει στην Επιτροπή την πρόθεσή της να προβεί στην πώληση ορισμένων στοιχείων του ενεργητικού της ΛΑΡΚΟ μέσω δύο χωριστών διαγωνισμών, οπότε η Επιτροπή εξέδωσε, την ίδια ημέρα, και δεύτερη απόφαση σχετικά με την ως άνω πώληση (SA.37954/2014), με την οποία διαπίστωσε ότι, εφόσον τηρούνταν ορισμένες προϋποθέσεις, η εν λόγω μεταβίβαση, πρώτον, δεν συνιστά κρατική ενίσχυση και, δεύτερον, δεν συνεπάγεται οικονομική συνέχεια μεταξύ της ΛΑΡΚΟ και του κυρίου ή των κυρίων των στοιχείων του ενεργητικού που θα μεταβιβασθούν.

Ωστόσο, η Ελλάδα δεν έλαβε όλα τα απαραίτητα μέτρα για την ανάκτηση εντός της ταχθείσας από την Επιτροπή προθεσμίας στην υπόθεση SA.34572/2014, με αποτέλεσμα η Επιτροπή να ασκήσει μία πρώτη προσφυγή λόγω παραβάσεως η οποία έγινε δεκτή από το ΔΕΕ (C-481/16).

Στη συνέχεια, κατόπιν αιτήματος του ΔΕΕ για παροχή πληροφοριών βάσει του άρθρου 62 παρ. 1 του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου, προέκυψε ότι στις 22 Μαρτίου 2021 η ΛΑΡΚΟ εξακολουθούσε να τελεί υπό καθεστώς ειδικής διαχείρισης. Ως εκ τούτου, η Επιτροπή προσέφυγε εκ νέου στο ΔΕΕ, προκειμένου να διαπιστωθεί ότι εξακολουθεί να υφίσταται η παράβαση του άρθρου 260 παρ. 1 ΣΛΕΕ από την Ελλάδα και να διαταχθεί σε βάρος της ημερήσια χρηματική ποινή βάσει συντελεστή προσαρμογής 4,6 (σε κλίμακα 1-20), καθώς και καταβολή κατ’ αποκοπή ποσού βάσει των Ανακοινώσεων της Επιτροπής για την εφαρμογή του άρθρου 260 ΣΛΕΕ (Ανακοίνωση του 2005), την τροποποίηση του 2019 της μεθόδου υπολογισμού για τα κατ’ αποκοπή ποσά και τις ημερήσιες χρηματικές ποινές επί παραβάσει και την επικαιροποίηση του 2019 των στοιχείων που χρησιμοποιούνται για τον υπολογισμό του κατ’ αποκοπή ποσού και των χρηματικών ποινών επί παραβάσει.

Το ΔΕΕ έκανε δεκτή και τη δεύτερη αυτή προσφυγή της Επιτροπής, δεδομένου ότι η Ελλάδα, παρά το γεγονός ότι έλαβε κάποια μέτρα για την ανάκτηση των επίμαχων κρατικών ενισχύσεων, εντούτοις δεν τις ανέκτησε στο σύνολό τους, οπότε της επιβλήθηκε εξαμηνιαία χρηματική ποινή 4.368.000 ευρώ μέχρι την πλήρη ανάκτηση, καθώς και καταβολή κατ’ αποκοπή ποσού, ύψους 5,5 εκατομμυρίων ευρώ.

Ειδικότερα, όσον αφορά τον προσδιορισμό του ύψους των επιβαλλόμενων ποσών σε βάρος της Ελλάδας, το ΔΕΕ σημείωσε, καταρχάς, ότι οι προτάσεις της Επιτροπής δεν δεσμεύουν το ΔΕΕ και συνιστούν απλώς χρήσιμη βάση αναφοράς. Ομοίως, οι Ανακοινώσεις της Επιτροπής για τα κατ' αποκοπή ποσά και τις ημερήσιες χρηματικές ποινές είναι ενδεικτικοί κανόνες που δεν δεσμεύουν το Δικαστήριο, αλλά συμβάλλουν στην εξασφάλιση της διαφάνειας, της προβλεψιμότητας και της ασφάλειας δικαίου στη δράση της Επιτροπής, όταν το όργανο αυτό διατυπώνει προτάσεις προς το Δικαστήριο.

Εν προκειμένω, για τον καθορισμό του ύψους της χρηματικής ποινής, το ΔΕΕ έλαβε υπόψη του: α) τη σοβαρότητα της παράβασης λόγω του θεμελιώδους χαρακτήρα των διατάξεων της ΣΛΕΕ για τις κρατικές ενισχύσεις, β) το σημαντικό ύψος του ποσού της ενίσχυσης που δεν έχει ανακτηθεί (160 εκατομμύρια ευρώ), γ) το γεγονός ότι η αγορά στην οποία η ΛΑΡΚΟ ασκεί τη δραστηριότητά της, ιδίως η αγορά σιδηρονικελίου, είναι διασυννοριακή, και δ) τον επαναλαμβανόμενο χαρακτήρα της παραβατικής συμπεριφοράς της Ελλάδας στον τομέα των κρατικών ενισχύσεων. Προκειμένου δε να εξασφαλιστεί ο αναλογικός και αποτρεπτικός χαρακτήρας της κύρωσης, το ΔΕΕ έκρινε ότι πρέπει να εκτιμάται η διαπιστωθείσα παράβαση και η ικανότητα πληρωμής του κράτους μέλους, χωρίς να χρειάζεται να ληφθεί υπόψη η θεσμική βαρύτητα του παραβιάσαντος κράτους μέλους, δηλαδή ο αριθμός των ψήφων που διαθέτει αυτό στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, καθώς αυτή είναι ανεξάρτητη από τα χαρακτηριστικά της επίμαχης παράβασης. Σχετικά με την ικανότητα πληρωμής του κράτους μέλους, το ΔΕΕ επεσήμανε ότι κυριότερο στοιχείο αποτελεί το ΑΕΠ του συγκεκριμένου κράτους μέλους. Επίσης, το ΔΕΕ έκρινε ότι ο συντελεστής προσαρμογής που πρότεινε η Επιτροπή δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί στην υπό κρίση περίπτωση, αφού η Επιτροπή δεν απέδειξε τα αντικειμενικά κριτήρια βάσει των οποίων καθόρισε την τιμή του εν λόγω συντελεστή.

Τέλος, σε σχέση με την περιοδικότητα της χρηματικής ποινής, το ΔΕΕ έλαβε υπόψη του το γεγονός ότι οι ελληνικές αρχές υιοθέτησαν ορισμένα μέτρα με σκοπό την εκτέλεση της απόφασης της Επιτροπής (καθεστώς ειδικής διαχείρισης), τα αποτελέσματα των οποίων, όμως, δεν είναι δυνατόν να επέλθουν αμέσως. Συνεπώς, το ΔΕΕ έκρινε ότι η ενδεχόμενη διαπίστωση της παύσης της παράβασης και η αξιολόγηση της προόδου των μέτρων εκτέλεσης της απόφασης της Επιτροπής μπορεί να γίνουν μόνο μετά την πάροδο εύλογου χρονικού διαστήματος, που να καθιστά δυνατή τη συνολική εκτίμηση των επιτευχθέντων αποτελεσμάτων. Εν προκειμένω, το ΔΕΕ θεώρησε ότι η χρηματική ποινή πρέπει να επιβληθεί ανά εξαμηνιο καθυστέρησης και όχι ανά ημέρα καθυστέρησης, όπως είχε προτείνει η Επιτροπή.

Αποζημίωση βάσει απόφασης διαιτητικού δικαστηρίου

*αίτηση αναιρέσεως – κρατικές ενισχύσεις – άρθρα 107 και 108 ΣΛΕΕ – διμερής επενδυτική συμφωνία – ρήτρα διαιτησίας – Ρουμανία – προσχώρηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση – κατάργηση καθεστώτος φορολογικών κινήτρων πριν την προσχώρηση – διαιτητική απόφαση που επιδικάζει αποζημίωση μετά την προσχώρηση – απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με την οποία η καταβολή της αποζημίωσης χαρακτηρίζεται κρατική ενίσχυση ασυμβίβαστη με την εσωτερική αγορά και διατάσσεται η ανάκτησή της – αρμοδιότητα της Επιτροπής – εφαρμογή *ratione temporis* του δικαίου της Ένωσης – προσδιορισμός του χρόνου κατά τον οποίον χορηγήθηκε στον αποδέκτη το δικαίωμα λήψης της ενίσχυσης – άρθρο 19 ΣΕΕ – άρθρα 267 και 344 ΣΛΕΕ – αυτοτέλεια του δικαίου της Ένωσης*

ΔΕΕ C-638/19 P, Επιτροπή/European Food κ.λπ., 25.01.2022, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: E. Regan, Γεν. Εισαγγελέας: M. Szpunar, ECLI:EU:C:2022:50 – Αίτηση αναιρέσεως

Το 2002, η Σουηδία και η Ρουμανία συνήψαν διμερή επενδυτική συμφωνία (στο εξής: ΔΕΣ) για την προώθηση και την αμοιβαία προστασία των επενδύσεων, σύμφωνα με τους όρους της οποίας οι διαφορές μεταξύ των επενδυτών και των συμβαλλόμενων χωρών επιλύονται από διαιτητικό δικαστήριο βάσει της σύμβασης ICSID για τον διακανονισμό διαφορών από επενδύσεις μεταξύ κρατών και υπηκόων άλλων κρατών της 18ης Μαρτίου 1965.

Το 2005, η Ρουμανία, στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων για την προσχώρησή της στην ΕΕ, κατήργησε ένα εθνικό καθεστώς φορολογικών κινήτρων υπέρ ορισμένων επενδυτών σε μειονεκτούσες περιοχές, προκειμένου να συμμορφωθεί με το δίκαιο κρατικών ενισχύσεων της ΕΕ. Ορισμένοι Σουηδοί επενδυτές, διεκδικώντας την καταβολή αποζημίωσης για τη ζημία που θεώρησαν πως υπέστησαν από την κατάργηση του επίμαχου καθεστώτος, προσέφυγαν στο διαιτητικό δικαστήριο βάσει της προαναφερόμενης ΔΕΣ. Μετά την προσχώρηση της Ρουμανίας, το διαιτητικό δικαστήριο έκανε δεκτή την προσφυγή των επενδυτών και υποχρέωσε τη Ρουμανία να τους καταβάλει αποζημίωση, ύψους περίπου 178 εκατομμυρίων ευρώ.

Λαμβάνοντας γνώση της εν λόγω απόφασης, η Επιτροπή εξέδωσε απόφαση για την κίνηση επίσημης διαδικασίας έρευνας, επιβάλλοντας, παράλληλα, στη Ρουμανία να μην προβεί στην εκτέλεση της διαιτητικής απόφασης, καθώς έκρινε ότι υπήρχε κίνδυνος χορήγησης «νεάς» ενίσχυσης κατά παράβαση του άρθρου 108 ΣΛΕΕ (SA.38517/2014). Ωστόσο, οι ρουμανικές αρχές δεν συμμορφώθηκαν με την απόφαση της Επιτροπής και άρχισαν να καταβάλλουν σταδιακά την επιδικασθείσα αποζημίωση στους ενδιαφερόμενους. Μετά το πέρας της επίσημης διαδι-

κασίας έρευνας, η Επιτροπή έκρινε, τελικά, ότι η εν λόγω αποζημίωση συνιστά παράνομη και μη συμβατή κρατική ενίσχυση και διέταξε την ανάκτηση των ήδη καταβληθέντων ποσών (SA.38517/2015).

Οι Σουηδοί επενδυτές προσέφυγαν ενώπιον του ΓεΔΕΕ, με σκοπό την ακύρωση της απόφασης της Επιτροπής, υποστηρίζοντας ότι αυτή δεν είχε αρμοδιότητα στην έκδοση της επίδικης απόφασης, στο μέτρο που η αποζημίωση αφορούσε μέτρα που προϋφίσταντο της προσχώρησης της Ρουμανίας στην ΕΕ. Το ΓεΔΕΕ έκανε δεκτή την εν λόγω προσφυγή και ακύρωσε την απόφαση της Επιτροπής, λαμβάνοντας ως χρόνο καταβολής των επίμαχων ενισχύσεων την ημερομηνία κατάργησης του καθεστώτος φορολογικών κινήτρων, δηλαδή πριν από την προσχώρηση της Ρουμανίας στην ΕΕ, οπότε έκρινε ότι η Επιτροπή δεν είχε *ratione temporis* αρμοδιότητα να εξετάσει το επίμαχο μέτρο (ΓεΔΕΕ T-624/15, T-694/15 και T-704/15).

Κατά της απόφασης αυτής, η Επιτροπή άσκησε αναίρεση, θεωρώντας ότι το ΓεΔΕΕ υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο ως προς την αρμοδιότητά της βάσει του άρθρου 108 ΣΛΕΕ. Ειδικότερα, η Επιτροπή υποστήριξε ότι η κρατική ενίσχυση χορηγήθηκε κατά την ημερομηνία της πραγματικής καταβολής της αποζημίωσης σε εκτέλεση της διαιτητικής απόφασης, επειδή το δικαίωμα αποζημίωσης γεννήθηκε κατά την ημερομηνία κατά την οποία η απόφαση αυτή κατέστη εκτελεστή κατά το εθνικό δίκαιο της Ρουμανίας.

Το τμήμα μείζονος συνθέσεως του ΔΕΕ έκρινε ότι καθοριστικό στοιχείο για να διαπιστωθεί το χρονικό σημείο χορήγησης της ενίσχυσης είναι η απόκτηση από τους δικαιούχους βέβαιου δικαιώματος λήψης της και η αντίστοιχη δέσμευση του κράτους να τη χορηγήσει, αφού ήδη σε αυτό το χρονικό σημείο μπορεί το εν λόγω μέτρο να προκαλέσει στρέβλωση του ανταγωνισμού, ικανή να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών, κατά την έννοια του άρθρου 107 παρ. 1 ΣΛΕΕ. Εν προκειμένω, το ΔΕΕ διαπίστωσε ότι η κατάργηση του καθεστώτος φορολογικών κινήτρων από τη Ρουμανία αποτελεί απλώς το γενεσιουργό γεγονός της επελθούσης ζημίας, ενώ το δικαίωμα αποκατάστασης της ζημίας χορηγήθηκε εκ των υστέρων με τη διαιτητική απόφαση, η οποία όχι μόνον διαπίστωσε την ύπαρξη αυτού του δικαιώματος, αλλά προσδιόρισε και το ύψος της αποζημίωσης. Όπως σημείωσε το ΔΕΕ, η αποζημίωση αποσκοπεί μεν στην εν μέρει αποκατάσταση της ζημίας την οποία οι επενδυτές ισχυρίζονται ότι υπέστησαν πριν από την προσχώρηση της Ρουμανίας στην ΕΕ, ωστόσο η πραγματική καταβολή της αποζημίωσης επιτεύχθηκε μόνο μετά το πέρας της διαιτητικής διαδικασίας.

Επομένως, το ΔΕΕ έκρινε ότι, εφόσον το επίμαχο μέτρο (αποζημίωση) χορηγήθηκε μετά την προσχώρηση της Ρουμανίας στην ΕΕ, το ΓεΔΕΕ υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο κρίνοντας ότι η Επιτροπή δεν είχε *ratione temporis*

αρμοδιότητα να εκδώσει την επίδικη απόφαση βάσει του άρθρου 108 ΣΛΕΕ. Ωστόσο, το ΔΕΕ δεν αποφάνθηκε επί του ουσιαστικού ζητήματος εάν η επιδικασθείσα με τη διαιτητική απόφαση αποζημίωση μπορεί να συνιστά κρατική ενίσχυση ή όχι, καθώς έκρινε ότι, εφόσον αυτό δεν εξετάστηκε από το ΓεΔΕΕ, εκφεύγει της αρμοδιότητάς του. Επ' αυτού, το ΔΕΕ σημείωσε ότι η αρμοδιότητα της Επιτροπής, σε καμία περίπτωση, δεν εξαρτάται από την έκβαση της εξέτασης του εν λόγω ζητήματος, αφού ο προληπτικός έλεγχος που ασκεί αυτή, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 108 ΣΛΕΕ, έχει, μεταξύ άλλων, ως αντικείμενο να διαπιστωθεί αν συντρέχει περίπτωση χορήγησης κρατικής ενίσχυσης.

Περαιτέρω, το ΔΕΕ έκρινε ότι το ΓεΔΕΕ όφειλε να λάβει υπόψη του την απόφαση του ΔΕΕ στη σχετική υπόθεση C-284/16 (*Achmea*), προκειμένου να διαπιστώσει ότι, εφόσον η αποζημίωση δεν αφορούσε αποκλειστικώς τις ζημίες που ισχυρίζονται οι επενδυτές ότι υπέστησαν πριν από την προσχώρηση της Ρουμανίας, τυγχάνουν εφαρμογής τα άρθρα 267 και 344 ΣΛΕΕ. Οι εν λόγω διατάξεις της ΣΛΕΕ δεν επιτρέπουν την εφαρμογή διάταξης διεθνούς συμφωνίας μεταξύ κρατών μελών, δυνάμει της οποίας επενδυτής προερχόμενος από το ένα κράτος μέλος μπορεί, σε περίπτωση διαφοράς που αφορά επενδύσεις σε άλλο κράτος μέλος, να κινηθεί διαδικασία κατά του δεύτερου αυτού κράτους ενώπιον διαιτητικού δικαστηρίου, του οποίου τη δικαιοδοσία το εν λόγω κράτος μέλος έχει αναλάβει την υποχρέωση να αποδεχθεί και το οποίο δεν εντάσσεται στο δικαιοδοτικό σύστημα της ΕΕ. Κατά το ΔΕΕ, η συναίνεση που παρέχει ένα κράτος βάσει τέτοιας συμφωνίας παύει να ισχύει μετά την προσχώρησή του στην ΕΕ.

Βάσει των ανωτέρω, το ΔΕΕ έκανε δεκτή την αίτηση αναίρεσης της Επιτροπής και ανέπεμψε την υπόθεση στο ΓεΔΕΕ, προκειμένου να αποφανθεί επί των προβληθέντων ενώπιόν του λόγων ακυρώσεως και επιχειρημάτων.

III. ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΠΡΟΣΩΠΩΝ

Επιμ.: Ευαγγελία Λαμπράκη

► Ανάκληση της διαβεβαίωσης για τη χορήγηση της ιθαγένειας κράτους μέλους σε πολίτη άλλου κράτους μέλους

Ιθαγένεια της Ένωσης

παραίτηση από την ιθαγένεια ενός κράτους μέλους προκειμένου να αποκτηθεί η ιθαγένεια άλλου κράτους μέλους σύμφωνα με τη διαβεβαίωση που δόθηκε από το τελευταίο για την πολιτογράφηση του ενδιαφερόμενου προσώπου – ανάκληση της εν λόγω διασφάλισης για λόγους δημόσιας τάξης ή δημόσιας ασφάλειας – αρχή της αναλογικότητας – ανιθαγένεια

ΔΕΕ C-118/20, Wiener Landesregierung (Révocation d'une assurance de naturalisation), 18.01.2022, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: K. Λυκούργος, Γεν. Εισαγγελέας: M. Szpunar, ECLI:EU:C:2022:34 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του άρθρου 20 ΣΛΕΕ. Η εν λόγω αίτηση υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της JY και της Wiener Landesregierung (Κυβέρνηση της επαρχίας της Βιέννης, Αυστρία) σχετικά με την απόφαση της τελευταίας να ανακαλέσει τη διαβεβαίωση για τη χορήγηση της αυστριακής ιθαγένειας στην JY. Ως προς τα πραγματικά δεδομένα, η JY, Εσθονή υπήκοος και κάτοικος Αυστρίας από το 1993, αιτήθηκε το 2008 τη χορήγηση της αυστριακής ιθαγένειας. Η Niederösterreichische Landesregierung (Κυβέρνηση του ομόσπονδου κράτους της Κάτω Αυστρίας) διαβεβαίωσε την JY ότι το αυστριακό δίκαιο δεν επιτρέπει την πολλαπλή ιθαγένεια και ότι η αυστριακή ιθαγένεια θα της χορηγείτο μόνο κατόπιν απόδειξης της λύσης του δεσμού ιθαγένειας με τη χώρα καταγωγής της. Πράγματι, η JY προσκόμισε εμπρόθεσμα τη σχετική βεβαίωση. Αποτέλεσμα της απώλειας της εσθονικής ιθαγένειας ήταν η JY να καταστεί ανιθαγενής και ταυτόχρονα να απολέσει την ιδιότητα του πολίτη της Ένωσης. Η κυβέρνηση του ομόσπονδου κράτους της Βιέννης, αρμόδια για την εξέταση της αίτησης της JY λόγω μετακόμισης της τελευταίας, ανακάλεσε την απόφαση της Niederösterreichische Landesregierung και απέρριψε την αίτηση χορήγησης της αυστριακής ιθαγένειας με την αιτιολογία ότι, αφότου της παρασχέθηκε η διαβεβαίωση, τέλεσε δύο σοβαρές διοικητικές παραβάσεις συνιστάμενες στη μη επικόλληση του σήματος τεχνικού ελέγχου στο όχημά της και στην οδήγηση μηχανοκίνητου οχήματος υπό την επήρεια οινοπνεύματος. Σύμφωνα με τη Wiener Landesregierung, οι δύο επίμαχες διοικητικές παραβάσεις ήταν αρκούντως σοβαρές καθώς έθεταν σε κίνδυνο, η πρώτη εξ αυτών τη δημόσια οδική ασφάλεια, η δε δεύτερη την ασφάλεια των λοιπών χρηστών του οδικού δικτύου. Οι παραβάσεις αυτές, σε συνδυασμό με τις οκτώ διοικητικές παραβάσεις (υπέρβαση ορίου ταχύτητας) οι οποίες είχαν τελεστεί σε χρόνο προγενέστερο της σχετικής διαβεβαίωσης, ήγειραν κατά τη Wiener Landesregierung αμφιβολίες ως προς την καλή συμπεριφορά της JY στο μέλλον και επέβαλαν την ανάκληση της προηγηθείσας διαβεβαίωσης. Σε συνέχεια της άσκησης αναίρεσης της JY κατά της απόφασης του διοικητικού πρωτοδικείου Βιέννης, το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα δύο προδικαστικά ερωτήματα. Πρώτον, η κατάσταση ενός προσώπου το οποίο, κατόπιν διαβεβαίωσης των αρμόδιων εθνικών αρχών του τόπου διαμονής του ότι θα του χορηγηθεί ιθαγένεια, αποποιείται την ιθαγένειά του και, ως εκ τούτου, χάνει την ιδιότητα του πολίτη της Ένωσης, εμπίπτει στο ενωσιακό

δίκαιο όταν ανακαλείται η εν λόγω διαβεβαίωση με αποτέλεσμα να μην δύναται το πρόσωπο αυτό να ανακτήσει την ιδιότητα του πολίτη της Ένωσης; Δεύτερον, πρέπει οι αρμόδιες εθνικές αρχές, συμπεριλαμβανομένων των εθνικών δικαστηρίων, να εξακριβώνουν, στο πλαίσιο της απόφασης με την οποία ανακαλείται η διαβεβαίωση περί χορήγησης της ιθαγένειας κράτους μέλους, αν η ανάκληση αυτή, η οποία αποκλείει τη δυνατότητα επανάκτησης της ιθαγένειας της Ένωσης, συνάδει με την αρχή της αναλογικότητας υπό το πρίσμα του ενωσιακού δικαίου, λαμβανομένων υπόψη των συνεπειών της για την κατάσταση του ενδιαφερομένου;

Σχετικά με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το Δικαστήριο υποστηρίζει ότι η ανιθαγένεια την οποία επιβάλλει το αυστριακό εθνικό δίκαιο θέτει τον υπήκοο κράτους μέλους που επιθυμεί να αποκτήσει την ιθαγένεια ενός άλλου κράτους μέλους αντιμέτωπο με την προσωρινή απώλεια της ιδιότητας του πολίτη της Ένωσης που απονέμει το άρθρο 20 ΣΛΕΕ. Ενδέχεται, όμως, στη συνέχεια, να τον φέρει αντιμέτωπο και με τη μόνιμη απώλεια της εν λόγω ιδιότητας, δεδομένου ότι η αρχικά χορηγηθείσα διαβεβαίωση πολιτογράφησης μπορεί να ανακληθεί από τις αυστριακές αρχές εφόσον ο ενδιαφερόμενος παύσει να πληροί έστω και μία εκ των προϋποθέσεων που απαιτούνται από το αυστριακό δίκαιο. Αποτέλεσμα αυτού είναι να στερείται όχι απλώς της δυνατότητας απόλαυσης, κατά το ουσιώδες μέρος τους, των δικαιωμάτων που απονέμει το άρθρο 20 ΣΛΕΕ, αλλά και του συνόλου των δικαιωμάτων που συνδέονται με την ευρωπαϊκή ιθαγένεια. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, το δικαίωμα των κρατών να προβλέπουν στο εθνικό τους δίκαιο την αυτοδίκαιη απώλεια της ιθαγένειας ή την απώλεια αυτής βάσει κρατικής ενέργειας σε περίπτωση κτήσης άλλης ιθαγένειας, αφαιρείται από το διεθνές δίκαιο στην περίπτωση απαίτησης προηγούμενης περιέλευσης σε ένα καθεστώς ανιθαγένειας. Καθώς η εγγύηση που δόθηκε από την Αυστρία στην JY δεν ήταν άνευ όρων και ανακλήθηκε βάσει νέας αξιολόγησης επιλεξιμότητας, η Αυστρία μπορεί να θεωρηθεί ότι παραβιάζει το διεθνές δίκαιο, τη Σύμβαση για την εξάλειψη της ανιθαγένειας και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την ιθαγένεια, οι οποίες, μαζί με τη Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την αποφυγή της ανιθαγένειας στις περιπτώσεις της διαδοχής κρατών, επιβάλλουν στα κράτη υποχρεώσεις με στόχο τη μείωση της ανιθαγένειας και αντανακλούν το δικαίωμα στην ιθαγένεια το οποίο αποτυπώνεται στο άρθρο 15 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Σχετικά με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το Δικαστήριο αναφέρει ότι, σύμφωνα με το άρθρο 20 ΣΛΕΕ, κάθε πρόσωπο που κατέχει την υπηκοότητα κράτους μέλους της ΕΕ καθίσταται επίσης πολίτης της Ένωσης. Συνεπώς, η ιθαγένεια της Ένωσης προστίθεται και δεν αντικαθιστά την εθνική ιθαγένεια. Επιπλέον, δεν αποκτάται

πρωτογενώς, αλλά παράγωγα μέσω της κτήσης της ιδιότητας του υπηκόου κράτους μέλους και αφαιρείται αυτόματα με την απώλεια της τελευταίας, χωρίς να απαιτείται καμία διατύπωση, χωρίς να κινείται κάποια διαδικασία αποβολής ή να απαιτούνται προϋποθέσεις. Η υποχρεωτική διασύνδεση μεταξύ εθνικής και ευρωπαϊκής ιθαγένειας έχει την έννοια ότι κανένας πολίτης κράτους μέλους δεν μπορεί να παραιτηθεί από την ευρωπαϊκή ιθαγένεια διατηρώντας μόνο την εθνική, όπως και κανένας πολίτης τρίτου κράτους δεν μπορεί να αποκτήσει την ευρωπαϊκή ιθαγένεια αν δεν του χορηγηθεί η ιθαγένεια ενός κράτους μέλους. Κατά συνέπεια, το ποιος είναι πολίτης της Ένωσης δεν καθορίζεται από το ενωσιακό δίκαιο, αλλά από το εθνικό δίκαιο κάθε κράτους μέλους, η νομοθεσία του οποίου θεμελιώνει την ευρωπαϊκή ιθαγένεια. Στην υπό εξέταση υπόθεση, η άσκηση του δικαιώματος ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής από την Υ, ως πολίτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είχε επίπτωση επί της αλλαγής της προσωπικής της κατάστασης. Η μεταφορά της κατοικίας της στην Αυστρία είχε ακριβώς ως αποτέλεσμα να της δοθεί η δυνατότητα πλήρωσης των προϋποθέσεων κτήσης της αυστριακής ιθαγένειας, δηλαδή της προϋπόθεσης ύπαρξης νόμιμης μόνιμης διαμονής στην αυστριακή επικράτεια. Εν προκειμένω, ο σεβασμός του ενωσιακού δικαίου θα πρέπει να εφαρμόζεται ανεξάρτητα από την ιθαγένεια του ατόμου πριν από την απόκτηση, είτε πρόκειται για υπήκοο κράτους μέλους είτε για υπήκοο τρίτης χώρας είτε για απάτριδα. Το Δικαστήριο τονίζει ότι στην περίπτωση κατά την οποία η ιδιότητα του πολίτη της Ένωσης έχει ήδη απολεσθεί προσωρινώς λόγω του ότι, στο πλαίσιο διαδικασίας πολιτογράφησης, το κράτος μέλος καταγωγής αφαίρεσε την ιθαγένεια του ενδιαφερόμενου προσώπου πριν αυτό αποκτήσει την ιθαγένεια του κράτους μέλους υποδοχής, η υποχρέωση διασφάλισης της πρακτικής αποτελεσματικότητας του άρθρου 20 ΣΛΕΕ βαρύνει πρωτίστως το κράτος υποδοχής. Καθόσον η ανάκληση της διαβεβαίωσης μπορεί να οδηγήσει στην οριστική απώλεια της ιδιότητας του πολίτη της Ένωσης, μια τέτοια απόφαση μπορεί να ληφθεί μόνο για θεμιτούς λόγους και τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας. Το Δικαστήριο σημειώνει ότι είναι θεμιτό να επιθυμεί ένα κράτος μέλος να προστατεύσει, αφενός, την ιδιαίτερη σχέση αλληλεγγύης και πίστης που υπάρχει μεταξύ αυτού του ίδιου και των υπηκόων του και, αφετέρου, την αμοιβαιότητα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που αποτελούν το θεμέλιο του δεσμού της ιθαγένειας. Είναι, επίσης, θεμιτό να θεωρεί ότι πρέπει να αποφεύγει τις ανεπιθύμητες συνέπειες των περιπτώσεων πολλαπλής ιθαγένειας. Σε κάθε, όμως, περίπτωση, λαμβανομένης υπόψη της σημασίας που προσδίδει το πρωτογενές δίκαιο στην ιδιότητα του πολίτη της Ένωσης, θα πρέπει οι αρμόδιες εθνικές αρχές και τα εθνικά δικαστήρια να εξασφαλίζουν αν η απόφαση ανάκλησης της διαβεβαίωσης σχετικά με τη χορήγηση της ιθαγένειας συνάδει προς την

αρχή της αναλογικότητας όσον αφορά στις συνέπειές της στην κατάσταση του ενδιαφερομένου. Η εξέταση της εν λόγω αρχής απαιτεί την εκτίμηση της ατομικής κατάστασης του ενδιαφερομένου και, ενδεχομένως, της κατάστασης της οικογένειάς του, προκειμένου να προσδιορισθεί αν η απόφαση περί ανάκλησης της διαβεβαίωσης σχετικά με τη χορήγηση της ιθαγένειας, οσάκις επιφέρει απώλεια της ιδιότητας του πολίτη της Ένωσης, έχει συνέπειες οι οποίες θα επηρεάσουν δυσανάλογα τη φυσιολογική εξέλιξη της οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής του, από τη σκοπιά του δικαίου της Ένωσης. Εξετάζοντας τον σεβασμό της αρχής της αναλογικότητας στην περίπτωση της ανάκλησης της διαβεβαίωσης που δόθηκε στην Υ λόγω της τέλεσης των διοικητικών παραβάσεων, το Δικαστήριο εκτίμησε ότι δεν θα μπορούσαν, αυτές καθεαυτές, να επιφέρουν την ανάκληση της πολιτογράφησης και την οριστική απώλεια της ιδιότητας του πολίτη της Ένωσης. Επεσήμανε ότι οι παραβάσεις του κώδικα οδικής κυκλοφορίας, οι οποίες επισύρουν απλώς διοικητικά πρόστιμα, δεν μπορούν να θεωρηθούν ικανές να καταδείξουν ότι ο παραβάτης συνιστά απειλή για τη δημόσια τάξη και ασφάλεια δυνάμενη να δικαιολογήσει την οριστική απώλεια της ιδιότητας του πολίτη της Ένωσης.

► Δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής στο έδαφος των κρατών μελών

Ανήλικο τέκνο το οποίο είναι πολίτης της Ένωσης και του οποίου το πιστοποιητικό γέννησης που έχει εκδοθεί από το κράτος μέλος υποδοχής αναγράφονται ως γονείς δύο πρόσωπα του ίδιου φύλου

προδικαστική παραπομπή – ιθαγένεια της Ένωσης – άρθρα 20 και 21 ΣΛΕΕ – δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής στο έδαφος των κρατών μελών – τέκνο γεννημένο στο κράτος μέλος υποδοχής των γονέων του – πιστοποιητικό γεννήσεως το οποίο έχει εκδοθεί από το εν λόγω κράτος μέλος και στο οποίο αναγράφονται ως γονείς του τέκνου δύο μητέρες – άρνηση του κράτους μέλους καταγωγής μίας εκ των δύο αυτών μητέρων να εκδώσει πιστοποιητικό γεννήσεως για το εν λόγω τέκνο ελλείψει πληροφοριών για την ταυτότητα της βιολογικής του μητέρας – κατοχή του εν λόγω πιστοποιητικού ως προϋπόθεση εκδόσεως ταυτότητας ή διαβατηρίου – ρύθμιση του οικείου κράτους μέλους καταγωγής βάσει της οποίας δεν επιτρέπεται πρόσωπα του ίδιου φύλου να έχουν την ιδιότητα των γονέων

ΔΕΕ C-490/20, *Stolichna obshtina, rayon "Pancharevo"*, 14.12.2021, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: Κ. Lenaerts, Εισηγητής: Μ. Ilešič, Γεν. Εισαγγελέας: J. Kokott, ECLI:EU:C:2021:1008 – Προδικαστική παραπομπή

Βλ. στο παρόν τεύχος της ΕΕΕυρΔ, Παρατηρήσεις Μ. Παπακωνσταντής, σ. 87.

IV. ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΠΑΡΟΧΗ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ

Επιμ.: Μαρία Σαπαρδάνη

► Κατώτατα όρια αμοιβών για τις υπηρεσίες αρχιτεκτόνων και μηχανικών

Εθνικό δικαστήριο το οποίο επιλαμβάνεται διαφοράς μεταξύ ιδιωτών δεν υποχρεούται, επί τη βάση του δικαίου της Ένωσης και μόνον, να αφήσει ανεφάρμοστη εθνική κανονιστική ρύθμιση που καθορίζει, κατά παράβαση της Οδηγίας σχετικά με τις υπηρεσίες στην εσωτερική αγορά, κατώτατα όρια αμοιβών για την παροχή υπηρεσιών από αρχιτέκτονες και μηχανικούς

προδικαστική παραπομπή – ελεύθερη παροχή υπηρεσιών – άρθρο 49 ΣΛΕΕ – Οδηγία 2006/123/EK – άρθρο 15 – αμοιβή αρχιτεκτόνων και μηχανικών – υποχρεωτικές ελάχιστες αμοιβές – άμεσο αποτέλεσμα – απόφαση του Δικαστηρίου διαπιστώνουσα παράβαση η οποία εκδόθηκε κατά τη διάρκεια δίκης εκκρεμούς ενώπιον εθνικού δικαστηρίου

ΔΕΕ C-261/20, Thelen Technopark Berlin, 18.01.2022, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: S. Rodin, Γεν. Εισαγγελέας: M. Szpunar, ECLI:EU:C:2022:33 – Προδικαστική παραπομπή

Στις 2 Ιουνίου 2016, η εταιρεία ακινήτων Thelen και ο μηχανικός MN συνήψαν σύμβαση εκπόνησης μελέτης στο πλαίσιο της οποίας ο MN ανέλαβε την υποχρέωση να παράσχει, έναντι κατ' αποκοπήν αμοιβής ύψους 55.025 ευρώ, ορισμένες υπηρεσίες οι οποίες εμπίπτουν στο γερμανικό διάταγμα της 10ης Ιουλίου 2013 σχετικά με τις αμοιβές για υπηρεσίες αρχιτεκτόνων και μηχανικών (στο εξής: ΗΟΑΙ). Ακριβώς έναν χρόνο αργότερα, ο MN κατήγγειλε τη σύμβαση αυτή και χρέωσε τις παρασχεθείσες υπηρεσίες με τελικό τιμολόγιο αμοιβών βάσει των κατώτατων ορίων αμοιβών που προβλέπει το άρθρο 7 του ΗΟΑΙ. Προς τούτο, άσκησε αγωγή ενώπιον του περιφερειακού δικαστηρίου του Essen και ζήτησε την καταβολή του εναπομένοντος οφειλόμενου ποσού, ύψους 102.934,59 ευρώ, δηλαδή ποσού μεγαλύτερου εκείνου που είχε συμφωνηθεί.

Το πρωτοβάθμιο δικαστήριο υποχρέωσε την Thelen να καταβάλει εντόκως το ποσό των 100.108,34 ευρώ, ενώ το δευτεροβάθμιο δικαστήριο μεταρρύθμισε εν μέρει την εν λόγω απόφαση, υποχρεώνοντας την Thelen να καταβάλει τελικώς το ποσό των 96.768,03 ευρώ. Κατόπιν τούτων, η Thelen άσκησε αναίρεση ενώπιον του Ανώτατου Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου της Γερμανίας (στο εξής: αιτούν δικαστήριο). Επιληφθέν της υπόθεσης, το αιτούν δικαστήριο υπενθυμίζει ότι το Δικαστήριο έχει διαπιστώσει ότι το ΗΟΑΙ δεν συνάδει προς τη διάταξη του άρθρου 15 παρ. 1 και 2 στοιχείο ζ', και παρ. 3 της Οδηγίας

αυτήν 2006/123/EK περί υπηρεσιών (στο εξής: Οδηγία περί υπηρεσιών) σύμφωνα με την οποία τα κράτη μέλη δεν μπορούν να προβλέπουν απαιτήσεις οι οποίες εξαρτούν την πρόσβαση σε δραστηριότητα παροχής υπηρεσιών ή την άσκησή της από την τήρηση εκ μέρους του παρόχου υποχρεωτικών ελάχιστων ή/και ανώτερων τιμών, εφόσον οι απαιτήσεις αυτές δεν πληρούν τις προϋποθέσεις της απαγόρευσης των διακρίσεων, της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας. Ενόψει αυτού, το αιτούν δικαστήριο αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με το εάν, στο πλαίσιο εκκρεμούς δίκης μεταξύ ιδιωτών, το επιληφθέν εθνικό δικαστήριο υποχρεούται να αφήσει ανεφάρμοστη εθνική κανονιστική ρύθμιση η οποία είναι αντίθετη προς Οδηγία, εν προκειμένω προς την Οδηγία περί υπηρεσιών, λαμβανομένου υπόψη ότι δεν είναι δυνατή η σύμφωνη προς την εν λόγω Οδηγία ερμηνεία του ΗΟΑΙ.

Αρχικά, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι η αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης επιβάλλει σε όλες τις αρχές των κρατών μελών την υποχρέωση να διασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα των κανόνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Για να συμβεί αυτό, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να ερμηνεύουν, στο μέτρο του δυνατού, το εσωτερικό τους δίκαιο κατά τρόπο σύμφωνο προς το δίκαιο της Ένωσης. Ειδικότερα, στο πλαίσιο διαφοράς που ανακύπτει αποκλειστικά μεταξύ ιδιωτών, το επιληφθέν εθνικό δικαστήριο υποχρεούται, όταν εφαρμόζει τις διατάξεις του εσωτερικού δικαίου που θεσπίστηκαν για τη μεταφορά στην εθνική έννομη τάξη των υποχρεώσεων που προβλέπει Οδηγία, να ερμηνεύει τους κανόνες του εθνικού δικαίου, στο μέτρο του δυνατού, υπό το πρίσμα του γράμματος και του σκοπού της Οδηγίας, χωρίς πάντως η υποχρέωσή του αυτή να αποτελέσει έρεισμα για *contra legem* ερμηνεία του εθνικού δικαίου. Σε περίπτωση που είναι αδύνατη η σύμφωνη προς τις απαιτήσεις του δικαίου της Ένωσης ερμηνεία εθνικής κανονιστικής ρύθμισης, η αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης επιβάλλει στο επιληφθέν εθνικό δικαστήριο την υποχρέωση να διασφαλίζει την πλήρη αποτελεσματικότητά τους, αφήνοντας εν ανάγκη αυτεπαγγέλτως ανεφάρμοστη κάθε αντίθετη διάταξη της εθνικής νομοθεσίας, έστω και μεταγενέστερη, χωρίς να υποχρεούται να ζητήσει ή να αναμείνει την προηγούμενη εξαφάνισή της είτε διά της νομοθετικής οδού είτε μέσω οποιασδήποτε άλλης συνταγματικής διαδικασίας. Ωστόσο, εθνικό δικαστήριο δεν υποχρεούται, βάσει του δικαίου της Ένωσης και μόνον, να αφήσει ανεφάρμοστη διάταξη του εθνικού δικαίου αντίθετη προς διάταξη του δικαίου της Ένωσης αν η τελευταία αυτή διάταξη στερείται άμεσου αποτελέσματος (διατηρείται πάντως η δυνατότητα του δικαστηρίου αυτού καθώς και κάθε αρμόδιας εθνικής διοικητικής αρχής να μην εφαρμόσει, βάσει του εσωτερικού δικαίου, κάθε διάταξη του εθνικού δικαίου που αντιβαίνει προς

διάταξη του δικαίου της Ένωσης η οποία δεν έχει άμεσο αποτέλεσμα).

Εν προκειμένω, έχει κριθεί ότι η παρ. 1 του άρθρου 15 της Οδηγίας περί υπηρεσιών μπορεί να παράγει άμεσο αποτέλεσμα ως διάταξη αρκούτσως ακριβής, σαφής και απαλλαγμένη αιρέσεων, εντούτοις η εν λόγω διάταξη προβάλλεται εν προκειμένω στο πλαίσιο διαφοράς που έχει ανακύψει αποκλειστικά μεταξύ ιδιωτών, ώστε να μην εφαρμοσθεί εθνική κανονιστική ρύθμιση αντίθετη προς αυτήν. Συγκεκριμένα, εάν η επίμαχη διάταξη εφαρμόζονταν στο πλαίσιο της διαφοράς της κύριας δίκης, ο ΜΝ θα στερείτο του δικαιώματός του να αξιώσει την ελάχιστη προβλεπόμενη από το ΗΟΑΙ αμοιβή και θα ήταν υποχρεωμένος να αποδεχθεί την αμοιβή που καθορίστηκε με σύμβαση. Εφόσον, όμως, σύμφωνα με τη νομολογία, η διάταξη του άρθρου 15 παρ. 1 της Οδηγίας περί υπηρεσιών δεν παράγει άμεσο αποτέλεσμα στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ ιδιωτών, το αιτούν δικαστήριο δεν υποχρεούται, επί τη βάση του δικαίου της Ένωσης και μόνον, να αφήσει ανεφάρμοστο το άρθρο 7 του ΗΟΑΙ, ακόμη και αν το άρθρο αυτό αντίκειται στην Οδηγία περί υπηρεσιών. Συναφώς, το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι, εάν διαπιστωθεί, δυνάμει του άρθρου 260 παρ. 1 ΣΛΕΕ, η εκ μέρους κράτους μέλους παράβαση υποχρέωσης εκ των Συνθηκών, το κράτος μέλος αυτό οφείλει να λάβει τα μέτρα που συνεπάγεται η εκτέλεση της απόφασης του Δικαστηρίου που διαπιστώνει την παράβαση. Επιπλέον, τα αρμόδια εθνικά δικαστήρια και οι αρμόδιες εθνικές διοικητικές αρχές έχουν την υποχρέωση να λαμβάνουν όλα τα μέτρα προς διευκόλυνση της υλοποίησης του πλήρους αποτελέσματος του δικαίου της Ένωσης, αφήνοντας εν ανάγκη ανεφάρμοστη κάθε αντίθετη εθνική διάταξη. Σε κάθε περίπτωση, όμως, απόφαση που διαπιστώνει παράβαση υποχρέωσης εκ των Συνθηκών έχει πρωτίστως ως αντικείμενο να καθορίζει τα καθήκοντα των κρατών μελών και όχι να απονέμει δικαιώματα σε ιδιώτες. Επομένως, τα αρμόδια εθνικά δικαστήρια και οι αρμόδιες εθνικές διοικητικές αρχές δεν υποχρεούνται, επί τη βάση και μόνον τέτοιων αποφάσεων, να αφήνουν ανεφάρμοστη, στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ ιδιωτών, εθνική ρύθμιση αντίθετη προς διάταξη Οδηγίας.

Ο διάδικος που θίγεται από το γεγονός ότι το εθνικό δίκαιο δεν είναι σύμφωνο με το δίκαιο της Ένωσης θα μπορούσε, από την πλευρά του, να επικαλεστεί τη νομολογία *Francovich*, προκειμένου, ενδεχομένως, να επιτύχει την αποκατάσταση της ζημίας που υπέστη. Σύμφωνα με τη *Francovich*, αποζημιωτική ευθύνη του Δημοσίου θεμελιώνεται εφόσον συντρέχουν τρεις προϋποθέσεις: α) ο παραβιαζόμενος κανόνας δικαίου της Ένωσης αποσκοπεί στην απονομή δικαιωμάτων στους ιδιώτες, β) η παράβαση του κανόνα αυτού είναι κατάφωρη, και γ) υφίσταται άμεσος αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ της παράβασης αυτής και της ζημίας που υπέστησαν οι ιδιώτες.

Εν προκειμένω, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας διατήρησε σε ισχύ τις προβλεπόμενες στο άρθρο 7 του ΗΟΑΙ υποχρεωτικές αμοιβές για τις υπηρεσίες των αρχιτεκτόνων και των μηχανικών κατά παράβαση των υποχρεώσεων που υπέχει από το άρθρο 15 της Οδηγίας περί υπηρεσιών (πρβλ. C-377/17, *Επιτροπή/Γερμανία*, 04.07.2019, ECLI:EU:C:2019:562). Εφόσον η παράβαση αυτή συνεχίζεται εκ μέρους της Γερμανίας παρά την έκδοση δικαστικής απόφασης διαπιστώνουσας την παράβαση, η παραβίαση του δικαίου της Ένωσης θεωρείται κατά τη νομολογία «κατάφωρη».

Συνεπώς, εθνικό δικαστήριο το οποίο επιλαμβάνεται διαφοράς ανακύπτουσας αποκλειστικά μεταξύ ιδιωτών δεν υποχρεούται, επί τη βάση του δικαίου της Ένωσης και μόνον, να αφήσει ανεφάρμοστη εθνική κανονιστική ρύθμιση η οποία καθορίζει, κατά παράβαση του άρθρου 15 της Οδηγίας περί υπηρεσιών, κατώτατα όρια αμοιβών για τις υπηρεσίες αρχιτεκτόνων και μηχανικών επί ποινή ακυρότητας των συμβάσεων που παρεκκλίνουν από την εν λόγω κανονιστική ρύθμιση, υπό την επιφύλαξη του δικαιώματος του διαδίκου που θίγεται από το γεγονός ότι το εθνικό δίκαιο δεν είναι σύμφωνο προς το δίκαιο της Ένωσης να αξιώσει αποκατάσταση της εντεύθεν ζημίας του.

V. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Επιμ.: Αθηνά Γαϊτανίδου

► Απαγόρευση των διακρίσεων λόγω ειδικών αναγκών

Ένας εργαζόμενος με ειδικές ανάγκες, ο οποίος χαρακτηρίστηκε ακατάλληλος προς εκτέλεση των βασικών καθηκόντων της θέσης που κατέχει, δικαιούται να τοποθετηθεί από τον εργοδότη του σε άλλη θέση για την οποία διαθέτει την απαιτούμενη καταλληλότητα, ικανότητα και προθυμία, έστω και αν διανύει ακόμη περίοδο δοκιμαστικής υπηρεσίας στο πλαίσιο της πρόσληψής του. Ένα τέτοιο μέτρο δεν πρέπει, πάντως, να συνεπάγεται δυσανάλογη επιβάρυνση για τον εργοδότη.

προδικαστική παραπομπή – κοινωνική πολιτική – Οδηγία 2000/78/ΕΚ – ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία – απαγόρευση των διακρίσεων λόγω ειδικών αναγκών – απόλυση εργαζομένου ο οποίος κατέστη οριστικά ανίκανος να εκτελεί τα βασικά καθήκοντα της θέσης του – υπάλληλος που διανύει περίοδο δοκιμαστικής υπηρεσίας στο πλαίσιο της πρόσληψής του – άρθρο 5 – εύλογες προσαρμογές για τα άτομα με ειδικές ανάγκες – υποχρέωση ανατοποθέτησης σε άλλη θέση – ισχύει υπό την προϋπόθεση ότι τούτο δεν συνεπάγεται δυσανάλογη επιβάρυνση για τον εργοδότη

ΔΕΕ C-485/20, HR Rail, 10.02.2022, Τμήμα τρίτο, Πρόεδρος: K. Jürimäe, Εισηγητής: M. Safjan, Γεν. Εισαγγελέας: A. Ράντος, ECLI:EU:C:2022:85 – Προδικαστική παραπομπή

Η εταιρεία HR Rail είναι ο αποκλειστικός εργοδότης του προσωπικού των Βελγικών Σιδηροδρόμων. Τον Νοέμβριο 2016, προσέλαβε έναν υπάλληλο συντήρησης σιδηροδρομικών γραμμών ο οποίος ξεκίνησε τη δοκιμαστική περίοδο υπηρεσίας του στην Infrabel, οντότητα επιφορτισμένη με τη διαχείριση υποδομής για τους Βελγικούς Σιδηροδρόμους. Τον Δεκέμβριο 2017, ο τελών σε δοκιμαστική υπηρεσία υπάλληλος διαγνώστηκε με καρδιακή πάθηση λόγω της οποίας χρειάστηκε να του τοποθετηθεί βηματοδότης, συσκευή ευαίσθητη στα ηλεκτρομαγνητικά πεδία που εκπέμπονται, μεταξύ άλλων, από τις σιδηροδρομικές γραμμές. Ως εκ τούτου, αναγνωρίστηκε ως άτομο με ειδικές ανάγκες από την Service public fédéral «Sécurité sociale» (Ομοσπονδιακή Δημόσια Υπηρεσία Κοινωνικής Ασφάλισης, Βέλγιο).

Τον Ιούνιο 2018, το centre régional de la médecine de l'administration (περιφερειακό ιατρικό κέντρο της διοίκησης, Βέλγιο), το οποίο είναι επιφορτισμένο με την εκτίμηση της ιατρικής ικανότητας των μονίμων υπαλλήλων των Βελγικών Σιδηροδρόμων, τον χαρακτήρισε ακατάλληλο για την άσκηση των καθηκόντων για τα οποία είχε προσληφθεί. Για τον λόγο αυτό, ο υπάλληλος ανατοποθετήθηκε σε θέση αποθηκάρου στην ίδια επιχείρηση.

Στις 26 Σεπτεμβρίου 2018, ο επικεφαλής σύμβουλος-προϊστάμενος της HR Rail ενημέρωσε τον υπάλληλο για την απόλυσή του με ισχύ από 30 Σεπτεμβρίου 2018, με πενταετή απαγόρευση επαναπρόσληψης στον βαθμό της αρχικής πρόσληψής του. Έναν μήνα αργότερα, ο γενικός διευθυντής της HR Rail πληροφόρησε τον υπάλληλο ότι έληξε η δοκιμαστική περίοδος υπηρεσίας του λόγω της πλήρους και οριστικής αδυναμίας του να ασκεί τα καθήκοντα για τα οποία είχε προσληφθεί. Ειδικότερα, σύμφωνα με το καταστατικό και τον γενικό κανονισμό για το προσωπικό των Βελγικών Σιδηροδρόμων, αντίθετως προς ό,τι ισχύει για τους μονίμους υπαλλήλους, οι τελούντες σε δοκιμαστική υπηρεσία, οι οποίοι χαρακτηρίζονται ως άτομα με ειδικές ανάγκες και συνεπώς δεν είναι πλέον ικανοί να ασκούν τα καθήκοντά τους, δεν τοποθετούνται σε νέα θέση εντός της επιχείρησης.

Ο υπάλληλος ζήτησε από το Conseil d'État (Βέλγιο) την ακύρωση της απόφασης περί απόλυσης. Το δικαστήριο αυτό ζήτησε από το ΔΕΕ διευκρινίσεις σχετικά με την ερμηνεία της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία και ειδικότερα σχετικά με την ερμηνεία της έννοιας «εύλογες προσαρμογές για τα πρόσωπα με ειδικές ανάγκες».

Το ΔΕΕ έκρινε ότι, κατ' ορθή ερμηνεία της έννοιας «εύλογες προσαρμογές για τα πρόσωπα με ειδικές ανάγκες»,

ένας εργαζόμενος ο οποίος λόγω των ειδικών αναγκών του χαρακτηρίστηκε ακατάλληλος προς εκτέλεση των βασικών καθηκόντων της θέσης που κατέχει πρέπει να τοποθετηθεί σε άλλη θέση για την οποία διαθέτει την απαιτούμενη καταλληλότητα, ικανότητα και προθυμία, εφόσον ένα τέτοιο μέτρο δεν συνεπάγεται δυσανάλογη επιβάρυνση για τον εργοδότη, τούτο δε και στην περίπτωση που ο εργαζόμενος διανύει δοκιμαστική περίοδο υπηρεσίας κατόπιν της πρόσληψής του.

Προκαταρκτικώς, το ΔΕΕ υπενθύμισε ότι η Οδηγία 2000/78/ΕΚ αποβλέπει στον καθορισμό ενός γενικού πλαισίου για να εξασφαλιστεί ίση μεταχείριση «στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας», προσφέροντας σε όλους αποτελεσματική προστασία από τις δυσμενείς διακρίσεις, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται και η αναπηρία.

Επισήμανε δε ότι η Οδηγία εφαρμόζεται στους όρους πρόσβασης στην απασχόληση, στην αυτοαπασχόληση και στην εργασία, καθώς και στην πρόσβαση σε όλα τα είδη και όλα τα επίπεδα επαγγελματικού προσανατολισμού, επαγγελματικής κατάρτισης, επιμόρφωσης και επαγγελματικού αναπροσανατολισμού. Κατά το ΔΕΕ, το γράμμα της Οδηγίας είναι αρκούντως ευρύ ώστε να καλύπτει και την περίπτωση εργαζομένου ο οποίος διανύει δοκιμαστική περίοδο υπηρεσίας κατόπιν της πρόσληψής του από τον εργοδότη του. Κατά συνέπεια, το γεγονός ότι ο απασχολούμενος από την HR Rail δεν ήταν οριστικώς προσληφθείς υπάλληλος κατά τον χρόνο της απόλυσής του δεν εμποδίζει την υπαγωγή της επαγγελματικής κατάστασής του στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ.

Ακολούθως, το ΔΕΕ υπενθύμισε ότι, σύμφωνα με την Οδηγία αυτή, προκειμένου να διασφαλιστεί η τήρηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης των προσώπων με ειδικές ανάγκες, πρέπει να προβλέπονται «εύλογες προσαρμογές». Επομένως, ο εργοδότης λαμβάνει τα ενδεδειγμένα μέτρα, ανάλογα με τις ανάγκες που παρουσιάζονται σε μια συγκεκριμένη κατάσταση, ώστε το πρόσωπο με ειδικές ανάγκες να μπορεί να έχει πρόσβαση σε θέση εργασίας, να ασκεί ή να προάγεται στο επάγγελμά του, ή προκειμένου να του παρέχεται εκπαίδευση, αρκεί τα μέτρα αυτά να μην συνεπάγονται δυσανάλογη επιβάρυνση για τον εργοδότη.

Μεταξύ των ενδεδειγμένων μέτρων, η Οδηγία προβλέπει «μέτρα αποτελεσματικά και πρακτικά για τη διαμόρφωση της θέσης εργασίας ανάλογα με τις ειδικές ανάγκες, παραδείγματος χάριν με τη διαμόρφωση του χώρου ή με προσαρμογή του εξοπλισμού, του ρυθμού εργασίας, της κατανομής καθηκόντων ή της παροχής μέσων κατάρτισης ή πλαισίωσης». Το ΔΕΕ διευκρίνισε ότι πρόκειται για ενδεικτική απαρίθμηση των ενδεδειγμένων μέτρων, τα οποία μπορεί να είναι πρακτικής, οργανωτικής και/ή

εκπαιδευτικής φύσης. Η έννοια της «εύλογης προσαρμογής» ορίζεται στην Οδηγία κατά τρόπο ευρύ.

Το ΔΕΕ έκρινε συναφώς ότι, όταν εργαζόμενος καθίσταται οριστικώς ακατάλληλος να απασχοληθεί στη θέση εργασίας του λόγω επελθούσας αναπηρίας, η ανατοποθέτησή του σε άλλη θέση εργασίας μπορεί να αποτελεί ενδεδειγμένο μέτρο στο πλαίσιο των «εύλογων προσαρμογών». Μια τέτοια ερμηνεία συνάδει με την έννοια αυτή, η οποία πρέπει να νοηθεί ως αφορώσα την άρση των διαφόρων περιορισμών που παρακωλύουν την πλήρη και αποτελεσματική συμμετοχή των ατόμων με ειδικές ανάγκες στον επαγγελματικό βίο σε ισότιμη βάση με τους υπόλοιπους εργαζόμενους.

Πάντως, το ΔΕΕ διαπίστωσε ότι η Οδηγία δεν μπορεί να υποχρεώσει τον εργοδότη να λάβει μέτρα που του επιβάλλουν «δυσανάλογη επιβάρυνση». Συναφώς, για να διαπιστώνεται αν τα επίμαχα μέτρα συνεπάγονται δυσανάλογη επιβάρυνση, πρέπει να λαμβάνεται ιδίως υπόψη το οικονομικό κόστος που επιφέρουν, το μέγεθος και οι οικονομικοί πόροι του οργανισμού ή της επιχείρησης, καθώς και η διαθεσιμότητα δημοσίων πόρων ή οιασδήποτε άλλης ενίσχυσης.

Εξάλλου, το ΔΕΕ επεσήμανε ότι, εν πάση περιπτώσει, η δυνατότητα τοποθέτησης ατόμου με ειδικές ανάγκες σε άλλη θέση εργασίας υφίσταται μόνον εφόσον υπάρχει τουλάχιστον μία κενή θέση στην οποία μπορεί να απασχοληθεί ο οικείος εργαζόμενος.

VI. ΧΩΡΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

Επιμ.: Έλλη Τσιτσιπά

► Μεταναστευτική πολιτική

Ο υπήκοος τρίτης χώρας δεν χάνει το δικαίωμα υπαγωγής στο καθεστώς επί μακρόν διαμένοντος εάν η παρουσία του στο έδαφος της Ένωσης περιορίζεται, κατά τη διάρκεια περιόδου δώδεκα συναπτών μηνών, σε λίγες μόνον ημέρες

προδικαστική παραπομπή – Χώρος Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης – μεταναστευτική πολιτική – Οδηγία 2003/109/ΕΚ – άρθρο 9 παρ. 1 στοιχείο γ' – απώλεια του καθεστώτος επί μακρόν διαμένοντος υπηκόου τρίτης χώρας – απουσία από το έδαφος της Ευρωπαϊκής Ένωσης επί διάστημα δώδεκα διαδοχικών μηνών – διακοπή της περιόδου αυτής απουσίας – μικρά χρονικά διαστήματα διαλείπουσας διαμονής στο έδαφος της Ένωσης

ΔΕΕ C-432/20, Landeshauptmann von Wien (Perte du statut de résident de longue durée), 20.01.2022, Τμήμα τρίτο, Πρόεδρος: A. Prechal, Εισηγήτρια: A. Prechal, Γεν. Εισαγγελέας: P. Pikamäe, ECLI:EU:C:2022:39 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του άρθρου 9 παρ. 1 στοιχείο γ' της Οδηγίας 2003/109/ΕΚ του Συμβουλίου σχετικά με το καθεστώς υπηκόων τρίτων χωρών οι οποίοι είναι επί μακρόν διαμένοντες, και υποβλήθηκε από το Verwaltungsgericht Wien (διοικητικό πρωτοδικείο Βιέννης, Αυστρία) στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ του ΖΚ και του Landeshauptmann von Wien (προέδρου της κυβέρνησης του ομόσπονδου κράτους της Βιέννης, Αυστρία) σχετικά με την άρνηση του τελευταίου να ανανεώσει την άδεια του ΖΚ ως επί μακρόν διαμένοντος.

Πιο συγκεκριμένα, η αίτηση υπηκόου του Καζακστάν για ανανέωση της άδειας παραμονής επί μακρόν διαμένοντος ΕΕ απορρίφθηκε από τον πρόεδρο της κυβέρνησης του ομόσπονδου κράτους της Βιέννης για τον λόγο ότι, κατά τα πέντε τελευταία έτη αμέσως πριν από την υποβολή της αίτησης, ο ενδιαφερόμενος ήταν παρών στο έδαφος της Ένωσης λίγες μόνον ημέρες κατ' έτος. Έπρεπε επομένως να θεωρηθεί ότι, κατά την περίοδο αυτή, απουσίαζε από το έδαφος της Ένωσης, περίσταση η οποία συνεπάγεται την απώλεια του δικαιώματος υπαγωγής στο καθεστώς επί μακρόν διαμένοντος.

Το Verwaltungsgericht Wien (διοικητικό πρωτοδικείο Βιέννης, Αυστρία), ενώπιον του οποίου ο ενδιαφερόμενος άσκησε προσφυγή κατά της ως άνω απόφασης, ζήτησε από το Δικαστήριο να ερμηνεύσει την Οδηγία σχετικά με το καθεστώς υπηκόων τρίτων χωρών οι οποίοι είναι επί μακρόν διαμένοντες. Η Οδηγία προβλέπει πράγματι ότι ο επί μακρόν διαμένων χάνει το δικαίωμα υπαγωγής στο εν λόγω καθεστώς σε περίπτωση «απουσίας» από το έδαφος της Ένωσης επί δώδεκα συναπτών μηνών.

Το αιτούν δικαστήριο επιθυμεί ειδικότερα να διευκρινισθεί αν κάθε φυσική παρουσία του ενδιαφερομένου στο έδαφος της Ένωσης κατά τη διάρκεια περιόδου δώδεκα συναπτών μηνών, ακόμη και αν δεν υπερβαίνει συνολική διάρκεια λίγων μόνον ημερών, αρκεί για να μην απολέσει ο ενδιαφερόμενος το δικαίωμά του υπαγωγής στο καθεστώς επί μακρόν διαμένοντος, ή αν τα κράτη μέλη μπορούν να απαιτούν από τον ενδιαφερόμενο να πληροί ορισμένες πρόσθετες προϋποθέσεις, όπως π.χ. να έχει, κατά τη διάρκεια τουλάχιστον ενός μέρους της περιόδου των δώδεκα συναπτών μηνών, τη συνήθη διαμονή του ή το κέντρο των συμφερόντων του στο έδαφος της Ένωσης.

Το Δικαστήριο τάσσει υπέρ της πρώτης ερμηνείας και συγκεκριμένα διευκρινίζει ότι, πλην της περίπτωσης κατάχρησης δικαιώματος, για να μην απολέσει ο ενδιαφερόμενος το δικαίωμά του υπαγωγής στο καθεστώς επί μακρόν διαμένοντος, αρκεί, κατά τη διάρκεια της περιόδου των δώδεκα συναπτών μηνών από της ενάρξεως της απουσίας του, να έχει παρουσία στο έδαφος της Ένωσης, ακόμη και αν πρόκειται για παρουσία συνολικά λίγων μόνον ημερών.

Η εν λόγω ερμηνεία στηρίζεται τόσο στο γράμμα και στο πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται η επίμαχη διάταξη της Οδηγίας όσο και στον σκοπό τον οποίο επιδιώκει η Οδηγία. Όσον αφορά, ειδικότερα, τον σκοπό της Οδηγίας, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι αυτή αποσκοπεί στη διασφάλιση της ενσωμάτωσης των υπηκόων τρίτων χωρών που είναι επί μακρόν και νομίμως εγκατεστημένοι στα κράτη μέλη. Από τη στιγμή που αποκτήσουν το καθεστώς επί μακρόν διαμένοντος μετά από περίοδο τουλάχιστον πέντε ετών, οι εν λόγω υπήκοοι έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους πολίτες της Ένωσης ιδίως όσον αφορά την εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση, την κοινωνική ασφάλιση, τα φορολογικά πλεονεκτήματα και την πρόσβαση στις διαδικασίες απόκτησης στέγης.

Ο συγκεκριμένος σκοπός συνηγορεί υπέρ μιας ερμηνείας κατά την οποία οι υπήκοοι τρίτων χωρών οι οποίοι έχουν ήδη, λόγω της διάρκειας διαμονής τους στο έδαφος του οικείου κράτους μέλους, καταδείξει τον στενό δεσμό τους με το εν λόγω κράτος μέλος είναι, κατ' αρχήν, ελεύθεροι, όπως και οι πολίτες της Ένωσης, να μετακινούνται και να διαμένουν, ακόμη και για μεγαλύτερα χρονικά διαστήματα, εκτός του εδάφους της Ένωσης, χωρίς τούτο να συνεπάγεται αφ' εαυτού την απώλεια του καθεστώτος επί μακρόν διαμένοντος, υπό την προϋπόθεση ότι οι εν λόγω υπήκοοι τρίτων χωρών δεν απουσιάζουν από το έδαφος της Ένωσης καθ' όλη την περίοδο των δώδεκα συναπτών μηνών. Εξάλλου, η προκρινθείσα ερμηνεία είναι η πλέον πρόσφορη για τη διασφάλιση κατάλληλου επιπέδου ασφάλειας δικαίου για τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα. Κατά το Δικαστήριο, η επίμαχη διάταξη της Οδηγίας αφορά, σε τελική ανάλυση, την απώλεια του δικαιώματος υπαγωγής στο καθεστώς επί μακρόν διαμένοντος σε περιπτώσεις στις οποίες ο δεσμός που διατηρούσε προγενέστερα ο δικαιούχος του δικαιώματος με το έδαφος της Ένωσης έχει χαλαρώσει. Τούτο όμως συμβαίνει, σύμφωνα με τη διάταξη αυτή, μόνο μετά την απουσία από το έδαφος της Ένωσης για περίοδο δώδεκα συναπτών μηνών.

Ένα κράτος μέλος μπορεί να ασκήσει την ευχέρειά του να απορρίψει ως απαράδεκτη αίτηση διεθνούς προστασίας εκ του λόγου ότι στον αιτούντα έχει ήδη χορηγηθεί το καθεστώς πρόσφυγα σε άλλο κράτος μέλος

προδικαστική παραπομπή – κοινή πολιτική στον τομέα του ασύλου – κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και την ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας – Οδηγία 2013/32/ΕΕ – άρθρο 33 παρ. 2 στοιχείο α' – απαράδεκτη αίτηση διεθνούς προστασίας υποβληθείσας σε κράτος μέλος από υπήκοο τρίτου κράτους στον οποίο έχει χορηγηθεί το καθεστώς πρόσφυγα σε άλλο κράτος μέλος, ενώ το ανήλικο τέκνο του εν λόγω υπηκόου, το οποίο είναι δικαιούχος επικουρικής προστασίας, διαμένει στο πρώτο

κράτος μέλος – Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – άρθρο 7 – δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής ζωής – άρθρο 24 – υπέρτερο συμφέρον του παιδιού – το απαράδεκτο της αίτησης διεθνούς προστασίας δεν συνεπάγεται παραβίαση των άρθρων 7 και 24 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων – Οδηγία 2011/95/ΕΕ – άρθρο 23 παρ. 2 – υποχρέωση των κρατών μελών να μεριμνούν για τη διατήρηση της οικογενειακής ενότητας του δικαιούχου διεθνούς προστασίας

ΔΕΕ C-483/20, Commissaire général aux réfugiés και aux apatrides (Unité familiale - Protection déjà accordée), 22.02.2022, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: J. Passer, Γεν. Εισαγγελέας: P. Pikamäe, ECLI:EU:C:2022:103 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία των άρθρων 18 και 24 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης), των άρθρων 2, 20, 23 και 31 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ σχετικά με τις απαιτήσεις για την αναγνώριση των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως δικαιούχων διεθνούς προστασίας, για ένα ενιαίο καθεστώς για τους πρόσφυγες ή για τα άτομα που δικαιούνται επικουρική προστασία και για το περιεχόμενο της παρεχόμενης προστασίας, καθώς και του άρθρου 25 παρ. 6, και του άρθρου 33 παρ. 2 στοιχείο α' της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ σχετικά με κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας.

Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε από το Conseil d'État (Συμβούλιο της Επικρατείας, Βέλγιο) στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ του XXXX και του Commissaire général aux réfugiés et aux apatrides (Γενικού Επιτρόπου για τους πρόσφυγες και τους ανιθαγενείς, Βέλγιο, στο εξής: CGRA) σχετικά με την απόρριψη αίτησης διεθνούς προστασίας υποβληθείσας στο Βέλγιο.

Αφότου του χορηγήθηκε, το 2015, το καθεστώς του πρόσφυγα στην Αυστρία, ο αναιρεσείων της κύριας δίκης μετέβη στο Βέλγιο στις αρχές του 2016 με σκοπό να επανενωθεί εκεί με τις δύο θυγατέρες του, εκ των οποίων η μία ήταν ανήλικη και στις οποίες είχε χορηγηθεί στο κράτος μέλος αυτό το καθεστώς επικουρικής προστασίας τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους. Το 2018, ο αναιρεσείων υπέβαλε στο Βέλγιο αίτηση διεθνούς προστασίας, χωρίς να έχει εκεί δικαίωμα διαμονής.

Η αίτηση αυτή απορρίφθηκε ως απαράδεκτη δυνάμει της βελγικής νομοθεσίας περί μεταφοράς στο εσωτερικό δικαίο της Οδηγίας για τις διαδικασίες ασύλου, με την αιτιολογία ότι είχε ήδη χορηγηθεί στον ενδιαφερόμενο διεθνής προστασία από άλλο κράτος μέλος. Ο αναιρεσείων προσέβαλε την απορριπτική αυτή απόφαση ενώπιον των βελγικών δικαστηρίων, υποστηρίζοντας ότι το δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής ζωής και η υποχρέωση συνεκτίμησης του υπέρτερου συμφέροντος του

παιδιού, που προβλέπονται, αντιστοίχως, στο άρθρο 7 και στο άρθρο 24 παρ. 2 του Χάρτη, απαγορεύουν στο Βέλγιο να κάνει χρήση της ευχέρειάς του να κρίνει απαράδεκτη την αίτηση διεθνούς προστασίας.

Στο πλαίσιο αυτό, το Conseil d'État αποφάσισε να υποβάλει στο Δικαστήριο ερώτημα σχετικά με την ενδεχόμενη ύπαρξη εξαιρέσεων από την εν λόγω ευχέρεια.

Το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έκρινε ότι η Οδηγία για τις διαδικασίες ασύλου, ερμηνευόμενη υπό το πρίσμα του άρθρου 7 και του άρθρου 24 παρ. 2 του Χάρτη, δεν απαγορεύει σε κράτος μέλος να ασκήσει την ευχέρειά του να απορρίψει αίτηση διεθνούς προστασίας ως απαράδεκτη εκ του λόγου ότι στον αιτούντα έχει ήδη χορηγηθεί το καθεστώς πρόσφυγα σε άλλο κράτος μέλος, όταν ο συγκεκριμένος αιτών είναι πατέρας ασυνόδευτου ανήλικου τέκνου στο οποίο έχει χορηγηθεί επικουρική προστασία στο πρώτο κράτος μέλος, με την επιφύλαξη ωστόσο της εφαρμογής του άρθρου 23 παρ. 2 της Οδηγίας για τις ελάχιστες απαιτήσεις ασύλου, το οποίο αφορά τη διατήρηση της οικογενειακής ενότητας.

Το Δικαστήριο διευκρινίζει συναφώς ότι τα κράτη μέλη δεν υποχρεούνται να εξετάζουν αν ο αιτών πληροί τις προϋποθέσεις για διεθνή προστασία κατ'εφαρμογήν της Οδηγίας για τις ελάχιστες απαιτήσεις ασύλου, όταν έχει ήδη παρασχεθεί τέτοια προστασία σε άλλο κράτος μέλος. Υπό τις συνθήκες αυτές, τα κράτη μέλη οφείλουν να μην κάνουν χρήση της προβλεπόμενης από την Οδηγία για τις διαδικασίες ασύλου ευχέρειας να απορρίψουν αίτηση διεθνούς προστασίας ως απαράδεκτη μόνον εάν, λόγω είτε συστημικών ή γενικευμένων ελλείψεων είτε ελλείψεων που επηρεάζουν ορισμένες ομάδες προσώπων σε αυτό το άλλο κράτος μέλος, οι προβλέψιμες συνθήκες διαβίωσης που θα αντιμετωπίσει ο αιτών ως δικαιούχος διεθνούς προστασίας σε αυτό το άλλο κράτος μέλος θα τον εκθέσουν σε σοβαρό κίνδυνο να υποστεί απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση, κατά την έννοια του άρθρου 4 του Χάρτη.

Πράγματι, λαμβανομένης υπόψη της σημασίας της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης για το κοινό ευρωπαϊκό σύστημα ασύλου, η παράβαση διάταξης του δικαίου της Ένωσης που απονέμει ουσιαστικό δικαίωμα στους δικαιούχους διεθνούς προστασίας, η οποία δεν συνεπάγεται παράβαση του άρθρου 4 του Χάρτη, δεν εμποδίζει τα κράτη μέλη να ασκήσουν την εν λόγω ευχέρεια. Αντιθέτως προς το δικαίωμα προστασίας από κάθε απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση, τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στα άρθρα 7 και 24 του Χάρτη δεν έχουν απόλυτο χαρακτήρα και μπορούν, ως εκ τούτου, να αποτελέσουν αντικείμενο περιορισμών υπό τις προϋποθέσεις που καθορίζονται στον Χάρτη.

Περαιτέρω, το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι η Οδηγία για τις ελάχιστες απαιτήσεις ασύλου επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να μεριμνούν για τη διατήρηση της

οικογενειακής ενότητας, προβλέποντας ορισμένα ευεργετήματα υπέρ των μελών της οικογένειας του δικαιούχου διεθνούς προστασίας. Ωστόσο, η χορήγηση των ευεργετημάτων αυτών, στα οποία συγκαταλέγεται, μεταξύ άλλων, το δικαίωμα διαμονής, απαιτεί τη συνδρομή τριών προϋποθέσεων. Πιο συγκεκριμένα, απαιτείται, πρώτον, ο ενδιαφερόμενος να έχει την ιδιότητα του μέλους της οικογένειας κατά την έννοια της εν λόγω Οδηγίας, δεύτερον, να μην πληροί το πρόσωπο αυτό ατομικώς τις αναγκαίες προϋποθέσεις για την παροχή διεθνούς προστασίας και, τρίτον, η χορήγηση του οικείου ευεργετήματος να είναι συμβατή με το προσωπικό νομικό καθεστώς του ενδιαφερόμενου μέλους της οικογένειας.

Πάντως, καταρχάς, το γεγονός ότι ο γονέας και το ανήλικο τέκνο του είχαν διαφορετικές μεταναστευτικές διαδρομές πριν συναντηθούν στο κράτος μέλος στο οποίο το τέκνο είναι δικαιούχος διεθνούς προστασίας δεν εμποδίζει να θεωρηθεί ο γονέας ως μέλος της οικογένειάς του εν λόγω δικαιούχου, εφόσον ο γονέας αυτός βρισκόταν στο έδαφος του εν λόγω κράτους μέλους πριν εκδοθεί απόφαση επί της αίτησης διεθνούς προστασίας του τέκνου του. Εν συνεχεία, ένας υπήκοος τρίτης χώρας του οποίου η αίτηση διεθνούς προστασίας είναι απαράδεκτη και, ως εκ τούτου, έχει απορριφθεί στο κράτος μέλος εντός του οποίου το ανήλικο τέκνο του είναι δικαιούχος διεθνούς προστασίας, λόγω του καθεστώτος πρόσφυγα που έχει ο εν λόγω υπήκοος σε άλλο κράτος μέλος, δεν πληροί ατομικώς τις προϋποθέσεις που απαιτούνται για την παροχή διεθνούς προστασίας στο πρώτο κράτος μέλος.

Τέλος, σε ό,τι αφορά τη συμβατότητα της χορήγησης των ευεργετημάτων που προβλέπει η Οδηγία για τις ελάχιστες απαιτήσεις ασύλου με το νομικό καθεστώς του οικείου υπηκόου, πρέπει να εξακριβωθεί κατά πόσον αυτός έχει ήδη δικαίωμα, εντός του κράτους μέλους που χορήγησε διεθνή προστασία στο μέλος της οικογένειάς του, να τύχει καλύτερης μεταχείρισης έναντι της απορρέουσας από τα εν λόγω ευεργετήματα. Υπό την επιφύλαξη επαλήθευσης από το αιτούν δικαστήριο, τούτο δεν φαίνεται να συμβαίνει εν προκειμένω, δεδομένου ότι η χορήγηση του καθεστώτος πρόσφυγα εντός ενός κράτους μέλους δεν παρέχει στον δικαιούχο της εν λόγω διεθνούς προστασίας καλύτερη μεταχείριση, εντός άλλου κράτους μέλους, έναντι της απορρέουσας από τα εν λόγω ευεργετήματα στο άλλο αυτό κράτος μέλος.

► Δικαστική συνεργασία σε αστικές υποθέσεις

Η περίοδος διαμονής που απαιτείται προκειμένου τα δικαστήρια ενός κράτους μέλους να ασκήσουν διεθνή δικαιοδοσία για να αποφανθούν επί αγωγής διαζυγίου μπορεί βασίμως να εξαρτάται από την ιθαγένεια του ενάγοντος

προδικαστική παραπομπή – κύρος – δικαστική συνεργασία σε αστικές υποθέσεις – διεθνής δικαιοδοσία για εκδίκαση αγωγής διαζυγίου – άρθρο 18 ΣΛΕΕ – Κανονισμός (ΕΚ) 2201/2003 – άρθρο 3 παρ. 1 στοιχείο α', πέμπτη και έκτη περίπτωση – διαφοροποίηση μεταξύ των χρονικών περιόδων διαμονής που απαιτούνται για τον προσδιορισμό του δικαστηρίου το οποίο έχει διεθνή δικαιοδοσία – διάκριση μεταξύ κατοίκου που είναι υπήκοος του κράτους μέλους του επιληφθέντος δικαστηρίου και κατοίκου που δεν είναι υπήκοος του κράτους αυτού – διάκριση λόγω ιθαγένειας – δεν υφίσταται

ΔΕΕ C-522/20, ΟΕ (Résidence habituelle d'un époux - Critère de nationalité), 10.02.2022, Τμήμα τρίτο, Πρόεδρος: A. Prechal, Εισηγήτρια: L.S. Rossi, Γεν. Εισαγγελέας: M. Szpunar, ECLI:EU:C:2022:87 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά, αφενός, το κύρος του άρθρου 3 παρ. 1 στοιχείο α', έκτη περίπτωση του Κανονισμού (ΕΚ) 2201/2003 για τη διεθνή δικαιοδοσία και την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και διαφορές γονικής μέριμνας, και, αφετέρου, τις συνέπειες που μπορεί να έχει η ενδεχόμενη ακυρότητα της διάταξης αυτής. Η εν λόγω αίτηση υποβλήθηκε από το Oberster Gerichtshof (Ανώτατο Δικαστήριο, Αυστρία) στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ του ΟΕ και της συζύγου του, VY, σχετικά με αγωγή για τη λύση του γάμου τους η οποία ασκήθηκε ενώπιον των αυστριακών δικαστηρίων.

Πιο συγκεκριμένα, η υπόθεση αφορά Ιταλό υπήκοο, διαμένοντα για διάστημα λίγο μεγαλύτερο των έξι μηνών στην Αυστρία, ο οποίος άσκησε ενώπιον αυστριακού δικαστηρίου αγωγή για τη λύση του γάμου του με τη Γερμανίδα σύζυγό του, με την οποία ζούσε στην Ιρλανδία. Στους δύο πρώτους βαθμούς δικαιοδοσίας η αγωγή του απορρίφθηκε, με την αιτιολογία ότι τα αυστριακά δικαστήρια δεν είχαν διεθνή δικαιοδοσία να την εκδικάσουν. Συγκεκριμένα, ο Κανονισμός «Βρυξέλλες ΙΙα» για τη διεθνή δικαιοδοσία σε γαμικές διαφορές απαιτεί, σε μια τέτοια περίπτωση, να έχει διαμείνει ο ενάγων στην εθνική επικράτεια επί τουλάχιστον ένα έτος αμέσως πριν από την άσκηση της αγωγής. Ο ενάγων υποστηρίζει, ωστόσο, ότι η απαιτούμενη ελάχιστη περίοδος διαμονής πρέπει να είναι μόνον έξι μήνες, όπως προβλέπει ο Κανονισμός στην περίπτωση κατά την οποία ο ενδιαφερόμενος έχει την ιθαγένεια του οικείου κράτους μέλους. Το να απαιτείται από τους υπηκόους των λοιπών κρατών μελών μεγαλύτερη ελάχιστη περίοδος διαμονής συνιστά απαγορευόμενη διάκριση λόγω ιθαγένειας.

Το Oberster Gerichtshof (Ανώτατο Δικαστήριο, Αυστρία), στο οποίο απευθύνθηκε ακολούθως ο ενάγων, συμμερίζεται τις ανωτέρω αμφιβολίες ως προς το αν η διαφορετική μεταχείριση που απορρέει από τον Κανονισμό συμβιβάζεται με την αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων

λόγω ιθαγένειας. Υπέβαλε, συνεπώς, σχετικά ερωτήματα στο Δικαστήριο.

Το Δικαστήριο κρίνει ότι η αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ιθαγένειας, η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 18 ΣΛΕΕ, δεν αντιτίθεται στην επίμαχη διαφορετική μεταχείριση. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει σχετικά ότι ο Κανονισμός αποσκοπεί στο να διασφαλιστεί η ύπαρξη πραγματικού συνδέσμου με το κράτος μέλος του οποίου τα δικαστήρια ασκούν διεθνή δικαιοδοσία για να αποφανθούν επί αγωγής διαζυγίου. Υπό το πρίσμα αυτό, ο ενάγων, υπήκοος του ως άνω κράτους μέλους, ο οποίος λόγω συζυγικής κρίσης εγκαταλείπει τον τόπο της κοινής συνήθους διαμονής του ζεύγους και αποφασίζει να επιστρέψει στη χώρα καταγωγής του, δεν βρίσκεται, κατ' αρχήν, σε κατάσταση παρόμοια με εκείνη του ενάγοντος ο οποίος δεν έχει την ιθαγένεια του εν λόγω κράτους μέλους και ο οποίος μετοικεί σε αυτό κατόπιν μιας τέτοιας κρίσης.

Η ύπαρξη θεσμικών και νομικών δεσμών του υπηκόου του ως άνω κράτους με το κράτος αυτό και, κατά κανόνα, η ύπαρξη πολιτιστικών, γλωσσικών, κοινωνικών, οικογενειακών ή περιουσιακών δεσμών μπορούν να συμβάλλουν στον προσδιορισμό του αναγκαίου πραγματικού δεσμού με το κράτος. Εξάλλου, εξασφαλίζει έναν βαθμό προβλεψιμότητας για τον έτερο σύζυγο, στο μέτρο που αυτός δύναται να αναμένει ότι τυχόν αγωγή διαζυγίου θα ασκηθεί ενώπιον των δικαστηρίων του εν λόγω κράτους μέλους.

Επομένως, κατά το Δικαστήριο, δεν είναι προδήλως απρόσφορο το ότι ο νομοθέτης της Ένωσης έλαβε υπόψη τον δεσμό αυτό στο πλαίσιο του καθορισμού του χρονικού διαστήματος κατά το οποίο ο ενάγων πρέπει να έχει πράγματι διαμείνει στο έδαφος του κράτους μέλους.

VII. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Επιμ.: Αθηνά Γαϊτανίδου

► Απόβλητα ηλεκτρικού και ηλεκτρονικού εξοπλισμού

Η αναδρομική εφαρμογή του άρθρου 13 παρ. 1 της Οδηγίας περί ΑΗΗΕ παραβιάζει την αρχή της ασφάλειας δικαίου, καθόσον τροποποιεί, εκ των υστέρων και κατά τρόπο απρόβλεπτο, την κατανομή του κόστους διαχείρισης των αποβλήτων προερχόμενων από φωτοβολταϊκά πλαίσια εις βάρος των παραγωγών φωτοβολταϊκών πλαισίων

προδικαστική παραπομπή – περιβάλλον – Οδηγία 2012/19/ΕΕ – απόβλητα ηλεκτρικού και ηλεκτρονικού εξοπλισμού – υποχρέωση χρηματοδότησης του κόστους διαχείρισης των αποβλήτων που προέρχονται από φωτο-

Βολταικά πλαίσια – αναδρομική ισχύς – αρχή της ασφάλειας δικαίου – εσφαλμένη μεταφορά Οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο – ευθύνη του κράτους μέλους

ΔΕΕ C-181/20, VYSOČINA WIND, 25.01.2022, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: A. Arabadjiev, Γεν. Εισαγγελέας: J. Kokott, ECLI:EU:C:2022:51 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης υποβλήθηκε στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ της VYSOČINA WIND a.s., επιχείρησης που εκμεταλλεύεται ηλιακή μονάδα παραγωγής ενέργειας, και του Česká republika – Ministerstvo životního prostředí (Υπουργείου Περιβάλλοντος, Τσεχική Δημοκρατία) σχετικά με αγωγή αποζημίωσης την οποία άσκησε η ως άνω εταιρεία με αίτημα την αποκατάσταση της ζημίας που υποστηρίζει ότι υπέστη λόγω της φερόμενης ως εσφαλμένης μεταφοράς της Οδηγίας 2012/19/ΕΕ στο εσωτερικό δίκαιο.

Η Vysočina Wind είναι τσεχική εταιρεία η οποία εκμεταλλεύεται ηλιακή μονάδα παραγωγής ενέργειας εξοπλισμένη με φωτοβολταϊκά πλαίσια, τα οποία διατέθηκαν στην αγορά μετά τις 13 Αυγούστου 2005.

Σύμφωνα με την υποχρέωση που προβλέπει ο τσεχικός νόμος 185/2001 περί αποβλήτων, η Vysočina Wind συμμετείχε στη χρηματοδότηση του κόστους διαχείρισης των προερχόμενων από φωτοβολταϊκά πλαίσια αποβλήτων και, για τον λόγο αυτό, κατέβαλε τέλη συνολικού ύψους 1.613.773,24 τσεχικών κορωνών (CZK) (περίπου 59 500 ευρώ) κατά τα έτη 2015 και 2016.

Εκτιμώντας, ωστόσο, ότι η υποχρέωση καταβολής τελών ήταν απόρροια εσφαλμένης μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο της Οδηγίας 2012/19/ΕΕ σχετικά με τα απόβλητα ηλεκτρικού και ηλεκτρονικού εξοπλισμού (ΑΗΗΕ) και ότι η καταβολή των τελών αυτών συνιστούσε ζημία, η Vysočina Wind άσκησε αγωγή αποζημίωσης κατά της Τσεχικής Δημοκρατίας ενώπιον των τσεχικών δικαστηρίων. Στο πλαίσιο αυτό, υποστήριξε ότι η διάταξη του νόμου περί αποβλήτων κατά την οποία οι χρήστες των φωτοβολταϊκών πλαισίων υποχρεούνται στην καταβολή τελών αντιβαίνει στο άρθρο 13 παρ. 1 της Οδηγίας για τα ΑΗΗΕ, το οποίο βαραιώνει τους παραγωγούς ηλεκτρικού και ηλεκτρονικού εξοπλισμού, και όχι τους χρήστες του, με τη χρηματοδότηση του κόστους διαχείρισης των αποβλήτων που προέρχονται από εξοπλισμό που διατέθηκε στην αγορά μετά τις 13 Αυγούστου 2005.

Πρώτον, το ΔΕΕ επεσήμανε ότι τα φωτοβολταϊκά πλαίσια αποτελούν ηλεκτρικό και ηλεκτρονικό εξοπλισμό κατά την έννοια της Οδηγίας αυτής, επομένως, σύμφωνα με το άρθρο της 13 παρ. 1, η χρηματοδότηση του κόστους διαχείρισης των αποβλήτων που προέρχονται από τα φωτοβολταϊκά πλαίσια τα οποία διατέθηκαν στην αγορά από τις 13 Αυγούστου 2012, ημερομηνία έναρξης ισχύος της Οδηγίας, πρέπει να βαρύνει τους παραγωγούς των εν

λόγω πλαισίων και όχι, όπως προβλέπει η τσεχική νομοθεσία, τους χρήστες τους.

Δεύτερον, το ΔΕΕ εξέτασε το κύρος του άρθρου 13 παρ. 1 της Οδηγίας, στο μέτρο που η διάταξη αυτή εφαρμόζεται στα φωτοβολταϊκά πλαίσια τα οποία διατέθηκαν στην αγορά μετά τις 13 Αυγούστου 2005, ήτοι σε χρόνο προγενέστερο της ημερομηνίας έναρξης ισχύος της Οδηγίας.

Συναφώς, το ΔΕΕ υπενθύμισε, κατ' αρχάς, ότι, παρότι η αρχή της ασφάλειας δικαίου δεν επιτρέπει την αναδρομική εφαρμογή ενός νέου κανόνα δικαίου, ήτοι την εφαρμογή του σε κατάσταση που έχει διαμορφωθεί πριν από την έναρξη ισχύος του, από τη νομολογία του απορρέει επίσης ότι ένας νέος κανόνας δικαίου εφαρμόζεται αμέσως στα μελλοντικά αποτελέσματα κατάστασης η οποία γεννήθηκε υπό το κράτος του προγενέστερου νόμου, καθώς και στις νέες έννομες καταστάσεις.

Ως εκ τούτου, το ΔΕΕ εξέτασε αν η εφαρμογή του κανόνα δικαίου του άρθρου 13 παρ. 1 της Οδηγίας, κατά τον οποίο οι παραγωγοί, και όχι οι χρήστες, βαρύνονται με τη χρηματοδότηση του κόστους διαχείρισης των αποβλήτων που προέρχονται από φωτοβολταϊκά πλαίσια διατεθέντα στην αγορά μετά τις 13 Αυγούστου 2005, εφόσον τα εν λόγω πλαίσια έχουν καταστεί ή θα καταστούν απόβλητα από την ημερομηνία έναρξης ισχύος της Οδηγίας και εφεξής, είναι ικανή να θίξει κατάσταση διαμορφωθείσα πριν από την έναρξη ισχύος της Οδηγίας ή αν, αντιθέτως, η εφαρμογή αυτή σκοπεύει να ρυθμίσει τα μελλοντικά αποτελέσματα κατάστασης η οποία γεννήθηκε πριν από την έναρξη ισχύος της εν λόγω Οδηγίας.

Δεδομένου ότι η ισχύουσα προ της έκδοσης της Οδηγίας νομοθεσία της ΕΕ προέβλεπε ότι τα κράτη μέλη μπορούσαν να επιλέξουν αν το κόστος διαχείρισης των αποβλήτων που προέρχονται από φωτοβολταϊκά πλαίσια θα επιβάρυνε είτε τον νυν ή προγενέστερο κάτοχο των αποβλήτων είτε τον παραγωγό ή τον διανομέα των φωτοβολταϊκών πλαισίων, η Οδηγία επηρέασε καταστάσεις που είχαν διαμορφωθεί πριν από την έναρξη ισχύος της στα κράτη μέλη, τα οποία είχαν αποφασίσει να επιβαρύνουν με το κόστος αυτό τους χρήστες των φωτοβολταϊκών πλαισίων και όχι τους παραγωγούς τους, όπως συνέβαινε στην Τσεχική Δημοκρατία.

Συναφώς, το ΔΕΕ επεσήμανε ότι ένας νέος κανόνας δικαίου μπορεί κατ' εξαίρεση να είναι σύμφωνος με την αρχή της μη αναδρομικότητας των νομικών πράξεων και να εφαρμόζεται σε προηγουμένως διαμορφωθείσες καταστάσεις, όταν προστατεύεται δεόντως η δικαιολογημένη εμπιστοσύνη των ενδιαφερομένων. Ωστόσο, δεν μπορεί να θεωρηθεί σύμφωνος με την αρχή της μη αναδρομικότητας, όταν τροποποιεί, εκ των υστέρων και κατά τρόπο απρόβλεπτο, την κατανομή κόστους, το οποίο δεν μπορεί πλέον να αποτραπεί. Εν προκειμένω, οι παραγωγοί φωτοβολταϊκών πλαισίων δεν ήταν σε θέση να προβλέ-

ψουν, κατά τον σχεδιασμό των πλαισίων, ότι θα υποχρεώνονταν σε μεταγενέστερο χρόνο να διασφαλίσουν τη χρηματοδότηση του κόστους διαχείρισης των αποβλήτων που προέρχονται από τα πλαίσια αυτά.

Κατόπιν των σκέψεων αυτών, το ΔΕΕ έκρινε ότι η αναδρομική εφαρμογή του άρθρου 13 παρ. 1 της Οδηγίας περί ΑΗΝΕ παραβιάζει την αρχή ασφάλειας δικαίου και γι' αυτό κήρυξε ανίσχυρη τη σχετική διάταξη, καθόσον επιβάλλει στους παραγωγούς την υποχρέωση χρηματοδότησης του κόστους διαχείρισης των αποβλήτων που προέρχονται από φωτοβολταϊκά πλαίσια τα οποία διατέθηκαν στην αγορά μεταξύ 13ης Αυγούστου 2005 και 13ης Αυγούστου 2012.

Τρίτον, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι η προσθήκη στον νόμο περί αποβλήτων, περισσότερο από έναν μήνα πριν από την έκδοση της Οδηγίας, μιας αντίθετης προς την Οδηγία αυτή διάταξης, κατά την οποία οι χρήστες των φωτοβολταϊκών πλαισίων υποχρεούνται σε καταβολή τελών, δεν συνιστά, αυτή καθαυτή, παραβίαση του δικαίου της Ένωσης από την Τσεχική Δημοκρατία, καθόσον δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι η επίτευξη του αποτελέσματος που επιδιώκεται με την Οδηγία τίθεται σε σοβαρό κίνδυνο πριν η Οδηγία αποτελέσει μέρος της έννομης τάξης της Ένωσης.

► Εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων

Δεν απαιτείται προηγούμενη εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων για την έκδοση κανονιστικής πράξης, η οποία προβλέπει γενικούς και όχι λεπτομερείς κανόνες για την μελλοντική αδειοδότηση έργων

προδικαστική παραπομπή – περιβάλλον – Οδηγία 2001/42/ΕΚ – εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων και προγραμμάτων – άρθρο 2 στοιχείο α' – έννοια των «σχεδίων και προγραμμάτων» – άρθρο 3 παρ. 2 στοιχείο α' – πράξεις οι οποίες εκπονούνται για ορισμένους τομείς και καθορίζουν το πλαίσιο για μελλοντικές άδειες έργων που απαριθμούνται στα παραρτήματα I και II της Οδηγίας 2011/92/ΕΕ – άρθρο 3 παρ. 4 – πράξεις οι οποίες καθορίζουν το πλαίσιο για μελλοντικές άδειες έργων – κανονιστική πράξη εκδοθείσα από τοπική αρχή για την προστασία του τοπίου

ΔΕΕ C-300/20, Bund Naturschutz in Bayern eV/Landkreis Rosenheim, 22.02.2022, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: J. Passer, Γεν. Εισαγγελέας: M. Campos Sánchez Bordona, ECLI:EU:C:2022:102 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης υποβλήθηκε στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ της Bund Naturschutz in Bayern eV (στο εξής: Bund Naturschutz) και της Landkreis Rosenheim (περιφέρειας Rosenheim, Γερμανία) με αντι-

κείμενο τη νομιμότητα κανονιστικής πράξης, με την οποία προστατεύεται περιοχή φυσικού τοπίου, η Inntal Süd. Η περιφέρεια Rosenheim εξέδωσε κανονιστική πράξη για την προστασία της περιοχής Inntal Süd χωρίς να έχει προηγουμένως πραγματοποιήσει εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων, σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 2 στοιχείο α' της Οδηγίας 2001/42/ΕΚ.

Κατά της κανονιστικής πράξης, προσέφυγε η περιβαλλοντική οργάνωση Bund Naturschutz ενώπιον του Bayerischer Verwaltungsgerichtshof (ανώτερου διοικητικού δικαστηρίου Βαυαρίας, Γερμανία). Στο αναιρετικό στάδιο, το Bundesverwaltungsgericht (Ομοσπονδιακό Διοικητικό Δικαστήριο) ανέστειλε τη διαδικασία και υπέβαλε προδικαστικό ερώτημα. Ειδικότερα, σύμφωνα με το αιτούν δικαστήριο, το παραδεκτό της αίτησης αναίρεσης εξαρτιόταν από το αν υφίστατο υποχρέωση για εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων πριν από την έκδοση της επίμαχης κανονιστικής πράξης.

Ως εκ τούτου, τέθηκε το ερώτημα αν η επίμαχη κανονιστική πράξη, η οποία αποσκοπεί στην προστασία της φύσης και του τοπίου και επιβάλλει προς τούτο γενικές απαγορεύσεις και απαιτήσεις αδειοδότησης, εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3 παρ. 2 στοιχείο α' της Οδηγίας και, συνεπώς, αν για την έκδοσή της πρέπει να προηγηθεί περιβαλλοντική εκτίμηση. Το ΔΕΕ επεσήμανε ότι για τα σχέδια και προγράμματα που αναφέρονται στο άρθρο 3 παρ. 2 έως 4 της Οδηγίας πρέπει να πραγματοποιείται εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Συγκεκριμένα, η περιβαλλοντική εκτίμηση πρέπει να πραγματοποιείται για όσα σχέδια και προγράμματα πληρούν σωρευτικά δύο προϋποθέσεις.

Τα σχέδια/προγράμματα αυτά, πρώτον, πρέπει να αφορούν σε συγκεκριμένους τομείς, ειδικότερα της γεωργίας, της δασοπονίας, της αλιείας, της ενέργειας, της βιομηχανίας, των μεταφορών, της διαχείρισης αποβλήτων, της διαχείρισης υδάτινων πόρων, των τηλεπικοινωνιών, του τουρισμού, της χωροταξίας ή της χρήσης του εδάφους, και, δεύτερον, πρέπει να καθορίζουν το πλαίσιο για μελλοντικές άδειες έργων, τα οποία απαριθμούνται στην Οδηγία 2011/92/ΕΕ. Κατά το ΔΕΕ, η επίμαχη κανονιστική πράξη πράγματι αφορά σε δραστηριότητες που εμπίπτουν στους τομείς της γεωργίας, της δασοπονίας, των μεταφορών, της διαχείρισης υδάτινων πόρων, της χωροταξίας και της χρήσης του εδάφους.

Σχετικά με την ερμηνεία της έννοιας του «πλαίσου» για μελλοντικές άδειες έργων, το ΔΕΕ επεσήμανε το εξής. Εφόσον το σχέδιο ή πρόγραμμα θεσπίζει σημαντικό σύνολο κριτηρίων και προϋποθέσεων για την αδειοδότηση και εκτέλεση έργων, τότε πράγματι θεωρείται ότι καθορίζει το πλαίσιο για μελλοντικές άδειες έργων. Αντιθέτως, εάν δεν προβλέπει λεπτομερή κριτήρια ή προϋποθέσεις, τότε δεν υφίσταται καθορισμός πλαισίου μελλοντικής

αδειοδότησης, συνεπώς δεν υφίσταται υποχρέωση περιβαλλοντικής εκτίμησης για το σχέδιο/πρόγραμμα.

Εν προκειμένω, το ΔΕΕ διαπίστωσε ότι η επίμαχη κανονιστική πράξη, παρότι μπορεί να επηρεάσει τον προσδιορισμό του τόπου υλοποίησης των έργων, καθιστώντας αυτόν δυσχερέστερο εντός της περιοχής η οποία χαρακτηρίζεται ως προστατευόμενη και, αντιθέτως, ευχερέστερο εκτός της περιοχής αυτής, δεν προβλέπει σειρά κριτηρίων και προϋποθέσεων για την αδειοδότηση και εκτέλεση έργων. Κατά συνέπεια, το ΔΕΕ έκρινε ότι ένα εθνικό μέτρο, το οποίο με σκοπό την προστασία της φύσης επιβάλλει γενικές απαγορεύσεις και απαιτήσεις αδειοδότησης, όχι όμως λεπτομερείς κανόνες για τον σχεδιασμό και εκτέλεση των έργων, δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3 παρ. 2 στοιχείο α' της Οδηγίας.

Επομένως, το ΔΕΕ έκρινε ότι για την έκδοση της επίμαχης κανονιστικής πράξης δεν απαιτείται προηγούμενη εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων, δεδομένου ότι δεν πληροί τη δεύτερη εκ των δύο προϋποθέσεων του άρθρου 3 παρ. 2 στοιχείο α' της Οδηγίας, δηλαδή την πρόβλεψη λεπτομερών κριτηρίων για τον καθορισμό πλαισίου μελλοντικής αδειοδότησης.

VIII. ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Επιμ.: Έλλη Τσιτσιπά

► **Κοινολόγηση πληροφοριών σχετικών με αγγελίες για πώληση οχημάτων οι οποίες έχουν αναρτηθεί στο διαδίκτυο για φορολογικούς σκοπούς**

Το Δικαστήριο διευκρινίζει τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες μια φορολογική αρχή δύναται να απευθύνει αίτημα κοινολόγησης πληροφοριών σχετικών με αγγελίες για πώληση οχημάτων οι οποίες έχουν αναρτηθεί στο διαδίκτυο

προδικαστική παραπομπή – προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα – Κανονισμός (ΕΕ) 2016/679 – άρθρο 2 – πεδίο εφαρμογής – άρθρο 4 – έννοια της «επεξεργασίας» – άρθρο 5 – αρχές που διέπουν την επεξεργασία – περιορισμός του σκοπού – ελαχιστοποίηση των δεδομένων – άρθρο 6 – νομιμότητα της επεξεργασίας – επεξεργασία απαραίτητη για την εκπλήρωση καθήκοντος το οποίο εκτελείται προς το δημόσιο συμφέρον και το οποίο έχει ανατεθεί στον υπεύθυνο επεξεργασίας – επεξεργασία απαραίτητη για τη συμμόρφωση με έννομη υποχρέωση του υπευθύνου επεξεργασίας – άρθρο 23 – περιορισμοί – επεξεργασία των δεδομένων για φορολογικούς σκοπούς – αίτημα κοινολόγησης πληροφοριών σχετικών με αγγελίες για πώληση οχημάτων οι οποίες έχουν αναρτηθεί στο διαδίκτυο – αναλογικότητα

ΔΕΕ C-175/20, Valsts iehēmumu dienests (Επεξεργασία προσωπικών δεδομένων για φορολογικούς σκοπούς), 24.02.2022, Τμήμα πέμπτο, Πρόεδρος: E. Regan, Εισηγητής: M. Ilešič, Γεν. Εισαγγελέας: M. Bobek, ECLI:EU:C:2022:124 – Προδικαστική παραπομπή

Βλ. στο παρόν τεύχος της ΕΕΕυρΔ, Παρατηρήσεις Γ. Βασιλειάδου, σ. 102.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Β. Σχολιασμένη Νομολογία ΔΕΕ - ΓεΔΕΕ

► Ιθαγένεια της Ένωσης

Τέκνο έγγαμου ομόφυλου ζεύγους γεννημένο σε κράτος μέλος

δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής στο έδαφος των κρατών μελών – πιστοποιητικό γέννησης το οποίο έχει εκδοθεί από το εν λόγω κράτος μέλος και στο οποίο αναγράφονται ως γονείς του τέκνου δύο μητέρες – άρνηση του κράτους μέλους καταγωγής μίας εκ των δύο αυτών μητέρων να εκδώσει πιστοποιητικό γέννησης για το εν λόγω τέκνο ελλείψει πληροφοριών για την ταυτότητα της βιολογικής του μητέρας – κατοχή του εν λόγω πιστοποιητικού ως προϋπόθεση εκδόσεως ταυτότητας ή διαβατηρίου – ρύθμιση του οικείου κράτους μέλους καταγωγής βάσει της οποίας δεν επιτρέπεται πρόσωπα του ίδιου φύλου να έχουν την ιδιότητα των γονέων

ΔΕΕ C-490/20, *Stolichna obshtina, rayon "Pancharevo"*, 14.12.2021, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: M. Ilešič, Γεν. Εισαγγελέας: J. Kokott, ECLI:EU:C:2021:1008 – Προδικαστική παραπομπή

Με την απόφαση της 14ης Ιουνίου 2020, το Δικαστήριο (τμήμα μείζονος συνθέσεως) αποφάνθηκε επί της υποθέσεως C-490/20. Το προδικαστικό ερώτημα υποβλήθηκε από το *Administrativen sad Sofia-grad* (διοικητικό πρωτοδικείο Σόφιας) στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της VMA και του *Stolichna obshtina, rayon "Pancharevo"* (Δήμου Σόφιας), σχετικά με την άρνηση του τελευταίου να εκδώσει πιστοποιητικό γέννησης της θυγατέρας της VMA, υπηκόου Βουλγαρίας, και της συζύγου της, υπηκόου Ηνωμένου Βασιλείου, στο οποίο να αναγράφονται δύο γυναίκες ως μητέρες τέκνου γεννημένου σε άλλο κράτος μέλος. Ως προς τα πραγματικά γεγονότα, οι δύο γυναίκες παντρεύτηκαν στο Γιβραλτάρ, όπου ο γάμος ομοφύλων είναι δυνατός, και απέκτησαν ένα παιδί, την SDKA, στην Ισπανία όπου και διαμένουν. Η γέννηση καταγράφηκε σύμφωνα με την ισπανική νομοθεσία και εκδόθηκε σχετικό πιστοποιητικό γέννησης με τις δύο γυναίκες να αναγράφονται ως «μητέρα» της SDKA. Καθώς η βουλγαρική νομοθεσία προβλέπει ότι η βουλγαρική υπηκοότητα αποκτάται από όποιον έχει τουλάχιστον έναν γονέα Βούλγαρο πολίτη, η VMA ζήτησε από την αρμόδια βουλγαρική αρχή να εκδώσει πιστοποιητικό γέννησης προκειμένου εν συνεχεία να προβεί στην αίτηση βουλγαρικού εγγράφου ταυτότητας. Καθώς η βουλγαρική νομοθεσία δεν επιτρέπει γάμο ή οποιαδήποτε άλλη μορφή ένωσης με έννομα αποτελέσματα μεταξύ προσώπων του ίδιου φύλου, ο Δήμος της Σόφιας, ακολουθώντας το έντυπο του πιστοποιητικού γέννησης το οποίο επιτρέπει για τη «μητέρα» και για τον «πατέρα» μία μόνο επιλογή εγγραφής, απέρριψε την αίτηση. Ο λόγος άρνησης ήταν η απουσία πληροφοριών σχετικά με τη βιολογική μητέρα και το γεγονός ότι η εγγραφή δύο γυναικών γονέων

σε πιστοποιητικό γέννησης αντίκειται στη δημόσια τάξη της Βουλγαρίας καθώς δεν επιτρέπεται ο γάμος μεταξύ προσώπων του ίδιου φύλου. Κατά της απορριπτικής απόφασης η VMA άσκησε προσφυγή ενώπιον του Διοικητικού Δικαστηρίου της Σόφιας. Το τελευταίο ανέστειλε την ενώπιόν του διαδικασία για να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα: 1) Το ενωσιακό δίκαιο υποχρεώνει ένα κράτος μέλος να εκδώσει, σύμφωνα με το εθνικό του δίκαιο, πιστοποιητικό γέννησης με σκοπό την απόκτηση εγγράφου ταυτότητας για τέκνο το οποίο είναι πολίτης του οικείου κράτους μέλους και του οποίου η γέννηση σε άλλο κράτος μέλος πιστοποιείται από πιστοποιητικό γέννησης εκδοθέν από τις αρχές αυτού του άλλου κράτους μέλους σύμφωνα με την εθνική του νομοθεσία, όπου αναγράφονται ως μητέρες του τέκνου μια πολίτης του πρώτου εξ αυτών των κρατών μελών και η σύζυγός της, χωρίς να διασαφηνίζει ποια από τις δύο γυναίκες είναι η βιολογική μητέρα του τέκνου; 2) Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, το ενωσιακό δίκαιο επιτάσσει την αναγραφή των ονομάτων και των δύο αυτών γυναικών ως μητέρων; 3) Το γεγονός ότι η έτερη μητέρα του επίμαχου τέκνου είναι πολίτης του Ηνωμένου Βασιλείου, το οποίο δεν είναι πλέον κράτος μέλος, επηρεάζει την απάντηση που πρέπει να δοθεί στο ως άνω ερώτημα;

Το Δικαστήριο, εξετάζοντας από κοινού τα υποβληθέντα ερωτήματα, και παρά τις αυξημένες προσδοκίες που καλλιεργήθηκαν από οργανώσεις προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, δεν εισήλθε στο ζήτημα της υποχρέωσης ή μη νομιμοποίησης από τα κράτη μέλη του γάμου των ομόφυλων ζευγαριών. Έκρινε, όμως, ότι το άρθρο 4 παρ. 2 ΣΕΕ, τα άρθρα 20 και 21 ΣΛΕΕ, καθώς και τα άρθρα 7, 24 και 45 του Χάρτη, εξεταζόμενα σε συνδυασμό με το άρθρο 4 παρ. 3 της Οδηγίας 2004/38/ΕΚ¹, υποχρεώνουν ένα κράτος μέλος, του οποίου ένα ανήλικο είναι πολίτης, να του χορηγήσει ταυτότητα ή διαβατήριο χωρίς να απαιτείται η προηγούμενη έκδοση πιστοποιητικού γέννησης από τις δικές του αρμόδιες αρχές, καθώς αυτό έχει ήδη χορηγηθεί από αυτές του κράτους γέννησης. Επιπλέον, αποφάνθηκε ότι τα κράτη μέλη οφείλουν να αναγνωρίσουν τους οικογενειακούς δεσμούς που δημιουργήθηκαν μεταξύ ενός παιδιού και των ομόφυλων γονιών του άπαξ και ο γάμος αυτός αναγνωρίζεται στο κράτος μέλος όπου τελέστηκε.

1. Οδηγία 2004/38/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 29ης Απριλίου 2004 σχετικά με το δικαίωμα των πολιτών της Ένωσης και των μελών των οικογενειών τους να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στην επικράτεια των κρατών μελών, για την τροποποίηση του Κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 1612/68 και την κατάργηση των Οδηγιών 64/221/ΕΟΚ, 68/360/ΕΟΚ, 72/194/ΕΟΚ, 73/148/ΕΟΚ, 75/34/ΕΟΚ, 75/35/ΕΟΚ, 90/364/ΕΟΚ, 90/365/ΕΟΚ και 93/96/ΕΟΚ, ΕΕ 2004 L 158/77.

Εκ των όσων ελέχθησαν, γίνεται αντιληπτό ότι η απόφαση του τμήματος μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου είναι εξόχως σημαντική. Καθώς στη Βουλγαρία, όπως και σε άλλα κράτη μέλη (π.χ. Ελλάδα, Πολωνία, Ρουμανία, Ουγγαρία), επικρατεί η έννοια της λεγόμενης παραδοσιακής πυρηνικής οικογένειας και δεδομένου ότι τα κράτη μέλη διατηρούν στον τομέα του οικογενειακού δικαίου αποκλειστική αρμοδιότητα λόγω των σημαντικών αποκλίσεων που υφίστανται στα εθνικά δίκαια, το Δικαστήριο έκρινε ότι η άρνηση έκδοσης πιστοποιητικού γέννησης και, κατά συνέπεια, βουλγαρικού εγγράφου ταυτότητας λόγω του ομόφυλου γάμου των γονέων του ανηλίκου δεν δύναται να στερήσει το τελευταίο από την ιδιότητα του πολίτη της Ένωσης και τα συνεπαγόμενα αυτής δικαιώματα λόγω των περιορισμών που δύναται να υπάρξουν τόσο κατά την έκδοση των εγγράφων που είναι απαραίτητα για τη μετακίνησή του από ένα κράτος μέλος σε άλλο όσο και από τη διάσπαση της οικογενειακής ενότητας. Το Δικαστήριο καθιστά σαφές ότι η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης αφορά και τα πιστοποιητικά γέννησης που εκδίδονται από κράτη μέλη ακόμα και όταν ταυτοποιούν ως γονείς ενός ανήλικου δύο άτομα του ίδιου φύλου. Επιπλέον, προτάσσοντας τη διατήρηση της σχέσης γονέα-παιδιού, διασφαλίζει ότι οι ανήλικοι ως πολίτες της Ένωσης μπορούν να συνοδεύονται και από τους δύο γονείς του ίδιου φύλου σε όποιο κράτος της ΕΕ αποφασίσουν να εγκατασταθούν. Κατά συνέπεια, οι οικογένειες δεν χωρίζονται ανάλογα με το κράτος που επιλέγουν να εγκατασταθούν. Στην αντίθετη περίπτωση θα διαταρασσόταν η λειτουργία του Χώρου Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης και θα δημιουργούνταν αποκλεισμοί κατά παράβαση των κανόνων του ενωσιακού δικαίου.

Παρατηρήσεις

Μάρκος Παπακωνσταντής*

Με την απόφαση C-490/20 το Δικαστήριο ενισχύει περαιτέρω τον θεσμό της ευρωπαϊκής ιθαγένειας και των συνεπαγόμενων δικαιωμάτων. Αυτό το επιτυγχάνει διασφαλίζοντας στους Ευρωπαίους πολίτες το δικαίωμα στην ομαλή οικογενειακή ζωή αποφαινόμενο επί περιορισμού ικανού να παρακλώσει την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων και την πλήρη απόλαυση των δικαιωμάτων του Ευρωπαίου πολίτη.

1. Η υποχρέωση τήρησης του ενωσιακού δικαίου κατά την άσκηση της αρμοδιότητας των κρατών μελών στον τομέα της ιθαγένειας

Η ιθαγένεια της ΕΕ και τα συνεπαγόμενα αυτής δικαιώμα-

* Επίκ. Καθηγητής Ευρωπαϊκού Δικαίου, Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης, Πάντειο Πανεπιστήμιο

τα βρίσκονται στον πυρήνα της ΕΕ². Εμπνευσμένη από την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων που προβλέπεται στις Συνθήκες, η θέσπιση μιας ευρωπαϊκής ιθαγένειας με σαφώς προσδιορισμένα δικαιώματα και υποχρεώσεις εξεταζόταν ήδη από τη δεκαετία του 1960. Έπειτα από τις προπαρασκευαστικές εργασίες που ξεκίνησαν στα μέσα της δεκαετίας του 1970, η Συνθήκη του Μάαστριχτ θεσμοθέτησε την ιθαγένεια της Ένωσης ως ένα μέσο για την ενίσχυση της προστασίας των δικαιωμάτων και των συμφερόντων των υπηκόων των κρατών μελών (άρθρο Β)³. Η Συνθήκη για την ΕΕ εισήγαγε την ευρωπαϊκή ιθαγένεια ως μια πρόσθετη ιδιότητα η οποία αναγνωρίζεται σε όλους τους υπηκόους των κρατών μελών παράλληλα με την εθνική ιθαγένεια⁴. Απονέμοντας σε κάθε πολίτη το δικαίωμα να κυκλοφορεί και να διαμένει ελεύθερα στο έδαφος των κρατών μελών, οι συντάκτες της Συνθήκης αναγνώριζαν τον ουσιώδη ρόλο των Ευρωπαίων πολιτών στη νεοσύστατη Ένωση, ανεξαρτήτως του αν ασκούσαν ή όχι οικονομική δραστηριότητα. Ο κάθε Ευρωπαίος πολίτης αποκτά δικαιώματα και βαρύνεται με υποχρεώσεις που από κοινού δημιουργούν ένα νέο καθεστώς το οποίο, όπως διακήρυξε το Δικαστήριο το 2001, τείνει «να αποτελέσει τη θεμελιώδη ιδιότητα των υπηκόων των κρατών μελών»⁵.

Η Συνθήκη της Λισαβόνας στο άρθρο 20 ΣΛΕΕ αναφέρει ότι κάθε πρόσωπο που έχει την υπηκοότητα κράτους μέλους είναι επίσης πολίτης της Ένωσης. Συνεπώς, η ιθαγένεια της Ένωσης προστίθεται και δεν αντικαθιστά

2. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υποβάλλει εκθέσεις κάθε τρία χρόνια σχετικά με την πρόοδο για την επίτευξη πραγματικής ιθαγένειας της ΕΕ και τις νέες προτεραιότητες για τα επόμενα έτη στον τομέα των δικαιωμάτων που απορρέουν από την ιθαγένεια της ΕΕ.

3. Οι διατάξεις για την ευρωπαϊκή ιθαγένεια του άρθρου 8 της Συνθήκης του Μάαστριχτ συμπληρώθηκαν από το άρθρο 17-22 ΣΕΚ της Συνθήκης του Άμστερνταμ.

4. Το άρθρο 8 ορίζει ότι «θεσπίζεται» ιθαγένεια της Ενώσεως, ενώ αμέσως μετά προσδιορίζεται ότι «πολίτης της Ενώσεως είναι κάθε πρόσωπο που έχει την υπηκοότητα ενός κράτους μέλους» χωρίς να τίθεται οποιαδήποτε άλλη προϋπόθεση. Η ανωτέρω επιταγή συνοδεύεται από τη δήλωση για την ιθαγένεια κράτους μέλους, η οποία παρατίθεται ως παράρτημα της τελικής πράξεως και σύμφωνα με την οποία: «Η συνδιάσκεψη δηλώνει ότι, όταν στη Συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας γίνεται αναφορά στους υπηκόους των κρατών μελών, το θέμα του εάν ένα άτομο έχει την ιθαγένεια κράτους μέλους ρυθμίζεται αποκλειστικά και μόνο από τη νομοθεσία του ενδιαφερομένου κράτους μέλους. Τα κράτη μέλη μπορούν να δηλώνουν, πληροφοριακά, ποια άτομα πρέπει να θεωρούνται ως υπήκοοι τους για τους σκοπούς της Κοινότητας, με δήλωση που καταθέτουν στην Προεδρία μπορούν ενδεχομένως να τροποποιήσουν τη δήλωση τους».

5. ΔΕΚ C-184/99, *Grzelczyk*, 20.09.2001, ECLI:EU:C:2001:458, σκ. 31. Η αναγνώριση της ιδιότητας του πολίτη της Ένωσης ως θεμελιώδους ιδιότητας των υπηκόων των κρατών μελών επαναλήφθηκε και στις αποφάσεις *Rottman* (σκ. 43), *A* (Δημόσια υγειονομική περίθαλψη) (σκ. 41), *Baumbast* και *R* (σκ. 82).

την εθνική ιθαγένεια. Δεν αποκτάται πρωτογενώς, αλλά παράγωγα μέσω της κτήσης της ιδιότητας του υπηκόου κράτους μέλους. Αφαιρείται δε αυτόματα με την απώλεια της τελευταίας χωρίς να απαιτείται καμία διατύπωση, χωρίς να κινείται κάποια διαδικασία αποβολής ή να τίθενται προϋποθέσεις. Η υποχρεωτική διασύνδεση μεταξύ εθνικής και ευρωπαϊκής ιθαγένειας έχει την έννοια ότι κανένας πολίτης κράτους μέλους δεν μπορεί να παραιτηθεί από την ευρωπαϊκή ιθαγένεια διατηρώντας μόνο την εθνική, όπως και κανένας πολίτης τρίτου κράτους δεν μπορεί να αποκτήσει την ευρωπαϊκή ιθαγένεια αν δεν του χορηγηθεί η ιθαγένεια ενός κράτους μέλους. Κατά συνέπεια, το ποιος είναι πολίτης της Ένωσης δεν καθορίζεται από το ενωσιακό δίκαιο, αλλά από το εθνικό δίκαιο κάθε κράτους μέλους, η νομοθεσία του οποίου θεμελιώνει την ευρωπαϊκή ιθαγένεια. Η υπηκοότητα κράτους μέλους αρκεί, ανεξάρτητα του χρόνου και του τρόπου κτήσης αυτής και του γεγονότος ότι εκείνος που την επικαλείται έχει ταυτοχρόνως και άλλη ιθαγένεια η οποία μπορεί να είναι και τρίτου κράτους. Η επίκληση των πλεονεκτημάτων που συνεπάγεται η ευρωπαϊκή ιθαγένεια μπορεί να ασκηθεί και από τον πολίτη κράτους μέλους έναντι του κράτους καταγωγής του⁶. Δύναται, επίσης, να επικαλεσθεί την εν λόγω διάταξη πολίτης της Ένωσης που έχει γεννηθεί στο κράτος μέλος υποδοχής και δεν έχει κάνει ποτέ χρήση του δικαιώματος της ελεύθερης κυκλοφορίας⁷.

Κατά πάγια νομολογία του ΔΕΕ, ο καθορισμός των προϋποθέσεων κτήσης και απώλειας της ιθαγένειας εμπίπτει στην αρμοδιότητα κάθε κράτους μέλους⁸ η οποία αναγνωρίζεται ως «αρχή του εθιμικού διεθνούς δικαίου»⁹. Εντούτοις, το γεγονός αυτό δεν συνεπάγεται ότι οι σχετικοί εφαρμοστέοι κανόνες της εθνικής νομοθεσίας δεν πρέπει, στις περιπτώσεις που εμπίπτουν στο δίκαιο της Ένωσης, να τηρούν το δίκαιο αυτό¹⁰. Σύμφωνα με τον Γεν. Εισαγγελέα M. Poiares Maduro στην υπόθεση *Rottmann*, «ακόμη και αν μια κατάσταση αφορά τομέα του οποίου η ρύθμιση εμπίπτει στην αρμοδιότητα των κρατών μελών, η κατάσταση αυτή εμπίπτει πάντως στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου, εφόσον ενέχει στοιχεία αλλοδαπότητας, δηλαδή έχει κάποιες διασυνοριακές πτυχές. Δεν αποτελούν δηλαδή αμιγώς εσωτερικές καταστάσεις παρά μόνο οι καταστάσεις των οποίων όλα τα στοιχεία περιορίζονται στο εσωτερικό ενός μόνο κράτους μέλους» (σκ. 10).

6. ΔΕΕ C-673/16, *Coman κ.λπ.*, 05.06.2018, ECLI:EU:C:2018:385, σκ. 31.

7. ΔΕΕ C-93/18, *Bajratari*, 02.10.2019, ECLI:EU:C:2019:809, σκ. 26.

8. ΔΕΚ C-369/90, *Micheletti κ.λπ.*, 07.07.1992, ECLI:EU:C:1992:295, σκ. 10· ΔΕΚ C-179/98, *Mesbah*, 11.11.1998, ECLI:EU:C:1999:549, σκ. 29· ΔΕΚ C-200/02, *Zhu και Chen*, 19.10.2004, ECLI:EU:C:2004:639, σκ. 37.

9. ΔΕΚ C-192/99, *Kaur*, 20.02.2001, ECLI:EU:C:2001:106, σκ. 20.

10. ΔΕΕ C-135/08, *Rottmann*, 02.03.2010, ECLI:EU:C:2010:104, σκ. 41· ΔΕΕ C-221/17, *Tjebbes*, 12.03.2019, ECLI:EU:C:2019:189.

Σύμφωνα με το Δικαστήριο, οι περιπτώσεις άσκησης των θεμελιωδών ελευθεριών τις οποίες κατοχυρώνει η Συνθήκη και, ιδίως, εκείνων που άπτονται του δικαιώματος ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής στο έδαφος των κρατών μελών, δεν μπορούν να θεωρούνται ως εσωτερικές καταστάσεις που δεν έχουν σχέση με το κοινοτικό δίκαιο¹¹.

Στην υπό εξέταση υπόθεση, το πρόβλημα το οποίο γεννάται είναι ότι, σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 3 της Οδηγίας 2004/38/EK, τα κράτη μέλη οφείλουν, ενεργώντας σύμφωνα με το δίκαιό τους, να εκδίδουν ή να ανανεώνουν στους πολίτες τους το δελτίο ταυτότητας ή το διαβατήριο το οποίο αναγράφει την ιθαγένειά τους. Η κατοχή αυτών των εγγράφων, κατά τα άρθρα 4 παρ. 1 και 5 παρ. 1 της Οδηγίας, συνιστούν προϋπόθεση προκειμένου να ασκηθεί από τον Ευρωπαίο πολίτη το δικαίωμα εξόδου και εισόδου από το ένα κράτος μέλος σε ένα άλλο. Καθόσον, λοιπόν, οι βουλγαρικές αρχές αρνούνται την έκδοση πιστοποιητικού γέννησης το οποίο, κατά το βουλγαρικό δίκαιο, συνιστά προαπαιτούμενο για την έκδοση των προαναφερομένων εγγράφων, η SDKA θα αδυνατεί να ασκήσει το δικαίωμα της ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής στο έδαφος άλλων κρατών μελών. Προκειμένου, λοιπόν, να επιλυθεί αυτό το ζήτημα, το Δικαστήριο αποφαινεται ότι η Βουλγαρία δεν μπορεί, επικαλούμενη το εθνικό της δίκαιο, να αρνείται τη χορήγηση βουλγαρικής ταυτότητας ή διαβατηρίου. Από τη στιγμή που η SDKA είναι πολίτης της Βουλγαρίας, όντας κατά το δίκαιο της εν λόγω χώρας τέκνο Βουλγάρων μητέρας, οι αρμόδιες δημόσιες αρχές υποχρεούνται να της χορηγήσουν τα προαναφερόμενα έγγραφα στα οποία θα αναγράφεται η εθνικότητά της, καθώς και το επώνυμό της, όπως αυτό προκύπτει από το πιστοποιητικό γέννησης που έχει εκδοθεί από τις ισπανικές αρχές. Η δε υποχρέωση έκδοσης ταυτότητας ή διαβατηρίου υφίσταται όχι μόνο ως μία πράξη η οποία επιβεβαιώνει την ιθαγένεια του τέκνου, αλλά συνάμα και την ιδιότητά του ως πολίτη της Ένωσης¹². Επομένως, η άρνηση του Δήμου της Σόφιας παραβιάζει το ενωσιακό δίκαιο.

II. Η αναγνώριση γονικής σχέσης ανηλίκου και ομόφυλων γονέων ως προϋπόθεση άσκησης από τον ανήλικο των δικαιωμάτων του Ευρωπαίου πολίτη

Το Δικαστήριο στην υπό παρουσίαση απόφαση υπενθυμίζει ότι η προσωπική κατάσταση, στην οποία περιλαμβάνονται οι σχετικοί με τον γάμο κανόνες και τη γονική

11. ΔΕΚ C-148/02, *Garcia Avello*, 02.10.2003, ECLI:EU:C:2003:539, σκ. 24· ΔΕΕ C-292/12, *Schwarz και Gootjes-Schwarz*, 17.10.2013, ECLI:EU:C:2013:670, σκ. 87· ΔΕΚ C-209/03, *Bidar*, 15.03.2005, ECLI:EU:C:2005:169, σκ. 33· ΔΕΚ C-403/03, *Schempp*, 12.07.2005, ECLI:EU:C:2005:446, σκ. 17-18· ΔΕΚ C-499/06, *Nerkowska*, 22.05.2008, ECLI:EU:C:2008:300, σκ. 26-29.

12. Βλ. σχετική νομολογία ΔΕΚ C-353/06, *Grunkin και Paul*, 14.10.2008, ECLI:EU:C:2008:559, σκ. 39.

σχέση, αποτελεί τομέα που εμπίπτει στην αποκλειστική αρμοδιότητα των κρατών μελών (σκ. 52). Κατά συνέπεια, τα τελευταία είναι ελεύθερα να προβλέπουν ή να μην προβλέπουν στο εσωτερικό τους δίκαιο τον γάμο μεταξύ προσώπων του ίδιου φύλου, καθώς και τη δυνατότητα των εν λόγω προσώπων να αποκτήσουν την ιδιότητα των γονέων. Εντούτοις, το προνόμιο αυτό περιορίζεται από το ενωσιακό δίκαιο. Ο δε περιορισμός αυτός λαμβάνει χώρα κάθε φορά που το δικαίωμα των κρατών «τέμνεται» με τις διατάξεις της Συνθήκης ΛΕΕ σχετικά με την ελευθερία κάθε πολίτη της Ένωσης να κυκλοφορεί και να διαμένει στο έδαφος των κρατών μελών¹³.

Η αποκλειστική αρμοδιότητα των κρατών μελών στα θέματα του οικογενειακού δικαίου δεν συνεπάγεται την ανυπαρξία κανόνων σε επίπεδο ΕΕ. Οι κανόνες, όμως, αυτοί δεν επηρεάζουν τη διαμόρφωση του εσωτερικού δικαίου, αλλά οργανώνουν την αναγνώριση αποφάσεων οικογενειακού δικαίου με στοιχεία αλλοδαπότητας στο πλαίσιο της προσπάθειας δημιουργίας ενός ενιαίου δικαστικού χώρου. Έτσι, ο Κανονισμός (ΕΚ) 1347/2000¹⁴, ο οποίος αντικαταστάθηκε από τον ισχύοντα Κανονισμό (ΕΚ) 2201/2003¹⁵, αποσκοπεί στην ενοποίηση των κανόνων σύγκρουσης δικαιοδοσίας σε γαμικές διαφορές και διαφορές γονικής μέριμνας, με σκοπό την απλούστευση των διατυπώσεων για την ταχεία και αυτόματη αναγνώριση των αποφάσεων και την εκτέλεσή τους. Ο Κανονισμός (ΕΚ) 4/2009 επιδιώκει να εξασφαλίσει την ενιαία ερμηνεία της «υποχρέωσης διατροφής» προκειμένου να δύναται ο δικαιούχος αυτής να επιτυγχάνει την εκτέλεση σχετικής απόφασης χωρίς να απαιτούνται ιδιαίτερες διαδικασίες¹⁶. Το πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού εκτείνεται σε όλες τις υποχρεώσεις διατροφής που απορρέουν από οικογενειακές σχέσεις, σχέσεις συγγένειας, γάμου ή αγχιστείας, και τούτο με στόχο την εγγύηση ίσης μεταχει-

ρισης μεταξύ όλων των δικαιούχων διατροφής. Ο Κανονισμός (ΕΕ) 650/2012 ρυθμίζει θέματα αστικού δικαίου που άπτονται μιας κληρονομικής διαδοχής, δηλαδή όλες τις περιπτώσεις μεταβίβασης κυριότητας αιτία θανάτου, περιουσιακών στοιχείων, δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, είτε μέσω ηθελημένης πράξης μεταβίβασης, δυνάμει διατάξεως τελευταίας βουλήσεως, είτε μέσω μεταβίβασης με εξ αδιαθέτου διαδοχή¹⁷.

Το άρθρο 21 παρ. 1 ΣΛΕΕ περιλαμβάνει μεταξύ των δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται στους υπηκόους των κρατών μελών και αυτό στην ομαλή οικογενειακή ζωή τόσο στο κράτος μέλος υποδοχής όσο και σε αυτό του οποίου είναι υπήκοοι¹⁸. Όσον αφορά το ζήτημα αν στα «μέλη της οικογενείας» περιλαμβάνεται και ο υπήκοος τρίτου κράτους, ιδίου φύλου με πολίτη της Ένωσης, όπως εν προκειμένω η υπήκοος Ηνωμένου Βασιλείου, ο οποίος έχει συνάψει γάμο με τον δεύτερο εντός κράτους μέλους σύμφωνα με τη νομοθεσία του, το άρθρο 2, σημείο 2, στοιχείο α' της Οδηγίας 2004/38/ΕΚ αναφέρεται στον «σύζυγο» ως «μέλος της οικογενείας». Η περιεχόμενη στη διάταξη αυτή έννοια του «σύζυγο» αναφέρεται στο πρόσωπο εκείνο που έχει ενωθεί με ένα άλλο με τα δεσμά του γάμου¹⁹. Ως προς το εάν στην έννοια αυτή περιλαμβάνεται ο υπήκοος τρίτου κράτους, ιδίου φύλου με πολίτη της Ένωσης, ο οποίος έχει συνάψει γάμο με τον δεύτερο εντός κράτους μέλους σύμφωνα με τη νομοθεσία του, η Οδηγία δεν θέτει περιορισμούς. Ο όρος «σύζυγος», κατά την έννοια της Οδηγίας 2004/38/ΕΚ, είναι ουδέτερος όσον αφορά το φύλο και μπορεί, επομένως, να περιλαμβάνει τον ιδίου φύλου σύζυγο του εν λόγω πολίτη της Ένωσης²⁰. Κατά συνέπεια, το δικαίωμα του Ευρωπαϊού πολίτη να έχει στο πλευρό του τα μέλη της οικογενείας του δεν δύναται να περιοριστεί. Η δυνατότητα των κρατών μελών να επιτρέπουν ή να αρνούνται την είσοδο και τη διαμονή στο έδαφός τους σε υπήκοο κράτους, ο οποίος έχει συνάψει γάμο με ιδίου φύλου πολίτη της Ένωσης εντός κράτους μέλους σύμφωνα με τη νομοθεσία του, αναλόγως του εάν οι διατάξεις του εθνικού δικαίου προβλέπουν ή όχι τον γάμο μεταξύ προσώπων του ίδιου φύλου, θα είχε ως αποτέλεσμα να διαφέρει από το ένα κράτος μέλος στο άλλο η ελευθερη

13. Βλ. σχετική νομολογία ΔΕΕ C-673/16, *Coman κ.λπ.*, ό.π., σκ. 36-38· ΔΕΚ C-11/06 και ΔΕΚ C-12/06, *Morgan και Bucher*, 23.10.2007, ECLI:EU:C:2007:626, σκ. 22· ΔΕΕ C-523/11 και ΔΕΕ C-585/11, *Prinz και Seeberger*, 18.07.2013, ECLI:EU:C:2013:524, σκ. 23· ΔΕΕ C-165/16, *Lounes*, 14.11.2017, ECLI:EU:C:2017:862, σκ. 51.

14. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1347/2000 του Συμβουλίου, της 29ης Μαΐου 2000, περί της διεθνούς δικαιοδοσίας, αναγνώρισης και εκτέλεσης αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και διαφορές γονικής μέριμνας έναντι των κοινών τέκνων των συζύγων, ΕΕ 2000 L 160/19.

15. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 2201/2003 του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2003, για τη διεθνή δικαιοδοσία και την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και διαφορές γονικής μέριμνας ο οποίος καταργεί τον Κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1347/2000, ΕΕ 2003 L 338/1.

16. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 4/2009 του Συμβουλίου, της 18ης Δεκεμβρίου 2008, για τη διεθνή δικαιοδοσία, το εφαρμοστέο δίκαιο, την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων και τη συνεργασία σε θέματα υποχρεώσεων διατροφής, ΕΕ 2009 L 7/1.

17. Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 650/2012 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 4ης Ιουλίου 2012, σχετικά με τη διεθνή δικαιοδοσία, το εφαρμοστέο δίκαιο, την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων, την αποδοχή και εκτέλεση δημόσιων εγγράφων στον τομέα της κληρονομικής διαδοχής και την καθιέρωση ευρωπαϊκού κληρονομητηρίου, ΕΕ 2012 L 201/107.

18. ΔΕΚ C-370/90, *Singh*, 07.07.1992, ECLI:EU:C:1992:296, σκ. 21 και 23· ΔΕΕ C-165/16, *Lounes*, ό.π., σκ. 52.

19. ΔΕΚ C-127/08, *Metock κ.λπ.*, 25.07.2008, ECLI:EU:C:2008:449, σκ. 98-99.

20. ΔΕΕ C-673/16, *Coman κ.λπ.*, ό.π., σκ. 35.

κυκλοφορία των πολιτών της Ένωσης που έχουν ήδη κάνει χρήση της ελευθερίας αυτής, αναλόγως των σχετικών διατάξεων του εθνικού δικαίου²¹.

Το ζήτημα του περιορισμού των δικαιωμάτων που δύνανται να υποστεί ένας ανήλικος, τέκνο ομόφυλου ζευγαριού, τίθεται για πρώτη φορά στο Δικαστήριο. Σύμφωνα με το τελευταίο, ένα εθνικό μέτρο το οποίο είναι ικανό να παρακωλύσει την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων δεν μπορεί να δικαιολογείται παρά μόνον εφόσον συνάδει με τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται στον Χάρτη, του οποίου την τήρηση διασφαλίζει το Δικαστήριο. Στην εξεταζόμενη περίπτωση, το Δικαστήριο έκρινε ότι είναι θεμελιώδους σημασίας τόσο το δικαίωμα στον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής που κατοχυρώνεται στο άρθρο 7 του Χάρτη όσο και τα δικαιώματα του παιδιού που κατοχυρώνονται στο άρθρο 24 αυτού, ιδίως το δικαίωμα κάθε παιδιού να διατηρεί τακτικά προσωπικές σχέσεις και απευθείας επαφές με αμφότερους τους γονείς του. Συνεπώς, το να στερηθεί η SDKA τη σχέση με έναν από τους γονείς της στο πλαίσιο της ασκήσεως του δικαιώματος της ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής στο έδαφος των κρατών μελών ή το να καταστεί η άσκηση του σχετικού δικαιώματος εκ των πραγμάτων αδύνατη ή υπέρμετρα δυσχερής για το εν λόγω τέκνο, λόγω του ότι οι γονείς του είναι του ίδιου φύλου, θα αντέβαινε στα θεμελιώδη δικαιώματα που τα άρθρα 7 και 24 του Χάρτη εγγυώνται σε κάθε ανήλικο.

Η επίκληση της διατάραξης της δημόσιας τάξης της Βουλγαρίας λόγω της αναγραφής ως γονέων του τέκνου δύο ομόφυλων γυναικών δεν μπορεί κατά το Δικαστήριο να δικαιολογηθεί. Η έννοια της «δημόσιας τάξεως» ως δικαιολόγηση παρεκκλίσεως από θεμελιώδη ελευθερία πρέπει να ερμηνεύεται στενά, ούτως ώστε το περιεχόμενό της να μην καθορίζεται μονομερώς από κάθε κράτος μέλος, άνευ ελέγχου εκ μέρους των θεσμικών οργάνων της Ένωσης. Ως εκ τούτου, επίκληση της δημόσιας τάξεως χωρεί μόνο σε περίπτωση πραγματικής και αρκούτσως σοβαρής απειλής, θίγουσας θεμελιώδεις συμφέρον της κοινωνίας. Η επικαλούμενη από τις βουλγαρικές αρχές παραβίαση του άρθρου 4 παρ. 2 ΣΕΕ, σύμφωνα με το οποίο η Ένωση υποχρεούται να σέβεται την εθνική ταυτότητα των κρατών μελών, η οποία είναι συμφυής με τη θεμελιώδη πολιτική και συνταγματική δομή τους, δεν δικαιολογείται. Η υποχρέωση χορήγησης ταυτότητας ή διαβατηρίου δεν συνεπάγεται ότι το κράτος μέλος του οποίου το τέκνο είναι πολίτης οφείλει να προβλέψει στο εθνικό του δίκαιο τη δυνατότητα προσώπων του ίδιου φύλου να αποκτήσουν την ιδιότητα των γονέων ή να αναγνωρίσει, για σκοπούς άλλους από την άσκηση των δικαιωμάτων που το εν λόγω τέκνο αντλεί από το δίκαιο της Ένωσης, τη γονική σχέση μεταξύ του εν λόγω τέκνου

21. ΔΕΚ C-127/08, *Metock* κ.λπ., ό.π., σκ. 67.

και των προσώπων που αναγράφονται ως γονείς του στο πιστοποιητικό γέννησης που έχει εκδοθεί από τις αρχές του κράτους μέλους υποδοχής. Η εθνική ταυτότητα που κατοχυρώνεται στο άρθρο 4 παρ. 2 της ΣΕΕ δεν είναι μόνο ένας θεμιτός στόχος μεταξύ άλλων που μπορεί να ληφθεί υπόψη κατά την εξέταση πιθανής αιτιολόγησης περιορισμού του δικαιώματος ελεύθερης κυκλοφορίας. Αντιθέτως, έχει μια «κάθετη διάσταση», δηλαδή οι Συνθήκες της δίνουν ρόλο στην οριοθέτηση των αρμοδιοτήτων μεταξύ της Ένωσης και των κρατών μελών.

III. Επίμετρο

Με την απόφαση C-490/20 το Δικαστήριο διασφαλίζει την ορθή εφαρμογή της νομοθεσίας για την ελεύθερη κυκλοφορία χωρίς διακρίσεις μεταξύ των δικαιούχων της Οδηγίας 2004/38/EK, όπως τα ετερόφυλα και τα ομόφυλα ζευγάρια. Επιπλέον, διασφαλίζει ότι, όταν τα τελευταία ασκούν το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας στην ΕΕ, απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα οικογενειακής ζωής όπως οι οικογένειες που έχουν δημιουργηθεί από ζευγάρια διαφορετικού φύλου.

Η απόφαση στην υπόθεση C-490/20 επιλύει ερωτήματα παρόμοια με αυτά που απηύθυνε στο ΔΕΕ ένα πολωνικό δικαστήριο στην υπόθεση C-2/21²². Η τελευταία περίπτωση αφορά το παιδί Πολωνής υπηκόου, παντρεμένης με Ιρλανδή, που διαμένουν μαζί στην Ισπανία. Οι ισπανικές αρχές εκ νέου εξέδωσαν πιστοποιητικό γέννησης που ορίζει τις δύο γυναίκες ως «μητέρα» του παιδιού. Το αιτούν δικαστήριο ερωτά εν προκειμένω το Δικαστήριο εάν οι πολωνικές διοικητικές αρχές μπορούν να αρνηθούν να μεταγράψουν αυτό το πιστοποιητικό γέννησης – η μεταγραφή είναι απαραίτητη για να μπορέσει το παιδί να αποκτήσει πολωνικό έγγραφο ταυτότητας – με το σκεπτικό ότι η πολωνική νομοθεσία δεν αποδέχεται τη μητρότητα ομόφυλων ζευγαριών, και ότι το εν λόγω πιστοποιητικό γέννησης ορίζει πρόσωπα του ίδιου φύλου ως γονείς.

► **Ad hoc συμφωνία διαιτησίας με περιεχόμενο πανομοιότυπο με άκυρη ρήτρα διαιτησίας**

Εθνική νομοθεσία η οποία επιτρέπει σε κράτος μέλος να συνάψει με επενδυτή άλλου κράτους μέλους ad hoc συμφωνία διαιτησίας που καθιστά δυνατή τη συνέχιση διαιτητικής διαδικασίας κινηθείσας βάσει άκυρης, λόγω αντίθεσής της προς το δίκαιο της Ένωσης, ρήτρας διαιτησίας, η οποία (ρήτρα) προβλέπεται σε ενδοενωσιακή ΔΕΣ και έχει περιεχόμενο πανομοιότυπο με εκείνο της ad hoc συμφωνίας διαιτησίας, παραβιάζει το δίκαιο της Ένωσης

22. ΔΕΕ C-2/21, *Rzecznik Praw Obywatelskich*.

προδικαστική παραπομπή – Συμφωνία μεταξύ της Κυβέρνησης του Βασιλείου του Βελγίου και της Κυβέρνησης του Μεγάλου Δουκάτου του Λουξεμβούργου, αφενός, και της Κυβέρνησης της Λαϊκής Δημοκρατίας της Πολωνίας, αφετέρου, σχετικά με την προώθηση και την αμοιβαία προστασία των επενδύσεων, η οποία υπεγράφη στις 19 Μαΐου 1987 – διαιτητική διαδικασία – διαφορά μεταξύ επενδυτή ενός κράτους μέλους και άλλου κράτους μέλους – ρήτρα διαιτησίας η οποία προβλέπεται στη συμφωνία αυτή και είναι αντίθετη προς το δίκαιο της Ένωσης – ακυρότητα – *ad hoc* συμφωνία διαιτησίας μεταξύ των μερών της εν λόγω διαφοράς – συμμετοχή στη διαιτητική διαδικασία – σιωπηρή δήλωση της βούλησης του άλλου αυτού κράτους μέλους να συνάψει τη συμφωνία διαιτησίας – παράνομος χαρακτήρας

ΔΕΕ C-109/20, PL Holdings, 26.10.2021, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγήτρια: L. S. Rossi, Γεν. Εισαγγελέας: J. Kokott, ECLI:EU:C:2021:875 – Προδικαστική παραπομπή

Η PL Holdings, εταιρεία λουξεμβουργιανού δικαίου, απέκτησε συμμετοχή στο κεφάλαιο δύο πολωνικών τραπεζών κατά το διάστημα 2010-2013. Μετά τη συγχώνευση των δύο αυτών τραπεζών το 2013, η PL Holdings κατέστη κυρία του 99% του μετοχικού κεφαλαίου της νέας τράπεζας που προέκυψε από τη συγχώνευση. Το ίδιο έτος, η επιτροπή χρηματοπιστωτικής εποπτείας της Πολωνίας αποφάσισε την αναστολή των δικαιωμάτων ψήφου που συνδέονταν με τους τίτλους της PL Holdings στη νέα αυτή τράπεζα και διέταξε την αναγκαστική εκποίηση των εν λόγω τίτλων.

Βάσει της διμερούς επενδυτικής συμφωνίας (στο εξής: ΔΕΣ), που υπεγράφη το 1987 μεταξύ του Βελγίου και του Λουξεμβούργου, αφενός, και της Πολωνίας, αφετέρου, σχετικά με την προώθηση και την αμοιβαία προστασία των επενδύσεων, η PL Holdings κίνησε κατά της Πολωνίας διαιτητική διαδικασία ενώπιον διαιτητικού δικαστηρίου συγκροτηθέντος στο Ινστιτούτο Διαιτησίας του Εμπορικού Επιμελητηρίου Στοκχόλμης. Προκειμένου να τεκμηριώσει τη δικαιοδοσία του διαιτητικού αυτού δικαστηρίου, η PL Holdings επικαλέστηκε το άρθρο 9 της ΔΕΣ στο οποίο περιέχεται ρήτρα διαιτησίας. Με την προσφυγή της στη διαιτησία, η PL Holdings ζήτησε από το δικαστήριο να διαπιστώσει ότι η Πολωνία παρέβη τη ΔΕΣ και να υποχρεώσει το εν λόγω κράτος μέλος να της καταβάλει αποζημίωση για την αποκατάσταση της επενεχθείσας οικονομικής βλάβης.

Με μια πρώτη απόφαση της 28ης Ιουνίου 2017 (μερική) και μια δεύτερη της 28ης Σεπτεμβρίου 2017 (οριστική), το επιληφθέν διαιτητικό δικαστήριο, αφού έκρινε ότι είχε δικαιοδοσία να αποφανθεί βάσει του άρθρου 9, διαπίστωσε παράβαση των εκ της ΔΕΣ απορρευουσών διεθνών υποχρεώσεων εκ μέρους της Πολωνίας και επιδίκασε στην PL Holdings

αποζημίωση ύψους 150 εκατομμυρίων ευρώ περίπου¹. Το εφετείο Στοκχόλμης, στο οποίο απευθύνθηκε ακολούθως η Πολωνία με αγωγή, ζητώντας την ακύρωση των δύο διαιτητικών αποφάσεων, απέρριψε το σχετικό αίτημα. Το δικαστήριο αυτό διαπίστωσε ότι η ρήτρα διαιτησίας που περιλαμβάνεται σε ενδοενωσιακή ΔΕΣ είναι μεν άκυρη ως αντίθετη στο ενωσιακό δίκαιο (νομολογία *Achmea*), πλην όμως η ακυρότητα αυτή δεν απαγορεύει τη σύναψη, σε μεταγενέστερο στάδιο, *ad hoc* συμφωνίας διαιτησίας μεταξύ ενός κράτους μέλους και ενός επενδυτή άλλου κράτους μέλους όσον αφορά την ίδια διαφορά. Κατά την άποψη του εφετείου, εν προκειμένω συνήφθη τέτοια *ad hoc* συμφωνία διαιτησίας δεδομένου ότι η Πολωνία παρέστη στη διαδικασία χωρίς να προβάλει εγκαίρως ένσταση περί ακυρότητας της ρήτρας διαιτησίας. Συνεπώς, η Πολωνία αποδέχθηκε σιωπηρά, βάσει του εφαρμοστέου σουηδικού δικαίου και των αρχών της εμπορικής διαιτησίας, την πρόταση της PL Holdings για υπαγωγή σε διαιτησία και συνήψε μαζί της *ad hoc* συμφωνία διαιτησίας με περιεχόμενο πανομοιότυπο με εκείνο της ρήτρας διαιτησίας του άρθρου 9 της ΔΕΣ.

Το Ανώτατο Δικαστήριο της Σουηδίας, ενώπιον του οποίου η Πολωνία άσκησε αναίρεση κατά της απόφασης του εφετείου, αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο προδικαστικό ερώτημα το οποίο αφορούσε κατ' ουσίαν το ζήτημα εάν η σύναψη *ad hoc* συμφωνίας διαιτησίας μεταξύ των μερών μιας διαφοράς, η οποία παρουσιάζει περιεχόμενο όμοιο με άκυρη ρήτρα διαιτησίας που περιέχεται σε ενδοενωσιακή ΔΕΣ συναφθείσα μεταξύ των ίδιων μερών, παραβιάζει το δίκαιο της Ένωσης, και δη τα άρθρα 267 και 344 ΣΛΕΕ, και είναι, ως εκ τούτου, εξίσου άκυρη.

Με απόφαση της 26ης Οκτωβρίου 2021, το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου επανέλαβε τα πορίσματα της *Achmea* και επιβεβαίωσε ότι η ρήτρα διαιτησίας που περιλαμβάνεται στο άρθρο 9 της ΔΕΣ μεταξύ του Βελγίου και του Λουξεμβούργου, αφενός, και της Πολωνίας, αφετέρου, αντίκειται στο δίκαιο της Ένωσης. Αναφορικά με τη δυνατότητα σύναψης *ad hoc* συμφωνίας διαιτησίας, το Δικαστήριο έκρινε ότι, εάν επιτρεπόταν σε κράτος μέλος να συνάψει τέτοια *ad hoc* συμφωνία με περιεχόμενο ίδιο με εκείνο άκυρης, λόγω αντίθεσής της στο ενωσιακό δίκαιο, ρήτρας διαιτησίας περιλαμβανόμενης σε ενδοενωσιακή ΔΕΣ, αυτό θα είχε στην πράξη ως συνέπεια την αντικατάσταση της άκυρης ρήτρας και τη διατήρηση των αποτελεσμάτων της παρά την ακυρότητα. Ενόψει των παραπάνω, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το δίκαιο της Ένωσης αντιτίθεται σε εθνική νομοθεσία η οποία επιτρέπει σε κράτος μέλος να συνάψει με επενδυτή άλλου κράτους μέλους *ad hoc* συμφωνία διαιτησίας της οποίας το περιεχόμενο είναι πανομοιότυπο με εκείνο άκυρης, λόγω αντίθεσής της στο δίκαιο της Ένωσης, ρήτρας διαιτησίας που περιλαμβάνεται

1. *PL Holdings S.à.r.l. v. Republic of Poland*, SCC Case No. V 2014/163, Partial Award (28.06.2017), Final Award (28.08.2017).

σε διεθνή συμφωνία συναφθείσα μεταξύ των δύο αυτών κρατών μελών.

Παρατηρήσεις

Μαρία Σαπαρδάνη*

I. Σύντομες εισαγωγικές παρατηρήσεις.

Οι ΔΕΣ (BITs) αποτελούν διεθνείς συμφωνίες μεταξύ κρατών που καθορίζουν τους όρους και τις προϋποθέσεις για την πραγματοποίηση ιδιωτικών επενδύσεων από υπηκόους του ενός κράτους στο άλλο κράτος. Τέτοιες συμφωνίες υπογράφονταν συνήθως μεταξύ βιομηχανικών κρατών – που παραδοσιακά είναι κράτη εξαγωγής κεφαλαίων – και αναπτυσσόμενων ή αποαποικιοποιημένων κρατών με σκοπό την προστασία των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων των ξένων επενδυτών παρά τις οικονομικές και πολιτικές μεταβολές που συχνά λάμβαναν χώρα σε κράτη υποδοχής με ανεπαρκή εσωτερική σταθερότητα και συνοχή². Στόχος των ΔΕΣ είναι ακριβώς η προσέλκυση άμεσων ξένων επενδύσεων και, συνακόλουθα, η αύξηση των εισροών επενδυτικών κεφαλαίων στα κράτη υποδοχής μέσω της εξασφάλισης ενός προβλέψιμου, σταθερού και αξιόπιστου πλαισίου που εγγυάται στους αλλοδαπούς επενδυτές ένα υψηλό επίπεδο προστασίας απέναντι σε κάθε πιθανή παράνομη ή αυθαίρετη ενέργεια ή παράλειψη του κράτους υποδοχής της επένδυσης σε βάρος των περιουσιακών τους στοιχείων³. Η δημιουργία ενός ασφαλούς και ελκυστικού επενδυτικού περιβάλλοντος επιτυγχάνεται ειδικότερα με την πρόβλεψη στις ΔΕΣ, αφενός, μιας σειράς δεσμευτικών μέτρων για την προώθηση και την πλέον ολοκληρωμένη προστασία των επενδύσεων υπό καθεστώς αμοιβαιότητας (ρήτρα του μάλλον ευνοούμενου κράτους, ρήτρα εθνικής μεταχείρισης, ρήτρα της δίκαιης και ισότιμης μεταχείρισης, ρήτρα της ελευθερίας μεταφοράς μέσων και κεφαλαίων, ρήτρα προστασίας της περιουσίας του επενδυτή έναντι απαλλοτρίωσης ή εθνικοποίησης, ρήτρα της πλήρους προστασίας και ασφάλειας, ρήτρα αποζημίωσης), αφετέρου, διαιτητικού μηχανισμού επίλυσης διαφορών ευχερώς προσβάσιμου στους ξένους επενδυτές (ρήτρα διαιτησίας). Η δυνατότητα υπαγωγής των διαφορών που ενδέχεται να ανακύψουν στο πλαίσιο ΔΕΣ σε ανεξάρτητο διαιτητικό όργανο που κείται εκτός του επίσημου δικαστικού συστήματος του κράτους υποδοχής θεωρείται ένας από

τους καθοριστικότερους παράγοντες ενθάρρυνσης των διακρατικών επενδύσεων. Η προσφυγή στη διαιτησία εγγυάται την επίλυση των επενδυτικών διαφορών, κατά απολύτως οριστικό και δεσμευτικό τρόπο, από εξειδικευμένους διαιτητές μέσω μιας διαδικασίας η οποία είναι συνήθως λιγότερο χρονοβόρα και δαπανηρή από τις διαδικασίες της τακτικής δικαιοσύνης⁴. Στη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών, η επενδυτική διαιτησία, ως εναλλακτική μέθοδος επίλυσης διαφορών, έχει αποδειχθεί ιδιαίτερα προσφιλή στην επενδυτική κοινότητα, διότι επιτρέπει στον ξένο επενδυτή – του οποίου διακυβεύονται τεράστια οικονομικά συμφέροντα όταν αποφασίζει να επενδύσει στην αλλοδαπή – να παρακάμψει τα αρμόδια εθνικά δικαστήρια του κράτους υποδοχής (απέναντι στα οποία ενδεχομένως να καλλιεργεί υπόνοιες για τήρηση μεροληπτικής στάσης σε βάρος του) και να επιδιώξει την προστασία των δικαιωμάτων που αντλεί από ΔΕΣ απευθυνόμενος σε ουδέτερο διεθνή διαιτητικό μηχανισμό.

II. Η περίπτωση των ενδοενοωσιακών ΔΕΣ

Σε ό,τι αφορά ειδικότερα τις ενδοενοωσιακές ΔΕΣ (intra-EU BITs), αυτές συνήφθησαν ως επί το πλείστον μεταξύ των ιδρυτικών κρατών μελών και των κρατών εκείνων που έμελλε να αποκτήσουν την ιδιότητα του κράτους μέλους με τις διαδοχικές διευρύνσεις του 2004, του 2007 και του 2013. Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων προσχώρησης, τα θεσμικά όργανα της Ένωσης, συμπεριλαμβανομένης της Επιτροπής, ενθάρρυναν ιδιαίτερως τη σύναψη ΔΕΣ μεταξύ παλαιών και νεότερων κρατών μελών⁵. Σκοπός ήταν η δημιουργία ενός φιλικού προς τις ξένες επενδύσεις περιβάλλοντος με την προσδοκία να δοθεί ώθηση στη διασυννοιακή μεταφορά υλικών και άυλων περιουσιακών στοιχείων στο έδαφος κρατών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης από αλλοδαπούς επενδυτές που για ιστορικούς / πολιτικούς λόγους ενδεχομένως να ήταν επιφυλακτικοί να ασκήσουν επενδυτική δραστηριότητα στα εν λόγω κράτη. Υπό αυτήν την έννοια, οι ΔΕΣ λειτουργούσαν ως εργαλείο για την προσέλκυση επενδύσεων σε ένα σύνολο κρατών που μόλις είχαν πραγματοποιήσει τη μετάβαση από τα ολοκληρωτικά καθεστώτα σε καθεστώς οικονομίας της αγοράς και, άρα, χαρακτηρίζονταν ακόμη από έντονη οικονομική,

* ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτης ΚΔΕΟΔ

2. M. SORNARAJAH, *The International Law on Foreign Investment*, CUP, 2010, σ. 278· J. W. SALACUSE, *The Treatification of International Investment Law*, *Law and Business Review of the Americas*, 2007, σσ. 156 και 158 επ.

3. Π. ΓΚΛΑΒΙΝΗΣ, *Διεθνές Οικονομικό Δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλα, 2009, σ. 447 επ.

4. G. KAUFMANN-KOHLER / M. POTESTA, *Investor-State Dispute Settlement and National Courts. Current Framework and Reform Options*, *European Yearbook of International Economic Law*, Springer, 2020, σσ. 7-29.

5. A. ΚΑΡΟΣΖΝΥÁΚ, *Intra-EU Arbitral Awards After Achmea: Recognition and Enforcement Within the European Union Under the New York Convention*, σε: Z. Meškić / I. Kunda / D. V. Popović / E. Omerović (eds), *Balkan Yearbook of European and International Law*, Springer, 2019, σσ. 72-73· M. WIERZBOWSKI / A. GUBRYNOWICZ, *Conflict of Norms Stemming From Intra-EU BITs and EU Legal Obligations: Some Remarks on Possible Solutions*, σε: C. Binder / C. Schreuer (eds), *International Investment Law for the 21st Century: Essays in Honour of Christoph Schreuer*, OUP, 2009, σ. 544.

πολιτική και νομική αστάθεια⁶.

Όταν οι χώρες με τις οποίες κράτη μέλη είχαν συνάψει ΔΕΣ προσχώρησαν στην Ένωση, οι ουσιαστικού δικαίου κανόνες των εν λόγω συμφωνιών κατέστησαν, κατά την άποψη της Επιτροπής, περιττοί⁷. Έκτοτε, άρχισε να αποθαρρύνεται η διατήρηση σε ισχύ των ενδοενωσιακών ΔΕΣ και να αμφισβητείται έντονα η συμβατότητά τους με το δίκαιο της Ένωσης⁸, με το επιχείρημα ότι: (α) καθιερώνεται προνομιακή σχέση με συγκεκριμένα κράτη μέλη υπέρ ορισμένων μόνο επενδυτών, γεγονός που αντίκειται στη θεμελιώδη αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ιθαγένειας μεταξύ των επενδυτών της Ένωσης και δεν συνάδει με τους κανόνες της ενιαίας αγοράς για τις διασυνοριακές επενδύσεις, (β) οι προβλεπόμενες ρή-

τρες διαιτησίας αφαιρούν διαφορές από τη δικαιοδοσία των εθνικών δικαστηρίων των κρατών μελών, και συνεπώς από το ίδιο το Δικαστήριο, και κατ' αυτόν τον τρόπο θίγουν την αυτονομία της ενωσιακής έννομης τάξης και την πρωτοκαθεδρία του Δικαστηρίου στην αυθεντική ερμηνεία του ενωσιακού δικαίου⁹, και (γ) η ενωσιακή νομοθεσία καλύπτει και προστατεύει αποτελεσματικά κάθε μορφή επένδυσης που συνεπάγεται κίνηση κεφαλαίων και σύσταση, από το στάδιο της πρόσβασης στην αγορά του κράτους υποδοχής και τη λειτουργία της επένδυσης έως την παύση της επενδυτικής δραστηριότητας, επομένως οι πρόσθετες διασφαλίσεις των ΔΕΣ καθίστανται πλέον μη αναγκαίες¹⁰. Στο πλαίσιο αυτό, τον Ιούνιο του 2015, η Επιτροπή αποφάσισε να κινήσει διαδικασίες επί παραβάσει κατά της Αυστρίας, των Κάτω Χωρών, της Ρουμανίας, της Σλοβακίας και της Σουηδίας με αίτημα τον τερματισμό των μεταξύ τους ΔΕΣ¹¹. Αφορμή αποτέλεσε η απόφαση διαιτητικού δικαστηρίου, συσταθέντος υπό την αιγίδα του ICSID, στη γνωστή υπόθεση *Micula*, η οποία υποχρέωσε τη Ρουμανία να καταβάλει αποζημίωση σε Σουηδούς επενδυτές για παράβαση της ΔΕΣ Σουηδίας-Ρουμανίας¹² παρά τη θέση της Επιτροπής ότι η καταβολή αποζημίωσης συνιστά παράνομη και μη συμβιβάσιμη με την εσωτερική αγορά κρατική ενίσχυση¹³. Ενόψει των ευρύτερων νομικών προεκτάσεων της *Micula*, η Επιτροπή απέστειλε προειδοποιητικές επιστολές στα πέντε αυτά κράτη μέλη καλώντας τα να καταγγείλουν τις ενδοενωσιακές ΔΕΣ στις οποίες έχουν συμβληθεί, ενώ απηύθυνε επιστολή, μέσω της διαδικασίας EU Pilot, και σε όλα

6. H. WEHLAND, *Intra-EU Investment Agreements and Arbitration: Is European Community Law an Obstacle?*, *International and Comparative Law Quarterly*, 2009, σ. 298.

7. Πάντως, ήδη το 2006, σε σημείωμά της, η Επιτροπή επεσήμαινε ότι: «*There are still around 150 BITs between Member States in force (Annex IV). There appears to be no need for agreements of this kind in the single market and their legal character after accession is not entirely clear. It would appear that most of their content is superseded by Community law upon accession of the respective Member State. However the risk remains that arbitration instances, possibly located outside the EU, proceed with investor-to-state dispute settlement procedures without taking into account that most of the provisions of such BITs have been replaced by provisions of Community law. Investors could try to practice "forum shopping" by submitting claims to BIT arbitration instead of - or additionally to - national courts. This could lead to arbitration taking place without relevant questions of EC law being submitted to the ECJ, with unequal treatment of investors among Member States as a possible outcome. In order to avoid such legal uncertainties and unnecessary risks for Member States, it is strongly recommended that Member States exchange notes to the effect that such BITs are no longer applicable, and also formally rescind such agreements. The Committee is invited to endorse this approach and Member States are asked to communicate to the Commission by 30 June 2007 which actions have been taken in that regard and which of their intra-EU investment agreements still remain to be terminated*». Βλ. EC Note of November 2006 on the Free Movement of Capital, Internal Market and Services DG, 27 [παραπομπή από *Eastern Sugar B.V. (Netherlands) v. The Czech Republic*, SCC Case No. 088/2004, Partial Award (27.03.2007), παρ. 126].

8. Μεταξύ πολλών, S. HINDELANG, *Circumventing Primacy of EU Law and the CJEU's Judicial Monopoly by Resorting to Dispute Resolution Mechanisms Provided for in Inter-se Treaties? The Case of Intra-EU Investment Arbitration*, *Legal Issues of Economic Integration*, 2012, σσ. 179-206· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *The Autonomy of the European Legal Order – EU Constitutional Limits to Investor-State Arbitration on the Basis of Future EU Investment-related Agreements*, σε: M. Bungenberg / C. Herrmann (eds), *Common Commercial Policy after Lisbon*, Special Issue to the European Yearbook of International Economic Law, Springer, 2013, σσ. 187-198· S. MIRON, *The Last Bite of the BITs – Supremacy of EU Law versus Investment Treaty Arbitration*, *European Law Journal*, 2013, σσ. 332-345.

9. Βλ. αναλυτικά P. STRIK, *Shaping the Single European Market in the Field of Foreign Direct Investment* (Κεφ. 5), Bloomsbury Publishing, 2014.

10. Η Συνθήκη της Λισσαβώνας συμπεριέλαβε στον τομέα της κοινής εμπορικής πολιτικής, επί του οποίου η Ένωση έχει αποκλειστική αρμοδιότητα (βλ. άρθρο 3 παρ. 1 στοιχείο ε' ΣΛΕΕ), και τις άμεσες ξένες επενδύσεις (άρθρο 207 ΣΛΕΕ). Αυτό σημαίνει ότι, μετά την έναρξη ισχύος της Μεταρρυθμιστικής Συνθήκης, τα κράτη μέλη οφείλουν να απέχουν από τη λήψη μέτρων στον τομέα των άμεσων ξένων επενδύσεων, εκτός εάν εξουσιοδοτηθούν σχετικά από την ίδια την Ένωση ή πρόκειται για μέτρα που εκδίδονται για να εφαρμόσουν τις πράξεις της Ένωσης (άρθρο 2 παρ. 1 ΣΛΕΕ).

11. Βλ. Press Release, *Commission asks Member States to terminate their intra-EU Bilateral Investment Treaties*, 18.06.2015. Διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_15_5198 (προσπελάστηκε 21.03.2022).

12. *I. Micula, V. Micula, S.C. European Food S.A., S.C. Starmill S.R.L. and S.C. Multipack S.R.L. v. Romania*, ICSID Case No. ARB/05/20, Final Award (11.12.2013).

13. Απόφαση (ΕΕ) 2015/1470 της Επιτροπής της 30ής Μαρτίου 2015 σχετικά με την κρατική ενίσχυση SA.38517 (2014/C) (πρώην 2014/NN) την οποία έθεσε σε εφαρμογή η Ρουμανία — Διαιτητική απόφαση *Micula κατά Ρουμανίας* της 11ης Δεκεμβρίου 2013 [κοινοποιηθείσα υπό τον αριθμό C(2015) 2112], 04.09.2015, OJ L 232/43.

τα υπόλοιπα κράτη μέλη που εξακολουθούσαν να διατηρούν σε ισχύ ενδοενωσιακές ΔΕΣ (εξαιρέθηκαν η Ιρλανδία και η Ιταλία που είχαν ήδη καταγγείλει, το 2012 και το 2013, αντίστοιχα, τις ενδοενωσιακές ΔΕΣ που είχαν συνάψει). Στις 23 Σεπτεμβρίου 2016, μέσω αιτιολογημένων γνωμών, η Επιτροπή απέστειλε επίσημο αίτημα στην Αυστρία, τις Κάτω Χώρες, τη Ρουμανία, τη Σλοβακία και τη Σουηδία να καταγγείλουν τις ενδοενωσιακές ΔΕΣ τους¹⁴.

Υπενθυμίζεται ότι η Επιτροπή, παρεμβαίνουσα ως *amicus curiae* σε διαδικασίες ενώπιον διαιτητικών δικαστηρίων, είχε εκφράσει επανειλημμένα τις ανησυχίες της σχετικά με τη συμβατότητα των ενδοενωσιακών ΔΕΣ με το δίκαιο της Ένωσης¹⁵, διαπιστώνοντας ότι υφίσταται τουλάχιστον μερική επικάλυψη μεταξύ των κανόνων ουσιαστικού δικαίου των ΔΕΣ και των κανόνων της ενιαίας αγοράς. Για τον λόγο αυτό, πάγια θέση της ήταν ότι, αφενός, τα διαιτητικά δικαστήρια οφείλουν να παραιτηθούν από τη δικαιοδοσία που αντλούν στηριζόμενα σε ρήτρες διαιτησίας που περιέχονται σε ενδοενωσιακές ΔΕΣ και να απέχουν από την έκδοση αποφάσεων, αφετέρου, τα κράτη μέλη οφείλουν να λάβουν μέτρα για τον τερματισμό των μεταξύ τους ΔΕΣ¹⁶.

Ορισμένα κράτη μέλη ανταποκρίθηκαν άμεσα στις πιέσεις της Επιτροπής¹⁷, η πλειοψηφία ωστόσο αδράνησε. Τα διαιτητικά δικαστήρια, από την άλλη, συνέχισαν να εκδίδουν αποφάσεις σε ενδοενωσιακές διαφορές, αγνοώντας συστηματικά τη θέση της Επιτροπής¹⁸.

III. Η απόφαση *Achmea*

Στην *Achmea*, το Δικαστήριο κλήθηκε να απαντήσει, κατόπιν προδικαστικής παραπομπής σχετικού ερωτήματος από το Bundesgerichtshof (Ανώτατο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο της Γερμανίας), εάν η ρήτρα διαιτησίας που περιλαμβάνεται στο άρθρο 8 της συναφθείσας το 1991 ΔΕΣ μεταξύ της Σλοβακικής Δημοκρατίας (τότε: Τσεχικής και Σλοβακικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας) και του Βασιλείου των Κάτω Χωρών συνάδει με το δίκαιο της Ένωσης, ιδίως με τα άρθρα 267 και 344 ΣΛΕΕ. Η αίτηση προδικαστικής απόφασης του Bundesgerichtshof παρέσχε για πρώτη φορά στο Δικαστήριο την ευκαιρία να αποφανθεί επί του ζητήματος της συμβατότητας των ενδοενωσιακών ΔΕΣ και των προβλεπόμενων σε αυτές ρητρών διαιτησίας με το ενωσιακό δίκαιο και τη μοναδικότητα του συνταγματικού πλαισίου εντός του οποίου λειτουργεί η Ένωση. Στις 6 Μαρτίου 2018, το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου εξέδωσε μια από τις σημαντικότερες αποφάσεις των τελευταίων δεκαετιών, αποφαινόμενο ότι, ρήτρα διαιτησίας δυνάμει της οποίας η επίλυση διαφοράς που προκύπτει μεταξύ, αφενός, επενδυτή ενός κράτους μέλους και, αφετέρου, άλλου κράτους μέλους ανατίθεται σε διαιτητικό δικαστήριο που δεν εντάσσεται στο επίσημο δικαιοδοτικό σύστημα της Ένωσης, είναι ασυμβίβαστη τόσο με τη συνταγματική δομή της Ένωσης και την αυτονομία του ενωσιακού δικαίου όσο και με τις αρχές της καλόπιστης συνεργασίας και της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών μελών¹⁹. Πιο συγκεκριμένα, έγινε δεκτό ότι η προσφυγή σε διαδικασία διαιτησίας υπονομεύει το σύστημα ενδίκων βοηθημάτων που προβλέπεται στις Συνθήκες και επιτρέπει την ερμηνεία, ή ακόμη και την εφαρμογή, του δικαίου της Ένωσης από όργανο που δεν έχει τον χαρακτήρα «δικαστηρίου κράτους μέλους» κατά την έννοια του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, πράγμα που σημαίνει ότι οι αποφάσεις που εκδίδει το εν λόγω όργανο δεν υπόκεινται σε μηχανισμούς ικανούς να διασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα των κανόνων της Ένωσης²⁰. Συνεπώς, απόφαση διαιτητικού δικαστηρίου που εκδόθηκε στο πλαίσιο διαδικασίας κινηθείσας επί τη βάση ρήτρας που περιέχεται σε ενδοενωσιακή ΔΕΣ και υποχρεώνει το κράτος υποδοχής να καταβάλει αποζημίωση σε αλλοδαπό επενδυτή δεν μπορεί να εκτελεστεί.

Συμμορφούμενο με την ανωτέρω διαπίστωση του Δικαστηρίου, το Bundesgerichtshof, με απόφαση της 31ης Οκτωβρίου 2018, αναίρεσε την τελική διαιτητική απόφαση

14. Βλ. Press Release, Commission sends reasoned opinion to Austria, the Netherlands, Romania, Slovakia and Sweden regarding their intra-EU bilateral investment treaties, 23.09.2016. Διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_16_3125 (προσπελάστηκε 21.03.2022).

15. Για παράδειγμα, *Eastern Sugar B.V. (Netherlands) v. The Czech Republic*, SCC Case No. 088/2004, Partial Award (27.03.2007), παρ. 119· *Achmea B.V. v. The Slovak Republic*, UNCITRAL, PCA Case No. 2008-13 (formerly *Eureka B.V. v. The Slovak Republic*), Award on Jurisdiction, Arbitrability and Suspension (26.10.2010), παρ. 177.

16. *Ibid*, *Achmea B.V. v. The Slovak Republic*, παρ. 182, 194-196.

17. Στις 8 Μαρτίου 2017, το ρουμανικό κοινοβούλιο ενέκρινε με νόμο την καταγγελία των 22 ΔΕΣ που είχε συνάψει η Ρουμανία με άλλα κράτη μέλη. Επρόκειτο για το τρίτο κατά σειρά κράτος μέλος, μετά την Ιρλανδία (το 2012) και την Ιταλία (το 2013), που ανταποκρίθηκε έμπρακτα στο κάλεσμα της Επιτροπής για τον τερματισμό των ενδοενωσιακών ΔΕΣ που διατηρούσε σε ισχύ, βλ. C. BALTAG, Green Light for Romania to Terminate its Intra-EU Bilateral Investment Treaties, *Kluwer Arbitration Blog*, 14.03.2017. Προς την ίδια κατεύθυνση είχε ήδη αρχίσει να κινείται η Δανία και η Πολωνία, βλ. N. LAVRANOS, The end of intra-EU BITs is nearing, 13.05.2016, διαθέσιμο στο: <http://arbitrationblog.practicallaw.com/the-end-of-intra-eu-bits-is-nearing/> (προσπελάστηκε 19.03.2022), και A. ZAROWNA, Termination of BITs and Sunset Clauses – What Can Investors in Poland Expect?, *Kluwer Arbitration Blog*, 28.02.2017.

18. Ενδεικτικά, *Eastern Sugar B.V. (Netherlands) v. The Czech Republic*,

SCC Case No. 088/2004, Partial Award (27.03.2007), παρ. 159-168· *Rupert Joseph Binder v. The Czech Republic*, UNCITRAL, Award on Jurisdiction (06.06.2007), παρ. 62-67· *European American Investment Bank AG (EURAM) v. The Slovak Republic*, UNCITRAL, Award on Jurisdiction (22.10.2012), παρ. 155-238.

19. ΔΕΕ C-284/16, *Achmea*, 06.03.2018, ECLI:EU:C:2018:158.

20. *Ibid*, σκ. 56, 58-59.

ση της 7ης Δεκεμβρίου 2012 με την οποία το διαιτητικό δικαστήριο υποχρέωσε τη Σλοβακική Δημοκρατία να καταβάλει στην Achmea αποζημίωση ύψους 22,1 εκατομμυρίων ευρώ²¹, και ανέτρεψε την απόφαση του εφετείου της Φρανκφούρτης επί του Μάιν με την οποία είχε απορριφθεί η αγωγή ακύρωσης της Σλοβακικής Δημοκρατίας κατά της εν λόγω διαιτητικής απόφασης²².

IV. Στον απόηχο της Achmea

Η έκδοση της Achmea πυροδότησε έντονη επιστημονική συζήτηση²³ αλλά και σοβαρή ανασφάλεια δικαίου στην

επενδυτική κοινότητα, καθότι επέφερε σημαντικότερες αλλαγές στο καθεστώς προστασίας των επενδύσεων εντός της Ένωσης και για πολλούς σήμανε την αρχή του τέλους της επενδυτικής διαιτησίας σε ενδοενωσιακές υποθέσεις. Οι νομικές (και όχι μόνο) συνέπειες της απόφασης ήταν άμεσες και καταγιστικές. Η Επιτροπή έσπευσε να διαπιστώσει ότι, ενόψει της κρίσης του Δικαστηρίου στην Achmea, κάθε ρήτρα διαιτησίας που περιέχεται σε ενδοενωσιακή ΔΕΣ καθίσταται μη εφαρμοστέα και κάθε διαιτητικό δικαστήριο που συστήνεται βάσει τέτοιας ρήτρας είναι αναρμόδιο λόγω απουσίας έγκυρης συμφωνίας διαιτησίας²⁴. Στο πλαίσιο αυτό, εντατικοποιήσε τον διάλογο με τα κράτη μέλη, καλώντας τα να μεριμνήσουν για την καταγγελία των 190 περίπου ενεργών ενδοενωσιακών ΔΕΣ λόγω της προφανούς ασυμβατότητας των τελευταίων με την ενωσιακή νομοθεσία²⁵.

Τον Ιανουάριο του 2019, με δηλώσεις τους που δημοσιεύθηκαν στον ιστότοπο της Επιτροπής, τα κράτη μέλη ανακοίνωσαν την πρόθεσή τους να τερματίσουν τις μεταξύ τους ΔΕΣ το αργότερο έως τον Δεκέμβριο 2019, σε συμμόρφωση προς όσα έγιναν δεκτά με την απόφαση Achmea. Πιο συγκεκριμένα, τα κράτη μέλη, στο σύνολό τους, συμφώνησαν ως προς τα εξής βασικά σημεία: πρώτον, το δίκαιο που θεσπίζεται από την Ένωση βάσει των Συνθηκών υπερισχύει των ΔΕΣ που συνάπτονται μεταξύ των κρατών μελών· δεύτερον, η αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης καθιστά όλες τις ρήτρες διαιτησίας που περιλαμβάνονται σε ενδοενωσιακές ΔΕΣ, συμπεριλαμβανομένων των ρητρών λήξης ισχύος τους (sunset clauses) και των ρητρών κεκτημένων δικαιωμάτων (grandfathering clauses), αντίθετες προς το δίκαιο της Ένωσης και, ως εκ τούτου, ανεφάρμοστες· τρίτον, τα διαιτητικά δικαστήρια που συστάθηκαν βάσει τέτοιων ρητρών στερούνται δικαιοδοσίας λόγω έλλειψης έγκυρης συμφωνίας διαιτησίας· τέταρτον, το δίκαιο της Ένωσης παρέχει στους επενδυτές υψηλό επίπεδο προστασίας, το οποίο, σε κάθε περίπτωση, ενισχύεται εφόσον τα ίδια τα κράτη μέλη, μέσω και της λειτουργίας των εθνικών δικαστηρίων, εγγυώνται την αποτελεσματική δικαστική προστασία των δικαιωμάτων των επενδυτών που πηγάζουν από το δίκαιο της Ένωσης· πέμπτον, προκειμένου

21. BGH, 31.10.2018 - IZB 2/15.

22. Oberlandesgericht Frankfurt am Main, 18.12.2014 - 26 Sch 3/13.

23. Για μια συνολική παρουσίαση των πορισμάτων της απόφασης και των συνεπειών που επιφέρει στην προστασία των ενδοενωσιακών επενδύσεων βλ., όλως ενδεικτικά, S. WUSCHKA, Investment protection and the EU after Achmea, ZEuS, 2018, σσ. 25-46· J.H. POHL, Intra-EU Investment Arbitration after the Achmea Case: Legal Autonomy Bounded by Mutual Trust?, European Constitutional Law Review, 2018, σσ. 767-791· C.D. CLASSEN, Autonomie des Unionsrechts als Festungsring? – Anmerkung zum Urteil des EuGH (GK) v. 6.3.2018, Rs. C-284/16 (Slowakische Republik/Achmea BV), EuR, 2018, σσ. 361-370· J. GUNDEL, Investitionsschutz-Schiedsgerichtsbarkeit und Unionsrecht nach dem Achmea-Urteil des EuGH, EWS, 2018, σσ. 124-131· M. ANDENAS / C. CONTARTESE, EU Autonomy and Investor-State Dispute Settlement under inter se Agreements between EU Member States: Achmea, CML Rev., 2019, σσ. 157-192· S. HINDELANG, Conceptualisation and application of the Principle of Autonomy of EU Law – The CJEU's judgment in Achmea put in perspective, E.L.Rev., 2019, σσ. 383-400· C.I. NAGY, Intra-EU Bilateral Investment Treaties and EU Law After Achmea: Know Well What Leads You Forward and What Holds You Back, German Law Journal, 2018, σσ. 981-1016· D.V. KOCHENOV / N. LAVRANOS, Achmea versus the Rule of Law: CJEU's Dogmatic Dismissal of Investors' Rights in Backsliding Member States of the European Union, Hague Journal on the Rule of Law, 2021· A. GOURGOURINIS, After Achmea: maintaining the EU law compatibility of international agreements between Member States through treaty interpretation, EILAR, 2018, σσ. 282-315· S. GASPAR-SZILAGYI, It Is Not Just About Investor-State Arbitration: A Look at Case C-284/16, Achmea BV, European Papers, 2018, σσ. 357-373· M. FANOUE, Intra-European Union Investor-State arbitration post-Achmea: RIP?, Maastricht Journal of European and Comparative Law, 2019, σσ. 316-340. Στην εγχώρια βιβλιογραφία ξεχωρίζουν οι μελέτες των Μ. ΠΕΡΑΚΗ, Η λάμψη ενός «λευκού νάνου» της νομολογίας: Ανάλυση της απόφασης του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης επί της υπόθεσης Achmea (C-284/16) υπό την οπτική του ενωσιακού δικαίου, ΔιΔ, 2018, σσ. 176-192· Γ.Θ. ΠΑΠΑΧΡΗΣΤΟΥ, Επενδυτική διαιτησία και ενωσιακό δίκαιο. Σκέψεις με αφορμή την απόφαση του ΔικΕΕ στην υπόθεση C-284/16, ΧρΙΔ, 2019, σσ. 395-400· Ι. ΒΑΣΑΡΔΑΝΗ, Απόφαση Achmea. Η επόμενη μέρα για τους επενδυτές στην ευρωπαϊκή αγορά - Κριτική προσέγγιση από την οπτική γωνία της δικηγορικής πρακτικής, ΔιΔ, 2018, σσ. 200-214· Α. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ, Διεθνής Επενδυτική Διαιτησία μετά από την απόφαση Achmea, Εέργεια & Δίκαιο, 2019, σσ. 77-81· Ι. ΦΙΛΙΩΤΗ, Η Απόφαση της 6.3.2018 του ΔΕΕ, επί της υπόθεσης C-284/2016 (Achmea) και οι συνέπειές της στην επενδυτική και εμπορική διαιτησία, Διαιτη-

σία, 2019, σσ. 132-160· Γ. ΚΑΡΥΔΗ, Διαιτητική Επίλυση Διεθνών Επενδυτικών Διαφορών και Ενωσιακή Έννομη Τάξη, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2020, σ. 92 επ.· Κ. ΚΟΜΝΙΟΥ, Η εκτέλεση «ενδοενωσιακών» αποφάσεων επενδυτικής διαιτησίας εντός της ΕΕ μετά τη νομολογία «Achmea», Lex&Forum, 2021, σσ. 751-768.

24. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο - Προστασία των ενδοενωσιακών επενδύσεων, 19.07.2018, COM(2018) 547 final, σ. 4.

25. Η Achmea αφορά τη συμβατότητα των ενδοενωσιακών ΔΕΣ με το δίκαιο της Ένωσης και δεν επηρεάζει το κύρος συμφωνίας μεταξύ της Ένωσης και τρίτου κράτους. Βλ. σχετικά ΔΕΕ Γνωμοδότηση 1/17, Accord ECG UE-Canada, 30.04.2019, ECLI:EU:C:2019:341, σκ. 127.

να διασφαλιστεί μια ολοκληρωμένη, ισχυρή και αποτελεσματική προστασία των επενδύσεων εντός της Ένωσης, θα ενταθούν οι συζητήσεις με την Επιτροπή ώστε να υιοθετηθούν, εφόσον διαπιστωθεί ανάγκη, νέοι μηχανισμοί, ή να βελτιωθεί το υπάρχον πλαίσιο προστασίας. Με βάση τα παραπάνω, τα κράτη μέλη ανέλαβαν, μεταξύ άλλων, τις εξής δεσμεύσεις: πρώτον, να ενημερώσουν τα διαιτητικά δικαστήρια που έχουν επιληφθεί σχετικών υποθέσεων που εκκρεμούν αναφορικά με την ακυρότητα των ρητρών διαιτησίας που περιέχονται σε όλες τις ενδοενοσιακές ΔΕΣ· δεύτερον, να ενημερώσουν τα διαιτητικά δικαστήρια και τα δικαστήρια τρίτων χωρών που έχουν κληθεί να αποφανθούν επί διαφορών που ανακύπτουν στο πλαίσιο ενδοενοσιακών ΔΕΣ ότι οι αποφάσεις τους καθίστανται άκυρες και, κατ'επέκταση, είναι μη εφαρμόσιμες λόγω απουσίας έγκυρης συμφωνίας διαιτησίας· τρίτον, να ενημερώσουν την επενδυτική κοινότητα ότι στο εξής είναι αδύνατη η κίνηση νέας διαιτητικής διαδικασίας βάσει ενδοενοσιακών ΔΕΣ· τέταρτον, να λάβουν τα αναγκαία μέτρα, στο πλαίσιο της εθνικής τους νομοθεσίας, ώστε εκκρεμείς υποθέσεις επενδυτικής διαιτησίας που έχουν υποβληθεί από εταιρείες ελεγχόμενες από αυτά να αποσυρθούν (την εν λόγω υποχρέωση δεν ανέλαβε η Ουγγαρία)· πέμπτον, να εξασφαλίσουν την αποτελεσματική έννομη προστασία των επενδυτών που είναι μέρος σε εκκρεμή διαιτητική διαδικασία· έκτον, να τερματίσουν τις μεταξύ τους ΔΕΣ με τη σύναψη πολυμερούς συνθήκης το αργότερο έως την 6η Δεκεμβρίου 2019.

Το ζήτημα της επέκτασης ή μη των νομικών συνεπειών της *Achmea* και στη Συνθήκη για τον Χάρτη Ενέργειας (στο εξής: ΣΧΕ)²⁶, όταν εφαρμόζεται μεταξύ των κρατών μελών (άρθρο 26 παρ. 3), αποτέλεσε σημαντικό σημείο τριβής κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων. Η αγεφύρωτη διάσταση απόψεων που προέκυψε ως προς αυτό το θέμα κατέστησε την υιοθέτηση μιας κοινής δήλωσης εκ μέρους του συνόλου των κρατών μελών τελικώς αδύνατη και οδήγησε στη διατύπωση τριών αυτοτελών δηλώσεων. Με την πρώτη δήλωση, η πλειοψηφία των κρατών μελών (Αυστρία, Βέλγιο, Βουλγαρία, Γαλλία, Γερμανία, Δανία, Ελλάδα, Εσθονία, Ηνωμένο Βασίλειο, Ιρλανδία, Ισπανία, Ιταλία, Κροατία, Κύπρος, Λεττονία, Λιθουανία, Ολλανδία, Πολωνία, Πορτογαλία, Ρουμανία και Τσεχία) τάχθηκε υπέρ της ευρείας ερμηνείας της *Achmea* και της επέκτασης των νομικών της επιπτώσεων, όχι μόνο στις ρήτρες διαιτησίας που περιλαμβάνονται στο σύνολο των ενδοενοσιακών ΔΕΣ, αλλά και στο άρθρο 26 παρ. 3 της ΣΧΕ, όταν εφαρμόζεται σε ενδοενοσιακές υποθέσεις²⁷.

26. Η ΣΧΕ είναι η σημαντικότερη πολυμερής διεθνής συμφωνία στον τομέα της ενέργειας στην οποία συμβαλλόμενα μέρη είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση, τα κράτη μέλη της και τρίτα κράτη.

27. Declaration of the representatives of the Governments of the Member States of 15 January 2019 on the legal consequences of the judgment of the Court of Justice in *Achmea* and on invest-

Στο πλαίσιο αυτό, τα 22 κράτη μέλη εξέφρασαν την πρόθεση να συνεχίσουν τις διαβουλεύσεις με την Επιτροπή ώστε να διαπιστωθεί κατά πόσον απαιτείται να ληφθούν πρόσθετα μέτρα για την υλοποίηση της *Achmea* επί του μηχανισμού διαιτησίας που περιλαμβάνεται στο άρθρο 26 της ΣΧΕ όσον αφορά τις ενδοενοσιακές σχέσεις. Με μια δεύτερη δήλωση, τα υπόλοιπα κράτη μέλη (Λουξεμβούργο, Μάλτα, Σλοβενία, Σουηδία, Φινλανδία) εξέφρασαν ρητά την άποψη ότι η *Achmea* σιωπά σε ό,τι αφορά το ζήτημα της ενδοενοσιακής διαιτησίας στο πλαίσιο της ΣΧΕ, συνεπώς, μέχρι να υπάρξει δικαστική κρίση επί του θέματος, πρέπει να γίνει δεκτό ότι οι νομικές συνέπειές της καταλαμβάνουν αποκλειστικά και μόνο τις ενδοενοσιακές ΔΕΣ²⁸. Τέλος, η Ουγγαρία, με μια τρίτη δήλωση, υιοθέτησε μεν την παραπάνω πιο περιοριστική προσέγγιση της δεύτερης δήλωσης, αλλά αναγνώρισε επιπλέον την ανάγκη για περαιτέρω συζήτηση και ξεχωριστή συμφωνία μεταξύ των κρατών μελών ως προς τη μελλοντική εφαρμογή της ΣΧΕ σε ενδοενοσιακές διαδικασίες²⁹.

Στις 5 Μαΐου 2020, 23 κράτη μέλη υπέγραψαν συμφωνία για τη λήξη ισχύος των μεταξύ τους ΔΕΣ³⁰. Με αυτή τερμα-

ment protection in the European Union. Διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/info/publications/190117-bilateral-investment-treaties_en (προσπελάστηκε 05.02.2022). Στη δήλωση γίνεται αναφορά σε (τότε) εκκρεμή υπόθεση ενώπιον εθνικού δικαστηρίου (Svea Court of Appeal) στην οποία τίθεται ζήτημα ερμηνείας του άρθρου 26 παρ. 3 της ΣΧΕ όταν εφαρμόζεται μεταξύ κρατών μελών της Ένωσης. Βλ. Case No 4658-18 Svea Court of Appeal, *Novenergia II – Energy & Environment (SCA) (Grand Duchy of Luxembourg), SICAR v. The Kingdom of Spain*, SCC Arbitration (2015/06).

28. Declaration of the representatives of the Governments of the Member States of 16 January 2019 on the enforcement of the judgment of the Court of Justice in *Achmea* and on investment protection in the European Union. Διαθέσιμο στο: <https://www.regeringen.se/48ee19/contentassets/d759689c0c804a9ea7af6b2de7320128/achmea-declaration.pdf> (προσπελάστηκε 15.03.2022). Και εδώ αναφέρεται η εκκρεμής υπόθεση *Novenergia II*, βλ. παραπάνω.

29. Declaration of the representative of the Government of Hungary of 16 January 2019 on the legal consequences of the judgment of the Court of Justice in *Achmea* and on investment protection in the European Union. Διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/info/files/190116-bilateral-investment-treaties-hungary_en (προσπελάστηκε 15.03.2022). Εδώ, σε αντίθεση με την πρώτη και τη δεύτερη δήλωση, απουσιάζει οποιαδήποτε αναφορά στην υπόθεση *Novenergia II*.

30. Συμφωνία για τη λήξη ισχύος των διμερών επενδυτικών συμφωνιών μεταξύ των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 29.05.2020, OJ L 169/1. Για μια επισκόπηση των άρθρων της συμφωνίας βλ. G. G. DUQUE, The Termination Agreement of Intra-EU Bilateral Investment Treaties: A Spaghetti-Bowl with Fewer Ingredients and More Questions, *Journal of International Arbitration*, 2020, σσ. 797-826· Γ. ΚΑΡΙΨΙΑΔΗΣ / Τ. ΛΕΟΝΑΡΔΟΥ, Συμφωνία λήξης ισχύος των ενδοενοσιακών διμερών επενδυτικών συμφωνιών: Το τέλος μιας μακράς πορείας ή η αρχή μιας άλλης;, ΕΕΕυρΔ,

τίστηκαν περίπου 130 ενδοενοσιακές ΔΕΣ (βλ. Παράρτημα Α), συμπεριλαμβανομένων των ρητρών λήξης ισχύος τους³¹. Η πλειομερής συμφωνία, που τέθηκε σε ισχύ στις 29 Αυγούστου 2020, αποτελεί την έμπρακτη συμμόρφωση των κρατών μελών με την απόφαση *Achmea* και αποτυπώνει τις δεσμεύσεις που αναλήφθηκαν με τις πολιτικές δηλώσεις του Ιανουαρίου 2019. Σε ό,τι αφορά τη ΣΧΕ, στο Προοίμιο της συμφωνίας δηλώνεται ρητά ότι αυτή αφορά μόνον τις ΔΕΣ μεταξύ κρατών μελών και δεν καλύπτει τις ενδοενοσιακές διαδικασίες βάσει του άρθρου 26 της ΣΧΕ, ζήτημα για το οποίο «[η] Ευρωπαϊκή Ένωση και τα κράτη μέλη της θα ασχοληθούν [...] σε μεταγενέστερο στάδιο». Πρόσφατα, με την απόφαση *Komstroy* της 2ας Σεπτεμβρίου 2021, το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου αποφάνθηκε ότι το άρθρο 26 της ΣΧΕ δεν έχει εφαρμογή σε ενδοενοσιακές διαφορές³². Πιο συγκεκριμένα, ο μηχανισμός επίλυσης διαφορών που συστήνει η ΣΧΕ βρέθηκε ασυμβίβαστος με το δίκαιο της Ένωσης κατά το μέτρο που επιτρέπει σε διαιτητικό δικαστήριο που δεν εντάσσεται στο δικαιοδοτικό σύστημα της Ένωσης, στο πλαίσιο ενδοενοσιακής διαφοράς, να ερμηνεύει και να εφαρμόζει το δίκαιο της Ένωσης. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, μολονότι το άρθρο 26 ΣΧΕ προβλέπεται σε πολυμερή διεθνή συμφωνία, «σκοπεί στην πραγματικότητα να ρυθμίσει τις διμερείς σχέσεις μεταξύ δύο εκ των συμβαλλομένων μερών, κατά τρόπο ανάλογο με αυτόν κατά τον οποίο το πράττει η διάταξη της επίμαχης διμερούς επενδυτικής συμφωνίας στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 6ης Μαρτίου 2018, *Achmea*»³³ (μια εκτενής ανάλυση των συνεπειών της επέκτασης της εφαρμογής της *Achmea* στον μηχανισμό επίλυσης διαφορών που προβλέπει η ΣΧΕ³⁴ εκφεύγει του πεδίου της παρούσας μελέτης, η οποία, αμέσως παρακάτω, επικεντρώνεται στο ζήτημα της επέκτασης των νομικών επιπτώσεων της *Achmea* σε *ad hoc* συμφωνίες διαιτησίας μεταξύ επενδυτή ενός κράτους μέλους και άλλου κράτους μέλους).

2021, σσ. 336-339. Επισημαίνεται ότι η επίμαχη συμφωνία αφορά μόνον τις ρήτρες διαιτησίας μεταξύ επενδυτών και κρατους που περιλαμβάνονται στις ενδοενοσιακές ΔΕΣ και δεν θίγει το ζήτημα της συμβατότητας των ουσιαστικών διατάξεων των εν λόγω ΔΕΣ με τις Συνθήκες της Ένωσης. Στην Ελλάδα, η συμφωνία κυρώθηκε με τον ν. 4827/2021, ΦΕΚ Α' 164/10.09.2021.

31. Βλ. άρθρο 2 παρ. 2 και άρθρο 3 της συμφωνίας.

32. ΔΕΕ C-741/19, *République de Moldavie* (στο εξής: *Komstroy*), 02.09.2021, ECLI:EU:C:2021:655, σκ. 65-66.

33. *Ibid*, σκ. 64. Πρβλ. την άποψη του Γεν. Εισαγγελέα M. Wathelet στην υπόθεση *Achmea*, 19.09.2017, ECLI:EU:C:2017:699, σημ. 43.

34. Επί του παρόντος, το Βασίλειο του Βελγίου έχει αιτηθεί την έκδοση γνωμοδότησης από το Δικαστήριο σχετικά με το ζήτημα της συμβατότητας του σχεδίου εκσυγχρονισμένης Συνθήκης για τον Χάρτη Ενέργειας, σε ό,τι αφορά το άρθρο 26, με το δίκαιο της Ένωσης. Βλ. Γνωμοδότηση 1/20, *Avis rendu en vertu de l'article 218, paragraphe 11, TFUE (Traité sur la Charte de l'énergie modernisé)* (εκκρεμής).

Τη συμφωνία δεν υπέγραψαν η Αυστρία και η Σουηδία (οι οποίες προτίμησαν τις διμερείς καταγγελίες), η Ιρλανδία (η οποία είχε ήδη τερματίσει τη μοναδική ενδοενοσιακή ΔΕΣ που είχε συνάψει με την Τσεχία), η Φινλανδία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Στις 14 Μαΐου 2020, η Επιτροπή απέστειλε προειδοποιητικές επιστολές στη Φινλανδία και το Ηνωμένο Βασίλειο³⁵, εκφράζοντας τη δυσαρέσκειά της για το γεγονός ότι δεν υπέγραψαν τη συμφωνία για τη λήξη ισχύος των ενδοενοσιακών ΔΕΣ τους ούτε έλαβαν τα αναγκαία μέτρα για την αποτελεσματική κατάργηση των εν λόγω συμφωνιών³⁶. Στις 30 Οκτωβρίου 2020, μέσω αιτιολογημένης γνώμης, η Επιτροπή κάλεσε το Ηνωμένο Βασίλειο να προβεί στην εξάλειψη των ενδοενοσιακών ΔΕΣ του από την εθνική έννομη τάξη, προειδοποιώντας το ότι, αν δεν απαντήσει ικανοποιητικά έως 30 Δεκεμβρίου 2020, η υπόθεση μπορεί να τεθεί ενώπιον του Δικαστηρίου³⁷. Υπενθυμίζεται ότι, δυνάμει του άρθρου 87 της συμφωνίας αποχώρησης του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ένωση, η Επιτροπή δύναται να προσφύγει έως και τέσσερα έτη μετά τη λήξη της μεταβατικής περιόδου ενώπιον του Δικαστηρίου για παράβαση του Ηνωμένου Βασιλείου που έλαβε χώρα πριν τη λήξη της μεταβατικής περιόδου.

Στις 2 Δεκεμβρίου 2021, η Επιτροπή αποφάσισε να κινήσει νέα διαδικασία επί παραβάσει, αυτή τη φορά κατά της Αυστρίας, της Σουηδίας, του Βελγίου, του Λουξεμβούργου, της Πορτογαλίας, της Ρουμανίας και της Ιταλίας, επειδή δεν κατήργησαν στην πράξη από την έννομη τάξη τους τις ενδοενοσιακές ΔΕΣ στις οποίες είναι συμβαλλόμενα μέρη³⁸. Στις προειδοποιητικές επιστολές της η Επιτροπή επεσήμανε ότι, αφενός, η Αυστρία και η Σουηδία δεν υπέγραψαν την πολυμερή συμφωνία με άλλα

35. Με βάση τη συμφωνία για την αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ευρωπαϊκή Ένωση, το ενωσιακό δίκαιο εξακολουθεί να εφαρμόζεται πλήρως στο Ηνωμένο Βασίλειο κατά τη διάρκεια της μεταβατικής περιόδου (δηλ. έως 31.12.2020). Συνεπώς, η Επιτροπή είναι αρμόδια να κινήσει διαδικασία επί παραβάσει εναντίον του για παραβάσεις που λαμβάνουν χώρα πριν τη λήξη της μεταβατικής περιόδου.

36. Βλ. Press Release, Intra-EU BITs: Commission urges Finland and the United Kingdom to terminate their Bilateral Investment Treaties with other EU Member States, 14.05.2020. Διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/inf_20_859 (προσπελάστηκε 05.02.2022).

37. Βλ. Press Release, Intra-EU BITs: Commission calls on the United Kingdom to terminate Bilateral Investment Treaties with EU Member States, 30.10.2020. Διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/inf_20_1687 (προσπελάστηκε 05.02.2022).

38. Βλ. Press Release, Commission urges Austria, Sweden, Belgium, Luxembourg, Portugal, Romania and Italy to terminate Bilateral Investment Treaties (BITs) with other EU Member States, 02.12.2021. Διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/inf_21_6201 (προσπελάστηκε 05.02.2022).

κράτη μέλη και δεν έχουν οριστικοποιήσει τη διμερή καταγγελία των ενδοενοσιακών ΔΕΣ τους, αφετέρου, το Βέλγιο, το Λουξεμβούργο, η Πορτογαλία, η Ρουμανία και η Ιταλία υπέγραψαν μεν την πολυμερή συμφωνία, αλλά δεν έχουν ολοκληρώσει ακόμη τη διαδικασία κύρωσής της. Μετά την τελευταία αυτή εξέλιξη, αναμένεται ότι η Επιτροπή θα αποστείλει αιτιολογημένες γνώμες εάν τα εν λόγω κράτη μέλη δεν απαντήσουν ικανοποιητικά εντός της προθεσμίας που έχει ταχθεί (έως 2 Φεβρουαρίου 2022).

V. Η σχολιαζόμενη απόφαση

A. Προλεγόμενα

Λίγες εβδομάδες μετά την έκδοση της *Komstroy*, το Δικαστήριο εξέδωσε την εδώ σχολιαζόμενη απόφαση, επιβεβαιώνοντας και επεκτείνοντας τις αρχές που θεσπίστηκαν με την *Achmea*. Όπως εκτέθηκε παραπάνω, με την *Achmea* έγινε δεκτό ότι οι ρήτρες διαιτησίας που περιέχονται σε επενδυτικές συμφωνίες μεταξύ κρατών μελών είναι ασύμβατες με το δίκαιο της Ένωσης, ιδίως με τα άρθρα 267 και 344 ΣΛΕΕ, και, συνεπώς, άκυρες. Ωστόσο, δεν ήταν απολύτως σαφές εάν, και σε ποιον βαθμό, η διαπίστωση αυτή αφορά και διαιτητικές διαδικασίες που κινούνται βάσει επιμέρους συμφωνίας μεταξύ κράτους μέλους και επενδυτή άλλου κράτους μέλους. Μια πολύ συγκεκριμένη πτυχή αυτού του ζητήματος επέλυσε οριστικά η *PL Holdings*.

Το νομικό και πραγματικό πλαίσιο εντός του οποίου τοποθετείται η υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η *PL Holdings* έχει αρκετά περιορισμένο εύρος: αφορά την ειδική περίπτωση μιας *ad hoc* συμφωνίας διαιτησίας που επιτρέπει σε ένα κράτος μέλος και σε έναν επενδυτή άλλου κράτους μέλους να συνεχίσουν τη μεταξύ τους διαιτητική διαδικασία που κινήθηκε βάσει άκυρης, λόγω αντίθεσής της στο ενωσιακό δίκαιο, ρήτρας που περιέχεται σε ενδοενοσιακή ΔΕΣ. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο απαντά στο προδικαστικό ερώτημα που του τέθηκε στηριζόμενο στην παραδοχή ότι η Πολωνία αποδέχθηκε σιωπηρά την πρόταση της *PL Holdings* για υπαγωγή σε διαιτησία. Εντούτοις, με βάση τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, ιδίως τη συμπεριφορά που επέδειξε η Πολωνία καθ' όλη τη διάρκεια της διαιτητικής διαδικασίας, προκύπτουν σοβαρές αμφιβολίες ως προς το εάν υπήρχε πράγματι βούληση του εν λόγω κράτους μέλους να συνάψει *ad hoc* συμφωνία διαιτησίας με περιεχόμενο πανομοιότυπο με εκείνο της άκυρης ρήτρας διαιτησίας του άρθρου 9 της ΔΕΣ. Επικαλούμενο τη σαφή διάκριση των αρμοδιοτήτων μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων και του ίδιου του Δικαστηρίου, το τελευταίο αναγνωρίζει ότι κάθε εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών εμπέπει στην αρμοδιότητα του αιτούντος δικαστηρίου³⁹. Συνε-

πώς, αποφαινεται επί του προδικαστικού ερωτήματος για την περίπτωση που το αιτούν δικαστήριο καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η Πολωνία είχε τη σιωπηρή πρόθεση να δεσμευθεί από μια *ad hoc* συμφωνία διαιτησίας με τα ανωτέρω χαρακτηριστικά.

B. Η κρίση του Δικαστηρίου

Η έκδοση της απόφασης του εφετείου Στοκχόλμης τοποθετείται σε χρονικό σημείο μεταγενέστερο αυτού της έκδοσης της *Achmea*. Εκείνο που έχει ενδιαφέρον είναι ότι, ενώ το εφετείο αναγνώρισε την ακυρότητα του άρθρου 9 της ΔΕΣ επικαλούμενο τα πορίσματα της *Achmea*, δεν έκρινε τις επίμαχες στην υπόθεση της κύριας δίκης διαιτητικές αποφάσεις αντίθετες προς το δίκαιο της Ένωσης. Και τούτο, διότι δέχθηκε ότι νομική βάση για την κίνηση διαιτητικής διαδικασίας μεταξύ της *PL Holdings* και της Πολωνίας δεν είχε αποτελέσει η ρήτρα διαιτησίας του άρθρου 9, αλλά επιμέρους συμφωνία διαιτησίας μεταξύ των μερών συναφθείσα σύμφωνα με το σουηδικό δίκαιο και τις αρχές της εμπορικής διαιτησίας.

Κληθέν να απαντήσει στο προδικαστικό ερώτημα υπό αυτά τα δεδομένα, το Δικαστήριο καταρχάς υπενθύμισε τη νομολογία *Achmea*, όπως επιβεβαιώθηκε πρόσφατα με την *Komstroy*, και διαπίστωσε ότι, χωρίς αμφιβολία, η ρήτρα διαιτησίας του άρθρου 9 της ΔΕΣ μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα να αποφανθεί ένα διαιτητικό όργανο επί διαφορών που ενδέχεται να αφορούν την ερμηνεία, ή ακόμη και την εφαρμογή, του δικαίου της Ένωσης. Συνεπώς, όπως ακριβώς έγινε δεκτό στην *Achmea* για το άρθρο 8 της ΔΕΣ Σλοβακίας-Κάτω Χωρών, έτσι και εν προκειμένω το Δικαστήριο έκρινε ότι η ρήτρα διαιτησίας του άρθρου 9 της ΔΕΣ μεταξύ του Βελγίου και του Λουξεμβούργου, αφενός, και της Πολωνίας, αφετέρου, θέτει εν αμφιβόλω τις αρχές της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και της καλόπιστης συνεργασίας, υπονομεύει τη διαδικασία της προδικαστικής παραπομπής και θίγει την αυτονομία του δικαίου της Ένωσης. Έπειτα, σε ό,τι αφορά τη σύναψη *ad hoc* συμφωνίας διαιτησίας με περιεχόμενο ίδιο με εκείνο άκυρης, λόγω αντίθεσής της προς το ενωσιακό δίκαιο, ρήτρας, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι μια τέτοια *ad hoc* συμφωνία θα κατέληγε σε αποτελέσματα ισοδύναμα με εκείνα που θα απέρρεαν από την άκυρη ρήτρα και, άρα, θα συνεπαγόταν στην πράξη καταστρατήγηση των υποχρεώσεων που τα κράτη μέλη υπέχουν από τις Συνθήκες⁴⁰. Πράγματι, υπό τον «μανδύα» μιας *ad hoc* συμφωνίας διαιτησίας με τέτοια χαρακτηριστικά, τα αποτελέσματα της άκυρης ρήτρας διαιτησίας θα μπορούσαν να διατηρηθούν σε ισχύ παρά την ακυρότητά της. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι το ζήτημα της αντικατάστασης άκυρης ρήτρας διαιτησίας με *ad hoc* συμφωνία διαιτησίας έχει μεγάλη πρακτική σημασία, διότι δεν περιορίζεται στη μεμονωμένη περίπτωση της

39. Σκ. 38-43 της σχολιαζόμενης απόφασης.

40. *Ibid*, σκ. 47-48.

PL Holdings αλλά δυνητικά αφορά έναν αόριστο αριθμό περιπτώσεων. Παράλληλα, διαπίστωσε ότι, όταν η συμπεριφορά που επιδεικνύει ένα κράτος μέλος (με θετικές ενέργειες ή διά παραλείψεως) κατατείνει στη σύναψη *ad hoc* συμφωνίας διαιτησίας και αντανακλά πρόθεση που συμπίπτει με εκείνη που εξέφρασε το κράτος μέλος αυτό κατά τη συνομολόγηση άκυρης ρήτρας διαιτησίας, η *ad hoc* συμφωνία δεν μπορεί να θεμελιώσει τη δικαιοδοσία ενός διαιτητικού οργάνου καθότι είναι εξίσου άκυρη⁴¹. Ως εκ τούτου, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το δίκαιο της Ένωσης, ιδίως τα άρθρα 267 και 344 ΣΛΕΕ, αντιτίθενται σε εθνική νομοθεσία που επιτρέπει τη σύναψη, σε μεταγενέστερο στάδιο, *ad hoc* συμφωνίας διαιτησίας με σκοπό τη συνέχιση διαιτητικής διαδικασίας που κινήθηκε δυνάμει άκυρης ρήτρας διαιτησίας που περιέχεται σε ενδοενοσιακή ΔΕΣ και έχει περιεχόμενο όμοιο με εκείνο της *ad hoc* συμφωνίας.

Ωστόσο, το Δικαστήριο δεν περιορίστηκε εν προκειμένω στο ζήτημα της συμβατότητας της *ad hoc* συμφωνίας διαιτησίας των μερών με το δίκαιο της Ένωσης, αλλά, για πρώτη φορά, απαρίθμησε ορισμένες θετικές υποχρεώσεις που συνεπάγεται η νομολογία *Achmea / Komstroy* για τα κράτη μέλη⁴². Πιο συγκεκριμένα, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι: (α) τα κράτη μέλη υποχρεούνται να αμφισβητήσουν, ενώπιον διαιτητικού οργάνου ή αρμόδιου δικαστηρίου, το κύρος ρήτρας διαιτησίας ή *ad hoc* συμφωνίας διαιτησίας λόγω ασυμβατότητας με το δίκαιο της Ένωσης, και (β) τα εθνικά δικαστήρια υποχρεούνται να δεχθούν αίτημα ακύρωσης διαιτητικής απόφασης η οποία εκδόθηκε βάσει συμφωνίας διαιτησίας που αντιβαίνει στο δίκαιο της Ένωσης, ιδίως στα άρθρα 267 και 344 ΣΛΕΕ, καθώς και στις αρχές της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, της καλόπιστης συνεργασίας και της αυτονομίας του δικαίου της Ένωσης. Οι υποχρεώσεις αυτές απορρέουν, εκτός των άλλων, και από το άρθρο 7 στοιχείο β' της συμφωνίας για τη λήξη ισχύος των ενδοενοσιακών ΔΕΣ.

Επισημαίνεται ότι η ανωτέρω προσέγγιση του Δικαστηρίου διαφέρει ουσιωδώς από εκείνη της Γεν. Εισαγγελέα Kokott, η οποία, με τις Προτάσεις της, άφησε, υπό προϋποθέσεις, ανοικτό το «παράθυρο» για τη σύναψη επιμέρους συμφωνιών διαιτησίας μεταξύ κρατών μελών και επενδυτών άλλων κρατών μελών σχετικά με τη εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης. Ειδικότερα, η Γεν. Εισαγγελέα απηύθυνε στο Δικαστήριο μια πιο συμβιβαστική πρόταση: να δεχθεί ότι τέτοιες επιμέρους συμφωνίες διαιτησίας ως άσκηση δημόσιας εξουσίας είναι συμβατές με την υποχρέωση καλόπιστης συνεργασίας καθώς και με την αυτονομία του δικαίου της Ένωσης σύμφωνα με τα άρθρα 267 και 344 ΣΛΕΕ, «μόνον εφόσον τα δικαστήρια των κρατών μελών μπορούν να προβαίνουν σε πλήρη έλεγ-

χο της διαιτητικής απόφασης ως προς τη συμβατότητά της με το δίκαιο της Ένωσης, εν ανάγκη δε μέσω αιτήσεως προδικαστικής απόφασης δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ»⁴³. Η Γεν. Εισαγγελέα συμπλήρωσε πάντως ότι οι εν λόγω επιμέρους συμφωνίες διαιτησίας «πρέπει να συνάδουν και με την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως που κατοχυρώνεται στο άρθρο 20 του Χάρτη»⁴⁴.

Γ. Διαχρονικά αποτελέσματα της απόφασης

Η PL Holdings ζήτησε από το Δικαστήριο να περιορίσει τα διαχρονικά αποτελέσματα της απόφασής του προκειμένου να μην επηρεαστεί η ομαλή εξέλιξη εκκρεμών διαιτητικών διαδικασιών που κινήθηκαν καλόπιστα βάσει *ad hoc* συμφωνιών και θα έχουν περατωθεί πριν από την έκδοση της απόφασης. Το Δικαστήριο, από την πλευρά του, απέρριψε το σχετικό αίτημα, υπενθυμίζοντας ότι «η ερμηνεία που δίδει σε κανόνα δικαίου της Ένωσης, ασκώντας την αρμοδιότητα που του απονέμει το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, αποσαφηνίζει και εξειδικεύει την έννοια και το περιεχόμενο του κανόνα αυτού όπως πρέπει ή θα έπρεπε να ερμηνεύεται και να εφαρμόζεται από της θέσεώς του σε ισχύ»⁴⁵. Εν προκειμένω, η σχολιαζόμενη απόφαση συμπληρώνει και εξειδικεύει τα κρίσιμα για την ερμηνεία των άρθρων 267 και 344 ΣΛΕΕ στοιχεία, όπως προκύπτουν ευθέως από την *Achmea*. Εφόσον το Δικαστήριο δεν περιορίσε τα διαχρονικά αποτελέσματα της *Achmea*, δεν είναι επίσης δυνατός ο περιορισμός των διαχρονικών αποτελεσμάτων της σχολιαζόμενης απόφασης. Αντίθετη ερμηνεία θα μπορούσε να θέσει υπό διακύβευση την πρακτική αποτελεσματικότητα της νομολογίας *Achmea*⁴⁶.

Δ. Πρακτικές συνέπειες

Με τη σχολιαζόμενη απόφαση, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε και συμπλήρωσε τη νομολογία *Achmea*, διευκρινίζοντας ότι αντίθετες με το δίκαιο της Ένωσης δεν είναι μόνον οι ρήτρες διαιτησίας που περιλαμβάνονται σε ενδοενοσιακές ΔΕΣ αλλά και οι *ad hoc* συμφωνίες διαιτησίας που έχουν συναφθεί υπό περιστάσεις όπως οι επίμαχες στην υπόθεση της κύριας δίκης και, γενικώς, «κάθε προσπάθεια» κράτους μέλους να θεραπεύσει την ακυρότητα ρήτρας διαιτησίας μέσω σύμβασης με επενδυτή άλλου

41. Ibid, σκ. 51.

42. Ibid, σκ. 52-53, 55.

43. Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα J. Kokott, 22.04.2021, ECLI:EU:C:2021:321, σημ. 65. Αναλυτικότερα, βλ. V. KOROM, Is there Room to Hope for Non-Treaty-Based ISDS in the EU? Remarks on AG Kokott's Opinion in Case C-109/20 Poland v. PL Holdings, *Kluwer Arbitration Blog*, 05.05.2021. G. GAHILL, PS *Achmea*: PL Holdings and the 'individual arbitration agreement', *EU Law Live*, 03.05.2021.

44. Ibid, σημ. 71.

45. Σκ. 58 της σχολιαζόμενης απόφασης.

46. Ibid, σκ. 64-66. Στο ίδιο μήκος κύματος και η Γεν. Εισαγγελέα Kokott στις Προτάσεις της, ό.π., σημ. 83-84.

κράτους μέλους⁴⁷. Η πρακτική της σύναψης τέτοιων *ad hoc* συμφωνιών θεωρείται από το Δικαστήριο ένα είδος νομικής κατασκευής με αποκλειστικό σκοπό την καταστράτηγηση της *Achmea* μέσω της αντικατάστασης άκρων ρητρών και της συνέχισης – εκτός της συνταγματικής δομής της Ένωσης – διαιτητικών διαδικασιών που κινήθηκαν αρχικώς βάσει των ρητρών αυτών. Τούτη η συμπεριφορά αντιστρατεύεται, εξάλλου, και τη δέσμευση που τα κράτη μέλη έχουν αναλάβει με τη συμφωνία για τη λήξη ισχύος των μεταξύ τους ΔΕΣ να αμφισβητούν το κύρος των ρητρών διαιτησίας, γεγονός που καθιστά παράνομη την ίδια την αιτία των εν λόγω *ad hoc* συμφωνιών⁴⁸. Το συμπέρασμα αυτό απορρέει από την ανάγκη διαφύλαξης της αυτονομίας του νομικού συστήματος της Ένωσης και διατήρησης του ιδιαίτερου χαρακτήρα του ενωσιακού δικαίου, ιδίως μέσω της διαδικασίας της προδικαστικής παραπομπής⁴⁹. Ως εκ τούτου, τα κράτη μέλη και τα εθνικά δικαστήρια υπέχουν συγκεκριμένες θετικές υποχρεώσεις κάθε φορά που μια διαφορά υποβάλλεται ενώπιον διαιτητικού οργάνου δυνάμει ρήτρας ή συμφωνίας αντίθετης προς το δίκαιο της Ένωσης: τα μεν πρώτα υποχρεούνται να αμφισβητήσουν το κύρος της ρήτρας διαιτησίας ή της *ad hoc* συμφωνίας διαιτησίας δυνάμει της οποίας το διαιτητικό όργανο επιλήφθηκε της υπόθεσης, τα δε δεύτερα οφείλουν να ακυρώσουν διαιτητική απόφαση εκδοθείσα βάσει συμφωνίας διαιτησίας που αντίκειται στο δίκαιο της Ένωσης, ιδίως στα άρθρα 267 και 344 ΣΛΕΕ, όπως έχουν ερμηνευθεί από τη νομολογία *Achmea*. Συνεπώς, τα εθνικά δικαστήρια καλούνται να διαδραματίσουν ενεργό ρόλο στη διασφάλιση της πρακτικής αποτελεσματικότητας της *Achmea*, την ίδια στιγμή που δεκάδες διαιτητικά δικαστήρια αρνούνται σταθερά να την εφαρμόσουν⁵⁰.

Η σχολιαζόμενη απόφαση έχει μεγάλη πρακτική σημασία πρώτα και κύρια για την Πολωνία, αφού με αυτή διαπιστώνεται ρητά ότι η απόφαση του Ινστιτούτου Διαιτησίας του Εμπορικού Επιμελητηρίου Στοκχόλμης «εκδόθηκε βάσει συμφωνίας διαιτησίας που αντιβαίνει στα άρθρα 267 και 344 ΣΛΕΕ καθώς και στις αρχές της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, της καλόπιστης συνεργασίας και της αυτονομίας του δικαίου της Ένωσης» και διαγιγνώσκεται η υποχρέωση του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Σουηδίας να δεχθεί το αίτη-

μα ακύρωσης της εν λόγω διαιτητικής απόφασης⁵¹. Τούτο πρακτικά σημαίνει ότι λαμβάνει τέλος η μακρά δικαστική διαμάχη της PL Holdings με την Πολωνία, με την απαλλαγή της τελευταίας από την υποχρέωση να καταβάλει στη λουξεμβουργιανή εταιρεία αποζημίωση ύψους περίπου 150 εκατομμυρίων ευρώ. Το συμπέρασμα στο οποίο κατέληξε εν προκειμένω το Δικαστήριο συμβαδίζει απόλυτα με τις δεσμεύσεις που ανέλαβαν τα κράτη μέλη με τη συμφωνία για τη λήξη ισχύος των ενδοενωσιακών ΔΕΣ της 5ης Μαΐου 2020, την οποία πάντως δεν έχει υπογράψει η Σουηδία.

Την ίδια στιγμή, σημαντικές είναι οι πρακτικές συνέπειες της σχολιαζόμενης απόφασης και για τις εκκρεμείς διαιτητικές διαδικασίες που κινήθηκαν βάσει *ad hoc* συμφωνιών που έχουν συναφθεί υπό περιστάσεις όμοιες με εκείνες στην υπόθεση της κύριας δίκης, καθώς και για διαιτητικές διαδικασίες που ενδέχεται να κινήθούν μελλοντικά βάσει τέτοιων επιμέρους συμφωνιών. Με την απόρριψη του αιτήματος της PL Holdings να περιοριστούν τα διαχρονικά αποτελέσματα της απόφασης, το Δικαστήριο επιβεβαιώνει τη σημασία της νομολογίας *Achmea* και καθιστά επί της ουσίας σαφές ότι δεν θα ανεχθεί γενικώς καμία απόπειρα κράτους μέλους να παρακάμψει τις διαπιστώσεις της *Achmea* μέσω του εθνικού του δικαίου ή με οποιονδήποτε άλλον τρόπο. Στέλνει, έτσι, ένα ηχηρό μήνυμα στους ενδοενωσιακούς επενδυτές ότι οι ρήτρες διαιτησίας που περιλαμβάνονται στις μεταξύ τους ΔΕΣ είναι άκυρες, συνεπώς τα αποτελέσματά τους δεν μπορούν να διατηρηθούν υπό καμία προϋπόθεση, ακόμη κι αν τα μέρη μιας διαφοράς συνήψαν σε μεταγενέστερο στάδιο επιμέρους συμφωνία με περιεχόμενο πανομοιότυπο με εκείνο ρήτρας διαιτησίας. Και τούτο, διότι μια τέτοια *ad hoc* συμφωνία θα έπαιζε στην ουσία τον ρόλο του αντικαταστάτη της άκυρης ρήτρας, οδηγώντας εν τοις πράγμασι σε αποτελέσματα που θίγουν την αυτονομία του δικαίου της Ένωσης, την πλήρη αποτελεσματικότητά του και την ομοιόμορφη εφαρμογή του.

Καταλήγοντας, οφείλουμε πάντως να παρατηρήσουμε ότι η σχολιαζόμενη απόφαση έχει ιδιαίτερα περιορισμένο εύρος και αφορά μόνον τις *ad hoc* συμφωνίες διαιτησίας που στην πραγματικότητα έχουν συναφθεί με σκοπό την παράκαμψη της νομολογίας *Achmea*⁵². Το γεγονός αυτό ενδεχομένως να προκαλέσει σοβαρή σύγχυση στην επενδυτική κοινότητα για το τι μέλλει γενέσθαι με τις διαιτητικές διαδικασίες που κινούνται μεταξύ κράτους μέλους και επενδυτή άλλου κράτους μέλους στο πλαίσιο

47. Σκ. 54 της σχολιαζόμενης απόφασης.

48. Ibid.

49. Α. ΣΑΜΑΡΑΣ, Παρατηρήσεις στην ΔΕΕ υπόθ. C-109/20, απόφ. της 26.10.2021 - *Ad hoc* συμφωνία διαιτησίας που είναι αντίθετη προς το ενωσιακό δίκαιο, ΔΕΕ, 2022, σσ. 72-73.

50. C. CELLERINO, To arbitrate or not to arbitrate versus Member States after PL Holding? An EU law perspective on intra-EU investment arbitration in the post-BITs era, SIDIBlog, 10.01.2022.

51. Σκ. 55 της σχολιαζόμενης απόφασης.

52. J. SCHEU / P. NIKOLOV, EuGH: Investitionsschutz: Aufnahme einer in einem Investitionsabkommen enthaltenen ungültigen Schiedsklausel in einer Schiedsvereinbarung, Anmerkung, EuZW, 2021, σ. 1103.

σιο άλλων κατηγοριών συμβάσεων⁵³. Αυτού του είδους η σύγχυση θα έρθει να εντείνει το καθεστώς ανασφάλειας δικαίου που έχει διαμορφωθεί ήδη για πολλούς επενδυτές λόγω της στάσης δεκάδων διαιτητικών οργάνων τα οποία συνεχίζουν να αγνοούν την *Achmea* και να αποφαίνονται κανονικά επί επενδυτικών διαφορών που ανακύπτουν στο πλαίσιο ενδοενωσιακών υποθέσεων⁵⁴. Αναμένεται ότι, με την πρώτη ευκαιρία, η νομολογία θα «ρίξει φως» και σε αυτά τα ζητήματα.

VI. Συμπερασματικές σκέψεις

Με βάση όλα τα παραπάνω, προκύπτει ότι, αρχικά με την *Achmea*, έπειτα με την *Komstroy* και τώρα με την *PL Holdings*, το Δικαστήριο τείνει να διαμορφώσει μια ολοκληρωμένη νομολογία για τη σταδιακή αποδόμηση της επενδυτικής διαιτησίας σε ενδοενωσιακές υποθέσεις. Κοινός παρονομαστής και στις τρεις αποφάσεις είναι η προσπάθεια να διαφυλαχθούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της έννομης τάξης της Ένωσης και να εξασφαλιστεί ότι το Δικαστήριο είναι ο μόνος αυθεντικός ερμηνευτής του ενωσιακού δικαίου. Επισημαίνεται ότι το νομολογιακό αυτό τρίπτυχο εμπλουτίστηκε όλος προσφάτως με την απόφαση *Επιτροπή/Ευρωπαϊκή Ένωση* κ.λπ. της 25ης Ιανουαρίου 2022. Με την απόφαση αυτή, η οποία, λόγω σπουδαιότητας, χρήζει αυτοτελούς σχολιασμού, το Δικαστήριο διαπίστωσε, μεταξύ άλλων, ότι, από την ημερομηνία προσχώρησης ενός κράτους μέλους στην Ένωση, οι ρήτρες διαιτησίας που περιέχονται σε ΔΕΣ που το κράτος μέλος αυτό είχε συνάψει με άλλα κράτη μέλη στερούνται πλέον ισχύος και δεν μπορούν να χρησιμεύσουν ως βάση για την κίνηση διαιτητικής διαδικασίας μεταξύ ενός επενδυτή και του εν λόγω κράτους μέλους, καθότι το σύστημα των ενδίκων βοηθημάτων που προβλέπουν οι ιδρυτικές Συνθήκες αντικατέστησε, κατά την προσχώρηση στην Ένωση, τις διαιτητικές διαδικασίες⁵⁵.

Ένα τελευταίο ζήτημα αφορά τις φωνές εκείνες που καταλογίζουν στο Δικαστήριο ότι με τη σχολιαζόμενη απόφαση δεν επέτρεψε σε ένα ανεξάρτητο διαιτητικό όργανο να διασφαλίσει την προστασία των δικαιωμάτων που η *PL Holdings*, ως επενδυτής, αντλεί από το δίκαιο της Ένωσης και αντ' αυτού έκρινε ότι η προστασία των εν λόγω δικαιωμάτων πρέπει να διασφαλίζεται στο πλαί-

σιο του δικαιοδοτικού συστήματος των κρατών μελών, εν προκειμένω από τα πολωνικά δικαστήρια, των οποίων όμως η ανεξαρτησία αμφισβητείται συστηματικά από τη νομολογία⁵⁶. Ωστόσο, η κρίση του κράτους δικαίου που παρατηρείται πράγματι στην Πολωνία και σε άλλα κράτη μέλη δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί με προσφυγή σε μηχανισμούς και πρακτικές που θίγουν την αυτονομία του ενωσιακού δικαίου, όπως και ενδεχόμενο κενό στην προστασία των δικαιωμάτων των επενδυτών στο πλαίσιο του δικαιοδοτικού συστήματος κράτους μέλους δεν μπορεί να δικαιολογήσει την ανοχή της παραβίασης των θεμελιωδών διατάξεων και αρχών του δικαίου της Ένωσης⁵⁷. Εφόσον διαπιστωθεί ότι υφίσταται ένα τέτοιο κενό, αυτό θα πρέπει να πληρωθεί εντός του εθνικού δικαιοδοτικού συστήματος, με τη συνδρομή του Δικαστηρίου κάθε φορά που παρίσταται ανάγκη⁵⁸. Το κατά πόσον τα κράτη μέλη, ιδίως τα οπισθοδρομούντα, καταβάλλουν πράγματι προσπάθειες για τη διαμόρφωση ενός συστήματος δικαστικής προστασίας που να πληροί τις απαιτήσεις του δικαίου της Ένωσης μένει να φανεί.

► Συλλογή μεγάλου όγκου προσωπικών δεδομένων από φορολογικές αρχές

Η μη προκαθορισμένη χρονικά συλλογή από τη φορολογική αρχή μεγάλου όγκου δεδομένων, που της κοινολογεί διαδικτυακός πάροχος αγγελιών για πώληση μεταχειρισμένων προϊόντων, στο πλαίσιο διενέργειας φορολογικών ελέγχων και πρόληψης της φοροδιαφυγής, συνιστά επεξεργασία προσωπικών δεδομένων που υπάγεται στο πεδίο εφαρμογής του ΓΚΠΔ 2016/679 και, άρα, πρέπει να διενεργείται υπό την τήρηση των αρχών της νομιμότητας και της ελαχιστοποίησης των δεδομένων

προδικαστική παραπομπή – προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα – Κανονισμός (ΕΕ) 2016/679 – άρθρο 2 – πεδίο εφαρμογής – άρθρο 4 – έννοια της «επεξεργασίας» – άρθρο 5 – αρχές που διέπουν την επεξεργασία – περιορισμός του σκοπού – ελαχιστοποίηση των δεδομένων – αναλογικότητα – άρθρο 6 – νομιμότητα της επεξεργασίας – επεξεργασία δεδομένων για φορολογικούς σκοπούς – Οδηγία (ΕΕ) 2016/680

53. Σκ. 67 της σχολιαζόμενης απόφασης.

54. B. KOVÁCS, Watch for the Ripples, Not Just the Splash: How the EU Position on Investment Arbitration Has Affected the Enforcement of Awards, *Central European Journal of Comparative Law*, 2022, σσ. 137-156. Q. DECLÈVE / I. VAN DAMME, Investment Arbitration Under Intra-EU BITs, σε: J. R. M. Dona / N. Lavranos (eds), *International Arbitration and EU Law*, Edward Elgar Publishing, 2021, σσ. 291-319.

55. ΔΕΕ C-638/19 P, *Επιτροπή/Ευρωπαϊκή Ένωση* κ.λπ., 25.01.2022, ECLI: EU:C:2022:50, σκ. 137 επ. Έτσι και σκ. 46 της σχολιαζόμενης απόφασης.

56. D. DÓZSA, The protection of Intra-EU investment after *PL Holdings*. C'est la vie?, *EU Law Live*, 03.11.2021.

57. Σκ. 68 της σχολιαζόμενης απόφασης. Βλ. και C. LANGENFELD, Unionsrechtswidrige Umgehung der *Achmea*-Rechtsprechung durch den Rückgriff auf eine ad hoc-Schiedsvereinbarung - Anmerkung zum Urteil des EuGH v. 26.10.2021, Rs. C-109/20 (*PL Holdings*), *EuR*, 2022, σ. 404.

58. Σκ. 68 της σχολιαζόμενης απόφασης.

ΔΕΕ C-175/20, Valsts ierēnumu dienests (Επεξεργασία προσωπικών δεδομένων για φορολογικούς σκοπούς), 24.02.2022, Τμήμα πέμπτο, Πρόεδρος: E. Regan, Εισηγητής: M. Ilešič, Γεν. Εισαγγελέας: M. Bobek, ECLI:EU:C:2022:124 – Προδικαστική παραπομπή

Η εταιρεία SS, η οποία είναι πάροχος υπηρεσιών δημοσίευσης αγγελιών στο διαδίκτυο, έλαβε αίτημα από τη λεττονική φορολογική αρχή περί διαβίβασης πληροφοριών προς αυτήν σχετικά με τις διαφημίσεις που δημοσιεύονται στην ενότητα «Επιβατικά Αυτοκίνητα» στη διαδικτυακή της πύλη σε ηλεκτρονική μορφή που να επιτρέπει το φιλτράρισμα ή την επιλογή αυτών των δεδομένων. Συγκεκριμένα, η λεττονική αρχή αιτήθηκε να της κοινοποιηθούν στοιχεία όσον αφορά τους αριθμούς πλαισίου των πωλούμενων μεταχειρισμένων οχημάτων, καθώς και τους αριθμούς τηλεφώνου των πωλητών των οχημάτων που διατίθενται προς πώληση, προκειμένου να διασφαλισθεί ότι οι φόροι επί της πώλησης αυτοκινήτων εισπράττονται σωστά. Σε περίπτωση, μάλιστα, που δεν ήταν δυνατή η ανάκτηση τέτοιων πληροφοριών, η αρμόδια αρχή απαίτησε από την SS να εξηγήσει τους σχετικούς λόγους και, επιπλέον, να της παρέχει, το αργότερο έως την τρίτη ημέρα κάθε μήνα, τις κρίσιμες πληροφορίες όσον αφορά τις αγγελίες που θα είχαν δημοσιευθεί τον προηγούμενο μήνα.

Η SS υπέβαλε καταγγελία κατά της αρμόδιας αρχής, υποστηρίζοντας ότι ένα τόσο εκτεταμένο αίτημα για πληροφορίες δεν συμμορφώνεται με τις αρχές της αναλογικότητας και της ελαχιστοποίησης των προσωπικών δεδομένων που ορίζονται στον Γενικό Κανονισμό Προσωπικών Δεδομένων (στο εξής: ΓΚΠΔ) 2016/679. Στο πλαίσιο της εν λόγω ένδικης διαφοράς, το περιφερειακό δευτεροβάθμιο διοικητικό δικαστήριο της Λεττονίας ανέστειλε την ενώπιόν του διαδικασία και απέστειλε μια σειρά προδικαστικών ερωτημάτων στο ΔΕΕ σχετικά με: α) το πεδίο εφαρμογής του ΓΚΠΔ, β) την εξαίρεση των φορολογικών αρχών από τις αρχές που διέπουν την επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων και γ) τη δυνατότητα πρόσβασης σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα για απεριόριστο χρονικό διάστημα.

Το ΔΕΕ επεσήμανε, αρχικά, ότι οι φορολογικές αρχές υπόκεινται κανονικά στο πεδίο εφαρμογής του ΓΚΠΔ και, συνεπώς, πρέπει να συμμορφώνονται με τις απαιτήσεις που προβλέπονται σε αυτόν κατά την επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων (άρθρο 5 παρ. 1). Συναφώς, το ΔΕΕ διευκρίνισε ότι οι αρμόδιες εθνικές αρχές δεν μπορούν να παρεκκλίνουν από τις αρχές που θέτει ο ΓΚΠΔ για την επεξεργασία των δεδομένων, παρά μόνον στην περίπτωση που ένα τέτοιο δικαίωμα τους έχει ανατεθεί ρητά και με σαφήνεια βάσει εθνικού νόμου. Τέλος, το ΔΕΕ έκρινε ότι ο ΓΚΠΔ δεν αποκλείει τη δυνατότητα να χορηγούνται δεδομένα σε τρίτο για μη καθορισμένο χρονικό διάστημα, εφόσον κάτι τέτοιο κρίνεται αναγκαίο και απαραίτητο προς τον επιδιωκόμενο νόμιμο σκοπό επεξε-

ργασίας και είναι, επιπροσθέτως, σύμφωνο προς την αρχή περί ελαχιστοποίησης των δεδομένων που θεμελιώνεται στον ΓΚΠΔ. Εν προκειμένω, το ΔΕΕ σημείωσε πως εναπόκειται στο αρμόδιο εθνικό δικαστήριο να εξετάσει εάν το επίμαχο αίτημα των λεττονικών φορολογικών αρχών είναι πράγματι κατάλληλο προς τον επιδιωκόμενο σκοπό πάταξης της φοροδιαφυγής και συμμορφώνεται με τις αρχές της επεξεργασίας δεδομένων που καθιερώνονται στον ΓΚΠΔ.

Παρατηρήσεις

Γεωργία Βασιλειάδου*

1. Εισαγωγικά

Ο ΓΚΠΔ 2016/679¹ σε μεγάλο βαθμό συστηματοποίησε την προϊσχύουσα ευρωπαϊκή νομοθεσία και νομολογία, εισάγοντας ορισμένους νέους θεσμούς και αυστηροποιώντας εν γένει την προστασία των προσωπικών δεδομένων κυρίως μέσω της επιβολής περιορισμών στην επεξεργασία και της πρόβλεψης μέγιστων ποινών για τους παραβάτες σε όλα τα κράτη μέλη. Παρόλα αυτά, ο ΓΚΠΔ αποτελεί ένα εκτενέστατο νομοθέτημα με ποικίλες νομικοτεχνικές δυσκολίες, όπως έχει αποδειχθεί από τα αιτήματα έκδοσης προδικαστικής απόφασης που έχει λάβει το ΔΕΕ από την έναρξη ισχύος του ΓΚΠΔ, τον Μάιο του 2018, έως και σήμερα.

Στην παρούσα προδικαστική παραπομπή, ενώ δεν αμφισβητείται ούτε ο χαρακτηρισμός των ζητούμενων πληροφοριών ως δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα κατά την έννοια του άρθρου 4 παρ. 1 ΓΚΠΔ ούτε το ότι η κοινολόγηση και η διαβίβαση τέτοιων δεδομένων συνιστά επεξεργασία κατά την έννοια του άρθρου 4 παρ. 2 ΓΚΠΔ, τίθεται εμμέσως ζήτημα ως προς το πρόσωπο του υπεύθυνου επεξεργασίας κατά τη χρονική στιγμή της υποβολής του αιτήματος για κοινολόγηση των δεδομένων.

Το ΔΕΕ θεώρησε ότι η πράξη με την οποία η αρμόδια αρχή ζήτησε να της κοινοποιηθούν ορισμένα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα εντάσσεται στην έννοια της «συλλογής» που συνιστά επεξεργασία προσωπικών δεδομένων²,

* LLM, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτης ΚΔΕΟΔ, Στέλεχος MoKE

1. Κανονισμός (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 27ης Απριλίου 2016, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών και την κατάργηση της οδηγίας 95/46/ΕΚ (Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων) (Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ), ΕΕ 2016 L 119/1.
2. Στην υπόθεση ΔΕΕ C-439/19, *Latvijas Republikas Saeima (Points de pénalité)*, 22.06.2021, ECLI:EU:C:2021:504, όπου δημόσια αρχή κοινολόγούσε προσωπικά δεδομένα (βαθμοί ποινής λόγω τρο-

οπότε ήδη με την υποβολή του αιτήματός της προς την οικεία επιχείρηση θεωρείται ότι έχει εκκινήσει η διαδικασία της συλλογής και η αιτούσα καθίσταται υπεύθυνη επεξεργασίας³. Σημειωτέον ότι ο ΓΚΠΔ περιλαμβάνει έναν αρκετά γενικό ορισμό της έννοιας της επεξεργασίας όπου παρατίθενται ορισμένα μόνο παραδείγματα πράξεων αυτοματοποιημένης και μη αυτοματοποιημένης επεξεργασίας, επιδιώκοντας μέσα από αυτήν την αοριστία και ευελιξία να καλύψει όλα τα υπάρχοντα και μελλοντικά είδη επεξεργασίας που μπορεί να υπάρχουν λόγω της ραγδαίας ανάπτυξης της τεχνολογίας⁴ και τα οποία θα κληθούν ενδεχομένως να αναγνωρίσουν τα εθνικά δικαστήρια.

Από την άλλη πλευρά, ο Γεν. Εισαγγελέας Μ. Bobek στις Προτάσεις του⁵, υιοθετώντας μια στενότερη ερμηνεία της έννοιας της συλλογής προσωπικών δεδομένων, προέβη σε σαφή διαχωρισμό μεταξύ της πράξης της κοινολόγησης και της πράξης της συλλογής, προκειμένου να εντοπίσει τον υπεύθυνο επεξεργασίας σε κάθε περίπτωση. Στη βάση αυτή, διαπίστωσε ότι υπεύθυνη για τη διαβίβαση των δεδομένων παραμένει η ιδιωτική εταιρεία η οποία, εξάλλου, τα έχει συλλέξει αυτά στο πλαίσιο άσκησης των οικονομικών της δραστηριοτήτων⁶. Ως εκ τούτου, η φορολογική αρχή λειτουργεί σε αυτήν την περίπτωση απλώς ως τρίτος⁷, ενώ καθίσταται υπεύθυνη επεξεργασίας μόνον κατά τη μετέπειτα συλλογή των επίμαχων δεδομένων, οπότε αυτά βρίσκονται στην κατοχή της και δύναται εν τοις πράγμασι να τα επεξεργαστεί⁸.

Η διαφορετική προσέγγιση του εισαγωγικού αυτού ζητήματος μεταξύ Δικαστηρίου και Γεν. Εισαγγελέα έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς παρατηρείται ότι προτείνεται από το ΔΕΕ η υιοθέτηση μιας ευρείας έννοιας της συλ-

λογής δεδομένων, επαυξάνοντας, συνακόλουθα, και τις σχετικές υποχρεώσεις των υπεύθυνων επεξεργασίας σε χρονικό διάστημα κατά το οποίο επιδιώκεται μεν η συγκέντρωση των δεδομένων, αλλά ακόμη δεν έχει αποκτηθεί πρόσβαση σε αυτά.

II. Επεξεργασία προσωπικών δεδομένων από φορολογικές αρχές

Το γενικότερο ζήτημα της υπαγωγής των φορολογικών αρχών στο πεδίο εφαρμογής του ΓΚΠΔ 2016/679 που τέθηκε με την υπό κρίση προδικαστική ερώτηση δεν επηρεάζεται από την παραπάνω διευκρίνιση⁹, αλλά συνδέεται με την έννοια της δημόσιας αρχής κατά τον ορισμό που περιέχεται στην Οδηγία 2016/680/ΕΕ¹⁰ σχετικά με την επεξεργασία δεδομένων για σκοπούς πρόληψης, διερεύνησης, ανίχνευσης ή δίωξης ποινικών αδικημάτων ή της εκτέλεσης ποινικών κυρώσεων, η οποία εκδόθηκε ταυτόχρονα με τον ΓΚΠΔ.

Ο ΓΚΠΔ εφαρμόζεται τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο τομέα, δηλαδή η φύση του υπεύθυνου επεξεργασίας και του εκτελούντα την επεξεργασία είναι αδιάφορη (άρθρο 4 παρ. 7 και 8), καθώς προέχει η προστασία των προσωπικών δεδομένων βάσει και του άρθρου 16 παρ. 1 ΣΛΕΕ. Ωστόσο, ρητή εξαίρεση από το ουσιαστικό πεδίο εφαρμογής του ΓΚΠΔ εισάγει το άρθρο 2 παρ. 2γ για τις δημόσιες αρχές όταν ενεργούν στο πλαίσιο της άσκησης δημόσιας εξουσίας που τους έχει ανατεθεί για την ποινική δίωξη ή εκτέλεση ποινών και κατά την προστασία της δημόσιας ασφάλειας. Βάσει του άρθρου αυτού θεσπίστηκε η Οδηγία 2016/680, η οποία σε μεγάλο βαθμό ακολουθεί τους στόχους του ΓΚΠΔ και συχνά επαναλαμβάνει παρόμοιες ρυθμίσεις κατά την επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων των πολιτών¹¹, προβλέποντας, ωστόσο, ορισμένες διευκολύνσεις υπέρ των δημόσιων αρχών, εφόσον κάτι τέτοιο κρίνεται απαραίτητο κατά τη στάθμιση μεταξύ του δημόσιου συμφέροντος και των θεμελιωδών δικαιωμάτων των πολιτών¹².

χαιάς παράβασης) σε επιχειρήσεις, το ΔΕΕ έκρινε ότι η αρχή αυτή ήταν υπεύθυνη επεξεργασίας κατά την κοινολόγηση και οι αιτούντες την κοινολόγηση καθίστανται υπεύθυνοι επεξεργασίας μεταγενέστερα, εφόσον αποθήκευαν ή διέδιδαν τα εν λόγω δεδομένα (σκ. 101).

3. Βλ. σκ. 37 της σχολιαζόμενης απόφασης.

4. Βλ. αιτιολογική σκ. 15 ΓΚΠΔ.

5. Επί της σχολιαζόμενης υπόθεσης C-175/20, 02.09.2021, ECLI:EU:C:2021:690.

6. Βλ. σημ. 47 των Προτάσεων του Γεν. Εισαγγελέα επί της σχολιαζόμενης υπόθεσης.

7. Σημειωτέον ότι στην αιτιολογική σκ. 31 του ΓΚΠΔ προβλέπεται ότι οι δημόσιες αρχές (όπως οι φορολογικές) στις οποίες κοινολογούνται δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, σύμφωνα με νομική υποχρέωση για την άσκηση των επίσημων καθηκόντων τους, τα οποία είναι απαραίτητα για τη διενέργεια ειδικής έρευνας για το γενικό συμφέρον, δεν θεωρούνται «αποδέκτες», αλλά υπεύθυνοι επεξεργασίας που πρέπει να συμμορφώνονται προς τους κανόνες προστασίας των προσωπικών δεδομένων ανάλογα με τους σκοπούς της επεξεργασίας (άρθρο 4 αρ. 9 ΓΚΠΔ).

8. Βλ. σημ. 46 των Προτάσεων του Γεν. Εισαγγελέα επί της σχολιαζόμενης υπόθεσης.

9. Σημειώνεται ότι η διευκρίνιση αυτή δεν ζητήθηκε από το παραπέμπον δικαστήριο, αλλά τόσο το ΔΕΕ όσο, κυρίως, και ο Γεν. Εισαγγελέας θεώρησαν ότι ήταν χρήσιμο να απαντηθεί.

10. Οδηγία (ΕΕ) 2016/680 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 27ης Απριλίου 2016, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από αρμόδιες αρχές για τους σκοπούς της πρόληψης, διερεύνησης, ανίχνευσης ή δίωξης ποινικών αδικημάτων ή της εκτέλεσης ποινικών κυρώσεων και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών και την κατάργηση της απόφασης-πλαίσιο 2008/977/ΔΕΥ του Συμβουλίου, ΕΕ 2016 L 119/89.

11. Ι. ΙΓΓΛΕΖΑΚΗΣ, Ο Γενικός Κανονισμός Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων – Κανονισμός 2016/679 και ο εφαρμοστικός νόμος (Ν. 4624/2019), 3η εκδ., Interactive Books, σ. 41.

12. Α. ΒΕΝΕΡΗΣ, Ο περιορισμός της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα την Οδηγία 2016/680/ΕΕ: Δικαίωμα του υποκειμένου των δεδομένων ή «δικαίωμα» των αρμόδιων αρ-

Εν προκειμένω, το ΔΕΕ έκρινε ότι ο σκοπός για τον οποίο η λεττονική φορολογική αρχή αιτήθηκε την κοινολόγηση των προσωπικών δεδομένων των πωλητών από την εταιρεία SS είναι η άσκηση ελέγχου εκ μέρους της, η οποία, αναλόγως των σχετικών ευρημάτων, δύναται απλώς να οδηγήσει στην κίνηση της ποινικής διαδικασίας και στην επιβολή ποινών λόγω παράβασης της φορολογικής νομοθεσίας. Επομένως, η ύπαρξη μόνον ενός έμμεσου και ενδεχόμενου σκοπού δεν αρκεί για να τύχει εφαρμογής η Οδηγία 2016/680¹³. Όπως επεσήμανε το ΔΕΕ, στην περίπτωση της συλλογής προσωπικών δεδομένων με σκοπό την είσπραξη φόρων και την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής, η φορολογική αρχή δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως «αρμόδια αρχή» κατά την έννοια του άρθρου 3 παρ. 7 της Οδηγίας 2016/680/ΕΕ, απλώς και μόνον επειδή υφίσταται αόριστα η δυνατότητα κίνησης της ποινικής διαδικασίας, με αποτέλεσμα να υπόκειται κανονικά στο πεδίο εφαρμογής και στις απαιτήσεις του άρθρου 5 του ΓΚΠΔ¹⁴.

Μία από αυτές τις απαιτήσεις συνιστά η αρχή της ελαχιστοποίησης των δεδομένων η οποία εντάσσεται στην έννοια της αρχής της αναλογικότητας και κατοχυρώνεται στο άρθρο 5 παρ. 1γ ΓΚΠΔ. Βάσει της εν λόγω αρχής, ο υπεύθυνος επεξεργασίας οφείλει να περιορίζεται στη συλλογή εκείνων μόνον των δεδομένων που είναι πράγματι αναγκαία, κατάλληλα και συναφή με τον σκοπό της επεξεργασίας, ακόμη και εάν ο υπεύθυνος επεξεργασίας ενεργεί στο πλαίσιο της άσκησης καθηκόντων που υπηρετούν το δημόσιο συμφέρον. Συνεπώς, ο υπεύθυνος επεξεργασίας δεν έχει δικαίωμα να προβαίνει, γενικώς και αδιακρίτως, στη συλλογή δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, επικαλούμενος γενικώς το δημόσιο συμφέρον¹⁵. Αντιθέτως, βάσει της εν λόγω αρχής, οφείλει να αποφεύγει ή να σταματήσει να συλλέγει δεδομένα, εφόσον διαπιστώνει ότι δεν του είναι απαραίτητα¹⁶ ή εφόσον αδυνατεί να αποδείξει την αναγκαιότητα και τη συνάφειά τους με τους σκοπούς της επεξεργασίας. Στην υπό κρίση υπόθεση, το ΔΕΕ εξέτασε κατά πόσον η επιδιωκόμενη συλλογή δεδομένων από τη φορολογική αρχή μπορεί να θεωρηθεί περιορισμένη, λαμβάνοντας, ιδίως, υπόψη τον όγκο των δεδομένων που ζήτησε να της κοινολογηθούν. Κατά το ΔΕΕ, ο μεγάλος όγκος των δεδομένων και η μακρά χρονική διάρκεια της συλλογής τους δεν θα πρέπει να αποτελεί *a priori* απαγορευτικό κριτήριο για την επεξεργασία αυτών των δεδομένων, αλλά τα στοιχεία αυτά θα πρέπει να εξετάζονται πάντα σε συνάρτηση με τον σκοπό της επεξεργασίας, ώστε εάν τα συγκεκριμένα δεδομένα κρίνο-

νται αντικειμενικά ως απολύτως απαραίτητα για την επίτευξη του εν λόγω σκοπού, δεν παραβιάζονται οι αρχές της ελαχιστοποίησης και της αναλογικότητας¹⁷. Επομένως, ο σκοπός της είσπραξης συγκεκριμένου φόρου και η καταπολέμηση της φοροδιαφυγής επί συγκεκριμένων συναλλαγών αποτελεί νόμιμο σκοπό επεξεργασίας κατά την έννοια του άρθρου 6 παρ. 1ε και παρ. 3 ΓΚΠΔ που εκ της φύσης του απαιτεί, καταρχήν, τη συλλογή μεγάλης κλίμακας δεδομένων και για μεγάλο χρονικό διάστημα, υπό την προϋπόθεση ότι η φορολογική αρχή μπορεί, καθόλη τη διάρκεια της επεξεργασίας, να αποδείξει τη συμμόρφωσή της με τις απαιτήσεις του ΓΚΠΔ¹⁸ και, άρα, την προσπάθειά της να ελαχιστοποιήσει τα δεδομένα που συλλέγει¹⁹. Στο σημείο αυτό, το ΔΕΕ παρέιχε μία σημαντική διευκρίνιση για την περίπτωση όπου το αίτημα της κοινολόγησης των δεδομένων υποβάλλεται μεν από δημόσια αρχή, αλλά όχι κατ'εφαρμογήν ρητής νομοθετικής διάταξης (άρθρο 6 παρ. 1γ ΓΚΠΔ), επισημαίνοντας ότι η αιτούσα αρχή θα πρέπει να προσδιορίζει με σαφήνεια τον σκοπό της επεξεργασίας σε σχέση με τα νόμιμα καθήκοντά της, δηλαδή θα πρέπει να αποδεικνύει τη νομιμότητα της επεξεργασίας²⁰. Εξ αυτού συνάγεται ότι ο διαβιβάζων τα προσωπικά δεδομένα στην αρμόδια αρχή δεν υποχρεούται ως υπεύθυνος επεξεργασίας να προβαίνει σε οποιονδήποτε έλεγχο νομιμότητας αυτού καθεαυτού του αιτήματος που λαμβάνει, αλλά θα πρέπει απλώς να εξασφαλίζει, πριν συμμορφωθεί με το αίτημα κοινολόγησης της αρχής, ότι η τελευταία επικαλείται έναν νόμιμο σκοπό επεξεργασίας βάσει των διατάξεων του ΓΚΠΔ, καθώς και ότι ενεργεί είτε προς εκπλήρωση των καθηκόντων της είτε προς το δημόσιο συμφέρον.

Καταλήγοντας σε μία παρόμοια πρόταση, ο Γεν. Εισαγγελέας υποστήριξε ότι ο ΓΚΠΔ δεν απαγορεύει άμεσα ή έμμεσα τη διαβίβαση μεγάλου όγκου δεδομένων ή τη διαβίβαση δεδομένων για μεγάλο χρονικό διάστημα βάσει σχετικής πρόβλεψης στο εθνικό δίκαιο ενός κράτους μέλους, παρά μόνον θέτει περιορισμούς λόγω της αρχής της αναλογικότητας ως προς το είδος των επεξεργαζόμενων προσωπικών δεδομένων σε συνάρτηση με τον επιδιωκόμενο από την ενδιαφερόμενη φορολογική αρχή σκοπό²¹. Για να είναι, επομένως, νόμιμη η διαβίβαση θα πρέπει οι κατηγορίες των δεδομένων που ζητούνται να είναι κατάλληλες, συναφείς και αναγκαίες για την άσκηση των υποχρεώσεων της φορολογικής αρχής²².

χών, ΕΕΕυρΔ, 2018, σσ. 477-483.

13. Βλ. σκ. 45 της σχολιαζόμενης απόφασης.

14. Ibid, σκ. 44 και 46-47.

15. Ibid, σκ. 74.

16. Ν. ΛΟΥΚΑΣ, Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων – Πρακτικά ζητήματα σχετικά με την προστασία των προσωπικών δεδομένων (από τον σχεδιασμό), ΔΙΤΕ, 2019, σσ. 46-51.

17. Βλ. σκ. 76 και 82 της σχολιαζόμενης απόφασης.

18. Πρόκειται για την υποχρέωση λογοδοσίας που υπέχει κατ'άρθρο 5 παρ. 2 ΓΚΠΔ. Πρβλ. και σκ. 77 της σχολιαζόμενης απόφασης.

19. Βλ. σκ. 78 της σχολιαζόμενης απόφασης.

20. Ibid, σκ. 71.

21. Βλ. σημ. 77-79 των Προτάσεων του Γεν. Εισαγγελέα επί της σχολιαζόμενης υπόθεσης.

22. Ibid, σημ. 90.

III. Καταληκτικές παρατηρήσεις

Όπως διαφάνηκε και από την υπό κρίση προδικαστική υπόθεση, το πεδίο εφαρμογής του ΓΚΠΔ 2018/679 εξακολουθεί να εγείρει αμφιβολίες. Σε σχέση με τις δημόσιες εθνικές αρχές, είναι σαφές από το άρθρο 2 του ΓΚΠΔ ότι αυτός εφαρμόζεται, καταρχήν, πλήρως και σε αυτές, ενώ οι όποιες εξαιρέσεις προβλέπονται προς διευκόλυνση της άσκησης των δημόσιων εξουσιών των κρατών μελών υπόκεινται σε εξίσου αυστηρές προϋποθέσεις και όρια. Συνεπώς, η οδός που επέλεξε, αρχικά, ο υπεύθυνος επεξεργασίας, προκειμένου να επιβεβαιώσει ότι το αίτημα της φορολογικής αρχής ήταν σύμφωνο με τους όρους του ΓΚΠΔ, και, κατά δεύτερον, το λεττονικό δικαστήριο να αποστείλει προδικαστικό ερώτημα, ήταν η πλέον κατάλληλη και ασφαλής, προκειμένου να διασφαλισθεί η ορθή ερμηνεία και εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου κατ' άρθρο 267 ΣΛΕΕ, πριν από τη δημιουργία καταστάσεων που μπορεί να ανατρέπονταν εκ των υστέρων, οδηγώντας ενδεχομένως σε περαιτέρω δικαστικές διενέξεις. Στο σημείο αυτό, αξίζει να επισημανθεί ότι η παρούσα απόφαση έχει μεγάλη χρηστική σημασία, στο μετρώ που ο ΓΚΠΔ περιέχει σαφείς οδηγίες μόνον ως προς τη διαβίβαση δεδομένων σε τρίτες χώρες ή και μεταξύ των αρμόδιων αρχών των κρατών μελών, χωρίς ειδική αναφορά στις περιπτώσεις όπου εθνικές αρχές αιτούνται τη λήψη δεδομένων για περαιτέρω επεξεργασία από άλλους υπεύθυνους επεξεργασίας που υπόκεινται στον ΓΚΠΔ. Η αποσαφήνιση από το ΔΕΕ των υποχρεώσεων που βαρύνουν αμφότερα τα μέρη σε αυτές τις περιπτώσεις, βάσει συνεκτικής ερμηνείας των διατάξεων του ΓΚΠΔ, εγγυάται την προστασία των προσωπικών δεδομένων των πολιτών σε συνάρτηση με την ανάγκη διασφάλισης των σκοπών δημόσιου συμφέροντος. Υπ' αυτό το πρίσμα, παρόλο που η πάταξη της φοροδιαφυγής αποτελεί έναν από τους βασικότερους στόχους και πολιτικές της ΕΕ, δεν υπερισχύει της προστασίας των προσωπικών δεδομένων και, επομένως, οι αρμόδιες αρχές οφείλουν να συμμορφώνονται προς τις απαιτήσεις του ΓΚΠΔ.

► Έλλειψη αρμοδιότητας εθνικού δικαστηρίου να εξετάζει τη συμβατότητα με το δίκαιο της Ένωσης της εθνικής νομοθεσίας

Το δίκαιο της Ένωσης απαγορεύει εθνικό κανόνα βάσει του οποίου τα εθνικά δικαστήρια δεν είναι αρμόδια να εξετάζουν τη συμβατότητα με το δίκαιο της Ένωσης εθνικής νομοθεσίας η οποία έχει κριθεί συνταγματική με απόφαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου του οικείου κράτους μέλους. Η εφαρμογή ενός τέτοιου κανόνα θα υπονόμει την αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης και την αποτελεσματικότητα του μηχανισμού προδικαστικής απόφασης.

προδικαστική παραπομπή – κράτος δικαίου – ανεξαρτησία της δικαστικής εξουσίας – άρθρο 19 παρ. 1 εδάφιο β'

ΣΕΕ – άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (ΧΘΔ) – υπεροχή του δικαίου της Ένωσης – έλλειψη αρμοδιότητας εθνικού δικαστηρίου να εξετάζει τη συμβατότητα με το δίκαιο της Ένωσης εθνικής νομοθεσίας που κρίθηκε σύμφωνη με το Σύνταγμα από το Συνταγματικό Δικαστήριο του οικείου κράτους μέλους – πειθαρχικές διαδικασίες

ΔΕΕ C-430/21, RS (Effet des arrêts d'une cour constitutionnelle), 22.02.2022, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: L. Bay Larsen, Γεν. Εισαγγελέας: A.M. Collins, ECLI:EU:C:2022:99 – Προδικαστική παραπομπή

Στην προκειμένη περίπτωση, ο RS, καταγγέλλων, καταδικάστηκε με βάση τις ποινικές διαδικασίες στη Ρουμανία. Στη συνέχεια, υπεβλήθη έγκληση σχετικά με αδικήματα που εικάζεται ότι διαπράχθηκαν κατά τη διάρκεια της εν λόγω ποινικής διαδικασίας εκ μέρους των δικαστών ενώπιον του Parchetul de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție – Secția pentru Investigarea Infracțiunilor din Justiție (Ανωτάτου Ακυρωτικού Δικαστηρίου, Ρουμανία – Υπηρεσία της εισαγγελικής αρχής για τη διερεύνηση των αδικημάτων που διαπράττονται εντός του δικαστικού σώματος) (στο εξής: ΥΔΑΔ).

Με την απόφαση της 18ης Μαΐου 2021¹, *Asociația Forumul Judecătorilor din România* (στο εξής: απόφαση *Asociația Forumul Judecătorilor din România*), το Δικαστήριο έκρινε, μεταξύ άλλων, ότι εθνική ρύθμιση προβλέπουσα την ίδρυση της ΥΔΑΔ αντιβαίνει στο δίκαιο της Ένωσης όταν η σύστασή της δεν δικαιολογείται από αντικειμενικές και επαληθεύσιμες επιτακτικές ανάγκες σχετικές με την ορθή απονομή της δικαιοσύνης και δεν συνοδεύεται από ειδικές εγγυήσεις τις οποίες προσδιόρισε το Δικαστήριο.

Ωστόσο, με την απόφαση 390/2021², η οποία εκδόθηκε στις 8 Ιουνίου 2021, το Curtea Constituțională (Συνταγματικό Δικαστήριο) της Ρουμανίας απέρριψε ένσταση αντισυνταγματικότητας των διατάξεων του εθνικού δικαίου σχετικά με την ίδρυση και τη λειτουργία της ΥΔΑΔ. Σύμφωνα με το τελευταίο, το Σύνταγμα πρέπει να διασφαλίζει την υπεροχή του δικαίου της Ένωσης. «Πάντως, αυτή η υπεροχή, ή κατά προτεραιότητα εφαρμο-

1. ΔΕΕ συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-83/19, C-127/19, C-195/19, C-355/19 και C-397/19, *Asociația "Forumul Judecătorilor din România"*, 18.05.2021, ECLI:EU:C:2021:393.

2. Απόφαση 390 της 8ης Ιουνίου 2021 σχετικά με ένσταση αντισυνταγματικότητας όσον αφορά τα άρθρα 881 έως 889 του νόμου 304/2004 περί της οργανώσεως του συστήματος απονομής δικαιοσύνης καθώς και της πράξεως νομοθετικού περιεχομένου 90/2018 περί της θεσπίσεως ορισμένων μέτρων για τους όρους λειτουργίας της Υπηρεσίας διερεύνησης των αδικημάτων που διαπράττονται εντός του δικαστικού σώματος, δημοσιευθείσα στη Monitorul Oficial al României [Επίσημη Εφημερίδα της Ρουμανίας] αριθ. 612 της 22ας Ιουνίου 2021 (στο εξής: απόφαση 390/2021).

γή, δεν πρέπει να ερμηνεύεται υπό την έννοια του αποκλεισμού ή της αρνήσεως της εθνικής συνταγματικής ταυτότητας, η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 11, παρ. 3, σε συνδυασμό με το άρθρο 152 του Συντάγματος, ως εγγύηση ενός ουσιαστικού πυρήνα της ταυτότητας του ρουμανικού Συντάγματος, ο οποίος δεν πρέπει να σχετικοποιείται στο πλαίσιο της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Βάσει της εν λόγω συνταγματικής ταυτότητας, το Συνταγματικό Δικαστήριο είναι αρμόδιο να διασφαλίζει την υπεροχή του Συντάγματος στην επικράτεια της Ρουμανίας»³.

Στη συνέχεια, ο RS άσκησε προσφυγή ενώπιον του Curtea de Apel Craiova (εφετείο Κραϊόβας, Ρουμανία) με την οποία επεδίωκε να αμφισβητήσει την υπερβολική διάρκεια της ποινικής διαδικασίας που κινήθηκε κατόπιν της έγκλησης αυτής. Επομένως, η παρούσα προδικαστική παραπομπή με ταχεία διαδικασία (άρθρο 105 παρ. 1 του Κανονισμού Διαδικασίας) προέκυψε έπειτα από καταγγελία που υποβλήθηκε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου (Curtea de Apel Craiova – εφετείο Κραϊόβας, Ρουμανία) σχετικά με τη διάρκεια της διαδικασίας που κινήθηκε κατόπιν έγκλησης κατά εισαγγελέα και δύο δικαστών.

Το εφετείο Κραϊόβας κλήθηκε να επιλέξει μεταξύ της εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης, όπως ερμηνεύθηκε από το Δικαστήριο με την απόφαση *Asociația Forumul Judecătorilor din România*, και της εφαρμογής της απόφασης 390/2021 του Συνταγματικού Δικαστηρίου, καθώς διατρέχει κίνδυνος πειθαρχικών κυρώσεων (άρθρο 99 του νόμου 303/2004), διότι η μη συμμόρφωση με απόφαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου συνιστά πειθαρχικό παράπτωμα⁴.

Για να αποφανθεί επί της προσφυγής αυτής, το εφετείο Κραϊόβας εκτίμησε, αρχικά, τη συμβατότητα με το δίκαιο της Ένωσης της εθνικής νομοθεσίας για τη σύσταση ειδικευμένου τμήματος της εισαγγελικής αρχής που είναι αρμόδιο για τη διερεύνηση αδικημάτων που διαπράχθηκαν στο πλαίσιο του δικαστικού συστήματος, όπως αυτό που άρχισε στην υπό κρίση υπόθεση (ΥΔΑΔ).

Ωστόσο, υπό το πρίσμα της απόφασης 390/2021 του Συνταγματικού Δικαστηρίου, η οποία εκδόθηκε μετά την απόφαση *Asociația Forumul Judecătorilor din România* του Δικαστηρίου, το εφετείο Κραϊόβας δεν θα ήταν αρμόδιο, βάσει του εθνικού δικαίου, να προβεί σε τέτοια εξέταση της συμβατότητας. Πιο συγκεκριμένα, με την απόφασή του, το Συνταγματικό Δικαστήριο τόνισε ότι, όταν το ίδιο κηρύσσει εθνική νομοθεσία σύμφωνη με τη διάταξη του Συντάγματος που απαιτεί την τήρηση της αρχής της

υπεροχής του δικαίου της Ένωσης, ένα τακτικό δικαστήριο δεν είναι αρμόδιο να εξετάσει τη συμβατότητα της εν λόγω εθνικής νομοθεσίας με το δίκαιο της Ένωσης.

Επομένως, η ίδρυση της ΥΔΑΔ προσκρούει σε αυτήν την εθνική συνταγματική ρύθμιση κράτους μέλους, η οποία, όπως ερμηνεύεται από το Συνταγματικό Δικαστήριό του, δεν επιτρέπει σε κατώτερο δικαστήριο να αποφασίσει αυτεπαγγέλτως να αφήσει ανεφάρμοστη εθνική διάταξη που εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της απόφασης 2006/928 της Επιτροπής.

Στο πλαίσιο αυτό, το εφετείο Κραϊόβας αποφάσισε να παραπέμψει την υπόθεση στο ΔΕΕ προκειμένου αυτό να διευκρινίσει, επί της ουσίας, αν αντιβαίνουν στο δίκαιο της Ένωσης η έλλειψη αρμοδιότητας εθνικού δικαστή των τακτικών δικαστηρίων να εξετάσει τη συμβατότητα της νομοθεσίας προς το δίκαιο της Ένωσης, υπό περιστάσεις όπως αυτές της υπό κρίση υπόθεσης, και η επιβολή πειθαρχικών κυρώσεων στον εν λόγω δικαστή με την αιτιολογία ότι αποφάσισε να διενεργήσει την εξέταση αυτή.

Το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι οι εν λόγω εθνικοί κανόνες ή πρακτικές αντιβαίνουν στο δίκαιο της Ένωσης.

Παρατηρήσεις

Κοραλία Κοντού*

Ι. Εισαγωγή

Το εφετείο Κραϊόβας αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τρία προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με το εάν:

Α) αντιβαίνει στην αρχή της ανεξαρτησίας των δικαστών (άρθρο 19 παρ. 1 εδάφιο β' ΣΕΕ, άρθρο 2 ΣΕΕ και άρθρο 47 ΧΘΔ) εθνική διάταξη κατά την οποία τα εθνικά δικαστήρια δεν είναι αρμόδια να εξετάζουν τη συμβατότητα εθνικής διάταξης η οποία έχει κριθεί συνταγματική με την απόφαση 390/2021 προς τις διατάξεις του δικαίου της ΕΕ.

Β) αντιβαίνει στην αρχή της ανεξαρτησίας των δικαστών εθνική διάταξη, όπως το άρθρο 99, στοιχείο ζ, του νόμου 303/2004, η οποία επιτρέπει την κίνηση πειθαρχικής διαδικασίας και την επιβολή πειθαρχικών κυρώσεων σε βάρος δικαστή λόγω μη τήρησης της απόφασης 390/2021.

Γ) αντιβαίνουν στην αρχή της ανεξαρτησίας των δικαστών εθνικές δικαστικές πρακτικές, οι οποίες απαγορεύουν στον δικαστή, επ' απειλή πειθαρχικών κυρώσεων, να εφαρμόζει τη νομολογία του ΔΕΕ σε ποινικές διαδικασίες έναντι των εθνικών πρακτικών, όπως στη διαφορά με αντικείμενο την εύλογη διάρκεια ποινικής διαδικασίας, η οποία ρυθμίζεται ταυτόχρονα και στο άρθρο 488 του

3. Παρομοίως, απόφαση της 30ής Ιουνίου 2009, 2 BvE 2/08 κ.λπ., η οποία εκδόθηκε από το Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας.

4. Άρθρο 99, στοιχείο ζ, του νόμου 303/2004 περί του καθεστώτος των δικαστών και των εισαγγελέων της 28ης Ιουνίου 2004.

* LLM, Δικηγόρος, Ευρωπαϊκή Επιτροπή - Γενική Διεύθυνση Μετανάστευσης και Εσωτερικών Υποθέσεων

ρουμανικού Codul de procedură penală (κώδικα ποινικής δικονομίας).

II. Πρώτο προδικαστικό ερώτημα

Το εφετείο Κραϊόβας διερωτάται κατά πόσον η εθνική ρύθμιση της Ρουμανίας, η οποία αποκλείει τη δυνατότητα στα εθνικά δικαστήρια να εξετάζουν τη συμβατότητα με το ενωσιακό δίκαιο εθνικής διάταξης όταν αυτή έχει κριθεί συνταγματική από το Συνταγματικό Δικαστήριο, συνάδει με το ενωσιακό δίκαιο. Επομένως, το βασικό ζήτημα αφορά στην προάσπιση της αρχής της ανεξαρτησίας των εθνικών δικαστών στη Ρουμανία, όπως επιτάσσει το ενωσιακό δίκαιο στο άρθρο 19 ΣΕΕ και η οποία ενσαρκώνει την αρχή του κράτους δικαίου, ένδειξη της ποιότητας της δημοκρατίας σε ένα κράτος μέλος.

Ωστόσο, πριν αναλυθεί η αρχή της ανεξαρτησίας των δικαστών που επιβάλλει το ενωσιακό δίκαιο, είναι χρήσιμο να επαναλάβουμε τη θέση που κατέχει το δίκαιο αυτό στο εθνικό σύστημα δικαίου, όπως απορρέει από την αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης, εδραιωμένη σταδιακά με τη νομολογία του ΔΕΕ.

A. Σχέση μεταξύ των δικαστηρίων κράτους μέλους και του ενωσιακού δικαίου

Αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης

Οι κοινοτικές Συνθήκες καθιέρωσαν μια νέα έννομη τάξη, ενσωματωμένη στα νομικά συστήματα των κρατών μελών κατά την έναρξη ισχύος των Συνθηκών (ΣΕΕ, ΣΛΕΕ), η οποία δεσμεύει τα δικαστήριά τους: Τα κράτη μέλη περιόρισαν, στους τομείς που καθορίζουν οι Συνθήκες, τα κυριαρχικά τους δικαιώματα, προς όφελος της νέας αυτής έννομης τάξης που διαθέτει τα δικά της όργανα και των οποίων τα θέματα δεν περιλαμβάνουν μόνο τα κράτη μέλη, αλλά και τους υπηκόους τους.

Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο έχει επανειλημμένα επιβεβαιώσει την προγενέστερη νομολογία σχετικά με την αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης, αρχή η οποία απαιτεί από όλους τους οργανισμούς των κρατών μελών να υλοποιούν πλήρως τις διάφορες διατάξεις της Ένωσης, και το δίκαιο των κρατών μελών δεν μπορεί να υπονομεύσει το αποτέλεσμα που αποδίδεται στις διάφορες αυτές διατάξεις στο έδαφος των κρατών αυτών.

Το Δικαστήριο έχει αποκλειστική αρμοδιότητα να ερμηνεύσει οριστικά το δίκαιο της Ένωσης και κατ'επέκταση το πεδίο εφαρμογής της αρχής της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης⁵. Με άλλα λόγια, εναπόκειται στο Δικαστήριο, κατά την άσκηση της αρμοδιότητας αυτής, να αποσαφηνίσει το πεδίο εφαρμογής της αρχής της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης, υπό το πρίσμα των σχετικών

διατάξεων του δικαίου αυτού, με αποτέλεσμα το πεδίο εφαρμογής αυτό να μην μπορεί να στραφεί στην ερμηνεία των διατάξεων του εθνικού δικαίου ή στην ερμηνεία των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης από εθνικό δικαστήριο, το οποίο έρχεται σε αντίθεση με το Δικαστήριο.

Αποτέλεσμα της αρχής της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου είναι ότι το εθνικό δικαστήριο έχει την υποχρέωση να εφαρμόζει πλήρως τις απαιτήσεις του δικαίου της Ένωσης με άμεσο αποτέλεσμα⁶ στη διαφορά που του έχει υποβληθεί ή να μην εφαρμόζει εθνική διάταξη, ακόμη και αν έχει υιοθετηθεί μεταγενέστερα, επειδή αντιβαίνει σε διάταξη του δικαίου της Ένωσης με άμεσο αποτέλεσμα⁷.

Η πλήρης τήρηση της υποχρέωσης αυτής να εφαρμόζεται σε κάθε διάταξη του δικαίου της Ένωσης με άμεσο αποτέλεσμα πρέπει να θεωρείται ουσιώδης προκειμένου να διασφαλίζεται η πλήρης εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης σε όλα τα κράτη μέλη. Για παράδειγμα, στην περίπτωση του άρθρου 19 παρ. 1 ΣΕΕ, ακρογωνιαίου λίθου της ανεξαρτησίας της δικαστικής εξουσίας, τα κράτη μέλη υποχρεούνται να ακολουθούν τις απαιτήσεις που απορρέουν από το άρθρο της Συνθήκης ανεξαρτήτως των εθνικών συνταγματικών μοντέλων τους.

B. Η συμπληρωματική εφαρμογή των άρθρων 2 και 19 ΣΕΕ και η αρχή της ανεξαρτησίας της δικαστικής εξουσίας

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 2 ΣΕΕ, η ΕΕ πρέπει να σέβεται τις εθνικές ταυτότητες των κρατών μελών, εγγενείς στις θεμελιώδεις πολιτικές και συνταγματικές δομές τους⁸. Ωστόσο, κατά την επιλογή του αντίστοιχου συνταγματικού μοντέλου τους, τα κράτη μέλη υποχρεούνται να συμμορφώνονται, μεταξύ άλλων, με την απαίτηση ανεξαρτησίας των δικαστηρίων που απορρέει από τα άρθρα 19 παρ. 1 και 2 ΣΕΕ.

Επομένως, μολονότι η οργάνωση της δικαιοσύνης στα κράτη μέλη, συμπεριλαμβανομένης της σύστασης, της σύνθεσης και της λειτουργίας ενός Συνταγματικού Δικαστηρίου, εμπίπτει στην αρμοδιότητα των εν λόγω κρατών μελών, γεγονός παραμένει ότι, κατά την άσκηση της αρμοδιότητας αυτής, τα κράτη μέλη υποχρεούνται να συμμορφώνονται με τις υποχρεώσεις τους που απορρέ-

5. ΔΕΕ συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-357/19, C-379/19, C-547/19, C-811/19 και C-840/19, *Euro Box Promotion κ.λπ.*, 21.12.2021, ECLI:EU:C:2021:1034, σκ. 254.

6. Στο δίκαιο της Ένωσης, άμεσο αποτέλεσμα είναι η αρχή ότι το δίκαιο της Ένωσης μπορεί, κατά περίπτωση, να παρέχει δικαιώματα σε ιδιώτες τα οποία τα δικαστήρια των κρατών μελών της ΕΕ υποχρεούνται να αναγνωρίζουν και να επιβάλλουν. Το άμεσο αποτέλεσμα δεν αναφέρεται ρητά σε καμία από τις Συνθήκες της ΕΕ. Η αρχή του αμέσου αποτελέσματος θεσπίστηκε για πρώτη φορά από το ΔΕΚ στην απόφαση C-26/62, *Van Gend en Loos/Nederlandse Administratie der Belastingen*, 05.02.1963, ECLI:EU:C:1963:1.

7. ΔΕΚ C-106/77, *Simmenthal*, 09.03.1978, ECLI:EU:C:1978:49, σκ. 24.

8. Άρθρο 4 της ΣΕΕ που αφορά τις αρμοδιότητες που απονέμονται στην Ένωση και στα κράτη μέλη.

ουν από το δίκαιο της Ένωσης και, ιδίως, από τα άρθρα 2 και 19 ΣΕΕ⁹.

Το άρθρο 19 ερμηνεύεται, επομένως, σε συνδυασμό με το άρθρο 2 ΣΕΕ, που ενσαρκώνει την αξία του κράτους δικαίου του κάθε κράτους μέλους. Με άλλα λόγια, θα μπορούσαμε να πούμε ότι το άρθρο αυτό λειτουργεί συμπληρωματικά με το άρθρο 2 ΣΕΕ¹⁰, καθώς η διασφάλιση της δικαστικής προστασίας των ιδιωτών που ανατίθεται στα μεμονωμένα κράτη μέλη δεν νοείται χωρίς τα τελευταία να λειτουργούν με γνώμονα τη θεμελιώδη αρχή του κράτους δικαίου¹¹.

Πιο συγκεκριμένα, το άρθρο 19 αναθέτει την ευθύνη για τη διασφάλιση της πλήρους εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης σε όλα τα κράτη μέλη και της δικαστικής προστασίας των δικαιωμάτων των ιδιωτών δυνάμει του εν λόγω δικαίου στα εθνικά δικαστήρια και στο ΔΕΕ. Προκειμένου να διασφαλιστεί η προστασία αυτή, κάθε κράτος μέλος πρέπει, σύμφωνα με το άρθρο 19 παρ. 1 εδάφιο β' ΣΕΕ, να διασφαλίζει ότι τα όργανα που καλούνται ως «δικαστήρια» πληρούν τις απαιτήσεις της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, συμπεριλαμβανομένης, ιδίως, της ανεξαρτησίας.

Η απαίτηση της ανεξαρτησίας των δικαστηρίων (19 παρ. 1) έχει διττή φύση: εξωτερική και εσωτερική. Αρχικά, απαιτεί από το ενδιαφερόμενο δικαστήριο να ασκεί τα καθήκοντά του πλήρως αυτόνομα, χωρίς να υπόκειται σε ιεραρχικούς περιορισμούς ή να υπάγεται σε άλλον φορέα και χωρίς να λαμβάνει εντολές ή οδηγίες από οποιαδήποτε πηγή, προστατεύοντας έτσι την απόφασή του από εξωτερικές παρεμβάσεις ή πιέσεις που ενδέχεται να βλάψουν την ανεξάρτητη κρίση των μελών του και να επηρεάσουν τις αποφάσεις τους. Η δεύτερη έκφανση της απαίτησης του άρθρου 19 συνδέεται με την αμεροληψία των δικαστών και επιδιώκει να διασφαλίσει τη διατήρηση ίσης απόστασης από τους διαδίκους και τα αντίστοιχα συμφέροντά τους όσον αφορά το αντικείμενο της εν λόγω διαδικασίας. Η πτυχή αυτή απαιτεί αντικειμενικότητα και έλλειψη ενδιαφέροντος για την έκβαση της διαδικασίας εκ μέρους των δικαστών, πέραν της αυστηρής εφαρμογής του κράτους δικαίου¹².

Εν κατακλείδι, η απάντηση στο πρώτο ερώτημα βασίζεται στον συνδυασμό των άρθρων 19 παρ. 1 εδάφιο β', 2, 4 παρ. 2 και 3 ΣΕΕ, 267 ΣΛΕΕ, αλλά και στην αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης. Με βάση τις παραπάνω

νομικές βάσεις, απαγορεύονται εθνικοί κανόνες ή εθνικές πρακτικές σύμφωνα με τις οποίες τα τακτικά δικαστήρια κράτους μέλους δεν είναι αρμόδια να εξετάζουν τη συμβατότητα με το δίκαιο της Ένωσης της εθνικής νομοθεσίας, εφόσον το Συνταγματικό Δικαστήριο του εν λόγω κράτους μέλους έχει αποφανθεί προηγουμένως για το ζήτημα της συμβατότητας αυτής. Με άλλα λόγια, δεν αποκλείεται τα εθνικά δικαστήρια να τοποθετούνται για ζητήματα συμβατότητας της εθνικής νομοθεσίας με το ευρωπαϊκό δίκαιο, ακόμα και αν το Συνταγματικό Δικαστήριο έχει διαπιστώσει προηγουμένως ότι η εθνική νομοθεσία είναι συμβατή με το δίκαιο αυτό.

III. Δεύτερο και τρίτο προδικαστικό ερώτημα

Εφόσον εξετάστηκε το καίριο ζήτημα της υπεροχής των ευρωπαϊκών διατάξεων έναντι των εθνικών ειδικά όσον αφορά στην απαίτηση ανεξαρτησίας των δικαστηρίων που απορρέει από τα άρθρα 19 παρ. 1 και 2 ΣΕΕ, παρακάτω θα αναλύσουμε το δεύτερο και το τρίτο ερώτημα που συνιστούν ειδικότερες εκφάνσεις του άρθρου 19.

Το εφετείο Κραϊόβας θέτει, λοιπόν, το ερώτημα του κατά πόσον ο παραπάνω εθνικός δικαστής, ο οποίος, εφαρμόζοντας το δίκαιο της Ένωσης έναντι του εθνικού, έχει παρεκκλίνει από τη νομολογία του Συνταγματικού Δικαστηρίου του οικείου κράτους μέλους, μπορεί να επιβαρυνθεί με πειθαρχική ευθύνη υπό το εθνικό δίκαιο.

Οι προαναφερθείσες στο κεφάλαιο II.B εγγυήσεις ανεξαρτησίας και αμεροληψίας, που απαιτούνται από το δίκαιο της Ένωσης, προϋποθέτουν κανόνες που προασπίζουν το δικαστικό όργανο από εξωτερικούς παράγοντες και προωθούν την ουδετερότητά του.

Η απαίτηση της ανεξαρτησίας αυτής, σαφώς, δεν αποσκοπεί στη δικαιολόγηση σοβαρών και εντελώς ασυγχώρητων μορφών συμπεριφοράς εκ μέρους των δικαστών, όπως της σκόπιμης και κακής πίστης ή της σοβαρής και βαριάς αμέλειας, που μπορούν να διαπράττουν κατά τη διάρκεια του λειτουργήματός τους.

Αυτό το καθεστώς εμποδίζει την εκτροπή του πειθαρχικού καθεστώτος από τους νόμιμους σκοπούς του και τη χρήση του για την άσκηση πολιτικού ελέγχου επί δικαστικών αποφάσεων ή πιέσεων στους δικαστές. Το γεγονός ότι η δικαστική απόφαση περιέχει πιθανό σφάλμα κατά την ερμηνεία και την εφαρμογή του εθνικού και ενωσιακού δικαίου ή κατά την εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών και την εκτίμηση των αποδεικτικών στοιχείων δεν μπορεί να προκαλέσει από μόνο του την πειθαρχική ευθύνη του οικείου δικαστή¹³.

Επίσης, το γεγονός ότι οι εθνικοί δικαστές δεν εκτίθενται σε πειθαρχικές διαδικασίες ή μέτρα για την άσκηση της διακριτικής ευχέρειας υποβολής προδικαστικής παραπομπής στο Δικαστήριο δυνάμει του άρθρου 267

9. ΔΕΕ C-619/18, *Επιτροπή/Πολωνία (Ανεξαρτησία του Ανωτάτου Δικαστηρίου)*, 24.06.2019, ECLI:EU:C:2019:531, σκ. 52.

10. Άρθρο 2 της ΣΕΕ που αφορά στις αξίες του σεβασμού της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας, του κράτους δικαίου, καθώς και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

11. Βλ. υποσημ. 9, σκ. 47.

12. Ibid, σκ. 72-73.

13. Βλ. υποσημ. 5, σκ. 239.

ΣΛΕΕ, το οποίο εμπίπτει αποκλειστικά στη δικαιοδοσία τους, συνιστά επίσης εγγύηση απαραίτητη για την ανεξαρτησία τους.

Κατά συνέπεια, είναι σημαντικό η ενεργοποίηση της πειθαρχικής ευθύνης ενός δικαστή, ως αποτέλεσμα δικαστικής απόφασης, να περιορίζεται σε εντελώς εξαιρετικές περιπτώσεις οι οποίες διέπονται, συναφώς, από αντικειμενικά και επαληθεύσιμα κριτήρια, τα οποία απορρέουν από απαιτήσεις που αφορούν την ορθή απονομή της δικαιοσύνης, καθώς και από εγγυήσεις που αποσκοπούν στην αποφυγή κάθε κινδύνου εξωτερικής πίεσης στο περιεχόμενο των δικαστικών αποφάσεων.

Στην προκειμένη περίπτωση, μολοντί η Ρουμανική Κυβέρνηση δεν επέβαλε κάποια κύρωση δυνάμει της εθνικής νομοθετικής διάταξης, πρέπει να σημειωθεί ότι η απλή προοπτική κίνησης πειθαρχικής έρευνας μπορεί, αυτή καθ' εαυτή, να επηρεάσει τους δικαστικούς λειτουργούς που θα εκδικάσουν την εν λόγω διαφορά¹⁴.

Επομένως, η απάντηση του Δικαστηρίου στο δεύτερο και τρίτο ερώτημα είναι ότι το ευρωπαϊκό δίκαιο πρέπει να ερμηνεύεται αποκλείοντας εθνικούς κανόνες ή πρακτικές βάσει των οποίων ένας εθνικός δικαστής μπορεί να επιβαρυνθεί με πειθαρχική ευθύνη, αν παρεκκλίνει από τη νομολογία του Συνταγματικού Δικαστηρίου του οικείου κράτους μέλους. Την ίδια στιγμή, παραβιάζεται το ευρωπαϊκό δίκαιο, όταν το εθνικό δίκαιο απαγορεύει στους δικαστές, επ' απειλή πειθαρχικών κυρώσεων, να εφαρμόζουν τη νομολογία του ΔΕΕ σε ποινικές διαδικασίες έναντι των εθνικών πρακτικών, όπως στη διαφορά με αντικείμενο την εύλογη διάρκεια ποινικής διαδικασίας (άρθρο 488 του ρουμανικού κώδικα ποινικής δικονομίας).

IV. Καταληκτικές παρατηρήσεις

Σύμφωνα με πάγια νομολογία, ο μηχανισμός προδικαστικής απόφασης που θεσπίζεται με το άρθρο 267 ΣΛΕΕ¹⁵ έχει ως στόχο να διασφαλίσει ότι, σε κάθε περίπτωση, το δίκαιο της Ένωσης έχει το ίδιο αποτέλεσμα σε όλα τα κράτη μέλη και, ως εκ τούτου, να αποφύγει αποκλίσεις στην ερμηνεία του που πρέπει να εφαρμόζουν τα εθνικά δικαστήρια. Έτσι, τα εθνικά δικαστήρια έχουν την ευρύτερη εξουσία, ή ακόμη και την υποχρέωση, να παραπέμπουν ένα ζήτημα στο Δικαστήριο, εάν κρίνουν ότι μια υπόθεση που εκκρεμεί ενώπιόν τους εγείρει ερωτήματα που αφορούν την ερμηνεία των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης ή την εξέταση του κύρους τους, τα οποία απαιτούν την έκδοση απόφασης εκ μέρους τους¹⁶.

Κατά συνέπεια, η αποτελεσματικότητα της συνεργασίας μεταξύ του Δικαστηρίου και των εθνικών δικαστηρίων που θεσπίζεται από τον μηχανισμό προδικαστικής απόφασης θα κινδύνευε εάν η έκβαση ενός λόγου αντισυνταγματικότητας ενώπιον του Συνταγματικού Δικαστηρίου κράτους μέλους θα μπορούσε να έχει ως αποτέλεσμα την αποτροπή της άσκησης της διακριτικής ευχέρειας ενός εθνικού δικαστηρίου να εκδικάζει υπόθεση υπό το δίκαιο της Ένωσης¹⁷. Μια τέτοια απόφαση που εκδίδεται στο πλαίσιο της διαδικασίας αυτής δεσμεύει το εθνικό δικαστήριο όσον αφορά την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης για την επίλυση της διαφοράς ενώπιόν του.

Στην παρούσα περίπτωση, τα εθνικά δικαστήρια της Ρουμανίας καλούνται να «ακολουθήσουν πιστά» τις οδηγίες του Συνταγματικού Δικαστηρίου τους παραβλέποντας τις αρχές που επιτάσσει το ευρωπαϊκό δίκαιο επ' απειλή πειθαρχικών κυρώσεων.

Επομένως, το αιτούν δικαστήριο, αφού άσκησε τη διακριτική ευχέρεια που του παρέχει το άρθρο 267 εδάφιο β' ΣΛΕΕ, οφείλει να αγνοήσει τις αποφάσεις ανώτερου εθνικού δικαστηρίου, εφόσον κρίνει, λαμβανομένης υπόψη της ερμηνείας που του παρέχει το Δικαστήριο, ότι δεν συνάδουν με το δίκαιο της Ένωσης, αρνούμενο, ενδεχομένως, να εφαρμόσει τον εθνικό κανόνα που του απαιτεί να συμμορφωθεί με τις αποφάσεις του εν λόγω ανώτερου δικαστηρίου¹⁸.

Φαίνεται, λοιπόν, ότι το κράτος δικαίου και η αρχή της ανεξαρτησίας των δικαστών που έχει εδραιωθεί με το άρθρο 19 ΣΕΕ «κερδίζει έδαφος» στις σύγχρονες δημοκρατικές κοινωνίες. Η κινητικότητα αυτή προς όφελος της προάσπισης του κράτους δικαίου, της διάκρισης των εξουσιών και, κατ' επέκταση, της προάσπισης της ανεξαρτησίας των δικαστών έχει δημιουργήσει ένα κύμα αντιδράσεων στο Δικαστήριο, αλλά και στα ευρωπαϊκά όργανα οδηγώντας στην τακτική ενεργοποίηση του προληπτικού μηχανισμού του άρθρου 7 ΣΕΕ¹⁹. Ωστόσο, σοβαρούς προβληματισμούς εγείρει το γεγονός ότι η ΕΕ δεν έχει καταφέρει να περιορίσει αυτήν την απειλή, ούτε με τις δικαστικές αποφάσεις του ΔΕΕ με την Ουγγαρία και την Πολωνία²⁰ ούτε με την ενεργοποίηση του άρθρου 7 ΣΕΕ.

EU:C:2021:1016, σκ. 49.

17. ΔΕΕ συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-188/10 και C-189/10, *Melki και Abdeli*, 22.06.2010, ECLI:EU:C:2010:363, σκ. 45- ΔΕΕ C-614/14, *Ognyanov*, 05.07.2016, ECLI:EU:C:2016:514, σκ. 25.

18. ΔΕΕ C-416/10, *Križan κ.λπ.*, 15.01.2013, ECLI:EU:C:2013:8, σκ. 71.

19. Κ. ΚΟΝΤΟΥ / Ν. ΚΟΡΟΓΙΑΝΝΑΚΗΣ, *Can the EU still impose the rule of law on member states?*, Άρθρο, 29 Απριλίου 2020.

20. ΔΕΕ C-791/19, *Επιτροπή/Πολωνία (Régime disciplinaire des juges)*, 15.07.2021, ECLI:EU:C:2021:596.

14. Βλ. υποσημ. 1, σκ. 199.

15. Άρθρο 267 ΣΛΕΕ που αφορά στη διαδικασία του προδικαστικού ερωτήματος.

16. ΔΕΕ C-203/20, *ΑΒ κ.λπ. (Révocation d'une amnistie)*, 16.12.2021, ECLI:

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

II. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

A. Επισκόπηση Νομολογίας (Νοέμβριος 2021 – Ιανουάριος 2022)

Επιμ.: Έρρικα Κ. Λόραμ

► Άρθρο 2 – Δικαίωμα στη ζωή

Υπόθεση M.H. και λοιποί κατά Κροατίας (Προσφυγές Νος 15670/18 και 43115/18), απόφαση της 18ης Νοεμβρίου 2021

αιτούντες άσυλο – θάνατος – εξευτελιστική μεταχείριση – παράνομη κράτηση – συλλογική απέλαση

Οι αιτούντες είναι μια δεκατετραμελής οικογένεια Αφγανών, που έφυγαν από το Αφγανιστάν το 2016 και έφτασαν στην Κροατία μέσω της Σερβίας. Κατήγγειλαν ότι, στις 21 Νοεμβρίου 2017, η πρώτη προσφεύγουσα και τα έξι της παιδιά εισήλθαν στην Κροατία από τη Σερβία, αλλά οδηγήθηκαν από την αστυνομία πίσω στα σύνορα με τη διαταγή να γυρίσουν στη Σερβία ακολουθώντας τις γραμμές του τρένου. Ένα από τα παιδιά, η MAD.H., χτυπήθηκε από διερχόμενο τρένο και σκοτώθηκε.

Στις 21 Μαρτίου 2018, η κροατική αστυνομία συνέλαβε τους προσφεύγοντες να εισέρχονται χωρίς άδεια από τα σερβο-κροατικά σύνορα και τοποθέτησε τους πρώτους τέσσερις προσφεύγοντες και τα ανήλικα σε ένα κέντρο διαμετακόμισης μεταναστών στο Tonačnik. Οι προσφεύγοντες διαμαρτυρήθηκαν χωρίς επιτυχία ενώπιον του Συνταγματικού Δικαστηρίου για την τοποθέτησή τους και τις συνθήκες που επικρατούσαν στο κέντρο διαμετακόμισης. Υπέβαλαν επίσης αίτημα ασύλου, το οποίο απορρίφθηκε, ενώ οι προσφυγές τους κατά των απορριπτικών αυτών αποφάσεων επίσης απορρίφθηκαν.

Τα βασικά στοιχεία της έρευνας, που ακολούθησε τον θάνατο της MAD.H., ήταν να εξακριβωθεί πού βρισκόταν ακριβώς η πρώτη προσφεύγουσα και το παιδί της και ποια ήταν η επικοινωνία τους με τους αξιωματικούς της κροατικής αστυνομίας την ημέρα εκείνη και να επιβεβαιωθούν οι καταγγελίες για επαναπροωθήσεις και αποτρεπτικές πρακτικές που ακολούθησαν οι κροατικές αρχές στην παρούσα υπόθεση.

Οι εθνικές αρχές συμπέραναν ότι η πρώτη προσφεύγουσα και το παιδί της δεν εισήλθαν ποτέ στο κροατικό έδαφος και ότι οι αστυνομικοί δεν είχαν ποτέ άμεση επαφή μαζί τους, πριν το τρένο χτυπήσει το παιδί στη Σερβία. Κατέληξαν στο συμπέρασμα αυτό στηριζόμενες στις καταθέσεις των αστυνομικών που είχαν υπηρεσία την ημέρα εκείνη και των οποίων τις καταθέσεις έκριναν σύμφωνες με τα κρίσιμα γεγονότα, σε αντίθεση με τις καταθέσεις μερικών προσφευγόντων που κρίθηκαν αντιφατικές προς τα γεγονότα. Σύμφωνα με τις περιστάσεις της υπόθεσης, το Δικαστήριο δεν διαπίστωσε γιατί δόθηκε τόση βαρύτητα

στις διαφοροποιήσεις των καταθέσεων των προσφευγόντων. Αντιθέτως, οι εθνικές αρχές δεν ασχολήθηκαν με την αλλαγή των καταθέσεων των αστυνομικών κατά τη διάρκεια της ανάκρισης, αλλά ούτε και με την ασυμφωνία των καταθέσεων των αστυνομικών και του γιατρού που παρενέβη αμέσως μετά το ατύχημα.

Επιπλέον, δεν υπήρχαν αποδεικτικά στοιχεία που επιβεβαίωναν πέρα από κάθε αμφιβολία την ακριβή τοποθεσία των προσφευγόντων και των Κροατών αστυνομικών τη νύχτα εκείνη. Επίσης, οι ανακριτικές αρχές της Κροατίας δεν επιλήφθηκαν των ευρημάτων των σερβικών αρχών ότι οι αρχές της Κροατίας προώθησαν βιαίως την προσφεύγουσα και τα παιδιά της στη Σερβία, κατά παράβαση της συμφωνίας επανεισδοχής μεταξύ των δύο χωρών.

Περαιτέρω, παρόλο που η έρευνα των συνθηκών θανάτου της MAD.H. ξεκίνησε μετά από τη μήνυση που υπέβαλε ο δικηγόρος S.B.J. για λογαριασμό των προσφευγόντων, οι ανακριτικές αρχές δεν ενημέρωσαν την προσφεύγουσα σχετικά με την ακρόαση του πρώτου και του δεύτερου προσφεύγοντα στις 31 Μαρτίου 2018, όπου θα μπορούσε να βοηθήσει να διασαφηνιστεί η καταγγελλόμενη ασυμφωνία μεταξύ των καταθέσεών τους. Οι ανακριτικές αρχές αρνήθηκαν να ενημερώσουν την S.B.J. σχετικά με την ανάκριση ή να λάβουν υπόψη τους τις προτάσεις της σχετικά με το αποδεικτικό υλικό, ενώ επιτράπηκε στους λοιπούς προσφεύγοντες να συναντηθούν μαζί της μόνο τον Μάιο του 2018. Έχοντας υπόψη ότι οι προσφεύγοντες ήταν Αφγανοί, μέλη μιας οικογένειας, που δεν γνώριζαν την κροατική γλώσσα ή το νομικό σύστημα και δεν είχαν καμία επαφή στην Κροατία, ήταν δύσκολο να φανταστεί κάποιος πως θα μπορούσαν να συμμετάσχουν αποτελεσματικά στην ανάκριση χωρίς τη βοήθεια ενός δικηγόρου. Υπό αυτές τις συνθήκες, οι ανακριτικές αρχές δεν διασφάλισαν ότι οι προσφεύγοντες, ως συγγενείς της MAD.H., είχαν την απαραίτητη για την περιφρούρηση των νομίμων συμφερόντων τους συμμετοχή στην ανακριτική διαδικασία.

Εν όψει των ανωτέρω παραλείψεων, οι κρατικές αρχές δεν κατάφεραν να διεξάγουν μια αποτελεσματική έρευνα στις συνθήκες θανάτου της MAD.H.

Παραβίαση άρθρου 2.

Στη συνέχεια, το Δικαστήριο εξέτασε την προσφυγή υπό το πρίσμα του άρθρου 3 της Σύμβασης και, παρόλο που διαπίστωσε ότι οι συνθήκες στο Κέντρο Διαμετακόμισης Μεταναστών ήταν ικανοποιητικές, δεν μπορούσε να παραβλέψει ότι υπήρχαν στοιχεία που προσομοίαζαν σε

περιβάλλον φυλακής: Υπήρχε τοίχος περικυκλικά του Κέντρου, με παρουσία αστυνομικών στην είσοδο και στις πόρτες σε κάθε όροφο και με σημεία ελέγχου στους διαδρόμους και κάγκελα στα παράθυρα. Οι πόρτες, επίσης, των δωματίων των προσφευγόντων είχαν ένα γυάλινο άνοιγμα, μέσα από το οποίο μπορούσε να δει κάποιος από τον διάδρομο μέσα στο δωμάτιο. Το Δικαστήριο σημείωσε, μεταξύ άλλων, τις παρατηρήσεις Συνηγόρου του Παιδιού της Κροατίας, η οποία διαπίστωσε ότι το Κέντρο δεν ήταν κατάλληλο για να στεγάσει οικογένειες και παιδιά, καθώς και ότι οι προσφεύγοντες διαμαρτύρονταν συνεχώς σε Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις ότι κατά τη διάρκεια της αρχικής παραμονής τους ήταν περιορισμένοι στα δωμάτιά τους, ενώ περιοριζόταν επίσης η πρόσβασή τους σε δραστηριότητες αναψυχής σε εσωτερικούς χώρους, καθώς και σε εγκαταστάσεις εξωτερικού χώρου. Το Δικαστήριο δεν μπόρεσε να καταλήξει σε ένα τελικό συμπέρασμα σχετικά με το ζήτημα αυτό, καθώς λάμβανε αντιφατικές πληροφορίες από τις αρχές. Ωστόσο, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι ο περιορισμός πρόσβασης σε δραστηριότητες αναψυχής, σε εξωτερικές εγκαταστάσεις και σε φρέσκο αέρα αναπόφευκτα προκαλεί άγχος και είναι επιβλαβής για την ευεξία και την ανάπτυξη των παιδιών.

Ο ψυχολόγος απέδειξε ότι τον Μάρτιο του 2018 οι προσφεύγοντες πενθούσαν για τον θάνατο της MAD.H. και ένιωθαν φόβο και ανασφάλεια. Συνέστησε την περαιτέρω ψυχολογική υποστήριξη τους και τη διοργάνωση δραστηριοτήτων για τα παιδιά. Η εναγόμενη Κυβέρνηση υποστήριξε ότι παρείχε δραστηριότητες για τα παιδιά, χωρίς όμως να παρέχει σχετικές αποδείξεις. Σε κάθε περίπτωση, στα μέσα Μαΐου του 2018 τα προσφεύγοντα παιδιά είχαν ήδη περάσει δύο μήνες παραμονής στο Κέντρο χωρίς να υπάρχει κάποια οργανωμένη δραστηριότητα για να περνούν τον ελεύθερο χρόνο τους.

Το Δικαστήριο ήταν της άποψης ότι η κράτηση των παιδιών σε ένα ίδρυμα με στοιχεία φυλακής, όπου οι υλικές συνθήκες ήταν μεν ικανοποιητικές αλλά το επίπεδο αστυνομικής επίβλεψης ήταν υψηλό, χωρίς εποικοδομητικές δραστηριότητες για τα παιδιά, δεν θα ήταν ενδεχομένως μια κατάσταση τόσο σοβαρή ώστε να ενεργοποιηθεί το άρθρο 3 της Σύμβασης, καθώς ο περιορισμός ήταν μικρής διάρκειας. Ωστόσο, σε περίπτωση παρατεταμένης διάρκειας κράτησης, ένα τέτοιο περιβάλλον κράτησης θα επέφερε σίγουρα επιβλαβείς συνέπειες στα παιδιά, ξεπερνώντας το απαιτούμενο για την ενεργοποίηση του άρθρου 3 της Σύμβασης επίπεδο σοβαρότητας.

Από αυτήν την σκοπιά, διάφορα διεθνή όργανα, συμπεριλαμβανομένου του Συμβουλίου της Ευρώπης, καλούσαν όλο και περισσότερο τα Κράτη άμεσα και εντελώς να σταματήσουν ή να καταργήσουν την κράτηση μεταναστών που είναι παιδιά. Στην παρούσα υπόθεση, οι εθνικές αρχές δεν έδρασαν με την απαιτούμενη ταχύτητα προκειμένου

να περιορίσουν κατά το δυνατόν την κράτηση των έντεκα προσφευγόντων παιδιών και των γονιών τους. Η κράτηση διάρκειας δύο μηνών και δεκατεσσάρων ημερών υπό τις ανωτέρω αναφερόμενες συνθήκες ξεπέρασε την επιτρεπόμενη διάρκεια, πέρα από την οποία ενεργοποιείται το άρθρο 3. Έχοντας υπόψη ότι τα προσφεύγοντα παιδιά βρίσκονταν σε ιδιαίτερα ευάλωτη κατάσταση εξαιτίας επώδυνων γεγονότων, καθώς τα περισσότερα είχαν δει τον τραγικό θάνατο της εξάχρονης αδελφής τους, κρίνεται ότι η κατάσταση αυτή θα πρέπει να τους προκάλεσε συσσωρευμένη ψυχολογική διαταραχή και άγχος.

Το Δικαστήριο επίσης σημείωσε την αβεβαιότητα των προσφευγόντων σχετικά με το εάν τελούσαν υπό κράτηση και εάν υπήρχαν νομικές εγγυήσεις ενάντια σε μια αυθαίρετη κράτηση, δεδομένου του γεγονότος ότι τοποθετήθηκαν στο Κέντρο στις 21 Μαρτίου 2018 και έλαβαν παροχή νομικών συμβουλών σχετικά μ' αυτό μόλις στις 12 Απριλίου 2018, ενώ δεν τους επιτράπηκε να συναντηθούν με τον S.B.J., τον δικηγόρο της επιλογής τους, έως την 7η Μαΐου 2018. Αναπόφευκτα, η κατάσταση αυτή προκάλεσε επιπλέον άγχος και υποβάθμισε την εικόνα των γονέων στα μάτια των παιδιών προσφευγόντων.

Συνεπώς, αναφορικά με τα προσφεύγοντα παιδιά, υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3. Όμως, το Δικαστήριο δεν ήταν σε θέση να συμπεράνει ότι οι κατά τα άλλα αποδεκτές για τους ενήλικες προσφεύγοντες συνθήκες διαβίωσης στο Κέντρο ήταν ιδιαίτερα ακατάλληλες σε τέτοιο βαθμό ώστε να ισοδυναμεί με κακομεταχείριση προς αυτούς, αντίθετη προς το άρθρο 3 της Σύμβασης.

Παραβίαση του άρθρου 3 αναφορικά με τα προσφεύγοντα παιδιά, μη παραβίαση αναφορικά με τους ενήλικες προσφεύγοντες.

Το Δικαστήριο συνέχισε την εξέταση της προσφυγής υπό το πρίσμα του άρθρου 5 παρ. 1 της Σύμβασης. Η αστυνομία, δυνάμει του Νόμου περί Διεθνούς και Προσωρινής Προστασίας, έθεσε τους προσφεύγοντες υπό κράτηση στις 21 Μαρτίου 2018, προκειμένου να διαπιστωθούν τα στοιχεία τους. Το Δικαστήριο διατηρούσε σοβαρές αμφιβολίες κατά πόσο στην παρούσα υπόθεση οι αρχές αξιολόγησαν εάν, ενόψει των πολλών εμπλεκόμενων παιδιών, θα ήταν δυνατόν να επιβληθεί ένα εναλλακτικό της κράτησης και λιγότερο καταναγκαστικό μέτρο. Αφού έλαβε χώρα η έρευνα του Συνηγόρου του Πολίτη της Κροατίας και του Υπουργείου Εσωτερικών, και μόλις στις 10 Απριλίου 2018, οι αρχές αναζήτησαν πληροφορίες προκειμένου να εξακριβώσουν την ταυτότητα των προσφευγόντων. Μέχρι τότε η αίτηση των προσφευγόντων για διεθνή προστασία είχε ήδη προ δέκα ημερών απορριφθεί. Το γεγονός αυτό εγείρει αμφιβολίες ως προς την καλή πίστη των αρχών. Επίσης, κατά τη διάρκεια των διαδικασιών οι αρχές υποστήριζαν ότι η τοποθέτηση των περισσότερων προσφευγόντων ήταν απαραίτητη γιατί δεν είχε εξακριβωθεί η ταυτότητά τους, καθώς δεν ήταν καταγεγραμμένοι στο

σύστημα Schengen ή Eurodac, παρόλο που στην πραγματικότητα είχαν καταχωρηθεί στο σύστημα Eurodac της Βουλγαρίας. Υπό αυτές τις συνθήκες, η επιμονή ότι η κράτηση των προσφευγόντων συνέχιζε να είναι δικαιολογημένη θα μπορούσε να εγείρει περαιτέρω ανησυχία ως προς το εάν οι αρχές ενεργούσαν καλή τη πίστει.

Στις 20 Μαΐου 2018, οι εθνικές αρχές δικαιολόγησαν επιπλέον την κράτηση των προσφευγόντων επικαλούμενες τον κίνδυνο διαφυγής τους, σύμφωνα με τη σχετική διάταξη της εθνικής νομοθεσίας. Το Δικαστήριο δεν είχε λόγο να αμφισβητήσει το συμπέρασμα αυτό των εθνικών αρχών. Όμως, σε περιπτώσεις όπου οι εθνικές αρχές αποφασίζουν, σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, να θέσουν υπό κράτηση παιδιά και τους γονείς τους για εξαιρετικούς λόγους που σχετίζονται με τη μετανάστευση, τότε οι σχετικές διοικητικές διαδικασίες, όπως η εξέταση της αίτησης παροχής διεθνούς προστασίας, θα πρέπει να διεξάγονται με ιδιαίτερη προσοχή και ταχύτητα ώστε να περιορίζεται, κατά το δυνατόν, η κράτηση της προσφεύγουσας οικογένειας. Στην παρούσα υπόθεση, μετά την απόρριψη της αίτησης των προσφευγόντων για παροχή διεθνούς προστασίας, παρήλθαν επιπλέον τρεις μήνες προκειμένου τα εθνικά δικαστήρια να εξετάσουν την έφεσή τους ώστε η απόφαση να μην εκτελεστεί.

Η κατάσταση επιδεινώθηκε περαιτέρω από το γεγονός ότι δεν παρασχέθηκαν στους προσφεύγοντες σχετικές διαδικαστικές εγγυήσεις, καθώς από τα ευρήματα των εθνικών δικαστηρίων δεν προέκυπτε ότι είχαν ενημερωθεί σε μια κατανοητή γλώσσα για τις αποφάσεις τοποθέτησής τους στο Κέντρο.

Παραβίαση άρθρου 5 παρ. 1.

Οι προσφεύγοντες διαμαρτυρήθηκαν επίσης ότι, κατά παράβαση του άρθρου 4 του Τετάρτου Πρωτοκόλλου, υποβλήθηκαν σε μαζικές απελάσεις χωρίς προγενέστερη εξατομικευμένη αξιολόγηση των συνθηκών τους.

Η περιγραφή των προσφευγόντων για τα γεγονότα που έλαβαν χώρα στις 21 Νοεμβρίου 2017 ήταν ακριβής και σταθερή κατά τη διάρκεια της περιόδου που επακολούθησε του θανάτου της MAD.H. Συγχρόνως, δεν υπήρχαν αποδείξεις που να επιβεβαιώνουν ότι οι προσφεύγοντες εισήλθαν στην Κροατία στις 21 Νοεμβρίου 2017 και ότι οδηγήθηκαν πίσω στα σύνορα με τη Σερβία από την κροατική αστυνομία. Η φημολογούμενη επιστροφή τους συνέβη κατά τη διάρκεια της νύχτας τον χειμώνα, χωρίς να παραδοθούν στους αξιωματούχους της χώρας αυτής και χωρίς να έχει τηρηθεί κάποια επίσημη διαδικασία. Το Δικαστήριο αναγνώρισε έναν μεγάλο αριθμό εκθέσεων διαφόρων οργάνων σχετικά με συνοπτικές επιστροφές ατόμων που είχαν εισέλθει λάθρα στην Κροατία από τα σύνορα με τη Σερβία και τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, όπου τα άτομα αυτά εξαναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τη χώρα. Οι επιστροφές με συνοπτικές διαδικασίες φέρονται να

διεξάγονται εκτός επίσημων συνόρων και χωρίς προγενέστερη ειδοποίηση των αρχών της χώρας στην οποία επιστρέφονται οι μετανάστες.

Λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω και υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες της παρούσας υπόθεσης υφίστανται εκ πρώτης όψεως αποδεικτικά στοιχεία υπέρ της εκδοχής των γεγονότων των προσφευγόντων και το βάρος απόδειξης ότι οι προσφεύγοντες δεν εισήλθαν στην Κροατία και δεν επιστράφηκαν με συνοπτικές διαδικασίες στη Σερβία, πριν από το δυστύχημα της MAD.H., έφεραν οι εθνικές αρχές. Ωστόσο, η εναγόμενη Κυβέρνηση δεν εισέφερε το παραμικρό επιχείρημα, ικανό να αποκρούσει τα εν λόγω εκ πρώτης όψεως αποδεικτικά στοιχεία. Συνεπώς, το Δικαστήριο αποδέχθηκε ως αληθές ότι, στις 21 Νοεμβρίου 2017, η κροατική αστυνομία επέστρεψε την πρώτη προσφεύγουσα και τα έξι της παιδιά στη Σερβία, χωρίς να εξετάσει την ατομική τους κατάσταση. Το γεγονός ότι η πρώτη προσφεύγουσα και τα έξι της παιδιά εισήλθαν στην Κροατία παρανόμως και συνελήφθησαν μέσα σε λίγες ώρες από τότε που διέσχισαν τα σύνορα και ενδεχομένως κοντά σ' αυτά δεν αποκλείει την εφαρμογή του άρθρου 4 του Τετάρτου Πρωτοκόλλου. Κατά την έννοια της διάταξης αυτής, υποβλήθηκαν σε «απέλαση».

Η εναγόμενη Κυβέρνηση ισχυρίστηκε ότι οι προσφεύγοντες εμφάνισαν «υπαίτια συμπεριφορά» επειδή παράκαμψαν τις νόμιμες διαδικασίες εισόδου στην Κροατία. Όμως, η κροατική Κυβέρνηση δεν απέδειξε εάν κατά την επίδικη περίοδο το εναγόμενο Κράτος παρείχε κάποια αληθινή και αποτελεσματική πρόσβαση σε διαδικασίες νόμιμης εισόδου στην Κροατία και ειδικότερα με σκοπό την αίτηση παροχής προστασίας υπό το πρίσμα του άρθρου 3 της Σύμβασης.

Παραβίαση άρθρου 4 Τετάρτου Πρωτοκόλλου.

Το Δικαστήριο επίσης έκρινε, ομοφώνως, ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 34, καθώς το εναγόμενο Κράτος παρεμπόδιζε την αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος ατομικής προσφυγής των προσφευγόντων, εξαιτίας του περιορισμού της επαφής των προσφευγόντων με τον δικηγόρο της επιλογής τους και της ανάκρισης και της πίεσης που υποβλήθηκε ο δικηγόρος αυτός.

Άρθρο 41: το Δικαστήριο επιδίκασε το ποσό των 40.000 ευρώ για αποζημίωση της ηθικής βλάβης.

Υπόθεση Tunikova και λοιποί κατά Ρωσίας (Προσφυγές Νος 55974/16, 53118/17, 27484/18 κ.α.), απόφαση της 14ης Δεκεμβρίου 2021

ενδοοικογενειακή βία – προστασία γυναικών – υιοθέτηση νομοθεσίας – αποτελεσματική έρευνα

Οι τέσσερις προσφεύγουσες ήταν θύματα ενδοοικογενειακής βίας από τους συντρόφους τους ή τους πρώην συ-

ζύγους τους και οι υποθέσεις τους κυμαίνονταν από περιπτώσεις επίθεσης κατά της ζωής, όπως στην υπόθεση της κας Tunikova (Προσφυγή No 55974/16), επαναλαμβανόμενης βίας, όπως στις υποθέσεις των κυριών Petrakova (Προσφυγή No 53118/17), Gershman (Προσφυγή No 27484/18) και Gracheva (Προσφυγή No 28011/19), έως, τέλος, περιπτώσεις ακραίας μορφής ακρωτηριασμού, όπως στην υπόθεση της κας Gracheva, που κατέληξε ανάπηρη για την υπόλοιπη ζωή της (είχαν ακρωτηριαστεί τα χέρια της). Οι προσφεύγουσες κατήγγειλαν ότι οι ρωσικές αρχές δεν τις προστατεύσαν από πράξεις ενδοοικογενειακής βίας εξαιτίας του ανεπαρκούς εθνικού νομικού πλαισίου, δεν διενήργησαν μια αποτελεσματική έρευνα στις καταγγελλόμενες πράξεις και δεν ενεργοποίησαν ειδικά μέτρα καταπολέμησης της έμφυλης βίας κατά των γυναικών.

Η μεταχείριση που έλαβαν οι προσφεύγουσες ήταν επαρκώς σοβαρή ώστε να ενεργοποιηθεί η εφαρμογή του άρθρου 3 της Σύμβασης. Αυτό ίσχυε όχι μόνο αναφορικά με τη σωματική βία αλλά και αναφορικά με την ψυχολογική βία, η οποία ήταν αρκετά σοβαρή ώστε να ισοδυναμεί από μόνη της με μεταχείριση που εμπίπτει στο πεδίο του άρθρου 3. Ειδικότερα, η απειλητική συμπεριφορά των δραστών προκάλεσε στις προσφεύγουσες φόβο ότι θα επαναληφθούν τα φαινόμενα βίας για εκτεταμένες χρονικές περιόδους. Τα αισθήματα άγχους και αδυναμίας που βίωσαν εξαιτίας αυτής της συμπεριφοράς επιτάθηκαν από την απαξιωτική στάση των αρχών, οι οποίες δεν προστατεύσαν τις προσφεύγουσες, ακόμη και σε επείγουσες κλήσεις για βοήθεια. Επιπλέον, η απρόβλεπτη κλιμάκωση της βίας και της αβεβαιότητας για την τύχη τους αύξησε την τρωτότητά τους και τις έθεσε σε ένα καθεστώς φόβου και συναισθηματικής και ψυχολογικής πίεσης. Το Δικαστήριο δεν θεώρησε απαραίτητο να εξετάσει εάν η καταγγελλόμενη συμπεριφορά μπορούσε επίσης να στοιχειοθετεί πράξη «βασανισμού».

Συνεπώς, το Δικαστήριο όφειλε να εξετάσει εάν οι κρατικές αρχές εκπλήρωσαν τις απορρέουσες από το άρθρο 3 υποχρεώσεις τους.

Ήταν απαραίτητο το Δικαστήριο να επανεξετάσει τις διαπιστώσεις του στην υπόθεση *Volodina κατά Ρωσίας* [(Προσφυγή No 41261/17), απόφαση της 9ης Ιουλίου 2019], όπου για πρώτη φορά εντόπισε δομικές ελλείψεις στη ρωσική νομοθεσία, καθώς το εθνικό νομοθετικό πλαίσιο δεν βελτιώθηκε στα επόμενα δύο χρόνια από την έκδοση της απόφασης εκείνης. Όντως, το υπάρχον ρωσικό νομικό πλαίσιο – που δεν περιελάμβανε ορισμό της «ενδοοικογενειακής βίας», αρκετές ουσιαστικές και διαδικαστικές διατάξεις για να ασκήσει δίωξη στις διάφορες μορφές αυτής και κανενός είδους προστατευτικά μέτρα – υπολείπεται των απαιτήσεων των εγγενών στην υποχρέωση του Κράτους να υιοθετηθεί και να εφαρμόσει αποτελεσματικά ένα σύστημα που θα τιμωρεί όλες τις μορφές της ενδοοικο-

γενειακής βίας και θα προσφέρει επαρκείς εγγυήσεις για τα θύματα. Οι περιστάσεις της παρούσας υπόθεσης αποτελούν ένα περαιτέρω παράδειγμα ότι οι ισχύουσες εθνικές νομικές διατάξεις δεν επαρκούν για να καλύψουν τις διάφορες μορφές που λαμβάνει η ενδοοικογενειακή βία.

Λαμβανομένων υπόψη των στοιχείων που εκτίθενται στη νομολογία του και των συνθηκών της παρούσας υπόθεσης, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι εθνικές αρχές γνώριζαν ή όφειλαν να γνωρίζουν για τη βία που υπέστησαν οι προσφεύγουσες και υποχρεούνταν να αξιολογήσουν τον κίνδυνο επανεμφάνισής της και να λάβουν επαρκή και αποτελεσματικά μέτρα προστασίας τους. Από αυτήν την άποψη, το Δικαστήριο είχε υπόψη του τις απαιτήσεις που καθορίστηκαν στην υπόθεση *Kurt κατά Αυστρίας* [(Προσφυγή No 62903/15), απόφαση της 15ης Ιουνίου 2021 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης] σχετικά με την αξιολόγηση του κινδύνου στο πλαίσιο της ενδοοικογενειακής βίας. Έκρινε ότι οι αρχές δεν εκπλήρωσαν το καθήκον τους να διεξάγουν μια άμεση, αυτόνομη, προληπτική και συνολική αξιολόγηση του κινδύνου επανεμφάνισης της βίας κατά των προσφευγουσών και να λάβουν λειτουργικά και αποτρεπτικά μέτρα ώστε να μετριάσουν αυτόν τον κίνδυνο, να προστατεύσουν τις προσφεύγουσες και να επικρίνουν τη συμπεριφορά των δραστών. Παρέμειναν παθητικές εν όψει σοβαρού κινδύνου κακομεταχείρισης των προσφευγουσών και μέσω της αδράνειάς τους και της αποτυχίας να λάβουν αποτρεπτικά μέτρα, ακόμη και εντός του πεδίου του υπάρχοντος νομικού πλαισίου, επέτρεψαν στους δράστες να συνεχίσουν τις απειλές, την παρενόχληση και τις προσβολές κατά των προσφευγουσών χωρίς εμπόδια και με ατιμωρησία. Αυτό είχε ως συνέπεια οι προσφεύγουσες να μην λάβουν αποτελεσματική προστασία κατά της βίας, προστασία που δικαιούνταν σύμφωνα με τη Σύμβαση. Μολαταύτα, ακόμη και εάν ο κίνδυνος είχε αξιολογηθεί σωστά και είχε καταγραφεί, η ρωσική νομοθεσία δεν προέβλεπε επαρκείς και αποτελεσματικούς μηχανισμούς εγγύησης της ασφάλειας των προσφυγουσών. Το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι η επιβολή μιας αυστηρής ποινής για ένα αδίκημα βίας μετά τη διάπραξή του – όπως συνέβη στην υπόθεση της κας Gracheva – δεν εξαλείφει ή μετριάσει την ευθύνη των εθνικών αρχών για την προγενέστερη αποτυχία τους να της παρέχουν επαρκή μέτρα προστασίας.

Εν όψει των ανωτέρω, ενεργοποιήθηκε η υποχρέωση των αρχών να διεξάγουν μια έρευνα που να πληροί τις προϋποθέσεις που θέτει το άρθρο 3 της Σύμβασης. Αποκρινόμενη στις καταγγελίες των προσφευγουσών ότι δέχθηκαν επίθεση, η αστυνομία περιορίστηκε στο να διεξάγει προκαταρκτικές έρευνες, οι οποίες διαρκώς κατέληγαν ότι δεν απαιτείται να ασκηθεί ποινική δίωξη επειδή δεν διαπράχθηκε ποινικό αδίκημα. Δεν υπήρξε καμία σοβαρή προσπάθεια να εξακριβωθούν οι συνθήκες των επιθέσεων ή να ληφθεί μια γενική θεώρηση μιας σειράς βίαιων

περιστατικών, ενέργειες απαραίτητες σε υποθέσεις ενδοοικογενειακής βίας. Οι προκαταρκτικές έρευνες περιορίστηκαν κυρίως σε κατάθεση των δραστών και της δικής τους οπτικής των γεγονότων χωρίς καταθέσεις μαρτύρων, ιατροδικαστική εξέταση των τραυμάτων και συλλογή οποιουδήποτε άλλου σχετικού αποδεικτικού στοιχείου. Επιπλέον, σύμφωνα με την πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, με τη διεξαγωγή μόνο προκαταρκτικής έρευνας δεν πληρούνται η προϋπόθεση διεξαγωγής αποτελεσματικής έρευνας που τίθεται με το άρθρο 3 της Σύμβασης.

Στις περισσότερες περιπτώσεις, λόγω των κενών του ουσιαστικού δικαίου, δεν διεξαγόταν κύρια ανάκριση με την αιτιολογία ότι τα τραύματα των προσφευγουσών δεν ήταν αρκετά σοβαρά ώστε να ασκηθεί ποινική δίωξη. Αυτό άφηνε στις προσφεύγουσες τη μοναδική νομική επιλογή να αναζητήσουν αποζημίωση μέσω άσκησης αγωγής, όπου όμως δεν θα επωφελούνταν από τη βοήθεια των κρατικών αρχών. Αφήνοντας τις προσφεύγουσες στη μοίρα τους και γνωρίζοντας ότι αντιμετωπίζουν καταστάσεις ενδοοικογενειακής βίας, η στάση του κράτους ισοδυναμεί με εκφυγή από την υποχρέωσή του να ερευνά κάθε περιστατικό κακομεταχείρισης. Επίσης, οι δικαστές που εκδίκαζαν αγωγές αποζημίωσης δεν επιδείκνυαν επίγνωση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των υποθέσεων ενδοοικογενειακής βίας και καμία πρόθεση να λογοδοτήσουν οι δράστες. Ακόμη και όταν αντιμετώπιζαν υπόνοιες διάπραξης αυτεπαγγέλτως διωκόμενων αδικημάτων, όπως περιπτώσεις καταγεγραμμένων τραυματισμών ή απειλών θανάτου, οι αρχές αποσιώπησαν ή παρέκαμψαν την υποχρέωση άσκησης ποινικής δίωξης και βασίστηκαν σε βιαστικά και αβάσιμα συμπεράσματα ώστε να τεθούν στο αρχείο οι έρευνες. Εν όψει της αποτυχίας των αρχών να ερευνήσουν αποτελεσματικά βάσιμες κατηγορίες κακομεταχείρισης και να διασφαλίσουν τη δίωξη και την τιμωρία των δραστών, το Κράτος δεν εκπλήρωσε την υποχρέωσή του να ερευνήσει την κακομεταχείριση που υπέστησαν οι προσφεύγουσες.

Παραβίαση άρθρου 3.

Το Δικαστήριο εξέτασε τις προσφυγές και υπό το πρίσμα του άρθρου 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 3. Τα πορίσματα του Δικαστηρίου στην υπόθεση *Volodina* σχετικά με το γενικευμένο πρόβλημα της ενδοοικογενειακής βίας στη Ρωσία και η επαναλαμβανόμενη αποτυχία λήψης μέτρων για την αντιμετώπιση της δυσμενούς μεταχείρισης των γυναικών και την προστασία τους από την κατοποίηση τυγχάνουν εφαρμογής και στην παρούσα υπόθεση. Δεδομένου ότι αποδείχθηκε η ύπαρξη συστημικής προκατάληψης, οι προσφεύγουσες δεν χρειαζόταν να αποδείξουν ότι αντιμετωπίστηκαν και προσωπικά με προκατάληψη.

Παραβίαση άρθρου 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 3.

Άρθρο 41: το Δικαστήριο επιδίκασε το ποσό των 330.660 ευρώ για αποζημίωση της θετικής βλάβης και το ποσό των

40.000 ευρώ για αποζημίωση της ηθικής βλάβης στην κα Gracheva, ενώ επιδίκασε σε καθεμία από τις λοιπές προσφεύγουσες το ποσό των 20.000 ευρώ για αποζημίωση της ηθικής τους βλάβης.

Άρθρο 46: το πρόβλημα των παραβιάσεων της Σύμβασης που διαπίστωσε το Δικαστήριο στην παρούσα υπόθεση πηγάζει από τη νομοθεσία την ίδια και τα πορίσματα εκτείνονται πέραν των προσωπικών συμφερόντων των προσφευγουσών στην υπόθεση αυτή. Μετά από την πάροδο αρκετών ετών από τότε που έλαβαν χώρα τα γεγονότα στην υπόθεση αυτή και περισσότερο των δύο ετών από την απόφαση επί της υπόθεσης *Volodina*, η κατάσταση παραμένει η ίδια. Επίσης, εξαιτίας της έλλειψης προστατευτικών μέτρων οποιασδήποτε μορφής, τα θύματα ενδοοικογενειακής βίας προσφεύγουν στο Δικαστήριο για την έκδοση προσωρινών μέτρων σύμφωνα με τον Κανόνα 39 του Κανονισμού του Δικαστηρίου. Η πανδημία της COVID-19 επιδείνωσε περαιτέρω την κατάσταση και προκάλεσε μια σημαντική αύξηση του αριθμού των καταγγελιών για ενδοοικογενειακή βία. Εν όψει της συνεχιζόμενης απουσίας νομοθεσίας που να αντιμετωπίζει το ζήτημα της ενδοοικογενειακής βίας σε εθνικό επίπεδο και του κατεπείγοντος του θέματος που αφορά τη δυνατότητα των θυμάτων να ζουν μια ζωή χωρίς βία, το Κράτος υποχρεούνταν, σύμφωνα με τη Σύμβαση, να προχωρήσει σε νομοθετικές και άλλες αλλαγές δίχως άλλη καθυστέρηση. Η ανάγκη για τέτοιες αλλαγές είναι επιπλέον επιτακτική, καθώς μεγάλος αριθμός ατόμων που επηρεάζονται από τις παραβιάσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων της Σύμβασης δεν έχει άλλη επιλογή παρά να επιδιώξει την αποζημίωσή του μέσω της χρονοβόρας διεθνούς διαδικασίας επίλυσης διαφορών. Προκειμένου η εναγόμενη Κυβέρνηση να εκπληρώσει τις εκ της Σύμβασης απορρέουσες υποχρεώσεις της, είναι απαραίτητο να προβεί σε σαφείς και ειδικές τροποποιήσεις στο εθνικό νομικό σύστημα, οι οποίες θα επιτρέπουν σε άτομα που βρίσκονται στη θέση των προσφευγουσών να λάβουν σε εθνικό επίπεδο επαρκή και ικανοποιητική αποζημίωση σε περιπτώσεις τέτοιου είδους παραβιάσεων. Οι εθνικές αρχές συνεπώς θα πρέπει να δράσουν συνολικά και στοχευμένα σε όλους τους τομείς κρατικής δράσης, προβαίνοντας, μεταξύ άλλων, σε άμεση αναθεώρηση ή τροποποίηση της νομοθεσίας ώστε να εναρμονιστεί με τη Σύμβαση και τα διεθνή πρότυπα νομοθετικής πρόληψης και τιμωρίας της ενδοοικογενειακής βίας, με τη δημόσια πολιτική, τα προγράμματα, τα θεσμικά πλαίσια και τους εποπτικούς μηχανισμούς.

Το Δικαστήριο προέβη σε λεπτομερείς και ειδικές υποδείξεις προς το εναγόμενο Κράτος σχετικά με τα μέτρα που πρέπει να λάβει σύμφωνα με τη διάταξη αυτή. Αυτά θα πρέπει να συμπεριλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, την υιοθέτηση ενός ευρέος νομικού ορισμού της ενδοοικογενειακής βίας που θα καλύπτει πράξεις βίας σε διάφορες μορφές, πράξεις που θα πρέπει να εξετάζονται ως μια ενι-

αία συμπεριφορά ή ως σχετιζόμενα περιστατικά και ποτέ μεμονωμένα την ποινικοποίηση αυτών των πράξεων και την τιμωρία με επιβολή κατάλληλων ποινών σε κάθε νυν και πρώην μέλος μιας οικογένειας ή μιας ένωσης, σύζυγο ή σύντροφο, είτε ζουν στο ίδιο σπίτι είτε χώρια· τη θέσπιση ενός ολοκληρωμένου πλαισίου για την προστασία και την παροχή βοήθειας σε όλα τα θύματα· τη δημιουργία ενός μηχανισμού διασύνδεσης για τη συνεργασία μεταξύ κρατικών υπηρεσιών και άλλων ενδιαφερομένων για την πρόληψη της ενδοοικογενειακής βίας· την υιοθέτηση μηχανισμών προστασίας και αποζημίωσης των θυμάτων· τη χρηματοδότηση προγραμμάτων αποκατάστασης των δραστών ενδοοικογενειακής βίας· την άμεση, ενδεδεχθή και ανεξάρτητη έρευνα των καταγγελιών από τις αρχές αυτεπαγγέλτως, οι οποίες θα κινούν ποινική δίωξη σε όλες τις περιπτώσεις ενδοοικογενειακής βίας και θα παραπέμπουν εγκαίρως και γρήγορα σε δίκη τους δράστες· την υιοθέτηση πρωτοκόλλων κι οδηγιών για τον χειρισμό και την έρευνα των καταγγελιών ενδοοικογενειακής βίας· την εξέταση από τις αρχές των λόγων απόσυρσης καταγγελιών ενδοοικογενειακής βίας και το κατά πόσον η σοβαρότητα των επιθέσεων απαιτεί την σε κάθε περίπτωση δίωξη και μια «αυτόνομη», «προληπτική» και «εμπειριστωμένη» αξιολόγηση του κινδύνου. Επίσης, θα πρέπει, χωρίς άλλη καθυστέρηση, να τεθούν στη διάθεση των θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας επαρκή και αποτελεσματικά μέτρα προστασίας τους (εξω-δικαστικά και δικαστικά). Τα προστατευτικά αυτά μέτρα (είτε είναι περιοριστικά μέτρα είτε εντολές προστασίας και ασφάλειας) θα πρέπει να διαθέτουν τα βασικά χαρακτηριστικά που προσδιορίζονται από την Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για την Εξάλειψη των Διακρίσεων κατά των Γυναικών και από τον Ειδικό Εισηγητή των Ηνωμένων Εθνών για τη βία κατά των γυναικών. Ειδικότερα, οι εντολές προστασίας: θα πρέπει να εκδίδονται ανεξαρτήτως οποιασδήποτε άλλης νομικής διαδικασίας, όπως η άσκηση ποινικής δίωξης κατά του δράστη, και να βασίζονται σε ένα πρότυπο αποδεικτικής διαδικασίας για το θύμα διαφορετικό από αυτό που ακολουθείται στην ποινική διαδικασία· να απαιτούν από τον δράστη την τήρηση ελάχιστης απόστασης από το θύμα ανά πάσα στιγμή και να του απαγορεύουν να επιχειρεί να έρθει σε επικοινωνία με το θύμα με οποιονδήποτε τρόπο (εντός ή εκτός διαδικτύου). Η συμμόρφωση προς τους όρους των εντολών θα πρέπει να παρακολουθείται αυστηρά και συνεχώς από τις αρχές και η μη συμμόρφωση θα πρέπει να είναι ποινικά κολάσιμη και να συνοδεύεται από επαρκώς αποτρεπτικές κυρώσεις.

Τέλος, για την αντιμετώπιση της ανισότητας και της *de facto* διάκρισης κατά των γυναικών, οι εθνικές αρχές θα πρέπει να υιοθετήσουν ένα πλάνο δράσης ώστε να αλλάξει η αντίληψη του κοινού για την έμφυλη βία κατά των γυναικών και να ενημερωθούν τα θύματα για τα διαθέσιμα νομικά και μη μέσα. Για τον σκοπό αυτό, το εναγόμενο Κράτος θα πρέπει να παρέχει υποχρεωτική εκπαίδευση

για τη δυναμική της ενδοοικογενειακής βίας στους δικαστές, στους αστυνομικούς, στους δράστες, στους εισαγγελείς, στους γιατρούς, στους κοινωνικούς λειτουργούς και σε άλλους αξιωματούχους που θα έρθουν σε επαφή με το θύμα. Θα πρέπει, επίσης, να σχεδιάσει έναν εποπτικό μηχανισμό για την ακριβή συλλογή λεπτομερών στατιστικών στοιχείων για την αποτροπή και την τιμωρία της ενδοοικογενειακής βίας και την καταγραφή στατιστικών στοιχείων ανά φύλο, ηλικία και φύση της σχέσης μεταξύ του δράστη και του θύματος ή των θυμάτων, συμπεριλαμβανομένων και των καταγγελιών ενδοοικογενειακής βίας που δεν ενεργοποίησαν διοικητικές ή ποινικές διαδικασίες.

Εν αναμονή της εφαρμογής των υποδεικνυόμενων μέτρων, το Δικαστήριο θα συνεχίσει να εξετάζει παρόμοιες υποθέσεις με μια απλοποιημένη και ταχεία μορφή, σύμφωνα με την πάγια νομολογία του.

► Άρθρο 5 – Το δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια

Υπόθεση *Turan και λοιποί κατά Τουρκίας* (Προσφυγές Νος 75805/16, 75794/16, 6556/17 και άλλα), απόφαση της 23ης Νοεμβρίου 2021

προσωρινή κράτηση δικαστών – υποψία συμμετοχής σε παράνομη οργάνωση – πραξικόπημα – διεύρυνση έννοιας αυτόφωρου εγκλήματος (ή διαρκούς)

Οι προσφεύγοντες, οι οποίοι ήταν δικαστές ή εισαγγελείς σε δικαστήρια διαφορετικών βαθμίδων την επίδικη περίοδο, συνελήφθησαν και τέθηκαν υπό προσωρινή κράτηση με την υποψία συμμετοχής στην «Τρομοκρατική Οργάνωση Φετουλάχ» (FETO), μετά την απόπειρα πραξικοπήματος στις 15 Ιουλίου 2016.

Οι απόψεις δίστανται σχετικά με το εάν η προσωρινή κράτηση των προσφευγόντων – οι οποίοι ως δικαστές και εισαγγελείς απολάμβαναν κατά την επίδικη περίοδο ένα ειδικό καθεστώς – που επιβλήθηκε σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία μπορεί να θεωρηθεί ότι πληροί την προϋπόθεση της «ποιότητας του νόμου».

Παρόλες τις ειδικές διαδικαστικές διασφαλίσεις που συνδέονταν με την ιδιότητά τους ως δικαστών και εισαγγελέων κατά την επίδικη περίοδο, οι προσφεύγοντες προφυλακίστηκαν σύμφωνα με το κοινό δίκαιο, επειδή θεωρήθηκε ότι καταλήφθηκαν επ' αυτοφώρω («*in flagrant delicto*»), όπως ορίζει το άρθρο 94 του Νόμου 2802. Η εφαρμογή της έννοιας «επ' αυτοφώρω», στο ειδικό πλαίσιο μιας προφυλάκισης ενός δικαστή σύμφωνα με τον Νόμο 2802, είχε ήδη κριθεί ότι παραβιάζει το άρθρο 5 παρ. 1 στην υπόθεση *Bas κατά Τουρκίας* [(Προσφυγή No 66448/17), απόφαση της 3ης Μαρτίου 2020], όπου το Δικαστήριο αποφάσισε ότι η ανωτέρω έννοια ερμηνεύτηκε

από τα εθνικά δικαστήρια κατά έναν διευρυμένο τρόπο που δεν τελούσε σε συμμόρφωση με τις απαιτήσεις της Σύμβασης. Το Δικαστήριο δεν βλέπει τον λόγο να μην ακολουθήσει τις διαπιστώσεις στις οποίες κατέληξε στην υπόθεση *Βαζ*.

Διαπιστώνοντας την ύπαρξη περίπτωσης «κατάληψης επ' αυτοφώρω» στην παρούσα υπόθεση, το Συνταγματικό Δικαστήριο υιοθέτησε μια διαφορετική προσέγγιση από αυτήν που ακολούθησε το Αναιρετικό Δικαστήριο, όπως εξετάστηκε στην υπόθεση *Βαζ*. Για το Συνταγματικό Δικαστήριο, το πραξικόπημα, και όχι η διαρκής φύση της συμμετοχής σε μια τρομοκρατική οργάνωση, αποτέλεσε το βασικό σημείο αναφοράς. Σύμφωνα με το Συνταγματικό Δικαστήριο, οι προσφεύγοντες και όλα τα μέλη του δικαστικού σώματος που συνελήφθησαν μετά από την απόπειρα πραξικοπήματος θα μπορούσαν να θεωρηθούν ότι συνελήφθησαν επ' αυτοφώρω αποκλειστικά και μόνο λόγω της υποτιθέμενης οργανωτικής σύνδεσής τους με την τρομοκρατική οργάνωση που βρισκόταν πίσω από την απόπειρα πραξικοπήματος. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η υποθετική προσέγγιση του Συνταγματικού Δικαστηρίου φαίνεται να επέκτεινε την έννοια του «επ' αυτοφώρω» πέραν του ορισμού που θέτει το εθνικό δίκαιο, σημειώνοντας ιδιαιτέρως την παράλειψη των αρχών να επιβεβαιώσουν ότι οι προσφεύγοντες συνελήφθησαν και προφυλακίστηκαν ενώ διέπρατταν, ή αμέσως μετά, μια πράξη που συνδεόταν άμεσα με την απόπειρα πραξικοπήματος.

Η εναγόμενη Κυβέρνηση ισχυρίστηκε περαιτέρω ότι η προφυλάκιση των εν λόγω προσφευγόντων κατά το κοινό δίκαιο δεν συνδέθηκε απαραίτητα με το ότι κατελήφθησαν επ' αυτοφώρω, αλλά ότι δικαιολογούνταν επίσης σύμφωνα με το άρθρο 93 του Νόμου 2802, καθώς το αδίκημα για το οποίο κατηγορούνταν σχετιζόταν με την ιδιωτική και όχι με την επαγγελματική τους ζωή. Στα εντάλματα προφυλάκισης των προσφευγόντων δεν υπήρχε αναφορά για τη σχετιζόμενη με την «ιδιωτική» ή «επαγγελματική» ζωή φύση των εν λόγω αδικημάτων, αλλά η μόνη αναφορά που έγινε – αν έγινε – ήταν στο άρθρο 94 του προαναφερόμενου νόμου, που αφορούσε και τα δύο είδη αδικημάτων. Ακόμη και σε εκείνες τις προσφυγές όπου στα εντάλματα δεν γινόταν σαφής αναφορά στο άρθρο 94, ήταν εμφανές από τη σχετική νομολογία του Ακυρωτικού Δικαστηρίου και του Συνταγματικού Δικαστηρίου ότι σε περίπτωση σύλληψης μέλους του δικαστικού σώματος με την κατηγορία συμμετοχής σε ένοπλη τρομοκρατική οργάνωση, οι συνθήκες «κατάληψης επ' αυτοφώρω» που εξετάζονται αρμοδίως από τα ακυρωτικά δικαστήρια, κατά την έννοια του άρθρου 94 του Νόμου 2802, θα θεωρούνται ότι πραγματώνονται κατά τη στιγμή της σύλληψης, δεδομένης της διαρκούς φύσης του αδικήματος συμμετοχής σε ένοπλη τρομοκρατική οργάνωση για το οποίο κατηγορούνταν. Η εναγόμενη Κυβέρνηση είχε άλλωστε αναγνωρίσει στις παρατηρήσεις της ότι η προ-

φυλάκιση των προσφευγόντων διεξήχθη σύμφωνα με τις γενικές διατάξεις του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας επειδή καταλήφθηκαν επ' αυτοφώρω.

Συνεπώς, το Δικαστήριο δεν πείστηκε ότι οι διαπιστώσεις πως επρόκειτο για μια υπόθεση «επ' αυτοφώρω», κατά την έννοια του άρθρου 94 του Νόμου 2802, θα μπορούσαν προβλέψιμα να θεωρηθούν ότι σχετιζόνταν μόνο με τον καθορισμό της τοπικής αρμοδιότητας του δικαστηρίου που εξέδωσε το ένταλμα προφυλάκισης, χωρίς να έχουν κάποια επίδραση στη νομιμότητα της προφυλάκισης.

Η ασυλία που προβλεπόταν από τον Νόμο 2802 δεν σημαίνει ατιμωρησία. Ωστόσο, λαμβάνοντας υπόψη τη σημασία της δικαστικής εξουσίας σε ένα δημοκρατικό κράτος που αποτελεί ένα κράτος δικαίου και το γεγονός ότι ένα τέτοιο προνόμιο αποδιδόταν σε δικαστές και εισαγγελείς όχι για προσωπικό όφελος αλλά για τη διασφάλιση της ανεξάρτητης άσκησης των καθηκόντων τους, η ανάγκη ασφάλειας δικαίου καθίσταται ακόμη πιο σημαντική όταν ένα μέλος του δικαστικού σώματος στερείται της ελευθερίας του.

Λαμβάνοντας υπόψη τα προαναφερόμενα και τις διαπιστώσεις στις οποίες κατέληξε στην υπόθεση *Βαζ*, το Δικαστήριο δεν μπορεί να συμπεράνει ότι η προφυλάκιση των προσφευγόντων, που υπέκειντο στις ρυθμίσεις του Νόμου 2802, έλαβε χώρα σύμφωνα με μια νόμιμη διαδικασία κατά την έννοια του άρθρου 5 παρ. 1 της Σύμβασης. Επιπλέον, τα εν λόγω μέτρα δεν μπορούν να θεωρηθούν ότι απαιτούνταν αυστηρά από τις ανάγκες της υπόθεσης, κατά την έννοια του άρθρου 15 της Σύμβασης.

Παραβίαση άρθρου 5 παρ. 1.

Σύμφωνα με το άρθρο 46 του Νόμου 2797 που αφορά στα μέλη του Ακυρωτικού Δικαστηρίου, με εφαρμογή επίσης και στα μέλη του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου, για τη διενέργεια έρευνας σε τόσο ιεραρχικά ανώτερους δικαστές απαιτούνταν απόφαση των αντίστοιχων Προεδρικών Συμβουλίων τους, εκτός από την περίπτωση των επ' αυτοφώρω αδικημάτων που αποτελούσε αρμοδιότητα των εφετείων, οπότε και ενεργοποιούνταν η εφαρμογή των κανόνων του κοινού νόμου.

Το εν λόγω νομικό πλαίσιο ήταν παρόμοιο με εκείνο που αφορούσε στα μέλη του Συνταγματικού Δικαστηρίου, όπως καθορίστηκε στην υπόθεση *Alparslan Altan κατά Τουρκίας* [(Προσφυγή No 12778/17), απόφαση της 16ης Απριλίου 2019]. Η εκτενής εφαρμογή τη έννοιας «επ' αυτοφώρω» είχε ως συνέπεια τη διαπίστωση παραβίασης του άρθρου 5 παρ. 1 στην ανωτέρω υπόθεση και το Δικαστήριο δεν έχει λόγο να παρεκκλίνει από τις διαπιστώσεις του. Συνεπώς, οι προσφεύγοντες που ήταν μέλη του Ακυρωτικού Δικαστηρίου ή του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου κατά τον χρόνο της προφυλάκισής τους είχαν ομοίως στερηθεί την ελευθερία τους με μια παράνομη διαδικασία. Επίσης, η απόφαση προφυλάκισης των προ-

σφευγόντων δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι ήταν αυστηρώς αναγκαία στην υπόθεση, κατά την έννοια του άρθρου 15 της Σύμβασης.

Παραβίαση άρθρου 5.

Άρθρο 41: το Δικαστήριο επιδίκασε το ποσό των 5.000 ευρώ για αποζημίωση της ηθικής βλάβης.

► Άρθρο 6 – Δικαίωμα στη χρηστή απονομή της δικαιοσύνης

Υπόθεση *Sassi και Benchellali κατά Γαλλίας* (Προσφυγές Νος 10917/15 και 10941/15), απόφαση της 25ης Νοεμβρίου 2021

αμερικανική βάση στο Γκουαντάναμο – καταθέσεις ενώπιον γαλλικών αρχών – καταδίκη στη Γαλλία

Οι προσφεύγοντες, Γάλλοι υπήκοοι, συνελήφθησαν στα σύνορα του Πακιστάν στην προσπάθειά τους να διαφύγουν στο Αφγανιστάν στις αρχές του 2002. Τους παρέδωσαν στις αμερικανικές αρχές και κρατήθηκαν στην αμερικανική βάση του Γκουαντάναμο. Οι γαλλικές αρχές ανέκριναν εκεί τρεις φορές τους προσφεύγοντες στο πλαίσιο των «τριμερών αποστολών» («οι αποστολές»), που περιελάμβαναν αντιπροσώπους τριών γαλλικών αρχών [Υπουργείο Εξωτερικών, Υπηρεσία Εξωτερικής Ασφάλειας (ΥΕΑ) και Εσωτερική Υπηρεσία Πληροφοριών (ΕΥΠ)].

Οι προσφεύγοντες στάλθηκαν στη συνέχεια στη Γαλλία, όπου δικάστηκαν και καταδικάστηκαν για τρομοκρατικά αδικήματα.

Οι προσφεύγοντες διαμαρτυρήθηκαν, σύμφωνα με το άρθρο 6 της Σύμβασης, για τις ανακρίσεις που έλαβαν χώρα στο Γκουαντάναμο και για τη χρήση των αποδεικτικών στοιχείων που συλλέχθηκαν εκεί για τους σκοπούς των ποινικών διώξεων που ασκήθηκαν εναντίον τους στη Γαλλία.

Αρχικά, εξετάστηκε η φύση των ανακρίσεων στο Γκουαντάναμο. Παρόλο που εκκίνησαν διαδικασίες στη Γαλλία παράλληλα με αυτές των αποστολών στο Γκουαντάναμο, τα εθνικά δικαστήρια χρησιμοποίησαν διάφορα αποδεικτικά στοιχεία ώστε να στηρίξουν τα ευρήματά τους και χαρακτήρισαν τις αποστολές αμιγώς διοικητική φύσης, άσχετες προς τις δικαστικές διαδικασίες, με σκοπό αυτών την ταυτοποίηση των κρατούμενων και τη συλλογή πληροφοριών και όχι με σκοπό τη συλλογή αποδεικτικών στοιχείων για το καταγγελλόμενο αδίκημα.

Το προσωπικό του Υπουργείου Εξωτερικών, το οποίο υπήρξε η μόνη υπηρεσία αρμόδια για τις αποστολές, και οι πράκτορες της ΕΥΠ που τέθηκαν στη διάθεσή του δεν μετέβησαν στο Γκουαντάναμο με δικαστικό ένταλμα. Οι εκθέσεις των πρακτόρων αυτών, ως εμπόμπουσες στην κατηγορία «απόρρητα αμυντικά ζητήματα», δεν θα μπορού-

σαν να αποσταλούν στις δικαστικές αρχές ή να χρησιμοποιηθούν στις ποινικές διώξεις κατά των προσφευγόντων.

Μετά την πρώτη αποστολή, ο εισαγγελέας ζήτησε προκαταρκτική έρευνα σχετικά με τους προσφεύγοντες αλλά χωρίς την ύπαρξη οποιασδήποτε απόδειξης που να υποδεικνύει ότι διέπραξαν κάποιο αδίκημα για το οποίο θα μπορούσαν να ασκηθούν ποινικές διώξεις στη Γαλλία. Η έρευνα θα διεξαγόταν από το δικαστικό τμήμα της ΕΥΠ, ένα ξεχωριστό τμήμα που λειτουργεί ανεξάρτητα από το τμήμα πληροφοριών.

Ο σκοπός της αίτησης δικαστικής συνδρομής προς τις αμερικανικές αρχές ήταν να ληφθούν πληροφορίες που έλλειπαν προκειμένου να γίνουν αντιληπτές και να αξιολογηθούν οι συνθήκες αναχώρησης των προσφευγόντων από τη Γαλλία και του ταξιδιού τους στο Αφγανιστάν, μαζί με την όποια προτροπή, υποστήριξη και καθοδήγηση που ενδεχομένως έλαβαν προτού συμμετάσχουν στην τρομοκρατική τους εκπαίδευση.

Η τρίτη αποστολή, η οποία διεξήχθη μετά την έναρξη της εισαγγελικής έρευνας, επεδίωκε τον ίδιο σκοπό με αυτών των δύο πρώτων αποστολών και διεξήχθη ανεξαρτήτως των διαφόρων δικαστικών διαδικασιών που λάμβαναν χώρα στη Γαλλία.

Επίσης, οι απόρρητες πληροφορίες που λήφθηκαν κατά τη διάρκεια των αποστολών ήταν ήδη γνωστές στην ΕΥΠ (το δικαστικό τμήμα), με βάση τις πληροφορίες που είχε ήδη στην κατοχή της.

Χωρίς αμφιβολία, από τη στιγμή που δόθηκε εντολή στην ΕΥΠ (δικαστικό τμήμα) να διεξάγει την προκαταρκτική εξέταση, κατέστη υπεύθυνη γι' αυτήν και δεσμευόταν από τους κανόνες του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Το Εφετείο, στη μετ' αναιρέσεως έφεση επί της οποίας απεφάνθη, εξέτασε εάν οι πληροφορίες που απεστάλησαν στις δικαστικές αρχές παραβίασαν τα δικαιώματα των κατηγορουμένων αποτελώντας ενοχοποιητικά στοιχεία, που ελήφθησαν πιθανώς κατά παράβαση του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, και εάν αποτέλεσαν νέα και αποφασιστικά αποδεικτικά στοιχεία για το αποτέλεσμα των δικαστικών διαδικασιών. Αφού προσδιόρισε ένα μακροσκελές και λεπτομερές χρονολόγιο των διαφόρων γεγονότων και εξέτασε τα αποχαρακτηρισμένα έγγραφα και τα αρχεία της έρευνας της ΕΥΠ (τμήμα κατασκοπίας), που διατέθηκαν στην κατ' αντιμωλία συζήτηση, το Εφετείο αποφάσισε, με μία ιδιαίτερως αιτιολογημένη απόφαση, ότι αποδείχθηκε η διοικητική φύση των αποστολών και ότι δεν θα μπορούσαν να συνδεθούν με κάποιον τρόπο με τις δικαστικές διαδικασίες.

Συνεπώς, κατά τη διάρκεια των αποστολών στο Γκουαντάναμο, οι οποίες δεν είχαν σχέση με τις παράλληλες δικαστικές διαδικασίες στη Γαλλία, οι προσφεύγοντες δεν εξετάστηκαν στο πλαίσιο απόδοσης ποινικών κατηγοριών, κατά την έννοια του άρθρου 6 παρ. 1 της Σύμβασης,

από τους πράκτορες που διεξήγαγαν τις αποστολές αυτές.

Οι προσφεύγοντες κατήγγειλαν παραβίαση του άρθρου 3 της Σύμβασης εξαιτίας των συνθηκών κάτω από τις οποίες εξετάστηκαν από τους πράκτορες της ΕΥΠ (τμήμα κατασκοπίας) στο Γκουαντάναμο. Το Δικαστήριο έχει και προγενέστερα επισημάνει στο πλαίσιο αυτό κατηγορίες κακομεταχείρισης και κακοποίησης υπόπτων για τρομοκρατία από τις αμερικανικές αρχές. Στην παρούσα υπόθεση, η καταγγελία των προσφευγόντων αναφορικά με παραβίαση του άρθρου 3 από τους Γάλλους πράκτορες απορρίφθηκε. Εν όψει των ιδιαίτερων συνθηκών της υπόθεσης, το Δικαστήριο κλήθηκε ωστόσο να εξετάσει, υπό το πρίσμα του άρθρου 6, εάν και μέχρι ποιο σημείο τα εθνικά δικαστήρια έλαβαν υπόψη τους τις καταγγελίες περί κακοποίησης των προσφευγόντων, παρόλο που αυτή έλαβε χώρα εκτός του δικάζοντος Κράτους, μαζί με την οποιαδήποτε ενδεχομένως συνέπεια που είχε στην αμεροληψία των διαδικασιών.

Επίσης, εναπόκειται στο Δικαστήριο να εξετάσει εάν οι επίμαχες καταθέσεις είχαν όντως χρησιμοποιηθεί κατά τις δικαστικές διαδικασίες, την ανάκριση ή ενώπιον του δικαστηρίου. Ειδικότερα, το Δικαστήριο έπρεπε να εξετάσει εάν τα εθνικά δικαστήρια εξέτασαν επαρκώς τις ενστάσεις που ήγειραν οι προσφεύγοντες σχετικά με την αξιοπιστία και την αποδεικτική αξία των καταθέσεών τους και εάν τους δόθηκε ουσιαστική ευκαιρία να αμφισβητήσουν το αποδεκτό των καταθέσεων αυτών και να εναντιωθούν στη χρήση τους.

Μόλις έφτασαν στη Γαλλία, οι προσφεύγοντες συνελήφθησαν από πράκτορες της ΕΥΠ (δικαστικό τμήμα) και τέθηκαν υπό αστυνομική κράτηση, οπότε και τους αποδόθηκαν ποινικές κατηγορίες. Οι ανακρίσεις δεν διεξήχθησαν από τους ίδιους πράκτορες που συμμετείχαν στις αποστολές, αλλά από διαφορετικούς που δεν γνώριζαν το περιεχόμενο των πληροφοριών που συνέλεξαν οι συνάδελφοί τους στο Γκουαντάναμο. Οι προσφεύγοντες, που ανακρίθηκαν δεκατρείς φορές κατά τη διάρκεια της κράτησής τους από την αστυνομία, παρείχαν αναλυτικές λεπτομέρειες σχετικά με το παρελθόν τους, την εκπαίδευσή τους στο Αφγανιστάν και τα κίνητρά τους.

Οι προσφεύγοντες, παρουσία των δικηγόρων τους, ανακρίθηκαν στη συνέχεια από τον ανακριτή σε δέκα και οκτώ περιπτώσεις, αντίστοιχα.

Όταν ξεκίνησε η δίκη, το ποινικό δικαστήριο εξέδωσε προδικαστική απόφαση ζητώντας επιπλέον πληροφορίες, με αποτέλεσμα ένας μεγάλος αριθμός ανθρώπων να ανακριθεί και να αποχαρακτηριστούν διάφορα έγγραφα που προέρχονταν από τις αποστολές των Γάλλων πρακτόρων, προτού αυτά συμπεριληφθούν στη δικογραφία και τεθούν στη διάθεση των μερών στην κατ' αντιμωλία συζήτηση.

Κατά τη διάρκεια των διαδικασιών, οι προσφεύγοντες και

οι συνήγοροί τους είχαν τη δυνατότητα να εκθέσουν τα επιχειρήματά τους, να υποβάλουν τα αιτήματά τους και να ασκήσουν τα διαθέσιμα σ' αυτούς ένδικα μέσα. Τους δόθηκε πρόσβαση σε έγγραφα που προστέθηκαν στη δικογραφία μετά από τον αποχαρακτηρισμό τους και μπόρεσαν να τα συζητήσουν σύμφωνα με την αρχή της κατ' αντιμωλία συζήτησης.

Τέλος, ενώ τα σχετικά έγγραφα χρησιμοποιήθηκαν στις διαδικασίες του δικαστηρίου, το ποινικό δικαστήριο και στη συνέχεια το Εφετείο, που δίκασε τη μετ' αναιρέσεως έφεση, στήριξαν τις κρίσεις τους αποκλειστικά, στις μακροσκελείς αποφάσεις τους, σε άλλα ενοχοποιητικά αποδεικτικά στοιχεία, όπως αποδείξεις από διάφορες δικαστικές διαδικασίες που ήταν ήδη στην κατοχή των μυστικών υπηρεσιών, μαζί και στις λεπτομερείς καταθέσεις των προσφευγόντων όσο ήταν σε αστυνομική κράτηση και κατά τη διάρκεια της ανάκρισης. Η απόφαση του ποινικού δικαστηρίου έκανε αναφορά σε πληροφορίες που λήφθηκαν κατά τη διάρκεια μιας αποστολής και που αφορούσαν το είδος της εκπαίδευσης που έλαβαν οι προσφεύγοντες στο κέντρο στο Αφγανιστάν.

Υπό το πρίσμα των προαναφερόμενων και σημειώνοντας ότι οι πληροφορίες από τις καταθέσεις που λήφθηκαν κατά τη διάρκεια των αποστολών δεν αποτέλεσαν βάση είτε της άσκησης των ποινικών διώξεων κατά των προσφευγόντων είτε της καταδίκης τους, το Δικαστήριο, υπό τις συνθήκες της παρούσας υπόθεσης, έκρινε ότι οι ποινικές διαδικασίες που διεσχίσθησαν κατά των προσφευγόντων ήταν στο σύνολό τους δίκαιες.

Μη παραβίαση άρθρου 6.

► Άρθρο 8 – Δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής

Υπόθεση N. κατά Ρουμανίας (Προσφυγή Νο 38048/18), απόφαση της 16ης Νοεμβρίου 2021

κήρυξη απόμου σε δικαστική συμπαράσταση – αδυναμία εξατομικευμένης αντίδρασης

Η παρούσα προσφυγή αφορά τις διαδικασίες σύμφωνα με τις οποίες τα εθνικά δικαστήρια, βασιζόμενα κυρίως σε γνωμοδοτήσεις ειδικών ιατρών, στέρησαν από τον προσφεύγοντα τη δικαιοπρακτική του ικανότητα και τον έθεσαν σε δικαστική συμπαράσταση. Ο προσφεύγων κατήγγειλε ότι δεν είχε λόγο στις διαδικασίες που ακολούθησαν και οδήγησαν στην αλλαγή του προσώπου του δικαστικού συμπαραστάτη.

Τα δικαιώματα του προσφεύγοντα περιορίστηκαν παρ'όλα αυτά από όσο ήταν απολύτως αναγκαίο. Οι συνέπειες αυτής της παρέμβασης ήταν πολύ σοβαρές. Εξαιτίας της ανικανότητάς του ο προσφεύγων κατέστη απολύτως εξαρτώμενος από τους δικαστικούς του συμπαραστάτες,

τους οποίους τα δικαστήρια όρισαν ως υπεύθυνους για την άσκηση των δικαιωμάτων του. Ομολογουμένως, εκδίδοντας την απόφασή τους τα δικαστήρια έκαναν αναφορά στις γνωμοδοτήσεις των ειδικών που συντάχθηκαν για τους σκοπούς της εν λόγω διαδικασίας, μετά από εξέταση του προσφεύγοντα, ο οποίος συμμετείχε στη διαδικασία παρουσία δικηγόρου. Όμως, το μέτρο αυτό δεν μπορούσε να τροποποιηθεί και να ληφθούν υπόψη, στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, οι πραγματικές ανάγκες και επιθυμίες του προσφεύγοντα. Είναι γεγονός ότι το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο δεν επέτρεπε στους δικαστές, ή στην εν λόγω υπόθεση στους ιατροδικαστές, να προβούν σε εξατομικευμένη αξιολόγηση της κατάστασης του προσφεύγοντα. Ο αστικός κώδικας έκανε διάκριση μεταξύ πλήρους ικανότητας και πλήρους ανικανότητας, αλλά δεν προέβλεπε τη δυνατότητα εξατομικευμένης αξιολόγησης.

Το Δικαστήριο ωστόσο σημείωσε με ικανοποίηση ότι το Συνταγματικό Δικαστήριο, στην υπ' αριθμ. 601 πρόσφατη απόφασή του, της 16ης Ιουλίου 2020, έκρινε τις επίμαχες νομικές διατάξεις ως αντισυνταγματικές και ως παραβιάζουσες τις διεθνείς υποχρεώσεις του Κράτους αναφορικά με την προστασία των ατόμων με αναπηρίες.

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 1.

Εξαιτίας της νομικής ανικανότητάς του, ο προσφεύγων στερήθηκε τελικά της δυνατότητας να αποφασίζει ο ίδιος ποιος θα προστατεύσει τα συμφέροντά του και θα ασκήσει τα δικαιώματά του. Δεδομένου του σημαντικού ρόλου του δικαστικού συμπαραστάτη, η πτυχή αυτή θα πρέπει συνεπώς να θεωρηθεί ως μια παρέμβαση στο δικαίωμα του προσφεύγοντα για προστασία της ιδιωτικής του ζωής.

Η εν λόγω διαδικασία στερούνταν διασφαλίσεων ανάλογων με τη βαρύτητα της παρέμβασης και τη σοβαρότητα των διακυβευόμενων συμφερόντων. Οι διαδικασίες διεξήχθησαν ανάμεσα στις αρχές κοινωνικής πρόνοιας και τους δύο δικαστικούς συμπαραστάτες. Ο προσφεύγων δεν ήταν παρών στο δικαστήριο. Αποκλείστηκε από τις διαδικασίες για τον μοναδικό λόγο ότι είχε τεθεί υπό κηδεμονία, χωρίς να έχει εξεταστεί η πραγματική κατάσταση του ή η ικανότητά του να αντιλαμβάνεται το ζήτημα και να εκφράζει τις επιθυμίες του. Παρόλο που ο προσφεύγων εμφανιζόταν κάποια στιγμή να δίνει τη συγκατάθεσή του στην αλλαγή του δικαστικού συμπαραστάτη, η άποψή του δεν περιλαμβανόταν στην απόφαση του δικαστηρίου (στην πραγματικότητα, δεν συμπεριλήφθηκε ούτε στον φάκελο της διαδικασίας). Το Δικαστήριο δεν πείστηκε ότι θα είχε όντως ευκαιρία να προσφύγει κατά της επίμαχης απόφασης. Δεν επιδόθηκε άλλωστε ποτέ στον προσφεύγοντα. Επίσης, την εποχή εκείνη, η μόνη περίπτωση που ένα άτομο που είχε στερηθεί τη δικαιοπρακτική του ικανότητα μπορούσε να προσφύγει στο δικαστήριο ήταν για να άρει το μέτρο στέρησης της δικαιοπρακτικής ικανότητάς.

Συνοψίζοντας, η διαδικασία λήψης απόφασης δεν διεξήχθη με τρόπο ώστε να διασφαλιστεί ότι η παρούσα κατάσταση της υγείας του προσφεύγοντα εξετάστηκε σωστά και ότι όλες οι απόψεις και τα συμφέροντα λήφθηκαν επαρκώς υπόψη. Η παρέμβαση δεν βασίστηκε σε «σχετικούς και επαρκείς λόγους».

Παραβίαση άρθρου 8.

Άρθρο 46: το Δικαστήριο έκρινε ότι είναι κρίσιμο το εναγόμενο Κράτος να υιοθετήσει τα κατάλληλα γενικά μέτρα με σκοπό την εναρμόνιση της νομοθεσίας του και της πρακτικής της δικαστικής συμπαραστάσης με τα ευρήματα του Συνταγματικού Δικαστηρίου στην απόφασή του της 16ης Ιουλίου 2020 καθώς και με τα διεθνή πρότυπα, συμπεριλαμβανομένης της νομολογίας του Δικαστηρίου σχετικά με το εν λόγω θέμα.

Άρθρο 41: το Δικαστήριο επιδίκασε το ποσό των 7.500 ευρώ για αποζημίωση της ηθικής βλάβης

Υπόθεση S.-H. κατά Πολωνίας (Προσφυγές Νος 56846/15 και 56849/15), απόφαση της 16ης Νοεμβρίου 2021

■ *ιθαγένεια τέκνου – ομόφυλο ζευγάρι*

Οι προσφεύγοντες είναι δίδυμοι αδελφοί που γεννήθηκαν το 2010 μέσω παρένθετης μητέρας στις ΗΠΑ. Είχαν την ισραηλινή και την αμερικανική υπηκοότητα και διέμεναν στο Ισραήλ. Οι «προοριζόμενοι γονείς» είναι δύο άντρες που ζουν ως ομόφυλο ζευγάρι στο Ισραήλ και είναι ανάδοχοι γονείς των αγοριών από τη γέννα τους. Ο ένας από τους «προοριζόμενους γονείς», ο «βιολογικός πατέρας» τους, είναι Πολωνός υπήκοος. Όμως, η αίτηση των αγοριών να λάβουν την πολωνική υπηκοότητα λόγω καταγωγής απορρίφθηκε από τις πολωνικές αρχές και τα πολωνικά δικαστήρια. Οι προσφεύγοντες γεννήθηκαν μέσω παρένθετης μητέρας, διαδικασία που δεν επιτρέπεται στην Πολωνία, και τα αμερικάνικα πιστοποιητικά γέννησης ανέφεραν ως γονείς δύο άντρες, το οποίο αντίκειται στις αρχές του πολωνικού νομικού συστήματος.

Το Δικαστήριο έπρεπε να κρίνει εάν η άρνηση αναγνώρισης της νομικής σχέσης γονέα-παιδιού των προσφευγόντων με τον βιολογικό τους πατέρα και η επακόλουθη άρνηση απόκτησης της πολωνικής υπηκοότητας λόγω καταγωγής επηρέασαν την ιδιωτική ζωή των προσφευγόντων, ενεργοποιώντας την εφαρμογή του άρθρου 8.

Το Δικαστήριο εφάρμοσε μια βασισμένη στο αποτέλεσμα προσέγγιση και εξέτασε εάν οι επίμαχες αποφάσεις επέφεραν σοβαρές αρνητικές συνέπειες στους προσφεύγοντες [σύγκριση με την υπόθεση *Denisov κατά Ουκρανίας* (Προσφυγή No 76639/11), απόφαση της 25ης Σεπτεμβρίου 2018 του Τμήματος Ευρείας Σύμβασης]. Οι προσφεύγοντες έπρεπε να αποδείξουν ότι στην περίπτωσή τους το

όριο είχε ξεπεραστεί.

Οι προσφεύγοντες ισχυρίστηκαν ότι ήταν Πολωνοί Εβραίοι, μέλη της οικογένειας των οποίων σκοτώθηκαν στο Ολοκαύτωμα, και ότι η κληρονομιά είχε εξαιρετική σημασία γι' αυτούς. Ισχυρίστηκαν ότι, εξαιτίας της δύσκολης γεωπολιτικής θέσης του Ισραήλ, η οικογένεια εξέταζε τη μετακίνησή της στην Ευρώπη. Όμως, δεν προσκομίστηκε στο Δικαστήριο κάποια συγκεκριμένη πληροφορία σχετικά με τα σχέδια της οικογένειας να μετακομίσει στην Πολωνία και ότι μια τέτοια κίνηση επίκειται σύντομα. Οποιοσδήποτε και εάν είναι ο βαθμός του πιθανού κινδύνου για την οικογένεια των προσφευγόντων ή για την ιδιωτική τους ζωή, το Δικαστήριο θα πρέπει να εξετάσει το ζήτημα έχοντας υπόψη τις πρακτικές δυσκολίες που θα πρέπει να αντιμετωπίσουν εξαιτίας της έλλειψης αναγνώρισης στην Πολωνία της νομικής σχέσης γονέα-παιδιού ανάμεσα στους προσφεύγοντες και τους νόμιμους γονείς τους.

Αναφορικά με τις άμεσες συνέπειες της άρνησης απόδοσης της πολωνικής υπηκοότητας, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι οι προσφεύγοντες δεν έζησαν ποτέ στην Πολωνία. Από τη γέννησή τους ζούσαν στο Ισραήλ ως οικογένεια με τους προοριζόμενους γονείς τους. Είχαν ήδη διπλή αμερικανο-ισραηλινή υπηκοότητα και οι εθνικές αποφάσεις δεν τους καθιστούσαν ανιθαγενείς. Επιπλέον, δεν θα αντιμετωπίζαν ενδεχομένως αρνητικές συνέπειες ή πρακτικές δυσκολίες στον τόπο κατοικίας που θα επέλεγαν, εξαιτίας της άρνησης των πολωνικών δικαστηρίων να λάβουν την πολωνική υπηκοότητα.

Επιπλέον, οι προσφεύγοντες θα μπορούσαν να επωφεληθούν στο κράτος όπου διέμεναν από τη νομική σχέση γονέα-παιδιού με τον βιολογικό πατέρα τους, όπου η αναγνώριση αυτής της σχέσης δεν αμφισβητούνταν. Επίσης, οι αποφάσεις των πολωνικών αρχών δεν τους έθεσαν σε νομικό κενό τόσο αναφορικά με την υπηκοότητά τους όσο και εν σχέσει με την αναγνώριση της νομικής σχέσης γονέα-παιδιού με τον βιολογικό τους πατέρα.

Η παρούσα υπόθεση θα πρέπει να διαχωριστεί σαφώς από την υπόθεση *Mennesson κατά Γαλλίας* [(Προσφυγή Νο 65192/11), απόφαση της 26ης Ιουνίου 2014] και *Labassee κατά Γαλλίας* [(Προσφυγή Νο 65941/11), απόφαση της 26ης Ιουνίου 2014], όπου το Δικαστήριο είχε ρητώς αποφασίσει ότι η έλλειψη αναγνώρισης της νομικής σχέσης ανάμεσα σε ένα παιδί που έχει γεννηθεί μέσω παρένθετης μητέρας στο εξωτερικό και του προοριζόμενου πατέρα, ο οποίος ήταν ο βιολογικός πατέρας, είχε ως συνέπεια την παραβίαση του δικαιώματος του παιδιού για σεβασμό της ιδιωτικής του ζωής. Στην παρούσα υπόθεση, οι πολωνικές αρχές αρνήθηκαν να αναγνωρίσουν ως έγκυρα τα πιστοποιητικά γέννησης που αποδείκνυαν τη νομική σχέση γονέα-παιδιού ανάμεσα στους προσφεύγοντες και τον βιολογικό τους πατέρα. Όμως, ο σύνδεσμος αυτός αναγνω-

ριζόταν στη χώρα όπου ζούσε η οικογένεια.

Επίσης, σύμφωνα με την Οδηγία 2004/38/EK, οι προσφεύγοντες, ως μέλη οικογένειας ενός πολίτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είχαν δικαίωμα να μετακινηθούν ελεύθερα στην ΕΕ και να απολαύσουν το δικαίωμα κυκλοφορίας και διαμονής στο έδαφος ενός άλλου κράτους μέλους.

Το Δικαστήριο είχε υπόψη του ότι οι εθνικές αποφάσεις είχαν σαφώς κάποιες προεκτάσεις στην οντότητα των προσφευγόντων. Επίσης, σε ένα πιο πρακτικό επίπεδο, όπως είχε η υπόθεση μέχρι σήμερα, οι προσφεύγοντες θα πρέπει να είχαν αντιμετωπίσει κάποια εμπόδια επειδή δεν είχαν πολωνική (και άρα κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης) υπηκοότητα. Ωστόσο, δεν φαινόταν ότι η αρνητική συνέπεια που επέφεραν στην προσωπική ζωή των προσφευγόντων οι επίμαχες αποφάσεις υπερέβησαν το όριο της σοβαρότητας, ώστε να εγείρεται ζήτημα παραβίασης του άρθρου 8 της Σύμβασης. Ακόμη, οι προσφεύγοντες δεν προσκόμισαν είτε στο Δικαστήριο είτε στις εθνικές αρχές κάποιο άλλο προσωπικό στοιχείο που να υποδείκνυε ότι οι αποφάσεις αυτές είχαν σοβαρό αντίκτυπο στην προσωπική τους ζωή.

Ακόμη και εάν ληφθούν υπόψη οι καταγγελίες τους ότι οι εθνικές αρχές καθόρισαν εκ νέου το γονεϊκό τους νομικό καθεστώς σύμφωνα με τις αρχές του πολωνικού οικογενειακού δικαίου, δεδομένου ότι οι προσφεύγοντες δεν διέμεναν στην Πολωνία, το Δικαστήριο δεν ήταν σε θέση να βρει κάποια βάση σε πραγματικά γεγονότα ώστε να συμπεράνει ότι υπήρξε παρέμβαση στο δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής ζωής στην παρούσα υπόθεση.

Περαιτέρω, δεν διαφαινόταν ότι μέχρι στιγμής η οικογένεια χρειάστηκε να αντιμετωπίσει κάποια εμπόδια εξαιτίας των αποφάσεων των πολωνικών αρχών. Πάνω απ' όλα, καθώς η οικογένεια των προσφευγόντων διέμενε στο Ισραήλ, η αδυναμία απόκτησης πολωνικής υπηκοότητας δεν τους εμπόδιζε να απολαμβάνουν το δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής τους ζωής στη χώρα όπου διαβιούσαν. Οι προσφεύγοντες και οι προοριζόμενοι γονείς τους είχαν όλοι ισραηλινή υπηκοότητα και η νομική τους σχέση αναγνωριζόταν στο Ισραήλ. Το γεγονός ότι οι προσφεύγοντες δεν αναγνωρίζονταν ως υπήκοοι Πολωνίας δεν επέφερε κάποια συνέπεια στην οικογενειακή τους ζωή, για παράδειγμα σε περίπτωση θανάτου ή διαζυγίου των γονέων τους. Συνεπώς, οποιοσδήποτε πιθανός κίνδυνος για την οικογενειακή τους ζωή θα πρέπει να θεωρείται στην παρούσα υπόθεση ως αμιγώς θεωρητικός και υποθετικός και θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μόνο εάν μετακόμιζαν στην Πολωνία.

Εν όψει των ανωτέρω, το άρθρο 8 της Σύμβασης δεν έχει εφαρμογή.

Απαράδεκτη η προσφυγή (ασυμβίβαστη με τις διατάξεις της Σύμβασης).

Υπόθεση Vanyschenko κατά Ελβετίας (Προσφυγή Νο 54708/20), η υπόθεση κοινοποιήθηκε στην εναγόμενη Κυβέρνηση στις 10 Δεκεμβρίου 2021

δέσμευση περιουσιακών στοιχείων – πρώην Πρόεδρος Ουκρανίας Yanukovich

Μετά από την απομάκρυνση από την εξουσία του Προέδρου Viktor Yanukovich, τον Φεβρουάριο του 2014, το Ομοσπονδιακό Συμβούλιο της Ελβετίας εξέδωσε εντολή δέσμευσης των περιουσιακών στοιχείων του πρώην Προέδρου και της συνοδείας του εξαιτίας σοβαρών υπονοιών διαφθοράς των εμπλεκόμενων προσώπων. Τον Ιούλιο του 2016, εκδόθηκε νέα εντολή, η ισχύς της οποίας παρατείνεται κάθε χρόνο.

Τον Δεκέμβριο του 2017, ο προσφεύγων ζήτησε να διαγραφεί από τα ονόματα που αφορούσε η εντολή δέσμευσης, κυρίως επειδή η διάρκεια του μέτρου δεν ήταν πλέον ανάλογη προς τον επιδιωκόμενο σκοπό της διευκόλυνσης της αμοιβαίας νομικής βοήθειας αλλά και επειδή ισοδυναμούσε με μια αυστηρή παρέμβαση στο δικαίωμά του σεβασμού της φήμης του. Το Ομοσπονδιακό Τμήμα Εξωτερικών Υποθέσεων αρνήθηκε το αίτημά του, σημειώνοντας ειδικά ότι υπήρχαν «σοβαρές υπόνοιες διάπραξης υπεξαίρεσης» από μεριάς του εν όψει των συνεχιζόμενων διαδικασιών εναντίον του στην Ελβετία και την Ουκρανία.

Οι επακόλουθες προσφυγές του στα δικαστήρια δεν στέφθηκαν με επιτυχία: στην πλέον πρόσφατη απόφαση του Μαρτίου 2020, το Ομοσπονδιακό Ανώτατο Δικαστήριο αποφάσισε ότι, επειδή η κατάσταση του προσφεύγοντα ήταν σύνθετη, δεν μπορούσε να αποκλειστεί εντελώς το ενδεχόμενο να ανακαλυφθούν στο μέλλον περιουσιακά στοιχεία που είναι άγνωστα και δεν αποτελούν μέρος της εντολής δέσμευσης. Συνεπώς, η δέσμευση των περιουσιακών στοιχείων του είναι ακόμη απαραίτητη προκειμένου να μην μεταφερθούν εκτός Ελβετίας.

Η προσφυγή κοινοποιήθηκε στην εναγόμενη Κυβέρνηση και θα εξεταστεί υπό το πρίσμα του άρθρου 8 της Σύμβασης.

► Άρθρο 11 – Ελευθερία του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι

Υπόθεση Bekiron κατά Ρωσίας (Προσφυγή Νο 70557/14 και λοιπές), η προσφυγή κοινοποιήθηκε στην εναγόμενη Κυβέρνηση στις 15 Δεκεμβρίου 2021

διαδηλώσεις κατά της προσάρτησης της Κριμαίας το 2014 – καταδίκη και κράτηση

Η υπόθεση αφορά σε 53 προσφυγές που πηγάζουν από τη σύγκρουση ανάμεσα στην Ουκρανία και τη Ρωσική Ομοσπονδία, όταν η τελευταία επικαλέστηκε δικαιοδοσία επί της Κριμαίας το 2014.

Οι περισσότεροι προσφεύγοντες συμμετείχαν, μεταξύ 2014-2019, σε διαδηλώσεις στην Κριμαία με σκοπό να υποστηρίξουν την ουκρανική θέση ή να διαμαρτυρηθούν για τις διώξεις κατά των Ταρτάρων από τις ρωσικές αρχές στην Κριμαία.

Οι προσφεύγοντες κατηγορήθηκαν σύμφωνα με τον ρωσικό νόμο για διάφορες παραβιάσεις αναφορικά με τη συμπεριφορά τους κατά τη διάρκεια δημοσίων εκδηλώσεων και καταδικάστηκαν για διοικητικά αδικήματα. Τους επιβλήθηκαν χρηματικές ποινές ή διοικητική κράτηση. Κατήγγειλαν ότι η καταδίκη τους για διοργάνωση διαδηλώσεων παραβίαζε το δικαίωμα του συνέρχεσθαι και/ή την ελευθερία της έκφρασης. Κάποιοι προσφεύγοντες επίσης κατήγγειλαν παραβίαση του δικαιώματος του συνέρχεσθαι εξαιτίας της άρνησης των ρωσικών αρχών να τους χορηγήσουν άδεια να διοργανώσουν διαδηλώσεις.

Επιπλέον, κάποιοι προσφεύγοντες κατήγγειλαν ότι η σύλληψη, η μεταφορά στα αστυνομικά τμήματα και η διοικητική κράτησή τους ήταν αντίθετες με το άρθρο 5 της Σύμβασης. Τέλος, σχεδόν όλοι οι προσφεύγοντες κατήγγειλαν ότι οι διοικητικές διώξεις που τους ασκήθηκαν υπολείπονταν των εγγυήσεων για δίκαιη ακρόαση.

Η προσφυγή κοινοποιήθηκε στην εναγόμενη Κυβέρνηση και θα εξεταστεί υπό το πρίσμα των άρθρων 5, 6 παρ. 1, 10, 11 και 14 της Σύμβασης.

► Άρθρο 1 Πρώτου Πρωτοκόλλου – Προστασία της περιουσίας

Υπόθεση Andriyevskiy και λοιποί κατά Ρωσίας και Ουκρανίας (Προσφυγή Νο 53891/16 και λοιπές), η προσφυγή κοινοποιήθηκε στις εναγόμενες Κυβερνήσεις στις 15 Δεκεμβρίου 2021

ακύρωση τίτλων ιδιοκτησίας εκτάσεων γης – προσάρτηση Κριμαίας

Οι υποθέσεις αφορούν 230 προσφυγές που πηγάζουν από τη σύγκρουση ανάμεσα στην Ουκρανία και τη Ρωσική Ομοσπονδία, όταν η τελευταία επικαλέστηκε δικαιοδοσία επί της Κριμαίας το 2014.

Μέχρι το 2012, οι ουκρανικές τοπικές αρχές παραχώρησαν τις επίδικες εκτάσεις γης στους προσφεύγοντες ή, σε κάποιες περιπτώσεις, στους προηγούμενους ιδιοκτήτες τους για μόνιμη χρήση και επέτρεψαν την ιδιωτικοποίησή τους. Στις περισσότερες περιπτώσεις, η παραχώρηση γης υπέκειντο σε δικαστικό έλεγχο και επικυρωνόταν με τελεσίδικες δικαστικές αποφάσεις των ουκρανικών δικαστηρίων. Κατά τον χρόνο διεκδίκησης της Κριμαίας από τη Ρωσική Ομοσπονδία, οι περισσότεροι προσφεύγοντες/προγενέστεροι ιδιοκτήτες είχαν ολοκληρώσει τη διαδικασία ιδιωτικοποίησης και είχαν αποκτήσει τίτλους πλήρους κυριότητας επί των εκτάσεων γης σύμφωνα με το ουκρα-

νικό δίκαιο.

Όταν η Ρωσική Ομοσπονδία επικαλέστηκε δικαιοδοσία επί της Κριμαίας το 2014, όλη η δημόσια ιδιοκτησία που ανήκε στο ουκρανικό κράτος, σε περιφερειακές και τοπικές αρχές δηλώθηκε ότι αποτελεί ιδιοκτησία των ρωσικών αρχών. Η ρωσική νομοθεσία προέβλεπε μεταβατικές διατάξεις με σκοπό την ομογενοποίηση της νομοθεσίας σχετικά, μεταξύ άλλων, με τα περιουσιακά και εμπράγματα δικαιώματα και τις σχέσεις στην Κριμαία και τη Σεβαστούπολη με το νομικό καθεστώς που ίσχυε στη Ρωσική Ομοσπονδία.

Σύμφωνα με το νέο νομικό καθεστώς, πολλοί από τους προσφεύγοντες επανακτούσαν με επιτυχία τους τίτλους κυριότητας επί των εκτάσεων σύμφωνα με το ρωσικό δίκαιο. Κάποιοι από αυτούς, μετά την επανάκτηση, πώλησαν τα οικόπεδα σε τρίτα πρόσωπα και άλλοι αγόρασαν τις επίμαχες εκτάσεις γης αφού οι προηγούμενοι ιδιοκτήτες είχαν επικυρώσει τους τίτλους ιδιοκτησίας τους κατά το ρωσικό δίκαιο.

Ωστόσο, οι ρωσικές αρχές προσέφυγαν με επιτυχία κατά των προσφευγόντων με σκοπό τη διεκδίκηση των ακινήτων τους, τα οποία θεωρούσαν ως δημόσια περιουσία, και την ακύρωση των τίτλων ιδιοκτησίας τους. Ισχυρίστηκαν ότι η παραχώρηση των επίμαχων ακινήτων σε ιδιώτες για μόνιμη χρήση δεν συμμορφωνόταν πλήρως με το ουκρανικό δίκαιο που ίσχυε την επίδικη περίοδο. Για όσους είχαν πουλήσει τα ακίνητα σε τρίτα πρόσωπα, η δικαστική κήρυξη του παράνομου χαρακτήρα της αρχικής μεταβίβασης σε ιδιώτες άνοιγε τον δρόμο στην άσκηση αγωγών εναντίον τους. Κάποιοι προσφεύγοντες καταδικάστηκαν να αποκαταστήσουν τις ζημιές που υπέστησαν τα άτομα

που είχαν αγοράσει τα επίμαχα ακίνητα πριν από την επανάκτησή τους από τις αρχές.

Οι προσφεύγοντες ισχυρίστηκαν ότι η ακύρωση των τίτλων τους και η επανάκτηση των επίμαχων εκτάσεων γης αποτελούσε εκ των πραγμάτων απαλλοτρίωση της περιουσίας τους. Ισχυρίστηκαν επίσης ότι τα ρωσικά δικαστήρια στην Κριμαία, τα οποία διέταξαν την εκ των πραγμάτων απαλλοτρίωση, δεν τους προσέφεραν δίκαιη δίκη, δεν ήταν ανεξάρτητα και αμερόληπτα αλλά δεν ήταν ούτε νόμιμα. Δεδομένου ότι η νομιμότητα της διαδικασίας ιδιωτικοποίησης είχε επαληθευτεί και επικυρωθεί με δικαστικές αποφάσεις των ουκρανικών δικαστηρίων, οι εντολές που την αμφισβητούσαν δεν ήταν σύμφωνες με την αρχή του δεδεδειμένου.

Μια προσφεύγουσα επίσης ισχυρίστηκε ότι η απαγόρευση εξόδου από την επικράτεια που της επέβαλαν οι ρωσικές αρχές μέχρι να καταβάλει αποζημίωση ισοδυναμούσε με παραβίαση του δικαιώματός της να κινείται ελεύθερα στο έδαφος της Ουκρανίας (μεταξύ Κριμαίας και της ενδοχώρας της Ουκρανίας).

Κάποιοι προσφεύγοντες στράφηκαν περαιτέρω κατά της Ουκρανίας ισχυριζόμενοι ότι οι ουκρανικές αρχές δεν προστάτευσαν επαρκώς τα περιουσιακά τους δικαιώματα στην Κριμαία και παραβίασαν τις θετικές υποχρεώσεις τους που πηγάζουν από το άρθρο 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου.

Οι προσφυγές κοινοποιήθηκαν στις εναγόμενες Κυβερνήσεις και θα εξεταστούν υπό το πρίσμα των άρθρων 6 και 13 της Σύμβασης, του άρθρου 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου και του άρθρου 2 του Τετάρτου Πρωτοκόλλου.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Β. Σχολιασμένη Νομολογία ΕΔΔΑ

► **Πρόωρη λήξη θητείας δικαστή ως μέλους του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου και αδυναμία δικαστικού ελέγχου. Παραβίαση δίκαιης δίκης.**

Το ΕΔΔΑ καταδίκασε την Πολωνία, αποφαινόμενο ότι η έλλειψη δικαστικού ελέγχου είχε παραβιάσει το δικαίωμα πρόσβασης του προσφεύγοντος σε δικαστήριο και ότι οι διαδοχικές δικαστικές μεταρρυθμίσεις είχαν ως στόχο την αποδυνάμωση της δικαστικής ανεξαρτησίας, παραβιάζοντας το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ

άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ (αστικό σκέλος) – δικαίωμα στη χρηστή απονομή της δικαιοσύνης – πρόωρη λήξη θητείας δικαστή ως μέλους του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου – η δικαστική ανεξαρτησία χρειάζεται να γίνεται κατανοητή και να εφαρμόζεται όχι μόνο στον δικαστικό ρόλο των δικαστών αλλά και σε άλλες επίσημες δικαστικές λειτουργίες, όπως η συμμετοχή σε δικαστικό συμβούλιο – αναγκαιότητα προστασίας της ανεξαρτησίας ενός δικαστικού συμβουλίου από την εκτελεστική και νομοθετική εξουσία για τη διασφάλιση της ακεραιότητας της διαδικασίας διορισμού – διαδικαστικές εγγυήσεις όπως σε περιπτώσεις παύσης ή απομάκρυνσης δικαστών και σε περιπτώσεις απομάκρυνσης μελών δικαστικού συμβουλίου – μεταρρυθμίσεις που έχουν ως αποτέλεσμα την αποδυνάμωση της δικαστικής ανεξαρτησίας και της τήρησης των κριτηρίων του κράτους δικαίου

ΕΔΔΑ, Προσφυγή No 43572/18, Υπόθεση Grzęda κατά Πολωνίας, απόφαση της 15ης Μαρτίου 2022 του Τμήματος Ευρείας Σύμβασης

Ο προσφεύγων, Jan Grzęda, είναι Πολωνός πολίτης, διορισθείς ως δικαστής το 1986, ενώ τον Απρίλιο του 1999 διορίστηκε δικαστής του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου. Την 11η Ιανουαρίου 2016, ο προσφεύγων εξελέγη από τη Γενική Συνέλευση των Δικαστών του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου με τη συμμετοχή των Αντιπροσώπων των Γενικών Συνελεύσεων Δικαστών των Περιφερειακών Διοικητικών Δικαστηρίων, ως μέλος του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου (εφεξής, «ΕΔΣ») για τετραετή θητεία, ως την 11η Ιανουαρίου 2020. Το ΕΔΣ είναι ένα συνταγματικό όργανο επιφορτισμένο με τη διασφάλιση της ανεξαρτησίας των δικαστηρίων και των δικαστών (βλ. άρθρο 186 παρ. 1 του Συντάγματος).

Τον Ιανουάριο του 2017, η κυβέρνηση ανακοίνωσε σχέδια για μια μεγάλης κλίμακας δικαστική μεταρρύθμιση σχετικά με το ΕΔΣ, το Ανώτατο Δικαστήριο και τα τακτικά δικαστήρια. Ο Υπουργός Δικαιοσύνης εξήγησε ότι απαιτείται συνολική μεταρρύθμιση προκειμένου, μεταξύ άλλων, να αυξηθεί η αποτελεσματικότητα της απονομής της δικαιοσύνης και να γίνει πιο δημοκρατική η εκλογή των μελών του ΕΔΣ. Τον Μάρτιο του 2017, η κυβέρνηση

εισήγαγε στην Κάτω Βουλή του Κοινοβουλίου (εφεξής, «Sejm») νομοσχέδιο για την τροποποίηση του σχετικού με το ΕΔΣ νόμου με πρόταση τα δικαστικά μέλη του ΕΔΣ να εκλέγονται από την Sejm και ότι η θητεία των εν ενεργεία μελών θα έπαυε. Δύο ακόμη νόμοι για το Ανώτατο Δικαστήριο και τον Οργανισμό των Τακτικών Δικαστηρίων εισήχθησαν από τους βουλευτές της πλειοψηφίας. Το νομοσχέδιο για την τροποποίηση του νόμου για το ΕΔΣ αξιολογήθηκε με κριτική από το ΕΔΣ, το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο, τον Εθνικό Δικηγορικό Σύλλογο, τον Επίτροπο για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και το Γραφείο για τους Δημοκρατικούς Θεσμούς και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του Οργανισμού για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (εφεξής, «ΟΑΣΕ»).

Παράλληλα, τον Απρίλιο του 2017, ο Γενικός Εισαγγελέας που είναι ταυτόχρονα και ο Υπουργός Δικαιοσύνης, με βάση πράξη του 2016 που συγχώνευσε τις δύο θέσεις, προσέφυγε στο Συνταγματικό Δικαστήριο (εφεξής, «ΣΔ»), αμφισβητώντας τη συνταγματικότητα ορισμένων διατάξεων του νόμου του 2011 για το ΕΔΣ σχετικά με την εκλογή των δικαστών και τη θητεία τους. Το ΣΔ, στην απόφασή του την 20ή Ιουνίου 2017, σημείωσε ότι το ΕΔΣ δεν είναι δικαστικό όργανο, τα συνταγματικά κριτήρια σχετικά με τα δικαστήρια δεν εφαρμόζονται στο ΕΔΣ και ότι οι διατάξεις που διέπουν τη διαδικασία εκλογής των μελών του ΕΔΣ μεταξύ των δικαστών των τακτικών και των διοικητικών δικαστηρίων ήταν ασυμβίβαστες με το άρθρο 187 παρ. 1 (2) και παρ. 4 σε συνδυασμό με το άρθρο 32 του Συντάγματος, καθώς εισάγουν ανατιολόγητη διαφοροποίηση στην εκλογή δικαστών του ΕΔΣ από τα ως άνω επίπεδα. Εξάλλου, σχετικά με την αρχή της θητείας σημείωσε ότι ένα εκλεγμένο δικαστικό μέλος του ΕΔΣ προστατεύεται νομικά από την απομάκρυνση-ωστόσο, αυτή η προστασία δεν ήταν απόλυτη.

Τον Ιούλιο του 2017, η έγκριση από το Κοινοβούλιο των τριών νομοσχεδίων που αναφέρθηκαν παραπάνω πυροδότησε μεγάλες δημόσιες διαμαρτυρίες. Την 31η Ιουλίου 2017, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας (εφεξής, «ΠτΔ») άσκησε βέτο στον νόμο για την τροποποίηση του νόμου για το ΕΔΣ και του νόμου για το Ανώτατο Δικαστήριο. Υπεγράφη και τέθηκε σε ισχύ η πράξη για την τροποποίηση του νόμου για την οργάνωση των τακτικών δικαστηρίων. Τον Σεπτέμβριο του 2017, ο ΠτΔ εισήγαγε στην Sejm το δικό του νομοσχέδιο για την τροποποίηση του νόμου για το ΕΔΣ. Η αιτιολογική έκθεση σημείωσε ότι οι σημαντικές αλλαγές στη μέθοδο εκλογής μελών του ΕΔΣ ήταν έκφραση του «εκδημοκρατισμού» της εκλογικής διαδικασίας και συνιστούσαν εξέλιξη της αρχής του κράτους δικαίου. Ο εν λόγω «εκδημοκρατισμός» ήταν σημαντικό δημόσιο συμφέρον και δικαιολογούσε

τη συντόμευση της θητείας των μελών του ΕΔΣ που υπηρετούσαν εκείνη την περίοδο. Η πράξη σχετικά με το ΕΔΣ τέθηκε σε ισχύ την 17η Ιανουαρίου 2018. Δεκαοκτώ δικαστές, από τους περίπου δέκα χιλιάδες, αποφάσισαν να διεκδικήσουν θέση στο νέο ΕΔΣ, ενώ κανένα από τα μέλη της συνεδρίασης δεν αποφάσισε να συμμετέχει.

Την 6η Μαρτίου 2018, η Sejm εξέλεξε 15 δικαστές ως νέα μέλη του ΕΔΣ, ενώ η θητεία του προσφεύγοντος ως μέλους του ΕΔΣ τερματίστηκε ex lege σύμφωνα με το άρθρο 6 του νόμου του 2017. Ο προσφεύγων δεν έλαβε καμία επίσημη ειδοποίηση σχετικά με τη λήξη της θητείας. Ο προσφεύγων ισχυρίστηκε ότι ο νόμος του 2017 δεν προέβλεπε καμία διαδικασία, δικαστική ή άλλη, με σκοπό να αμφισβητηθεί η πρόωγη λήξη της θητείας του ως δικαστικού μέλους του ΕΔΣ, ενώ παραμένει στη θέση του δικαστή του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου. Είχε εκλεγεί ως μέλος του οργάνου αυτού για τετραετή θητεία, όπως προβλέπει το άρθρο 187 παρ. 3 του Συντάγματος, και είχε το δικαίωμα να παραμείνει στη θέση του καθ' όλη τη διάρκεια αυτής της θητείας, δηλαδή μέχρι τις 11 Ιανουαρίου 2020. Ο προσφεύγων ισχυρίστηκε ότι η πρόωγη λήξη της θητείας του είχε παραβιάσει το Σύνταγμα και το κράτος δικαίου. Επικαλέστηκε το άρθρο 6 παρ. 1 και το άρθρο 13 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (εφεξής, «ΕΣΔΑ»).

Η αίτηση κατατέθηκε στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής, «το Δικαστήριο») την 4η Σεπτεμβρίου 2018. Την 9η Φεβρουαρίου 2021, το Τμήμα παραιτήθηκε υπέρ του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης¹. Η ακρόαση πραγματοποιήθηκε την 19η Μαΐου 2021. Το Δικαστήριο διαπίστωσε ειδικότερα ότι η έλλειψη δικαστικού ελέγχου είχε παραβιάσει το δικαίωμα πρόσβασης του κ. Grzęda σε δικαστήριο. Έκρινε ότι οι διαδοχικές δικαστικές μεταρρυθμίσεις, συμπεριλαμβανομένης αυτής του ΕΔΣ, που επηρέασαν τον κ. Grzęda είχαν ως στόχο την αποδυνάμωση της δικαστικής ανεξαρτησίας. Αυτός ο στόχος είχε επιτευχθεί με την έκθεση της δικαστικής εξουσίας σε παρεμβάσεις εκτελεστικής και νομοθετικής εξουσίας. Αυτή ήταν η πρώτη φορά που το Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης του Δικαστηρίου εξέτασε τα συγκεκριμένα ζητήματα, ενώ υπάρχουν περίπου 93 εκκρεμείς αιτήσεις ενώπιον του Δικαστηρίου σχετικά με την αναδιοργάνωση των δικαστηρίων στην Πολωνία.

1. Βλ. S. TALMON, Relinquishment of jurisdiction contra legem: The European Court of Human Rights' decision in Grzęda v. Poland, σε: EJIL:Talk! Blog of the European Journal of International Law, 22.07.2021, διαθέσιμο στο: <https://www.ejiltalk.org/relinquishment-of-jurisdiction-contra-legem-the-european-court-of-human-rights-decision-in-grzeda-v-poland/> (προσπελάστηκε 02.05.2022).

Παρατηρήσεις

Χρήστος Τσεβάς*

I. Εισαγωγή

Η φύση της συγκεκριμένης διαφοράς είναι ιδιαίτερη, γεγονός το οποίο φαίνεται και από τη σπουδαιότητα της εξέτασης της υπόθεσης από το Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, από τις αναφορές εντός της απόφασης, καθώς και από τη μορφή του ίδιου του κειμένου μιας πολυσέλιδης απόφασης 153 σελίδων, στη βάση εκτενών αναφορών διεθνούς, ευρωπαϊκού και συγκριτικού δικαίου και αναλυτικής απαρίθμησής τους με τη μορφή λίστας περιεχομένων. Με χαρακτηριστικό τρόπο, το Δικαστήριο, αναφερόμενο στο υπόβαθρο της υπόθεσης, υπογραμμίζει την έντονη νομική διαμάχη σε εθνικό επίπεδο ως κρίση του κράτους δικαίου στη χώρα.

Κατά την εκτίμησή του, το Δικαστήριο έλαβε υπόψη τις αποφάσεις του κατά της Πολωνίας σχετικά με την αναδιοργάνωση του δικαστικού συστήματος (*Xero Flor w Polsce sp. z o.o. κατά Πολωνίας*², *Broda και Bojara κατά Πολωνίας*³ και *Reczkowicz κατά Πολωνίας*⁴), τις αποφάσεις του πολωνικού ΣΔ, του Ανώτατου Δικαστηρίου και Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου, του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής, «ΔΕΕ»), καθώς και πληθώρα εκθέσεων και κειμένων ευρωπαϊκών και διεθνών θεσμών. Είναι δε ενδιαφέρουσες οι παρεμβάσεις στην εν λόγω υπόθεση⁵.

II. Το διεθνές, ενωσιακό και συγκριτικό δίκαιο ως σημεία αναφοράς

Σημαντικό μέρος της απόφασης αποτελεί η απαρίθμηση κειμένων διεθνούς δικαίου και πρακτικής, ενωσιακού δικαίου και συγκριτικού δικαίου, συμπεριλαμβανομένης της ενότητας της νομολογίας των Ευρωπαϊκών

* Δ.Ν., Ειδικός Συνεργάτης Νομικής Σχολής ΔΠΘ, Δικηγόρος

2. ΕΔΔΑ *Xero Flor w Polsce sp. z o.o. κατά Πολωνίας* (Προσφυγή Νο 4907/18), απόφαση της 7ης Μαΐου 2021.

3. ΕΔΔΑ *Broda και Bojara κατά Πολωνίας* (Προσφυγές Νος 26691/18 και 27367/18), απόφαση της 29ης Ιουνίου 2021.

4. ΕΔΔΑ *Reczkowicz κατά Πολωνίας* (Προσφυγή Νο 43447/19), απόφαση της 22ας Ιουλίου 2021.

5. Οι παρεμβαίνοντες είναι οι κάτωθι: οι Κυβερνήσεις της Δανίας και της Ολλανδίας, ο Επίτροπος για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα της Δημοκρατίας της Πολωνίας, το Ίδρυμα «Δικαστές για τους Δικαστές» (Ολλανδία) από κοινού με τον καθηγητή L. Pech, ο Ειδικός Εισηγητής του ΟΗΕ για την Ανεξαρτησία των Δικαστών και των Δικηγόρων, κ. D. García-Sayán, η Διεθνής Αμνηστία και η Διεθνής Επιτροπή Νομικών από κοινού, το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Συμβουλίων για το Δικαστικό Σώμα, το Ίδρυμα του Ελσίνκι για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (Βαρσοβία) και ο Σύλλογος Πολωνών Δικαστών Iustiti.

Δικαστηρίων. Η εν λόγω απαρίθμηση δεν είναι καθόλου ενδεικτική και επιφανειακή, αλλά αντίθετα εστιάζει σε θεμελιώδη κείμενα, οι αρχές και τα συμπεράσματα των οποίων διαγράφουν την πορεία της εξέλιξης και εμπέδωσης των εγγυήσεων για την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης. Εξάλλου, η προηγούμενη περιγραφή των πραγματικών περιστατικών και εξελίξεων της υπόθεσης αλλά και του υποβάθρου του εσωτερικού δικαίου με την ανάδειξη των σημαντικών νομικών τριβών και της συνταγματικής κρίσης (ενότητα σχετικά με τα πραγματικά περιστατικά, σελ. 5), εμφανίζεται ως μια «ταραγμένη» συνταγματική περίοδος, σε αντίστιξη με ένα διεθνές και ευρωπαϊκό πλαίσιο με συγκεκριμένες εγγυήσεις προστασίας (ενότητα σχετικά με το νομικό πλαίσιο και την πρακτική, σελ. 17).

Εκτός από το εθνικό συνταγματικό και νομοθετικό πλαίσιο, ενδιαφέρον εμφανίζει και η νομολογία του ΣΔ, του Ανώτατου Δικαστηρίου και του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου.

Η βασικότερη των αναφορών του διεθνούς δικαίου και πρακτικής είναι η αρχική σχετικά με το άρθρο 27 της Σύμβασης της Βιέννης για το δίκαιο των συνθηκών, σύμφωνα με το οποίο «Κράτος μέρος σε συνθήκη δεν μπορεί να επικαλεσθεί τους κανόνες του εσωτερικού του δικαίου για να δικαιολογήσει τη μη εφαρμογή της συνθήκης». Το Δικαστήριο ενσωματώνει στις αναφορές του και τη γνωμοδότηση του Διαρκούς Δικαστηρίου Διεθνούς Δικαιοσύνης (εφεξής, «ΔΔΔΔ») της 4ης Φεβρουαρίου 1932 στην υπόθεση σχετικά με την Αντιμετώπιση των Πολωνών Πολιτών και άλλων ατόμων με Πολωνική Καταγωγή ή Γλώσσα στο Νταντσιχ.

Ο Ειδικός Εισηγητής του ΟΗΕ για την Ανεξαρτησία των Δικαστών και των Δικηγόρων αναγνωρίζει σε έκθεση του 2018⁶ ότι η πρόωγη παύση της θητείας των δικαστών μελών του ΕΔΣ από τη νομοθετική εξουσία συνιστά πρόσθετη παρέμβαση στην ανεξαρτησία του ΕΔΣ και παραβίαση των αρχών της διάκρισης των εξουσιών και της ασφάλειας της θητείας. Στην εν λόγω έκθεση αναφέρεται και σε συνταγματική κρίση στο πλαίσιο των προκλήσεων για ένα ανεξάρτητο και αμερόληπτο σύστημα δικαιοσύνης (παρ. III), ενώ η απαρχή της εν λόγω κρίσης μπορεί να ανευρεθεί, σύμφωνα με τον Ειδικό Εισηγητή, στον διορισμό δικαστών του ΣΔ, στις νομοθετικές αλλαγές που επήλθαν έως το 2016 σχετικά με τον ως άνω διορισμό και στις ανεφάρμοστες αποφάσεις του ΣΔ.

Στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης, το Δικαστήριο κάνει εκτενή αναφορά σε κείμενα της Επιτροπής των Υπουργών, της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης,

της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη Δημοκρατία μέσω του Δικαίου (Επιτροπή της Βενετίας), του Επιτρόπου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, του Συμβουλευτικού Συμβουλίου Ευρωπαίων Δικαστών, της Ομάδας Κρατών κατά της Διαφθοράς, ενώ σημαντική είναι η συνεισφορά του Γραφείου για τους Δημοκρατικούς Θεσμούς και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του ΟΑΣΕ. Ιδιαίτερα σημαντικό κείμενο είναι και η Επείγουσα Κοινή Γνώμη της Επιτροπής της Βενετίας και της Γενικής Διεύθυνσης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Κράτους Δικαίου του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με τις τροποποιήσεις του νόμου για τα κοινά δικαστήρια, του νόμου για το Ανώτατο Δικαστήριο και ορισμένων άλλων νόμων⁷.

Αναφορικά με το δίκαιο της ΕΕ, εκτός από τα άρθρα 2 και 19 παρ. 1 της ΣΕΕ, μεγάλης σπουδαιότητας είναι και το άρθρο 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ σχετικά με το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου, η εκτενής νομολογία του ΔΕΕ επί των ως άνω ζητημάτων, καθώς και οι ενέργειες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή άσκησε προσφυγή λόγω παραβάσεως κατά της Πολωνίας σε σχέση με την υιοθέτηση του νόμου για το Ανώτατο Δικαστήριο. Το ΔΕΕ εξέδωσε προσωρινό μέτρο στις 17 Δεκεμβρίου 2018 με το οποίο ανέστειλε την εφαρμογή των σχετικών διατάξεων του νόμου, ενώ στην απόφαση της 24ης Ιουνίου 2019⁸ έκρινε ότι η μείωση της ηλικίας συνταξιοδότησης για τους εν ενεργεία δικαστές δεν εκπλήρωνε τις υποχρεώσεις της βάσει του δικαίου της ΕΕ. Ομοίως, στην απόφαση της 15ης Ιουλίου 2021⁹, το ΔΕΕ έκρινε ότι το πειθαρχικό καθεστώς για τους δικαστές στην Πολωνία δεν ήταν συμβατό με το δίκαιο της ΕΕ. Εξάλλου, οι απειλές για την ανεξαρτησία των δικαστών λήφθηκαν υπόψη και από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά τη διαδικασία του άρθρου 7 παρ. 1 της ΣΕΕ την οποία εκκίνησε την 20ή Δεκεμβρίου 2017 για τον κίνδυνο σοβαρής παραβίασης του κράτους δικαίου στην Πολωνία, γεγονός το οποίο αιτιολογεί και

7. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Opinion No. 977/2020, CDL-AD(2020)017-e, Poland – Urgent Joint Opinion of the Venice Commission and the Directorate General of Human Rights and Rule of Law (DGI) of the Council of Europe on amendments to the Law on the Common courts, the Law on the Supreme court and some other Laws, 22 June 2020.

8. ΔΕΕ C-619/18, *Επιτροπή/Πολωνία (Ανεξαρτησία του Ανώτατου Δικαστηρίου)*, 24.06.2019, ECLI:EU:C:2019:531. Σχετικά με την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης μέσα από την πρόσφατη νομολογία του ΔΕΕ και σχολιασμό της ΔΕΕ C-896/19, *Repubblika*, 20.04.2021, ECLI:EU:C:2021:311, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, η οποία εμπεριέχεται και στη σχολιαζόμενη απόφαση, βλ. Μ. ΣΑΠΑΡΔΑΝΗ, Παρατηρήσεις στην απόφαση ΔΕΕ C-896/19, *Repubblika*, 20.04.2021, ΕΕΕυρΔ, 2021, σ. 233.

9. ΔΕΕ C-791/19, *Επιτροπή/Πολωνία (Πειθαρχικό καθεστώς για δικαστές)*, 15.07.2021, ECLI:EU:C:2021:596.

6. UN Special Rapporteur on the independence of judges and lawyers, Report on his mission to Poland, A/HRC/38/38/Add.1, 5 April 2018.

όσα επακολούθησαν με τις αποφάσεις των ευρωπαϊκών δικαστηρίων.

Το Δικαστήριο διεξήγαγε συγκριτική μελέτη του εθνικού δικαίου και της πρακτικής 41 κρατών μελών στην ΕΣΔΑ σχετικά με την πρόωρη λήξη εκ του νόμου της θητείας μελών του ΕΔΣ. Από τις συνεισφορές των κρατών στην έρευνα προκύπτει ότι τα περισσότερα από αυτά (36) διαθέτουν δικαστικά συμβούλια ή ισοδύναμα όργανα με σκοπό τη διασφάλιση της ανεξαρτησίας του δικαστικού σώματος. Από αυτά, η πλειονότητα (26) προβλέπει στο εσωτερικό τους δίκαιο την πρόωρη λήξη της θητείας ενός δικαστή που εκλέγεται ως μέλος αυτού του συμβουλίου, αν και για λόγους που διαφέρουν σημαντικά μεταξύ των διαφόρων κρατών. Έχει σημασία να αναφερθεί πως σε 17 χώρες, η δυνατότητα αμφισβήτησης της πρόωρης λήξης της θητείας των μελών του συμβουλίου σε δικαστικές διαδικασίες είτε προβλέπεται ρητά από τον νόμο είτε απορρέει σιωπηρά από το γενικό εγχώριο νομικό πλαίσιο. Σε 13 κράτη, η λήξη της θητείας στο ΕΔΣ είναι αυτόματη συνέπεια της λήξης της θητείας του ατόμου ως δικαστή και ως εκ τούτου δεν υπόκειται σε νομική αμφισβήτηση αυτή καθαυτή, δεδομένου ότι η απώλεια της δικαστικής ιδιότητας υπόκειται σε δικαστικό έλεγχο. Συνεπώς, συνάγεται το συμπέρασμα ότι δεν υπάρχει σαφής συναίνεση υπέρ ή κατά της πιθανότητας νομοθετικής μεταρρύθμισης που οδηγεί σε πρόωρη λήξη της θητείας ενός μέλους του ΕΔΣ. Μέσω της εν λόγω μελέτης το Δικαστήριο εκτιμά ότι η αιτιολόγηση μιας τέτοιας μεταρρύθμισης σε μια συγκεκριμένη κατάσταση, η ύπαρξη εγγυήσεων που διαφυλάσσουν την ανεξαρτησία των δικαστηρίων και του δικαστικού συστήματος και η ισορροπία μεταξύ του οφέλους της μεταρρύθμισης για τη λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών και της ασφάλειας της θητείας είναι βασικοί παράγοντες.

III. Τα καθοριστικά σημεία της απόφασης

A. Η συνταγματική κρίση ως απεικόνιση στην ενότητα της νομολογίας

Για να γίνει ευδιάκριτο το μείζον ζήτημα που οδήγησε κατά πολλούς σε συνταγματική κρίση το εθνικό νομικό σύστημα της Πολωνίας, χρειάζεται να τονισθούν τα ακόλουθα ως εξελίξεις μετά την κατάθεση της προσφυγής από τον κ. Grzęda.

Την 17η Σεπτεμβρίου 2018, η Γενική Συνέλευση του Ευρωπαϊκού Δικτύου Δικαστικών Συμβουλίων ανέστειλε τη συμμετοχή του ΕΔΣ στο Δίκτυο και την 28η Οκτωβρίου 2021 το απέβαλε, στηρίζοντας την απόφασή της στη διαπίστωση ότι το νέο ΕΔΣ δεν συμμορφώθηκε με μία από τις καταστατικές προϋποθέσεις για την ένταξη, δηλαδή την ανεξαρτησία από την εκτελεστική και νομοθετική εξουσία. Επιπλέον, έκρινε ότι δεν κατόρθωσε να διαφυλάξει την ανεξαρτησία της πολωνικής δικαιοσύνης.

Την 2α Νοεμβρίου 2018, το ΕΔΣ, υπό τη νέα του σύνθεση, κατέθεσε προσφυγή στο ΣΔ αμφισβητώντας διάφορες διατάξεις του νόμου του 2011, ενώ τον Φεβρουάριο του 2019 μια ομάδα γερουσιαστών υπέβαλε παρόμοια προσφυγή. Το ΣΔ, στην απόφαση της 25ης Μαρτίου 2019, έκρινε ότι το άρθρο 9α του νόμου του 2011, παρέχοντας στην Sejm την αρμοδιότητα να εκλέγει δικαστικά μέλη του ΕΔΣ και προβλέποντας ότι η θητεία των νέων μελών θα αρχίσει την ημέρα μετά την ημερομηνία της εκλογής τους, ήταν συμβατή με τα άρθρα 187 παρ. 1 (2) και παρ. 4 σε συνδυασμό με τα άρθρα 2, 10 παρ. 1 και 173 και 186 παρ. 1 του Συντάγματος, βασιζόμενο στην απόφαση του ΣΔ της 20ής Ιουνίου 2017. Την 27η Ιουλίου 2021, ο Γενικός Εισαγγελέας κατέθεσε προσφυγή στο ΣΔ αμφισβητώντας τη συνταγματικότητα του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ σε σχέση με την απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση *Xero Flor w Polsce sp. z o.o.*, ενώ στις 9 Νοεμβρίου 2021 κατατέθηκε προσφυγή για τους ίδιους λόγους σε σχέση με τις αποφάσεις *Broda* και *Bojara* και *Reczkowicz*. Στην απόφαση της 14ης Ιουλίου 2021, το ΣΔ έκρινε ως ακολούθως: «Το δεύτερο εδάφιο του άρθρου 4 παρ. 3 της ΣΕΕ, σε συνδυασμό με το άρθρο 279 της ΣΛΕΕ, στον βαθμό που το ΔΕΕ επιβάλλει υποχρεώσεις *ultra vires* στη Δημοκρατία της Πολωνίας, ως κράτος μέλος της ΕΕ, εκδίδοντας προσωρινά μέτρα σχετικά με την οργάνωση και τη δικαιοδοσία των πολωνικών δικαστηρίων και τη διαδικασία ενώπιον αυτών των δικαστηρίων, είναι ασυμβίβαστη με το άρθρο 2, το άρθρο 7, το άρθρο 8 παρ. 1 και το άρθρο 90 παρ. 1 σε συνδυασμό με το άρθρο 4 παρ. 1 του Συντάγματος της Δημοκρατίας της Πολωνίας και γι' αυτό δεν υπόκειται στις αρχές της υπεροχής και της άμεσης εφαρμογής [κυρωμένης διεθνούς συμφωνίας] που ορίζονται στο άρθρο 91 παρ. 1 έως 3 του Συντάγματος».

Με βάση τα δεδομένα του εθνικού πλαισίου γίνεται κατανοητό πως τίθενται ζητήματα «συμβίωσης» του συνταγματικού δικαίου με το δίκαιο της ΕΣΔΑ αλλά και της ΕΕ. Ως απάντηση στις εν λόγω παραβιάσεις που αφορούν σε μεγάλο μέρος το κράτος δικαίου στην Πολωνία, σκιαγραφείται η ενότητα της νομολογίας και μια λεπτή γραμμή που συνδέει τις κοινές υποθέσεις και οδηγεί στις εγγυήσεις του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ. Στην απόφασή του *Broda* και *Bojara*, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι προσφεύγοντες είχαν στερηθεί του δικαιώματός τους πρόσβασης σε δικαστήριο, με παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, εξαιτίας των αποφάσεων του Υπουργού Δικαιοσύνης για την παύση από τις θέσεις τους πριν τη λήξη της θητείας τους. Στην υπόθεση *Reczkowicz*, το Δικαστήριο έκρινε ότι το Πειθαρχικό Τμήμα του Ανώτατου Δικαστηρίου δεν ήταν «δικαστήριο που έχει συσταθεί με νόμο» και διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ ως προς αυτό. Στην υπόθεση

*Dolińska-Ficek and Ozimek κατά Πολωνίας*¹⁰, στην οποία το Δικαστήριο δεν παραπέμπει καθώς δεν ήταν τελική κατά τον χρόνο υιοθέτησης της σχολιαζόμενης απόφασης, το πρώτο τμήμα διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι το Τμήμα Έκτακτης Αναθέωσης και Δημοσίων Υποθέσεων του Ανώτατου Δικαστηρίου δεν αποτελούσε «δικαστήριο που έχει συσταθεί με νόμο». Ομοίως, στις διαφορετικές γνώμες των δικαστών στο παράρτημα της απόφασης αναφέρεται και η υπόθεση *Advance Pharma sp. z o.o κατά Πολωνίας*¹¹ η οποία χρειάζεται να ληφθεί υπόψη. Συναφής είναι και η νομολογία του ΔΕΕ, όπως παρουσιάζεται ανωτέρω, καθώς και στην ίδια την απόφαση.

B. Η εφαρμογή του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ: η ύπαρξη και η αστική φύση του δικαιώματος

Το Δικαστήριο αντιμετώπισε το ερώτημα εάν το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ υπό το αστικό του σκέλος ήταν εφαρμόσιμο σε διαφορά που προκύπτει από την πρόωρη λήξη της θητείας του προσφεύγοντος ως δικαστικού μέλους του ΕΔΣ, ενώ παρέμενε εν ενεργεία δικαστής. Για να διαπιστώσει το Δικαστήριο εάν υφίσταται «δικαίωμα» εν προκειμένω χρειάζεται να ανατρέξει στο εθνικό πλαίσιο, στο δίκαιο και τη νομολογία. Το άρθρο 6 παρ. 1 δεν παράγει το ίδιο δικαιώματα ουσιαστικού δικαίου αλλά παρέχει απλώς δικονομική κάλυψη σε δικαιώματα που υφίστανται¹².

Υπό το πρίσμα του εσωτερικού νομικού πλαισίου που ίσχυε κατά την εκλογή του και κατά τη διάρκεια της θητείας του, υπήρχε δικαίωμα προστασίας του προσφεύγοντος για την απομάκρυνσή του από τη θέση του δικαστικού μέλους του ΕΔΣ. Το γεγονός ότι η θητεία του προσφεύγοντος είχε τερματιστεί *ex lege* κατά την ημερομηνία εκλογής νέων μελών του ΕΔΣ δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι αίρει, αναδρομικά, τη δυνατότητα αμφισβήτησης του δικαιώματος που μπορούσε να διεκδικήσει σύμφωνα με τους ισχύοντες τότε κανόνες σχετικά με την εκλογή του. Δεδομένου ότι η νέα νομοθεσία του 2017 είχε καταργήσει τους προηγούμενους κανόνες, αποτελούσε το αντικείμενο της ίδιας της διαφοράς σχετικά με την οποία έπρεπε αναμφισβήτητα να ισχύουν οι εγγυήσεις δίκαιης ακρόασης του άρθρου 6 παρ. 1, λαμβάνοντας υπόψη ότι η πρόωρη λήξη της θητείας έθετε ζήτημα αναλογικότητας, καθώς θα μπορούσαν να εξερευνηθούν εναλλακτικά μέτρα για την επίτευξη του σκοπού χωρίς την παραβίαση του συνταγματικού κανόνα για την τετραετή

θητεία¹³. Υπό τις περιστάσεις της παρούσας υπόθεσης, το ερώτημα αν υπήρχε δικαίωμα βάσει του εσωτερικού δικαίου δεν μπορούσε επομένως να απαντηθεί βάσει της νέας νομοθεσίας. Υπήρχε επομένως ένα πραγματικό και σοβαρό ερώτημα σχετικά με το «δικαίωμα» του προσφεύγοντος να υπηρετήσει μια πλήρη θητεία τεσσάρων ετών ως δικαστικό μέλος του ΕΔΣ, το οποίο μπορούσε να διεκδικήσει βάσει του εσωτερικού δικαίου. Εξάλλου, η αιτίαση του προσφεύγοντος ότι δικαιούται να εκπληρώσει τη θητεία του ως μέλος του ΕΔΣ βασίζεται και στο γεγονός ότι το ΕΔΣ ήταν ένα όργανο εξουσιοδοτημένο από το Σύνταγμα να προστατεύει την ανεξαρτησία των δικαστηρίων και των δικαστών.

Σχετικά με την αστική φύση του δικαιώματος, το Δικαστήριο εφάρμοσε τα κριτήρια που αναπτύχθηκε στην απόφαση *Vilho Eskelinen και λοιποί κατά Φινλανδίας* του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης¹⁴ και περιλαμβάνει δύο σωρευτικές προϋποθέσεις, οι οποίες, εάν πληρούνταν, θα ανέτρεπαν το τεκμήριο εφαρμογής του άρθρου 6 ΕΣΔΑ. Πρώτον, το εσωτερικό δίκαιο αποκλείει ρητά την πρόσβαση σε δικαστήριο για τη θέση ή την κατηγορία του προσωπικού στην προκειμένη περίπτωση και, δεύτερον, ο εν λόγω αποκλεισμός δικαιολογείται από αντικειμενικούς λόγους προς το δημόσιο συμφέρον. Οι λόγοι πρέπει να συνδέονται όχι με τη φύση της εργασίας του δημοσίου υπαλλήλου, όπως στην απόφαση *Pellegrin κατά Γαλλίας*¹⁵, αλλά με το αντικείμενο της διαφοράς του δημοσίου υπαλλήλου με το Κράτος, διευρύνοντας την εφαρμοσιμότητα του άρθρου 6 στις εργασιακές σχέσεις στον ευρύτερο δημόσιο τομέα¹⁶. Ένδειξη του τελευταίου είναι ότι, ενώ το Δικαστήριο τόνισε στην απόφαση *Vilho Eskelinen* ότι η συλλογιστική του για την υπόθεση εκείνη περιοριζόταν στο καθεστώς των δημοσίων υπαλλήλων, επέκτεινε, με τη νομολογία του, την εφαρμογή των κριτηρίων που θεσπίστηκαν στην εν λόγω απόφαση και σε άλλες διαφορές σχετικά με δικαστές, σημειώνοντας ότι, αν και το δικαστικό σώμα δεν αποτελεί μέρος της τακτικής δημόσιας υπηρεσίας, θεωρείται μέρος της τυπικής δημόσιας υπηρεσίας¹⁷.

13. Βλ. παρ. 279 της σχολιαζόμενης απόφασης.

14. ΕΔΔΑ *Vilho Eskelinen και λοιποί κατά Φινλανδίας* (Προσφυγή Νο 63235/00), απόφαση της 19ης Απριλίου 2007 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης. Βλ. παρ. 261 επ. της σχολιαζόμενης απόφασης.

15. ΕΔΔΑ *Pellegrin κατά Γαλλίας* (Προσφυγή Νο 28541/95), απόφαση της 8ης Δεκεμβρίου 1999 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης.

16. Λ.-Α. ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΣ, Άρθρο 6 – Δικαίωμα στη χρηστή απονομή δικαιοσύνης, σε: Λ.-Α. Σισιλιάνος (επιμ.), Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου – Ερμηνεία κατ' άρθρο, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σ. 239.

17. ΕΔΔΑ *Baka κατά Ουγγαρίας* (Προσφυγή Νο 20261/12), απόφαση της 23ης Ιουνίου 2016 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης, παρ. 104. Βλ. παρ. 262-263 της σχολιαζόμενης απόφασης για αναλυτική περιπτώσιολογία της νομολογίας σχετικά με τις διαφορές

10. ΕΔΔΑ *Dolińska-Ficek and Ozimek κατά Πολωνίας* (Προσφυγές Νος 49868/19 και 57511/19), απόφαση της 8ης Νοεμβρίου 2021.

11. ΕΔΔΑ *Advance Pharma sp. z o.o κατά Πολωνίας* (Προσφυγή Νο 1469/20), απόφαση της 3ης Φεβρουαρίου 2022.

12. Ι. ΣΑΡΜΑΣ, Η δίκαιη ισορροπία. Η Νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, εκδ. Σάκκουλα – Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, 2018, σ. 446.

Εν προκειμένω, το Δικαστήριο σημειώνει ότι η εργασιακή σχέση των δικαστών με το κράτος πρέπει να κατανοηθεί υπό το πρίσμα των ειδικών εγγυήσεων που είναι απαραίτητες για τη δικαστική ανεξαρτησία, ενώ αυτή η περίπλοκη πτυχή της εργασιακής σχέσης μεταξύ δικαστή και κράτους καθιστά απαραίτητο τα μέλη του δικαστικού σώματος να αποστασιοποιούνται επαρκώς από άλλους κλάδους του κράτους κατά την άσκηση των καθηκόντων τους¹⁸. Συνεπώς, γι' αυτόν τον λόγο χρειάζεται στο εσωτερικό δίκαιο να τηρούνται οι εγγυήσεις της ΕΣΔΑ για ζητήματα που άπτονται άμεσα της ατομικής τους ανεξαρτησίας και αμεροληψίας. Εξάλλου, μια ιδιαίτερη πτυχή της υπόθεσης είναι η συμμετοχή του προσφεύγοντος στο ΕΔΣ και όχι η κύρια δραστηριότητά του ως δικαστή. Ο ρόλος δε του ΕΔΣ με την αποκλειστική του αρμοδιότητα να προτείνει υποψηφίους για διορισμό σε κάθε επίπεδο του δικαστικού σώματος και σε κάθε τύπο δικαστηρίου απαιτεί την αυτονομία του.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι ο αποκλεισμός του προσφεύγοντος από την πρόσβαση σε δικαστήριο δεν μπορούσε να δικαιολογηθεί για αντικειμενικούς λόγους προς το συμφέρον του κράτους και άρα η θέση του προσφεύγοντος ως εκλεγμένου δικαστικού μέλους του ΕΔΣ, του οργάνου με συνταγματική ευθύνη τη διασφάλιση της δικαστικής ανεξαρτησίας, είχε τερματιστεί πρόωρα *ex lege* ελλείψει δικαστικού ελέγχου της νομιμότητας αυτού του μέτρου. Το Δικαστήριο άφησε ανοιχτό το ερώτημα σχετικά με την πρώτη προϋπόθεση, αφού εν πάση περιπτώσει δεν είχε τηρηθεί η δεύτερη προϋπόθεση και λόγω των διαφορετικών απόψεων των μερών¹⁹. Ως εκ τούτου, το άρθρο 6 παρ. 1 ήταν εφαρμοστέο υπό το αστικό του σκέλος.

Γ. Η έλλειψη δικαστικού ελέγχου και η αποδυνάμωση της δικαστικής ανεξαρτησίας

Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη υπό το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ πρέπει να ερμηνευθεί υπό το φως του Προοιμίου της Σύμβασης, το οποίο διακηρύσσει ότι το κράτος δικαίου είναι μέρος της κοινής παράδοσης των Συμβαλλομένων Μερών ενώ αποτελεί και εσωτερικό στοιχείο όλων των δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ. Εξάλλου, η αρχή σχετικά με την τήρηση από τα κράτη των διεθνών υποχρεώσεών τους έχει εδραιωθεί στο διεθνές δίκαιο και με τη σχετική γνωμοδότηση του ΔΔΔΔ (βλ. ανωτέρω).

Υπογραμμίσθηκε περαιτέρω η ανάγκη προστασίας της αυτονομίας ενός δικαστικού συμβουλίου, ιδίως σε θέματα που αφορούν διορισμούς δικαστών, από την καταπάτηση της νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας

και του ρόλου του ως προπύργιου κατά της πολιτικής επιρροής στο δικαστικό σώμα. Από την άλλη μεριά, η Κυβέρνηση δεν παρείχε κανέναν λόγο που να δικαιολογεί την απουσία δικαστικού ελέγχου, αλλά απλώς επανέλαβε τα επιχειρήματά της ως προς τη μη εφαρμογή του άρθρου 6 στην υπόθεση. Επίσης, τονίσθηκε η σημασία της εντολής του ΕΔΣ να διαφυλάξει τη δικαστική ανεξαρτησία και τη σχέση μεταξύ της ακεραιότητας των δικαστικών διορισμών και της απαίτησης της δικαστικής ανεξαρτησίας. Το Δικαστήριο θεώρησε ότι παρόμοια διαδικαστικά εχέγγυα με εκείνα που ισχύουν για την απόλυση δικαστών θα πρέπει επίσης να υπάρχουν κατά την απομάκρυνση δικαστικού μέλους του ΕΔΣ από τη θέση του.

Με βάση όσα έχουν προηγηθεί στο σκεπτικό του Δικαστηρίου, δύο στοιχεία προτάσσονται ως θεμελιώδη για τον συγκεκριμένο σχολιασμό. Πρώτον, το Δικαστήριο σημειώνει ότι ολόκληρη η πορεία των γεγονότων στην Πολωνία καταδεικνύει με σαφήνεια ότι οι διαδοχικές δικαστικές μεταρρυθμίσεις αποσκοπούσαν στην αποδυνάμωση της δικαστικής ανεξαρτησίας, ξεκινώντας από τις σοβαρές παρατυπίες στην εκλογή των δικαστών του ΣΔ τον Δεκέμβριο 2015, στην αναδιאμόρφωση του ΕΔΣ και σύσταση νέων τμημάτων στο Ανώτατο Δικαστήριο, διευρύνοντας παράλληλα τον έλεγχο του Υπουργού Δικαιοσύνης στα δικαστήρια και αυξάνοντας τον ρόλο του σε πειθαρχικά θέματα δικαστών. Συνεπώς, η νοσηρότητα του εθνικού πλαισίου, όπως περιγράφεται, αναδεικνύεται ως καθοριστική. Δεύτερον, το Δικαστήριο παραπέμπει στις προγενέστερες αποφάσεις του σχετικά με την αναδιοργάνωση του πολωνικού δικαστικού συστήματος και οι οποίες προαναφέρθηκαν στον παρόντα σχολιασμό, καθώς και στη νομολογία του ΔΕΕ, βασίζοντας σε στέρεες βάσεις με αυτόν τον τρόπο τα συμπεράσματά του και για τη συγκεκριμένη υπόθεση. Η δε σημασία της εν λόγω υπόθεσης με βάση και τα ανωτέρω είναι ότι αποτελεί παράδειγμα εντός μιας γενικότερης τάσης παραβίασης του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ. Η συστηματοποίηση των παραβιάσεων αντικατοπτρίζεται στην εν λόγω υπόθεση. Με το ως άνω σκεπτικό, το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι, λόγω της έλλειψης δικαστικού ελέγχου, το κράτος προσέβαλε την ίδια την ουσία του δικαιώματος πρόσβασης του προσφεύγοντος σε δικαστήριο.

Είναι απαραίτητο να αναφερθεί δε ότι, σχετικά με το άρθρο 13 της ΕΣΔΑ, το Δικαστήριο σημειώνει ότι οι αιτιάσεις περί παραβίασης είναι ουσιαστικά οι ίδιες με εκείνες του άρθρου 6 παρ. 1 και άρα, λόγω και της φύσης του τελευταίου ως *lex specialis* του πρώτου, κρίνει ότι δεν είναι ανάγκη να εξετασθούν χωριστά το παραδεκτό και το βάσιμο των αιτιάσεων βάσει του πρώτου. Στην απόφαση υπήρξαν και διαφορετικές απόψεις. Ο δικαστής Lemmens εξέφρασε σύμφωνη γνώμη, οι δικαστές Σεργίδη

που αφορούν δικαστές.

18. Βλ. παρ. 264 της σχολιαζόμενης απόφασης.

19. Ibid, παρ. 344 και 294.

και Felici εξέφρασαν κοινή εν μέρει αντίθετη γνώμη και ο δικαστής Wojtyczek εξέφρασε αντίθετη γνώμη.

IV. Αποτίμηση και συμπεράσματα

Η νομολογία του Δικαστηρίου, ιδωμένη συνολικά υπό το πρίσμα των υποθέσεων των σχετικών με την κρίση του κράτους δικαίου στην Πολωνία, βεβαιώνει πως το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ μπορεί να αποτελέσει πυξίδα σε «δύσβατες» για τα εθνικά δεδομένα «πορείες» για τις οποίες υφίσταται σοβαρή διένεξη σε ζητήματα οργάνωσης της δικαιοσύνης και στον διορισμό και την παύση μελών των δικαστηρίων, εξοπλίζοντας ακόμη παραπάνω τον πυλώνα της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης²⁰.

Η σπουδαιότητα της συγκεκριμένης υπόθεσης έγκειται στην ανάγκη σεβασμού του κράτους δικαίου έναντι της αποσταθεροποίησης συστημάτων δικαιοσύνης στον ευρωπαϊκό χώρο και έναντι των σχετικών παραβιάσεων που προκύπτουν για τα δικαιώματα της ΕΣΔΑ. Επίσης, αποτυπώνεται στον καμβά όλων των προαναφερόμενων υποθέσεων, οι οποίες αντικατοπτρίζουν, σύμφωνα με ορισμένους, μια τάση συνδιαμόρφωσης του εσωτερικού δικαστικού σχεδιασμού από τα ευρωπαϊκά δικαστήρια τα οποία «δικάζουν σε συνεννόηση με αλληλοενισχυόμενες γραμμές νομολογίας»²¹. Σε κάθε περίπτωση, ακόμη και μια τέτοια τάση να μην υπάρχει, το μόνο σίγουρο είναι ότι οι αναδεικνυόμενες παραβιάσεις του άρθρου 6 παρ.

20. Για περαιτέρω αποτύπωση της νομολογίας σχετικά με την ανεξαρτησία του δικαστικού συστήματος βλ. ΕΔΔΑ, Θεματικό δελτίο – Ανεξαρτησία του δικαστικού συστήματος, Απρίλιος 2022, διαθέσιμο στο: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Independence_justice_ENG.pdf (προσπελάστηκε 02.05.2022).

21. L. PECH / D. KOCHENOV, Respect for the Rule of Law in the Case Law of the European Court of Justice, σε: SIEPS, 2021, Σεπτέμβριος 2021, σ. 225, διαθέσιμο στο: https://www.sieps.se/globalassets/publikationer/2021/sieps-2021_3-eng-web.pdf (προσπελάστηκε 02.05.2022). Βλ. και υποσημείωση 573.

1 ΕΣΔΑ, καθώς και η εξέλιξη των εγγυήσεών του, μέσα από το πρίσμα της προστασίας του κράτους δικαίου και της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης, καθιστούν αυτή την πορεία της νομολογίας του ΕΔΔΑ και τη συγκεκριμένη απόφαση του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης πολύτιμη.

Με τη συγκεκριμένη απόφαση διαφαίνεται μια ακόμη δέσμη λύσεων προστασίας προερχόμενη από το διεθνές, ευρωπαϊκό και συγκριτικό πλαίσιο, όπως αναλύθηκε και όπως χαρακτηριστικά αποτυπώνεται στις συστάσεις της Επιτροπής της Βενετίας καθώς και του Ειδικού Εισηγητή του ΟΗΕ για την Ανεξαρτησία των Δικαστών και των Δικηγόρων. Πάντως, είναι γεγονός ότι η πρόσφατη υπόθεση *Wróbel κατά Πολωνίας*²², η οποία εκκρεμεί στο Πρώτο Τμήμα του Δικαστηρίου, υποθέσεις προσωρινών μέτρων, όπως η *Stepka κατά Πολωνίας*²³, καθώς και η κοινοποίηση 20 προσφυγών προς την Κυβέρνηση της Πολωνίας²⁴ σχετικά με τα ζητήματα δικαστικής ανεξαρτησίας στη χώρα καταδεικνύουν τα ευρύτερα και αλυσιδωτά ζητήματα που προκύπτουν από την παραβίαση ως άνω αρχών.

22. Η υπόθεση *Wróbel κατά Πολωνίας* (Προσφυγή Νο 6904/22) εκκρεμεί στο Πρώτο Τμήμα του Δικαστηρίου.

23. ΕΔΔΑ, Δελτίο Τύπου – Προσωρινά μέτρα σε άλλη υπόθεση ασυλίας δικαστή του Ανώτατου Δικαστηρίου της Πολωνίας, ECHR 131 (2022), 14.04.2022.

24. Αναλυτικά για τις προσφυγές βλ. ΕΔΔΑ, Δελτίο Τύπου – Κοινοποίηση 20 αιτήσεων σχετικά με τα ζητήματα δικαστικής ανεξαρτησίας στην Πολωνία, ECHR 136 (2022), 25.04.2022. Οι υποθέσεις αφορούν δικαστικές αποφάσεις που εκδόθηκαν από διάφορα τμήματα του Ανωτάτου Δικαστηρίου σε αστικές υποθέσεις, μετά από προσφυγές που αφορούν αιτήσεις για κενές δικαστικές θέσεις, ή για πειθαρχική υπόθεση σχετικά με δικηγόρο ή αποφάσεις του ΕΔΣ. Υποστηρίζεται ότι οι δικαστικοί σχηματισμοί που ασχολούνταν με τις υποθέσεις των προσφευγόντων δεν ήταν «ανεξάρτητα και αμερόληπτα δικαστήρια που ιδρύθηκαν από τον νόμο», καθώς περιλάμβαναν δικαστές που είχαν διοριστεί από το νέο ΕΔΣ.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

III. ΕΘΝΙΚΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ

► Κατάργηση διοικητικής δίκης ουσίας

Δυνατότητα συνέχισης της δίκης με επίκληση ιδιαίτερου εννόμου συμφέροντος στη διοικητική δίκη ουσίας

διοικητική πράξη περιορισμένης χρονικής ισχύος – κατάργηση διοικητικής δίκης λόγω έκλειψης αντικειμένου (άρθρο 142 παρ. 1, περ. α' ΚΔΔ) – αρχή αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας (άρθρα 20 παρ. 1 Συντ., 6 ΕΣΔΑ και 47 ΧΘΔ) – γενική δικονομική αρχή περί δυνατότητας συνέχισης της δίκης με επίκληση ιδιαίτερου εννόμου συμφέροντος

ΣτΕ (Τμ. Δ') 625/2022, 22.03.2022

Στην επίδικη διαφορά, το Δ' Τμήμα του Συμβουλίου της Επικρατείας επελήφθη αιτήσεως αναιρέσεως της Ρυθμιστικής Αρχής Ενέργειας (ΡΑΕ) κατά απόφασης του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών (ΔΕΑ), με την οποία είχε γίνει δεκτή προσφυγή ουσίας του Διαχειριστή του Ελληνικού Δικτύου Διανομής Ηλεκτρικής Ενέργειας Α.Ε. (ΔΕΔΔΗΕ) και ακυρώθηκε η με αριθμό 196/2014 απόφαση της ΡΑΕ.

Ειδικότερα, με την τελευταία απόφαση είχαν εγκριθεί το ετήσιο κόστος και οι χρεώσεις χρήσης 2014 για το ΕΔΔΔΗΕ, δίχως να αναγνωρισθεί ως κόστος λειτουργίας του Δικτύου και η δαπάνη για την παροχή από τη ΔΕΗ ηλεκτρικής ενέργειας στους υπαλλήλους του ΔΕΔΔΗΕ βάσει μειωμένου τιμολογίου. Κατά της απόφασης ο ΔΕΔΔΗΕ άσκησε αίτηση ακυρώσεως ενώπιον του ΣτΕ, το οποίο παρέπεμψε την αίτηση στο ΔΕΑ, προκειμένου να δικασθεί ως προσφυγή ουσίας. Το δικαστήριο δέχθηκε την προσφυγή και ακύρωσε εν μέρει την προσβαλλόμενη.

Κατά της εφετειακής απόφασης η ΡΑΕ άσκησε παραδεκτώς αίτηση αναίρεσης, προβάλλοντας εσφαλμένη ερμηνεία των εν προκειμένω εφαρμοστέων διατάξεων, επί των οποίων δεν υφίστατο νομολογία του ΣτΕ. Το δικαστήριο διαπίστωσε ότι κατά τον χρόνο συζήτησης της υπόθεσης ενώπιον του ΔΕΑ είχε ήδη παύσει η ισχύς της προσβληθείσας πράξης και, ως εκ τούτου, καλείτο σε εφαρμογή η διάταξη του άρθρου 142 παρ. 1, περ. α' ΚΔΔ περί κατάργησης της δίκης.

Κατόπιν των ανωτέρω, ανέκυψε το ζήτημα εάν η τελευταία διάταξη, η οποία προβλέπει την κατάργηση της δίκης σε κάθε περίπτωση έκλειψης του αντικειμένου της, χωρίς να επιτρέπει στον προσφεύγοντα να επικαλεσθεί λόγο που επιβάλλει τη συνέχισή της, είναι συμβατή με τις διατάξεις των άρθρων 20 παρ. 1 Συντ., 6 ΕΣΔΑ και 47 ΧΘΔ, από τις οποίες απορρέει η αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας. Κρίθηκε ότι ο σεβασμός της εν λόγω αρχής προϋποθέτει δικονομικό μηχανισμό που εγγυάται στην πράξη τη δυνατότητα προσφυγής σε δικαστήριο με εξουσία εξέτασης των κρίσιμων πραγματικών

και νομικών ζητημάτων, χωρίς να επιτρέπεται η αδικαιολόγητη αποφυγή ελέγχου της υπόθεσης. Επομένως, η υποχρεωτική κατάργηση της δίκης σε περίπτωση που η προσβαλλόμενη πράξη παύσει να ισχύει για το μέλλον, χωρίς να καταλείπεται περιθώριο συνέχισης της δίκης αιτήσεως του διαδίκου, ο οποίος ενδεχομένως εξακολουθεί να υφίσταται βλαπτικές διοικητικής φύσεως έννομες συνέπειες από την προσβαλλόμενη, ισοδυναμεί με αρνησιδικία και δεν είναι ανεκτή υπό το πρίσμα της ανωτέρω αρχής.

Ωστόσο, το δικαστήριο υποστήριξε ότι στο εθνικό διοικητικό δικονομικό δίκαιο ισχύει γενική αρχή, κατά την οποία, σε περίπτωση παύσης ισχύος της προσβαλλόμενης πράξης για το μέλλον, η δίκη δεν καταργείται εάν ο προσφεύγων επικαλεσθεί και αποδείξει ιδιαίτερο έννομο συμφέρον για τη συνέχισή της, το οποίο απορρέει από τη διατήρηση δυσμενών διοικητικής φύσεως συνεπειών σε βάρος του, μη δυναμένων να αρθούν παρά μόνον με την έκδοση δικαστικής απόφασης. Ερμηνευόμενη σύμφωνα με την εν λόγω γενική αρχή, η διάταξη του άρθρου 142 παρ. 1, περ. α' ΚΔΔ είναι συμβατή με την αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, όπως κατοχυρώνεται στις διατάξεις των άρθρων 20 παρ. 1 Συντ., 6 ΕΣΔΑ και 47 ΧΘΔ.

Κατ' ακολουθία των ανωτέρω, το δικαστήριο έκρινε ότι, καθώς το αντικείμενο της δίκης είχε εκλείψει κατά τον χρόνο συζήτησης της υπόθεσης ενώπιον του ΔΕΑ, τούτο έσφαλε εισερχόμενο στην ουσία της διαφοράς. Ως εκ τούτου, δεχόμενο την αίτηση αναίρεσης για τον αυτεπαγγέλτως εξεταζόμενο αυτόν λόγο, το δικαστήριο ανέπεμψε την υπόθεση στο ΔΕΑ, ώστε, κατ' εφαρμογή της διατάξης του άρθρου 142 παρ. 1, περ. α' ΚΔΔ, όπως ερμηνεύθηκε, να κηρυχθεί η δίκη καταργημένη ή να εξεταστεί περαιτέρω η προσφυγή, εφόσον προβληθεί και αποδειχθεί ιδιαίτερο έννομο συμφέρον του προσφεύγοντος για τη συνέχιση της δίκης.

Παρατηρήσεις

Φίλιππος - Εμμανουήλ Γεωργαλής*

I. Εισαγωγικά

Με τη σχολιαζόμενη απόφαση δόθηκε λύση σε γνωστό πρόβλημα του διοικητικού δικονομικού δικαίου, που αναδεικνύεται από τη διαφοροποίηση των διατάξεων που αφορούν στην κατάργηση της δίκης στις διαφορές ουσίας (άρθρο 142 παρ. 1 ΚΔΔ) και ακυρώσεως (άρθρο 32 παρ. 2 π.δ. 18/1989), ως προς την πρόβλεψη της δυ-

* ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτης ΚΔΕΟΔ, Στέλεχος ΜΟΠΑΔΙΣ

νατότητας συνέχισης της δίκης αιτήσει του διαδίκου που δικαιολογεί προς τούτο ιδιαίτερο έννομο συμφέρον. Ενώ η εξαιρετική αυτή δυνατότητα παρέχεται ρητά στη δικονομία των ακυρωτικών διαφορών, ο νομοθέτης δεν την συμπεριέλαβε στη δικονομία των διαφορών ουσίας, με συνέπεια η μέχρι τούδε πάγια νομολογία να αρνείται την επέκτασή της στις τελευταίες. Το δικαστήριο ανέτρεψε την αντίθετη νομολογία, με το σκεπτικό ότι η δυνατότητα συνέχισης της δίκης, όπως αποτυπώνεται στο άρθρο 32 παρ. 2 π.δ. 18/1989, αποτελεί γενική αρχή του διοικητικού δικονομικού δικαίου, υπό το πρίσμα της οποίας πρέπει να ερμηνευθεί και η διάταξη του άρθρου 142 παρ. 1, περ. α' ΚΔΔ. Με το ως άνω διευρυμένο κανονιστικό περιεχόμενο η τελευταία διάταξη δεν παραβιάζει την αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας.

II. Παρουσίαση του προβλήματος στην επίδικη διαφορά

Η επίδικη διαφορά απέρρευσε από απόφαση της ΠΑΕ με θέμα την έγκριση του ετήσιου κόστους και των χρεώσεων χρήσης 2014 για το ΕΔΔΗΕ, στην οποία δεν συμπεριλήφθηκε ως κόστος λειτουργίας του Δικτύου και η δαπάνη για την παροχή από τη ΔΕΗ ηλεκτρικής ενέργειας στους υπαλλήλους του ΔΕΔΔΗΕ βάσει μειωμένου τιμολογίου¹. Κατά της απόφασης ο ΔΕΔΔΗΕ άσκησε αίτηση ακυρώσεως ενώπιον του ΣτΕ, το οποίο με απόφασή του παρέπεμψε την αίτηση στο Διοικητικό Εφετείο Αθηνών, προκειμένου να δικασθεί ως προσφυγή ουσίας του άρθρου 33 ν. 4001/2011². Το ΔΕΑ δέχθηκε την προσφυγή³, ακυρώνοντας εν μέρει την προσβαλλόμενη, και ακολούθως η ΠΑΕ άσκησε κατά της εφετειακής απόφασης αίτηση αναίρεσης.

Το δικαστήριο, αφού αρχικά έκρινε ότι η αίτηση πληρούσε τους όρους παραδεκτού του άρθρου 53 παρ. 3

π.δ. 18/1989⁴, διαπίστωσε, λαμβάνοντας υπόψη γεγονός γνωστό από προηγούμενη δικαστική του ενέργεια, ότι μετά την άσκηση του ενδίκου βοηθήματος και πριν από τον χρόνο συζήτησης της υπόθεσης ενώπιον του ΔΕΑ είχε ήδη παύσει η ισχύς της προσβληθείσας απόφασης της ΠΑΕ⁵. Ως εκ τούτου, έκρινε ότι το Εφετείο όφειλε να διαπιστώσει την έκλειψη του αντικειμένου της δίκης και να κηρύξει την κατάργησή της κατ' άρθρο 142 παρ. 1, περ. α' ΚΔΔ. Σημειωτέον ότι η σχετική πλημμέλεια ελέγχεται αυτεπαγγέλτως κατ' αναίρεση⁶.

Διαπιστώθηκε, ωστόσο, ότι η συγκεκριμένη διαφορά διέπεται και από τη διάταξη του άρθρου 37 παρ. 17 της Οδηγίας 2009/72/ΕΚ, κατά την οποία επιβάλλεται στα κράτη μέλη η υποχρέωση να εξασφαλίζουν την ύπαρξη κατάλληλων μηχανισμών δικαστικής προστασίας για την αμφισβήτηση των αποφάσεων των ρυθμιστικών αρχών στον τομέα της ενέργειας. Ελλείψει ειδικότερης ρύθμισης του ζητήματος στην ανωτέρω Οδηγία, εναπόκειται στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους, δυνάμει της αρχής της δικονομικής αυτονομίας⁷, να θεσπίσει τους δικονομικούς κανόνες περί άσκησης και εκδίκασης των ενδίκων βοηθημάτων, κατά τρόπον ώστε να διασφαλίζεται η προστασία των δικαιωμάτων που απονέμει το ενωσιακό δίκαιο. Η δικονομική αυτονομία περιορίζεται όμως από την αρχή της αποτελεσματικότητας (άρθρο 47 ΧΘΔ)⁸, η οποία διασφαλίζει σε επίπεδο ενωσιακού δικαίου την προστασία που παρέχουν στην εθνική έννομη τάξη το άρθρο 20 παρ. 1 Συντ. και το άρθρο 6 ΕΣΔΑ, δηλαδή επιβάλλει τη θεσμοθέτηση δικονομικού μηχανισμού που εγγυάται στην πράξη τόσο το δικαίωμα προσφυγής σε δικαστήριο όσο και το δικαίωμα επίλυσης της διαφοράς⁹ από δικαστήριο που διαθέτει τη δυνατότητα να εξετάσει

1. Η ΠΑΕ αιτιολόγησε την κρίση της αυτή με το σκεπτικό ότι η επίμαχη δαπάνη δεν είναι εύλογο να ανακτάται μέσω των χρεώσεων που επιβάλλονται στους χρήστες του ΕΔΔΗΕ, λόγω έλλειψης ανταποδοτικότητας προς τους τελευταίους.

2. Σύμφωνα με το άρθρο 33 ν. 4001/2011, ατομικές διοικητικές πράξεις της ΠΑΕ που δεν αφορούν χορήγηση, άρνηση χορήγησης, τροποποίηση ή ανάκληση διοικητικής άδειας, προσβάλλονται με προσφυγή ουσίας ενώπιον του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών, το οποίο αποφαινεται σε πρώτο και τελευταίο βαθμό.

3. Η προσφυγή κρίθηκε παραδεκτή, παρά το γεγονός ότι δεν είχε ασκηθεί από τον ΔΕΔΔΗΕ η προβλεπόμενη ενδικοφανής προσφυγή (αίτηση αναθεώρησης του άρθρου 32 παρ. 2 ν. 4001/2011), καθώς δεν προέκυψε ότι ο προσφεύγων είχε ενημερωθεί από την ΠΑΕ για τη σχετική υποχρέωσή του. Περαιτέρω, η προσφυγή κρίθηκε και ουσιαστικά βάσιμη, με το σκεπτικό ότι η επίμαχη δαπάνη, αφενός, συνιστά νόμιμη υποχρέωση του ΔΕΔΔΗΕ προς το προσωπικό του, αφετέρου δε είναι εύλογη για τη λειτουργία του και ως τέτοια εμπίπτει στις δαπάνες που θα έπρεπε να ληφθούν υπόψη κατά την έγκριση των τιμολογίων χρέωσης, σύμφωνα με το άρθρο 140 παρ. 4, περ. β' ν. 4001/2011.

4. Το δικαστήριο έκρινε παραδεκτή την αίτηση, καθώς δεν υφίστατο νομολογία σχετικά με το κρίσιμο νομικό ζήτημα που τίθετο με τους λόγους αναίρεσεως, με τους οποίους προβλήθηκε εσφαλμένη ερμηνεία των εν προκειμένω εφαρμοστέων διατάξεων (άρθρα 15, 123, 125 και 140 ν. 4001/2011 και συναφείς διατάξεις της Οδηγίας 2009/72/ΕΚ).

5. Συγκεκριμένα, η χρονική ισχύς της πράξης περιοριζόταν στο έτος 2014, στο οποίο και μόνο αφορούσε το ρυθμιστικό της αντικείμενο. Προέκυψε, εξάλλου, από το υπόμνημα που κατέθεσε η ΠΑΕ ενώπιον του δικαστηρίου, ότι η ίδια ασκούσε την επίμαχη ρυθμιστική της αρμοδιότητα με διαδοχικές πράξεις ενιαίας χρονικής ισχύος.

6. ΣτΕ 2/2013, 3062/2012.

7. ΔΕΕ C-497/20, *Randstad Italia*, 21.12.2021, ECLI:EU:C:2021:1037.

8. ΔΕΕ C-771/18, *Επιτροπή/Ουγγαρία*, 16.07.2020, ECLI:EU:C:2020:584.

9. ΕΔΔΑ *Paroisse Gréco-Catholique Lupeni κ.α. κατά Ρουμανίας* (Προσφυγή No 76943/11), απόφαση της 29ης Νοεμβρίου 2016 του Τμήματος Ευρείας Σύθεσης, παρ. 86· *Φρεζάδου κατά Ελλάδα* (Προσφυγή No 2683/12), απόφαση της 8ης Νοεμβρίου 2018, παρ. 43-48· *Fischer κατά Τσεχίας* (Προσφυγή No 24314/13), απόφαση της 24ης Φεβρουαρίου 2022, παρ. 39.

όλα τα σχετικά πραγματικά και νομικά ζητήματα¹⁰. Η αδικαιολόγητη αποφυγή ελέγχου της ουσίας της διαφοράς και διευθέτησής της με δικαστική απόφαση ισοδυναμεί με αρνησιδικία, η οποία θίγει το δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας στον πυρήνα του¹¹.

Εν προκειμένω, ο ΔΕΔΔΗΕ αμφισβήτησε απόφαση που εξέδωσε η ΡΑΕ κατ' ενάσκηση της ρυθμιστικής της αρμοδιότητας επί ζητημάτων του τομέα της ενέργειας. Στο πλαίσιο αυτό, ο ΔΕΔΔΗΕ αξιοποίησε τον δικονομικό μηχανισμό που κατέστρωσε ο εθνικός νομοθέτης για τη διασφάλιση της δικαστικής προστασίας κατά αποφάσεων με το ανωτέρω αντικείμενο, που συνίσταται στην προσφυγή ουσίας του άρθρου 33 ν. 4001/2011 ενώπιον του ΔΕΑ σε πρώτο και τελευταίο βαθμό. Ελλείψει θέσπισης ειδικότερων δικονομικών διατάξεων, το καθεστώς της ως άνω προσφυγής διέπεται κατά τα λοιπά από τις γενικές διατάξεις του ΚΔΔ, μεταξύ των οποίων και εκείνη του άρθρου 142 παρ. 1, περ. α' ΚΔΔ, που εισάγει την υποχρεωτική κατάργηση της δίκης λόγω έκλειψης αντικειμένου, δίχως δυνατότητα συνέχισης σε οποιαδήποτε περίπτωση.

Συνεπώς, το δικαστήριο όφειλε να ελέγξει εάν ο εθνικός νομοθέτης έχει θεσπίσει κατάλληλο και αποτελεσματικό δικονομικό μηχανισμό για τη δικαστική προστασία κατά των αποφάσεων της ΡΑΕ, και σε περίπτωση, όπως η επίδικη, όπου εκλείπει το αντικείμενο της δίκης. Με άλλα λόγια, όφειλε να ελέγξει εάν η υποχρεωτική κατάργηση της δίκης σε κάθε περίπτωση έκλειψης του αντικειμένου της αναιρεί την αποτελεσματικότητα της δικαστικής προστασίας, άγουσα σε αδικαιολόγητη αποφυγή του ελέγχου της ουσίας της διαφοράς.

III. Η αντίθεση της διάταξης του άρθρου 142 παρ. 1, περ. α' ΚΔΔ στην αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας

Με βάση την αδιάσπικτη διατύπωση του άρθρου 142 ΚΔΔ, όπου ορίζεται ότι το δικαστήριο διαπιστώνει με απόφασή του την κατάργηση της δίκης σε καθεμία από τις περιπτώσεις της πρώτης παραγράφου, η νομολογία του ΣτΕ παγιώσ δεχόταν ότι σε περίπτωση έκλειψης του αντικειμένου της δίκης ουσίας (άρθρο 142 παρ. 1, περ. α' ΚΔΔ) δεν αναγνωρίζεται επ' ουδενί δυνατότητα συνέχισης της¹². Αντιθέτως, στη δικονομία των ακυρωτικών διαφορών, η διάταξη του άρθρου 32 παρ. 2 π.δ. 18/1989 παρέχει τη δυνατότητα στον προσφεύγοντα διάδικο να επικαλεσθεί και να αποδείξει ιδιαίτερο έννομο συμφέρον

για τη συνέχιση της δίκης παρά την έκλειψη του αντικειμένου της, όταν αυτή οφείλεται στην παύση της ισχύος της προσβαλλόμενης πράξης για το μέλλον¹³.

Το ζήτημα της διάκρισης μεταξύ των δύο διατάξεων είχε εντοπιστεί και από τη θεωρία, όπου είχε εκφραστεί η άποψη¹⁴ ότι η αναλογική εφαρμογή του άρθρου 32 παρ. 2 π.δ. 18/1989 στις διαφορές ουσίας, ως προς τη δυνατότητα συνέχισης της δίκης, επιβάλλεται από το άρθρο 20 παρ. 1 Συντ. Παρατηρείται όμως ότι ο ΚΔΔ αποτελεί μεταγενέστερο νομοθέτημα, όπερ αποτελεί ισχυρή ένδειξη υπέρ της βούλησης του δικονομικού νομοθέτη να ρυθμίσει την κατάργηση της δίκης στις διαφορές ουσίας διαφορετικά σε σχέση με τα οριζόμενα στο π.δ. 18/1989¹⁵. Εφόσον, λοιπόν, δεν υφίσταται γνήσιο νομοθετικό κενό στον ΚΔΔ, δεν είναι κατ' αρχήν επιτρεπτή η αναλογική εφαρμογή του άρθρου 32 παρ. 2 π.δ. 18/1989 στις διαφορές ουσίας¹⁶.

Ωστόσο, το ως άνω αποτέλεσμα δεν παρίσταται ανεκτό υπό το πρίσμα του δικαιώματος αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, το οποίο κατοχυρώνεται στην επίδικη διαφορά όχι μόνον από τις διατάξεις των άρθρων 20 παρ. 1 Συντ. και 6 ΕΣΔΑ, αλλά και από εκείνη του άρθρου 47 ΧΘΔ¹⁷. Και τούτο, διότι η αποτελεσματική δικαστική προστασία προϋποθέτει δικονομικό μηχανισμό που εγγυάται τόσο την προσφυγή στο δικαστήριο όσο και την κατ' ουσίαν εκδίκαση της διαφοράς, εφόσον βέβαια πρόκειται για γνήσια διαφορά και όχι στερούμενη αντικειμένου, οπότε η δικαστική απόφαση θα είχε απλώς γνωμοδοτικό χαρακτήρα. Πράγματι, στις περιπτώσεις που, εν εκκρεμοδικία, η προσβαλλόμενη εκλείπει αναδρομικά, η διαφορά στερείται πλέον αντικειμένου, αφού δεν διατηρεί καμία επιρροή σε έννομες σχέσεις ή καταστάσεις. Δεν ισχύει όμως πάντοτε το ίδιο σε περιπτώσεις παύσης ισχύος της πράξης για το μέλλον, καθώς οι διοικητικές

10. ΔΕΕ C-199/11, *Otis κ.λπ.*, 06.11.2012, ECLI:EU:C:2012:684 ΔΕΕ C-771/18, ό.π.

11. ΕΔΔΑ *Τρίψης κατά Ελλάδα* (Προσφυγή Νο 3127/08), απόφαση της 10ης Ιουνίου 2010, παρ. 24- *Γιαννούσης κ.λπ. κατά Ελλάδα* (Προσφυγή Νο 2898/03), 14ης Δεκεμβρίου 2006, απόφαση της παρ. 26.

12. ΣτΕ 257/2021, 2079/2019, 3034/2017, 2581/2016, 3062/2012.

13. Εάν, αντίθετα, η πράξη εξαφανίζεται αναδρομικά, λ.χ. λόγω ακύρωσης ή ανάκλησης, η δίκη καταργείται (άρθρο 32 παρ. 1 π.δ. 18/1989).

14. Π. ΛΑΖΑΡΑΤΟΣ, *Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο*, 4η έκδ., 2021, αριθμ. 523.

15. Βλ. αναλυτικά, με κριτική στην επιλογή του νομοθέτη, Ε. ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ, *Παρατήρηση στην ΣτΕ 625/2022 – Η κατάργηση της δίκης στις διαφορές ουσίας, ο δικαιοπλαστικός ρόλος του δικαστή ή «le juge n'est pas législateur»*, ΘΠΔΔ, 2022, σ. 536.

16. Πρβλ. Π. ΛΑΖΑΡΑΤΟΣ, *Παρατηρήσεις στις ΣτΕ 625/2002 και 626/2022 – Ιδιαίτερο έννομο συμφέρον για συνέχιση διοικητικής δίκης ουσίας κατ' άρθρο 142 παρ. 1 (α) ΚΔΔικ*, ΘΠΔΔ, 2022, σ. 532. Για την έννοια του γνήσιου (μη ηθελμένου) νομοθετικού κενού, η διάγνωση του οποίου προϋποτίθεται για την ερμηνεία πέραν του κανόνα δικαίου, βλ. Φ. ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Συνταγματικό Δίκαιο*, 2η έκδ., 2020, σ. 149.

17. Η επίδικη διαφορά εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του ΧΘΔ (άρθρο 51 παρ. 1), διότι διέπεται από το ενωσιακό δίκαιο (Οδηγία 2009/27/ΕΚ).

πράξεις που εκδόθηκαν και ανέπτυξαν έννομα αποτελέσματα ενδέχεται, ως εκ της φύσεώς τους, να καταλείπουν και μετά την παύση της ισχύος τους βλαπτικές συνέπειες, οι οποίες δεν είναι δυνατό να αρθούν, παρά μόνον με την έκδοση ακυρωτικής δικαστικής απόφασης· υποχρεωτική κατάργηση της δίκης κατά παράβλεψη του στοιχείου αυτού θα ισοδυναμούσε με αρνησιδικία. Μάλιστα, η θέση αυτή δεν μεταβάλλεται αναλόγως εάν πρόκειται για πράξεις που γεννούν διαφορές ουσίας ή ακυρώσεως, με αποτέλεσμα να μην δικαιολογείται η διακριτική μεταχείριση των δύο περιπτώσεων από τον δικονομικό νομοθέτη. Επομένως, η απαίτηση για αποτελεσματική δικαστική προστασία δεν ικανοποιείται από τη διάταξη του άρθρου 142 παρ. 1 περ. α' ΚΔΔ, στο μέτρο που δεν παρέχεται δυνατότητα στον προσφεύγοντα να ζητήσει τη συνέχιση της δίκης, αποδεικνύοντας ότι η πράξη που έπαυσε ισχύουσα καταλείπει σε βάρος του δυσμενείς συνέπειες.

IV. Το μεθοδολογικό ζήτημα της διάσωσης της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας

Το δικαστήριο, αφού έκρινε ότι η διάταξη του άρθρου 142 παρ. 1, περ. α' ΚΔΔ, ως έχει γραμματικά διατυπωμένη, εισάγει παραβίαση της αρχής της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, αντιμετώπισε την πρόκληση της πλήρωσης του κενού που καταλείπεται σε βάρος της δικαστικής προστασίας του διαδίκου.

Μολονότι το δικαστήριο διαπίστωσε την αντίθεση της διάταξης στο Σύνταγμα, την ΕΣΔΑ και τον ΧΘΔ, δεν πρόβη ούτε σε σύμφωνη με τα ως άνω υπερνομοθετικής ισχύος κείμενα ερμηνεία ούτε στον παραμερισμό της διάταξης ως αντίθετης προς αυτά. Και τούτο, διότι, κατά την κρίση του δικαστηρίου, ήταν εφικτή η συσταλτική ερμηνεία της, με βάση γενική αρχή του εθνικού διοικητικού δικονομικού δικαίου, σύμφωνα με την οποία: «στην περίπτωση που κατά τη συζήτηση της υποθέσεως έχει ήδη παύσει για οποιοδήποτε λόγο η ισχύς της προσβαλλόμενης διοικητικής πράξεως για το μέλλον, η δίκη δεν καταργείται αυτομάτως, αλλά συνεχίζεται εάν ο προσφεύγων διάδικος επικαλεσθεί και αποδείξει ιδιαίτερο έννομο συμφέρον προς τούτο, δηλαδή ότι οι δυσμενείς διοικητικές φύσεως συνέπειες που δημιουργήθηκαν κατά τον χρόνο ισχύος της πράξεως διατηρούνται και μετά την παύση της ισχύος της, μη δυνάμενες να αρθούν παρά μόνο με την έκδοση δικαστικής αποφάσεως». Επομένως, η διάταξη του άρθρου 142 παρ. 1, περ. α' ΚΔΔ, ερμηνευόμενη σε συνδυασμό με την εν λόγω γενική αρχή, που έχει άλλωστε αποτυπωθεί, αφενός, στο ισχύον άρθρο 32 παρ. 2 π.δ. 18/1989, αφετέρου δε και στο προϊσχύσαν του ΚΔΔ δικονομικό καθεστώς των διαφορών ουσίας¹⁸, παρέχει τη δυνατότητα συνέ-

χισης της δίκης παρά την παύση ισχύος της προσβαλλόμενης για το μέλλον και, ως εκ τούτου, δεν αντίκειται στην αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας. Πρόκειται για μία περίπτωση τελολογικής συστολής της διάταξης, μέσω της ερμηνευτικής διάπλασης περιοριστικού κανόνα που απορρέει από γενική αρχή του δικαίου¹⁹.

Δεν μπορεί να παραβλεφθεί, πάντως, ότι, όπως ήδη εκτέθηκε, η διάταξη του άρθρου 142 παρ. 1, περ. α' ΚΔΔ είναι σαφής και δεν υποκρύπτει γνήσιο ή συγκαλυμμένο νομοθετικό κενό, καθώς ο νομοθέτης του ΚΔΔ γνώριζε το ακριβές περιεχόμενο τόσο της αντίστοιχης ρύθμισης της δικονομίας των ακυρωτικών διαφορών όσο, βέβαια, και της προϊσχύσασας του ΚΔΔ ρύθμισης της δικονομίας των διαφορών ουσίας, την οποία και αντικατέστησε, με συνέπεια να συνάγεται ότι συνειδητά δεν συμπεριέλαβε τη δυνατότητα συνέχισης της δίκης στις διαφορές ουσίας. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί λοιπόν, εν προκειμένω, ότι η διεύρυνση του κανονιστικού περιεχομένου της διάταξης με την αξιοποίηση πρόσθετου κανόνα, που υπερβαίνει τη γραμματική της διατύπωση, δεν ήταν η μεθοδολογικά αρτιότερη λύση²⁰. Εναλλακτικά, το δικαστήριο σαφώς εδύνατο, έχοντας θεμελιώσει την αντίθεση της διάταξης στην με υπερνομοθετικά ερείσματα αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, να αποκλείσει την εφαρμογή της. Ακολούθως, προς πλήρωση του ρυθμιστικού κενού που θα ανέκυπτε, θα καθίστατο πλέον υποστηρίξιμη η αναλογική εφαρμογή του άρθρου 32 παρ. 2 π.δ. 18/1989²¹.

V. Συμπεράσματα

Η διατύπωση του άρθρου 142 ΚΔΔ αποτέλεσε μία αναμφίβολα ατυχή και αδικαιολόγητη επιλογή του δικονομικού νομοθέτη, η οποία προκάλεσε ένα σημαντικό έλλειμμα δικαστικής προστασίας στις διοικητικές διαφορές ουσίας, καθιστώντας στην πράξη εφικτό να διαφεύγει τον δικαστικό έλεγχο πληθώρα διοικητικών πράξεων είτε λόγω της περιορισμένης χρονικής ισχύος τους είτε λόγω της βραδύτητας στην απονομή της δικαιοσύνης, παρότι το ίδιο πρόβλημα είχε αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά

18. Πρόκειται για το άρθρο 40 παρ. 2 π.δ. 341/1978, που εφαρμοζόταν τόσο επί των διαφορών ουσίας του άρθρου 7 ν. 702/1977, σύμφωνα με το άρθρο 1 π.δ. 341/1978, όσο και επί των διαφορών του ν. 1406/1983, σύμφωνα με το άρθρο 4 του τελευταίου.

19. Βλ. αναλυτικότερα Κ. ΣΤΑΜΑΤΗ, Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, 8η έκδ., 2009, σσ. 501-502. Ως τελολογική συστολή χαρακτηρίσε τη συγκεκριμένη ερμηνεία ήδη ο Π. ΛΑΖΑΡΑΤΟΣ, Παρατηρήσεις στις ΣτΕ 625/2002 και 626/2022, ΘΠΔΔ, 2022, σσ. 532-533 με περαιτέρω παραπομπές. Πρβλ. Ε. ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ, ό.π., σ. 539, όπου η ίδια ερμηνεία χαρακτηρίζεται ως διασταλτική.

20. Βλ. αναλυτικότερα Ε. ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ, ό.π., σσ. 539-540.

21. Ibid, σ. 540. Πρβλ. Π. ΛΑΖΑΡΑΤΟ, Παρατηρήσεις στις ΣτΕ 625/2002 και 626/2022, ΘΠΔΔ, 2022, σσ. 533-534, σύμφωνα με τον οποίον το δικαστήριο, αν και θα μπορούσε να αποφύγει τον επίμαχο προβληματισμό με τη θεώρηση της διαφοράς ως ακυρωτικής και την ευθεία εφαρμογή του άρθρου 32 παρ. 2 π.δ. 18/1989, επέλεξε την ορθόδοξη οδό της αναλογικής εφαρμογής του άρθρου 32 παρ. 2 π.δ. 18/1989.

εθνικών δικαστηρίων

στις ακυρωτικές διαφορές. Με την σχολιαζόμενη απόφαση η νομολογία επενέβη καθοριστικά, εντοπίζοντας το πρόβλημα και προσφέροντας μία ικανοποιητική λύση για τον διοικούμενο, που αποτελεί σημαντική εισφορά στην καθημερινή ερμηνεία και εφαρμογή του ΚΔΔ.

Το μεθοδολογικό ζήτημα που ανακύπτει από την προσεκτική ανάγνωση της απόφασης επαναφέρει για πολλοστή φορά στο επίκεντρο του προβληματισμού δύο ζητήματα. Πρόκειται, αφενός, για τις δικαιοπλαστικές

εξουσίες του δικαστή και, ειδικότερα, για τη δυνατότητά του ή μη να δρα διορθωτικά ως προς τις ελλείψεις του νομοθετικού έργου²², αφετέρου δε για τη μόνιμη ανάγκη επαγρύπνησης του δικονομικού νομοθέτη, ως κατ' εξοχήν αρμόδιου για τη θεραπεία τέτοιων ελλείψεων με ταχείες και σαφείς παρεμβάσεις που διασφαλίζουν υψηλό επίπεδο δικαστικής προστασίας και ασφάλεια δικαίου.

22. Όπως αναλύει η Ε. ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ, ό.π., σ. 540 επ.

► Πρόγραμμα διδυμοποίησης με το Ισραήλ «Ανάπτυξη και εδραίωση της Επιτροπείας για τις καταγγελίες παιδιών και νέων εκτός σπιτιού του Ισραήλ» – Δραστηριότητες Ιανουαρίου-Φεβρουαρίου-Μαρτίου – Αποστολές εργασίας – Συνάντηση Συντονιστικής Επιτροπής

Στις 3 Μαρτίου 2022, πραγματοποιήθηκε διαδικτυακά η 2η Συνάντηση της Συντονιστικής Επιτροπής του Προγράμματος. Ο Project Leader του Προγράμματος και Συνήγορος του Πολίτη, Δρ. Ποττάκης Ανδρέας, παρουσίασε την εξέλιξη της νομοθετικής προσαρμογής και κατόπιν τις δράσεις που προγραμματίζονται για το επόμενο διάστημα. Τα μέλη της Συντονιστικής Επιτροπής συζήτησαν και ενέκριναν τον σχεδιασμό για τους επόμενους μήνες. Εκ μέρους του ΚΔΕΟΔ, συμμετείχαν στη συνάντηση της Συντονιστικής Επιτροπής η Αθηνά Γαϊτανίδου και η Έλλη Τσιτσιπά.

Οι έκτακτες υγειονομικές συνθήκες της πανδημίας του κορωνοϊού οδήγησαν στην πραγματοποίηση των προγραμματισμένων δραστηριοτήτων Ιανουαρίου, Φεβρουαρίου, Μαρτίου 2022 μέσω τηλεδιάσκεψης.

Οι Έλληνες εμπειρογνώμονες του Προγράμματος συμμετείχαν στις τηλεδιασκέψεις που αφορούσαν τα εξής αντικείμενα:

- Δραστηριότητα C4: Προτάσεις (18,16-27.01.2022)
- Δραστηριότητα B2: Εκπαίδευση του Συνηγόρου και των Εμπλεκόμενων Ομάδων (Μέρος 1) (10, 13.02.2022)
- Δραστηριότητα B7: Εκπαίδευση των Επαγγελματιών του κλάδου (10, 13-15.02.2022)
- Δραστηριότητα D2: Προσδιορισμός και συγκέντρωση των σχετικών εμπλεκόμενων φορέων, εσωτερικών και εξωτερικών (02-03.03.2022)
- Δραστηριότητα B3: Εκπαίδευση του Συνηγόρου και των Εμπλεκόμενων Ομάδων (Μέρος 2) (28/02, 01/03 και 06-09.03.2022)

Τέλος, έλαβε χώρα Study Visit 11 εκπροσώπων του Ισραήλ στον Συνήγορο του Παιδιού στη Σουηδία (20-24.03.2022).

Έλλη Τσιτσιπά

► Διαδικτυακό συνέδριο στο πλαίσιο του προγράμματος Jean Monnet “Discourses on the Constitutional Identity of the European Union: The EU Charter of Fundamental Rights” με θέμα «Διαπολιτισμικές ταυτότητες και διακρίσεις στον Ευρωπαϊκό Νομικό Χώρο» – 22 Φεβρουαρίου 2022

Στις 22 Φεβρουαρίου 2022, έλαβε χώρα το διαδικτυακό συνέδριο στο πλαίσιο του προγράμματος Jean Monnet “Discourses on the Constitutional Identity of the European Union: The EU Charter of Fundamental Rights” με θέμα «Διαπολιτισμικές ταυτότητες και διακρίσεις στον Ευρωπαϊκό Νομικό Χώρο». Στο πλαίσιο του συνεδρίου, ειδικοί επί του θέματος ανέλαβαν την παράδοση αναλυτικών εισηγήσεων σχετικά με τη θεματική του συνεδρίου.

Την ημέρα του συνεδρίου αναλύθηκαν τα ακόλουθα θέματα:

- Ευρωπαϊκή πολιτότητα, ελεύθερη κυκλοφορία των πολιτών και συγκρουόμενες ταυτότητες, το παράδειγμα των οικογενειών ομόφυλων ζευγαριών (Λ. Παπαδοπούλου),
- Η νομική έννοια του φύλου ως αξία στο Συγκριτικό Δίκαιο (Α.Μ. Κώνστα),
- Μολλά Σαλί κατά Ελλάδα: Μια κριτική προσέγγιση στο αφήγημα των ταυτοτήτων (Κ. Παυλίδου),
- Η προστασία των εργαζομένων που συμμετέχουν σε διαδικασία ιατρικώς υποβοηθούμενης αναπαραγωγής μετά τον ν. 4808/2021 (Δ. Γούλας).

Ιωάννα Μπαχσεβάνογλου - Δημητριάδου

► Διαδικτυακό συνέδριο στο πλαίσιο του προγράμματος Jean Monnet “Discourses on the Constitutional Identity of the European Union: The EU Charter of Fundamental Rights” με θέμα «Νέες μεταρρυθμίσεις στο οικογενειακό δίκαιο: Ο νόμος 4800/2021 αναφορικά με τις σχέσεις γονέων και τέκνων από τη σκοπιά των ανθρωπίνων δικαιωμάτων» – 23 Μαρτίου 2022

Στις 23 Μαρτίου 2022, έλαβε χώρα το διαδικτυακό συνέδριο στο πλαίσιο του προγράμματος Jean Monnet “Discourses on the Constitutional Identity of the European Union: The EU Charter of Fundamental Rights” με θέμα «Νέες μεταρρυθμίσεις στο οικογενειακό δίκαιο: Ο νόμος 4800/2021 αναφορικά με τις σχέσεις γονέων και τέκνων από τη σκοπιά των ανθρωπίνων δικαιωμάτων». Στο πλαίσιο του συνεδρίου, ειδικοί επί του θέματος άππτυξαν εισηγήσεις σχετικά με τις τελευταίες νομοθετικές εξελίξεις στο οικογενειακό δίκαιο.

Πιο συγκεκριμένα, οι εισηγήσεις αφορούσαν τις εξής θεματικές:

- Πηγές για την ιστορία του οικογενειακού δικαίου: το αρχείο του Ιωάννη Δεληγιάννη στο Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο Θεσσαλονίκης (Γ. Κουμαρίδης),
- Ν. 4800/2021: Από τα προβλήματα ερμηνείας στα πρώτα προβλήματα εφαρμογής (Κ. Φουντεδάκη),

- Η σύνδεση των διατάξεων του Ν. 4800/2021 με τις διεθνείς συμβάσεις (Μ.Α. Κωστοπούλου),
- Το συμφέρον του τέκνου και η ισότητα μεταξύ των γονέων μετά το διαζύγιο – Η προσπάθεια τετραγωνισμού του κύκλου – (Α. Κοτζάμπαση).

Ιωάννα Μπαχσεβάνογλου - Δημητριάδου

► **Διήμερο διαδικτυακό σεμινάριο στο πλαίσιο του προγράμματος Jean Monnet “Intellectual Property Protection in the EU: Contemporary Challenges and Prospects” με θέμα «Μαζική ψηφιοποίηση και πολιτική της ΕΕ για τη διανοητική ιδιοκτησία» – 30 και 31 Μαρτίου 2022**

Στις 30 και 31 Μαρτίου 2022, έλαβε χώρα το διήμερο διαδικτυακό σεμινάριο στο πλαίσιο του προγράμματος Jean Monnet “Intellectual Property Protection in the EU: Contemporary Challenges and Prospects” με θέμα «Μαζική ψηφιοποίηση και πολιτική της ΕΕ για τη διανοητική ιδιοκτησία». Στο πλαίσιο του σεμιναρίου, ειδικοί επί του θέματος ανέλαβαν την παράδοση αναλυτικών διαλέξεων, σε μορφή μαθήματος, σχετικά με τη θεματική του σεμιναρίου.

Πιο συγκεκριμένα, οι διαλέξεις της πρώτης ημέρας αφορούσαν τα ακόλουθα αντικείμενα:

- Διατήρηση πολιτιστικής κληρονομιάς (Ο. Γαρουφαλιά),
- Εξόρυξη κειμένων και δεδομένων σε αρχεία, βιβλιοθήκες και μουσεία (Μ. Μπότη & Μ. Παπαδόπουλος),

- Οι εξαιρέσεις της παράθεσης και της παρωδίας στον ψηφιακό χώρο (Π. Κοριατοπούλου),
- Ψηφιακές μετατροπές και ηθικό δικαίωμα του δημιουργού (Τ. Συνοδινού),
- Χρήση μη διαθεσίμων έργων στο εμπόριο από ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς (Γ. Καπελλάκου & Λ. Κολοτούρου).

Οι διαλέξεις που πραγματοποιήθηκαν τη δεύτερη ημέρα αφορούσαν τις εξής θεματικές:

- Η Οδηγία 2019/770 για την προμήθεια ψηφιακού περιεχομένου και ψηφιακών υπηρεσιών μεταξύ ενοχικού δικαίου, δικαίου προστασίας της πνευματικής ιδιοκτησίας και προστασίας των προσωπικών δεδομένων (Μ.Θ. Μαρίνος),
- Περιορισμοί στη χρήση μη προσωπικών δεδομένων: Διανοητική Ιδιοκτησία, Συμβάσεις, Αθέμιτος Ανταγωνισμός (Γ. Παραμυθιώτης),
- Μαζική ψηφιοποίηση, δημόσιος τομέας και πολιτιστική ιδιοποίηση (Ρ. Jougleux),
- Ανοιχτή Επιστήμη και Πνευματική Ιδιοκτησία (Β. Στρακαντούνα),
- Mass Digitization and De Facto Entitlements (S. Karapapa),
- Digital Culture and legal challenges (Μ. Μαρκέλλου),
- The rise of NFTs: These aren't the droits you are looking for (Α. Giannopoulou).

Ιωάννα Μπαχσεβάνογλου - Δημητριάδου

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

I. Βιβλιοπαρουσιάσεις

ANASTASIA GRAMMATICAKI-ALEXIOU, Best interests of the child in private international law, Collected courses of the Hague academy of international law vol. 412, Brill/Nijhoff, Leiden/Boston MA, 2020, 201 σελ.

Το βιβλίο αποτελεί προϊόν επιστημονικής έρευνας της Ομότιμης Καθηγήτριας στον Τομέα Διεθνών Σπουδών του Τμήματος Νομικής στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, κας Αναστασίας Γραμματικάκη-Αλεξίου. Εκδόθηκε το 2020 από την Ακαδημία Διεθνούς Δικαίου της Χάγης.

Το βασικό ερώτημα στο οποίο επιχειρεί να απαντήσει η Ομότιμη Καθηγήτρια είναι αν τελικά ενισχύεται ή όχι το συμφέρον του παιδιού από την εφαρμογή του διεθνούς ιδιωτικού δικαίου και πώς αυτό το δίκαιο εφαρμόζεται στην πράξη. Ως προς την εφαρμογή του, αναφέρει ότι, για να γίνουν οι διεθνείς κανόνες πιο λειτουργικοί και πιο ευέλικτοι, αυτός που λαμβάνει την απόφαση εφαρμογής τους χρησιμοποιεί σύνθετα εργαλεία, όπως η εφαρμογή κάποιων αρχών. Μέσω της χρήσης αυτών των αρχών, ο εφαρμοστής τους αποκτά περιθώρια ευελιξίας και διακριτικότητας.

Στο κεφάλαιο 1, η συγγραφέας αναδεικνύει τη θέση του παιδιού στον αρχαίο κόσμο. Όπως αναφέρει, οι πληροφορίες για τον ρόλο του παιδιού που διαδίδονταν ήταν κυρίως προφορικές, με αποτέλεσμα, με το πέρασμα του χρόνου, να χαθούν. Το πλέον σίγουρο είναι ότι, καθώς αποτελούσαν, λόγω του νεαρού της ηλικίας τους, την ελπίδα για το μέλλον, ήταν από τότε αντικείμενο ιδιαίτερης προστασίας. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η πρώτη αναφορά σε ανήλικο σε νομικό κείμενο λαμβάνει χώρα στον Κώδικα του Χαμουραμπί και ειδικότερα στο θέμα της αναδοχής στη θέση του βασιλιά. Τα παιδιά στα κείμενα των αρχαίων χρόνων αναφέρονταν σε θέματα διαδοχής, περιουσίας ή διαπαιδαγώγησης. Εκείνη την εποχή, η θέση του ανήλικου διαφοροποιούνταν ανάλογα με το φύλο, τις τοπικές παραδόσεις, τα έθιμα και την αντίληψη για την ανατροφή. Στα πρώτα χρόνια του Χριστιανισμού, το παιδί θεωρείται δώρο από τον Θεό. Οι όποιες αναφορές σχετίζονταν με τις υποχρεώσεις του ενήλικα έναντι των παιδιών. Τον Μεσαίωνα, τα παιδιά προστατεύονταν από τον νόμο. Για τα δε ορφανά, προβλεπόταν η φιλοξενία τους σε ορφανοτροφεία. Ο πατέρας, επικεφαλής της οικογένειας, έχει την αποκλειστική υποχρέωση προστασίας του παιδιού. Τον 17ο και 18ο αιώνα, ο John Locke εκφράζει την άποψη ότι τα παιδιά έχουν φυσικό δικαίωμα και αξίζουν προστασίας. Ο Jean Jacques Rousseau θεωρεί πως είναι αθώες ψυχές οι οποίες χάνουν σταδιακά αυτό το χάρισμα καθώς έρχονται σε επαφή με την κοινωνία. Οι διαφωτιστές πιστεύουν ότι τα παιδιά μπορούν να διασωθούν, αφού, λόγω της αγνής τους προσωπικότητας, είναι

εύπλαστα. Ωστόσο, θα πρέπει να τονιστεί ότι εκείνη την περίοδο ο πατέρας είχε δικαίωμα να σκοτώσει την κόρη του αν είχε διαπράξει μοιχεία. Κατά τη Βιομηχανική Επανάσταση, τα παιδιά εργάζονταν σε άθλιες συνθήκες για την επιβίωση της οικογένειας. Είναι τότε που ξεκινά στην Αγγλία και την Αμερική η άποψη ότι το παιδί αξίζει να έχει την προστασία της οικογένειας και όχι η οικογένεια την προστασία του παιδιού. Οι άθλιες κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες του 20ού αιώνα αποτέλεσαν έναυσμα, ώστε να δημιουργούνται και να διαδίδονται τα δικαιώματα του παιδιού. Για πρώτη φορά, τα ανθρώπινα δικαιώματα προστατεύονται πλήρως από διεθνή νομικά κείμενα. Εντούτοις, δεν γίνεται κάποια ιδιαίτερη αναφορά στο συμφέρον του παιδιού. Στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα, η προστασία του παιδιού γίνεται πραγματικότητα μέσα από πολλά διεθνή κείμενα. Κατά τον 21ο αιώνα, τα δικαιώματα του παιδιού προστατεύονται στο σύνολό τους από το διεθνές δίκαιο. Παρά ταύτα, το πρόβλημα της πλήρους εφαρμογής των σχετικών κανόνων συνεχίζει να υφίσταται.

Η γενική κατεύθυνση, όπως δίνεται σήμερα από διεθνείς συμβάσεις και συγκεκριμένα τη Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού, είναι ότι πρέπει να λαμβάνεται πάντα υπόψη το συμφέρον του παιδιού σε οποιαδήποτε απόφαση. Το συμπέρασμα αυτό αφορά και στο δημόσιο και στο ιδιωτικό διεθνές δίκαιο. Όμως, σύμφωνα με τη συγγραφέα, η πράξη από τη θεωρία απέχει παρασάγγας. Πιο συγκεκριμένα, η επιτυχής εφαρμογή και προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού εξαρτάται από τρεις διαδικαστικές εγγυήσεις: τη σωστή διαπίστωση των πραγματικών γεγονότων, τον σωστό προσδιορισμό του χρόνου και τη συνεισφορά των ειδικών στα θέματα του παιδιού.

Στο κεφάλαιο 2, ιδιαίτερη μνεία γίνεται στα διεθνή κείμενα που αναφέρονται στην απαγωγή του παιδιού, στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και στη λειτουργία του. Κείμενα σαν αυτά είναι η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και η Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού, στα οποία εντοπίζονται κάποιες διαφορές. Εντούτοις, στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου δεν γίνεται αναφορά στο συμφέρον του παιδιού. Στο βιβλίο παρουσιάζονται υποθέσεις απαγωγής παιδιών στις οποίες υπάρχουν συγκρούσεις μεταξύ των δικαίων που εμπλέκονται και της Σύμβασης της Χάγης. Μέσα από τη μελέτη αυτών των υποθέσεων εξάγονται σημαντικά για τα δικαιώματα του παιδιού συμπεράσματα.

Στο κεφάλαιο 3, το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο παρουσιάζεται ως μία αρένα στην οποία ετερογενείς πολιτισμοί συναντώνται και συχνά συγκρούονται. Καθώς τα δικαιώματα του ανθρώπου είναι κοινά σε όλα τα έθνη, δεν θα μπο-

ρούσε να αποτελεί εξαίρεση το δίκαιο σχετικά με την προστασία των ανηλίκων.

Στο κεφάλαιο 4, το βιβλίο πραγματεύεται το ζήτημα της υιοθεσίας με τον θετό γονέα να διαμένει εκτός του κράτους διαμονής του τέκνου. Αρχικά, προσδιορίζεται πότε και με ποιον τρόπο μπορεί να γίνει υιοθεσία και ποιες παράμετροι πρέπει, καταρχάς, να ισχύουν. Ακόμα, αναφέρεται στις διεθνείς προσπάθειες για ένα διακρατικό όργανο το οποίο θα ενισχύσει τη διαδικασία της υιοθεσίας. Η συγγραφέας αναφέρεται στην ίδρυση της Διεθνούς Σύμβασης για τη διακρατική υιοθεσία αλλά και στη σημασία αυτού του διεθνούς κανόνα σε περιπτώσεις όπως αυτές των αναγκαστικών υιοθεσιών στην Αυστραλία και άλλα περιστατικά αναγκαστικής απομάκρυνσης παιδιών ιθαγενών. Επί του θέματος των υιοθεσιών, η Καθηγήτρια αναφέρει ότι πολλοί μελετητές και ακτιβιστές υποστηρίζουν ότι η διακρατική υιοθεσία συνιστά εκδήλωση της γενικής ανάγκης διασφάλισης του συμφέροντος του παιδιού είτε ως μονάδα είτε ως ομάδα. Στο παιδί διασφαλίζεται στέγη, αποκτά σταθερότητα στη ζωή του και, επιπλέον, εξυπηρετούνται οι συναισθηματικές και φυσικές του ανάγκες. Τέλος, τα χρήματα που σπαταλώνται στις υιοθεσίες εκτός συνόρων βοηθούν στη δημιουργία ινστιτούτων και υποδομών στις αναπτυσσόμενες χώρες, καλλιεργώντας το ενδιαφέρον για τα παιδιά τα οποία δεν θα υιοθετούνταν ποτέ. Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν οι υποστηρικτές της αντίθετης άποψης, δηλαδή διαφωνούν ως προς την υιοθεσία των παιδιών από οικογένειες διαφορετικής χώρας, καθώς εκτιμούν ότι αποκόπτει το παιδί από τις ρίζες του είτε αυτές έχουν να κάνουν με την καταγωγή του είτε με τις πολιτισμικές παραδόσεις της χώρας του. Ακόμα, εκφράζονται φόβοι για εμπορευματοποίηση των νεογέννητων μωρών. Επιπρόσθετα, τίθεται το θέμα της μορφής της οικογένειας στην οποία θα μεγαλώσει το παιδί και αν αυτό είναι προς όφελός του. Σύμφωνα με τη συγγραφέα, ένα είναι βέβαιο: ότι η επιτυχία των στόχων της Σύμβασης για τη διακρατική υιοθεσία εξαρτάται από την αναγκαία προσαρμογή και συνεργασία των κρατών.

Στο κεφάλαιο 6, αναλύεται η παρένθετη μητρότητα, η οποία, σε πολλές περιπτώσεις, συνιστά μονόδρομο παγκοσμίως για να αποκτηθεί ένα παιδί. Η παρένθετη μητρότητα με αμοιβή υποστηρίζεται ότι καθιστά το παιδί

είδος εμπορεύματος, ένα «δώρο» κατά παραγγελία, γεγονός που αντίκειται στην ευημερία του και είναι ανήθικο, από τη στιγμή που ρυθμίζει τη φύση της γυναίκας, της στερεί τον έλεγχο του σώματός της και την αναδεικνύει σε μηχανή παραγωγής. Από την άλλη πλευρά, η αλτρομιστική εκδοχή της παρένθετης μητρότητας στην οποία απαιτείται να πληρώνονται μόνο τα έξοδα της ιατρικής παρακολούθησης και της διαδικασίας της εγκυμοσύνης και της γέννησης, χωρίς αμοιβή, στην κυοφορούσα είναι πιο αποδεκτή. Σχετικά με την παρένθετη μητρότητα γεννώνται κάποια σημαντικά ερωτήματα: Αυτή εξυπηρετεί το συμφέρον του παιδιού; Τα δικαιώματα του παιδιού επεκτείνονται και στην περίπτωση του εμβρύου; Τι γίνεται στην περίπτωση επιπλοκών κατά την κύηση στην παρένθετη μητρότητα; Η συγγραφέας εδώ αναφέρει ως παράδειγμα πολλές και πολύπλοκες διεθνείς νομικές περιπτώσεις. Σύμφωνα με τη συγγραφέα, τα κύρια νομικά θέματα που απασχολούν τη διεθνή κοινότητα είναι: α) θέματα καταγωγής του παιδιού, β) η αναγνώριση των σχετικών αλλοδαπών δημοσίων εγγράφων, γ) θέματα ιθαγένειας και δ) ζητήματα αναγνώρισης της παρένθετης μητρότητας από τα εθνικά δίκαια. Όλα τα παραπάνω, όπως ισχυρίζεται η συγγραφέας, συνδέονται έμμεσα με την αρχή για το συμφέρον του παιδιού. Κλείνοντας, η συγγραφέας αναφέρει πως η αλήθεια είναι ότι, όσο το συντομότερο η παρένθετη μητρότητα αναγνωριστεί σε παγκόσμιο επίπεδο τόσο το καλύτερο για τα παιδιά που έχουν γεννηθεί μέσω αυτής της διαδικασίας. Η Καθηγήτρια αναφέρει χαρακτηριστικά ότι είναι άδικο να τα κάνουμε να «πληρώνουν» επειδή γεννήθηκαν με αυτή τη μέθοδο, χωρίς να έχουν επιλογή για το πώς θα γεννηθούν.

Στο τελευταίο της κεφάλαιο, η συγγραφέας καταλήγει κάνοντας μια μικρή αναφορά στα δικαιώματα των παιδιών προσφύγων ή μεταναστών. Υποστηρίζει, λοιπόν, ότι τα παιδιά αυτά θα πρέπει να εξομοιώνονται με τα υπόλοιπα παιδιά και να αντιμετωπίζονται χωρίς διάκριση. Η μεταναστευση δεν είναι έγκλημα, είναι μια κατάσταση στην οποία καμία πλευρά δεν θέλει να εμπλακεί. Δοκιμάζει τα ανθρώπινα δικαιώματα και κυρίως το συμφέρον του παιδιού.

Ευαγγελία Λαμπράκη

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

I. ΒΙΒΛΙΑ ΚΔΕΟΔ 2022 Α'

Επιμ.: Λαμπρινή Γκουπιδένη

ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ ΙΑΚΩΒΟΣ, Δικαιοδοτικές Ασυλίες & Ανθρώπινα Δικαιώματα. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2021. 400 σσ.

ΣΤΑΓΚΟΣ ΠΕΤΡΟΣ, ΜΑΝΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ, Δικαιώματα των παιδιών: Προστασία παιδιών και εφήβων με έμφαση στα παιδιά σε κίνδυνο. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2021. 216 σσ.

ΑΝΩΤΑΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ

ΣΑΡΜΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Δ., "Εμείς ο λαός": η συνταγματική νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου των Ηνωμένων Πολιτειών. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 2022. χ, 530 σσ.

ΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΚΑΡΑΜΠΑΤΖΟΣ ΑΝΤΩΝΗΣ, Κρατική επέμβαση σε συμβατικό δεσμό και αστικό δίκαιο: Από τις κλασικές περιπτώσεις κρατικής επέμβασης μέχρι την αναδιάρθρωση του Ελληνικού δημοσίου χρέους (PSI). Αθήνα: Π.Ν. Σάκκουλας, 2020. 418 σσ.

ΦΟΥΝΤΕΔΑΚΗ ΚΑΤΕΡΙΝΑ, Το νέο δίκαιο των σχέσεων γονέων και παιδιών: οι αλλαγές που επέφερε στον Αστικό Κώδικα ο Ν 4800/2021. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2021. 184 σσ.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ

ΚΟΥΤΟΥΠΑ-ΡΕΓΚΑΚΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ, Η νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τις δημόσιες συμβάσεις. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 2021. xxvi, 842 σσ.

ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

ΣΑΡΜΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Δ., "Η Ένωση δικαίου": η νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εξελεγκτική και συνθετική μελέτη). Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 2022. xiv, 765 σσ.

ΕΝΩΣΙΑΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΣΑΧΠΕΚΙΔΟΥ ΕΥΓΕΝΙΑ Ρ., Ευρωπαϊκό Δίκαιο. 3η έκδ. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 2021. xxx, 788 σσ.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ

ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ ΔΕΣΠΟΙΝΑ (επ.); ΕΔΡΑ JEAN MONNET ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ; ΚΔΕΟΔ, Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση: Ευκαιρίες για τη Νεολαία – Δικαστική προστασία και Θεμελιώδη Δικαιώματα, πρακτικά διεθνούς συνεδρίου στη μνήμη του Κρατερού Ιωάννου, Θεσσαλονίκη 20-21 Φεβρουαρίου 2014. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, 2015. 510 σσ.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

ΣΑΡΜΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Δ., "Η δίκαιη ισορροπία": η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 2018. xiv, 865 σσ.

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΕΤΑΙΡΙΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ (επ.), Ζητήματα γονικής μέριμνας – 7^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εταιρίας Οικογενειακού Δικαίου, Κατερίνη 15-16 Νοεμβρίου 2019. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2021. 200 σσ.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΜΠΑΡΜΠΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, Στοιχεία Δημοσιονομικού Δικαίου. 9η έκδ. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 2022. I, 566 σσ.

ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ ΝΙΚΟΣ, Τα θεμέλια του ποινικού δικαίου: γενικό μέρος – το έγκλημα. 2η έκδ. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 2020. xviii, 374 σσ.

ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ

ΠΕΡΤΣΕΛΑΚΗ ΜΑΡΙΑ, Πρωτόκολλα και δημόσια κτήματα. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 2020. xxiii, 339 σσ.

ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

ΚΟΤΣΑΛΗΣ ΛΕΩΝΙΔΑΣ, ΜΕΝΟΥΔΑΚΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, Γενικός Κανονισμός για την Προστασία των Προσωπικών Δεδομένων (GDPR). 2η έκδ. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2021. 536 σσ.

